

АЛЬГЕРД БАХАРЭВІЧ

АПОШНЯ
КНІГА
ПАНА

АПОШНЯЯ КНІГА

ПАНА А.

АЛЬГЕРД БАХАРЭВІЧ

АПОШНЯЯ КНІГА ПАНА А.

Казка

Прага — Мінск
«Вясна» — «Янушкевіч»
2020

УДК 821.161.3-31
ББК 84(4Бел)-44
Б30

Бахарэвіч, А.

Б30 Апошняя кніга пана А. / Альгерд Бахарэвіч. — Прага —
Мінск : Vesna Vaško : А. М. Янушкевіч, 2020. — 500 с.
ISBN 978-80-907359-2-7 (Vesna Vaško, Praha)
ISBN 978-985-7210-54-1 (А. М. Янушкевіч, Мінск)

«Я зайздросчу дзецям. Ім дазволена верыць у казкі, а нам не. Больш за ўсё на свеце дарослыя любяць казкі, але людзям сорамна ў гэтым прызнацца», — кажа герой новай кнігі Бахарэвіча. Каб сплаціць доўг крэдытору, пісьменнік-даўжнік піша казкі — і цэлы месяц кожны вечар чытае іх бессаромным дарослым. З кожным днём казачны свет апавядальніка робіцца ўсё больш рэальным, а рэальнасць, у якой адбываецца дзея, пачынае ўсё больш ператварацца ў казку — так што ўрэшце мяжа між фантазіяй і явай канчаткова сціраецца.

Бахарэвіч у «Апошняя кніга пана А.» зноў расчыняе дзверы ў свой мастацкі свет: так падманліва знаёмы нам з навакольнай штодзённасці і так дзівосна нерэальны, трывожны, чароўны і страшны.

УДК 821.161.3-31
ББК 84(4Бел)-44

ISBN 978-80-907359-2-7
ISBN 978-985-7210-54-1

© Бахарэвіч А. І., 2020
© Афармленне. Vesna Vaško, 2020
© Афармленне. Выдавец А. М. Янушкевіч, 2020

Тої самаї Ю.

Świat istnieje tylko dzięki temu, że zawsze za późno się cofać.

Witold Gombrowicz

Хвала табе, Высна, на якой мы нарадзіліся і жывем, хвала Справядліваму Ладу, што больш не забівае нас за ціхае слова. Хвала табе, о Час, што дазваляе чалавеку пісаць і чытаць у самоце і сьціплай сваёй непрыкметнасьці.

Няма іншых багоў, апрача Свабоды, Пяшчоты і Творчасьці; няма іншае веры, як вера ў сябе і тых, каго любіш; няма іншае мэты, як толькі дажыць у годнасьці, волі і прытомнасьці дадзенья табе дні, што б ні прыдумлялі надзеленыя ўладай блазны і крыважэрцы.

Пахвалёныя й Вы, Тыя, каго яшчэ няма, тыя, каму выпадзе тут апынуцца, калі сьвятло асьлепіць зямлю апошні раз. Зь цемры вякоў, з халоднай вясны, што ўжо ніколі не пайтараюцца, як не пайтараюцца ніколі ў дасканаласьці сваёй ні сьняжынка, ні старое дрэва ў парку, ні жаночы голас, што чытае Ўітмэна ва ўтульнасьці маленькай кнігарні, як не пайтараюцца ні шэры камень, ні дажджавая кропля, што ўпала на кошычын нос, з пакоя ўласнай трывогі сваёй — адсюль пішу я да вас, Людзі Будучыні.

Пішу, каб расказаць пра пакуты, якім не было канца, пра кароткае дрогкае шчасьце і невыноснае чаканьне, пра веру і цярдлівасьць, пра няўклудныя дотыкі і вечныя сумневы, пра смагу і зайздасьць, пра пекнату навальніцаў і сьнегу, пра любоў і барацьбу, пра надзею, якая заўжды жыла з намі побач, як вартавы сабака на ланцугу, пра Выспу, на якой мы хадзілі, натыкаючыся адно на аднога, нібы безваж. Ці былі мы шчаслівыя? — так, вядома; ці былі мы няшчасныя? — так, ад самага пачатку. Ці здагадаліся мы, што памром? — так, але тая загадка не была нашым штодзённым клопам. Ці былі мы ўдзячныя за ўсё гэта? — так, былі, але ня ведалі, каму дзякаваць. Бо як можна дзякаваць

свабодзе, пяхічоце і творчасьці, калі верыш толькі ў сябе і ў таго, каго любіш?

Целы нашыя разбураліся так імкліва — ці гэтаксама хутка руйнуюцца вашыя? Целы нашыя пераставалі нас слухацца — ці знайшлі вы словы, каб навучыць іх слухмянасьці? Целы нашыя сьпявалі і любілі, калі хацелі — ці ёсьць вашым целам пра што сьпяваць і каго любіць? Тысячы дробных справаў давалі мы ім — ці занятыя вашыя целы той самай работаю? Ці былі мы вінаватыя? — так, мы былі вінаватыя ва ўсім, што было і будзе; ці адчуваеце вы ўжо сваю віну? Ці гнала нас асалода туды, куды лепш было ня йсьці? — а як жа ж, гнала; ці гоніць яна вас, усё далей і далей ад саміх сябе, або вы ўжо даўно пазбавіліся яе атруты?

Ці былі ў нас амбіцыі? — о так; і, пэўне, вы сьмяецяся зь іх, лічачы, што ў амбіцыях сваіх мы сягалі так недалёка, не далей за нашыя насы. Што ж, мы даруем вам ваш пыхлівы сьмех, які ніколі не пачуем у сваёй цемры; ці ўмееце вы яшчэ сьмяяцца?

Не, я не спадзяюся на вас і ня веру ў ваш лепшы кон, проста не лічыце нас дурнымі і марнатраўнымі, вы, каго яшчэ няма; мы былі велічныя ў сваёй мізэрнасьці, мы былі сьмешныя ў сваёй пэўнасьці, мы былі жахлівыя ў сваім імкненьні знайсці палёжку, прага валоданьня гнала нас наперад, матывацыя была нашай незагойнаю ранай; мы былі апантанья чужым і недасяжным — але нам было балюча, кожную хвіліну было балюча, і боль гэты быў непадробны. І ніякае золата не магло нас супакоіць, вылучыць і замірыць.

Вось жа, некалі я пазычыў дзесяць тысяч даляраў у аднаго багатага купца. Сума не падавалася мне нейкаю празьмерна значнаю, я спадзяваўся вярнуць яе ў належны тэрмін, рупліва працуючы і адкладаючы штомесяц частку свайго заробку. З дапамогай гэтай пазыкі думаў я набыць маленькі дом з садамі, за дваццаць кілямэтраў ад МКАДу, і пасяліцца там з добрай жаною і будучымі дзеткамі, і дажыць адмераны мне час у ціхай працы і ўдумлівай творчасьці, між старых кніг і вечнай Вагнэравай музыкі, пад шумлівымі дрэвамі і нязрушным небам, на сваёй зямлі.

Што праўда, ні жанчыны з салодкім дыханьнем, ні ружовых шчакатых дзетак ад яе я пакуль ня меў, і дом, які я прыгледзеў па абвестцы ў сеціве, быў фэйным утульным лецішчам, зусім не прыстасаваным да маркотных, марозных зімаў — ды я быў пэўны, што варта толькі пачаць увасабляць сваю сыціплюю мару, як яна сама сыцежкаю выведзе ў належным напрамку і дасць мне ўсё, што я сабе пажадаў. Бо ці не было гэта мінімумам, на які мае права спадзявацца любы чалавек, што ўжо спускаецца паволі з узгорка свайго веку ў даліну нябыту? Большага ў лёсу я прасіць не збіраўся.

Купец, да якога я звярнуўся, меў выдавецкі бізнэс, даволі паспяховы — мне заўсёды здавалася, што ён адчувае да мяне дзіўную павагу, і хоць наўпрост ён ніколі не хваліў мяне, але па нейкіх камэнтарах у сацыяльных сетках, па тым, як ён пазіраў на мяне падчас фуршэтаў, па ягоных ухвальных намёках, якія ён дазваляў сабе ў размовах з маімі знаёмымі, я адчуваў, што ён лічыць мяне разумным і таленавітым чалавекам, зь якім варта мець справу.

Ня буду хаваць, такое адчуваньне мяне цешыла — кожнага разу, думаючы пра яго, я вырастаў ва ўласных вачах

і падаваўся сам сабе асобаю, зь якой лічацца іншыя, і гэта прымушала мяне самога ўсё менш і менш лічыцца зь імі. Так, гэта было прыемна і хвалявала мяне ўсё мацней — і я сам не заўважыў, як звывыкся з думкаю, што значу для купца больш, чым нехта з маіх калегаў; я наўмысна выклікаў гэтую думку, каб адчуць ад яе ўкол задавальнення; я пачаў шукаць у кожным ягоным слове і кожным зьяўленьні на публіцы знакі таго, што ён насамрэч мой прыхільнік, што ён увесь час вядзе са мной паважную, хоць і завочную размову — нібы мы зь ім узвышаліся над галовамі ўсіх астатніх і гаварылі бяз словаў, і ён слухаў, а я гаварыў, і гэта прымушала мяне верыць у сваю значнасьць.

Калі я ўпершыню прыйшоў да яго ў офіс, у кабінэце не было нікога, толькі нейкі хлопчык сядзеў на заваленай дакумэнтамі канапе, ледзь зьмяшчаючыся між папераў, і разглядваў кнігу. Відавочна, гэта быў сын купца, і я спытаўся ў яго, што ён такое чытае.

«Пра сьмерць», — сказаў ён сур'ёзна.

Я міжволі ўсьміхнуўся, як на маім месцы зрабіў бы любы дарослы, пабачыўшы дзіця, што з сур'ёзным выглядам удае зь сябе філэзафа. І пры гэтым падумаў, што мой сын ніколі ня будзе сядзець у пыльным офісе з нуднай і страшнай кнігай у руках — не, я буду даваць яму кнігі пра жыцьцё, вясёлыя і яркія гісторыі, ад якіх ён будзе сьмяяцца і марыць, і адкрываць сьвет, і перажываць галавакружныя прыгоды, якія ніколі не напаткаюць яго ў сталым веку, і пачувацца шчаслівым у тую пару, калі шчасьце прэ з усіх пораў.

«Ці не зарана табе чытаць такія кнігі?»

«Не», — сказаў ён, глядзячы на мяне без усьмешкі.

«Тады пачытай мне», — папрасіў я, але ён раптам раздражнёна скінуў кнігу з каляняў, быццам мая просьба ператварыла яе ў нудную рэч, зь якой хлопчык ня ведаў, што рабіць.

Я падняў кнігу і пабачыў, што гэта і праўда выданьне для дзяцей. Дзіцячая кніга пра сьмерць. Я і не здагадваўся, што існуюць такія кнігі.

«Цікава, — сказаў я. — Значыць, ты ўжо ведаеш, што такое сьмерць?»

«Так».

«І што?»

Ён адварнуўся, я быў яму непрыемны. І тады я зразумеў, што хлопчык наўрад ці ўмее чытаць. Ён проста разглядваў карцінкі. А я яму перашкодзіў.

«Хочаш, я табе патлумачу?»

Не чакаючы адказу, я падышоў да стала ягонага бацькі, растапырыў указальны і сярэдні пальцы і паставіў іх на самым краі. Атрымаліся дзьве нагі.

«Усё мае свой пачатак і свой канец. І стол, і я, і твой бацька. І гэты пакой. І горад, дзе мы жывем. І твая кніга — у ёй жа ёсьць першая і апошняя старонка? І ты таксама маеш пачатак і канец. Уяўляеш?»

Ён пахмурна назіраў за мной — малы на канапе паміж дзьвюх горак з рукапісаў, брашураў, накладных, дамоваў і актаў, ён сядзеў там, як кароль на папяровым троне, і, здавалася, зусім мяне ня слухаў. Колькі ж яму было гадоў? Я заварушыў пальцамі, раз-два, раз-два, дзьве ножкі, што выраслі з маёй рукі, рушылі па сталю, крок за крокам.

«Глядзі, вось ідзе чалавечак. Ён яшчэ толькі пачаў свой шлях. Гэта ты. Да самага канца стала яму яшчэ так доўга. Так шмат усяго яшчэ можа здарыцца па дарозе. Цікавага, вусьцішнага, нуднага, цудоўнага, рознага. І там, дзе цудоўнае і файнае, чалавечку, вядома, хацелася б прыпыніцца і застацца. Але ён ня можа. Трэба ісьці. Ён ня можа спыніцца і перастаць перабіраць ножкамі».

Я пераставіў пальцы на самую сярэдзіну.

«А гэта я. Вось я ўжо колькі прайшоў. І таксама не магу спыніцца. Іду і іду. І мы з табой ведаем, што стол, па якім мы

ідзем, не бясконцы. Калі мой чалавечак дойдзе да канца — што зь ім здарыцца? Ён жа ня можа перастаць ісьці».

Я запытальна павярнуўся да хлопчыка, але той моўчкі глядзеў на мяне, проста ў твар, а зусім не на пальцы, якімі я адчайна варушыў, каб прыцягнуць яго ўвагу.

«Ну падумай. Добра, я табе падкажу. Чалавечак у... У... У-па-дзе».

Я паказаў, як чалавечак ляціць у бездань, проста на лямінат офіснай падлогі. Ляціць і распачна дрыгае нагамі. А потым я схаваў руку за сталом і сказаў:

«Вось. Быў, ішоў, і няма. А за ім крочаць па стале жыцця іншыя чалавечкі. І яны будуць ісьці яшчэ доўга, і ў іх усё будзе цудоўна, і пакуль яны дойдуць да канца, яны пасьпеюць стаміцца, і ім зусім ня будзе страшна падаць, бо нарэшце яны змогуць адпачыць пасья такой доўгай і цяжкай дарогі».

Я ўздыхнуў і ўсьміхнуўся. Я быў горды сабой, я й ня ведаў, што маю такі талент: простымі словамі і яркімі вобразамі тлумачыць малым дзецям складаныя пытаньні быцця. І яшчэ я падумаў, што майму будучаму сыну пашанцуе — яго бацька зможа сказаць яму пра жажлівае так, каб не спужаць, а гэта ў наш час многага варта. А яшчэ я падумаў, што сам мог бы напісаць сваю дзіцячую кнігу пра сьмерць, дзе героямі былі б мае два пальцы, а месцам дзеяньня — звычайны стол. Проста і з густам, разумна і пазнавальна. Такая кніга зацікавіла б ілюстратараў і мела б посьпех. Галоўнае, не расказваць нікому пра сваю ідэю.

Дзевыеры адчыніліся, і ў пакой увайшоў сам купец. Ён быў вельмі здзіўлены, пабачыўшы мяне, і сардэчна паціснуў мне руку.

«Не чакаў пабачыць вас тут... Вы ўжо пазнаёміліся? Гэта мой сынуля».

«Так, вядома, мы пазнаёміліся, — сказаў я, хоць мне і ў галаву не прыйшло пацікавіцца ў хлопчыка, як яго завуць. — І нават пагаварылі пра сьмерць, праўда?» — павярнуўся я да хлопчыка, які боўтаў нагамі, седзячы на канапе. Ён скрывіў

брыдкую грымасу, і я, падміргнуўшы, — бо што мне застава-лася рабіць — зноў узяў у рукі ягоную кнігу.

«Мне прынеслі яе ўчора, — сказаў купец. — Цікава прыдумалі гэтыя швэды. У нас нікому б не прыйшло ў галаву напісаць дзіцячую кнігу пра такое».

«Цікава, — пагадзіўся я. — Цікава тое, які ўсё ж доўгі шлях прайшло чалавецтва. Некалі дзіця было абсалютна бяспраўным, яго лічылі проста маленькай копіяй дарослага, ад няўдалых копіяў імкнуліся пазбаўляцца — і гэта нікому не падавалася пачварным. Потым дарослыя прызналі дзіця недачалавекам, нейкім непаўнавартасным варыянтам саміх сябе. Лічылася цалкам нармальным пужаць дзяцей гвалтоўнай сьмерцю, нячыстай сілай, божай карай, каб яны не заміналі дарослым жыць і не парушалі парадку і арганізаванасьці грамадства. А цяпер дзеці прызнаны людзьмі, маюць усе правы, абароненыя ўсімі магчымымі законамі, грамадства стаіць на варце іх інтарэсаў — і вось гэтыя шчаслівыя дзеці мусяць думаць пра ўласную сьмерць! Сьмерць, за якой няма ні кары, ні выхаваўчай мэты, ні сэнсу, проста распад, сьведчаньне марнасьці нашага існаваньня, і ня важна, малы ты або дарослы, ты памрэш, з тым і жыві. Жорстка? Так. Прынамсі, больш жорстка, чым калі-кольвечы ў гісторыі».

Купец выслухаў усё гэта зь вялікай увагай і, як мне падалося, зь ня меншай пашанай — і я зноў адчуў, што не дарэмна жыву на зямлі.

«Так, вы, безумоўна, маеце рацыю, — сказаў купец. — Калі прыйдзе час, дзеці самі ва ўсім разьбяруцца, а наўмысна навязваць ім веды, якія множаць трывогі і кепскія сны, ня варта. Калі дзіця не пытаецца пра штосьці само, значыць, час для пытанняў яшчэ не прыйшоў. Ня так даўно мы былі на пахаваньні майго дзядзькі. І на хаўтурах сынуля папрасіў мяне патлумачыць, што здарылася. Забаўна... Мне давалося зымправізаваць, але, ведаеце, у мяне няблага атрымалася... “А што такое сьмерць?” — спытаў сын. Я задумаўся,

а потым паглядзеў на стол, на якім якраз прыбіралі посуд... І зрабіў вось што».

Купец падышоў да свайго працоўнага стала і паставіў на яго край два пальцы правай рукі. Сярэдні і ўказальны.

«Я паставіў на край стала два пальцы, так што атрымаліся дзве ножкі. І ножкі затупалі наперад. Вось так...»

Купец заварушыў пальцамі. Раз-два, раз-два. Пальцы паволі пайшлі ад аднаго краю да другога, а ён працягваў разказваць:

«...І тады я сказаў сыну: вось чалавечак, які толькі што нарадзіўся і пачаў жыць. Стол — гэта яго жыцьцё, ад краю і да краю. І чалавечак ідзе наперад, ён ня можа ня йсці. Нехта прайшоў толькі пару крокаў, а нехта хутка ўпадзе, бо прайшоў увесь стол, а спыніцца ня можа. Сынуля глядзеў, як зачараваны. Я паказаў, як чалавечак падае. І тады малы як заплача... “Яму страшна, гэтаму чалавечку! — закрычаў ён. — Чаму ты ня выратуеш яго, татка? Ты ж можаш, я ведаю!” Мы з жонкай ледзь яго супакоілі. І ўсё ж я падумаў, што гэта неблагая ідэя: вось так тлумачыць дзецям канцовасць усяго жывога. Нават ня ведаю, як гэта прыйшло мне ў галаву. Усяго два пальцы і стол з аб’едкамі ад рытуальнай вячэры... Чыстая імправізацыя. Так што, як бачыце, натхненне наведвае ня толькі паэтаў, бардаў і мастакоў, але і нас, купцоў, слуг Мамоны...»

«Сапраўды, каб патлумачыць, што такое сьмерць, нам хапае ўласнага сьмяротнага цела», — хутка прамовіў я, схваўшы руку ў кішэню, і з горыччу пачаў разглядваць развешаныя па сьценах дыплёмы, якія купец атрымаў за ўдзел у самых розных конкурсах і кірмашах.

«Якія разумныя і пры гэтым дасканалыя сфармуляваныя словы», — сказаў купец, і мяне зноў агарнула хваля асалоды ад ягонае пахвалы. У пакой увайшла прыгожая, але нейкая празмерна хударлявая жанчына і забрала хлопчыка, гэта была жонка купца, ён прадставіў мяне ёй, але яна не зьвярнула на мяне асаблівай увагі.

«Я зайздошчу дзецям, ім ёсьць што чытаць, — купец нарэшце ўсеўся за свой стол і гэтым адразу ж нагадаў мне пра мэту майго візыту. — Ім дазволена верыць у казкі, а нам не. Больш за ўсё на сьвеце дарослыя любяць казкі, але людзям сорамна ў гэтым прызнацца. Як абысьці забарону, калі ты сам яе прыдумаў?»

«Мне здавалася, дарослыя любяць нон-фікшн».

«Нон-фікшн — гэта казка, у якую Бог дазваляе верыць даросламу чалавеку, — сказаў купец. — Гістарычны нон-фікшн — казка, бо кожны гісторык выдумляе сваю Гісторыю. Нон-фікшн па біялёгіі, хіміі, анатоміі — казка, бо большасьць з нас, прафанаў у гэтых сур'ёзных галінах, успрымае такія кніжкі менавіта як казкі: клеткі, мікробы, часьціцы, элемэнтны, злучэньні, органы — хіба гэта не героі казак, хіба яны дзейнічаюць ня так, як пэрсанажы захапляльных аповедаў, і хіба мы ставімся да іх інакш, чым людзі мінулых стагодзьдзяў — да пачвараў, эльфаў, гномаў і вядзьмарак?»

«Можа быць», — сказаў я.

«Мы чытаем пра ўласныя страўнікі і мазгі — але мы ня можам усьвядоміць, што ўнутры нас такое адбываецца бяз нашай волі, усё гэта ірацыянальна, нам патрэбная казка, казачнае мысьленьне, каб зразумець навуковыя адкрыцьці, — захапіўшыся, працягваў купец. — А кнігі пра палітыку? Гэта спроба пазабаўляць сябе цмокамі і людзямі, прывідамі будучымі і мінулымі. Дый біяграфіі вялікіх людзей і скандальных зорак — у аснове сваёй казкі і нішто больш, бо кожны біёграф — казачнік, а часьцей нават проста хлус».

І зноў прыемнае адчуваньне апанавала мяне — бо я быў перакананы, што купец ні з кім больш не абмяркоўвае такія рэчы, што я адзіны, каму ён давярае свае інтэлектуальныя развагі. Дый з кім яму яшчэ пагаварыць — купец з купцом размаўляе пра купецкае... Дамовы, правы, сумы, заробкі, прыбытак. Ну, часам, вядома, яны размаўляюць яшчэ і пра грошы, у тыя рэдкія хвіліны, калі не размаўляюць пра грошы, а калі яны не размаўляюць пра грошы, яны гавораць

пра штосьці інтымнае, напрыклад, пра грошы, і нават калі некаму зь іх заманецца пагаварыць не пра грошы, яны пачынаюць прыкідваць, колькі гэта будзе каштаваць.

«Прабачце, — сказаў купец. — Вядома, вы прыйшлі сюды не для таго, каб выслухоўваць мае дылетанцкія развагі пра рэчы, у якіх купцы нічога ня кемаць. Ваш візыт мяне ўсхваляваў, я нават забыўся прапанаваць вам выпіць. Кавы, гарбаты? Ці, можа быць, віскі?»

«Дзякуй. У мяне да вас просьба...»

«Слухаю, — сказаў купец. — Паспрабую зрабіць для вас усё, што ў маіх сілах».

«Я хацеў бы пазычыць дзесяць тысяч даляраў, — сказаў я з годнасьцю. — На год. Віскі, калі ласка. Бязь лёду».

Ён здзівіўся яшчэ больш, але ягоная павага да мяне была ня менш вялікай, а пляны, якія я адразу ж агучыў, скарылі яго сваёй шляхетнай і нявіннай прастатой. Ён пазычыў мне грошы пад зусім не драпежніцкі працэнт, і неўзабаве я купіў сабе драўляны дом з маленькім садам і калодзежам, на ўскраіне вёскі, дзе жылі толькі старыя, якія перасоўваліся па вуліцы так сьмешна і няўключна, нібы замест ног у іх былі нечыя скурчаныя, здранцьвелья пальцы.

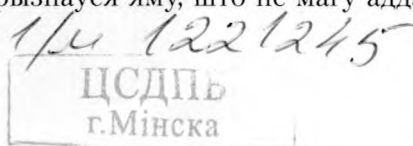
Год быў няўдалы; сайт, для якога я пісаў, нечакана адмовіўся ад вялікіх тэкстаў і засяродзіўся на падкастах і відэаблогах, і я страціў працу. Зрэдку мне ўдавалася сям-там падзарабіць, ды толькі ўсё гэта былі капейкі, якіх хапала хіба што на хлеб. Адкладваць грошы ніяк не ўдавалася, а потым і тое, што засталася, сышло на надзённыя патрэбы. Часам я сустракаў купца на імпрэзах і фуршэтах, на якія мяне ўсё яшчэ клікалі, часам чытаў ягоныя камэнтары і пасты; я бачыў, што з таго самага дня, калі я прыйшоў да яго ў офіс папрасіць аб пазыцы, нешта паміж намі незваротна знікла, нібы распусьцілася ў маёй просьбе — цяпер яна стаяла паміж намі, як суворы судзьдзя, цяпер яна гаварыла за нас.

Справа купца, між тым, квітнела, ён пашыраў яе, ён працаваў як апантаны, карыстаючыся ўсімі найноўшымі мар-

кетингавымі мэтодыкамі, і яна ўзносіла яго ўсё вышэй і вышэй, і вось ужо нават скептыкі загаварылі пра тое, што купец вярнуў айчыннаму кнігавыдавецтву колішні прэстыж. А купца ўжо бачылі ў таварыстве самых багатых і шляхетных людзей краіны. Ён нават пачаў займацца дабрачыннасьцю — верная прыкмета таго, што бізнэс ягоны быў на пад'ёме. На яго працавалі тры тузіны карэктараў, два тузіны рэдактараў, тузін перакладчыкаў, сто аўтараў упрошвалі яго аб супрацоўніцтве і дзвьесце плацілі яму, каб ён выдаў іх пісаніну, трыста тутэйшых друкароў змагаліся за ягоныя замовы, а ён друкаваў кнігі ў Вільні і атрымліваў дыплём за дыплёмам.

А я гэтым часам штодня езьдзіў са сваёй убогай хаціны ў сталіцу, дзе спрабаваў знайсці хоць якую працу, і потым, змораны і галодны, з пакетам, поўным сабачай каўбасы, аўсянкі і таннага віна, вяртаўся дамоў. Таропкай хадою, ня ведаючы ні выходных, ні сьвятаў, я хадзіў на станцыю электрычкі і вяртаўся ўвечары ў свой стары дом, прагрэць які пры дапамозе печкі ніяк не ўдавалася, бо цяпло імгненна ўцякала скрозь стары дзіравы дах, як кожную раніцу ўцякала мая закіпелая каша праз край каструлі. І кожны мой крок па то занесенай сьнегам, то разьедзенай гразёю вясковай дарозе нагадваў мне, што да канца тэрміну засталася яшчэ на сэкунду менш, і кожная хвіліна, калі я нерухома ляжаў у ложку пад дзвьюма коўдрамі, вяртала мяне да таго стала і таго чалавечка, да марных спробаў ягоных спыніцца і застацца на сярэдзіне шляху — сьмеху вартых спробаў падмануць час. Але потым я ўскокваў і пачынаў бегаць па хаце, бо і пад коўдрамі мяне скоўваў холад, я бегаў і чакаў вясны, а зь ёй і дня разрахунку.

Калі я прыйшоў да купца ўвесну, ён ужо не выглядаў ні сардэчным, ні здзіўленым, хутчэй стомленым і засмучаным. З парога я прызнаўся яму, што не магу адаць пазыку.

«Што ж, — сказаў ён, выслухаўшы мяне зь непранікальным тварам. — Я мог бы зьвярнуцца да дзяржавы, каб яна занялася вамі і пакарала за вашыя ляноту і легкадумнасьць...»

Я ня ведаў, што сказаць. Жах апанаваў мяне. Хоць дзяржава ўжо даўно не забівала нікога за ціхае слова, яна магла пазбавіць мяне свабоды. А свабоду я любіў больш за ўсё на сьвеце.

«Але я не люблю дзяржаву, — прамовіў купец, даўшы майму жаху ўвабрацца ў сілу. — Няма на сьвеце такіх купцоў, якія любілі б дзяржаву. Дзяржаву, што прымушае іх дзяліцца прыбыткам і ўсяляк замінае духу вольнага прадпрымальніцтва. Дзяржаву, што імкнецца кантраляваць кожны здабыты намі талер, а потым садзіць нас у турмы, варта нам усяго толькі аднойчы апырэдзіць свой час».

Ён дастаў напісаную мной расьпіску і пакруціў яе ў руках.

«Я мог бы папрасіць сваіх сяброў пакараць цябе».

Ён перайшоў на «ты» без папярэджаньня, ён паказваў мне, што мы маглі б перайсьці на «ты» ў зусім іншым, так бы мовіць, кантэксьце. Некалі ягонае «ты» магло б зрабіць мяне шчаслівым, але цяпер яно біла мяне па шчоках.

«Але я не хачу быць жорсткім».

Я глядзеў на ягоны стол і бачыў бясконцыя палкі пальцаў, што рухаюцца ад краю да краю і абрынаюцца роўнымі шыхтамі ў бездань. Я ведаў, што пагаджуся на ўсё.

«Урэшце, я мог бы проста дазволіць табе прадаць тваю ўбогую хатку, — сказаў купец, уважліва разглядваючы мой твар. — Але ж ніхто ня купіць яе за такія грошы. Яе рэальны кошт — тысяч пяць, ня болей. Дый каму яна тут здалася? Табе папросту ня будзе дзе жыць, і ты прападзеш, згібееш, бо нікому тут не патрэбнае тваё мастацтва. Ты ведаеш гэта. І тады, гібеючы, ты зноў прыйдзеш да мяне. І зноў папрасіш аб пазыцы. І ўсё паўторыцца».

Пальцы крочылі па сталю, пальцы ў жалезных касках пярсьцёнкаў, пальцы ў бліскучых пазногцях, што адсьвечвалі, як латы старажытных вояў. Тысячы пальцаў: я бачыў іх,

я чуў іхны тупат. Пальцы, жаночыя і мужчынскія, дзіцячыя і старэчыя, прамаршыравалі да краю стала і раптам замерлі, як па камандзе.

«Я прыдумаў, чым ты адплаціш мне за маю дабрыню, — сказаў купец па непрацяглым роздуме. — Прыдумаў яшчэ тады, калі ты толькі раскрыў рот, каб папрасіць у мяне пазыку. Ты будзеш пісаць для мяне казкі».

«Казкі? Але я ніколі не пісаў казак».

«Дык пачні! — сказаў ён і наліў сабе кавы. — Усё некалі бывае ўпершыню. Некалі ўпершыню ты абачліва прамаўчаў, хоць датуль прызвычаіўся гаварыць усё, што прыйдзе ў галаву — і ў гэты момант зрабіўся дарослым. Упершыню сам зарабіў сабе грошы на хлеб, упершыню лёг з жанчынаю, упершыню адчуў, што маеш сэрца ў тым месцы, дзе, як табе раней здавалася, была звычайная пустата. Упершыню зразумеў, што ты ня бог, а ўсяго толькі істота на дзвюх нагах, што крочыць у бездань. Упершыню адчуў боль расстання і слодыч вяртанья. Ці ты ня згодны са мной?»

Я быў змушаны прызнаць яго рацыю і схіліў галаву перад ягонай мудрасцю. І ён ацаніў маю пакуру.

«Кожны дзень цягам месяца ты будзеш пісаць для мяне па адной казцы. І кожны вечар ты будзеш прыходзіць да мяне і чытаць тое, што напісаў. І калі хоць адна казка ня будзе вартай таго даверу, якім я так шчодро ўзнагародзіў цябе — о, я знайду, чым пакараць неслуха і мантача за яго саманадзейнасць. На цябе абрынецца ўся моц дзяржавы, усе законы нашага Справядлівага Ладу і ўся злосьць маіх партнэраў. Уся жорсткасць маіх суровых сяброў. Дык не марудзь. Пачні ўжо сёння. А заўтра роўна а дзвятай вечара я чакаю цябе ў маёй хаце. Вось адрас. І не спазьняйся!»

Я ўжо выходзіў з яго кабінэта, калі ён паклікаў мяне. Я абярнуўся.

«І вось яшчэ адна ўмова. Кожная казка павінна пачынацца тымі самымі словамі...»

«Якімі?»

«Якімі? Вельмі простымі... Гэтыя словы мусяць дысцыплінаваць цябе».

Я цярпліва чакаў, стоячы на парозе. Здавалася, ён сам ня ведаў, што за пачатак мусяць быць у маіх яшчэ не напісаных казак. Ён думаў доўга, то хмурнеючы, то ўсьміхаючыся сам сабе, і твар ягоны то цямнеў, то сьвятлеў, быццам за акном мянялася надвор'е, хоць там з самага ранку сьвяціла сонца. І калі я трэці раз пераступіў з нагі на нагу, ён кінуў мне, як аб'едкі, заповітныя словы. І словы гэтыя гучалі так:

«Міласэрны Бог».

ЧАРОЎНЫЯ ПУТЫ

Міласэрны Бог узнагародзіў Андрэя самымі рознымі фобіямі, але самай прыгожай і незвычайнай зь іх была боязь зубных лекараў.

Няшчасны Андрэй баяўся дантыстаў так, што пры адной думцы пра лекарскі кабінэт у яго пачыналі дробна трэсьціся рукі, сэрца ягонае грукала ў грудную клетку з такой сілаю, нібы мела кулакі і выйшла супраць свайго ўладальніка на баксёрскі рынг, а скура пакрывалася мярзотным ліпучым потам. Пяты пераставалі адчуваць пад сабой зямлю, ногі ўмомант рабіліся ватнымі, а язык адмаўляўся слухацца і казаў зусім ня тое, што яму загадвалі.

А вінаватыя ва ўсім былі дзеве маладыя лекаркі-практыканткі, да якіх ён патрапіў аднойчы, калі быў падлеткам. Толькі-толькі пачалося лета, і бацькі казалі Андрэю, што павязуць яго на мора ў Крым, калі ён паслухаецца дактароў і вырве зуб, які даўно яго мучыў. На мора яму дужа хацелася; і вось Андрэй набраўся мужнасьці ды пайшоў да зубнога — а трапіў да тых практыкантак. Ды такіх ужо няўмелых ды бязрукіх, што яны дралі і крышылі Андрэеў зуб дзеве гадзіны, але ж так і не змаглі яго вырваць. Андрэй лямантаваў і румзаў, але практыканткі адно сьмяяліся і казалі, што ён паводзіцца як малое дзяўчо і наогул яны сумняваюцца, ці належыць ён да слаўнага мужчынскага роду,

бо калі мужчына ня можа трываць такога бяскрыўднага болю, дык як жа ён збіраецца ваяваць за Айчыну — а калі яму нагу будуць рэзаць па калена? Ці асколак з жывата даставаць? Што, ён гэтаксама будзе енчыць? А калі ён трапіць у палон — няўжо выдасць сваіх, як толькі яму пад пазногці пачнуць заганяць іголку?

На Андрэевы крыкі прыйшла старэйшая лекарка і пачала яго ўшчуваць:

«Маць мая жэншчына! Такія дзяўчаты яму свае белы ручкі проста ў рот кладуць, а ён вішчыць як парася! Усё пры іх, і ножкі даўгія, і пухлыя грудкі, і малінавы губкі. Нармальны хлопец бы пацярпеў і тэлефончыкі б узяў у абедзвюх, а ты істэрыку тут закатваеш. І ня сорамна табе, хлопча?»

Паўшчувала яго старэйшая лекарка ды сышла. Але нават такія пранікнёныя словы не падзейнічалі на Андрэя, бо кожны дотык да разварушанага зуба прымушаў яго крычаць і падскокваць у крэсьле, нібы ён быў вар'ят пад час прыпадку.

Адна з практыкантак трымала Андрэя за сківіцы, а другая цягнула і драла, а потым яны мяняліся, і экзэкуцыі гэтай не было відаць канца. Потым яны, спацелыя і вясёлыя, усё ж змарыліся і паклікалі нарэшце дасьведчанага доктара, які за хвіліну дастаў парэшткі зуба і сказаў дзьве гадзіны ня есці і піць Белую Анальгіну. У кабінэце стаяў пах маладога жаночага поту, крыві і парфумы, таполевы пух залятаў праз адчыненае акно, тралейбусы праносіліся па ціхай вуліцы міма паліклінікі, а Андрэй паласкаў зьнямелы рот і прысягаў сам сабе, што лепш ён памрэ, але ніколі больш не пераступіць парог лекарскага кабінэта. Праклятага зуба ён пазбавіўся, але ў душы Андрэевай на ўсё жыццё засталася жахлівая траўма, і выплюнуць яе, нібы змочаную сьпіртам ватку, было немагчыма. Бо душа чалавечая ня рот, і дастаць зь яе страх ня так проста. Міналі гады, аднак вылечыць Андрэя ад душэўнае раны не маглі ні гарэлка, ні аўтатрэнінг, ні найноўшыя мэдычныя тэхналёгіі. Ён разу-

меў, што мусіць перамагчы фобію, але вобраз жахлівага болю імгненна ўспыхваў перад ім, як толькі ён задумваўся пра візыт да доктара.

Што й казаць: ня ходзячы да лекараў, зубы свае Андрэй зусім занядбаў, і ўжо ў трыццаць гадоў рот ягоны ўяўляў сабою вартае жалю відовішча, якое даводзілася ўвесь час хаваць. Ды здарылася тое, што ня можа абмінуць нікага мужчыну — аднойчы сустрэў Андрэй дзяўчыну, ды такую гожую, добрую і разумную, што сказаў ён сам сабе: «Не магу жыць безь яе, думаю пра яе і дзень і ноч, водар яе вала-соў і падпахаву не дае мне спакою паўсюль, куды ні пайду, няма пякнейшай за яе ва ўсім сьвеце, і голас яе зачароўвае мяне, што б яна ні казала».

Дзяўчына тая таксама пазірала на Андрэя нібыта прыхільна, яны пазнаёміліся і пачалі разам гуляць па горадзе, завітваючы ў кавярні і кінатэатры, і Андрэй моршчыўся ад гарачай кавы, што запальвала ў ягоным роце полымя болю адразу з усіх бакоў, а ад халоднага марозіва ў яго вочы лезлі на лоб. Зрэшты, дзяўчына нічога не заўважала, бо за доўгія гады ён навучыўся хаваць свае пакуты і да таго ж заўжды меў у кішэні абязбольныя таблеткі. Ёй падабалася быць зь ім побач, ды ўсьміхнуцца ёй ён ня мог, бо мусіў хаваць сваё ўбоства.

Паколькі небарака Андрэй стараўся не адкрываць рота без патрэбы, каханая прыдумала яму сьмешную мянушку «Угрум-бурчун». Спачатку ёй падабалася ягоная маўклі-васьць, бо яна бачыла за ёю нейкую сымпатычную таямнічасць — і наогул яна лічыла, што сапраўдны мужчына мусіць быць негаваркі і з загадкаю ў вачах. Але паступова ёй пачала надакучваць яго заўсёдная змрочнасьць. Неўзабаве Андрэй паехаў правесьці яе да самага дома, і перад разьвітаньнем яна пацягнулася да яго, каб адчуць слодыч іх першага пацалунку — ды толькі засаромеўся ён зубоў сваіх, сьцяў вусны, скрывіўся, адварнуўся ад яе і сышоў у цемень, да аўтобуснага прыпынку.

І вось у паўпустым аўтобусе, што вёз яго з адной ускраіны гораду на другую, наведала Андрэя нарэшце Прасьвятленьне. Зразумеў ён, што прыйшла пара яму нешта зрабіць са сваімі няшчаснымі зубамі. І адразу ж барвовы дух пякельнага болю зьявіўся перад ім і засьмяяўся так гучна, што Андрэй ажно зьбялеў ад жаху. Сутаргавым рухам ён намацаў кішэнь, дзе мусіла ляжаць Чароўная Кетаролка, не знайшоў і кінуўся ў начную аптэку, але своечасова ўспомніў, што проста паклаў пігулку ў кашалёк. Ён праглынуў Кетаролку, і толькі тады да яго вярнуўся розум. Розум і звычайны спадарожнік — страх.

І ўсё ж з наступнага дня ён пачаў асьцярожна распытваць у знаёмых і сяброў у сацыяльных сетках, ці ня ведаюць яны добрага зубнога лекара, які б бязь здэкеу, хутка і прафэсійна дапамог яму і да таго ж быў бы майстрам абязбольваньня. Недахопу ў парадах не было, але якой зь іх скарыстацца, ён ня ведаў — белазубыя людзі, што глядзелі на яго зь юзэрпікаў, не разумелі яго, яны не маглі напоўніцу спасьцігнуць, у якую бездань вусьцішы ён зазіраў, заводзячы размовы на такія тэмы. Большасьць зь іх, ужо адрамантаваўшы свае зубы, не маглі цяпер абысьціся безь недарэчных жартаў.

І вось неўзабаве Андрэй атрымаў прыватнае паведамленьне ад зусім незнаёмага чалавека, што зваўся Руслан, і інтуіцыя падказала Андрэю, што ён знайшоў тое, што шукаў.

Той Руслан не дзяліўся імёнамі і месцамі працы знаёмых дактароў, ён не пераконваў, што мэдыцына не стаіць на месцы і вылечыць зубы сёньня — гэта як выпіць шклянку вады. Не — ён наўпрост напісаў Андрэю, што ведае цудоўнага зубнога, менавіта такога, якога Андрэй шукае, і нават лепшага, але хоча за такую каштоўную інфармацыю грошай. У іншым выпадку Андрэй паслаў бы вымагальніка куды далей, але тут ён чамусьці адразу паверыў у шчырасьць Руслана, і невядома было, інтуіцыя загадала яму дамовіцца аб узнагародзе і прызначыць месца спат-

каньня — або распач прымусіла ўхапіцца за абяцаньне незнаёмца, які насамерэч мог аказацца кім заўгодна.

Пэўна ж, Руслан здагадваўся, што Андрэй гатовы аддаць за каардынаты чараўніка-лекара калі не паўцарства, дык прыстойную суму ў валюце, і нават калі б Андрэю прапанавалі адсячы паўпальца на назе ў абмен на шчасьлівае пазбаўленьне ад зубных клопатаў — ён не раздумваючы пагадзіўся б. Грошы ў Андрэя вадзіліся, не было толькі шчасьця: чамусьці так павялося ў сьвеце, што ня могуць жыць у згодзе золата і сэрца. «Чаму я мушу яму верыць?» — пытаўся сам у сябе Андрэй, стоячы дома перад люстэркам, а рукі яго ўжо адлічвалі купюры, вынятыя з тайніка, і ў люстэрку ён бачыў сваю каханую, што ўсьміхалася яму, быццам люстэрка тое вяло жывую трансляцыю зь іхнай шчасьлівай супольнай будучыні.

Яны сустрэліся з Русланам у тлумнай кавярні на вуліцы Кастрычніцкай, і Андрэй, нібы пад гіпнозам, аддаў Руслану грошы. Той пералічыў і паглядзеў на Андрэя ўважліва і спачувальна:

«Што ж, слухай і запамінай, браце, і глядзі не пераблытай нічога, бо тое, што я кажу табе, ёсьць скарбам, што шукаў ты доўга, а знайсці й ня марыў, і нават знайшоўшы, лёгка можаш страціць...»

Андрэй слухаў яго, а сам ня мог адарваць позірку ад ягоных зубоў — роўных, вільготных і белых, і яны паблісквалі ў сьвятле лямпы так, што Андрэю хацелася правесці па іх пальцам, нібы па жмені сабраных на далонь марскіх каменьчыкаў.

«У старой паліклініцы на ўскраіне гораду побач зь лесам працуе лекарка Эстэр, — ціха сказаў Руслан. — Ты мусіш запісацца да яе на прыём, але толькі абавязкова на самы вечар, так, каб быць апошнім яе пацыентам. У дзень, калі паедзеш да яе, купі каробку чакалядных цукерак і падаруй ёй, калі яна запрасіць цябе ў свой кабінэт. І калі ты ляжаш у яе крэсла і яна надзене пальчаткі і ўклю-

чыць лямпу, не паказвай свайго страху, як ні захочацца табе расчуліць яе сваім голасам і выглядам. Тая Эстэр пачне гаварыць з табой, і яшчэ перад тым, як пачаць працу, яна мімаходзь прамовіць слова “путы”. І як толькі яна яго прамовіць — пакажы ёй, што ты пачуў яе, ухапіся за гэтае слова і не адпускай яго, і прадэманструй, як яно ўсхвалявала цябе, у прыемным сэнсе, вядома ж. А потым ужо не кажы нічога і рабі ўсё, што скажа табе лекарка. А цяпер ідзі — і няхай дапаможа табе Міласэрны Бог, у каго б ты ні верыў, няшчасны, стоячы пад скавышамі твайго мізэрнага жыцця».

Прамовіўшы гэтыя дзіўныя словы, Руслан выйшаў з кавярні, і доўга яшчэ агаломшаны Андрэй сядзеў за сталікам, гледзячы ў пустую філіжанку. І тут, нібы знак, прыйшло паведамленьне ад каханай:

«Дзе ты прапаў, Угрум-бурчун?» Сумны эмоджы пасля гэтых словаў скрывіўся так, нібы ў яго балелі зубы — і Андрэй адчуў у сабе нечаканы прыліў сілаў, расплаціўся і выйшаў у зімовы вечар.

Ён зрабіў усё так, як сказаў яму таямнічы Руслан. Запісаўся на самы-самусенькі вечар і ў прызначаны час быў на патрэбным паверсе пабудаванай яшчэ за хрушчоўскімі часамі паліклінікі на самай ускраіне гораду. Вялікі лес падступаў да самых яе сьценаў. Калі ён выйшаў зь ліфта, рэзкі лекарскі пах косьці, сьпірту і жалезьзя ўдарыў яму ў нос, і вочы яго нібы асьлеплі. Калідор быў пусты, на абшарпаных сьценах віселі выцьвілыя савецкія плякаты з вусьцішнымі малюнкамі; ён знайшоў патрэбны кабінэт і нерашуча пагрукаў.

Лекарка Эстэр была чарнявай жанчынай гадоў трыццаці пяці. Андрэй увайшоў, павітаўся, распрануўся і працягнуў ёй цукеркі, якія яна не хацела браць, але потым усё ж неахвотна прыняла і схавала ў шуфляду. Мыючы рукі, яна запрасіла яго легчы на раскладзенае крэсла, ён апусціўся на яго з заплюшчанымі вачыма — і сутаргава

ўхапіўся за падлакотнікі. Яна ўключыла лямпу — ён адплюшчыў вочы.

«Вам блага? Вы бледны, як сьмерць», — сказала яна спакойна.

На яе загад ён раскрыў рот. «Шырэй, — сказала яна. — Шырэй».

І тады ён, адчуваючы боль у сківіцы, раскрыў рот так шырока, як толькі мог, і ўвесь ягоны сорам цяпер пазіраў на яе, і ўсё ягонае жыцьцё было перад ёй як на далоні.

«Што вы так трасяцеся? Вы баіцеся мяне? Я такая страшная?»

«Не, вы вельмі прыгожая», — сказаў Андрэй, чырванючы.

«Тады, можа, вы баіцеся маёй лекарскай машыны?»

«Усё нармальна», — сказаў ён хрыпата.

«Вы ўпэўнены?»

«Так».

«Гэта добра, — сказала яна, беручы ў рукі мэталічную прыладу і падносячы да ягонага рота. — Адкрыйце і не закрывайце».

Ад яе рук, ад яе халата, а асабліва ад яе грудзей, якія былі цяпер так блізка, пахла вельмі незвычайнай парфумай. Нібы гэтая жанчына выкупалася толькі што ў цудоўным сьвежазмолатым цынамоне, пякучым перцы і какаве, у ваньне з каляндры, кардамону, размарыну і арэхавага масла. Гэта быў такі прыемны водар, што ў Андрэя закружылася галава. Нібы праз сон, ён чуў, як лекарка кажа яму:

«Што ж, работы тут столькі, што нам з вамі да лета хопіць. Але вы чалавек дарослы, сьмелы, адразу відаць, сапраўдны мужчына. Вы заўжды так пацеце? Не кажыце нічога, гэта я так, выпадкова спытала. Ведаеце, калі пацэнт такі спакойны, дык і працаваць прасьцей. А то некаторыя прыходзяць такія перапуджаныя, што хоць вяроўкамі іх прывязвай. Часам думаеш: і праўда, навязала б ім пумы

на рукі-ногі, дык і мне працаваць лягчэй было б, і ім спакойней. Так, што ў нас тут? Карціна алеем... Не закрывайце рот, калі ласка».

У роце ў Андрэя перасохла.

«Путы? — сказаў ён і аблізаў вусны. — А вы калі-небудзь зьвязвалі сваіх пацыентаў вяроўкамі?»

«За каго вы мяне прымаеце?»

«Ведаеце, — ён прыўзняўся на крэсьле. — У путах няма нічога такога, нічога заганнага... Я, напрыклад, пачуваўся б зусім няблага, калі б апынуўся зараз у путах, тут, перад вамі. Выключна каб палегчыць вам працу. І наогул, мушу вам прызнацца... Але прабачце, я, мабыць, сказаў нешта лішняе».

Яна замаўчала, узяла мэталічную палачку, і раптам пачварны боль уціснуў яго ў крэсла, а потым прымусіў падскочыць. Бо яна — так, яна! яна! яна! — дакранулася да самага сэрца болю, да самага напятага нэрва, яна трапіла кончыкам сваёй палачкі ў самы ягоны храм, туды, дзе боль зьвіў сабе гняздо і зладзіў свой алтар, туды, дзе было яго карнявішча, яго мозг і ягоны трон.

«Што з вамі? — сказала яна строга. — Я яшчэ нічога не зрабіла».

«Усё, — сказаў ён і падняўся, трымаючыся за шчаку. — Я пайду. Я не магу! Я баюся вас так, як нікога ў гэтым сьвеце, і рукі вашыя нясуць толькі боль і пакуту!»

«Але вы ня можаце сысьці, — сказала яна маркотна. — У вас у роце сапраўднае пекла».

«Лепш хаваць пекла ў роце, чым трапіць пеклу ў рукі!»

Ён павярнуўся і схопіў куртку.

«Вярніцеся», — пачуў ён голас за сьпінай, і голас быў уладны і салодкі, і ў ім былі шэпт карыцы, і вастрыня калляндры, і ўкус перцу, і пяшчота какавы, і лісьлівасьць арэхавага масла. Ён павярнуўся і пабачыў у яе руках доўгія вяроўкі, дастаткова тоўстыя, каб зьвязаць мужчыну, і дастаткова мяккія, каб спавіць імі жанчыну. Шурпатыя

прыгожыя вяроўкі-путы з узорам, які Андрэй ніколі ня бачыў, рухавыя і нібы нашмараваныя нечым, яны пераліваліся ў яе руках усімі адценьнямі карычневага, шэрага і ружовага і былі зусім як жывыя.

«Дайце мне слова, што нікому ня скажаце пра тое, што я зраблю», — сказала Эстэр крыху сарамліва, і Андрэй пакляўся, што будзе маўчаць.

І вось ён ужо зноў ляжаў у крэсьле і адчуваў, як путы-вяроўкі спрытна прапаўзаюць у яго пад пахамі, абвіваюць запясыці, варушацца ля пахвіны, змыкаюцца на нагах, сьціскаюць грудзі і абдымаюць яго так пяшчотна і моцна, што ён з радасьцю аддаецца іх сіле — дзе трэба, шаўковай і мяккай, а насамрэч неадольнай, і адзеньне ягонае ляжала на падлозе, а Эстэр спавівала яго ўсё мацней, і чорныя яе валасы казыталі яму твар. Раптам сьвятло згасла — і толькі ліхтар за акном працягваў сьвяціць, нібы поўня, што выплыла зь вялікага лесу. Апошняе, што ён чуў — гэта голас Эстэр, які казаў яму, што ў паліклініцы часта выключаецца электрычнасьць, і гук ключа, што паварочваўся ў замку. І адразу пасля гэтага ён праваліўся ў сон, ды такі салодкі і прыемны, якіх ня сьнілася яму ажно зь дзяцінства. І былі ў тым сьне цынамонавыя вежы і кававыя дрэвы, дамы з чарнасьліву і рэкі з какавы, і цёплыя дажджы з малака, і мядовы пясок, і дамы з сушаных бананаў, і тварожныя ўзгоркі... І голая Эстэр танцавала перад ім, віючыся, нібы зьмяя, і ў руцэ ейнай была не мэталічная палачка, але тонкая пуга зь пер'ем на канцы...

Калі ён прачнуўся, у кабінэце нікога не было, сонца ўставала па-над лесам, а путы-вяроўкі на ім былі паслабленыя, каб ён мог спакойна ад іх вызваліцца. Ён ускочыў і хутка апрануўся, паглядзеў на сябе ў люстэрка і ўсьміхнуўся цудоўнаму сну, які памятаў да драбніц. І тады пабачыў, што ў роце ягоным цяпер пабліскаюць два шэрагі новых, белых і роўных зубоў, такіх прыгожых і здаровых, што ён не адразу пазнаў сябе ў адлюстраваньні. Дзьверы былі

адчыненыя — ён выскачыў у калідор і непрыкметна выйшаў з паліклінікі праз чорны ход. Увесь дзень ён любаваўся сваімі зубамі, ловячы іх адлюстраваньне паўсюль, дзе толькі можна: у вітрынах і шклянках, у прыбіральнях і вокнах грамадзкага транспарту, а потым ён напісаў сваёй каханай, яны сустрэліся — і вось ён ужо лавіў здзіўленьне ў яе вачах, і бачыў у іх свае новыя чароўныя зубы, і сам ня верыў свайму шчасьцю, і кусаў яе вусны, і кусаў мяса, і піў самыя гарачыя і халодныя напоі, якія яна яму так шчодро налівала, і не адчуваў больш ні болю, ні сораму. Жыцьцё падалося яму раем, і ён часта ўсьміхаўся проста так, без прычыны, і кожная ўсьмешка была прыемнай яму, нібы віно.

«Чаму ты сьмяешся, Угрум-бурчун?» — пыталася каханая.

«Не называй мяне так, — адказваў ён, сьмеючыся. — Хіба я той самы Ўгрум-бурчун, якога ты ведала раней?»

«Але я пакахала цябе такім».

«Прыдумай мне новае імя!» — прасіў ён, сьмеючыся яшчэ гучней, і мінакі абарочваліся на яго, нібы на вар'ята. Але нічога не прыходзіла ў галаву каханай, кожная мянушка гучала недарэчна, быццам яна клікала кагосьці чужога. Таму яна працягвала называць яго так, як і раней, і часам ён злаваўся на яе, ды толькі імкнуўся не паказваць сваёй злосьці. Ён вадзіў каханую ў найлепшыя рэстараты і купляў ёй самыя дарагія апранахі, хоць яна яго зусім не прасіла, але ён рабіў гэта, бо ягоныя зубы былі зубамі пасьпяховага і шчаслівага чалавека, яны патрабавалі ад яго быць такім самым — роўным, бліскучым, здравым і бездакорным. Але чалавек ня зуб — і зрэдчас Андрэй адчуваў у роце цяжар, а на душы стому, бо тое, што ён мог дазволіць сабе з кепскімі зубамі, было зусім недарэчна з новымі. Зубы патрабавалі ад яго купляць сабе модную адзежу з найноўшых калекцый, выглядаць модна і маладжава, усьміхацца і быць заўжды ў гуморы — карацей, жыць так, каб пырскі задаволенасьці і ўпэўненасьці ў сабе траплялі на ўсё,

да чаго ён набліжаецца, і ніколі не азмрочваць жыцьцё блізкіх і родных ні папрокамі, ні дэпрэсіўным выглядам, ні дурнымі ўчынкамі.

Шчасьцю Андрэя замінала яшчэ адна акалічнасьць. Увосень яны з каханай вырашылі ажаніцца і выправіцца ў мядовы месяц у Эгіпецкія пяскі, але калі Андрэй палічыў свае грошы, высветлілася, што іх хапае хіба што на самае сьціплае жыцьцё. Разглядваючы свае новыя зубы і посьцячы ў інстаграм усё новыя і новыя фота сваіх сьляпучых усмешак, ён раздумваў пра тое, дзе яму здабыць сродкі для ўваабленьня ўсіх мараў. Ён быў пэўны, што каханая кіне яго, калі ён скажа ёй праўду. Але ніякай магчымасьці паправіць сваё становішча ён ня меў — і вось прыйшоў верасень, а што рабіць, ён усё яшчэ ня ведаў. Сядзячы ў кавярні каля акна, за якім не канчаўся нудны і шэры дождж, Андрэй чакаў сустрэчы з каханай, а сам раздумваў пра тое, ці не пазваніць яму старым сябрам, якія займаліся нечым супрацьзаконным. У адчаі ён гартаў стужку фэйсбуку — і натрапіў на гісторыю чалавека, які вельмі баяўся зубных лекараў і таму застаўся зусім без зубоў. Не чакаючы ўжо ні добрай парады, ні паратунку, той чалавек задаваўся рытарычным пытаньнем: за што, за якія грахі даў нам зубы Міласэрны Бог, і калі навука дойдзе да такой ступені разьвіцьця, што стаматалёгія зьнікне, бо хваробы, якімі яна займаецца, сыдуць у нябыт? Нібы маланка, працяла Андрэя геніяльная ідэя: як дапамагчы гэтаму небаракі і заадно вырашыць свае праблемы. Ён адразу ж напісаў няшчаснаму, што падзеліцца зь ім цудоўным сакрэтам, як зьмяніць сваё жыцьцё і перамагчы страх, але, вядома, за ўзнагароду — не такую ўжо вялікую, калі ўлічыць вартасьць прапановы.

І вось назаўтра ён ужо сядзеў насупраць змрочнага маладога мужчыны ў паліце, які недаверліва, але з балючай надзеяй узіраўся ў Андрэеў твар — а асабліва ў ягоныя бездакорныя, белыя, роўныя зубы. Чалавек у паліце вагаўся — але распач, надзея і вера перамаглі, і ў Андрэевых

руках быў пакет з грашыма, якіх цалкам хапала і на вясельле, і на Эгіпет, і на падарунак каханай. «Слухай жа ўважліва, небарака», — сказаў Андрэй і нападўголасу працягваў:

«У старой паліклініцы на ўскраіне гораду, каля вялікага лесу...»

Чалавек запісаў усё, паціснуў Андрэю руку і выбег з кавярні. А неўзабаве Андрэй цалаваў каханую ў белай сукенцы, і госьці крычалі ім «Горка!», але Андрэю было соладка, так соладка, як ніколі ў жыцьці, калі, вядома, не лічыць дзяцінства, у якім слодыч даецца чалавеку задарма, каб перабіць смак той горычы, што суправаджае нас ад самага нараджэння.

«Я кахаю цябе, Угрум-бурчун», — шаптала ягоная жонка яму на вуха, і ён усміхаўся ўсімі сваімі зубамі, і цешча казалася гасьцям у іншым канцы рэстараннай залі: «Харошыя гены пальцам не раздушыш!»

І вось ужо Андрэй ляжаў з каханай на пляжы, і ў галовах у іх было сіняе мора, а ў нагах — гарачыя пяскі, і навокал гучала іншаземная гаворка, і сонца песьціла іхныя целы з самага ранку. А калі надышоў час абеду, яны з каханай пайшлі ў гатэль і, зьняможаныя, упалі на беласьнежную пасьцелю шырокага ложка. Шчасьце перапаўняла іх — і вось ужо раты іхныя зьліліся ў доўгім пацалунку. Раптам каханая жонка адхіснулася ад яго са сьмехам і заціснула вусны рукой.

«Ну і жарты ў цябе, Угрум-бурчун!»

«Якія яшчэ жарты?»

«Ты навошта паклаў у рот чакалядку?»

Ён таксама раптам адчуў у роце чакалядны смак. А жонка асьцярожна выплюнула на далонь тое, што было ў яе ў роце — і паказала яму. На той далоні было шмат цікавага: лініі жыцьця і сьмерці, фартуны і каханьня — як часта яны сядзелі побач у сваёй менскай кватэры, разглядваючы іх і жартуючы над сакрэтамі хіраманты... Там была гарачая скура і мілья чырвоныя складачкі, але цяпер там

ляжала нешта яшчэ, тое, што напаўняла ўсю далонь. Маленькія кавалачкі напалову расмактанай чакаляды ў карунках сьліны... Андрэй не разумеў, адкуль яна ўзялася, ён хацеў супакоіць жонку — аднак яна раптам ускочыла і паказала пальцам на ягоны шырока раскрыты рот. Ён кінуўся да люстэрка — і не пабачыў сваіх фантастычных зубоў! На іх месцы былі зубы з малочнае чакаляды, і яны раставалі, зьмешваючыся са сьлінай, няўхільна раставалі, пакідаючы на языку салодкі смак какавы і цукру, вяршкоў і арэхаў, і ўсяго таго, што майстры чакалядных справаў у любой краіне так віртуозна зьмешваюць дзеля асалоды какетлівых паненак і ласых да прысмакаў паноў, ўсяго таго, што так дапамагае мазгам зьнясіленых ад вучобы студыёзусаў і так дражніць малых дзяцей, якія яшчэ ня ведаюць, што смак жыцця — горкі і даўкі.

Вярнуўшыся ў свой халодны горад, Андрэй адразу ж паехаў у старую паліклініку, ды толькі ні будынку, ні лесу ўжо не было. На месцы паліклінікі стаяў агромністы гіпэрмаркет, і яркія літары на ўсіх чатырох сьценах абяцалі задавальненне, радасьць і волю жаданьняў кожнаму, хто зойдзе ў яго шклянныя дзьверы.

Дачытаўшы казку да канца, я не адразу падняў галаву, бо быў амаль пэўны: ні купцу, ні сям'і ягонай, ні ўсім ягоным слугам яна не прыйшлася даспадобы.

«Гм», — пачуў я голас купца і здрыгануўся. А потым усё ж прымусіў сябе паглядзець на сваіх слухачоў.

Мы сядзелі ў вялікай гасьцёўні прыватнага катэджу: сам купец паўляжаў на канапе, абдымаючы адной рукою жонку, якая трымала ў тонкіх пальцах электронную цыгарэту і час ад часу выпускала з рота ўгару воблака густога духмянага туману. Іхны сын, ужо знаёмы мне хлопчык, сядзеў на пад-

лозе, гуляючы зь нейкім забаўным прадметам, які нагадаў мне чалавечы чэрап, хоць потым я зразумеў, што гэта ўсяго толькі цацачная малпа з агромністай галавою. Ад падлогі ішло прыемнае цяпло, бо яна была з падагрэвам, але мае ногі ўсё роўна мерзлі так, што я не адчуваў кончыкаў палцаў. Калі я прыйшоў сюды, яны канчалі вячэру — чытаючы, мне даводзілася ўвесь час глытаць сьліну, што зусім сапсавала маю дыкцыю. Я ведаў, што мой выступ быў няўдалы і я ня змог іх уразіць.

У пройме дзвьярэй стаяў іхны маўклівы слуга — ці то садоўнік, ці то кіроўца, а мо вартаўнік; магчыма, ён выконваў усе гэтыя абавязкі адразу. Маладая служка ў фартушку прыбрала са стала і ўключыла пасудамыйную машыну — якая цяпер ціха буркатала, быццам выказваючы мне, што яна думае пра маю гісторыю.

«Гм, — зноў гмыкнуў купец і паглядзіў жонку па руцэ. — Вось што бывае, калі з пагардай ставіцца да падоранага табе прыродай і падавацца дэманам, якіх сам сабе прыдумаў. І вось чым абарочваецца пошук лёгкіх шляхоў там, дзе трэба сыціснуць зубы і пераадолець сябе».

І ён абвёў вачыма сына, служку, вартаўніка, а мо садоўніка, а потым уважліва зірнуў на жонку, твар якой на міг захінула хваля яе салодкай пары. А потым ён зірнуў на мяне.

«Ты казаў мне, што ніколі не пісаў казак, — працягваў купец, усміхаючыся. — Хацеў падмануць? Ты напісаў казку ўсяго за адзін дзень і давёў мне, што я не дарма верыў некалі ў тваё майстэрства. Ты маеш навык, тут сумневу няма. Але нічога асаблівага мы не пачулі. Ці ж гэта твой сапраўдны ўзровень? Можа, ты схалтурыў?»

Ён ўздыхнуў.

«Скажы сам, ці была твая казка напярэду цікавай? Ці трымала яна нашу ўвагу да самага канца? Ці прымушала біцца нашыя сэрцы часьцей у той момант, калі сэрцы гэтага прасілі? Ці растуляла яна ва ўсьмешцы нашыя вусны? Ці навучыла яна нас нечаму, што прыдасца ў жыцці

і працы? Ці змагу я прадаць яе? Вось на якія пытаньні я хацеў бы атрымаць адказ».

Я зноў апусьціў галаву, бо для мяне было відавочна, што прадаць маю казку немагчыма нават дзіцяці. Нават малпа з агромністай галавой каштавала больш і мела б большы попыт. Цяпер яна глядзела з падлогі на мяне сваімі страшнымі вачыма і нібы сьмяялася з маёй убогай гісторыі. Яшчэ ніколі я не пачуваўся такім зьнявераным.

«Добра, скажы ты», — пачуў я ўладны голас купца і зразумеў, што зараз вырашыцца мой лёс. Але я памыляўся.

«Згода, — сказала ягоная жонка. — Я скажу. Я купіла б такую кніжку. Бо гэтакія гісторыі хвалююць мяне. Хвалююць і адначасова супакойваюць. Сама ня ведаю, чаму. Мне было сьмешна і страшна, калі я слухала. Я люблю, калі сьмех і страх ходзяць побач, як два го ज्या хлопцы, закаханыя адзін у аднаго. А яшчэ мне вельмі спадабалася гэтая лекарка... Як яе звалі?»

«Эстэр, — прамовіў я ціха, не падымаючы галаву. — Эстэр».

«Так, Эстэр. Гэтая чароўная і падступная жыдовачка прымушае маё сэрца біцца часьцей, яна прымушае мае вусны растуліцца, яна...»

«До, до! Мы зразумелі!» — злосна спыніў яе купец. Жонка купца паціснула плячыма і зноў захуталася ў сваю пару.

«Скажы ты, Артэміюш», — зьвярнуўся купец да садоўніка, а мо да кіроўцы, а мо вартаўніка; да таго мужчыны, які стаяў у пройме дзвярэй, не спускаючы зь мяне цяжкага позірку.

«Калі хочаце ведаць, пане, — сказаў той, — дык я хлусіць ня буду. Гэта лухта, а не гісторыя. Самае простае, што можна зрабіць — гэта напісаць пра слабака. А яшчэ прасьцей — пра слабака ў самім сабе. Ён жа проста апісаў сябе, гэты ваш геній. Паглядзіце на ягоныя зубы! Ён лічыць, што літаратура — гэта проста апісаньне ўласных фобій. Гэтыя жаласьлівыя энкі ня купіць ніхто, апрача такіх самых пыхлівых

слабакоў. Людзям цяпер патрэбныя гісторыі пра моцных і сьмелых. Гісторыі перамогі і посьпеху. Гісторыі, якія натхняюць нас жыць і змагацца!»

«Ты разважаеш разумна, — прамовіў купец. — Але не адказвай за ўсіх людзей. Па-першае, слабакі з кепскімі зубамі таксама маюць грошы і могуць патраціць іх на кнігі. А па-другое, ня так важна, адкуль бяруцца казкі. Хай нават яны пішуцца з самога сябе. Важна, куды яны сыходзяць. У нябыт ці ў нашую памяць. У мяне, напрыклад, дагэтуль перад вачыма твая чакалядныя зубы, якія растуць, знікаюць... Я ажно бачу, як пад імі праступаюць голыя дзясны. Жудасьць. Я нават праверыў употай, ці на месцы мае каронкі. Проста ты малады, Артэміюш, і не разумееш, што такое зубное пратэзаваньне. Вось калі ты пастарэеш і твае зубы пачнуць крышыцца... Калі я яшчэ ня быў купцом, я хадзіў у звычайную паліклініку і не скажу, што мне хацелася б некалі паўтарыць твая візыты. Добра! Скажы цяпер ты, Маргуся».

Я з надзеяй паглядзеў на служку, якая стаяла ля пасудамыйнай машыны, засунуўшы рукі ў кішэні фартушка. Яна была такая маладая, што магла б быць дачкой купца, сястрой ягонага сына. Яе доўгія валасы былі завязаныя ззаду ў хвост — вядома, яна займалася кухняй, і калі б раптам купец ці ягоная жонка знайшлі ў ежы выпадковы валас, тая Маргуся мігам страціла б працу. Але мне ўвесь час хацелася развязаць яго, гэты хвост — бо чысты лоб Маргусі так і карцела нечым прыкрыць, такі ўжо ён быў нявінны. І тое, што гэткая нявіннасьць мусіла слухаць маю казку з элемэнтамі эротыкі, выклікала ўва мне дзіўную злосьць. А яшчэ я падумаў, што яна магла б быць той, з кім я ахвотна пасяліўся б у сыціплай хатцы з садам па той бок МКАДу. І няхай бы яна гатавала мне з распушчанымі валасамі — я быў бы толькі рады знаходзіць іх у талерцы. Знаходзіць — і выцягваць, і разглядваць у сонечным сьвятле... Дзіўныя думкі апанавалі мяне, калі я чакаў яе адказу. Дзіўныя і балючыя. Быццам мяне самога схопілі за валасы.

«Я нічога не разумею ў гісторыях, — паволі сказала Маргуся, хаваючы вочы. — Але мне было дужа цікава, чым усё скончыцца. І яшчэ...»

«Што яшчэ?» — нецярпліва спытаў купец, паглядваючы на мяне.

«Некалі я ведала аднаго вельмі няшчаснага чалавека, — сказала Маргуся, кусаючы вусны. — І гэтая казка нагадала мне пра яго».

«Нагадала і добра, — сказаў купец. — Нікому не цікава, з кім ты там гуляла, пакуль цябе не ўзялі ў наш дом, дзе ты жывеш як прыстойны чалавек, у мірных клопатах і поўным дастатку. Ужо позна. Скажы цяпер ты, сыночак. Як вырашыш, так і будзе».

Я заплюшчыў вочы.

«Сыночак?»

«Што?» — незадаволена прабурчаў малы.

«Табе спадабалася казка?»

«Не».

Я чуў, як купец шумна выдыхнуў. Пасудамыйная машына пінкула і выключылася. У поўнай цішыні я адплюшчыў вочы і паспрабаваў засьмяяцца, бо гэта і праўда быў абсурд. Пра што мог ведаць гэты маленькі павіян? Як ён мог судзіць мяне?

«Вось і прысуд! — сказаў купец. — Не! Коротка і ясна. А чаму? Га, сынку? Чаму табе не спадабалася казка?»

«Таму што яна хутка скончылася, — кінуў праз плячо малы, засунуўшы руку малпе ў пашчу. — Няхай ён прыйдзе і раскажа яшчэ. Шмат, шмат казак. Толькі няхай сядзіць там, на крэсьле. Я не хачу, каб ён падыходзіў блізка».

«Чаму, мой дарагі?» — спытала жонка купца, нахіліўшыся да яго і паглядзіўшы на галаве.

«Бо ад яго сьмярдзіць», — сказаў хлопчык так спакойна, нібы ўсе гэта адчувалі, але ніхто не прызнаваўся.

«Чым?» — здзіўлена нахмурылася ягоная маці. І ўсе яны пачалі рухаць насамі, нібы і праўда паверылі малому дурню.

Але малы выбег з пакоя — і мяне нарэшце адпусцілі дадому.

Усю ноч, лежачы ў сваёй убогай хаціне і слухаючы, як вясновы вецер дзьме на яе зімовыя раны, я ўзносіў хвалу свайму сьціпламу таленту і набытаму за шмат гадоў майстэрству. Бо менавіта яны ўратавалі мяне ад помсты ўсёмагутнага купца і спарадзілі спагаду ў гэткіх патрабавальных слухачах. А яшчэ я не забываўся падзякаваць нашай Вьсьпе, жывучы на якой усё яшчэ можна прыдумаць добрую гісторыю, бо не зьявіліся на ёй ні прайдзісьветы, ні чараўнікі, ні небаракі, ні рызыканты — усе тыя, што ткуць, самі ня ведаючы, сюжэт за сюжэтам для новых казак і прыпавесьцяў, а мы шываем іх у дакладныя і пекныя словы.

Ведама ж, я дзякаваў, як умеў, Справядліваму Ладу, што больш не забівае нас за ціхае слова, пра што б яно ні было; не забівае, а дазваляе дамовіцца з нашымі крэдыторамі і выправіць памылкі, хай сабе і ня ўсе. Я дзякаваў Часу, у якім мне выпала жыць, бо ці змог бы я прыдумаць хоць нейкую гісторыю, калі б ня быў пісьменным і не атрымаў дармовую адукацыю, як і ўсе мае сучасьнікі; ці змог бы я прыдумаць хоць нейкую гісторыю, калі б не прачытаў тысячы іншых гісторый, не прачытаў і не пасяліў у сваёй памяці? Я дзякаваў вам, Людзі Будучыні, бо каму яшчэ я мог бы распавесці ўсё гэта — пра нялёгкі свой лёс, пра тое, якім дзіўным чынам я мусяў вярнуць купцу неасьцярожна ўзятую пазыку, пра сумневы і надзеі, пра дзіўных людзей, якія ўзяліся мяне судзіць, і пра сваю няшчасную мару.

З гэткімі малітвамі, напіўшыся перад тым віна і наеўшыся рыбных кансэрваў з хлебам, я неўпрыкмет заснуў, паставіўшы будзільнік на шэсьць раніцы, бо да заўтрашняга вечара мне трэба было напісаць чарговую казку. І казка гэтая мусіла быць ня горшай за папярэднюю. А дом мой рыпеў пад цёплым вясновым ветрам, і дрэвы зазіралі ў мае вокны, страшныя і жывыя, нібы крэдыторы, якіх бачыш спрасонку, і пад мае ўзьнятыя ў цемры павекі паволі заплываў белы ветах.

ГІСТОРЫЯ ДРУГАЯ

МАЎЗАЛЕЙ

Міласэрны Бог учыніў так, што неяк узімку Павал і Зоя зьнялі двухпакаёвую кватэру ў самым цэнтры гораду. Усяго за дзвесьце даляраў на месяц, хоць на той час за гэтакія грошы нельга было знайсці нават аднапакаёўку на ўскраіне. Што праўда, кватэра была даволі занябная, з іржавай трубы ў лазенцы капала вада, нібы адгон з самагоннага апарату, а шыбы ў вокнах даўно пайшлі маляўнічымі расколінамі — і таму падчас сьвяточных салютаў здавалася, што зараз яны проста рассыплюцца на аскепкі, як лёд.

Усё гэта можна было б выправіць, калі б Павал і Зоя былі добрымі гаспадарамі. Але яны былі ўсяго толькі добрымі людзьмі і прыгожай парай, а гэта зусім не заўсёды гарантуе дбайнасьць і любоў да парадку. А можа, прычына была ў тым, што кватэра была поўная старых рэчаў, якія гаспадар зусім не сьпяшаўся прыбіраць. Напрыклад, патрэсканая шафа, якая б так добра прыдалася для Зоіных сукенак, была поўная самага рознага гламазду. Павал і Зоя абяцалі сабе, што як толькі гаспадар вызваліць шафу, тады яны і зробіць рамонт у сваім новым жытле. Але гаспадар не сьпяшаўся, а неяк па тэлефоне сказаў, што яны могуць проста выкінуць на сьметніцу гэтае хлам'ё. Маўляў, там няма нічога каштоўнага.

І вось аднойчы ўвечары Павал і Зоя адчынілі старую шафу і пачалі выцягваць адтуль наваленую там запыленую старызну і кідаць рэчы па адной у вялікі пакет для сьмецьця. Неўзабаве гэтка занятак іх захапіў. Зоя даставала з шафы самыя розныя прадметы: некалькі тамоў Энгельса на калмыцкай мове з вырванымі старонкамі, зламаныя ракеткі для пінг-понгу, плюшавага кентаўра, заліты вішнёвым сокам кампутар «Карвет», хакейныя клюшкі, тры надзетыя адна на адну футравыя шапкі, паміж якімі жыла здаровая, генэтычна бездакорная і расава чыстая моць, рыбацкія боты да калена, вядзерца даўно засохлай фарбы з савецкім знакам якасьці, гантэлі, скамечаны касьцюм Сьнягуркі, пустыя слоікі і гэтка ж пустыя газэты, гнілую раму для няіснай карціны, штучную елку, разьбітыя ампулы, нейкія пажоўклыя фатаздымкі... Павал і Зоя разглядалі кожную рэч зь вялікай цікавасьцю, ім падабалася ўяўляць сабе, што за гісторыя стаіць за кожным з гэтых артэфактаў. Нейкія зь іх Зоя адкладвала ўбок, бо рука не паднімалася вынесці на сьметнік нешта, што мела ў сабе душу — жывую душу таго, хто ёй некалі валодаў. Павал незадаволена сачыў, як горка побач з пакетам расла, а сам пакет ніяк не напаўняўся.

«У агонь усё гэта! — усклікнуў ён. — У агонь! Gegen Chaos und Entartung! Ich übergebe der Flamme diesen alten Trödel, diesen schmutzigen Strom!»

І хоць гэта быў жарт, няхай і зразумелы ня ўсім, Павал і праўда лічыў, што зьмесьціву шафы месца на сьметніку.

«Зноў ты са сваёй немчурой, — сказала Зоя. — Гэта Ніцшэ ці “Рамштайн”?»

«Гэта...» — пачаў тлумачыць Павал, але Зоя спыніла яго:

«Глядзі, што я знайшла».

І яна выцягнула з самага дна шафы драўляную скрынку памерам ня больш за каробку для абутку. Падчапіла вечка доўгім пазногцем — і адчыніла, каб паглядзець, што ўнутры. Скрынка адчынілася з рыпеньнем — было відаць, што

Ў яе вельмі даўно ніхто не зазіраў. Зоя чхнула, і Павал пажадаў ёй добрага здароўя.

Унутры скрынкі была яшчэ адна, значна меншая. І гэтая меншая скрынка таксама адчынялася. Зоя падкалупнула вечка — і яны з Паўлам схіліліся над сваёй знаходкай.

У той малой скрынцы была яшчэ адна. Зусім малая. Яе вечка было з празрыстага шкла — і пад гэтым шклом Павал і Зоя са здзіўленьнем пабачылі фігурку чалавечка, які ляжаў, склаўшы на грудзях рукі. Вочы чалавечка былі расплюшчаныя, але гэтакія малыя, што немагчыма было зразумець, як ён глядзеў на тых, хто яго патурбаваў: з радасцю, надзеяй, безважна? Або, можа, з жахам?

Тая малая скрынка мела збоку адтуліну — дзвёрцы, якія можна было адчыніць пальцам.

Быццам стваральнікі гэтай цацкі і праўда думалі, што нехта будзе ўваходзіць празь іх, каб паглядзець на фігурку пад празрыстым шклом.

Ясная рэч, Павал і Зоя ведалі, што такое маўзалеі. Больш за тое, яны чулі, што гэтакія пабудовы можна знайсці ня толькі ў Маскве. Яны былі разумныя маладыя людзі. І, як і любыя разумныя маладыя людзі, яны ня бачылі асаблівага сэнсу ў захоўваньні нябожчыкаў, хай сабе і знакамітых, гэтакім барбарскім чынам. Хоць і ня надта здзіўляліся таму, што такая завядзёнка ў сьвеце яшчэ існуе. Але ім ніколі не даводзілася бачыць такія маленькія маўзалеі. Маўзалеі, якія ўмяшчаюцца ў скрынку памерам з абутковую.

Павал і Зоя адразу ж пачалі думаць і гадаць, каму ж магла прыйсьці ў галаву ідэя змайстраваць такую дзіўную скрынку. Чамусьці яны сышліся на тым, што скрынку прывезьлі з далёкіх краёў, з Карэі ці аднекуль яшчэ, бо чалавечак, які ляжаў пад шклом, быў апрануты ў нетутэйшыя паўвайсковыя фрэнч, а твар ягоны выдаваў у ім чужынца. Аднак сапраўды з Азіі ці ўсё ж з Лацінскай Амэрыкі або Афрыкі трапіў сюды гэты цацачны маўзалеі, вызначыць было

складана. Пэўна, хтосьці прывёз скрынку з далёкай камандзіроўкі ў падарунак гаспадару кватэры або ягоным сваякам, сказала Зоя. Купіў ім замежны сувэнір. Гэта наўрад ці, сказаў Павал. Хутчэй справа была такая: чалавек, які прывёз маўзалеі у наш горад, працаваў недзе ў экзатычнай краіне і атрымаў яго на памяць. Давялося цягнуць яго з сабой. Адмовіцца ён ня мог, а што зь ім рабіць, так і не прыдумаў. Таму і закінуў у старую шафу. Закінуў і забыўся.

А потым Павал і Зоя ледзь не пасварыліся. Бо Павал настойваў, што маўзалеі трэба аднесці на сьметнік. А Зоі карцела даведацца яго гісторыю і разабрацца, для чаго ён мог некаму спатрэбіцца. Даведацца пра яго паходжаньне. Бо ні яна, ні Павал ніколі яшчэ ня бачылі такіх дзіўных забавак.

«Ад яго патыхае нечым нядобрым, — сказаў Павал. — Хіба ты не адчуваеш? У гэтай цацкі блага аўра».

«Ты занадта ўразьлівы, — запярэчыла Зоя, не адводзячы вачэй ад чорнае скрынкі. — Ну чым, чым ён табе перашкаджае? Паставім яго на кніжную паліцу і будзем фантазіраваць, пакуль не надакучыць. Як ты думаеш, колькі такіх штукаў існуе на сьвеце?»

«Ня ведаю, — сказаў Павал. — Але ён парушае гармонію гэтай кватэры. Ён нейкі чужародны... Калі я гляджу на гэтую скрынку, у мяне пачынае балець вось тут».

І Павал схапіўся за скроні.

«Выпі цытрамону».

«Пры чым тут цытрамон, Зоя? — крыкнуў Павал. — Мы ўжо паўгадзіны размаўляем пра нейкую лухту. А вінаватая бязглуздая цацка, якая не дае ні на чым засяродзіцца. А мне трэба працаваць!»

«Але ў ёй ёсьць загадка! — Зоя схапіла маўзалеі і прыціснула да сябе. — Таямніца! Тое, чаго ўжо даўно няма ў нашым з табой жыцьці!»

Павал хацеў абняць яе, але яна адхіснулася і выпусьціла з рук маўзалеі, які паляцеў на падлогу. Дзіва, але ён

не разбіўся і нават ня трэснуў. Зоя кінулася яго падымаць, але Павал апярэдзіў яе, схапіў скрынку і кінуў яе ў пакет са сьмецьцем.

«Рабі як хочаш», — сказала Зоя і сышла на кухню.

Павал вынес пакет на цёмны, слотны, ціхі двор і паставіў каля перапоўненага кантэйнера. Калі ён вярнуўся, Зоя не хацела зь ім размаўляць. Моўчкі яны леглі спаць, але ніяк не маглі заснуць. Зоя думала пра тое, што заўтра ж патэлефануе гаспадару кватэры і запытаецца, адкуль магла ўзяцца ў старой шафе гэткая дзіўная рэч. А Павал ляжаў і ўяўляў сабе чалавечка пад шклом, зняволенага ў чорнай скрыні. Колькі ўжо гадоў ён узіраецца ў цесную цемнату сваімі нежывымі, зробленымі з маленькіх плястыкавых пэрлінак вачыма. І вось заўтра прыедуць сьмеццары і адвядуць скрынку разам з астатнімі адкідамі на перапрацоўку. Магчыма, скрынку спяляць, а можа, спачатку яе праломіць і расплюшчыць цяжкі прэс. Так ці інакш, скрынка з чалавечкам ператворыцца ў бескарыснае сьмецьце. Як гэта дзіўна, падумаў Павал. Пэўна ж, маўзалеі ёсьць мініятурнай копіяй іншага, вялікага, сапраўднага... У якім ляжыць забальзамаваны труп чалавека, які некалі і праўда жыў. Труп героя. Ці адчуе той вялікі чалавек, як захрабусьціць на іншым канцы сьвету чорная скрынка зь яго маленькім дваініком? Ці, можа, таго вялікага маўзалея ўжо няма — і героя даўно пахавала ў зямлі чарговая рэвалюцыя... А копія існуе — і валяецца цяпер у пакеце са сьмецьцем? За тысячы кілямэтраў ад магільы... І Павал, менавіта Павал прычыніўся да гэтага канчатковага зьнікненьня чужой памяці і народнай пашаны.

Павал заварочаўся пад коўдрай. У пакоі было цёмна, нібы ў чорнай скрынцы. Цёмна і пуста. Ён і не заўважыў, як Зоя ціха ўстала і пайшла на кухню. Яна стаяла каля акна і глядзела ў двор. Нічога не сказаўшы, Павал таропка апраўнаўся, выйшаў з кватэры. Ён пайшоў да сьметніка, намацаў у цемры скрынку і прынёс яе дамоў. Зоя сустрэла яго так,

нібы нічога не адбылося. Яна паставіла скрынку на паліцу, і яны нарэшце заснулі — і сны іхныя былі сьветлыя, яркія і такія падобныя, як два асобнікі той самай кнігі.

Назаўтра, калі Павал пайшоў на працу, Зоя патэлефанавала гаспадару, але той нічога ня змог сказаць пра чорную скрынку. «У гэтай кватэры жыло столькі людзей, — патлумачыў ён, — і кожны пакідаў у ёй штосьці непатрэбнае. Я ўжо даўно махнуў на гэта рукой. Таму і кажу ўсім новым кватарантам: сьмела выкідайце ўсё, што вам замінае. Галоўнае, не спазьняйцеся з аплатай і не бурьце сьцены...»

«Ня будзем», — сказала Зоя, трымаючы вухам тэлефон і праціраючы скрынку. І ёй падалося, што чалавечак пад шклом паглядзеў на яе яшчэ больш строга, чым звычайна.

Калі Павал вярнуўся, яны павячэралі і селі разам за кампутар, каб паспрабаваць знайсці ў сеціве хоць нейкі сьлед чорнай скрынкі. Даўно ўжо яны не сядзелі разам вось так, плячо ў плячо, займаючыся справай, цікавай ім абайм. Праўда, ніякай карыснай інфармацыі яны так і не знайшлі. На экране мільгалі самыя розныя маўзалеі, велічныя і прыземістыя, чорныя і белыя, былі сярод іх і мініятурныя, але ніводзін не нагадваў чорную скрынку, знойдзеную імі ў старой шафе. Павал адчуваў, як гарыць пад хатнім швэдрам Зоіна цела — і якія халодныя ў яе пальцы, халодныя ад расчараваньня. Аднак Зоя не хацела здавацца. Калі яны ўжо зьбіраліся ісьці чысьціць зубы, ёй у галаву прыйшла ідэя.

«Ведаеш, мы маглі б праверыць розныя сеціўныя барахолкі, — сказала яна. — Ну, усе гэтыя сайты, на якіх людзі прадаюць старыя рэчы, якія ім няма куды падзець... Калі ў сьвеце існуе хоць адзін такі самы маўзалеі — магчыма, гаспадары хацелі ад яго пазбавіцца...»

Павал прызнаў, што гэта добрая ідэя. Лежачы ў ложку, яны пачалі правяраць тыя інтэрнэт-барахолкі — і наткнуліся на адну даволі старую ўжо абвестку, якая іх вельмі зацікавіла. І ня дзіва, бо да абвесткі былі далучаныя здымкі,

зроблення на тэлефон. На адным з мутнаватых, размытых фота Павал і Зоя пабачылі маленькую кніжачку з выявай іхнага маўзалея, а на другім — купку чалавечых фігурак і скуруны мяшэчак.

«Прадаюцца вось такія забавныя чалавекі, — пісалі невядомыя прадаўцы. — Купілі кватэру, разьбіралі хлам і знайшлі гэты мяшэчак, прывязаны да інструкцыі. Праўда, што там напісана, адзін чорт ведае. Мо каму трэба, а, людцы? Адамо нядорага. А ўвогуле, народ, скажыце хаця б, што гэта такое? Ніхто не сутыкаўся? За інфармацыю зьніжка!»

«Гэта ж наш маўзалеі! — усклікнула Зоя. — Паглядзі!»

Яны адразу ж напісалі прадаўцам, што маюць скрынку, хоць шанцаў атрымаць адказ было мала. Абвестку павесілі больш за год таму. Якім жа было іхнае здзіўленьне, калі празь пяць хвілін яны атрымалі ня толькі адказ — але і пытаньне: чалавечкі яшчэ ў нас, колькі вы за іх дасьцё?

«А колькі вы хочаце?» — напісала Зоя.

«Дамовімся. А вы ў курсе, што гэта за цацкі?» — прыляцеў адказ.

«А што ў іх такога дзіўнага?» — асьцярожна запытаўся Павал, бо Зоя саступіла яму клявіатуру, так яна расхвалывалася.

«Ня ведаем, — адказалі прадаўцы. — Але мы яшчэ ніколі ня бачылі такіх дзіўных фігурак. Мы думаем пра іх цэлы год і...»

«???» — даслаў пыталнікі Павал, а Зоя ўпілася пазногцямі яму ў руку.

«Мы ўвесь час думаем пра іх, — напісалі гаспадары чалавечкаў. — Штосьці ў іх ёсьць такое...»

Зоя адпіннула Паўла і імгненна набрала на клявіатуры:

«На карцінцы ў вашай кніжцы наш маўзалеі!»

«Маўзалеі???»

«Ён стаіць у нас дома, — хуценька напісала Зоя ўладальнікам чалавечкаў. — Мы выпадкова знайшлі яго ў старой шафе. Чорная скрынка! А ў ёй яшчэ адна, з трупікам

унутры. А вашыя чалавечкі дакладна ўваходзяць у набор! І ў вас інструкцыя!»

Зоя сфатаграфавала скрынку: з адчыненым і зачыненым вечкам. І даслала фота прадаўцам. Адказу не было доўга. Быццам прадаўцы раіліся, што ім рабіць. А можа, яны проста не хацелі расставатца з чалавечкамі, што жылі ў скураным мяшэчку?

«Напэўна, нам трэба сустрэцца», — нарэшце прыляцела паведамленьне.

І Павал і Зоя запрасілі прадаўцоў да сябе дадому.

У прызначаны дзень увечары ў іх кватэру пазванілі. Зоя кінулася адчыняць.

Прадаўцы аказаліся вельмі мілай парай, сымпатычнай, культурнай і абаяльнай, аднаго ўзросту з Паўлам і Зояй. Жанчыну звалі Соня, а яе мужа — Барыс. Барыс і Соня прынеслі з сабой віно і французскі сыр, Зоя сьпякла пірог зь міндалем, а Павал прыгатаваў мяса ў духоўцы. Яны выключылі сьвятло, пакінуўшы толькі таршэр, запалілі сьвечкі і селі за стол: Барыс і Соня размясьціліся на канапе, а Павал і Зоя ўладкаваліся ў фатэлях. Соня падабрала пад сябе ногі, а Барыс падміргнуў і дастаў з торбы мяшэчак і інструкцыю. Зоя працягнула руку ўніз — і паставіла на стол скрынку.

«Давайце спачатку вып’ем, — сказаў Барыс. — За ўзьяднаньне».

«За ўзьяднаньне!» — прамовілі ўсе хорам, абмяняўшыся шматзначнымі позіркамі.

Усім чамусьці хацелася як найдаўжэй затрымаць запаветны момант. Ім было неяк па-асабліваму вельмі добра ўчацьвярых. «Мы яшчэ ніколі не прымалі ў сябе такую файную пару», — сказала Зоя Паўлу аднымі вачыма і пачырванела. «Я з табой згодны», — адказаў ёй позірк Паўла. «Яны мне падабаюцца», — прачытаў Барыс у падведзеных чорным вачах Соні і адказаў ёй усьмешкай, якая значыла толькі адно: «Яны мілыя, гэта праўда».

Усе чацьвёра ўзяліся за мяса, і Соня нахвальвала Паўла, а Барыс неадрыўна і пшчотна пазіраў на Зою. Яны пілі віно і адкусвалі памалу блакітны французскі сыр, а потым моўчкі адкаркавалі яшчэ адну бутэльку, і шчокі іхныя гарэлі, а вочы паблісквалі ў паўзмроку. А пасья яны пілі каву і елі пірог зь міндалем, і Соня, бессаромна ўсьміхаючыся, калупалася тонкім пальцам у зубах, а Барыс параўноўваў пірог з усімі тымі, якія яны з Соняй елі ў Славеніі і Італіі, і казаў, што Зоя магла б даваць урокі тамтэйшым майстрам...

Нараскашаваўшыся закускамі і дэсэртам, яны адкінуліся на сьпінкі і задуменна дапівалі віно з высокіх келіхаў. А потым Соня раптам выпусьціла келіх з рук — і віно пралілося ёй на сукенку, проста на калені.

«Нічога, — сказала яна сваім шырокім, усьмешлівым ротам. — Нічога».

«Нічога, — сказала Зоя, размазваючы сурвэткай плямы па яе каленях. — Нічога».

«Нічога», — сказаў Павал.

«Нічога», — прамовіў Барыс і ўзяў мяшэчак. Ён высыпаў яго зьмесьціва на сярэдзіну стала. Паміж талерак і відэльцаў, паміж нажоў і доўгіх ценяў зьявіліся чалавечкі. Яны ляжалі невялікай купкай, галовы і ногі ў розныя бакі, рукі прыціснутыя да целаў, маленькія шкельцы вочак паблісквалі, а стук, зь якім яны ўпалі на стол, усё яшчэ быў у вушах абедзьвюх параў...

Якія ж яны былі розныя. Іх быў тузін, а мо крыху болей, тут былі мужчынскія і жаночыя фігуркі, дзіцячыя — і старэчыя. Павал і Зоя бралі іх у рукі і разглядвалі, а Барыс і Соня сачылі за іхнай рэакцыяй. Пэўна, яны ўжо ня раз бралі чалавечкаў у рукі і ведалі іх усіх, да драбніц. Затое скрынку яны яшчэ ніколі не трымалі — і вось яны схіліліся над ёй, адкрыўшы адно, потым другое вечка... «Які строгі мужчына там, пад шклом», — сказала Соня.

«Ня бойся, ён цябе ня ўкусіць», — усьміхнуўся Барыс.

«Аў», — жартаўліва ўскрыкнула Соня і пасмактала па-лец.

Пазнаёміўшыся з усімі чалавечкамі, Зоя ўзяла старую, патрапаную кніжачку з інструкцыяй.

«Але тут толькі тры пункты — і іх не прачытаць... На якой гэта мове?»

«На шчасьце, там ёсьць малюнкi, — сказаў Барыс. — Глядзіце. Вось тут паказана, як чалавечкаў трэба расставіць...»

«Так, я бачу, — Зоя схапіла першага чалавечка і паставіла так, як патрабавала інструкцыя. — А гэтага сюды...»

Неўзабаве ўсе чалавечкі былі на сваіх месцах.

«Другі пункт таксама зразумелы, — сказаў Барыс. — І мы паспрабуем яго выканаць...»

«Там паказана, што трэба націснуць на шкло маўзалея, — патлумачыла Соня. — Хтосьці жадае? Можа, ты, Зоя?»

Зоя зачырванелася ад гордасьці. Яна націснула на шкельца, пад якім ляжаў строгі дыктатар — і зь нетраўскрынкі раптам загучала музыка.

Гэта быў прыглушаны, рэзкі, нейкі наўмысна, перабольшана бадзёры марш, у якім чулася таксама й штосьці ўсходняе. Гук ішоў аднекуль з-пад чалавечка пад шклом — мабыць, там хаваўся дынамік. І як толькі першыя, уступныя такты маршу скончыліся і пачаўся асноўны матыў — чалавечкі ў скрынцы здрыгануліся і зрушыліся зь месцаў. Адзін за адным яны пасоўваліся да дзьверцаў, на імгненьне кожны заміраў перад уваходам — і потым ступаў далей, каб зноў замерці, ужо каля нябожчыка пад шкельцам. Першы, другі, трэці...

Як зачараваныя, усе чацьвёра ўладальнікаў маўзалея глядзелі на скрынку. А там адбываўся няспынны карагод: фігуркі рухаліся, заходзілі, заміралі, выходзілі, каб саступіць месца наступным, і зноў паўтаралася тое самае...

«Можа, гэта гадзiнiнiк! — прашаптала Зоя. — Паглядзіце, як ён працуе!»

«Калі гэта і гадзіннік, дык час па ім ня вызначыш, — сказаў Барыс. — Хіба толькі гэта зусім іншы час. Ня той, які прыняты ў нас».

«Яны нібыта танцуюць, — сказала Соня. — Я б таксама не адмовілася патанцаваць».

Яна ўстала і абапёрлася на руку Паўла. Яны крыху пакружыліся па пакоі — але рыпучы марш раз-пораз збываў іх з рытму, і Соня ўпала на канапу.

«Але тут ёсьць яшчэ адзін пункт», — сказала Зоя.

«Нам прапануецца сказаць нейкае слова», — прамовіў Барыс, ня глядзячы на яе.

«Слова? Якое слова?»

«Гэтага мы ня ведаем», — сказала Соня і абняла Зою.

Яны зноў селі на свае месцы, а Павал прынёс з кухні яшчэ адну бутэльку віна.

«Там, на малюнку, чалавек, бачыце? — сказаў Барыс, наліваючы Зоі. — Ён нешта кажа. Вось воблачка каля рота, а ў ім знак. Але знакаў мы не разумеем. Мы так і не дапялі, што гэта за мова».

Зоя выпіла ўвесь келіх да дна.

«Але я хачу ведаць, што гэта за слова», — сказала яна злосна.

«Хто ж ня хоча, — мякка прамовіў Барыс. — Але, баюся, давядзецца парадавацца таму, што мы маем, і забыць пра загадкі. За ўзьяднаньне! За памяць! За невядомага нам героя, які ўрэшце займеў прыхільнікаў! За вялікага тырана і яго народ!»

Яны выпілі.

«Можа, ён зусім ня быў тыранам, — сказаў Павал. — Адкуль нам ведаць? Можа, ён сапраўды меў заслугі перад сваімі суайчыньнікамі. І яны аддзячылі яму такім чынам».

«Барбарства! — пагардліва кінула Соня. — Людзі, якія дасталі вантробы з свайго дабрадзёя, каб ён ня згніў, і закансэрвавалі яго ў шклянным слоіку, людзі, якія змайстравалі катрынку, копію маўзалея з выпатрашаным трупам

унутры... Такія ня варгыя павагі. Хіба шкадаваньня. Барбары, якія, відаць, кланяліся ў ножкі гэтаму дзядзьку, пакуль ён піў іхную кроў».

«Так ці інакш... — нахмурыўся Барыс. — Мы прынеслі ім мір і вярнулі Бацьку народу яго падданым».

«Так! — перапыніла яго Зоя. — Фігуркі ходзяць, Бацька ляжыць, марш грае, калі націснуць на кнопачку. Але я хачу ведаць, што будзе, калі сказаць слова! Можа, яны ўпадуць на калені і пачнуць маліцца? А можа, тыран падымецца і пачне прамаўляць да іх? А можа, яны пачнуць оргію проста каля маўзалея? Я хацела б паглядзець на гэта!»

«Мы ня ведаем слова, Зоя», — паспрабаваў супакоіць яе Павал.

«Але я хачу! — адштурхнула яго Зоя. — Хачу! Гэта загадка, і я не засну, пакуль не даведаюся, што будзе, калі мы прамовім чортава слова!»

«Мы не расказвалі вам... — ціха загаварыў Барыс, глядзячы Паўлу ў вочы. — Не, мы не паспелі... Рэч у тым, што вы ня першыя, хто з намі звязаўся».

«Што?»

«Вы ня першыя, хто напісаў нам пра фігуркі, — сказаў Барыс, пераглянуўшыся з Соняй. — Быў яшчэ адзін чалавек. Паўгода таму ён напісаў і запытаўся, колькі мы хочам за чалавечкаў і інструкцыю...»

«І ці ня ведаем мы, дзе скрынка», — сказала Соня і асушыла свой келіх.

«Мы назвалі цану, ён прыехаў — але мы не аддалі яму фігуркі», — працягваў Барыс.

«Чаму?» — спытаў Павал і патрос пустую бутэльку. Віно скончылася.

«Таму што ён ня быў ні мілым, ні разумным, як вы, — сказала Соня. — Ён быў вельмі непрыемны. Агідны! Брыдкі! І ні кроплі культуры. І да таго ж...»

«І да таго ж ён быў ня з нашых краёў, — сказаў Барыс, абмяняўшыся з Соняй позіркамі. — Нетутэйшы. Ад яго

сьмярдзела. Не, вы не падумайце, дарагія нашы Зоінька і Паўлічак, мы...»

«Мы не нацысты якія-небудзь, — махнула рукой Соня і скінула са стала напоўнены для яе Паўлам келіх. — Мы культурныя людзі...»

«Проста мы з Соняй дамовіліся не аддаваць фігуркі абы-каму», — сказаў Барыс і паклаў руку Зоі на калена.

«Значыць, той іншаземец — адзіны чалавек, які...» — Зоя шырока расплюшчыла вочы.

«Значыць, гэта адзіны чалавек, які можа...» — сказаў Павал.

«Адзіны, хто, магчыма, ведае сакрэтнае слова, — скончыў Барыс. — Можа быць. У нас былі фігуркі і інструкцыя, у вас скрынка, а ён хоча сабраць усё разам».

«Паўлічак, — Соня ўзяла яго за руку і прыцягнула да сябе. — Маеш яшчэ віно? Нешта мне так хочацца напіцца сёння. Я рэдка сабе дазваляю...»

Павал пабег на кухню, як малады шчанюк, выпушчаны на шпацыр.

«Я ўсё чую! — крыкнуў ён адтуль. — Што будзем рабіць?»

«Як гэта што? — здзівілася Зоя. — Давайце напішам таму брыдкаму іншаземцу, што скрынка ў нас».

«Напішам? Проста зараз?» — спытала Соня.

«А чаму б і не? — Зоя падставіла келіх Паўлу. — Ён жа вельмі хацеў атрымаць фігуркі?»

«Хацеў, — пацьвердзіў Барыс. — Але яшчэ мацней яму хацелася знайсці скрынку».

«Чаго чакаць? — ускінулася Зоя. — Напішыце яму, няхай прыяжджае».

«Які цудоўны вечар, — сказала Соня, шукаючы ў тэлефоне патрэбны кантакт. — І як добра, што я ніколі не выдаю паведамленьні... Вось ён. Ведаеце, як я пазначыла яго? Жэ-Эм! Жоўтая Малпа. Не, вы не падумайце, што я расістка... Проста я даю мянушкі ўсім знаёмым. Бо ніколі не запамінаю імёнаў».

«Цікава, якія мянушкі вы прыдумалі б для нас», — усьміхнуўся Павал.

«Праўда цікава? — ускінула бровы Соня. — Ну добра, зараз прыдумаю. Зоя ў нас будзе Салодкі Пальчык. А ты — Баравічок. Вось, знайшла. Вось тэлефон таго сьмердуна. Жоўтая Малпа... Старая Жоўтая Малпа... Пішу!»

І яна хутка заляпала пазногцем па клявіятуры.

Барыс наліў усім і націснуў на шкельца маўзалея. Марш спыніўся. А Соня раптам зарагатала.

«Ён едзе! Адразу ж адказаў, што выяжджае! Ха-ха! Жоўтая Малпа нясецца да нас!»

«Здаецца, нам пашанцавала, — сказаў Павал. — Гэты чалавек мог зьехаць або памерці. І мы б пазбавіліся нават такога мізэрнага шанцу разгадаць таямніцу».

«Шанец і праўда мізэрны», — сказаў Барыс.

Чакаючы Жоўтую Малпу, яны дапілі віно і цяпер сядзелі ў адбымку ўсе разам на канапе, ашклянелымі вачыма ўтаропіўшыся ў скрынку. Скрынка так і стаяла адчыненая, фігуркі замерлі, здавалася, што ніхто ў пакоі больш ня дыхаў, толькі вялікія грудзі Соні ўздымаліся і апускаліся, быццам яны адны былі жывыя тут, за сталом з трыма пустымі бутэлькамі.

Званок прымусіў іх усіх ускочыць.

«Давайце вы схаваецеся, — прапанавала са сьмехам Соня Зоі і Паўлу. — Зробім выгляд, што гаспадары тут мы. А вас няма».

Яна заштурхала Паўла і Зою ў камору, дзе стаяў розны хатні рыштунак.

Павал і Зоя пільна глядзелі ў шчыліну, яны самі не разумелі, чаму паслухаліся Соню. Але было позна нешта зьмяняць і шкада псаваць гульню.

У пакой увайшоў нізкі, шчуплы чалавек, значна старэйшы за іх. Ён і праўда меў цалкам азіяцкі выгляд — але ён зусім не нагадваў ні кітайскага рабочага, якіх цяпер можна было сустрэць каля Вялікага Каменя за горадам, ні бізнэсоўца з Паднябеснай, якіх часьцяком можна

пабачыць у тэлевізары. На ім была доўгая брудная куртка, а мокрыя вусы і рэдкая барада зьвісалі так нізка, як гэта можна пабачыць на старых усходніх гравюрах.

«Добры вечар, — сказаў яму Барыс. — Як бачыце, у нас цяпер ёсьць і скрынка, і фігуркі, і інструкцыя, увесь набор».

«Колькі вы хочаце?» — прамовіў пакупнік, не адрываючы вачэй ад скрынкі.

«Мы хочам ведаць Слова», — сказала Соня, якая сядзела на канапе і гідліва крывіла вусны.

«Якое яшчэ слова! — адмахнуўся пакупнік. — Давай, называй цану, я плачу і забіраю гэты хлам, і больш мы з вамі не пабачымся!»

«Слова, — мякка сказаў Барыс і ўзяў у рукі пустую бутэльку. — У нас ёсьць скрынка, ёсьць фігуркі, ёсьць інструкцыя. Але мы ня ведаем Слова. Слова, якое трэба прамовіць, каб гэты таямнічы маўзалеі...»

І ён зрабіў паўзу, бо ніхто тут ня ведаў, што адбудзецца, калі сказаць заповітнае слова. Ніхто, акрамя старога азіята. Акрамя Жоўтай Малпы. А можа, Слова ня ведаў і ён? Але Зоя, стоячы ў каморы і тулячыся да Паўла, верыла: гэты вечар быў такі харошы, такі прыемны, у гэты вечар усё мусіла складвацца як найлепш.

«Ня ведаю я нікага слова! — крыкнуў Жоўтая Малпа. — Колькі? Называй цану, а інакш я пайду! Ці мне забраць скрынку і сысьці не заплаціўшы? Вось! Бярыце!»

Ён кінуў на стол грошы. Кучку брудных даляраў, перамяшаных зь беларускімі рублямі.

«Хопіць?»

«Слова!» — сказала Зоя і выйшла з каморы.

«Слова!» — паўтарыў за ёй Павал.

«Слова!» — сказала Соня.

«Слова», — спакойна, але цьвёрда прамовіў Барыс і абышоў Жоўтую Малпу ззаду.

«Слова, а потым гісторыю, — сказала Соня. — Што гэта за скрынка? У чым сакрэт? Што будзе, калі скажаш Слова?»

Жоўтая Малпа хацеў прасьлізнуць у калідор, але яны сталі перад ім сьцяной.

«Гэта Маўзалеі», — сказаў ён стомлена, і вочы яго забегалі.

«А мы думалі, гэта мэрсэдэс, — сказаў Барыс. — Давай далей! У чым тут фішка?»

«А далей я нічога не скажу!» — прамармытаў Жоўтая Малпа.

Соня ўзяла са стала нож і паднесла да горла Жоўтай Малпы.

«Далей!» — сказала яна ўладна.

«Не», — сказаў Жоўтая Малпа. І тады Барыс ударыў госьця з размаху па жоўтай, лысаватай галаве, падобнай да нейкага экзатычнага фрукта.

Жоўтая Малпа асеў на падлогу. Неспакойныя вузкія вочы застылі. Куртка налезла на галаву — і цемя Жоўтай Малпы з крывавым сьледам ад удару тырчала адтуль, нібы яго нехта надкусіў.

«Жывы...» — сказаў Барыс.

«А што зь ім зробіцца», — засьмяялася Зоя.

Барыс і Павал прывязалі яго да канапы рамянямі за ногі. А Зоя дастала з шафы кайданкі. «Вазьмі мае», — сказала Соня, адкрываючы сумачку. Але пасля параўнаньня высьветлілася, што Зоіны былі лепшыя.

Барыс схадзіў на кухню і прынёс халоднай вады. Соня набрала яе ў рот і пырнула Жоўтай Малпе ў твар. Той адплюшчыў вочы і застагнаў.

«Слова», — усміхнулася Соня.

«Слова!» — сказала Зоя.

«І гісторыю...» — паківаў пальцам Барыс.

«Добра... — сказаў Жоўтая Малпа і паглядзеў на іх з такой нянавісьцю, што Павал ажно адварнуўся. — Я раскажу вам... Але за гэта я вазьму ўсё, што ляжыць на сталі».

«А ШТО ляжыць на сталі?» — нахілілася Соня да самага твару Жоўтай Малпы.

«Што ляжыць на стале?» — прамовіла Зоя і паскрэбла нажом шыю палоннага.

«Ціха, — сказаў Барыс, усаджваючыся ў фатэль. — Ён нам усё раскажа. Мы слухаем цябе, Жоўтая Малпа.»

Прамовіўшы апошнія словы, я пацягнуўся па кубак зь мятнай гарбатай, які добрая служка Маргуся паставіла перада мной яшчэ на самым пачатку майго выступу і да якога я за ўвесь час так і не дакрануўся. Гарбата даўно астыла — але я прагна і з асалодай выпіў яе ўсю, а потым абвёў стамлёнымі вачыма сваіх строгіх слухачоў. Усе пяцёра неадрыўна глядзелі на мяне — і ў вачах іхных я пабачыў шчырае абурэнне.

Я адчуў, як у мяне гараць шчокі.

«Ня траць час, чытай, — сказаў купец, пасунуўшыся да мяне бліжэй. — Што ты замоўк, сонца душы маёй?»

«Гэта ўсё», — сказаў я.

«Як гэта ўсё? — купец ажно стукнуў кулаком па калене. — А што было далей?»

«Я збіраўся расказаць гэта заўтра...» — прамовіў я разгублена.

«Што ты вярзеш? — вочы купца пачырванелі ад шчырай злосьці. — Заўтра? Нам усім не цярпіцца даведацца, што расказаў Жоўтая Малпа! І якую загадку тоіць у сабе маўзалеі! Ды я не знайду сабе месца, пакуль не даведаюся працяг!»

«Што за хітрыкі! — падтрымала яго жонка. — Я толькі хацела папрасіць Маргусю прынесці нам віна, бо ў мяне сэрца заходзіцца ад гэткай інтрыгі, а гэты нахабнік абрывае казку на самым цікавым месцы! Хіба гэта ня супраць правілаў? Зараз жа раскажвай, што паведаміў ім Жоўтая Малпа, чуеш?»

«Працяг будзе», — сказаў я так пакорліва, як толькі мог.

«Ну калі ласка! — узмалілася Маргуся. — Ну хаця б мякніце нам!»

Купец падняў на яе налітыя крывёй вочы, бо ёй ніхто пакуль не даваў слова — і яна прысаромлена замахала даўгімі вейкамі.

«Скажы ты, Артэміюш! — павярнуўся купец да слугі, які зноў стаяў у пройме дзвярэй і ня зводзіў зь мяне падазронага позірку. — Ці хацеў бы ты пачуць працяг гэтай дзіўнай гісторыі?»

«Не, — абвясціў Артэміюш свой прысуд. — Я дастаткова наслухаўся. Ня буду спрачацца з вамі, пане гаспадару, гісторыя, якую мы пачулі, досыць займальная. Аднак хіба вы не заўважылі, які хітрук наш аўтар? Ён скарыстаўся простым і дзейсным прыёмам, каб забяспечыць сабе яшчэ адзін вечар у вашым гасцінным доме. Ён спыніў свой аповед на самым цікавым месцы, як гэта робяць вытворцы танных сэрыялаў і безгустоўных кніжонак. Гэта толькі адна з прычын. Другая прычына: ён проста ня ведае, што будзе далей. Ён так і не прыдумаў працягу! Паглядзіце ў ягоныя вочы — у іх няпэўнасьць і хітрасць сапраўднага плебея. Ён закруціў гісторыю — і цяпер ня ведае, як зь яе выбрацца і як зьвесці ўсе канцы!»

«Што ж, цалкам можа быць, ты кажаш праўду... — пахітаў галавой купец. — Аднак дайце мне падумаць. Мы дамаўляліся, што кожная казка, прыдуманая ім, мусіць быць дастаткова добрай, каб захапіць нас. Але я не прыпомню, каб умоваю было не пісаць казку з працягам. Таму фармальна ён мае на гэта права. І ўсё ж ты вялікі круцель... Я не змагу заснуць, не даведаўшыся, што раскажаў Жоўтая Малпа і ў чым злавесная таямніца маўзалея».

Апошнія словы, вядома ж, былі зьвернутыя да мяне. І ўзрадаваўся я ў глыбіні свайго няшчаснага сэрца, бо зразу меў, што перамог і ў гэты вечар. Аднак жа купец мусіў запытацца ў свайго малога павіяна, што мяркуе пра гісторыю ён. І малы, які гэтым разам слухаў мяне з разяўленым ротам, не падмануў маіх чаканьняў.

«Слова! — крыкнуў ён. — Слова!»

«Ці хочаш ты, сынку, пачуць заўтра працяг гісторыі?» — ласкава запытаўся купец.

«Я хачу зараз! — крыкнуў купцоў сын. — Што раскажаў ім Жоўтая Малпа? Няхай ён чытае! Тата, скажы яму, што загадаеш Артэміюшу яго адлупцаваць, калі ён не раскажа нам усё да канца!»

«Не магу, — прамовіў купец. — Давядзецца пачакаць да заўтра».

«Тады няхай ён застанецца ў нас! — сказаў гэты капрызлівы павіян са сваёй цёплай падлогі. — Няхай жыве ў нас і расказвае мне казкі! Ён мог бы спаць каля майго ложка! Ну тата!»

Купец ужо збіраўся сувора заткнуць яму рот, бо мая гісторыя і праўда надта ўжо ўзбудзіла хлопчыка, але раптам перадумаў.

«Што ж, — сказаў купец, задумліва гладзячы жончыну руку. — У мяне разумны сын. Хоць ён яшчэ дзіця, але часам у дзіцяці мудрасьці болей, чым у дарослых. І праўда... Чым ты, небарака, будзеш прыяжджаць сюды штовечар, галодны, зьнясілены й нямыты, глытаць сьліну і сьмярдзец бруднымі нагамі, лепш і праўда даць табе пакой для прыслугі, душ і харчы. А яшчэ пісьмовы стол і кампутар, за якім ты будзеш пісаць свае гісторыі, пакуль не аддасі мне пазыку згодна з нашай угодаю. Або пакуль ня выдыхнешся і не надакучыш нам, бо я дагэтуль ня ведаю, ці хопіць у цябе сілаў і таленту для таго, каб выканаць нашую дамоўленасьць да канца. Артэміюш, правядзі аўтара ў пакой, дзе жыву мінулай зімой той няздарны ілюстратар... Як яго там звалі...»

Артэміюш незадаволена пацягнуўся, нібы хацеў шырэй расунуць пройма, у якой ён ужо гадзіну стаяў па сваёй завядзёнцы. Было відаць, што ідэя пасяліць мяне ў гэтым доме ня выклікала ў яго захапленьня. Ён змрочна зірнуў на мяне: маўляў, паглядзім, як доўга ты тут пратрымаешся — і ня трэба было мець асаблівага розуму, каб здагадацца, што ён зробіць усё, каб скараціць час майго побыту ў гэтым дзіўным доме.

«...А ты, Маргуса, — працягваў купец, — падрыхтуй бялізну і пакажы яму, дзе ў нас душ. Што да цябе, небарака-казачнік, дык цяпер ты госьць у гэтым доме і з табой будуць абыходзіцца тут па справядлівасці. Цані гэта і працуй сумленна. І не забывай, што ты ня столькі госьць, але вялікі вінаваецца, што мае сур'ёзную пазыку! Ідзі і пішы працяг, заўтра а дзявятай вечара мы чакаем цябе тут, у гасьцёўні, і ня дай табе Божа не расказаць нам да самага канца, што здарылася ў тваёй гісторыі далей!»

Нічога не сказаўшы, Артэміюш пашыбаваў па калідоры — і мне нічога не заставалася, як пайсьці ўслед за ім. Ён шпарка падняўся па сходах на другі паверх, і мне давлялося пасьпяшацца, каб не адстаць. Мы апынуліся ў цёмнай нішы, Артэміюш дастаў ключы і рыўком адчыніў дзьверы. Я быў хацеў прайсьці ў пакой, але ён стаяў і не пускаў мяне, давлялося праціскацца міма ягоных выстаўленых наперад магутных грудзей, якія ён напяў штомоцы, так, каб я быў вымушаны, наадварот, уцягнуць живот і сыяцца, а інакш абмінуць яго было немагчыма. Я ўжо амаль прасьлізнуў у свой новы прытулак, калі ён выставіў руку і спыніў мяне.

«Толькі ня думай, што змог усіх абдурыць, — прамовіў ён мне ў самае вуха. — Я знаю такіх, як ты. Няздараў, што паразытуюць на целе грамадства, балбатуноў, якія заблытваюць сваімі слоўнымі карункамі сумленных людзей. Вечна галодных, вечна ўсім незадаволеных, вечна п'яных, з дрыготкімі рукамі і бяз плянаў на будучыню. Чаму ты вырашыў, што людзі мусяць карміць цябе? Зь якой радасці? Хто даў табе права лічыць, што ты хоць нечым лепшы за іншых?»

Я маўчаў. Ягонае дыханьне казытала мне вуха, але я маўчаў і сарамліва, ганебна ўсьміхаўся, быццам прызнаваў ягоную рацыю. Мне толькі хацелася папрасіць яго ня дыхаць мне ў вуха, бо гэта козытна, але я баяўся расьцьвяліць яго яшчэ больш.

«П'янства і самапіяр, скандальчыкі і сьлёзы, тусоўкі і замежныя гранты — вось і ўсё, на чым ты стаіш, — казаў

ён і прыціскаў мяне грудзмі да сьцяны. — Насамрэч ты — пустое месца. О, бессаромны самапіяр такіх крыкуноў, як ты, некалі надакучвае нават самым легкаверным дурням, а п'янства нікога яшчэ не даводзіла да добра. Скандальчык бывае карысны па першым часе, але ты даўно ўжо перайшоў усе межы прыстойнасці, ты абразіў усіх прыстойных людзей у гэтым горадзе і плюнуў на самае сьвятое, што яны мелі! А ў сьлёзы твае, якія ты так шчодро разьліваў у сваіх апошніх байках, ніхто ня верыць. Пацукі не раскайваюцца! А твая тусоўка! Кожная тусоўка жыве па законах джунгляў і пазбаўляецца ад няўдалц, а ты даўно ўжо забыты нават тымі, хто цябе некалі чытаў. Што да замежных грантаў, дык яны некалі канчаюцца, праўда, ты, хітрая гадзюка? Не міне і пары вечароў, як цябе пагоняць адсюль! Прынамсі, ад мяне літасці не чакай!»

Я паныла кіўнуў, бо мне здавалася, толькі мая пакора дапаможа пазбавіцца ад ягонай прысутнасці.

«І ня дай Бог табе адчуць сябе тут сваім... — сказаў ён, прыбраў руку і пхнуў мяне так, што я нарэшце ўляцеў у пакой і з размаху, нібы лялька, сеў на ложак. — Запомні мае словы, пустабрэх. Асабліва апошнія словы. І яшчэ! Барані цябе Божа паскардзіцца на мяне гаспадару! Я такога не дарую!»

З гэтымі словамі ён абдарыў мяне пагрозлівай ухмылкай і зачыніў за мной дзверы. Я пасядзеў крыху, разважаючы над ягонымі словамі. «Ня дай Бог табе адчуць сябе тут сваім» — так сказаў гэты люты Цэрбэр, гэты цэнзар, гэты барбар, а можа, садоўнік, а можа, кіроўца... Што ён меў на ўвазе? Як я мог адчуць сябе сваім у гэтым доме, дзе я быў рабом, вымушаным выплачваць пазыку адно з дапамогаю свайго няшчаснага і трапяткога таленту, гэткага крохкага на фоне вялікае, немудрагелістае і вітальнае сілы маіх слухачоў і судзьдзяў?

І тут у дзверы пастукалі. «Калі ласка», — сказаў я. У пакой зазірнула Маргуся, і я ўзрадаваўся яе прыходу, бо

ад яе ішоў дух маладосьці і сьвежасьці, аптымізму і радасьці, а яшчэ — дух чыстай пасьцельнай бялізны. Усяго гэтага мне так не хапала. А яшчэ я адчуваў, што яна — прыхільніца маіх гісторый, нават ад спрытных рук яе, што замільгалі над ложкам, ішлі нябачныя промні ўдзячнасьці за цікавы вечар, і мне захацелася злавіць іх і пакласьці на сваю спацелую ад нягодаў галаву. Яна хутка паслала мне, уручыла ручнік і зубную шчотку і, усміхнуўшыся, села побач.

«Душ адразу налева, — сказала яна. — А ў шафе вісіць чысты касьцюм, які гаспадар загадаў вам надзець, вы будзеце хадзіць у ім па доме. Сьняданак будзе чакаць вас на кухні а сёмай раніцы, абед таксама там, а трэцяй. Вячэраць вы будзеце з гаспадаровай сям'ёй. А цяпер мне трэба ісьці».

І яна ўскочыла і кінулася да дзьвярэй, нібы саромеючыся. Але выходзячы, яна азірнулася і шагнула мне, так гарача, што мяне ажно праняў пот:

«Я так хачу даведацца працяг! Дзякуй вам!»

Дзьверы за ёй зачыніліся. Асьцярожна, каб не прыцягваць увагі тых, хто сядзеў унізе, я схадзіў у душ і насуха выцерся прыемным шурпатым ручніком. Я ўжо даўно ня мыўся цёплай вадой, стоячы ў бліскучым і чыстым ванным пакоі; мне здавалася, што мінула сто гадоў з таго моманту, як я апошні раз нашмароўваў сваё цела смачным духмяным гелем і выціскаў на адраслыя валасы сіні, нібы летнія нябёсы, шампунь. І мінула, пэўна, гадоў трыста, пакуль я не прывёў сябе ў поўны парадак і не прашмыгнуў у пакой, які выдзеліў мне добры купец. У шафе я і праўда знайшоў касьцюм і прымераў яго перад люстэркам. Касьцюм той складаўся зь пінжака ў каляровую кратку, кашулі, прышытай да швэдра, і шырачэзных штаноў, у кішэні якіх я знайшоў ярка-зялёныя шкарпэткі. Звыклы да аднатоннага адзеньня сьлім-фіт, я патанаў у гэтых значна большых за мой памер рэчах — дый іхныя колеры і фасон зусім мне не пасавалі. Але паклікаць Маргусю я не наважыўся. Чаго мне зусім не хацелася, дык гэта выглядаць няўдзячным — і нагадаць

пра сваю прысутнасць Артэміюшу. У сумневах я замёр над кучай сваіх апранахаў, што ляжалі ля маіх чыста вымытых ног. Сьмешны, але чысты і адпрасаваны Касцюм перамог мае даўно ня мытыя старыя лахманы. Я зьняў яго і акуратна павесіў у шафу, а сам лёг у ложка, каб падумаць над новай гісторыяй.

Але перад тым я ўзьнёс належную, сьціплую сваю Хвалу Справядліваму Ладу, што больш не забівае нас за ціхае слова, а дае несці за яго адказнасць і тым самым прымушае нас быць абачлівымі і асьцярожнымі, як і трэба дарослым людзям. Я падзякаваў нашай Высьпе, на якой мы ўсе жывем, хоць маглі б нарадзіцца і вырасьці там, дзе жыцьцё не прадугледжвае казак на ноч і гісторый пра цуды. Я не абмінуў словамі Хвалы вас, Людзі Будучыні, бо больш мне не было да каго зьвяртацца ў ту першую ноч у новым доме, куды я трапіў праз мудрасць дзіцяці, чалавекалюбства добрага бацькі і літасць ягонай жонкі. Я папрасіў вас не судзіць занадта суро́ра нашчадкаў злога Артэміюша, у якім я адразу разгадаў асобу, што пакрыўдзілася на цэлы сьвет, бо мела свае амбіцыі ў прыгожым пісьменстве. А пасья я падумаў пра спрытныя рукі Маргусі і яе нявінны лоб, пра яе валасы, завязаныя не па модзе ў доўгі хвост на патыліцы, пра яе ўсьмешку і ўдзячнасць у яе вачах. Усьміхнуўшыся, я выключыў сьвятло і заплюшчыў вочы, каб падумаць пра новую гісторыю, але сон ужо даўно чакаў мяне, і я ня стаў працівіцца ягоным крыху тэатральным, але ўсё ж доўгачаканым чарам.

АПОВЕД ЖОЎТАЕ МАЛПЫ

... «**Б** ачу, што вы апантаня тым, пра што ня ма-
еце аніякага ўяўленьня, — цяжка прагаварыў
Жоўтая Малпа, і вузкія вочы ягоныя ўтаропіліся ў нож, што
пабліскваў у руках у Зоі. — Гладкаскурыя барбары, выліза-
ныя сваім шчасьлівым часам, пустыя лялькі са смочкамі-
кнопкамі, яйкападобныя помнікі чалавечай пыхі, хіміч-
ныя парадоксы, вы думаеце, што натрапілі на загадку,
разгадаўшы якую вы зможаце жыць так, як жылі дагэтуль.
Думаеце, я раскажу вам таямніцу і вы адпусьціце мяне,
прыбераце посуд, прасьпіцеся, выпіце пігулкі ад пахмелья
і пойдзеце рабіць тое, што вы завяце работай... Думаеце,
што зможаце забыць гэтую чорную скрынку і маю жоўтую
лысую галаву... Не...»

«Ну, баста, — сказаў Барыс. — Ты можаш прапусьціць
лірычны ўступ, Жоўтая Малпа».

Зьвязаны імі чалавек сутаргава выцягнуўся, нібы імк-
нучыся пазбавіцца рамянёў, сьціснуў запясыці і горда вы-
прастаўся.

«Добра, я раскажу вам».

«Дык ведайце ж, — прамовіў Жоўтая Малпа, бліснуўшы
вузкімі шалёнымі вачыма. — Некалі ў пару маладосьці
маіх бацькоў, далёка адсюль, за шырокім брудным морам,
за высокімі гарамі, вершаліны якіх былі засеяныя толькі

абломкамі боінгаў і касьцьмі іхных пасажыраў, за сухой гарачай пустэльніай, ад якой цягліцы і душы робяцца трывалымі, нібы сталь, а вочы ператвараюцца ў шчыліны, празь якія так зручна адстрэльваць прыхадняў з трафэйных вінтовак, у джунглях, нетры якіх хавалі расьпісанья ахвярнай кроўю храмы і невядомыя навуцы вірусы — там і нідзе больш ляжала старажытная краіна Асадзі-Накол.

У той год, калі я нарадзіўся, на радзіме маёй здарылася Вялікая Рэвалюцыя. Да ўлады прыйшоў народ, а правадыром ягоным быў Вялікі Таварыш Кындыргіль, які марыў пра шчасьце для ўсіх, апрача тых, хто гэтага не заслужыў. Дзякуючы мудрасьці таварыша Кындыргіля я ўжо ў дзяцінстве заўсёды меў удосталь ежы і ня мусіў харчавацца аб'едкамі з вайскавай базы, як мае бацькі ў пару іхнага маленства. Я ня мусіў ператварацца ў кракадзіла, як мой дзед, што займаўся чараўніцтвам, каб пракарміць сям'ю, бо толькі так, у абліччы кракадзіла, можна было лавіць рыбу ў дзяржаўных рэках сквапнай і жорсткай імперыі Асадзі-Накол. Я ня мусіў танцаваць голым перад турыстамі, як мая бабка, бо турысты кідалі ёй за гэта дробязь і фатаграфавалі, каб потым, дома, наклеіць у альбомы і паказваць сваім сябручкам-вычварэнцам. Я ня мусіў працаваць ад самага нараджэньня, бо ў імперыі Асадзі-Накол нават немаўляты гнупі хрыбты на ненажэрную эканоміку, ахвяруючы чвэрць малака сваіх мацяроў царскаму двару, дзе яго дадавалі ў ранішнюю каву нашчадкам трона. Палова левай цыцкі — у казну! Такі быў закон.

Таварыш Кындыргіль скасаваў усе гэтыя перажыткі мінулых часоў. Таварыш Кындыргіль пайшоў купацца ў мора, нырнуў — і знайшоў нафтавае радовішча, якое аддаў народу, ня ўзяўшы за гэта ні кураняці, ні нават жменькі рысу. Кындыргіль сказаў гарам расступіцца — і мы пабачылі, што вакол нас ляжыць цэлы сьвет. Кындыргіль адаслаў пасольства народнай рэспублікі на самыя нябёсы, каб яно заключыла нарэшце ўзаемавыгодны пакт з багіняй Усмах —

і за некалькі гадоў пустэля адступіла туды, дзе яе можна было спакойна трымаць пад кантролем, і гэта быў вялікі посьпех нашай маладой дыпляматыі. Кындыргіль забраў старыя трафэйныя вінтоўкі ў дзікіх плямёнаў — і ўручыў іх маладым людзям накітавалі мяне. Мы пайшлі ў джунглі і знайшлі старажытныя храмы, мы прывялі да Кындыргіля тых, хто там хаваўся. І Кындыргіль судзіў кожнага справядлівым судом. Некага ён прызначыў лекарам, некага — цыркачом, некага — бібліятэкарам. Некага ён ператварыў у залатыя шары, каб дзеці простага люду гулялі зь імі на плошчах, дэманструючы ўсім роўнасьць і шчасьце. І тыя, каго ён ператварыў у залатыя шары, былі радыя такому прысуду! Некага Кындыргіль адаслаў у пустэлю на вечнае пасяленьне, а некага загадаў расстраляць, бо ў тых храмах, як у норах, задумляла змову супраць народу розная набрыдзь.

Кындыргіль запрасіў у краіну замежных спэцыялістаў, каб яны рвалі нам зубы, вывучалі кракадзілаў, правялі нам тэлефоны і навучылі нас цалавацца па-француску. Ды толькі спэцыялісты не сьпяшаліся да нас прыяжджаць, усе баяліся пракаветных вірусаў і чырвонай заразы, яны патрабавалі валюты і манаполіі на нашыя прыродныя багацьці, і толькі адмыслоўцы зь Вялікага Савецкага Саюзу прыйшлі нам на дапамогу і адгукнуліся на заклікі народнага ўраду, не патрабуючы нічога ўзамен.

У тую пару, калі ў Маскве паўнамоцны пасланьнік нашай краіны падпісаў пагадненьне аб дружбе і супрацоўніцтве, я ўступіў у партыю, якую таварыш Кындыргіль стварыў яшчэ хаваючыся ў джунглях ад царскіх шакалаў. Вялікую Партыю Містычнага Сацыялізму! Я атрымаў значок і старую вінтоўку, якую мае продкі здабылі ў баях супраць імперыялістаў, а да вінтоўкі — дзесяць патронаў і амулет з выявай таварыша Кындыргіля. А яшчэ я атрымаў сваё першае заданьне.

Нам, атраду зь пяці маладых байцоў, было даручана знайсці ў джунглях стары храм. На даху таго храма, як ска-

залі нам у Камітэце, мусіла быць статуя каменнага тыгра, што спраўляе малую патрэбу, каменнага тыгра з адколатай правай пярэдняй лапай. Так мы павінны былі пазнаць месца. Мяне як самага кемлівага і актыўнага прызначылі камандзірам атраду. І толькі я адзін зь пяцёх ведаў, якая важная задача пастаўленая перад намі. Бо мы мусілі знайсці ня толькі храм. Мы мусілі адшукаць у ім аднаго чалавека і даставіць яго ў сталіцу, у Камітэт. Я ведаў ягонья прыкметы. Але зь мяне ўзялі клятву, што ніхто з маіх таварышаў не даведаецца пра гэтае сакрэтнае заданьне.

Вайсковы гелікоптэр скінуў нашу групу над джунглямі прыгожай летняй раніцай. Я пачуў, як раскрыўся парашут, і падумаў, што гэтаксама цяпер раскрываюцца кветкі на схілах гор. Я бачыў, як яны праступаюць на захадзе ў ранішняй вяселькавай смуге, гэтыя велічныя горы, і міжволі залюбаваўся імі. Я ведаў, што таварыш Кындыргіль загадаў ім расступіцца, каб прапусьціць цягнікі, што ішлі з далёкай паўночнай краіны, каб даць нам вугаль і хлеб, пэніцылін і радыё, зброю і падручнікі расейскай мовы. Я ведаў, што цяпер на ўсходзе маёй краіны, слухаючыся загадаў таварыша Кындыргіля, да нашых партоў прычальваюць вялікія акіянскія караблі, каб выгрузіць трактары і аэраплянны, матацыклы і станкі, і каб напоўніць свае трумы бананамі і хурмой, малпавым семем і фэкаліямі чарадзейных птушак, цынамонам і каляндрай, зьмяінай скурай і леопардавым футрам, кракадзіламі і прагнымі да ведаў студэнтамі, акуліным зубам і кітовым вусам. А яшчэ нафтай! Першай нафтай, якую мая радзіма высмактала з мора, што стагодзьдзямі не хацела дзяліцца зь людзьмі сваім скарбам. А цяпер ёй дзяліліся мы — з тымі, хто падтрымаў нас у барацьбе за шчасьце.

Два дні мы прабіраліся скрозь джунглі, шукаючы храм. Двое байцоў палеглі ў дарозе: аднаго ўкусіла атрутная зьмяя, а другі падхапіў насмарк — той насмарк, ад якога чалавек праз гадзіну вышморгавае свае мазгі. У мяне

была мапа, старая мапа, якую мне ўручылі ў Камітэце, пажоўкляя мапа са скуры невядомага зьвера са сьлядамі чалавечых зубоў. Пакурваючы падчас прывалаў моцны савецкі тытунь, я думаў пра тое, якая ж гэтая старая мапа. Каму толькі яна не належала, разважаў я. Нехта, заблукаўшы і згаладаўшыся, нават паспрабаваў зьесьці яе, бо сытасьць у жываце заўжды будзе важнейшая за арыентацыю ў прасторы. Двое байцоў чакалі, пакуль я пакіну ім недапалак, і я заўжды дзяліў яго між імі па-брацку. На трэці дзень мы выйшлі да храма. Нечакана, як гэтая заўсёды адбываецца ў джунглях. Ты проста сячэш чарговы пук ліянаў — і робіш крок на прагаліну, і вось ты ўжо стаіш перад сьвятыняй, хоць сэкунду таму думаў, што наперадзе толькі дзікі бясконцы лес.

Я задраў галаву. На даху стаяла у позе коткі, якая спраўляе патрэбу, тыгрыца зь белага каменю. Тыгрыца бяз лапы. На яе пысе была напісаная асалода, і я падзівіўся майстэрству чалавека, які зрабіў яе. Калі ён працаваў над гэтай скульптурай? Тысячу, дзьве тысячы гадоў таму? І ўсе гэтыя стагодзьдзі тыгрыца мачылася на галовы тых, хто схіляўся перад храмам у просьбе аб вечным шчасьці і вечным жыцьці...

Зь вінтоўкамі наперавес мы зайшлі ў храм. Ён быў поўны малпаў, якія віталі нас зьдзеклівымі крыкамі. Мы ведалі, што рабіць. Я падышоў да месца, дзе некалі гарэў сьвяты агонь, і пачаў казаць бязбожныя рэчы. І тыя, хто хаваўся ў храме, ня вытрымалі. Яны выйшлі, бо не маглі слухаць такое. Іх было чалавек дванаццаць. Я загадаў ім пашыхтавацца і пачаў вывучаць іхнія твары. У вачах у іх была вера, вера ў тое, што яны будуць жыць вечна. Вера ў несьмяротнасьць.

Я абвясціў ім, што зараз іх расстраляюць, бо рэспубліка не прызнае іх права на шчасьце. І тады пачалося... Адзін зь іх ператварыўся ў зайца, другі пачаў урастаць у зямлю, трэцяя падскочыла да самага купала і паспрабавала зра-

біцца птушкай... Іншыя проста закруціліся на месцы, як віхуры, была яшчэ жанчына, якая адчыніла дзьверцы ўнутры сябе і хацела схвацца там ад народнага гневу. Мае таварышы, якіх я загадзя папярэдзіў, узнялі вінтоўкі і перастралялі іх усіх проста падчас гэтых мэтамарфозаў — занадта павольных і няўключных у параўнаньні з кулямі маіх падначаленых.

І толькі адзін з насельнікаў храма застаўся жывы. Той, які стаяў і разгублена глядзеў на тое, што адбываецца вакол.

Гэта быў бязвусы юнак з доўгімі валасамі, як на карцінках у заходніх часопісах, якія прывозілі ў нашыя парты распусныя і п'яныя маракі з капіталістычных краін.

«Не забівайце мяне!» — кінуўся ён на калені перада мной.

Я знакам паказаў яму, каб ён падняўся.

Я ведаў, хто гэта.

Вялікі Маг Ёсулай, які сышоў у джунглі сто гадоў таму, Шчасьлівы Чараўнік Ёсулай-дандыль стаяў перада мной і маліў аб літасьці.

І ён зразумеў, што я ведаю яго імя.

«Ёсулай-дандыль-баадар, — сказаў я ўрачыста. — Мы адвядзем цябе ў сталіцу, дзе цябе хоча бачыць сам Вялікі Таварыш Кындыргіль. А затым цябе будзе судзіць Народны Суд Шчасьлівых. І ня мне вырашаць твой лёс. Магчыма, ты зробішся настаўнікам матэматыкі, а можа, цябе расстраляюць твае ж будучыя вучні. Не спрабуй уцячы з дапамогай тваёй старажытнай магіі. Камітэт выдаў мне кулі, супраць якіх ты бясьсільны».

«Я ўсяго толькі бедны селянін, — запырэчыў маг і зноў упаў на калені. — Я месяц блукаў па джунглях і нарэшце выйшаў да людзей! Не забівайце мяне, прашу вас, я гатовы служыць народнай уладзе».

«Твая хітрасць з намі ня пройдзе, — сказаў я строга. — І твая магія таксама. Падымайся і хадзем, народнай уладзе ты патрэбны, а для чаго — у сталіцы разьбяруцца».

Я загадаў звязаць яго, і мы рушылі ў дарогу, зноў праз джунглі, на ўсход. Уначы, на прывале, я даў сваім байцам паспаць, сказаўшы ім, што сам буду вартаваць палоннага. Тыя з ахвотай падпарадкаваліся. Седзячы каля вогнішча, я ўзіраўся ў твар чарадзея.

«Я ведаю, што ты ня сьпіш, Ёсулай, — сказаў я ціха. — Ты ніколі ня сьпіш: навошта табе сон? Скажы, гэта праўда, што твая магія мацнейшая за нашыя кулі?»

Ён не адплюшчыў вачэй, але я бачыў, як ён усміхаецца. Я дастаў цыгарку і паварушыў палкай у вогнішчы, каб прыкуруць ад яе, а калі зноў зірнуў на Ёсулая — на ягоным месцы ляжала маладая жанчына! Яна рабіла выгляд, што сьпіць. Яна ўдавала, што нічога асаблівага не адбылося — быццам мы менавіта яе і прывялі сюды з храма. Яна ціха пасапвала ў сьне і ўсміхалася, а я глядзеў на яе твар і разумеў, што выканаю любое яе жаданьне, толькі б яна заста-лася са мной.

«Давай адпусьцім гэтых двух няшчасных байцоў, — раптам сказала яна. — І будзем разам з табой. Шчаслівыя... Навечна... Мы вернемся ў храм, і я навучу цябе ўсяму, што ўмею...»

«Не, — сказаў я. — Я маю заданьне ад партыі. Мне казалі, гэта заданьне ад самога таварыша Кындыргіля...»

«Паглядзі, — сказала жанчына. — Іх ужо няма ў жывых. Мы з табой удваіх. Нам ніхто не перашкодзіць. А яны там, у сталіцы, будуць думаць, што вы загінулі сьмерцю адважных у гэтых праклятых джунглях...»

«Гэта няпраўда! — сказаў я, і голас мой задрыжаў. — Мае таварышы сьпяць, вунь там, за дрэвам...»

Я ўскочыў і пайшоў праверыць. Абодва таварышы ляжалі ў тых самых позах, што і раней. Было ціха. Толькі ў зарасьніках стракаталі нябачныя інсэкты, як машыністкі ў Камітэце, і недзе ня так ужо й далёка хіхікалі начныя лісы. Я падышоў бліжэй. У аднаго з байцоў у грудзях тырчэў востра заточаны нож, ён ужо ня дыхаў. А другому нехта

перарэзаў горла нажніцамі. Я кінуўся да палоннага... Ці да палоннай? На яе месцы, па-кашэчаму ўтульна згарнуўшы пругкае цела, спакойна спала тыгрыца — адной лапай яна прыкрыла пысу, каб схавацца ад агню, а другой...

Другой лапы не было.

Я ўскінуў вінтоўку. Але я ня мог стрэліць. Я меў заданьне — прывесці мага жывым. Тыгрыца прачнулася, пазахнула і зірнула на мяне залатым вокам.

«Хадзі сюды, — сказала яна. — Тут, ля майго жывата, ты будзеш шчасьлівы...»

«Хто ты? — запытаўся я, дрыжучы. — Якое тваё сапраўднае аблічча? Я заб'ю цябе, мае кулі мацнейшыя за тваё чараўніцтва! Камітэт узяў іх у храме, які ты некалі так і не адолеў!»

«Мой род жаночы, — прамовіла тыгрыца, уважліва і зь дзіўнай пяшчотай і шкадаваньнем разглядваючы мяне з галавы да ног, нібы не існавала ніякай народнай улады, якая б магла мяне абараніць. — Мой шлях мужчынскі, а мой нораў зьвярыны. Мая сіла жыве ўначы, а мая любоў да цябе магла б жыць вечна... Хадзі сюды, я ня зьем цябе. Кінь зброю, кладзіся да мяне пад бок і пасьсі з маіх смочак... Маё малако зробіць цябе шчасьлівым. Бедны хлопчык...»

І я ня змог адолець спакусы.

Я стрэліў ёй у бок.

Але прамахнуўся.

Яна ўсьміхнулася.

«Хадзі да мяне.... Цяпер ты вольны. Цяпер ты маеш права быць слабым і ня думаць пра заданьне...»

Я заплакаў і пайшоў да яе. Я лёг ля яе цёплага жывата і піў малако зь яе чорных смочак, я цёрся шчокамі аб яе кароткую поўсьць і цалаваў яе ў аксамітную пысу, я адчуваў, як яе язык кусае мой, і душы маіх таварышаў луналі над намі ў сьвятле вогнішча і сьпявалі нам песню ночы...

Я прачнуўся раніцай поўны сілаў, галодны і дужы, як бык зь перадавога калгасу, джунглі стракаталі, нібы заводзкі

цэх, у якім працавала маладая брыгада, а сонца, якое прабівалася скрозь ліяны, усміхалася мне і толькі мне. Я не адразу прыгадаў, што адбылося ноччу, а прыгадаўшы, схпіўся за бедную сваю галаву і агледзеўся.

Вогнішча тлела, тыгрыцы нідзе не было відаць. Непадалёк валялася вінтоўка. Мае мёртвыя таварышы ляжалі, абняўшыся, быццам чарадзейка перад тым, як сысьці, паклала іх у такой позе, каб наастачу насмяяцца зь мяне. У той момант я хацеў аднаго: застрэліцца. І варта было мне прыставіць рулю да горла, як яна паклікала мяне з расьнікаў.

Мая любоў, мая багіня, мая чараўніца.

«Ня варта забіваць сябе, — сказала яна. — Мне шкада пазбаўляць цябе шчасьця. Я ўжо думала ператварыць цябе ў блошку і насіць у сваёй поўсьці, пакуль вечнае шчасьце не запануе на зямлі. Раскажы мне пра таварыша Кындыргіля. Чаго ён хоча?»

І я расказаў ёй пра геній нашага правадыра, пра тое, як ён знайшоў нафту і падараваў яе народу, як ён прымусіў расступіцца горы і дамовіўся зь небам, як ён паклікаў расейцаў і падпарадкаваў сабе джунглі, пра якое шчасьце для нас усіх ён дбае і як зьмянілася жыцьцё ў сталіцы, якую Ёсулай пакінуў сто гадоў таму. Расказаў пра школы і дзіцячыя садкі, пра заводы і трактары, пра самалёты і радыё, пра зямельную рэформу, містычны сацыялізм, і пра тое, «Как закалялась сталь», і пра тое, «Что делать» і «Как нам реорганизовать Рабкрин».

Яна слухала ўважліва і з павагай, нібы старанная вучаніца. А потым сказала, што згодная пайсьці са мной, каб пабачыць усё на свае вочы. І мы рушылі ў дарогу.

«Але ты магла б зрабіцца птушкай, каб паглядзець, як зьмянілася краіна», — сказаў я ёй уначы.

«Лепш я зраблюся тыгрыцай, каб паглядзець, як зьмяняецца твой твар і гараць твае вочы, — адказала яна. — Я люблю глядзець на іх, калі ты смочаш маё малако...

Я люблю твой твар і твае вялікія рукі, твой няўмелы малады язык і тваю вялікую, як у немаўляці, галаву...»

І ўсё паўтарылася, і паўтаралася кожную ноч, пакуль мы не дабраліся да сталіцы. Я патэлефанаваў у Камітэт з адзяленьня народнай міліцыі на ўскраіне гораду, і па нас прыслалі грузавік. І неўзабаве я ўжо стаяў перад членамі Камітэту і рапартаваў пра выкананае заданьне, а мая любоў засталася чакаць у калідоры. Мне ўручылі ордэн і ўзнагародзілі двайным пайком. Я выйшаў — але калідор быў пусты, толькі ў самым канцы стаяў вартавы.

Вартавы, які лянiва сказаў, што нікога ня бачыў. А калі б бачыў, дык абавязкова затрымаў бы хоць мужчыну, хоць жанчыну, хоць марскую сьвінку, калі б у яе не было пропуску.

Я ня мог паверыць. Я нават падумаў, што мая любоў ператварылася ў вартавога, і схпіў яго за чубок. І толькі ордэн на грудзях уратаваў мяне ад ягонай кулі. Я шукаў сваю любоў паўсюль, я зьвярнуўся ў міліцыю, але ніхто ня мог мне дапамагчы. І як я ні прэчыў сам сабе, недзе ў глыбіні душы я сумняваўся ў маёй тыгрыцы. Чаму я ёй так верыў? Яна цалкам магла ўцячы, скарыстаўшыся з свайго магічнага майстэрства, кінуць мяне, расчаравацца... А можа, яна і не магла заставацца тут — можа, стары храм у джунглях запатрабаваў яе вяртаньня, бо хто ведае, якія старажытныя, цёмныя рытуалы панавалі над ёю, маёй пачварай, маім каханьнем...

І толькі ноччу я ня мог заснуць, бо адчуваў, што ў цемры барака дыхае зьвер, паласаты зьвер з адной лапай, са смочкамі, зь якіх капае залатое малако, з шурпатым языком, які так прыемна ўпускаць да сябе, туды, дзе ў мяне звычайна былі толькі каманды і лёзунгі. Мае ночы пахлі малаком. Мае раніцы пахлі маімі сьлязьмі і маім маладым семем.

А празь нейкі час мяне выклікалі ў Камітэт і сказалі, што мяне хоча бачыць сам таварыш Кындыргіль.

Я ўвайшоў у ягоны кабінэт і павітаўся па-партыйнаму. Таварыш Кындыргіль быў значна ніжэйшы, чым я думаў,

але ягонья вочы прамяніліся цеплынёй. Ён сядзеў на краі маленькага плеченага крэсла і курыў савецкую цыгарэту, а каля акна стаяў зусім незнаёмы мне чалавек з расейскім тварам. У белай кашулі з кароткім рукавом, белых штанах і сандалетах.

«Пазнаёмцеся, — засьмяяўся таварыш Кындыргіль. — Гэта таварыш Філіпёнак, з СССР. Таварыш Філіпёнак — наш дарагі дарадца, нядаўна прыбыў да нас з Масквы. А гэта наш малады герой, які толькі што вярнуўся з важнага партыйнага заданья. Глядзіце, як сьвеціцца. Шчасьлівы! Малады! Прыгожы! Відаць, ордэн грэе, а, герой?»

Я пачырванееў і адварнуўся. На маіх вачах выступілі сьлёзы. І я ніяк ня мог зразумець, чаго мне хочацца мацней — вярнуць маю тыгрыцу ці зрабіць так, каб таварыш Кындыргіль і савецкі таварыш ганарыліся мной яшчэ больш. Мне хацелася зрабіць подзьвіг. А можа, смактаць малако са зьвярыных смочак. Мне хацелася, каб мой народ і таварыш Кындыргіль былі шчасьлівымі на ўсе часы. А можа, зазіраць у яе вочы, вочы начной драпежніцы, якая магла абярнуцца чым заўгодна, а абарочвалася вакол майго беднага, зьняможанага цела...

«Ну, я не зусім з Масквы, — сказаў таварыш Філіпёнак крыху сарамліва. — Я зь Менску. Гэта даволі вялікі горад, эканамічны і культурны цэнтр БССР. У вас ёсьць мапа?»

Ён размаўляў на нашай мове з моцным акцэнтам, але я ўсё разумеў. Разумеў — і сэрца маё перапаўняла пашана. Гэты высакародны чалавек прыехаў з самога Саюзу Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік, каб дапамагаць нам будаваць вечнае шчасьце. Праўда, ён быў камуніст, а не містычны сацыяліст, але мы ўсе тады верылі, што вучэньне таварыша Кындыргіля пераможа і ўсе людзі, якія заслугуюць шчасьця, здабудуць яго гэтаксама, як здабылі мы.

«У нас ёсьць мапа? — перапытаў з усмешкай таварыш Кындыргіль. — У нас ёсьць мапа. Вось...»

І ён паказаў на акно. За акном раптам згасла сонца, пальмы зніклі, а ў паветры праступілі абрысы чужога гораду, гораду, апранутага ў белыя, нібы пашытыя з цукру, сукні, на даляглядзе вырасьлі коміны заводаў, а проста перад намі ўзляцеў у паветра помнік — доўгая стэла з зоркай наверху.

«Калі не памыляюся, гэта ваш родны горад, таварыш Філіпёнак? — засьмяяўся таварыш Кындыргіль. — Мапа ня хлусіць?»

Тады ён увесь час сьмяяўся.

Увесь час.

«Я чуў, што патрапіў у краіну цудаў, — прамовіў уражаны таварыш Філіпёнак. — Але такога... Я яшчэ доўга буду звыкацца з вашымі звычаямі і народнымі традыцыямі».

«Вы добра гаворыце на нашай мове», — пахваліў я, горды за сваю краіну.

«А вось мову я і праўда вучыў у Маскве, у МГІМО», — сказаў Філіпёнак.

«А ў якой галіне вы працуеце дарадцам?» — запытаўся я і прыкусіў язык, бо разумеў, што пра такое нельга пытацца ў такіх паважаных і адказных людзей.

«Таварыш Філіпёнак савецкі чалавек, а значыць, найлепшы дарадца ва ўсіх галінах адразу», — зноў засьмяяўся таварыш Кындыргіль. Хоць нічога сьмешнага ў яго словах не было. Але я засьмяяўся разам зь ім. Неўзабаве таварыш Філіпёнак сышоў, я таксама вырашыў пайсьці, бо мне не хацелася адрываць правадыра ад шчаслівых справаў. Праўда, я меў да яго адно пытаньне, але зь ім можна было й пачакаць. Аднак таварыш Кындыргіль загадаў мне застацца.

«Як ты глядзіш на тое, каб працаваць пры мне начальнікам бясьпекі шчасьця?» — спытаў ён і засьмяяўся так залівіста, нібы расказаў мне непрыстойную прыпавесць.

Вядома, я пагадзіўся не раздумваючы. Бо гэта было пачэснае Заданьне. І ён зноў зарагатаў.

«Ты герой, народ абавязаны табе, — сказаў таварыш Кындыргіль, аддыхаўшыся. — Ты з рызыкай для жыцця

выканаў заданьне партыі. Адзіны, хто застаўся ў жывых з усяго атраду. Што ты хочаш за свой подзьвіг?»

Я шматзначна скасавурыўся на свой ордэн.

«З гэтым ясна, — сказаў таварыш Кындыргіль. — Але я ведаю, што ў цябе ёсьць просьба да мяне. Дык кажы. Я ня бог і ня маг, але я магу сёе-тое для цябе зрабіць».

І я раскажаў яму пра тыгрыцу. Не, я не дзяліўся самым дарагім і таемным, я проста сказаў, што згубіў яе, пакінуў у калідоры і страціў назаўсёды. Магчыма, народная міліцыя магла б дапамагчы мне. І наогул, у чым мой подзьвіг, калі тая, каго я мусіў прывесці з джунгляў, уцякла?

«Тая? — запытаўся таварыш Кындыргіль. — Уцякла? Маг Ёсулай у нас, ён у турме. Ён заняліся нашы людзі. Ты сумленна выканаў сваю справу. І маг Ёсулай выканаў тое, што ад яго патрабавалася. Усё ў парадку».

І таварыш Кындыргіль зноў пранізьліва засьмяяўся. А я толькі нэрвова скрывіў вусны.

«Паслухай, — сказаў таварыш Кындыргіль. — Вось гэты таварыш Філіпёнак... Як ён табе? Ён прыехаў нядаўна, акурат тады, калі ты быў на заданьні. Як ты думаеш, яму можна давяраць?»

«Ён савецкі чалавек, — здзівіўся я. — Камуніст. Быў у Маскве. Ён наш сябар».

«Сябар, — засьмяяўся таварыш Кындыргіль. — Ся-бар! Якое добрае слова. Зусім як тыгр. Ты-гр. Рэч у тым, што таварыш Філіпёнак вельмі зацікавіўся адной справай. Якой яму цікавіцца зусім ня варта. Ён, вядома, спэцыяліст у розных галінах. Але ёсьць такія галіны, дзе нам ня надта патрэбная сяброўская дапамога. Прыгледзьцеся да яго, таварыш Герой Народу. Уважліва прыгледзьцеся. Гэта загад, таварыш начальнік бясьпекі шчасьця».

Дзякуючы гэтаму заданьню я і пабачыў яго ўпершыню. Каго? Не каго, а што.

Маўзалеі.

Але перад тым я навёў даведкі пра тыгрыцу — цяпер у мяне быў шчаслівы доступ да сакрэтных дакумэнтаў. Куча папераў, адна зь якіх абьякава паведамляла, што зьявольены Ы выканаў сваю работу і больш не патрэбны народнай уладзе. А таму падлягае містычнай ліквідацыі.

Ніколі не забуду той дзень, калі на сьцяне кабінэта перада мной пранеслася жывая карціна. Чалавек на ёй быў забіты стрэлам са старажытнага мушкета. Не, ён ня быў падобны ні да доўгавалосага юнака, ні да жанчыны, ні да тыгрыцы, ні да птушкі. Гэта быў проста зьянможаны, зьбіты чалавек у клетцы. Ён стаяў і махаў забойцам рукой. Але махаў так, нібы гэтыя ўзмахі былі прызначаныя зусім ня ім.

Махаў сваёй адзінай рукой.

Гэта была яна, мая тыгрыца. Маё жывое малако джунгляў шчасьця.

І яны забілі яе адзінай куляй, што ў іх заставалася.

Апошняя куляй.

Яны забілі яе.

Я нічога не сказаў і нічога не рабіў, каб адпомсьціць. Я працаваў верна, я прыглядаўся да таварыша Філіпёнка. Я выконваў даручэньне. Таварыш Філіпёнак не займаўся нічым падазроным. Толькі піў гарэлку па начах, прыводзіў да сябе партовых прастытутак і шмат гаварыў па радыё. У яго было ўласнае радыё. Маленькі прымач, у які ён гаварыў словы на незразумелай мне мове. І таварыш Кындыргіль загадаў мне вывучыць расейскую. Ён прыставіў да мяне мага з старога храма ў джунглях, які нядаўна ўзарвалі. Маг валодаў майстэрствам моваў. Год праляцеў хутка. Калі на ўсходняе ўзьбярэжжа наляцелі вятры, стары маг зьнік, я зусім вольна гаварыў па-расейску, а ў падзямельлі дома, дзе жыў таварыш Кындыргіль, зьявілася яна, Чорная Скрынка.

Я глядзеў на яе і думаў: вось апошняя, што зрабіла ў жыцці мая тыгрыца. Зрабіла, паверыўшы майму аповеду

пра шчасьце. Яна змайстравала Маўзалеі для Кындыргіля. Я адчыняў і зачыняў скрынку — пустую. Я камечыў у руках пусты мяшэчак і думаў, што ніколі ўжо не зраблюся шчаслівым. Але ці можа быць шчаслівай краіна, у якой жыве хоць адзін нешчаслівы чалавек? Мне трэба было ліквідаваць, думаў я, слухаючы запісы размоваў, што вёў таварыш Філіпёнак. Цяпер я разумеў кожнае яго слова. А ён так нічога і не дапяў пра маю краіну, хоць і вучыў яе мову ў сваім далёкім МГІМО.

А праз год таварыш Кындыргіль памёр ад шчасся.

Яго хавалі пад салют з гарматаў, якія нам падараваў Савецкі Саюз.

І танкі, якія прывёз нам Савецкі Саюз, былі пафарбаваныя ў белы хаўтурны колер. Яны паўзлі па сталіцы, як гіганцкія жукі-забойцы, а я глядзеў з акна і думаў пра тое, што адпомшчу.

Уся краіна смяялася на знак жалобы. Яна рагатала скрозь сьлёзы, бо так завяшчаў нам усім таварыш Кындыргіль, калі яшчэ быў жывы. А цяпер ён ляжаў у магіле на царскім пагосьце, і горы маўчалі, і мора ў гавані залівала ў распачы пабудаваныя яшчэ ў каляніяльныя часы пірс.

І толькі я ведаў, што сапраўдны таварыш Кындыргіль ляжыць у падзямельлі, у чорнай скрынцы, паменшаны да памераў вялікага жука з дапамогай магіі. Ляжыць там, гатовы да вечнага жыцця і вечнага шчасся. Ляжыць у самоце і чакае народ. Чакае, каб падарыць яму шчасьце. Ляжыць і смяецца мёртвым, але пазнавальна залівістым сьмехам.

На месца таварыша Кындыргіля прыйшоў новы правадыр. Ён пасварыўся з Саветамі і аддаў нафту амэрыканцам. І на горы зноў пасыпаліся абломкі боінгаў, а тыя храмы, што яшчэ засталіся ў джунглях, зноў напоўніліся людзьмі. Пустэльнія вярнулася ў нашыя песьні і невясёлыя жарты. З турмаў выйшлі адны, у турмы вярнуліся іншыя. Новая ўлада загадала мне заставацца дома і нікуды не выяжджаць са сталіцы. Яны забралі ў мяне ключы ад пад-

зямельля, але я меў дублікат. Я аддаў ім ключы ад уласнага дома, а сам начаваў у гавані. Я ведаў, *што* яны шукаюць. Яны ня ведалі, *што* я хаваю.

Я правёў таварыша Філіпёнка на карабель з чырвоным сьцягам. Ён ужо ішоў на мытны кантроль, калі я дастаў з заплечніка і працягнуў яму чорную скрынку.

«На памяць пра вашу працу ў нашай краіне і на знак удзячнасьці ад таварыша Кындыргіля, — сказаў я. — Беражыце яе. Калі я прыеду да вас у Менск, мы сядзем на плошчы Перамогі, вып’ем гарэлкі і ўспомнім старыя часы».

Ён здзівіўся і ўзяў чорную скрынку. Нашыя п’яныя ад амэрыканскага віскі мытнікі не звярнулі на яе ніякай увагі. А потым я сышоў у джунглі. Выезд з краіны надоўга аказаўся для мяне закрыты. А пасля ня стала ўжо і самой краіны. Нават некалькіх краін. Той, у якой жыў таварыш Філіпёнак, маючы чорную скрынку. І той, у якой я некалі быў такі шчаслівы — і такі няшчасны.

Толькі праз шмат гадоў я здолеў уцячы. Праз пустэльнію і джунглі, праз горы і мора. Я быў адзіны, хто ведаў, дзе скрынка. А яны ўжо й кінулі яе шукаць. Я ішоў на поўнач, каб адпомсьціць Кындыргілю. А таварыш Філіпёнак тым часам памёр у сваім Менску, так і не даведаўшыся таямніцы маўзалея.

Я шукаў доўга, я ведаў, што знайду таго, хто забіў тыгрыцу. І я знайшоў яго. Ён там, на стале. У сваім маўзалеі. Варта працягнуць руку — і можна дастаць яго адтуль. Але тады ён нічога не адчуе... Вось у чым праблема. А я хачу, каб яму было балюча, балюча і страшна».

Жоўтая Малпа сьціх і заплюшчыў вочы.

Барыс выдыхнуў. Соня аблізнула вусны. Павал закрыў твар рукамі. Зоя заплакала.

«Слова!» — сказала Соня.

«Слова!» — сказаў Барыс.

«Мы мусім ведаць слова! — загулі яны. — Што будзе з маўзалеем, калі мы прамовім слова?»

«Вы і праўда хочаце? — спытаў Жоўтая Малпа. — Няўжо вас не спыняе тое, што я расказаў? Вы, шчаслівыя людзі, дзе ваш страх?»

«Слова!»

«Добра, я напішу яго вам, і вы пабачыце, што адбудзецца. Проста прамоўце яго — і гарантую, што ніхто з вас ня сьдзе расчараваным. Але потым я забяру ў вас скрынку, бо яна належыць мне. Расчапіце кайданкі, каб я мог пісаць. Усё роўна я не змагу яго вымавіць так, як трэба».

Барыс павагаўся, але іншыя пачалі яго прысьпешваць. Ён аддаў Соні ключ, і яна вызваліла Жоўтай Малпе рукі. А потым дала яму паперку і аловак.

«Пішы!»

Жоўтая Малпа маркотна паглядзеў на яе, потым на Барыса, на Паўла, на Зою... Нібы разьвітваўся зь імі. А потым крывымі літарамі вывеў на паперцы кароткае слова і аддаў Соні.

Гэтае слова нічога ім не казала. Яно было на мове краіны, адкуль некалі прыйшоў Жоўтая Малпа. Хоць і было напісана кірыліцай. Ніхто, апроча Жоўтай Малпы, ня ведаў, што яно значыць. Яны пачалі паўтараць гэтае слова, яно сьмяшыла іх, Соня і Зоя гістэрычна сьмяяліся, вымаўляючы яго на ўсе лады, а Барыс і Павал з сур'ёзнымі тварамі спрабавалі пераймаць усходні акцэнт, і гэтыя спробы весялілі іх яшчэ больш. Мінула хвіліна, і ў пакоі пакрысе запанавала маўчаньне. Бо ў ім больш не было ні Зоі, ні Паўла, ні Соні, ні Барыса. Толькі Жоўтая Малпа сядзеў, зьвесіўшы сівыя вусы, і думаў пра нешта, ды так напружана, што на сталае зьвінелі пустыя келіхі. Па вуліцы праехала машына, разрываючы сырэннай начную цішыню. Жоўтая Малпа схмянуўся і разьвязаў рамяні на нагах. Ён пайшоў у камору, дзе ляжаў розны рыштунак, і вярнуўся ў пакой з малатком. А потым схапіў нож і схаваў яго разам з малатком пад сваю доўгую брудную куртку.

Жоўтая Малпа схіліўся над адчыненай скрынкай і націснуў на шкельца. Марш зайграў, фігуркі заварушыліся і пайшлі па коле. Яны заміралі на імгненне перад уваходам у маўзалеі, а потым заміралі яшчэ раз, ужо каля самай дамавіны — і ішлі далей, каб праз пару хвілін вярнуцца. Цяпер іх было крыху болей, чым раней, ужо ня тузін ці каля таго, а штук шаснаццаць ці нават сямнаццаць. Таму адлегласць паміж імі стала меншай. Было такое адчуванне, што яны рухаюць рукамі, каб не натыкацца на тых, каму яны цяпер дыхалі ў сьпіны. Нібы сьляпяя, яны пасоўваліся ў рытме павольнага карагоду — і чалавечку пад шкельцам гэта відавочна падабалася. Можа быць, ён нават сьмяяўся, але гэта быў маленькі чалавечак і маленькая скрынка, таму сьмеху чутно не было.

Жоўтая Малпа яшчэ раз праверыў пад курткай, ці на месцы малаток і нож, нахіліўся над скрынкай і нешта прашаптаў — і ўсьмешка ягоная была салодкая, як сьнежны цукар і залатое малако.

Я замаўчаў і паволі зачыніў кампутар. Ачмурэнне, якое апанавала мяне падчас чытаньня, ніяк не праходзіла — быццам я ўсё яшчэ быў там, у тэксьце, разам са сваімі героямі. Даўно я не адчуваў яго — так даўно, што ўжо й забыўся, як яно зацягвае ў сваё павуцінне і прымушае здзіўляцца любой праяве рэальнага сьвету. Я не пазнаваў пакой, у якім сядзеў, не пазнаваў людзей і не разумеў, што я тут раблю. Я бачыў перад сабой чорную скрынку і россып фігурак у ёй, і фігуркі рухаліся пад гукі маршу — я бачыў іх, я чуў гукі музыкі ў сваёй хвораі галаве...

Пяць пар вачэй уважліва глядзелі на мяне — і вось яны заміргалі, нехта выдыхнуў, нехта кашлянуў, і я ўспомніў, што насамрэч адбываецца. Мне раптам чамусьці зноў заха-

целася есьці, хоць перад чытаньнем я меў гонар павячэраць разам са сваімі слухачамі. Незвычайная гордасьць расьпірала мне грудзі, я ведаў, што мне няма чаго баяцца.

«Слова! — закрычаў сын купца. — Слова! Скажы нам слова, Жоўтая Малпа!»

І ён так апантана затрос сваёй любімай цацкай, нібы хацеў вытрасьці зь яе душу. Так звычайна рабілі крытыкі, разьбіраючы маю новую кнігу. Але малы ўсьміхнуўся — і ўсе таксама з палёгкай заўсьміхаліся, дый я таксама дазволіў сабе паблажліва ўхмыльнуцца.

«Халера на цябе, казачнік! — усклікнуў купец, распростваючы здранцьвелую сьпіну. — Вось гэта гісторыя! Клянуся ўсімі сваімі дыплёмамі, ты прымусіў нас пахвалявацца! Што да мяне, дык ты проста-такі дастаў да самага дна маёй душы, хлопча!»

«Годны працяг, — жонка купца націснула на кнопку і з палёгкай схавалася ў воблаку свайго духмянага туману. — Як шкада, што гісторыя скончылася. Я хацела б слухаць яе да раніцы. Усё роўна я ўжо не засну... Маё сэрца б'ецца, як яно білася ў маладосьці, мне страшна і соладка адначасова».

«Я згодны з табой, дарагая, — сказаў купец. — Гісторыя выйшла доўгай і ўсё ж такой кароткай. Кароткай на гора нам, слухачам. А ты не марнаваў часу, як я пагляджу, пане казачніку. Гэта добра! Я паціху пачынаю ў цябе верыць. І ўсё ж: каб мяне чорт! Як ты змог напісаць такое? Гэтая казка і праўда — там, у тваім ноўтбуку? Можа, ты выдумляў яе проста на хаду?»

«Можаче праверыць», — сказаў я з падкрэсьленай годнасьцю і крыху пакрыўджана. Зноў адчыніў кампутар — свой стары ноўтбук, падобны да інваліда, што вярнуўся з вайны, бо быў ён у двух месцах перавязаны скотчам, а дрот ягоны абмотвала на стыку з зараднай прыладай сіняя ізастужка.

Адчыніў — і ўрачыста прадэманстраваў ім тэкст.

«Неверагодна, — сказаў купец. — Цуд! Вялікая гісторыя любові і вернасьці, помсты і славы. А яшчэ — маленькая

гісторыя пра вялікую Гісторыю. Небанальны сюжэт, інтрыга, цуды і горкая праўда жыцця. А да ўсяго яшчэ стыль. І, нягледзячы ні на што — казка. Што ж, як на мяне, ты вытрымаў іспыт».

Я сьціпла апусьціў вочы і адразу ж падняў, прагнучы новых порцый прызнання.

«Ведаеш, дарагі, — прамовіла жонка, сьвідруючы мяне позіркам. — Я думаю, гэта была цудоўная ідэя: пасяліць у нас гэтага чалавека. Жыцьцё ў нашым доме ідзе яму на карысьць, ён пасьвяжэ тварам, голас ягоны набыў выразнасьць, а талент — запатрабаванасьць. Цяпер ён выглядае як сапраўдны мужчына. Спадзяюся, ён удзячны табе за тваю дабрыню, а нашаму сыну — за ягоны розум».

«Так, — прамовіў я. — Дзякую маім добрым гаспадарам і іх адзінаму нашчадку».

«Мне нават робіцца шкада, што перад табой яшчэ так шмат новых іспытаў, — кіўнуўшы, сказаў купец. — Як жа ты іх вытрымаеш? Але пагадзіся, што я абыходжуся з табой зусім няблага. Ты маеш стол і дом і можаш займацца ўлюбёнай справай. Апошнія многага варта, а? Калі шчыра, я даўно сачыў за табой, але ніколі яшчэ твая творчасць не падавалася мне такой сэнсоўнай і моцнай, як цяпер. Мы выслухалі тры казкі і чакаем наступную. Ці не забываеш ты дасылаць кожную на маю пошту? Калі ўсё і далей пойдзе так, як ідзе цяпер, я выдам кнігу тваіх гісторый яшчэ да Калідаў. І прадам яе да Масьленіцы».

Купец нядаўна вярнуўся з офісу і ня ведаў, якім трывожным выдаўся мой дзень і як цяжка мне далосся натхненне. Рэч у тым, што з самага ранку, калі я, пасьнедаўшы, сеў працаваць, Артэміюш пачаў замінаць мне. Не, ён ня лез у пакой, я наогул ня бачыў яго — але гэты злы чалавек наўмысна ствараў настойлівы і бязглузды шум, каб ня даць мне засяродзіцца. Артэміюш стаяў пад маім акном і сьвістаў ды напяваў, ён выгнаў на двор, куды выходзілі вокны, машыну — бліскучы, элегантны сьветла-карычневы «Packard-726» з шляхетна-

белымі коламі, нечым падобны да джэнтэльмэна ў ліха насунутым на лоб капелюшы. Ён узяўся за яе рамонт, то заводзячы, то выключаючы рухавік і грукаючы нейкім жалезьзем, час ад часу ён прыходзіў пад мае дзьверы, каб стаяць там, у калідоры, па паўгадзіны і весьці тэлефонныя размовы, якія я чуў ад першага да апошняга слова, ён уключыў у суседнім пакоі нейкі бясконцы рэп, ад басавых пульсаў якога трэсьліся сьцены: «Чума! Чума!» — надрываўся голас нейкага папулярнага мурына, і я ніяк ня мог засяродзіцца, бо ў галаве маёй зьявіўся Альбэр Камю зь пісталетам і я ўспомніў, як чытаў «Чужаніцу», даўным-даўно, у мінулым жыцьці, жыцьці без пазыкаў, жыцьці непразрыстым, някідкім, і ўсё ж — вольным...

А потым паганец-слуга заняўся пілаваньнем старога дрэва, што расло каля брамы — і гук пілы рэзаў мае мазгі напалам, ніяк не даючы засяродзіцца.

Адначасова з гэтым з глыбіні дома пачуліся раптам прыглушаныя і тым ня менш добра чутныя клявішныя пералівы піяніна. Нечыя няўмелыя пальцы ніяк не маглі адолець першыя акорды бэтгоўэнаўскага «Сурка», а потым тонкі хлапечы голас фальшыва завёў з пачварным акцэнтам:

*Ich komme schon durch manches Land
avecque la marmotte,
und immer was zu essen fand
avecque la marmotte...*

Ну вядома ж, сказаў я сабе, у шаленстве хапаючыся за скроні. Вядома ж, малы павіянчык займаецца музыкай. Якая ж заможная сям'я можа адмовіць сабе ў задавальненьні пасадзіць малога абармота-лямармота бяз слыху і голасу за піяніна? Мучся, павіяне, мучся! Але ня муч мяне... Гэта ж дзеля мяне ты шчыруеш, прызнайся? Векам бы табе зараз па пальцах, хлопча. З размаху — быў сурок і няма.

*Avecque sí, avecque là,
avecque la marmotte.
Avecque sí, avecque là,
avecque la marmotte.*

І ўсё ж я ня здаўся — мая прафэсійная звычка напоўніцу аддавацца натхнёнаму ачмурэнню ў любых умовах перамагла тлумныя высілкі Артэміюша, і, пачаўшы пісаць аповед Жоўтай Малпы, я ўжо не зважаў ні на енк, ні на шум. Былі толькі тэкст — і я. Хвала вольнаму слову і нашай Высьпе, дзе ўсё яшчэ можна схвацца хоць бы ў каморы ўласнае душы!

І вось яны пачулі тое, што я напісаў. Пачулі і ацанілі.

«Памятаеш, дарагі, як мы з табой калісьці былі ў Маскве? — спытала жонка купца, адклала цыгарэту і паказала Маргусі, каб тая адкаркавала віно. — Маўзалеі быў зачынены, і ты так і не пабачыў цела. Як ты злаваўся тады! Як бушаваў. Я нават думала, што Ленін ня вытрымае і вызірне зь дзвярэй, каб ты заціх!»

«Замест цела Леніна я атрымаў тваё, — усміхнуўся купец. — У той самы вечар, у гасыцініцы. Мяккае святло вечаровай Масквы кідала водбліск на твае грудзі і живот, нібы ты сапраўды ляжала пад шклом. Прыгажуня ў сонным лесе. Рамантычны быў час».

«І дзе цяпер тая Масква...» — прашаптала жонка купца і ўкусіла сябе за костачку на ўказальным пальцы.

Яны быццам бы забыліся, што я сяджу разам зь імі ў гэтым пакоі. Не саромеючыся ні мяне, ні слугаў, гэтыя двое пачалі ўспамінаць сваё знаёмства, а я глядзеў на іх і лавіў сябе на думцы, што, магчыма, яны ўсе тут і праўда на гэты момант — мая сям'я. Апрача іх у мяне нікога не было на сьвеце. Раптам я пабачыў іх нібы ўпершыню — я нарэшце змог засяродзіцца на іхных тварах і вывучыць, як яны насамрэч выглядаюць. Зрабіць усё тое, што раней мне не дазвалялі страх і хваляваньне.

Я ўважліва ўгледзеўся ў Артэміюша, які чамусьці кожны раз заставаўся ў дзвярах, нібы яму было забаронена пераступаць парог шырокай гасьцёўні. Цяпер ён стаяў у глыбокім задумьні, абапёршыся вялікімі рукамі аб сьцены, і выглядаў бадай што прыгожым, падобным да мармуровага атлянта, які трымае на сабе цэлы сьвет, сьвет гэтага дзіўнага і па-свойму ўтульнага дому. Ягоная чорная барада была акуратна падстрыжанай, вусны сьцяліся, быццам ён адчуваў нейкі затоены боль; зялёная паўвайсковая куртка была расшпіленая, а высокія боты на шнураўцы заляпанья на мысках вясёлай вясновай гразёю.

Я перавёў вочы на Маргусю, якая разьліла віно купцу і ягонай жонцы і насыпала ў місу арэхі, на яе блакітны фартушок і на вусны, якія, як мне здавалася, ня ведалі іншых словаў, апрача ўдзячных і ласкавых, і не маглі па прыродзе сваёй складвацца ў іншую ўсьмешку, як толькі прыязную і чулую. Дзяўчына нахілілася да стала — і я падзівіўся, як слухаецца Маргусіна цела сваю гаспадыню: як адгукаюцца яе скулы на рухі запясьцяў, як роўныя плечы плаўна ўздымаюцца, клічучы за сабой грудзі, а ногі ў хатніх туфліках падміргваюць мне костачкамі, што хаваліся ў празрыстых, сьветла-блакітных шкарпэтках. Але гэтым Маргусіна цудоўнасьць зусім не завяршалася. Я яшчэ ня бачыў, каб дзяўчына з такім маладым і сьвежым целам мела гэтакія разумныя вочы — я гатовы быў паклясьціся, што працаваць служкай у гэтым доме не было вяршыняй яе мараў. За яе вачамі і яе лёгкім і выразным целам відавочна стаяла нейкая гісторыя. Як і за цяжкім, заўсёды падазроным позіркам Артэміюша.

Жонка купца выпіла віна і зноў захуталася ў свой туман. Гэта была хударлявая, танкарукая, заўжды стомленая жанчына, кожны рух якой, нават найдрабнейшы, нібыта меў нейкае таемнае, дадатковае значэньне. Нават калі яна грызла арэх сваімі вострымі, нейкімі нечалавечымі ў сваёй вытанчанай адточанасьці зубамі, яна быццам бы гаварыла ўсім,

што гэта ня проста арэх і ня проста лёгкая закуска да сухога віна, і яна — ня проста жанчына, якая штодня чакае свайго пасьпяховага мужа. І туман, які яна прыгожа выдыхала купцу ў твар... Можна было падумаць, што яна даруе яго мужу, надзявае яму на галаву, урачыста і загадкава карануючы яго сваім подыхам. Ці праўда ў яе была свая загадка? Або жонка купца проста гуляла з уласным вобразам, як гэта часта робяць кабеты, што дажылі да ўзросту шчасыця, але так і не прыдумалі, чым ім заняцца, каб быць шчаслівымі? Зрэшты, у яе быў сын — якога яна любіла. Аднак ці хапае людзям дзяцей, каб быць шчаслівымі? Ці патрэбна нешта яшчэ?

Я паглядзеў на падлогу, дзе сын купца, адкінуўшы ўбок малпу, будаваў цяпер маўзалеі з падушак. Я ўжо не злавашся на яго і нават дакараў сябе за тое, што ўчора называў у думках малым павіянам.

«Што ж, — сказаў купец. — Артэміюш, ты ў нас, як высьветлілася, вялікі крытык, мне цікава будзе пачуць цывярозы пункт гледжання. Можаш разграміць ушчэнт пачутую намі казку, але май на ўвазе, што яна зрабіла на нас вялікае ўражаньне. Таму выбірай словы і не старайся ачарніць аўтара. Кажы па справе, ацэньвай выключна мастацкі бок. Калі, вядома, ты ня хочаш далучыцца да нас і пахваліць нашага госьця. Маргуся, дарэчы, налі казачніку віна. Але толькі адзін келіх, яму ня варта злоўжываць».

«З прыемнасьцю, пане гаспадару, — адгукнуўся Артэміюш. — Перш за ўсё хачу зьвярнуць увагу на тое, што аўтар ня выканаў важную ўмову. Ён яе проста нахабна праігнараваў».

«Якую ж?» — здзівіўся купец і нахмурыўся.

«Наколькі я зразумеў, — урачыста прамовіў Артэміюш і зладна зірнуў на мяне, — вы, пане гаспадару, дамовіліся з аўтарам, што кожная гісторыя будзе пачынацца са словаў “Міласэрны Бог”. Прынамсі, дзьве папярэднія гісторыі пачыналіся менавіта так. А трэцяя — не. Таму прапаную лічыць сёньняшняю казку несапраўднай».

«Ня можа быць! — усклікнуў купец. — Ты маеш рацыю, між намі была такая ўмова. Як жа пачыналася сённяшняя гісторыя?»

«Са словаў Жоўтай Малпы, — сказала, наморшчыўшы лоб, Маргуся. — Але гэта быў працяг! Ён ня мусіў пачынацца з Бога!»

«Памаўчы, Маргуся, — заклапочана прамовіў купец. — Мы залічылі сённяшнюю гісторыю як трэцюю, якую ты раскажаў, казачнік. Таму яна таксама мусіла пачынацца са словаў “Міласэрны Бог”. Гэта і праўда выдае на хітрыкі, шаноўны вінавайца. Ты павінен быў пачаць працяг з тых словаў, пра якія мы дамовіліся! Што ж мы будзем рабіць?»

«Давайце даруем аўтару, — прамовіла жонка купца такім тонам, быццам я пакрыўдзіў Справядлівы Лад або нашую Выспу і яны адпускаюць мне сьмяротны грэх. — На першы раз. Быць літасьцівымі ў нашых інтарэсах. Мне, напрыклад, вельмі хочацца паслухаць новыя гісторыі. А калі мы выганім яго, забава скончыцца».

«Даруем? — сказаў купец. — Добра, даруем. Але далей будзь пільны і не забывай пра дамову, дарагі мой. Што яшчэ, Артэміюш? Маеш яшчэ крытычныя стрэлы? Або гэта была адзіная — і мы запішам, што ты трапіў у яблычак, а саму стралу пакуль што схаваем у калчан?»

«Пане гаспадару, — гняўліва сказаў Артэміюш. — Я не хачу вас засмучаць, але мне здаецца, што казка, якую мы пачулі, не прызначаная для вушэй вашага дарагога сына. Бо там ёсьць тое, чаго нельга слухаць да пэўнага ўзросту. Забойствы, сэкс, палітыка, сьмерць...»

«Сьмерць!» — крыкнуў сын купца і паклаў малпу ў пабудаваны ім з падушак маўзалеі.

«Не прыкідайся такім пабожным, Артэміюш, — махнуў рукой купец. — Што за казка, у якой няма кропелькі каханьня, каліўца вусьцішы і крышачкі гвалту? Дый за каго ты мяне прымаеш? Калі б я пачуў хоць нешта, што можа нашкодзіць майму бясцэннаму сыночку, хіба я дазволіў бы

камусьці раніць ягоную нявінную душу? Я ўважліва слушаў гісторыю Жоўтай Малпы, але не пачуў у ёй нічога такога, што пакрыўдзіла б маё чулае вуха і добрае бацькоўскае сэрца».

«Ну, там было сёе-тое, — падала голас жонка купца. — Гэтае мілаваньне з тыгрыцай... Расстрэл магаў... Забойства каханай. Палітычныя аюзіі, якія пры жаданьні можна прыкласьці да нашай сучаснасьці, але можна і не чапаць. Карацей кажучы, нейкія намёкі, якія відавочна прызначаныя для дарослых. Былі яны і ў папярэдніх гісторыях. Іншая рэч, што малыя дзеці проста не зьвяртаюць на такое ўвагі. Яны прапускаюць міма вушэй тое, што ім незразумела. Дзеці стараюцца лавіць сюжэт, яны суперажываюць героям, а на розныя дробязі, якія выклікаюць у нас двухсэнсоўныя ўсьмешкі, папросту не зважаюць».

У думках я ўзьнёс хвалу гэтай жанчыне, якая так лёгка адбіла атаку злога Артэміюша — той падступны напад, які мусіў адбіць я сам, ды ня ведаў як. Я ніяк ня мог зразумець, як яна да мяне ставіцца. У сымпатыі Маргусі і нянавісьці Артэміюша я ня меў ніякіх сумневаў, а вось яна... Яна то становілася на мой бок, то старалася паказаць сваю бесстаронасьць, то лёгка калала мяне нязначным папрокам. Між тым яе голас быў важны — улічваючы, колькі судзьдзяў перада мной сядзела.

«Як вам будзе заўгодна, — пакланіўся Артэміюш. — Я зусім ня крытык. Я толькі выконваю просьбу пана гаспадара, які запрасіў мяне выказацца адносна пачутай намі гісторыі».

«Што ж, — звычайна прамовіў купец, падымаючыся з канапы і цалуючы жонку. — Я папрацюю яшчэ трохі ў кабінэце. Ідзі, казачнік, і пачынай думаць пра новую гісторыю. І глядзі, каб яна не была горшай за папярэднюю. Хоць хто цябе ведае... Часам мне здаецца, што ты ўжо маеш іх усе ў галаве — і табе застаецца толькі запісаць іх. Чорт вас разьбярэ, літаратараў. І адкуль яно да вас прыходзіць, зь якіх таемных камораў вы ўсё гэта цягаеце нам на пацеху? Ідзі,

і не забывай, што сёння — гэта сёння, а заўтра будзе новы дзень, і зь цябе будуць патрабаваць, не зважаючы на ўчорашнія заслугі».

Я пасьпешліва дапіў віно, шчодро налітае мне добрай Маргусэй, узяў ноўтбук і падняўся. Дзякаваць Богу і Справядліваму Ладу, што панаваў у гэтым доме, мне ня трэба было падымацца наверх разам з Артэміюшам. Параза мусіла разыюшыць яго яшчэ мацней. Дзе ён жыў? Пэўна, пад зямлёю быў пакой для вартаўніка, а мо для садоўніка, а мо й для кіроўцы. І дзе жыла Маргуся? Мне даўно хацелася дасьледаваць гэты дзіўны дом, але я баяўся, што калі пачну хадзіць па ім, дзе захачу, гэта будзе зразумета як марнае бадзяньне ці, што яшчэ горш, вынюханьне. Таму я ўмыўся перад сном і выправіўся ў свой пакой, дзе паваліўся ў ложка і, заплюшчыўшы вочы, памаліўся Справядліваму Ладу, што больш не забівае нас за ціхае слова, і нашай шчасьлівай Высьпе, дзе кожны вольны займацца той справай, якая яму даспадобы, і вам, Людзі Будучыні, якія будуць меркаваць пра нас па пісаных тэкстах — хто ведае, можа, і па маіх.

Скончыўшы малітву, я ўжо быў гатовы падумаць крыху пра новую казку і прыдумаць для яе хаця б зачын — каб заўтра раскруціць яго ў прыгожую гісторыю. Але зачын не прыдумляўся; сон таксама ня йшоў. Я ляжаў пад мяккай коўдрай у цемры і тужліва думаў пра тое, што пражыў яшчэ адзін дзень свайго ўбогага жыцьця — як шмат іх засталася? Кожны дзень, колькі сябе памятаю, я мусіў змагацца за выжываньне, кожны дзень я мусіў круціцца, адбіваючыся ад усё новых і новых праблем, якія, быццам мухі, што адчулі пах мяса, віліся вакол мяне і не давалі ні расслабіцца, ні адпачыць, ні пажыць хоць трошачкі для сябе. Гэткае існаваньне я абраў сабе калісьці — жыцьцё бязь сьвятаў і выходных дзён, поўнае трывог і самазгрызотаў, складзенае з пастаянных думак, як падмануць сябе і скочыць вышэй за галаву, як пусьціць пыл у вочы наўным дурням і як пазычыць грошай на мяса, віно і хлеб. Я сам зацягнуў сябе ў вір вечнае

барацьбы — даўно, несьвядома, бо ніхто ня можа ведаць, чым адгукнецца яму зроблены аднойчы выбар. Каштоўнасьць выбару ў ім самім, у тым, што яго мусім зрабіць мы, а ня хтосьці за нас...

І тады я пачуў, як дзьверы адчыніліся і ў мой убогі пакой нехта прасьлізнуў.

Я пстрыкнуў уключальнікам насыценнай лямпы і ціха ўскрыкнуў.

Перада мной стаяў тыгр.

Ягонае доўгае цела выгіналася ў паўцемры, а лапы з растапыранымі кіпцюрамі хапалі паветра так, быццам ён лаўіў кагосьці нябачнага. Пыса бязгучна ўсьміхалася, а хвост біў па падлозе; живот тыгра прыгожа разьдзімаўся, тыгр шумна дыхаў і скакаў па пакоі, час ад часу робячы выгляд, што зараз кінецца проста на мяне. Я ўціснуўся ў падушку, і як зачараваны, назіраў за ягоным танцам. Чорны і рудыя палосы мільгалі перад маімі падсьлепаватымі вачыма, я адчуваў, што тыгр толькі й чакае, каб я зрабіў штосьці — і мне падалося, ён чакаў ад мяне знаку, знаку нарэшце скочыць і скончыць гульню. Але я быў госьць у гэтым доме, бедны бяспраўны госьць і агідны вінавайца, і любая неасьцярожнасьць магла мне нашкодзіць. Таму я ляжаў нерухома — і тыгр, паставіўшы лапу на край ложка, разьвярнуўся і выскачыў зь дзьвярэй, не забыўшы іх за сабой зачыніць.

Вядома, ад маіх вачэй, якімі б слабымі яны ні былі, не схваліся ні грубасьць маскі, ні вярвачкі, якімі быў прывязаны хвост, ні прыгожая акругласьць клубоў і тонкі стан. Маргуся? Не, Маргуся, калі б ёй заманулася пазабаўляцца такім чынам, хутчэй магла б сыграць ролю козачкі або кошачкі, ёй проста не хапала росту, каб выцягнуцца ў такую даўгую фігуру, цень якой толькі што скакаў па маіх грудзях, прыкрытых коўдрай. Няўжо гэта?.. Ну не Артэміюш жа, падумаў я з жахам. Гэта магла быць толькі жонка купца. Калі, вядома, у доме ня жыў нехта яшчэ. Той, хто ня слухаў маіх гісторый. Або слухаў іх, хаваючыся ад маіх бедных вачэй.

СІВЫ ВОЛАС

Міласэрны Бог даў аднойчы Людміле ў рукі вострыя нажніцы, уключыў у разэтку машынку, што гудзела, як разбуджаная пчала, начапіў ёй бэджык з імем, дзе была прапушчаная адна літара — і зрабіў Людмілу той, кім яна ніколі ня марыла быць, а менавіта: цырульніцай у вялікім горадзе. Адною з тых тысяч цырульніц, што шчыруюць у таных пяцірублёвых установах ад ранку да позьняга вечара, абслугоўваючы за дзень па сто кліентаў рознага полу і статусу, але пераважна людзей немагчымых і нэрвовых, непераборлівых і пры тым напышлівых, нібы музэйныя партрэты. Адною з тых, хто прызвычаіўся да прэтэнзій і папрокаў, але зусім ня быў разбэшчаны пахвалою і прэміяльнымі; адною з тых узаемазамяняльных цырульніц, аблічча якіх мы забываем адразу ж, выходзячы зь іх цесных майстэрняў, пакінуўшы там усё благое і непатрэбнае, што нам так хочацца як найхутчэй скінуць і вымесці з памяці.

Людміла была самотная жанчына, яна выйшла замуж яшчэ ў маладосьці, але даўно разьвялася і з той пары жыла адна. Самота зрабіла яе гаваркой, за гэта яе ня надта любілі каляжанкі, а сябровак у яе ніколі асабліва й не было. Яна любіла размаўляць з кліентамі і наракаць ім на лёс, яна скардзілася на тое, што ёй даводзіцца суткі за суткамі дыхаць чужымі валасамі, і, мабыць, у лёгкіх ейных ужо

даўно сьпее хвароба, а ў жываце сфармаваўся валасяны камяк, як гэта бывае ў котак і іншых сысуноў. Яна жартавала, што цырульнікам павінны выдаваць скафандры, і часам наўмысна кашляла так моцна, што кліенты пачыналі падазраваць у яе сухоты.

Неяк яна стрыгла аднаго мужчыну ўжо ў гадах, дужа прыстойнага з выгляду, у шэрым касьцюме і пры гальштуку, такія кліенты трапляліся ёй рэдка, і яна з павагай глядзела на ягоны плех, што блішчаў паміж дзвюх купак сівых валасоў, на шырокія плечы і вялікую карычневую бародаўку, якая ўпрыгожвала ягоны нос, нібы ягада. «Вы, пэўна, не жанаты», — сказала яна яму. «Як вы здагадаліся?» — спытаў ён. «У вас валасы з вушэй тырчаць, — сказала Людміла. — Калі б я была вашай жонкай, я кожны тыдзень падстрыгала б вам валасы ў вушах». Мужчына папрасіў пастрыгчы яму таксама й вушы, Людміла ўсьміхнулася й выканала ягоную просьбу. Ён пахваліў яе майстэрства, даў ёй рубель звыш звычайнай платы за работу і пакінуў на яе століку чакалядку. Чакалядка была недарагая, але яна ўсхвалявала сэрца цырульніцы. Наступнай раніцай, калі яна прыйшла на працу, на яе століку стаяла ружа, і была тая ружа колеру крыві і жарсыці, і каляжанкі зайздросьцілі Людміле, а тая пачала чакаць, што будзе далей.

Ды толькі той рамантычны кліент больш не зьяўляўся, ружа засохла, а чакалядка так і ляжала на століку, адзінокая і недарэчная, бо ніхто больш не дарыў Людміле нічога, апрача благіх словаў, гучных папрокаў і дурных прэтэнзій. А ў жыцьці ў яе ўсё пайшло пад адхон. Спачатку зьявіўся былы муж, пра якога яна ўжо даўно забылася, і адсудзіў у яе палову кватэры, і цяпер яна жыла зь нялюбым чалавекам, зусім чужым, пад адным дахам, цярпела ягонае няспыннае п'янства і брыдкія глумлівыя дамаганьні. Затым у яе пачалі выпадаць валасы — і кожную раніцу, прачынаючыся, яна знаходзіла на падушцы вялікі клок уласнае, некалі раскошнае, шавялюры. Ёй давялося хадзіць у хустцы, нібы

заўзятай верніцы, бо неўзабаве галава яе зрабілася гладкай і белай, як вылізаны плямбір у *стаканчыку*. Бо стаяла зіма, і скура яе, пазбаўленая сонечнай пяшчоты, заставалася бледнай і мёртвай. Доктар, да якога яна нарэшце зьвярнулася, так і не зразумеў прычыну выпадзеньня валасоў — замест гэтага ён знайшоў у яе сьлепату на раньняй стады і параіў пашукаць іншую працу і запісацца на даражэзную апэрацыю. Людміла нічога не сказала начальству пра гэтакі жахлівы дыягназ — але яна сама заўважыла, што з кожным днём яе зрок рабіўся ўсё горшы, і часам яна ўжо не разумела, дзе ў яе пад рукамі валасы, а дзе вушы. І толькі прынюхваючыся, яна магла яшчэ неяк адрозьніць адны ад адных.

А яшчэ яна рабілася ўсё больш гаваркой — і цяпер на працы каляжанкі ўжо не ўключалі радыё, бо Людміла гаварыла без супынку, пра ўсё на сьвеце, а больш за ўсё яна наракала на свой лёс і на тое, што праз сваю непасільную ды нялюбую працу яна ня можа нармальна дыхаць. «Я ведаю, што яны існуюць, — расказвала яна здзіўленым кліентам. — Хто? Ня хто, а што! Скафандры для цырульнікаў! Іх закупілі ў Японіі для такіх няшчасных, як мы, але ня хочучь нам іх выдаваць. Бо ім выгодна, каб мы пакутавалі і задыхаліся! Каму ім? Ім! Тым, хто наймае нас, каб пагубіць. Цырульніцы мруць, як мухі, і калі жанчын нашай прафэсіі ўскрываюць патолягаанатамы, дык у кожнай у жываце знаходзяць вялікі скручаны камяк з валасоў! А ў лёгкіх ляжыць перхаць — хоць лыжкамі чэрпай! Ведама ж, ім прасьцей наняць новых дурніц, чым выдаць нам скафандры! Бо тыя скафандры аддадуць самым багатым, калі на Зямлі пачнецца Апошняя Стрыжка. Якая стрыжка, пытаецца вы? Стрыжка чалавечага роду! Бог ня проста падкароціць чалавецтву кончыкі, ён пастрыжэ яго налыса, пад нуль!»

Зразумела, што Людміла апынулася на краі прорвы, за якім яе чакалі хіба што вар'яцтва і выгнаньне са сьвету

людзей. Доўга так працягвацца не магло. І вось надышоў дзень, калі жыццё няшчаснай Людмілы канчаткова абрынулася ў бездань. Да яе ў крэсла сеў мужчына, які папрасіў падраўняць валасы па баках і выстрыгчы ззаду. Людміла ўзялася за працу, адчуваючы, што ўжо амаль ня можа дыхаць. Галава кліента была недзе ўнізе, яна яшчэ ўгадвала яе абрысы, але гэты шар, ад якога ляцелі ва ўсе бакі дробныя валаскі, распываўся ў штучным святле цырульні і ўрэшце ператварыўся проста ў невыразную, цьмяную пляму. І тут кліент заверашчаў, ды так пранізьліва, што яна адразу спынілася. Валаскі напаўнялі яе рот — і яе цягнула на ваніты.

«Што вы робіце!» — крыкнуў ён.

«Працую!» — крыкнула Людміла.

«Вы рэжаце мне вушы!»

«Вы самі сказалі: па баках!»

«Па баках, а не па вушах!»

«Колькі існуе гэты свет, вушы чалавека тырчалі з бакоў ягонай галавы, а не раслі ў яго на патыліцы!» — парыравала Людміла і з новым імпэтам прынялася за стрыжку. Кліент ускочыў, але Людміла схапіла яго за плечы і зноў уціснула ў крэсла. Яе рукі былі ў крыві. Кліент паспрабаваў вырвацца, але яна навалілася на яго ўсім целам. Хустка ўпала зь яе галавы. Каляжанкі кінулі працу і ў зняменьні назіралі за гэтай жахлівай сцэнай.

«Ратуйце!» — захрыпеў кліент.

«Вы самі прасілі!» — крыкнула Людміла і ўсадзіла нажныцы яму ў шыю.

Цела кліента абмякла, а Людміла, задыхаючыся, упала на падлогу.

Хвала Справядліваму Ладу, які ня толькі больш не забівае нас за ціхае слова, але й не прысуджае жанчынам, што пайшлі па крывой дарожцы, страшнай кары ў выглядзе шыбеніцы, купання ў бочцы з кіпнем або чвартаваньня. Кліента ўратавалі, а Людмілу прызналі прытомнай ды

пасадзілі ў турму — і турэмная цырульніца, калі да яе прывялі Людмілу, толькі кінула на яе пагардлівы позірк і сказала: «Наступная!» У турме Людміле давялося нясоладка, дый каму там бывае добра. Сядзелі там прыстойныя жанчыны, сядзелі й забойцы ды махляркі, былі й тыя, каго вялікая распач і паняверка прымусілі выпадкова парушыць закон. Былі тыя, што ўзьненавідзелі Людмілу ўжо за тое, што ў яе на галаве не было валасоў, і чынілі ёй здзек і сорам. Былі й тыя, што ўсяляк стараліся ёй дапамагчы і абаранялі ад варажых інтрыг. У турме Людміла зрабілася маўклівай і насцярожанай, яна ўвесь час пачувалася хворай і малілася Міласэрнаму Богу, каб ён злітаваўся над ёй і даў шанец вярнуцца ў той сьвет, што быў да яе такім жорсткім. А яшчэ яна маліла Час, каб ён бег хаця крышку хутчэй — і сваё цела, каб яно зноў зрабіла відушчымі яе вочы.

Даведаўшыся, кім працавала Людміла на волі, яе таварышкі па няшчасці ўспомнілі, што ў іхнай камэры сядзіць яшчэ адна цырульніца. Вядома, Людміла зь ёй пазнаёмілася. Тую яе каляжанку звалі Марыя, і, зразумела, што яны расказалі адна адной свае невясёлыя гісторыі, што, як высветлілася, былі дужа падобныя, рознячыся хіба дэталямі.

Выслухаўшы Людмілу, Марыя ўздыхнула.

«Ведай жа, Люда, — сказала Марыя, — што ты ні ў чым не вінаватая, акрамя таго, што Міласэрны Бог зрабіў цябе жанчынай і даў табе аднойчы ў рукі нажніцы і машынку, якая гудзе, нібы разбуджаная пчала. Але і гэта можа быць віной толькі ў вачах таго, хто ненавідзіць жанчын, сумленных працаўнікоў і самога Міласэрнага Бога. Можаш ня верыць мне, але такіх, як мы з табой, хапае ў гэтым горадзе, куды імкнуць людзі з усёй краіны, каб знайсці тут дабрабыт і надзею. А лепш павер у тое, што я табе раскажу, бо я не сама гэта прыдумала, а пачула ад тых, хто, як і мы, працаваў у цырульнях і стаўся ахвяраю чараўніцтва. Ці гатовая ты ўважліва выслухаць мяне і паверыць у тое, што я раскажу?»

«Я гатовая», — прамовіла Людміла. Яна ня бачыла Марыю, але чула яе голас, і гэта быў вельмі журботны голас.

«Дык ведай жа, няшчасная мая Люда, што аднойчы ты ўдыхнула ў сябе Сьмерць-волас. Удыхнула яго, працуючы нажніцамі і машынкай і ні пра што не падазраючы. Ён трапіў у твой рот, а можа, і ў нос, а адтуль — у дыхальныя шляхі, а потым далей — ён пасяліўся ў тваім целе і корпаецца ў ім цяпер, нібы паразыт, разбураючы тваё жыццё і ведучы цябе да заўчаснай і жажлівай сьмерці, спадарожніцаць якой будуць ганьба, праклёны, зьдзекі, зьнеслаўленьне і забыцьцё. Жыве ў нашым вялікім горадзе мужчына зь сівымі валасамі, які прыходзіць у цырульні і садзіцца ў крэслы да самых годных жанчын-работніц, да таго ж самотных і поўных надзеі на шчасьце. Кожны валасок на галаве таго мужчыны — гэта насамрэч Сьмерць-волас, ад якога няма паратунку. Ён прыходзіць — і мы дыхаем ягонымі валасамі, самі не заўважаючы, а яны пасяляюцца ў нас і нясуць нам гора і пагібель. Той мужчына цудоўна ведае пра гэта. Ён наўмысна апранаецца так, каб не выклікаць падазрэньняў, ён працуе дзяржаўным чыноўнікам і заваёўвае давер сваімі манерамі і мяккім голасам, сваёй незвычайнай абыходлівасьцю і падступнай дабрывёй. Пасада, якую ён займае, дазваляла б яму наведваць дарагія салёны, але ён ходзіць па таных цырульнях і прымушае нас удыхаць ягоныя дробныя валаскі, ён, мілая Людміла, атрымлівае вычварную асалоду ад таго, што незнаёмыя працаўніцы гінуць, і ніхто ня можа пакараць яго. Пастрыгшыся ў чарговай ахвяры, ён дае ёй рубель і чакалядку, а назаўтра прыносіць жалобную ружу на знак разьвітання. Ён ведае, як зьмяняецца жыццё беднай цырульніцы пасля ягонага візыту — і сочыць за сваімі валасамі, каб надаўжэй расьцягнуць задавальненьне і давесці да пагібелі як мага больш жанчын...»

«Як жа так выйшла, што гэты чалавек мае на галаве Сьмерць-валасы, а не нармальныя кудзеры або лысіну?» — спытала Людміла.

«А вось пра гэта я і сама хацела б ведаць...» — задумена сказала Марыя.

Людміла замаўчала, бо тое, што яна пачула, уразіла яе сэрца і розум. Яна зноў адчула, як вар'яцтва зьявілася за ейнай сьпінай, рыхтуючыся захінуць яе сваім цёмным крылом. І ўсё ж словы Марыі мелі ў сабе надзею — бо калі ведаеш прычыну няшчасьця, ты робішся мацнейшай і думаеш пра тое, як усё выправіць.

«Маўчыш, — сказала Марыя. — Ты, пэўна, ня верыш мне. Я разумею».

«Што ты, — прамовіла Людміла. — Веру. Але адкуль ты даведалася пра Сьмерць-валасы?»

«Ад Любы, — сказала Марыя. — Люба была найлепшай цырульніцай у горадзе, перамагала ў міжнародных конкурсах, яе запрашалі праводзіць майстар-клясы, ёй ганарылася ўся краіна. Яна мела сваю майстэрню, куды запісваліся за год наперад, яна была багатай і паспяховай, пакуль аднойчы да яе не завітаў той чалавек і не папрасіў прывесці ў парадак ягоную сіваю галаву. Яна зрабіла тое, што ён прасіў, і ён ледзьве не на каленях хваліў яе працу. А назаўтра ў сваёй майстэрні, проста перад люстэркам, яна знайшла ружу. Не мінула і месяца, як на яе прыйшла скарга ад кліента, што яна не выконвае санітарна-гігіенічных нормаў, кліент напісаў куды трэба, што ў ягоных валасах завяліся вошы. Вошы — у яе, якая была такой чысьцюляй! У яе, якая так дбала пра сваю рэпутацыю! У яе, рукі якой былі здольныя за паўгадзіны ператварыць у прыўкраснага прынца нават самага страхалюднага прапойцу, а звычайных няшчасных кабет у каралеваў прыгажосці! І пачалося — дзяржава абвінаваціла Любу ў нясплаце падаткаў, у майстэрні здарыўся пажар, які спапяліў увесь дарагі рыштунак, муж Любы кінуў яе і сышоў да старой гардэробшчыцы, а дзеці кінулі вучобу ў прэстыжным унівэрсытэце і пасяліліся ў гамбургскім сквоце. У вялізнай Любінай кватэры зь відам на Сьвіслач

завяліся клапы, а праз пару дзён пасья таго яна трапіла ў аварыю і страціла нагу.

Мы пазнаёміліся з ёй у шпіталі, і яна расказала мне, што адчувае: унутры яе сядзіць сівы валасок, сівы мужчынскі валасок, дробны мёртвы валасок, які руйнуе яе жыццё. Яна прасіла дактароў дастаць яго, але яе палічлі вар’яткай, і яна з цяжкасцю, празь вялікі хабар дамаглася, каб яе адпусьцілі на волю. Яна арганізавала таемны клуб цырульніц — шмат хто памятаў яе майстэрства... І на першую сустрэчу прыйшла жанчына, якая была некалі жонкай мужчыны са Сьмерць-валасамі. Яна і расказала ўсім нам, чаму кінула яго...»

«Чаму ж?» — шэптам запыталася Людміла.

«Аднойчы жонка чалавека са Сьмерць-валасамі пабачыла яго на вакзале ў той час, калі яе муж мусіў быць на працы. Яна патэлефанавала яму, і той схлусіў, сказаўшы, што сядзіць у сваім выканкаме і заняты важнымі справамі. І тады жонка, падазраючы здраду, пачала сачыць за гэтай пачварай. Высветлілася, што яе муж меў схованку на старым лецішчы, куды ён раз-пораз езьдзіў электрычкай у працоўны час. Яна прыехала туды ў ягоную адсутнасць і знайшла дакумэнты! Высветлілася, што ён быў жанаты ўжо пяць разоў перад тым, як узяў зь ёй шлюб — хоць яна думала, што першая ў яго, і шкадавала няшчаснага самотніка, які знайшоў на схіле жыцця трошкі жаночай ласкі і клопату. Жонка пайшла да знаёмай у архіў — і што ёй удалося там накапаць? А тое, што ўсе пяць ягоных былых жонак памерлі! І кожная зь іх была...»

«Цырульніцай... — выдыхнула перапуджаная Людміла. — Ня можа быць!»

«І тут жонка ўспомніла, як муж яе пераконваў пайсьці на цырульніцкія курсы, як угаворваў стрыгчы яго дома, хоць яна ня ўмела — і як ён прымушаў яе нюхаць сваю галаву пасья ванны, кажучы, што так рабіла ягоная мама! Вось што яна расказала ў той вечар нашаму таемнаму

клюбу — і мы пахвалілі яе за рашучасць, зь якой яна зь ім разьвялася, і жажнуліся таму, што чалавек са Сьмерць-валасамі ходзіць па горадзе, ды яшчэ і займае такую пасаду! Бо муж той беднай жанчыны ператварыў яе жыццё ў пекла: забраў дзяцей, дом, зьняславіў перад сябрамі ды яшчэ, уяўляеш, падкупіў журналістаў, якія правялі сваё так званое расьсьледаваньне і выставілі яе наркаманкай на старонках цэнтральнай газеты! Нібыта яна сама вырашыла пакаяцца перад грамадзтвам і зьвярнулася ў рэдакцыю! А яшчэ ён апублікаваў яе інтымныя фота, якія забраў з сабой! Калі яна прыйшла да нас, якраз скончыўся суд, які яна, вядома ж, прайграла...»

«Добра, што яна хоць засталася жывая і на свабодзе, — сказала Людміла. — Але што ж нам рабіць? І як ён адрасціў сабе такія сьмертаносныя валасы?»

«Калі б мы былі на волі, я б ведала, што рабіць, — адказала Марыя. — І абавязкова вырвала б у яго таямніцу».

Мінула сьпякотная вясна, за ёй прыйшло дажджлівае лета, за летам сухая восень, якая прывяла ў горад дэпрэсію і холад, надышла хваравітая зіма і павесіла над горадам сваю бальнічную коўдру — і ўсё паўтарылася. Вясна загаманіла па-птушынаму, мэтро — па-ангельску, а Справядлівы Лад, якому не стамляліся дзякаваць ні турэмнікі, ні іхныя вязьні, ні цырульнікі, ні пісьменьнікі, ні спартоўцы, ні сьвятары, чарговы раз пацьвердзіў, што не дарэмна яму ўзносяць хвалу старыя і маладыя, нямоглыя і магутныя. У краіне была абвешчаная амністыя для некаторых катэгорый чалавечых істотаў. А ў горадзе неўзабаве адчынілася новая цырульня. Тры жанчыны-майстрыхі, абыходлівыя і ўмелыя, шчыравалі там з ранку да ночы, за памяркоўную плату робячы з падобных да прусакоў мужчын сапраўдных прынцаў, а з жабрацкага выгляду жанчын — каралеваў, канцлерак і прэм'ерак. І кожны, хто выходзіў з гэтай новай цырульні, адразу ж забываўся на твары майстрых, бо так ужо заведзена ў чалавечым сьвеце,

што ёсьць людзі, якіх запамінаюць, а ёсьць тыя, якія робяць іх запамінальнымі.

І вось аднойчы ў цырульню ўвайшоў сівы, добра апрачунуты чалавек і заняў сваё месца ў чарзе. Адміністратарка прапанавала яму гарбаты, ён не адмовіўся, падзякаваўшы ёй з такой галянтнасьцю і нагаварыўшы столькі камплімэнтаў, што тая ўся расьцьвіла і нават даслала эсэмэску цырульніцам пра тое, які цудоўны, прадстаўнічы і навучаны добрым манерам мужчына неўзабаве сядзе ў крэсла адной зь іх. Толькі вось бяда: калі гэты дзіва-кліент сеў у крэсла і падрыхтаваўся, што зараз яго абвяжуць чыстай прасьціною, адна з майстрых выпадкова трапіла яму ў вочка адэкалёнам з пультэрызатара. Мужчына схапіўся за вочы, ён цёр іх і цёр, чуючы з усіх бакоў жаночыя выбачэньні, і паўтараў, як сапраўдны джэнтэльмэн, што нічога, нічога, бывае, ён зусім не сярдуе...

Калі ж адэкалён перастаў пячы яму вочы, ён зірнуў у люстэрка і пабачыў, што цырульня пустая, а за ягонай сьпінай стаяць тры майстрыхі, і ў кожнай зь іх на твары была маска. У адной — маска ваўчыхі, у другой — маска лісы, а ў трэцяй — маска сьмерці. І адна майстрыха спрытна зрабіла сівому кавалеру ўкол у шыю, ад якога ён ня мог паварушыць ні рукамі, ні нагамі, ні языком. А другая дастала вострае лязо і згаліла ўсе валасы на ягонай галаве, да апошняга валаска, ссыпаўшы іх у плястыкавую белую місачку. Яна згаліла іх, зьдзіраючы скуру, і неўзабаве лысіна кавалера ператварылася ў размаляваны кривавымі пісягамі пэргамэнт. Трэцяя з майстрых адкрыла кліенту бязвольны рот і ўсыпала туды сівыя валаскі, а потым заліла кубачак вады з празрыстай бочачкі, якая заўжды стаяла каля акна, каб цырульніцы маглі спатоліць смагу.

Кавалер ачуняў толькі на другі дзень. Хістаючыся і нічога ня памятаючы, ён рушыў у ванны пакой, каб умыць твар і прыпомніць, што ж адбылося ўчора і чаму ў яго так расколваецца галава. Ён уключыў ваду і адчуў, што нешта ня так.

Усё выглядала як звычайна, але ён адчуў няясную трывогу. Няўжо ў кватэры нехта пабываў? Кавалер памацаў сябе за бародаўку на носе, каб супакоіцца. Галаву пякло, нібы ён стаяў пад сонцам без капелюша. Ён узяў з палічкі бутэлечку з шампунем — маленькую бутэлечку без этыкеткі, у якую была налітая густая серабрыстая вадкасьць. Гэтая бутэлечка, змесьціва якой ён рабіў сам, заўжды паляпшала яму настрой, бо памыўшы галаву, ён штораз ведаў: дзень будзе цудоўны. Ах, жанчыны... Гэтыя чараўніцы, гэтыя мілыя мятлікі, век якіх такі кароткі, а словы — суцэльны падман... Ах, дзяўчаты, ах, прелестніцы, паскудніцы, сучкі...

Але бутэлечка чамусьці была пустая.

І тады ён паглядзеў на сябе ў люстэрка.

Задаволены сабой, я ўзняў вочы і ўсьміхнуўся, цешачыся эфэктам.

Ды толькі асаблівага эфэку, як высветлілася, не было. Жонка купца нахілілася да сына, каб забраць у яго сваю электронную цыгарэту, якую ён марна намагаўся ўключыць, трымаючы ў вуснах, нібы мудрагелістую сьвістульку. Купец пачухаў галаву, Маргуся даслала мне пяшчотны позірк, і толькі твар Артэміюша заставаўся непранікальны.

«Добрая гісторыя, — сказаў купец, абвёўшы вачыма прысутных. — Вельмі добрая. Колькі ў сьвеце гэтых непрыкметных, няшчасных жанчын, што робяцца ахвярамі абставінаў і чужое злое волі. І як важна чалавеку не заставацца самому, бо адзінота засушвае нас і даводзіць да вар'яцтва, зьнявервае і можа нават прымусіць парушыць закон. Зла ў сьвеце хапае і бяз нас. Як шмат блукае па гарадах і вёсках вычварэнцаў, што знаходзяць сваё шчасьце ў зьнішчэньні і здзеку зь невінаватых людзей. Хвала нашаму Справядліваму Ладу, які не цярпіць гэтых пачвараў і вычышчае іх

з шэрагаў прыстойных людзей адразу ж, варта толькі злачынцам выявіць сваю жудасную сутнасць».

«Хвала», — сказаў я, а за мной і ўсе астатнія.

«Вусыцішная гісторыя, — прамовіла жонка купца. — Ты добра прыдумаў пра Сьмерць-волас, адна думка пра яго прымушае мяне скалануцца. Я не выношу, калі ў ежу трапляе такое гідосьце. На шчасьце, Маргуся ўжо даўно ўважліва сочыць за парадкам у каструлях і талерках. Памятаю, калі яна толькі пачала працаваць у нас, здараліся непрыемныя выпадкі, але бізун і ласкавае слова хутка навучылі яе правілам, якіх мусіць прытрымлівацца добрая служка. І гэтая сцэна, калі цырульніцы ў масках помсыцяць маньяку за ўсё зло, якое ён ім прычыніў... А Людміла? Яна выйшла зусім жывой. Цяпер я зусім новымі вачыма буду глядзець на сваю цырульніцу. І ўжо дакладна перастану пакідаць ёй на чай...»

І жонка купца ўсьміхнулася крайком вуснаў.

«Але ж, дарагі казачнік, — працягвала яна, пільна разглядваючы мой павесялелы, самазадаволены твар, — рэч у тым, што гісторыя пра маўзалеі спадабалася мне значна, значна больш...»

Здарылася тое, чаго я так баяўся. Тое, што мне падказалі інтуіцыя і мой прафэсійны досвед. Я схапіў кубак з гарбатай і выпіў яе, каб схаваць свой сорам.

«Вось і я думаю-гадаю, як сказаць табе тое самае, — з палёгкай падхапіў жончыны словы купец. — Твая гісторыя пра цырульніцу займальная, павучальная і страшная, няма словаў. У ёй атмасфэра, палёт фантазіі, вобразы, інтрыга! Але яна слабейшая за казку пра маўзалеі, як ні круці. Чорт, нават неяк няёмка табе гэта казаць, казачнік. Ты стараўся, мы гэта адчулі. Ты напісаў добрую казку. Аднак выбачай, яна проста добрая. А гісторыя пра маўзалеі была цу-доўна-я!»

Жонка купца кінула.

«Дзякуй, дарагі, ты выказаў менавіта тое, што я мела на ўвазе».

Я апусціў галаву. Пякучая крыўда выядала мне вочы. Калі я дачытаў казку, дык быў пэўны, што яны вохнуць ад захаплення. А цяпер я і сам пераконваўся паціху, што недапрацаваў. А самае кепскае было тое, што я зусім не адчуваў у сабе сілаў напісаць штосьці лепшае.

«Скажы ты, Артэміюш, — павярнуўся купец да слугі. — Лупі як можаш, я дазваляю. Здаецца, нехта ў гэтым пакоі расслабіўся, трэба прывесці яго ў прытомнасьць і прымусіць працаваць на поўную сілу».

«Добра, пане гаспадару, — з ахвотаю адгукнуўся Артэміюш. — Так, гэта была неблагая гісторыя, але ня больш. Нічога выбітнага. Але перш чым крытыкаваць яе з мастацкага боку, дазвольце звярнуць вашу ўвагу на адно пытаньне. Ці няма ў гісторыі, якую мы пачулі, непрыхаванага фэмінізму?»

«Фэмінізму? — ускінуўся купец. — У маім доме? Што ты такое чаўпеш, Артэміюш? Дзе там фэмінізм? Хіба ў казцы было штосьці пра цыцкі з напісанымі на іх палітычнымі лёзунгамі, пра няголеныя ногі, пра валасатыя падпахі і нянавісьць да слаўнага мужчынскага племені? Нешта я такога не прыгадаю».

«Гераніні аповеду ня любяць нас, мужчын, — з горыччу прамовіў Артэміюш. — Што яны робяць? Разводзяцца, гэта раз. Нібы ў шлюбным саюзе з добрым мужчынам не заключаецца сапраўднае жаночае шчасьце. Цярпяць праз мужчын страшныя нягоды, выключна праз мужчын, а не праз сваю прыродную дурасьць, гэта два. Жорстка помсьцяць нам, мужчынам, аб'яднаўшыся ў нейкі, прабачце, бабскі клуб, а хутчэй, у клубок разыюшаных зьмеяў. Гэта тры. Хіба ў гісторыі быў хоць нейкі мужчынскі пэрсанаж, якога мы б маглі назваць станоўчым?»

Купец задумаўся.

«Толькі баба магла напісаць такую гісторыю, — працягваў Артэміюш, пазіраючы на мяне з пагардай. — Але нават баба ня стане чытаць яе. Бо добрай бабе значна больш цікава

даведацца пра мужчынскія подзвігі, чым пра ўбогія высілкі нейкіх там дурніц, якія ўявілі сабе ні з пушчы ні з поля, што могуць зьмяніць сьвет!»

«Сапраўды, — пагадзіўся купец. — У тваіх словах я чую пэўную рацыю. Нікому не дазволена ставіць пад сумнеў Справядлівы Лад, які ў вялікай справядлівасьці сваёй дае роўныя правы мужчынам і жанчынам, але падзяляе іхныя абавязкі і адказнасьць, як падзяліла іх сама прырода. Але дайце запытаемса аўтара. Скажы, казачнік, ці ёсьць у тваёй гісторыі фэмінізм? Ці пісаў ты сваю гісторыю з мэтай зьняславіць магутны мужчынскі род, да якога ты таксама, хачу табе нагадаць, згодна з воляю прыроды даўно належыш?»

«Я хацеў толькі напісаць займальную гісторыю, якая задаволіць вашу прагу чыстае красы, — сказаў я парывіста. — Вашу і ўсёй вашай шляхетнай сям'і, якая так велікадушна прыняла мяне ў сваё ўлоньне. Хацеў пазабаўляць вас страшнай казкай, якая прымусіць ваш адрэналін крышку пагуляць у крыві, бо гэтка стан карысны для чытачоў і слухачоў, заціснутых у клетку штодзённасьці. Ці не яго мы так цэнім, калі садзімса адпачыць з добрай кнігай? Што да такіх жывых і жвавых жаночых пэрсанажаў, дык я ўвёў іх выключна з мэтай уразнастаіць мае аповеды і аддаць належнае пані і паненцы, што слухаюць мае сьціплыя казачкі. Я лічу, яны заслугоўваюць удзячнасьці за іхнюю мілату і добрае стаўленьне да нас, мужчын».

«Прыгожа сьпяваеш, — засьмяяўся купец. — Навучыўся ж, сабака, ліць борную кіслату ў вушы і выстаўляць свае хібы дасягненьнямі. Добра, я прымаю твае тлумачэньні. Яшчэ штосьці, Артэміюш?»

«Я сказаў бы пра недасканаласьць і другаснасьць, — працадзіў Артэміюш. — Але, гляджу, гэты прахвост будзе пярэчыць і разьлівацца салаўём, абы толькі ня слухаць крытыку».

«Твая праўда, — усьміхнуўся купец. — Што ж, небарака. Хоць твая казка і не была шэдэўрам, але я не магу сказаць,

што яна нас расчаравала. Слухаць яе было цікава, а канцоўка прымусіла маё сэрца крэкнуць. Ты даў рады, хай і не пераплонуў гэтым разам самога сябе. Праўда, Маргуся? Ты, як гляджу, адзіная, хто гатовы слухаць усё без разбору, абы гісторыі нашага госьця казыталі тваю маладую наіўную душу?»

Маргуся выцерла рукі аб фаргушок.

«Значыць, той маньяк... Той мужчына са Сьмерць-валасамі гатаваў адмысловы шампунь? — спытала яна ў мяне. — Шампунь сьмерці і няшчасьця? І памыўшы ім галаву, выпраўляўся ў танныя цырульні?»

«Так», — сказаў я са скрухаю.

«І ён сам гатаваў яго? Зь нейкіх... Сьмерць-зёлак?»

«Так», — пацьвердзіў я.

«Магчыма, там, на лецішчы, дзе ён хаваў дакумэнты, засталася цэлая бочка таго шампуню, — хутка прамовіла Маргуся. — Такое ж можа стацца, праўда? І нехта знойдзе яе, і ўсё пачнецца наноў...»

«Няма там ніякай бочкі», — сказаў я.

«Адкуль вы ведаеце? Чаму вы пра гэта нічога не казалі? — ускінула на мяне вочы Маргуся. — Можна ж было дадаць, уставіць недзе, што цырульніцы зьездзілі на тое лецішча, знайшлі бочку і вылілі яе ў памыйную яму. Або не знайшлі ніякай бочкі. Я вельмі перажываю. Бо ня можа быць, каб у маньяка была толькі адна бутэлёчка. Можа, ён меў яшчэ і рэцэпт прыгатаваньня таго жахлівага шампуню. І хтосьці знайшоў яго, і цяпер...»

«Усё, усё, мы зразумелі, — махнуў рукой купец. — Ідзі, займіся справай. Ты ж памятаеш пра свае вечаровыя абавязкі? Скажы ж ты, сынку, ці спадабалася табе гісторыя?»

Але малы павіян ужо спаў, як сурок, прытуліўшыся да каленяў маці. Жонка купца паказала нам, каб мы гаварылі цішэй.

«Бачыш, госьцю мой мілы, — нягучна сказаў купец. — Ідзі ж і добра падумай над тым, што пачуў ад нас сёння,

і няхай сон майго сыночка будзе табе дакорам. Спадзяюся, ты ўжо разважаеш над пачаткам новай, пятай гісторыі. Артэміюш! Прынясі мне тую дубальтоўку, якую прыслалі мае партнёры. Хачу паглядзець на яе. Дабранач, дарагая! Добрых сноў, сыночак!»

Ён пацалаваў жонку і соннага сына, а я выправіўся наверх, прысаромлены і поўны жадання заслужыць заўтра пахвалу. Крыўда душыла мяне: яны нават не прапанавалі мне крышачку віна перад сном, а Маргуся, тая самая Маргуся, на якую я спадзяваўся, у дзівочую шчырую дабрыву якой так верыў, замест таго, каб узнагародзіць мяне цёплым словам, пачала задаваць нейкія недарэчныя пытанні. Праўду кажуць, нельга верыць жанчынам. Але справіўшы малую патрэбу на ноч і пачысьціўшы зубы, я супакоіўся. Ніхто не сказаў мне, што я праваліў іспыт. І як жа тонка я ашуканка іх, раскажаўшы ім і праўда такую гісторыю, якая мусіла падражніць іхныя застаялыя густы. О, мая бунтоўная натура, здаецца, ты ня вытрымала гэтым разам. Цяжка быць госьцем мімаволі, супраць уласнага жадання.

І толькі я лёг, падрыхтаваўшыся ўзьнесці хвалу Справядліваму Ладу, нашай шчаслівай Высьпе і Людзям Будучыні, то бок вам, мілыя чытачы маёй сціплай пісаніны, як у пакой мой зноў ускочыў, мякка тупнуўшы лапамі, той самы тыгр. Ён танчыў зь яшчэ большым імпэтам, чым учора, і зноў умольна глядзеў на мяне, нібы чакаў дазволу кінуцца на маю худую шыю і ўпіцца ў яе зубамі. Гэтым разам я пастараўся ўважліва разгледзець ягоны маскарадны касцюм і канчаткова пераканаўся, што гэта жанчына, якая чамусьці вырашыла наведваць мяне ў такі позьні час і гуляць у такую несамавітую гульню. А потым я пабачыў у кіпцюрах тыгра нажніцы. Тыгрыная лапа з нажніцамі працягнулася да мяне, я пачуў ляскат жалеза і адчуў рэзкі і сумны пах штучнага футра, якое дасталі на Новы год для дзіцячага ранішніку.

«Не, — сказаў я мякка. — Я не хачу. Пакінь гэтыя гульні, калі ласка».

Але тыгр, не спыняючы сваіх імплэтных рухаў, заматляў галавой і апусьціў лапу на маю падушку. І я адчуў, як нажніцы адрэзалі некалькі сівых пасмаў маіх валасоў. Тыгр схапіў іх, задаволена рыкнуў і выбег з пакоя, крутануўшы на разьвітаньне круглым азадкам.

ГЕНЭРАЛ ВА ЮЙ І ЯГОНАЕ ВОЙСКА

Аднойчы ў дзяцінстве, калі нікога не было дома, ён усё ж такі зрабіў гэта.

Увайшоў, імкнучыся не глядзець у люстэрка, уклечыў на шэрым, заўсёды сыраватым дыванку — і асьцярожна прасунуў у Яе галаву.

Ён з самага пачатку меў адчуваньне, што робіць нешта непрыстойнае, настолькі непрыстойнае, што ў гэтым нікому нельга прызнавацца, а пагатоў нельга, каб яго засьпелі за такім заняткам. Ён ведаў, што ніхто ня прыйдзе, ня можа прыйсьці, і ўсё ж рызыкаваў. Дома не было нікога, нікога — але калі б у гэты момант пазванілі ў дзьверы (о, ён любіў ціхі гук іхнага званка, што нібыта нападняў кватэру бурбалкамі, мяккі, зусім нязлы званок, не такі, як у суседзяў, не такі, як ва ўсіх ягоных сяброў, там званілі рэзка, душадзёрна, нібы радзіва ўключалі)... калі б зайграў сваю тралялёначку тэлефон... калі б у адчыненае акно на кухні заляцела птушка (а такое здаралася!)... — ён нічога б не пачуў. Там, унутры, была зусім іншая акустыка, там быў зусім іншы сьвет. Ён чуў толькі ўласны подых, і нечы яшчэ, нібы нехта дыхаў яму ў адказ.

Яго звалі Ромузь. І яму было чамусьці вельмі сорамна.

Сьвет, у якім апынуўся Ромусь, засунуўшы ў Яе галаву, быў падобны да фантастычнага фільму. Ён нібы залез у пакрыты знутры мэталічнай лускай шар, выгнутыя сьцены матава блішчалі, і яму падавалася, што роўны бляск аднолькавых лущчынак зацягвае яго ўсё глыбей. Раптам ён адчуў, што ад яго засталася толькі гэтая галава, толькі яна мела цяпер значэнне, ён нават ухапіўся мацней пальцамі за дзьверцы, быццам баяўся, што яны зараз за ім зачыняцца. Ён напружыў шыю, каб як мага хутчэй успомніць, што апрача галавы ён мае яшчэ і цела, цела, што чакае яго ў тым, стахроць вымераным сьвеце, што ён мае каленкі, якія прыліплі да дыванка, што ёсьць бацькі, якія неўзабаве мусяць вярнуцца, ёсьць рэчы, сотні рэчаў, зь якімі ён звыкся. Ды толькі нешта яно ніяк не ўспаміналася.

Вось тады б яму было спыніцца. Вось тады апамятацца, вось тады б высунуцца і зачыніць Яе, і нічога б ня здарылася. Але ён быў пэўны, што яшчэ трошкі — можна, што ніхто не даведаецца, што нічога такога за гэта ня будзе, бо што, уласна кажучы, ён такога рабіў, нічога не ламаў, не псаваў, проста прасунуў галаву, ну дык і што яму за гэта будзе.

Нічога ня будзе. І ўсё ж: сорам, сорам, салодкі сорам і страх.

Ён пачуваўся так дзіўна, ён быў нібы барабаншчык унутры барабана. Проста перад ім на круглай сьцяне цямнеў чорны знак, нейкая трайная свастыка, і ў ёй таксама мроілася штосьці ад касьмічных падарожжаў і зорных войнаў. Ён імгненна намаляваў у сваім уяўленьні прасторную залю з пакатымі сьценамі — вось дзе ён цяпер знаходзіўся, у залі пасяджэньняў загадкавай, злавеснай рады, яму нават падалося, што ён чуе галасы тых, хто сядзіць справа і злева, нейкіх генэралаў у сталёвай форме. А сам ён дзе — няўжо ў самым цэнтры? Ён, мозг, што кіруе гэтым дзіўным сталёвым сьветам, мозг у мэталёвай кулі, мозг бязь цела...

«Ромусь!» — пачуў ён і рвануўся назад, у звыклы сьвет, у свой дом, туды, дзе ўсё было так прадказальна і так добра

ўпарадкавана. Жахлівы сорам працінаў яго; выцягваючы галаву з барабана, ён пасьпешліва прыдумляў апраўданьні. Яны засьпелі яго, засьпелі за такім ганебным заняткам! Яны вярнуліся, а ён не пачуў! Як такое магло здарыцца? Зараз ён будзе стаяць перад імі, чырвоны і такі малы, а яны будуць узвышацца, навісаць, насупяцца, накінуцца... «Ромусь! Ты навошта засунуў галаву ў пральную машыну?» — чуў ён прыглушаны матчын голас, з заплюшчанымі ад сору вачыма вызваляючыся са сталёвага чэрава; «Ты што, хворы?» — строга прамовіць бацька, і Ромусь ужо ведаў, што скажа: што ён шукаў у барабане машыны адну рэч, якую забыўся ў кішэні брудных штаноў, — вось ён і падумаў, што, можа, яна там, у машыне, вось і ўсё... І калі ён выцягваў галаву, яму на імгненьне падалося, што там, усярэдзіне, на яго асуджальна і здзіўлена паглядзелі адразу ж дзясяткі пар вачэй.

Ён выцягнуў галаву і адплюшчыў вочы. У кватэры нікога не было. Ён проста спужаўся. Спужаўся сам сябе. Пашанцавала... Палёгка, палёгка... Можна было вярнуцца ў той мэталёвы, дзіўны сьвет, вярнуцца ў барабан — але Ромусь падумаў, што ніколі больш гэтага ня зробіць.

Бацькі вярнуліся толькі празь дзеве гадзіны і пабачылі тое, што чакалі: хлопчыка, які чытае на кухні тоўстую кнігу — і вечар быў спакойны і звычайны, мама ўключыла машыну, каб памыць цэлую кучу рэчаў, бо наперадзе ўсіх чакаў доўгі працоўны тыдзень. Машына ўтульна бурчэла, бацькі глядзелі сэрыял, Ромусь чытаў кніжку — і ніхто ня ведаў, што пакуль бацькоў не было дома, ён... Ён зрабіў гэта. Засунуў у Яе галаву і доўга трымаў там, у барабане. Ніхто не здагадаўся, што ён там пабачыў. Ніхто.

(Калі вы дарослы чалавек — паспрабуйце проста зараз засунуць галаву ў сваю пральную машыну. І, можа стацца, вы зразумеце Ромуса — зразумеце і пабачыце тое, што пабачыў ён. Але калі вам яшчэ няма шаснаццаці, лепш не рабіце гэтага небясьпечнага экспэрымэнту. Бо яшчэ невя-

дома, чым ён скончыцца... Я ж ня ведаю, якая ў вас пральная машына... Якой мадэлі...)

Тыдзень мінуў, і вось у нядзелю Ромусь зноў застаўся дома ў адзіноце. Бацькі мусілі вярнуцца толькі ўвечары. Ён паглядзеў футбол у інтэрнэце, пачытаў кнігу — ня менш тоўстую за ўсе папярэднія, гістарычную кнігу з ілюстрацыямі, выкананымі так таленавіта, што яны падаваліся жывымі. Ён зрабіў хатняе заданьне на панядзелак і на аўторак, ён вычысьціў клетку сваёй хатняй птушкі і згуляў сам з сабою ў дартс, ён паваляўся на канапе, задраўшы ногі так высока, як толькі мог, і пастараўся адчуць як мага мацней, што ў яго выходны і ён адпачывае... Ён наеўся халвы з гарбатай, яму можна было зьесьці ўсю, бо ўчора ён ня ўзяў сваю долю з пакета. Ён быў адзін, і яму гэта падабалася. Праходзячы міма ваннага пакоя, ён нават не паглядзеў у Яе бок. А калі трэба было памыць пасыя халвы рукі, ён зрабіў гэта на кухні. «Ромусь!» — чуў ён голас у сваёй галаве. Не, ён ніколі больш ня зробіць таго, што зрабіў у мінулую нядзелю.

А потым ён зірнуў на гадзіннік.

У яго было яшчэ цэлых сто восемдзесят хвілін. Ён успомніў той фантастычны сьвет, памяшканьне з мэталічнымі сьценамі, падобнае да залі нейкіх важных паседжаньняў. Ён адчуваў нейкае дзіўнае хваляваньне. Быццам яго Там чакалі. Быццам там ён быў патрэбны. А тут — не.

Дома быў толькі ён, і бліжэйшым часам ніхто ня меўся прыйсьці.

Ён сеў у сваім пакоі і раскрыў кнігу. А потым ня вытрымаў і павольна рушыў да Яе. Укленчыў на вечна сырым дыванку і асьцярожна засунуў у Яе галаву.

І зноў яму падалося, што ад яго засталася толькі гэтая галава. Выгнутыя сьцены барабана цьмяна паблісквалі. Таемны знак перад ягонымі вачыма пераліваўся водбліскамі мэталёвай лускі. Ад сьценаў ішоў глухаваты гук — нібы гэта была прасторная заля і яна напаўнялася людзьмі. Ромусь моцна схапіўся рукамі за дзьверцы, каб не забыцца,

дзе ён. Ён стаяў на каленях, засунуўшы ў Яе галаву. Дурны страх, што дзьверцы за ім зачыняцца, зноў апанаваў яго.

І тут пачуўся гук невядомага гімну. Заля запоўнілася мужчынамі і жанчынамі ў шэрай форме. І толькі месца пад таемным знакам, у самым цэнтры, заставалася пустое. Усе гэтыя вайскоўцы размаўлялі між сабой, як гэта бывае ў тэатры перад тым, як выключаць сьвятло. І, як у тэатры, сьвятло раптам згасла — і заля сьціхла.

«Прашу вас, генэрал Ва Юй», — сказаў гучны голас.

І тады сотні вачэй адразу паглядзелі ў бок Ромуся.

Ён зьбянтэжыўся і вырашыў зараз жа вылезьці з машыны. Было ясна, што ён падглядае, а займацца такімі рэчамі ён не любіў. Раптам зараз гэты неведомы генэрал Ва Юй, ідучы на сцэну, заўважыць яго? І тады будзе вох як сорамна. Зноў сорамна. Ты адзіны брат мой, Сорам...

«Генэрал Ва Юй, Рада чакае, — прамовіў голас. — Мы ведаем Вашыя ўмовы і гатовыя абмеркаваць іх. Але папярэджваем, што Ваш снабізм нам ужо надакучыў. У нас з Вамі адна справа, генэрал Ва Юй! Не забывайцеся пра гэта!»

«Ідзіце, — шапнуў нехта ў цемнаце на вуха Ромусю. — Яны ўжо гатовыя, яны згодныя на ўсё».

«На што? — прашаптаў Ромусь. — Хто? Я?»

Людзі ў форме глядзелі на яго з павагай і цярыліва чакалі. Ён вырашыў, што ня варта іх крыўдзіць, і няпэўным крокам пайшоў туды, дзе пад таемным знакам, падобным да трайнае свастыкі, было месца за невялікай трыбунай. Месца, прызначанае для кагосьці, за каго прынялі Ромуся. Ён стаў там і прымружыўся, бо мэталёвае сьвятло біла яму проста ў вочы.

«Генэрал Ва Юй! — загрымеў голас аднекуль зьверху. — Вы арыштаваныя за непадпарадкаваньне Радзе. Вы ў пастцы! Супраціў ня мае сэнсу!»

«Здрада! — крыкнулі галасы зьлева. — Змова!»

«Суд! — закрычалі справа. — Судзіць яго!»

Ромусь нічога не разумеў. Ён кінуўся туды, да ратавальнага круглага акенца, за якім яшчэ ўгадваліся дэталі ваннага пакоя. Але на паўдарозе яго схапілі нечыя грубыя рукі і вярнулі на трыбуну. Ён стаяў там у яркім сьвятле пражэктара і разгублена слухаў, як людзі ў шэрай форме лямантуюць, абзываючы адны адных здраднікамі і змоўцамі. Некаторыя зь іх прапаноўвалі разьвьянчаць, разжалаваць і ліквідаваць мяцежніка Ва Юя, а іншыя — узнагародзіць яго за адвагу. І тут нехта саштурхнуў яго з трыбуны ўніз, да непрыкметных дзьвярэй, якія знаходзіліся проста пад трыбунай. За дзьвярмі было цёмна — і Ромусь адчуў, як нябачныя рукі таропка перааправаюць яго.

«У вас засталіся толькі восем верных жаўнераў, — пачуў ён каля вуха. — Бяжыце, і хай удача будзе з вамі, генэрал Ва Юй! Наўрад ці мы яшчэ некалі пабачымся... Але я ніколі не забуду таго, што вы для мяне зрабілі».

А потым стала зусім ціха. Камора апусьцела. Ромусь пастаяў трохі ў цемры і ўрэшце пачаў шукаць дзьверы. Ды ўсё, што ён знайшоў, было ўсяго нейкай круглай дзірой, і яму нічога не заставалася, як пралезьці ў яе галавой наперад і выцягнуць за сабой ногі. Вылазячы, ён наткнуўся лбом на нешта цьвёрдае, войкнуў і выпрастаўся.

Ён стаяў на каленях у ванным пакоі. Але гэта быў зусім ня той ванны пакой, які яны мелі з бацькамі ў іхнай утульнай кватэры. Гэта быў абсалютна іншы, чужы ванны пакой, у якім ён нічога не пазнаваў. Хоць тут таксама былі ванна зь фіранкаю, рукамыйнік, люстэрка, дыванок — усё гэта было чужое і пахла чужымі людзьмі.

Ромусь выпрастаўся і паглядзеў на сябе ў люстэрка.

У люстэрку ён пабачыў стомлены, спрэс пакрыты шнарамі твар чалавека ў шэрай вайскавай форме без фуражкі. Белыя рэдкія валасы тырчалі ва ўсе бакі, сівая шчэць бегла па вострых скулах — і хоць гэта быў нібыта твар Ромуса, ён таксама меў у сабе нешта чужое і незнаёмае.

Ромусь вызірнуў у вітальню. Уздоўж сьцяны стаялі восем жаўнераў у шэрай уніформе, у кожнага была зброя — і кожны меў нейкую рану. Пабачыўшы генэрала Ва Юя, яны выцягнуліся ў струнку, хоць было відаць, як цяжка ім гэта даецца.

«Вітаем Вас, генэрал Ва Юй!» — хрыпата выкрыкнулі яны.

Генэрал Ва Юй кіўнуў, а яны пільна глядзелі на яго, і ў кожным воку кожнага жаўнера гарэлі вялікая вернасьць і страшная адданасьць.

Генэрал прайшоў па чужой кватэры: адзін пакой, другі... Відаць, гаспадары зьехалі кудысьці, каб прабавіць выходны дзень на прыродзе або за шопінгам. І толькі ў трэцім пакоі сядзеў чалавек, які быў генэралу знаёмы. Баран зь іхнае клясы, той самы Баран, які штодня мучыў Ромуся, душыў яго на перапынках, загнаўшы, нібы траваедную жывёлу, у адзін зь бясконцых школьных тупікоў, той самы Баран, які стараўся накарміць Ромуся мокрай анучынай, той самы Баран, які пэцкаў ягоныя рэчы і адбіраў грошы...

Баран сядзеў у навушніках ля кампутара і гучна штосьці напяваў.

Жаўнеры наставілі на яго вінтоўкі. А генэрал Ва Юй спыніўся за паўкрока перад Бараном і скрыжаваў на грудзях рукі. Ён чакаў, што Баран паверне галаву — ды той быў захоплены сваёй музыкай.

«Баран», — ціха сказаў генэрал Ва Юй. Але Баран нічога не пачуў, ён прытупваў у такт музыцы і па-зьявярынаму падвываў. І тады адзін з жаўнераў тыцнуў яго ў выстрыжаную патыліцу руляй вінтоўкі. Баран павярнуўся і абамлеў.

«Ромусь?»

«Баран», — сказаў генэрал Ва Юй ужо гучней і пагардліва ўсьміхнуўся. А жаўнеры нецярпліва і стомлена паглядвалі на свайго генэрала.

«Камандуйце, чжан-юнь», — прахрыпеў адзін зь іх і ляснаў затворам.

«Да съценкі яго», — кінуў генэрал Ва Юй. Жаўнеры пры-
мусілі Барана падняцца і паставілі яго да съценкі, абкле-
енай постэрамі з выявамі паўголых прыгажунь і накача-
ных хлопцаў.

«Не!» — сказаў Ромусь у адчаі, бо ня ведаў, што яму ра-
біць, і генэрал Ва Юй таксама замёр, задуменна пачухаўшы
шнар на шчацэ.

«На балькон яго, — сказаў генэрал, і жаўнеры вывелі па-
лоннага на балькон, незашклёны балькон на дзявятым па-
версе, адкрыты ўсім вятрам. — Залазь на парэнчы!»

Баран, плачучы, ускараскаўся на парэнчы, ён стараўся
не глядзець уніз, ён сутаргава схапіўся за бэльку для бя-
лізны і, скуголячы і дрыжучы, з пашыранымі ад жаху вачы-
ма замёр над безданню.

Генэрал Ва Юй падняў руку. Жаўнеры прыцэліліся.
Па штанах Барана пацёк струменьчык мачы. Генэрал Ва
Юй зьняў гэта на камэру і разаслаў з дапамогай чату ўсім
знаёмым Барана гэткае відэа, на якім ліліся сьлёзы, і мача
лілася па хатніх спартовых штанах Барана, і ліў дождж зь
нізкага неба, пад якім генэрал Ва Юй пачаў сваё выгнань-
не. Відэа суправаджалася кароткім тэкстам, у якім Баран
прасіў прабачэньня ва ўсіх, каго ён лакрыўдзіў, і называў
сябе дэбілам і баязьліўцам, вартым байкоту і пагарды.

І толькі калі стала ясна, што ўсе, каму прызначалася
відэа, паглядзелі яго і прачыталі тэкст, генэрал Ва Юй пакі-
нуў гэты смуродны пакой разам са сваім атрадам. Адзін за
адным яны зьніклі ў лазенцы, дзе стаяла пральная машына
сям'і Бараноў, і вось ужо кватэра была пустая і ціхая, нібы
сюды не завіталі ніякія няпрошаныя госьці, і толькі на баль-
коне плакаў Баран у мокрых штанах, а ў кінутых на падлогу
навушніках білася ў сутаргах бясконца явсёлая музыка.

За тых дні генэрал Ва Юй і ягоныя жаўнеры пабывалі
яшчэ ў шмат якіх кватэрах. І кожнага разу генэрал Ва
Юй, вылазчы з чарговага барабана, спадзяваўся, што ўсё
скончыцца і ён апынецца перад знаёмым яму, гэткам род-

ным люстэркам, і адчуче падэшвамі родны, заўсёды сырава-ты дыванок, ды толькі не наканавана яму было вярнуцца. Кожнага разу ён з салдатамі апынаўся ў новым, незнаёмым жытле, і кожнага разу гэта было жытло ня надта сымпатычнага яму чалавека. Генэрал Ва Юй трапіў да настаўніка, які ненавідзеў Ромуся, ненавідзеў бяз дай прычыны, проста так — і настаўнік прызнаў сваю памылку. Наступны быў хлопец, які скраў у Ромуся ровар — і ровар быў вернуты, ды толькі куды генэрал Ва Юй мог яго паставіць. Генэрал Ва Юй наведваў таксама дзень нараджэння сваёй аднаклясьніцы, на які Ромуся ніколі б не запрасілі — і піў і еў там, і танцаваў зь віноўніцай урачыстасьці пад пахмурнымі і зайздроснымі позіркамі гасьцей, і як бы ні хацелася яму танцаваць зь ёй бясконца, давялося зноў лезьці ў чарговую пашчу пральнай машыны, каб вылезьці на сьвет божы чорт ведае дзе.

Неўзабаве генэрал Ва Юй пачаў наведваць зусім незнаёмых яму людзей, бо тыя, да каго ён меў крыўду, скончыліся, і цяпер яму трэба было разьбірацца, да каго ён трапіў і што прадпрыняць, каб справядлівасьць аднавілася і ў гэтым доме... Дзень мінаў за днём, раз-пораз ягоны атрад трапляў у сутычкі, даволі жорсткія, бо некаторыя з уладальнікаў пральных машын таксама мелі зброю і не зьбіраліся цяпець нязваных гасьцей і акупантаў. Пару жаўнераў палеглі сьмерцю адважных, ратуючы генэрала, яшчэ двое дэзэртывалі, зьбегшы ў гэты дзіўны сьвет пад нізкім небам, зь якога ўсё ішоў і ішоў дождж. Нарэшце генэрал Ва Юй застаўся толькі з адным жаўнерам, самым верным — але нездарма генэралу прыпісвалі некалі ўсе гэтыя крылатыя словы: «Найлепшае войска складаецца заўжды з аднаго салдата». Але прыйшоў момант, калі і гэты верны жаўнер, званы Лі Хі, быў засечаны на сьмерць нейкімі дзікунамі. І генэрал Ва Юй застаўся адзін.

Наколькі вядома, ён і цяпер яшчэ марыць пра вяртаньне ў родны дом, блукаючы цёмнымі пераходамі і пакрытымі

мэталічнай лускай лесьвіцамі, з надзеяй адчыняючы круглыя акенцы, што аддзяляюць гэты ўпарадкаваны і знаёмы нам да драбніцаў сьвет ад таго, які здольныя пабачыць зусім ня ўсе, сьвет, у які змяшчаецца толькі нашая галава — адзіны і, здаецца, апошні прытулак вольных і сьмелых пад гэтым небам. Бо ніхто ня можа ведаць, што робіцца ў галаве яго суседа — нават ведаючы ўсё, мы ня можам ведаць усёй праўды.

А пральная машына ў пакоі, дзе ляжыць вечна сыраваты дыванок, усё гудзе і робіць сваю работу. Гэта вельмі добра змайстраваная машына. І няхай яна паблякла знутры і пачарнела звонку, няхай гарантыя на яе даўно скончылася, яна ўсё яшчэ мае рэчы жанчыны і мужчыны, у якіх аднойчы зьнік сын. Проста зьнік, пакуль маці і бацька былі недзе па справах. Яны ня бачылі яго ўжо дваццаць гадоў, хоць ім хапіла і месяца пасья ягонага зьнікненьня, каб назаўсёды састарэць. Часам яны купляюць цыбулю, моркву і капусту ў аднаго гэткага самага старога на міні-рынку недалёка ад дому. Таго старога ўсе ведаюць: прадаўшы свой тавар, ён бярэ бутэльку рысавай гарэлкі і, седзячы на пустых драўляных скрынях, пачынае расказваць пра сваю бравую маладосьць, як гэта робяць усе старыя. «Калі я служыў пад камандай адважнага генэрала Ва Юя...» — пачынае ён, але ніхто яго ня чуе. Ракочуць рухавікі, глуха просяць чагосьці людзі, шамацяць купюрамі банкаматы, гудуць пральныя машыны, равуць мікрафоны, расьце трава, блішчыць мэталічная луска, а зь неба ліецца вада і ператвараецца ў дробны лёд.

Скончыўшы чытаць, я ў разгубленасьці абвёў вачыма сваю новую сям'ю, бо сам ня ведаў, што значыла гэтая дзіўная гісторыя, якая ў мяне напісалася. Твары маіх слухачоў былі

сур'езныя і задуменныя, нібы я прымусіў іх апынуцца там, дзе яны зусім не плянавалі. Ці пазабавіў я іх? Або пазбавіў забавы ў гэты вечар? Цень расплаты навіс нада мною — бо я сам разумеў, што прачытаны аповед — не зусім тое, чаго ад мяне чакалі. Сын купца глядзеў на мяне, не міргаючы, і я дзівіўся: няўжо яму было цікава слухаць такую складаную казку...

«Прыгожая гісторыя, — сказаў нарэшце купец. — У ёй зашмат літаратуры, але за ідэю табе варта паставіць самую высокую адзнаку. Зрэшты, і выкананьне зусім неблагое. Ёсьць у тваім аповедзе і філязофія, і вусьціш, і адвечная праблема стасункаў між бацькамі і дзецьмі... Я даўно чакаю, калі ты напішаш казку для дзяцей. І вось я пачуў яе. Але, здаецца, дзеці тут — мы самі...»

«Цяпер я буду баяцца, каб наш сын сам ня вырашыў паспрабаваць тое, ад чаго ты перасыцерагаў у сваёй казцы, — падала голас жонка купца. — Бо тое, што ты апісваеш, і сапраўды можа зрабіцца неадольнай спакусай. Для тых, хто няшчасны і жыве ў сьвеце хваравітых фантазій. Але мне спадабалася твая гісторыя. Яна прымусіла мяне паглядзецц на гэты сьвет іншымі вачыма. Цяпер я сяджу тут — і баюся кожнай рэчы. Бо хто ведае, можа, яны і праўда маюць двойное дно: гэтая пасудамыйня, гэты кампутар, гэты тостэр... І фэн, якім я кожную раніцу сушу свае раскошныя валасы. А гэтая электронная цыгарэта ў маёй руцэ? Мне здаецца, яна таксама расказвае нейкую гісторыю. Хоць што я кажу... Напэўна, ты змог бы прыдумаць казку пра любую рэч у гэтым доме».

«Не захвальвай яго, дарагая, — перапыніў яе купец. — Хіба ты ня бачыш, што залішняя пахвала кепска ўплывае на яго, ён нарцыс, і калі ён чуе, які ён прыўкрасны, дык перастае працаваць на поўную сілу. Гісторыя і праўда цудоўная... Што ты чырванееш, Маргуся? Ён напужаў цябе? І цяпер ты больш ні на крок не падыдзеш да пральнай машыны? Ну кажы ўжо, дзяўчо, пакінем Артэміюшавы стрэлы на закуску!»

«Я толькі хацела спытаць... — сказала Маргуся, кінуўшы на мяне хуткі позірк. — Адкуль у вас такая любоў да ўсходняй тэматыкі? Гэта была пятая казка, а мы ўжо чулі і пра кітайскага (а мо тайваньскага?) генэрала, і пра краіну Асадзі-Накол і таварыша Кындыргіля... І лекарка Эстэр... Я думаю, яна сапраўды мае яўрэйскае паходжаньне, але і тая казка пахла часам нейкім Блізкім Усходам... А наогул, мне вельмі, вельмі спадабалася, і я чакаю не дачакаюся заўтрашняга вечара!»

Я паціснуў плячыма. Ці мог я патлумачыць усходнія матывы нечым іншым, апрача ірысак і арабэсак арыенталізму, на якім выхаваныя людзі майго пакаленьня, чытачы сапсаваных адаптаваных казак? Я ня ведаў, што ёй сказаць, а яна, бедная, пачала падказваць:

«У вас і ў самога ўсходняга знешнасьць. Ну, скажам так, нешта такое я бачу ў вашых раскосых вачах, барадзе і бровах... А яшчэ ў вас татарскі авал твару».

«Татарскі?» — спытаў я.

«Татарскі авал твару! — засьмяяўся купец, павярнуўшыся да мяне. — Вы чулі? О, Маргуся, дзе ты была раней, калі... Зрэшты, гэта ня важна. Татарскі авал твару! Я гляджу, наш казачнік абудзіў у табе творчую натуру. Татарскі авал... Скажы яшчэ, што ў Артэміюша грэцкі профіль. Або ў мяне — рымскі нос... Татарскі авал! Сэміцкі квадрат! Славянскі куб! О, Маргуся, можа, ты лічыш сябе чыстакроўнай славянкай? У гэтай краіне больш няма чысьціні крыві, тут усё перамяшалася, як у добра звараным супе. Мы — нацыя дварнякоў. Добра, пакінем фрэналёгію і расавую кулінарыю. Артэміюш, скажы ты. Залічым гэтую гісторыю?»

«Дзякую, пане гаспадару», — сказаў Артэміюш і, нібы зазмуціўшыся ад таго, што ён мусіў абвясьціць, працягваў:

«Пачнем з таго, што аўтар зноў парушыў дамову і праігнараваў правілы».

«Як? — ускочыў на месцы купец. — Ён не згадаў Міласэрнага Бога? Як ты мог? А ну прачытай мне першы сказ!»

«Аднойчы ў дзяцінстве, калі нікога не было дома, ён усё ж такі зрабіў гэта», — знайшоў я ў ноўтбуку пачатак гісторыі і ўздыхнуў.

«Дзе Бог? Дзе Міласэрны Бог, я ў цябе пытаюся?»

«Няма, — сказаў я спакойна. — І ня будзе».

«Гэта яшчэ чаму?»

«Бо я лічу, што маю права сам выбіраць пачатак, — сказаў я, бо яшчэ з раніцы быў гатовы да атакі Артэміюша. — А да таго ж гэта абмяжоўвае свабоду маёй творчасці. Часам словы “Міласэрны Бог” гучаць проста недарэчна, а паколькі першы сказ надзвычай важны для ўспрымання тэксту, дык я лічу, што ня мушу ўжываць гэтыя словы там, дзе яны толькі псуюць твор».

«Што? Псуюць? Як Міласэрны Бог можа псаваць нешта? Ты, дурында, думай, што кажаш! Я даў табе ўказ пачынаць кожную гісторыю са згадвання нашага Міласэрнага Бога. І ты ведаеш, што мусіш. Такія правілы! Іх вызначаю я! Зараз жа ўпішы Бога на месца! Як там было? “Міласэрны Бог зрабіў так, што аднойчы ў дзяцінстве Ромусь...” Якая язва не дазволіла табе напісаць так? Якая пыха прымусіла парушыць дамоўленасць? Ці ты забыўся, што раскажаш свае гісторыі ня проста як запрошаны артыста — а адпрацоўваеш пазыку! Вялікую пазыку! І наперадзе яшчэ дваццаць пяць гісторый! Ня пяць, а дваццаць пяць!»

Купец так разыюшыўся, што ўскочыў і забегаву перада мной.

«Можаце выгнаць мяне, — сказаў я. — Можаце пакараць мяне з дапамогай ваших шляхетных сяброў або нашай цудоўнай дзяржавы, якая заўсёды бароніць справядлівасць і шануе людзей, што абралі сваім заняткам сумленную камэрцыю. Але я вырашыў, што мае гісторыі будуць пачынацца так, як захачу я. А мне ня надта хочацца пачынаць іх словамі “Міласэрны Бог”».

«Тады ідзі! — крыкнуў купец. — Ідзі далоў з маіх вачэй. Голы і брудны, ты будзеш валяцца на вуліцы і начаваць

на вакзалах, бо нават да лецішча твайго ўбогага ты не да-
бярэшся! Я скажу Артэміюшу, і ён паклапоціцца пра тое,
каб ты быў гнаны адусюль, з ганьбаю, як апошняя няўдалі-
ца і хадзячы посьмех! Ідзі!»

Я падняўся.

«Не! — сказала раптам Маргуся. — Не выганяйце яго, па-
не гаспадару!»

«Маўчаць!» — крыкнуў купец, пакрываючыся барвовымі
плямамі.

«Я хачу, каб ён застаўся, — сказаў сын купца. — Калі ты
яго выганіш, я... Я...»

І гэты малы павіян падпоўз і схапіў мяне за нагу:

«Маё! Маё!»

«Сапраўды, дарагі, — сказала жонка купца. — Што ты
такое прыдумаў? Няхай гэты бедны чалавек пачынае свае
казкі, як яму заманецца. Міласэрны Бог... Усе мы любім яго.
Ды толькі ён усё роўна быў і застанецца да нас міласэрным,
нават калі мы ня будзем паўтараць гэтыя словы па сто разоў.
Хіба ў гэтым галоўны сэнс нашай забавы? Асабіста мяне тро-
хі раздражняе, калі ўсе гісторыі пачынаюцца аднолькава».

І толькі Артэміюш маўчаў, радасна чакаючы больш да-
кладных распараджэньняў адносна маёй асобы.

«Ну што, што яму замінае пачынаць свае гісторыі з Бо-
га? — усклікнуў купец, памякчэўшы і задумаўшыся. —
Гэта ж так проста. Што ў яго, карона зваліцца? Мо ён сам
Богам сябе ўявіў? Разваж, казачніку, як гэта было б прыго-
жа. Вымалявалася б пэўная сэрыя... Дзе кожная казка як на
падбор — і чытач, чуючы знаёмы пачатак, ужо наладжваў-
ся б на патрэбную хвалю. Менавіта так працуе казка — яна
мусіць мець падобны да іншых казак рытм, у гэтым жанры
важны рытуал паўтарэньня! А? Ну давай дамовімся, што
ты больш ня будзеш парушаць рытуал — і пойдзем нарэшце
спаць. Давай, чуеш? Проста паабяцай мне...»

«Не, — сказаў я. — Гэтыя казкі пішу я, а ня вы, і яны бу-
дуць пачынацца так, як я захачу».

«Ты пішаш іх для мяне! — зароў купец. — Забыўся? Я нават імя тваё на вокладку не збіраюся ставіць! Ты проста адпрацоўваеш доўг!»

«Хай так, — сказаў я цвёрда. — Я не забыўся, што гэтыя казкі пішуща для вас. Але пішу іх для вас я. Калі вам і праўда патрэбныя казкі, вы возьмеце іх і бяз бога».

«Чорт з табой! — раптам крэкнуў купец. — Скажу Маргусі, няхай уставіць Бога ў твае тэксты, калі ўсё будзе гатова. Вось жа нахабнік. Неслух! Бунтаўшчык... Бачу я, ты хітрэц — адчуў, што ў гэтым доме будуць сумаваць без тваіх гісторый... Аплёў нас сваімі путамі. Добра, ідзі спаць і ня думай, што ты выйграў, ты ўсяго толькі не прайграў — пакуль што не прайграў, бо я знайду спосаб прыструніць цябе».

Я бачыў, як зазьзяла тварам Маргуса і як задаволена грукнуў кулаком па падушцы сын купца. Выправіўшыся наверх, я хутка давёў да ладу лазенныя справы і лёг, узбуджаны і горды сваёй перамогай. Хвала Справядліваму Ладу, што больш не забівае нас за ціхае слова — а дазваляе нам зь яго дапамогай крыху пашыраць прастору сваёй свабоды, думаў я. Хвала Высьпе, дзе ўсё яшчэ можна знайсці сабе прыхільнікаў, чытачоў і хаўрусьнікаў! Хвала вам, Людзі Будучыні, усе вы на маім баку, у гэтым я ня маю ніякіх сумневаў, бо па чым жа яшчэ, па якіх апісаньнях далёкіх прыгодаў вы зможаце меркаваць пра наш поўны трывог час? Пра тое, як мы здабывалі свабоду свайму голасу там, дзе панавалі толькі сіла і страх?

Мой блазенскі касцюм вісеў на сьпінцы крэсла — але я, голы і стомлены ад сваёй няўдзячнай працы, не сьпяшаўся засынаць. Не сьпяшаўся, нават прамовіўшы сваю начную малітву. Я меў у галаве зачын наступнай гісторыі, што падавалася мне цалкам здатнай на тое, каб зачараваць слухачоў і канчаткова перацягнуць іх усіх на свой бок — а ўжо тады, адчуваў я ў сэрцы слабую надзею, паглядзім, як дзейнічаць далей. Так, надзея была слабая — але ўчора ўначы я ня меў нат' і такой.

Ды ні зачын, ні снаваньне плянаў не займалі мяне да такой ступені, каб заслانیць галоўнае. Я чакаў тыгра.

Я не сумняваўся, што ён прыйдзе зноў. І гэтым разам я не збіраўся проста ляжаць і назіраць за ягоным танцам. Я хацеў нарэшце вырваць у тыгра ягоную таямніцу. Паваліць яго ў ложак і даведацца, хто ж гэта гуляе са мной. Я быў пэўны, што тыгр ня стаў бы крычаць, бо наўрад ці ён быў гатовы выдаць сябе. І калі за дзв'ярмі пачуліся крокі, я ўсьміхнуўся і заплюшчыў вочы, каб тыгр ня быў гатовы да майго нападу. Хай танцуе.

Дзверы адчыніліся, але я не пачуў ні скробату кіпцяў па падлозе, ні шумнага дыхання. Нешта дакранулася да майго носа. Я адплюшчыў вочы. Усе яны стаялі каля майго ложка: купец, ягоная жонка, сканфужаная Маргуся і Артэміюш... Купец меў у руках швабру, жонка — трубку ад пыласоса, Артэміюш, як заўсёды, пагардлівы, трымаў жалезную палку невядомага прызначэння, Маргуся сьціскала цацачную стрэльбу... А наперадзе стаяў сын купца і сувора глядзеў на мяне. Я неўразумела разглядваў іх, а потым здагадаўся.

«Генэрал Ва Юй, калі не памыляюся?» — іранічна спытаўся я ў малога павіяна, які ганарыста прымружыў вочы.

Сын купца кіўнуў, ня зводзячы зь мяне позірку. Маргуся адчайна паказвала мне аднымі бровамі, каб я далучыўся да гульні, а ў купца быў такі зьбянтэжаны выгляд, што я ледзьве не засьмяяўся.

«Да сыценкі!» — піскнуў павіян, паціраючы пісюн празь піжамныя штонікі.

Я нехаця вылез з ложка і ў адных майтках стаў да сыцяны. Яны наставілі на мяне стрэльбы. Маргуся адварнула.

*Avecque sí, avecque là,
avecque la marmotte.
Avecque sí, avecque là,
avecque la marmotte.*

ДВА ГРУЗЧЫКІ

Летняй раніцай каля пад'езда аднаго з дамоў у самым цэнтры гораду спыніўся фургон. Бразнулі дзьверы — раз і другі. Двое грузчыкаў, Кабанаў і Банаква, выйшлі і адчынлі машыну ззаду — а потым разам закурывлі і адышлі да лавачкі, нібы чакаючы, што рэчы зараз самі пачнуць саскокваць і прамаршыруюць сабе спакойна на пяты паверх. Але рэчы з апаскаю касавурыліся на незнаёмы двор і не сьпяшаліся праяўляць ініцыятыву. І Кабанаў з Банаквам дакурылі і ўзяліся за работу.

Фургон належаў Кабанаву. А яшчэ яму належалі тоўстыя, дужыя рукі і гэткая самая тоўстая і крэпкая загарэлая шыя. «Не пианино, конечно, но», — гэта была ўлюбёная прымаўка Кабанавы, якой ён пачынаў кожную справу. А Банаква быў з выгляду здыхлік з хваравітым, прышчавым тварам. Вядома ж, «Банаква» была ягоная мянушка, а яго насамрэч звалі, Кабанаў забыўся. І чаму Банакву так клікалі, ён таксама ўжо ня памятаў. Часам, калі Кабанаў ня мог знайсці напарніка, ён званіў Банакву і прапаноўваў падзарабіць. І Банаква ніколі не адмаўляўся.

Гаспадыня ўжо чакала іх у новай кватэры, яна прыехала раней. Яна адчынліла вокны і дзьверы, каб упусьціць у кватэру лета, і цяпер раскладвала па месцах розную драбязу, чакаючы, калі грузчыкі прынясуць самае асноўнае

і цяжкае. Ліфта ў доме не было, бо які ж ліфт можа быць у звычайнай старой хрушчоўцы. Яна вызірнула з акна, грузчыкі курылі, рэчы выглядвалі з фургона, лета было ў самым разгары.

Банаква знайшоў на клямбе камень і падпёр дзьверы пад'езда. Кабанаў напружыўся і выцягнуў з фургона канапу. Банаква падхапіў яе тонкімі рукамі і ажно прысеў пад цяжарам. «Не пианино, конечно, — падбадзёрыў яго Кабанаў. — Но!»

Яны зацягнулі канапу наверх, а потым фатэлі, а потым шафу, а потым камоду, а потым лядоўню і пральную машыну, і Кабанаў працаваў як робот, якому ўсё было пад сілу, ён толькі ўсё больш наліваўся крывёй. Здавалася, калі рэчы скончацца, Кабанаў па інэрцыі абхопіць абаруч увесь гэты дом і занясе куды-небудзь, куды скажучь. А вось Банаква пачуваўся зусім кепска. Хваравіты ліпучы пот ліўся струменямі па ягоным целе, футболка прыліпла да скуры, ён цяжка дыхаў і рухаўся як п'яны. Кабанаў паглядзеў на яго і спыніўся.

«Перакур», — сказаў ён і прысеў на кукішкі. Банаква з палёгкай паваліўся на лавачку, спрабуючы сфакусаваць зрок на фургоце, адкуль на яго глядзелі мяхі, чамаданы, пукі і цюкі, сталікі і скрыні.

«Слухай, Кабанаў», — сказаў Банаква, з асалодай закурваючы.

«Ну?»

«А вось калі б табе прапанавалі Радзіму прадаць... Ты б прадаў?»

«Ясна, што не. Ты што?»

«А калі б за сто тысяч?»

«За сто тысяч даляраў прадаў бы. Але гледзячы якой выведцы».

«Ну вось польскай прадаў бы?»

«Польскай не. Не люблю я іх. Сам ня ведаю, чаму».

«А літоўскай?»

«Не-а. І латвійскай не прадаў бы».

«А эстонскай?»

«Ды ну. Я б і ўкраінцам не прадаў».

«Чаму?»

«Не люблю я іх».

«А расейцам?» — з надзеяй спытаў Банаква.

«Не», — памаўчаўшы, сказаў Кабанаў.

«Ня любіш іх?»

«А за што іх любіць?»

Банаква ўздыхнуў. Кабанаў глядзеў проста перад сабой шкляннымі вачыма, як робат.

«Значыць, амэрыканцам прадаў бы?» — спытаў Банаква.

«Ненавіджу амэрыканцаў. А што, у цябе прапановы ёсьць?»

«Не, я так... — сплюнуў Банаква. — А немцам прадаў бы?»

«Немцам? Ты што? Не, немцам ні ў якім разе, — падняўся Кабанаў і зьняў майку. — Ні немцам, ні французам. Я за “Рэал”, калі што».

«Дык гішпанцам прадаў бы?»

«А ім нашто? Не!»

«Значыць, брытанцам...»

«І ім не прадаў бы».

«Дык каму тады? Кітайцам?»

«Яшчэ чаго, — сказаў Кабанаў. — Ну ўсё, хадзем. Гэтая вунь ужо з акна глядзіць. Гаспадыня... Баюся я яе».

Яны падышлі да фургона, Кабанаў з сумневам зірнуў на Банакву і дапамог яму ўзваліць на сьпіну мех. А сам палез усярэдзіну па штосьці больш сур’эзнае.

«Ну, я пайшоў», — паўзадушаным голасам прасіпеў Банаква і, хістаючыся, зь мехам на сьпіне, нібы з агромністым гарбом, рушыў да пад’езда.

Ён балюча заехаў локцем у паштовую скрыню, закрунуў мехам ручку нечых дзэвярэй, за якімі забрахаў сабака. Першы паверх, другі... Банаква прабіраўся па прыступках, якія ніяк не канчаліся, натыкаўся на парэнчы, цела

ягонае бязгучна крычала: стой! Стой! — а перад вачыма пачаў збірацца нядобры, каляровы туман. На пляцоўцы трэцяга паверху ён паваліўся на калені і зразумеў, што ня можа падняцца. А ззаду ўжо роўна, нібы машына, пыхцеў Кабанаў з чатырма скрынямі ў адной руцэ і тоўстым мехам на плячы. «Ты што, Банаква?» — навіс ён над паваленым мехам.

«Паміраю я, Кабанаў. Не магу больш».

«А як жа работа?»

«Прабач, Кабанаў», — прасіпеў са сьлязамі на вачах Банаква.

«Ты... Ты паляжы тут. Я зараз вады прынясу...» — сказаў Кабанаў і патупаў далей, на пяты паверх.

Банаква сеў побач са сваім злашчасным мехам. На пляцоўцы было пуста, цёмна й ціха, толькі недзе наверху чуўся магутны кабанаўскі бас, але потым і ён заглух. Банаква падумаў, што вось бы зараз адчыніліся дзьверы той кватэры, каля якой ён прысеў, і іх адчыніла б харошая жанчына, і паклікала б зайсьці, паляжаць на ложку, выцягнуць ногі, і паклала б яму на лоб халодны ручнік... І яго больш ніхто б не знайшоў. Ён застаўся б у яе навечна. Жыў бы тут, у хрушчоўцы, у цэнтры гораду. Знайшоў бы працу. Забыўся б пра тое, кім быў. Думаў бы пра тое, кім зробіцца. Кім яшчэ можа зрабіцца. Туман перад вачыма пачаў пакрысе расьсейвацца.

І тады зь меха побач з Банаквам пачуўся голас.

«Выпусьці мяне... Ратуй...»

Банаква з жахам паглядзеў на мех, на пустую пляцоўку, якую асьвятляла бруднае сонца з вузкага акенца. Ён і праўда вырашыў, што ў яго пачаліся галюцынацыі. Гэта было лягічна. Спачатку туман перад вачыма, а цяпер вось яны — галасы. Сэрца Банаквы зноў закалацілася як шалёнае.

«Выпусьці мяне... Дай хоць пагаварыць з табой».

Банаква ліхаманкава шукаў тлумачэньне. Напэўна, голас чуўся з кватэры, каля дзьвярэй якой ён прысеў. Ён пры-

слухаўся — і зразумеў, што за дзвьярыма ціха. Голас і праўда ішоў зь меха, з таго самага шчыльна набітага чымсьці меха, які Банаква мусіў зацягнуць на пяты паверх.

«Хутчэй, — сказаў мех жаласьлівым, але і на дзіва ўладным жаночым голасам. — Калі ты і праўда паміраеш, дык пасьпяшайся. Ты мая адзіная надзея, Банаква...»

І тады Банаква дрыготкімі рукамі разьвязаў мех і зазірнуў усярэдзіну. У меху былі паперы: тэчкі і нататнікі, сшыткі і падшыўкі... Шмат, шмат паперы. Там не магло быць нікога, хто меў бы голас. А голас загучаў яшчэ больш жаласьліва і яшчэ больш уладна:

«Шукай! Не марнуй часу!»

І Банаква схапіў тыя паперы з самага верху, стаў перабіраць іх — і знайшоў. Калі ён узяў у рукі адну з тэчак, зь яе выпаў стары пашпарт, і голас зь меха сказаў:

«Я тут! Раскрый!»

Банаква раскрыў пашпарт, пагартаў і ўрэшце разгарнуў яго на старонцы з фатаздымкам. На фатаздымку быў твар маладой жанчыны з доўгімі валасамі — і гэты твар крывіла жахлівая ўсьмешка. Вусны рухаліся, а вочы на фатаздымку гарэлі трывогай, і чырвань выступіла на шчоках — Банаква адчуваў, які гэты твар жывы, да яго даляталі пах і цеплыня чужога дыханьня.

«Вось і я, — сказаў твар на фатаздымку. — Мне патрэбная твая дапамога. Уратуй мяне і схавай, бо інакш ніхто не даведаецца праўды!»

Банаква ня ведаў, што яму рабіць. Але, слухаючыся хутчэй гэтага голасу, чым здрадлівага розуму, што адмаўляўся нешта раіць, ён закрыў пашпарт, падняўся, адчыніў пакрытыя аблупленай блакітнай фарбай дзверцы электрашчыта і сунуў пашпарт туды, дзе сплятаўся з павуціньнем каляровы дрот над лічыльнікамі і тумблерамі. А потым зачыніў дзверцы і зноў упаў на прыступкі. Ён пачуў крокі Кабанава і заплюшчыў вочы.

«Ты жывы, Банаква? — Кабанаў нахіліўся над ім і даў яму папіць. — У цябе мех разьвязаўся. Трэба сабраць! Гэтая злая, сказала, каб мы валілі, яна іншых грузчыкаў выкліча. Але я дамовіўся, Банаква, я сам усё зацягну, а грошы па-дзелім... Ты жывы, а?»

Банаква кіўнуў. Кабанаў завязаў мех і ўзваліў на плячо.

«Ідзі ўніз і пасядзі на лаўцы. Я мігам. Хвілін пятнаццаць, і паедзем. Адляжыся, і ўсё пройдзе. Эх, Банаква...»

Кабанаў патупаў наверх. А Банаква думаў, што яму рабіць. І пакуль ён думаў, Кабанаў вярнуўся і схапіў Банакву, паклаў на плечы і аднёс у двор. Пасадзіў на лаўку, перадумай: сонца пячэ! — завёў у фургон, закінуў у кабінку:

«Сядзі тут! Я мігам!»

Банаква сядзеў у кабінку фургона, што стаяў пад старым клёнам, і пераконваў сябе, што яму проста падалося. Голас, пашпарт, твар на фатаздымку, подых... Просьба аб дапамозе. Што за лухта? Дзьверы фургона бразнулі з іржавым, разьвітальным гукам. Кабанаў вярнуўся і ўзгрукваўся на расхістанае сядзеньне.

«Трымай!»

Ён сунуў Банакву ў кішэнь грошы, і яны паехалі.

«Я вось думаў... — сказаў раптам Кабанаў, калі высаджваў Банакву каля ягонага дома. — Увесь час думаў, пакуль фургон разгружаў. Я б на чарнагорскую выведку працаваў. Разумееш?»

«Чаму?» — аднымі вуснамі спытаў Банаква.

«Бо Монтэ-Нэгра, — сказаў Кабанаў. — Монтэ-Нэгра, Банаква. Чуеш, як гучыць? Як Монтэ-Крыста. Параўнай, Банаква. Агент польскай выведкі: сьмешна ў роце. Ці: “брытанскі агент”. Джэймс Бонд, блін. А агент Монтэ-Нэгра — гучыць!»

«А Радзіма як жа?» — млява спытаў Банаква.

«Дык я ж не кажу, што так адразу і прадам. Я падумаю яшчэ. Ты ж спытаў, каму я прадаў бы за сто тысяч. Прадаў БЫ! Мы ж гіпатэтычна, Банаква. Ці ты сур’эзна?»

«Ды не, — сказаў Банаква. — Жартам».

«Жартам... Я табе званіць больш ня буду, калі што. Ты не крыўдуй. Не тваё гэта. Ты і сам разумееш».

«Разумею», — сказаў Банаква.

Яны разьвіталіся, абыякава падумаўшы пра тое, што ніколі больш не пабачацца. А ўвечары Банаква выпіў віна і паехаў тралейбусам у цэнтр гораду. Ён не без праблем знайшоў той самы дом, пастаяў пад старым клёнам, выкурыў пару цыгарэт і пачакаў, пакуль нейкія дзеці не падыдуць да пад'езда і не адчыняць яго, а сам у апошнюю сэкунду прасьлізнуў за імі. Застыў каля паштовых скрыняў, пачакаў, пакуль усе разыдуцца па кватэрах — і падняўся на трэці паверх. Адчыніў дзьверцы электрашчыта і намацаў пашпарт. Паклаў яго ў кішэнь і кінуўся на двор.

Яму хацелася раскрыць пашпарт яшчэ ў тралейбусе, але ён стрымаўся. Даехаў да дому, папіў вады і лёг на канапу. А потым набраў паветра ў грудзі і асьцярожна разгарнуў сінюю кніжачку.

Фатаздымак быў на месцы. Як і знаёмы яму твар. Але гэтым разам твар быў нежывы. Звычайны жаночы твар на фатаграфіі, зьмешчанай на апошняй старонцы пашпарта. Твар глядзеў на Банакву і ўсьміхаўся непрысутна і крыху напружана, як гэта робяць усе твары на фатаздымках. Так, быццам бачыў Банакву ўпершыню.

«Здароў...» — ціха сказаў Банаква.

Твар маўчаў.

«Я дапамог табе, — з дакорам прамовіў Банаква. — Я зрабіў тое, што ты прасіла. Цяпер гавары».

Але твар не варухнуўся. Ніхто ня дыхаў Банакву ў нос, ніхто не крывіў устрывожана вуснаў, ніхто не прымружваў вачэй — замест надзеі на Банакву глядзела расчараваньне. Гэта быў здымак — і ня больш. Проста афіцыйнае фота на мёртвай паперы.

«Гавары!» — крыкнуў Банаква, і тут у дзьверы ягонай маленькай кватэры пагрукалі. У гэтым доме, дзе жыў Банаква,

ніхто ня меў званкоў — жыхары проста лупілі ў дзьверы, калі хацелі завітаць па нейкай справе да суседзяў. І паштовых скрынак тут таксама не было. Паштары пакідалі лісты, жыроўкі і позвы ў суд проста на батарэі ўнізе. Вось у такім доме жыў Банаква — і мусіў цешыцца, што мае ў ім маленькую кватэру.

Банаква пайшоў адчыняць, але ў вузкім калідоры не было нікога. Банаква раскрыў пашпарт на старонцы з фота і паставіў яго на стол. Ён глядзеў у пашпарт неадрыўна, нібы хацеў прымусіць фатаздымак загаварыць. Але фота маўчала.

Уначы Банаква раптам прачнуўся. Яму падалося, што на яго нехта глядзіць. На сэкунду ён нават быў перакананы, што фота ажыло. Але раскрыты пашпарт пазіраў на яго абьякава, як кожны афіцыйны партрэт. Маладая жанчына на здымку глядзела на Банакву так, як глядзела б на любога чыноўніка. Не, яна зусім не нагадвала гаспадыню той кватэры, якая замовіла двух грузчыкаў, каб яны зацягнулі рэчы ў яе новую кватэру. На фота была зусім іншая жанчына — маладзейшая, прыгажэйшая і з зусім іншым тварам. Пашпарт не належаў гаспадыні, якая заплаціла двум грузчыкам. Пашпарт належаў той, што была зняволеная ў гэтай папяровай турме. Банаква выйшаў на балькон і закурыў. З акна супрацьлеглага дома на яго глядзеў у бінокль незнаёмы мужчына. Банаква з выклікам пачаў узірацца ў тое акно — і на імгненне пабачыў, што ў таго нахабнага мужыка доўгія, пышныя вусы, а на галаве — блазенская фуражка, ды яшчэ і аксэльбанты на плячах. А потым сьвятло згасла. Мужык заўважыў Банакву.

З таго часу ў жыцьці Банаквы нешта зьмянілася. Банаква паўсюль цягаў за сабой пашпарт незнаёмай жанчыны, а дома ставіў яго перад сабой на стол, у раскрытым выглядзе, каб не прапусьціць момант, калі яна загаворыць. А яшчэ Банаква заўважыў, што за ім сочаць. Дзіўныя людзі пачалі трапляцца яму на вуліцы і ў тралейбусах: мужчыны

з цыгарамі і люлькамі, у старамодных капелюшах і сурдутах, з вусікамі над верхняй губой... Жанчыны ў архаічных сукенках, якія сьціскалі ім грудзі і распускаліся ўнізе, нібы парашуты... Брудныя хлопцы ў вялізных кепках выскоква-лі з-пад ног Банаквы, калі ён апынаўся ў цёмных завулках — і бялявыя, анельскага выгляду дзяўчаткі напявалі на цьмяна знаёмай мове ў яго за плячыма, калі ён прабіваў талёнчык. Ніхто зь іх не гаварыў зь ім, але ўсе пазіралі на яго ўпотаі, і калі Банаква спрабаваў глядзець ім проста ў твар і паказаць ім, што бачыць іх, бачыць усе іх дробныя, няўмелыя трукі, яны адварочваліся і рабілі выгляд, што занятыя сваімі справамі: мужчыны раскрывалі газеты, жанчыны даставалі шыво, а дзеці пачыналі жаваць нешта цягучае, бруднаватае і на выгляд такое салодкае, што Банаква адчуваў прыступ млосьці.

Фота ў пашпарце маўчала.

І тады Банаква вырашыў дзейнічаць. Ён зноў прыехаў да старога дома, пастаяў пад клёнам, які ўжо скідваў лісьце, і, скарыстаўшыся момантам, зайшоў у пад'езд. Падняўся на апошні паверх і пазваніў. Гаспадыня адчыніла яму дзьверы, нібы даўно чакала.

«Я той грузчык, які працаваў у вас летам, — сказаў Банаква. — Вы мяне памятаеце?»

«Памятаю, — кіўнула гаспадыня і ўсьміхнулася. — Грузчык, які памёр проста на пляцоўцы».

«Не памёр, — сумеўся Банаква. — Мне проста зрабілася блага, разумееце? У мяне выпадкова засталася адна рэч... Ваша рэч».

І ён паказаў гаспадыні пашпарт. Пашпарт, раскрыты на старонцы з фота.

«Мая? — спытала гаспадыня. — Чаму вы думаеце, што гэта мой пашпарт? Я свайго ніколі не губляла. Гэта чужы дакумэнт, вы ж бачыце. Хіба я падобная да гэтай жанчыны на здымку?»

«Разумеце, — сказаў Банаква. — Гэты пашпарт мае нейкую таямніцу. Я ўзяў яго ў адным зь мяхоў, якія мы мусілі занесці ў вашу кватэру».

«Вы яго скралі?» — спытала гаспадыня з той самай усьмешкай.

Банаква адварнуўся, ён ня ведаў, што яму рабіць.

«Заходзьце, — запрасіла яго гаспадыня. — Я зраблю кавы».

Ён увайшоў і сеў на кухні. Ён пазнаваў рэчы, якія напайнілі кватэру сваім маўклівым, але выразным гулам. Ён трымаў пашпарт у руцэ і маліў яго, каб фота ў ім загарыла. Гаспадыня паставіла перад ім каву.

«Пашпарт ня мой, я першы раз яго бачу», — сказала яна, пагардліва пазіраючы на кніжачку ў руках Банаквы.

«Але ён быў сярод ваших папераў!»

«У мяне шмат папераў ад былога мужа... — уздыхнула гаспадыня. — Я дагэтуль не разабрала іх і, шчыра кажучы, у мяне няма такога жадання. Вы сказалі пра нейкую таямніцу? Што здарылася?»

«Жанчына на гэтым здымку прасіла дапамогі, — сказаў Банаква. — Яна маліла мяне вызваліць яе. Я схаваў пашпарт сярод дратоў у электрашчыце, а потым забраў, я чакаў, што яна мне ўсё патлумачыць».

«Яна? — гаспадыня ўзяла з рук Банаквы пашпарт. — Прасіла дапамогі? Гэты здымак умее гаварыць?»

Банаква вырваў пашпарт зь яе рук і схаваў яго.

«Вы грузчык? — спытала гаспадыня, замілавана разглядаючы тонкія рукі Банаквы. — Як вы трапілі ў гэтую прафэсію? Мне здаецца, вам пасавала б нешта больш творчае...»

«Часам я падпрацоўваю разам з прыцэлем, — сказаў Банаква і выпіў каву адным глытком. — З Кабанавым. Калі мне няма чаго есці, Кабанаў звоніць, і я дапамагаю яму, вось і ўсё».

«Грузчыкі... — сказала гаспадыня, ня слухаючы яго. — Сызыфы... І адзін зь іх сядзіць на маёй кухні. Сызыф, ама-

тар таямніц... Грузчык Монтэ-Крыста. Агент Монтэ-Нэгра... Агент Монтэ-Нэгра ў крывавым тумане...»

Яна паднялася і знакам паказала Банакву ісьці за ёй. У пакоі, куды зазірала гальлё старога клёна, стаялі знаёмыя Банакву мяхі.

«Ніхто ня ведае, што робіцца з чалавекам у момант ягонай сьмерці, — сказала гаспадыня. — Апрача самога чалавека. Мы навечна застаемся тымі, кім былі ў тую хвіліну, калі чырвоны туман забраў нас — і нашае апошняе жаданьне таксама навечна застаецца з намі. Таму так важна ведаць, хто ты, ведаць, чаго ты хочаш, ведаць, як цябе завуць і куды ты ідзеш».

«Але я...» — замахаў рукамі Банаква, і пашпарт выпаў у яго з кішэні.

«Ты... — сказала гаспадыня. — Ты мроіў велічныя замкі, ты марыў пра славу. Ты лічыў сябе лепшым за іншых. Ты супакойваў сябе тым, што ты проста ахвяра абставінаў. І вось як усё выйшла... Бедны грузчык, у якога аднойчы спынілася сэрца на трэцім паверсе старога дома. Успомні, пра што ты марыў і пра што гаварыў перад тым, як памерці. І тады ўсё стане на свае месцы. А цяпер ідзі. За дзвьярыма цябе чакае твая работа. Ты сам абраў яе, хоць яна ніколі не была тваім пакліканьнем...»

«Ня слухай яе! — закрычалі адразу некалькі галасоў з тых мяхоў, якія стаялі, прыхінутыя да сьцяны і завязаныя белымі, распушанымі на канцах вяроўкамі для бялізны. — Дапамажы нам!»

«Маўчыце, — мякка сказала гаспадыня. — Ён проста грузчык. Што ён можа зрабіць для вас? Ён мужчына. Яго чакае Работа...»

Банаква падхапіў адзін зь мяхоў і пацягнуў да дзвьярэй.

Не пианино, конечно. Но! — успомнілася раптам яму.

Ён ведаў, што пад ім — пяць паверхаў, а пад тымі паверхамі — сутарэньне, поўнае інсэктаў і пылу, асьветленае адзінай лямпачкай сутарэньне з драўлянымі клетка-

мі, на якіх вісяць цяжкія жалезныя замкі. Ён ведаў, што будзе насіць туды мяхі ўвесь дзень і ўсю ноч, усю восень і ўсю зіму, увесь год, год за годам, да сканчэння сьвету. І мяхі гэтыя ніколі ня скончацца. Уверх і ўніз. Уверх і ўніз. Паўз дзверы зь іх круглымі вочкамі і выстаўленымі наперад ручкамі, паўз паштовыя скрынкі і нарасты званкоў, закранаючы локцем парэнчы і соўваючы аслабелай нагой чужыя дыванкі. Ён ведаў, што груз будзе цяжкі. І што ніхто не пабачыць ягоных высілкаў, толькі сабака будзе брахаць кожнага разу, калі ён будзе прасьлізгваць, задыхаючыся, празь цёмныя пляцоўкі пустога пад'езда. Цень грузчыка ў доме, адкуль ніхто ўжо нікуды ня зьездзе.

А яшчэ ён успомніў, як яе звалі. Тую жанчыну з фатаздымка. Імя было чужое і кароткае, нібы нехта пагрукаў кулаком у дзверы — і ён пайшоў адчыняць.

Дзіўна, але пакуль я чытаў ім новую гісторыю, яны нібыта зноў зрабіліся мне чужыя, гэтыя пяцёра — я глядзеў на іх і не пазнаваў: купец барабаніў пальцам па канапе, чаго ён ніколі раней не рабіў, а жонка ягоная, заплюшчыўшы вочы, стаяла каля акна — я бачыў яе профіль, напружаныя бровы і лоб, быццам у яе балела галава, яна не курыла сёння і відавочна ня ведала, куды падзець рукі. Артэміюш апусьціў галаву з такім выглядам, які можна было прыняць за глыбокі сорам. Сын купца разгублена азіраўся навокал, не разумеючы, што здарылася. А Маргуся павярнула да мяне твар — і я пабачыў, што яе вочы поўныя сьлёз.

«Ніхто ня ведае, калі прыйдзе ягоная апошняя гадзіна, — прамовіў купец, скончыўшы свой барабанны дробат і ляпнуўшы наастачу далоняй па скуры дарагой канапы. — Мы, сьмяротныя, мусім быць штохвіліны гатовыя да канца нашага існаваньня. А гэта значыць паводзіцца годна і быць

вернымі сабе і свайму абавязку ня толькі ў спрыяльныя для нас часіны, але й кожны момант. Слухаючы тваю гісторыю, я падумаў пра тое, як важна не дазваляць сабе ляготы, разбэшчанацьці, марных і пустых думак і неахайнасьці ва ўчынках і выглядзе. Бо гэта таксама наш доўг — зьявіцца аднойчы перад абліччам сьмерці дастойна і бяз сораму. Як жа часта некаторых з нас наведвае спакуса змарнаваць сябе і апусьціцца ў тыя моманты, калі ніхто нас ня бачыць і ніхто не кантралюе... Хоць разумныя людзі ведаюць, што вока Бога ніколі не заплюшчваецца. Самадyscyпліна, уменне прызнаваць паразу і штохвілінная праца над сабой — вось якія якасьці трэба разьвіваць у маладым пакаленьні, пакуль ня позна».

Сын купца раптам засьмяяўся, хоць для гэтага не было ніякай прычыны — і мне зрабілася за яго сорамна. Але бацькі толькі пераглянуліся — ніхто нават ня цыкнуў на гэтую нахабную малпачку.

«Але ж ты, як я бачу, пачаў частаваць нас ня столькі казкамi, колькі прыпавесьцямi, — апасьліва зірнуўшы на сына, сказаў купец. — У тваіх гісторыях усё больш літаратуры і ўсё менш той сьвятой і магічнай апавядальнай прастаты, якой чакаюць спажыўцы. Параўнаць хаця б першую казку пра зубы — і гэтае апавяданьне, над якім трэба думаць і думаць. Міласэрны Бог сьведка, я рады, што ты так адказна ставішся да сваіх абавязкаў. Але... Шчыра кажучы, я не да канца зразумеў тваю гісторыю пра гэтага Банакву».

«Хвала Высьпе, на якой мы ўсе жывем, — умяшалася нарэшце жонка купца. — Але мне падалося, якраз у гэтай гісторыі ўсё зразумела. Хвала Справядліваму Ладу, які больш не забівае нас за ціхае слова — я лічу, што наш казачнік абраў тыя ціхія словы, якія джаляць нас так балюча, што асабіста мне цяпер няўтульна і страшна. Хвала Людзям Будучыні, якім будзе над чым падумаць, калі яны прачытаюць гэты тэкст».

«Хвала», — адгукнуліся мы ўсе.

«Што тут незразумелага, мой уладару? — працягвала жонка купца. — Няшчасны Банаква памёр на пляцоўцы ад непасільнай працы, за якую быў вымушаны брацца, каб зарабіць на хлеб. І трапіў у дзіўны сьвет, у якім існуюць нейкі час душы тых, хто нядаўна аддаў душу богу. Мёртвыя жывуць сярод нас, мы ня бачым іх, але яны ўсё бачаць і чуюць. Магчыма, бедны Банаква быў мастаком або паэтам, а можа, музыкам. А наогул, гэта гісторыя пра пекла. Ты сам сказаў, мой дарагі муж, пра тое, як важна сустрэць апошні міг самім сабой, а ня кімсьці іншым. Бедны Банаква ня змог — і на тым сьвеце будзе вымушаны цягаць мяхі. Мяхі з пашпартамі мёртвых».

«Добра! Мяхі! Я разумею! Але хто купіць такія мяхі пад вокладкай? Купка разумнікаў і марнатраўцаў? Мне патрэбная казка. Вось, напрыклад, хто была тая жанчына на фатаздымку? — не сунімаўся купец. — Якая яе роля ў гісторыі?»

«Яна — каханая Банаквы! — прамовіла раптам Маргуся і выпусціла з рук талерку. — Ён ведаў яе, праўда, казачнік? Праўда ж?»

«Праўда», — паціснуў я плячыма.

«Маргуся! — усклікнуў купец (зрэшты, даволі лагодна). — Хто даў табе слова? “Каханая...” Трэба яшчэ дадумацца, каханая яна ці нейкі прывід».

«Прабачце», — сказала Маргуся і апусьцілася на калені, каб сабраць аскепкі.

«Ну, Артэміюш, — павярнуўся купец да слугі. — Як мяркуеш ты? Годная казка?»

«Сюжэт ня новы, — глуха сказаў Артэміюш. — Тэма замагільнага існаваньня героя, які думае, што яшчэ жыве, няблага распрацаваная ў літаратуры. Досьць успомніць такія знакамітыя сярод абазнаных людзей тэксты, як “Мост праз Савіны Ручай”, ці таго ж самага “Соглядатая” паўзабытага цяпер пана У. Сірына. Прапаную не залічваць, забракаваць і забыць гісторыю, якую мы пачулі. Як, па-першае, не ары-

гінальную, па-другое, нягеглую, па-трэцяе, сумбурную, па-чацьвёртае, блытаную, па-пятае...»

«До, до, — сказаў купец. — Вось за што я цябе люблю і шаную, Артэміюш, дык гэта за бескампраміснасьць і шчырасьць. Суворы водгук. Але што да мяне — не перабольшвай, гісторыя неблагая. Прынамсі, я не пагаджуся, што яна нягеглая. Дзіўная, блытаная, сумбурная, але цікавая. Ён ведае сваю справу, наш вінавайца, з гэтым ты ня можаш спрачацца. А ты ведаеш сваю, Артэміюш, і гэта я таксама не магу паставіць пад сумнеў. Ты верны слуга. Я меў магчымасьць ацаніць самыя розныя твае таленты — і не прашу праяўляць іх у большай ступені, чым трэба. Што ж... Мілы мой сынку, прыйшоў час даверыць табе лёс казачніка. Табе спадабалася гісторыя? Ці зразумеў ты штосьці? Ці было табе цікава слухаць казку пра мёртвых, пра асілка-грузчыка і пра гаваркі фатаздымак?»

Сын купца нечакана падняўся з падлогі і падышоў да мяне. Паклаў рукі мне на калені і ўперыўся мне ў вочы сваім малініным позіркам. Я ведаў, што мушу адварнуцца, але трымаўся з усяе сілы. Я ня мог саступіць. І ён гэта ведаў.

«Ну што ты, што, — прашаптаў я яму. — Што ты маўчыш, што ты мучыш мяне? Давай, генэрал, лупі, не шкадуі. Ты ж ужо даўно не разумееш ні слова ў маіх гісторыях. Ты проста хочаш гуляць. Разбэшчанае малое зьвераня... Авэке сі, авэке ля, авэке ля мармотэ! Ты ж ня выкінеш сваю ўлюбёную цацку?»

«Сын?» — асьцярожна паклікаў яго купец.

«Што?» — дзіця заскакала вакол мяне, нібы вакол ахвярнага вогнішча.

«Табе спадабалася казка?» — лісьліва паўтарыў купец, ажно сьліна бліснула ў ягоным поўным бездакорных зубоў роце.

«Так! — крыкнуў сын купца агідным дзіцячым голасам. — Вельмі! Я хачу яшчэ!»

Купец з палёгкай паглядзеў на жонку. Тая кіўнула. Так і скончыўся мой чарговы выступ. Але пакуты мае працягва-

ліся. Бо калі я, асьвяжыўшы рот і аблягчыўшыся, выйшаў з ваннага пакоя і ішоў ужо да сваёй кельлі па цёмным калідоры, зь нішы нечакана зьявіўся Артэміюш і кінуў мне пад ногі свой кароткі і цяжкі цень, перад якім я спыніўся, быццам баяўся на яго наступіць.

«Ну, няздара, — прыціснуў ён мяне да сьцяны. — Я гляджу, ты не паслухаўся маіх парадаў. Што ты раскажаш ім заўтра? Штосьці са Стывэна Кінга?»

«Я ніколі не чытаў Стывэна Кінга», — сказаў я.

«Ды што ты наогул чытаў! — гучна прашыпеў Артэміюш. — У тваёй галаве каша, твае словы ўбогія, як мармытаньне ідыёта ў цёмнай прыбіральні! У цябе няма нават уяўленьня пра справу, за якую ты ўзяўся! Усё, чым ты арудуеш — гэта хітрасьць, ты проста натрэніраваўся тлуміць галовы добрым людзям, вось і ўсё...»

«Я...»

«Я! Ты нават не здагадваешся, што пастаўлена на кон! Дзе ты вучыўся пісаць гісторыі? Якую адукацыю атрымаў? Хто твае настаўнікі? Іх няма! Няма! Няма!»

Я пабачыў, што ён ужо не кантралюе сябе. Ён быў шчыры ў сваёй пагардзе і сваёй нянавісьці да мяне — і я быў удзячны яму за гэта. Бо я адчуў у ім чалавека, проста нешчаслівага чалавека — і я працягнуў руку, каб яго супакоіць. На імгненьне мне здалося, што мы зь ім падобныя, такія падобныя і блізкія, як ні з кім у гэтым прыціхлым доме, які, здавалася, прыслухоўваўся цяпер да нас і нечага чакаў.

«Ты нікчэмнасьць! Зь якога перапуду ты вырашыў, што можаш раскаваць гісторыі? Хто сказаў табе, што ты маеш права?»

«Я... Я думаў, гэта ад бога...» — вырвалася ў мяне.

«Ад Бога? Ах ты паскуда, — хутка загаварыў ён, схпіўшы мяне за горла. — Ты здзекуешся? Хто дазволіў табе бунтаваць? Хто дазволіў табе плесьці твае няздарныя казачкі ня з тым зачынам? Калі ты наступным разам не пачнеш новую гісторыю з правільных словаў... Я зламлю табе руку».

«Ня трэба», — сказаў я.

«Якімі словамі ты пачнеш?»

«Міласэрны Бог», — сказаў я.

«Правільна, — прашаптаў ён. — Але наступнага разу ня будзе. Бо я бачу, што ты ўжо думаеш, як бы мяне падма-нуць. Вочкі бегаюць... Бегаюць вочкі. Гаспадар дазволіў мне правесыці з табой сёньня прафіляктычную гутарку і прасіў абысьціся з табой гуманна. Я ўсяго толькі выконваю ягонае даручэньне».

З гэтымі словамі ён ударыў мяне ў вока. Я не пасьпеў ухіліцца. Я проста споўз на падлогу ад нечаканасьці і схапіўся за твар. Ён штурхануў мяне нагой — і я паваліўся ніцма, раскінуўшы рукі. І тады ён наступіў мне на пальцы. Магчыма, я закрычаў — бо на сходах пачуліся крокі.

«Спадзяюся, ты зразумеў мяне», — Аргэміюш паляпаў мяне па шчацэ і хутка пайшоў у канец калідора, дзе зьнік у цемры, нібы яго й не было.

А да мяне ўжо ішла па сходах Маргуся. Яна дапамагла мне падняцца і адвяла ў пакой. Мілая Маргуся! Яна зьбегала ў прыбіральню па ваду, прынесла лекі, паклала мяне на ложак і села побач.

«Божа! Хто зрабіў гэта?» — спытала яна.

Я прамаўчаў, стрымліваючы сьлёзы.

«Вы маўчыце, бо думаеце, што я і сама цудоўна ведаю хто, — сказала Маргуся, прыкладваючы мне да пальцаў лёд. — На шчасьце, пералому няма. Так, я ведаю, хто гэта. Аргэміюш. Так?»

Я вырваў руку і адварнуўся да сыяны.

«Мне вельмі падабаюцца вашыя гісторыі, — мякка сказала Маргуся і памазала нечым мне каля вока. — Кожную ноч я засынаю з радаснай і дзіўнай думкай, што заўтра пачую наступную. У вас так файна выходзіць. І кожная гісторыя не падобная да папярэдняй. Я яшчэ ніколі ня чула, каб нехта мог кожны дзень дарыць людзям па новай казцы — ды яшчэ па такой неверагоднай».

«Я не дару іх, — сказаў я. — Была б мая воля, я б заняўся нечым зусім іншым. Я проста адпрацоўваю пазыку. Хіба вы ня ведаеце?»

«Ведаю, — уздыхнула Маргуса. — Вы лічыце, што гэта няўдзячная і ганебная праца. Для вас гэта вялікі цяжар. Амаль рабства. Вы хочаце хутчэй пазбавіцца яго і выйсці на волю. І тут вы памыляецеся. Бо гэта зусім ня так. Пастаўцеся да вашай сытуацыі інакш. Лічыце, што... Што вы проста ў часовым карантыне».

«Ха-ха», — усміхнуўся я зь нянавісьцю.

«Вы сьмеяцеся, гэта добра, — сказала Маргуса. — І паверце, вам вельмі пашанцавала з гаспадаром. І нават калі на вас ляжыць такая адказнасць — прыміце яе. Яна дасьць вам значна больш, чым вы думаеце».

«Ох... Вы гаворыце загадкамі, мілая Маргуса, — сказаў я. — Але вам гэта пасуе».

Легкадумнае і наіўнае дзяўчо, яна спрабавала мяне сцешыць. Нібыта яна магла ведаць, што такое быць Вінавайцам. Бяспраўным Вінавайцам, які ня мае нічога, а мусіць аддаваць усё.

«Мой дарагі казачнік... — яна пагладзіла мяне па галаве, і мне так захацелася пацалаваць яе ласкавую руку. — Нам з вамі выпала жыць у эпоху вялікіх зьменаў. Нам пашанцавала, разумеете? Раней, чытаючы кнігі пра мінулыя часы, я зайздросціла нашым продкам. Яны перажылі войны і рэвалюцыі, эпідэміі і распад імперый! А мы, думала я, а як жа мы? Што засталася ад гісторыі нам, на нашай цеснай маленькай Высьпе? Вялікія Зьмены ўжо на падыходзе, і я чакаю іх з трымценьнем у сэрцы. Не сумуйце й вы, мой казачнік. Калі вы і праўда здольны на тое, каб расказаць нам усе гэтыя гісторыі да канца... Усё будзе добра. Вы нават не ўяўляеце як, але ўсё будзе вельмі добра, паверце».

«А вы — вы ўяўляеце?» — спытаў я з выклікам. Не, яе нельга было цалаваць, гэтую цудоўную руку, якая ледзь дакраналася да маіх рэдкіх сівых валасоў. Ня гэтага чакала

ад мяне Маргуся. Яна хацела быць маім сябрам. Яна хацела пагаварыць са мной. Не, я ня меў права цалаваць яе ў гэты момант.

«Вы і праўда не пісалі раней казак? — спытала яна, прыбраўшы руку, бо нешта адчула, нейкую маю нядобрую, нетаварыскую прагнасыць да яе. — Вы прыдумляеце іх так, нібы займаліся гэтым усё жыццё. Казкі — вашае пакліканьне!»

«Глупства», — сказаў я.

«Чаму?»

Я ажно прысеў на ложку.

«Таму што я сур'ёзны аўтар! Разумеце, мілае вы, добрае маё дзяўчо? Усё жыццё я мару напісаць вялікі, сур'ёзны рэалістычны раман! Раман пра жывых людзей, пра іх боль і праблемы, раман, у якім усё будзе як у рэальным жыцці! Раман, дзе людзі будуць гаварыць і адчуваць так, як яны гавораць і адчуваюць насамрэч! Кнігу, дзе ня будзе ні містыкі, ні чараўніцтва, ні фантастыкі! Нічога, ніякіх дурных цудаў! Не антыўтопію і не... Раман пра нашае сёння, пра тое, што нам баліць! А замест гэтага чамусьці вымушаны год за годам выдумляць нейкія неверагодныя рэчы, пісаць пра будучыню, майстраваць пэрсанажаў, якіх не бывае — і забяўляць вас усіх казкамі! Я не разумею чаму, Маргуся! Я не разумею, як так сталася! Нават калі я сплачу гэты вар'яцкі доўг — дзе гарантыя, што ўжо празь месяц я не пачну расказваць новыя казкі, іншыя казкі іншым людзям, а мой вялікі і сур'ёзны рэалістычны раман так і застанецца марай! Далёкай і недасяжнай марай!»

Боль у руцэ і пякучы сьверб на скуле не давалі мне спыніцца, яны круцілі маім языком і прымушалі выплёўваць усё новыя і новыя папрокі самому сабе. І тут Маргуся сама супакоіла маю няшчасную душу. Яна нахілілася і пацалавала мяне ў вусны. Лёгка і хутка — а потым адсунулася ад мяне, скінула туфлікі і з сумным выглядам падцягнула пад сябе ногі. Я памкнуўся да яе, але яна спыніла мяне пырхлівым рухам пальцаў.

«Даруйце Артэміюшу, — сказала яна. — Калі ласка, даруйце. Я ведаю, гэта цяжка зрабіць. Але вы раскажваеце таякія гісторыі, што я думаю, у вас атрымаецца яму дараваць. Ён вельмі злы і вельмі няшчасны чалавек. Яго можна зразумець. Ён зайздросціць вам таму, што... Ён хвалюецца. Перажывае. Бо ён...»

«Ну?»

«Таму што ў яго самога нічога ня выйшла. Некалі гаспадар літасьціва дазволіў яму раскажаць другую гісторыю пасля першай, падараваў яму яшчэ адзін шанец. Але ў яго нічога ня выйшла. Ягонья казкі было нецікава слухаць. Пасля другой гісторыі Артэміюшу далі выбар: сысьці з гэтага дому вінавайцам або адпрацаваць пазыку работай у садзе і гаражы. І ён застаўся, зрабіўся слугой. Божа міласэрны... Я ня мусіла раскажваць Вам пра гэта».

Дык вось яно што, падумаў я, значыць, я мог знацца з Артэміюшам і раней, а ён са мною... Я ліхаманкава пачаў перабіраць усіх сваіх знаёмых, якіх бачыў на фуршэтах і прэзэнтацыях, на фэстывалях і на прэміяльных цырымоніях. Хтосьці зь іх і праўда раз-пораз зьнікаў, зьяўляліся новыя твары, новыя імёны, але хутка зьнікалі і яны. Але праўда была ў тым, што я ніколі не запамінаў іх, ні тых, хто зьяўляўся, ні зьніклых; я ніколі не цікавіўся тымі, хто называў мяне калегам. Я ставіўся да ўсяго гэтага народзіка зь ягонымі патугамі на талент з глыбокай пагардай, да каго з большай, да каго з меншай, але — з пагардай. І розьніца была толькі ў тым, што пагарду да адных я мусіў прыхоўваць, а да іншых яе можна было дэманстраваць адкрыта, бо тыя другія не маглі мне ні адпомсціць, ні нашкодзіць. І вось як яно выйшла.

«А вы, Маргуся?»

«Я?»

«Як сюды трапілі вы?» — спытаў я, прысунуўшыся да яе.

«Я і так нагаварыла вам лішняга... — сказала Маргуся і ўстала. — Ведаеце што. Я хацела папрасіць вас зрабіць нешта незаконнае».

«Добра, — сказаў я. — Пасьля таго, што зрабіў Артэміюш, я з радасьцю парушу законы гэтага жорсткага дому».

«Хадземце са мной», — і я паслухмяна выйшаў за ёй у калідор. Мы спусьціліся на першы паверх, цёмны і зусім чужы, бо там прыбралі і стол, і маё крэсла, і адсунулі цяжкія фіранкі, упусьціўшы начныя водбліскі і брэх сабакаў. Маргуся пацягнула мяне далей, па калідоры, у нейкі незнаёмы пакой, шчыльна зачыніла дзьверы і ўключыла сьвятло.

У тым пакоі стаялі толькі стэляжы, поўныя розных хімічных сродкаў для праньня, чысткі і прыбіраньня, ды ўсялякія ночвы, мётлы і пыласосы. А каля сьцяны паблісквалі дзьве пральныя машыны.

«Я доўга наважвалася, а потым падумала, што лепш зрабіць гэта з вамі... — сказала Маргуся. — Бо вы ж лепш ведаеце, што гэта такое і як яно робіцца».

«Што? Пра што вы, мілая Маргуся?»

«Пра тое, што мы зараз зробім. Пачуўшы вашу казку, я мару паўтарыць подзьвіг Ромуся. А вы, мабыць, рабілі гэта ўжо тысячу разоў. Ці прынамсі адзін, праўда? Так і бацьку вас, як вы засунулі галаву ў пральную машыну і ваша сьпіна ўздрыгвае ад страху... Такі паважаны чалавек і ў такой позе... І як вам не было страшна, што вас засьпеюць?»

І яна засьмяялася.

«Я ніколі, чуеце, ні-ко-лі не засоўваў галаву ў пральную машыну», — сказаў я.

«Як? — яна ажно абурылася, яна не паверыла мне, яна засланіла ад мяне тья клятвы машыны, нібы я падмануў яе і зганіў іх. — А як жа гісторыя пра Ромуся? Вы ж ня проста так яе напісалі? Гэта ж вы яе напісалі?»

«Гісторыю напісаў я. Але для таго, каб яе напісаць, мне ня трэба было засоўваць у машыну галаву. Я ўявіў гэта сабе, вось і ўсё».

«Але вы апісалі ўсё так... Нібы пісалі пра сябе!»

«Дарагая Маргуся, паверце, нічога з таго, пра што я расказваў гаспадару і вам усім, ніколі не здаралася са мной.

Гэта ня мае ніякага значэння: праўда, няпраўда... Важна мець фантазію, фантазію, стыль і свабоду, вось і ўсё...»

«А я ўсё роўна зраблю гэта, — сказала Маргуся. — Зараз жа. І вас прымушу. Вы абавязаныя даведацца, што на-самрэч бывае, калі засоўваеш галаву ў пральную машыну. Давайце па чарзе. Спачатку вы».

Я неахвотна стаў на калені і... Я зрабіў гэта.

І ўсё было так, як я апісваў. Усё, да драбніцы. Я бачыў і адчуваў тое самае, што мой герой.

«Заставайцеся там, — пачуў я голас Маргусі, якая нахілілася нада мной, я адчуваў дотык яе жывата, калена, цяжар яе грудзей недзе каля сваіх баязьліва ўцягнутых рэбраў. — Не высоўвайцеся. Зараз я засуну галаву ў другую машыну. Я мару пра гэта з таго моманту, як пачула гісторыю Ромуся. Ня рухайцеся, я ўжо іду да маёй машыны. Можна, мы сустрэнемся з вамі там, у калідорах і лазенках часу, у тым фантастычным сьвеце, сутыкнемся там ілбамі... А калі напаткаеце там Артэміюша, дык не расстрэльвайце яго, помніце, што я вам расказала».

І вось ужо не было ніякага дотыку, ніякага голасу. Мы стаялі на каленях, кожны на сваім месцы, засунуўшы галовы ў парожнія і прапахлыя парашком пральныя машыны, і не было ў маім жыцці моманту, калі б я рабіў нешта больш недарэчнае, застаўшыся з вабнай жанчынай сам-насам у пустым пакоі.

Калі я высунуў галаву, у дзьверы грукалі. Маргуся ўсё яшчэ была з галавой у выдуманым мной сьвеце, і я бачыў яе акуратны азадак з вузельчыкам фартушка, бачыў яе вострыя лапаткі пад сьціплым адзеньнем служкі. Што зь ёй зробіць, калі засьпеюць за такім недарэчным заняткам? Я пацягнуў яе назад, у нашую прыўкрасную рэальнасьць.

«Нас застукалі, — сказала Маргуся. — Ня ведаю, што будзе».

«Гэта Артэміюш, — шапнуў я. — Давайце я схавваюся за стэляжамі».

«Ён вас заўважыць, — пахітала яна галавой. — Артэміюш такі, у яго нюх. Вось бы вы ўцяклі ў... У машыну. Можна, паспрабуеце?»

«Маргуся...» — сказаў я разгублена, ня ведаючы, жартуе яна або не. А за дзвьярыма пачуліся крокі; той, хто грукаў у іх, аддаляўся, уцякаў па калідоры, і я чуў, як скрабуць па падлозе кіпці.

Яна рашуча падышла і адчыніла.

На падлозе ляжаў тыгрыны хвост, Маргуся падняла яго і схавала ў фартушок.

«Такое часам бывае, — сказала яна і прыклала палец да вуснаў, а потым выключыла сьвятло. — Не пужайцеся. Не, не, ня ўсё адразу, не прасіце мяне, калі ласка. Ідзіце спаць, гэты дом чакае новай гісторыі... Ідзіце».

І яна адштурхнула мяне, такая ўсхваляваная, уладная, цёплая — і чужая.

ДЗЯДУЛЯ

Пра дзядулю яго бацькі ўспомнілі, калі Мікола сабраўся паступаць на філфак галоўнага дзяржаўнага ўнівэрсытэту. Дзядуля жыў у сталіцы, у самым цэнтры, ва ўласнай кватэры, а Мікола з бацькамі — у малым прыватным горадзе, у прыватным доме.

Тут маці і сказала: дык у нас жа ёсьць дзядуля ў сталіцы.

А бацька сказаў: слухай-на, а праўда ж, даўно мы яго ня бачылі. А ці жывы ж ён яшчэ-на?

А маці сказала: можа й жывы.

А Мікола дык і наогул ніколі зь ім не сустрэўся. Дасталі старыя сямейныя здымкі, пачалі шукаць, як той дзядуля выглядае. Нічога не знайшлі. Здаецца, і прыяжджаў калісьці на паховіны, а можа, на народзіны ці на цётчына вясельле. А які ён з твару, ніхто ня памятае. І ў альбоме нічога. Раней шмат людзей збіралася з гэтых нагодаў, але гэта раней — цяпер дык людзям да сваякоў выбрацца ні часу няма, ні сілаў. Добра, хоць вайбэр ёсьць і скайп. Але ў Дзядулі не было ні таго, ні другога, і ніхто ня памятаў, які ён.

«Ну як жа гэта так? — сказала маці. — Ну я ж памятаю, што ён прыяжджаў. А ні на адным фота няма. Ні за сталом, ні на могілках, ні там, дзе ўсе пазіруюць».

«Ня трапіў у кадр, бывае, — сказаў бацька. — Сыціплы-на. Добры, відаць, чалавек».

Ідэя пасяліць Міколу ў дзядулі на час паступленьня і вучобы ўсім спадабалася, апрача самога Міколы. Ён ужо марыў пра тое, як вольна яму будзе ў студэнцкім інтэрнаце: жывеш па-даросламу, сам сабе гаспадар, толькі раз на месяц да бацькоў ездзіш, наведаць ды наесьціся ад пуза ды пра запас. А тут — нейкі дзядуля, пра якога ніхто нічога ня ведае і невядома нават, як ён выглядае: слухайся яго, даглядай старога, гасьцей у пакой не прывесьці, ня пі, не куры, позна не вяртайся, грошы эканом... Ніхто ня ведаў, што там за дзядуля — нават маміна сястра, якая была ў курсе ўсіх справаў іхнага вялікага, раскіданага па розных гарадах і краінах роду.

Нічога асабліва дзіўнага ў гэтым не было. Бо, па праўдзе кажучы, ніякім дзядулем ён асабіста Міколу не даводзіўся, а быў стрыечным братам мужа нейкай далёкай бабулі, ці што. Аднак усім падабалася думаць, што ў Міколы ў сталіцы ёсьць дзядуля, падабалася яго так называць і думаць, што Мікола ў сталіцы будзе пад наглядом старога і заслужанага, а да таго ж роднага чалавека. «Ты яго так і заві: Дзядуля, — навучала Міколу мама. — Старым такое даспадобы».

«Добра, — казаў Мікола. — Але чаму вы вырашылі, што ён заслужаны?»

«У яго кватэра ў самым цэнтры! — адказвала маці. — Тры пакоі. Думаеш, простым людзям такое давалі?»

«А адкуль вы ведаеце, што ў яго кватэра ў самым цэнтры і тры пакоі?» — не здаваўся Мікола.

Гэтага ніхто патлумачыць ня мог. Але аднекуль яны ведалі, недзе нешта такое чулі, штосьці такое запала ім у памяць — і яны верылі ў Дзядулю і кватэру непакісна, як у існаваньне бога і Амэрыкі, хоць ніколі ня бачылі ні першага, ні другога.

Бацька ўзяўся за справу. Знайшоў тэлефон дачкі той далёкай бабулі, тая дала яшчэ нейкі нумар, а там ужо бацьку далі тэлефон самога Сталічнага Дзядулі. Бацька дазваніўся

не адразу — але, пагаварыўшы пару хвілін, пасьвятлеў з твару: Дзядуля пагадзіўся ўзяць Міколу да сябе і чакаў яго ў сталіцы акурат перад іспытамі.

«Які ён?» — спытала маці.

«Суворы, — засьмяяўся бацька. — Але розум ясны, дарма што стары чалавек. Паставіўся з адказнасьцю. Колькі ж гэта яму ўжо?..»

Маці палічыла і сказала, што недзе пад восемдзсят. Бацька прыкінуў і сказаў, што болей. Мікола паспрабаваў уявіць сабе, у якія гады Дзядуля быў такім маладым, як ён сам. Выходзіла, што дзесьці ў вайну. А можа, і не. Але ўсё роўна ў вайну. Уся гісторыя — вайна.

У прызначаны дзень Мікола сеў на цягнік, што спыняўся ў іхным гарадку ўсяго на хвіліну — і празь дзеве гадзіны выйшаў на заліты сонцам пэрон сталічнага вакзалу. Ён і раней бываў у сталіцы, але тады нават не падазраваў, што мае тут цэлага Дзядулю. Добра, што патрэбная яму вуліца знаходзілася ў цэнтры — Мікола пайшоў па праспэктце, потым дастаў тэлефон, рушыў, слухаючыся навігатора, па доўгіх, цяністых вуліцах. Знайшоў дом, пазваніў унізе. Яму адчынілі, ён падняўся — і вось ён ужо сядзеў на кухні, без апэтыту еў макарону з сасіскамі і разглядваў свайго Дзядулю.

Дзядуля, відаць, быў у маладосьці бравым хлопцам — і дагэтуль меў паставу вайсковую, роўную, нібы ў яго ўнутры жалезны стрыжань сядзеў і не даваў сагнуцца. Белыя валасы былі зачасаныя набок хай сабе і рэдкім, але чубам, твар быў у старэчых плямах, але паголены, а блакітныя вочы глядзелі строга і патрабавальна, быццам хацелі сказаць, што не баіцца Дзядуля ні сьмерці, ні грамадзкіх закатаў, ні галечы, ні розных там выклікаў нашай эпохі. Апрачмы ён быў у белую, старую, але чыстую кашулю і гэтка самы стары, але зусім не пакамечаны пінжак. А на штрыфлі пінжака гарэў ордэн. Мікола хацеў распытаць, за што — але падумаў, што няёмка пачынаць з роспытаў. Дзядуля глядзеў на Міколу падазрона і строга, але праявіў і клопат: выдзеліў

Міколу цэлы пакой з акном, што выходзіла на вуліцу і іншы дом, у пакоі былі стол і шафа, а на паліцы стаялі старыя савецкія кнігі — і Мікола чамусьці сказаў Дзядулю ў парыве ўдзячнасьці і павагі, што абавязкова ўсе іх прачытае.

«Не дуры мне галаву, — сказаў Дзядуля. — Табе вучыцца трэба і чытаць тое, што для вучобы важна. А гэта... Гэта табе яшчэ рана, галубок».

Потым яны пайшлі ў горад, і Дзядуля паказваў Міколу сталіцу — а ведаў ён яе так, як уласную трохпакаёўку. Дзядуля расказваў яму пра гісторыі асобных дамоў і цэлых вуліц, пра рэчкі і масты, пра крамы і храмы — і ўспамінаў, як усё гэта выглядала ў пару ягонай маладосьці. Мікола здзіўся, як шмат стары памятае такога, пра што і ў кніжках не прачытаеш. Яны вярнуліся, Мікола паўтарыў сёе-тое з вучобы, уладкаваўшыся за сталом у сваім новым пакоі, а потым яны селі на кухні піць гарбату.

«Правілы такія, — раптам сказаў Дзядуля. — Правілаў тры, але яны жалезныя, Коля. Першае: грошай не прасі, круціся сам, працуй, вагоны разгружай, кроў здавай, але ў мяне каб ня кленчыў, ня дам ні капейкі. Бо калі дам — вырасьце зь цябе абы-што, хрэн сабачы. Правіла другое: не вадзіць сюды сябрукоў і дзевак. Бо гэта табе не гасьцініца, а мая крэпасць, куды я цябе пусьціў, бо спадзяюся, што зь цябе яшчэ можа вырасьці нешта талковае. Правіла трэцяе. У мой пакой не заходзіць, там у мяне ўсё ў ідэальным парадку, на ўсялякі пажарны. Трэба што — пагрукай, а сам ня лезь ні пад якім каленкорам. Усё зразумеў, галубок?»

«Так», — сказаў Мікола.

«Будзеш піць-куруць, выганю. А цяпер раскажы, што ты вучыць зьбіраешся, калі паступіш?»

«Мову і літаратуру», — сказаў Мікола.

Дзядуля раптам засьмяяўся, ускочыў, пайшоў да кухоннай шафы, дастаў бутэльку і наліў сабе паўшклянкі гарэлкі. Выпіў яе ўсю, выцер вусны.

«Мову? Родную?»

«Так, Дзядуля».

«А літаратуру? Родную?»

«Так».

«Родную мову і літаратуру... Гэта ж трэба. А скажы штосьці па-роднаму, па-літаратурнаму».

Мікола не разумеў, чаго ад яго хоча Дзядуля. Але вырашыў, што можна і сказаць — бо не запарэчыш жа чалавеку, які табой так апякуецца. Дзядуля, пачуўшы, зноў засьмяяўся.

«А кім жа ты будзеш, калі вывучышся?»

У гэтым Мікола прызнавацца не хацеў, таму проста сказаў, што настаўнікам. Бо гэта было праўдай, але, ясная рэч, ня ўсёй і не да канца.

«Ведалі мы такіх, — сказаў Дзядуля. — Хочаш кульнуць чарку? Тыя, што родную мову любяць, і родную літаратуру, ад чаркі рэдка калі адмаўляюцца. Шануюць зялёнага зьмія. Што, ня так? Пі! Я дазваляю!»

Мікола выпіў, але нічога не адчуў. Падумаеш, пяцьдзясят грамаў. Дома ён сабе і болей дазваляў на дыскатэках, хоць зазвычай аддаваў перавагу піву.

«Мабыць, і сам пішаш на роднай, га? — ухмыльнуўся Дзядуля. — Сам хочаш родную праславіць? Пішаш жа, бацьку па вачах. Папісваеш... А ну прачытай».

І як Мікола ні пераконваў Дзядулю, што нічога ён такога ня піша, той сеў перад ім і не адпусціў, пакуль Мікола не пачытаў яму свае вершы проста з кіндла. Стары слухаў, заплюшчыўшы вочы, і гмыкаў.

«Ну ўсё, ідзі ўжо, кладзіся...»

Назаўтра Мікола ўвесь дзень вучыўся ў сваім пакоі, зубрыў ды паўтараў, а ўвечары пайшоў праметрыць галаву. У пад'ездзе сустрэў суседку, жанчына запыталася, хто ён такі і што тут робіць, а пачуўшы, што ён пасяліўся ў Дзядулі, заквахтала:

«Які ж чалавек ваш дзядулечка, дай яму бог здароўя. Пры ім у пад'ездзе і парадак, і чысьціня, ён так пра нас дбае,

што мы ў яго як у анёла пад пахаю... Здаецца, стары чалавек, а зрок арліны, а сіла як на двух маладых. І да таго ж інтэлігентны, усё ведае, усё і ўсё, адразу відаць — начальнік. Вы паглядзіце, што ў двары робіцца — рай на зямлі. А ўсё ён, сваімі рукамі. Пашанцавала вам з такім дзедам...»

З таго часу ўсе ў пад'ездзе зь Міколам віталіся, і ён пачуваўся не раўнуючы нейкім Кім Чэн Ынам. Мінуў тыдзень, пачаліся іспыты — і Мікола сам здзівіўся, як лёгка яму ўсё далася. Яго прынялі! Яны зь Дзядулем адзначылі гэта на кухні, зьеўшы курыцу, якую Дзядуля сам запёк у духоўцы. Быў пагодны вечар, яны выпілі па кілішку, Мікола чуў, як размаўляюць на бальконе супрацьлеглага дома суседзі, ляніва мацюкаючыся і абмяркоўваючы футбол. За футболам пайшла палітыка, потым эканоміка, потым пачалі кпіць зь нейкага знаёмага. Мікола хацеў зачыніць акно, каб ня чуць чужых, дый дурнаватых, здэклівых размоваў, але Дзядуля напад'югаласу кінуў:

«Пакінь як ёсьць!»

І гэта быў загад, якога нельга было не паслухацца.

Ён зьездзіў да бацькоў, а пад самы канец жніўня вярнуўся ў свой пакой, дзе ўсё яму было ўжо знаёма. Пачалася вучоба, аднолькавыя раніцы, усё больш цёмныя, дажджлівыя й зімныя, доўгія лекцыі, нудныя сэмінары, вуліцы, што рабіліся пакрысе ўсё карацейшымі, нэрвовыя, кепска апранутыя выкладчыкі... Яны зь Дзядулем бачыліся толькі ўвечары, разам елі, але гаварылі міжсобку мала, бо вучыцца ва ўнівэрсы — гэта ня семкі лушчыць. І займала тая вучоба Міколу ажно да зімы, калі ў ягоным студэнцкім жыцці зьявіліся неўпрыкмет, адно за адным, Кампанія, Яна і Паэт.

Кампанія сабралася невялікая, але Мікола быў у ёй сваім чалавекам — упершыню ён быў для некага сваім у гэтай вялізнай сталіцы, калі не лічыць Дзядулю. Дый ці быў ён сваім для Дзядулі? Гэта, як кажуць, яшчэ вялікае пытаньне. А для гэтай тройцы — быў! У кампанію ўваходзілі ягоныя сакурснікі Юз, высокі і з доўгімі валасамі

хлопец, які граў на гітары, вечна паўп'яны Віталь (з націскам на першым складзе), які пісаў тым ня менш годным вершы, і Лёнчык, ад якога Мікола даведаўся, што ў сьвеце ёсьць і іншыя літаратуры, апрача роднай, і як важна ведаць хоць адну замежную мову, каб чытаць фاینныя кніжкі ў арыгіналах. Сустрэкаючыся перад парамі, яны не згаворваючыся ішлі на піва, а потым бадзяліся па туманным горадзе, абмяркоўваючы тое, што напісалі і прачыталі, і ніхто не хацеў думаць пра сэсію, а сэсія набліжалася, і Мікола думаў абьякава: неяк здам.

А Яе... Яе звалі Алеська, і яна была сталічная: прыгожая, крутая, вясёлая і модная. Алеська вучылася ў ягонай групе, але Мікола нават падумаць ня мог, каб зь ёй пазнаёміцца і пагаварыць. Ён толькі глядзеў на яе і адчуваў, які ён рыхлы, бясформенны, ня варты нічыёй увагі, нецікавы, некрасамоўны, недарэчны ды недаразв'іты. Бо Алеська... Алеська была поўнай супрацьлегласьцю яму — ладная, эфэтная, зь ясным голасам і адважным позіркам, заўсёды дасьціпная і наогул — каралева. І прыхільнікаў у каралевы была процьма, і былі прыхільнікі ня зь іхнага філфаку, а ўсе нейкія дзелавыя, старэйшыя, чакалі яе каля ганку пасья лекцый, і Мікола апраўдваў сябе тым, што таму ён і прагульвае заняткі: каб ня бачыць, як яна цалуецца зь імі ў шчочкі і сыходзіць у свой горад, свой уласны, жывы і яркі, зусім ня ў той, дзе жыву ён.

А Паэта іхная кампанія сустрэла выпадкова, у нейкай кнайпе. Паэт пачуў, пра што яны балакаюць, навастрыў вушы, падышоў — і яны пазналі яго. Пазналі! Гэта быў стары з бліскучымі вачыма і ўскудлачанай шавялюрай, жывы клясык, кніжкі якога ведалі ўсе, хто вучыўся на філфаку. Паэт папрасіў іх пачытаць — і Мікола пасаромеўся, а Віталь — не. Паэт пахваліў іх, яны купілі яму піва і сотачку, а ён сказаў, каб прыходзілі ў госьці, даў адрас. Яны і прыйшлі — прынеслі каньяку, скінуліся ўсе трое, і засядзелі да ночы, размаўляючы пра Радзіму і пра раманы,

пра палітыку і пра паэзію, пра ўніверсытэт, дзе Паэта ўсе ведалі, і пра гісторыю, якая ўжо цяпер прымала Паэта ў сваё беспакойнае ўлоньне. А яшчэ пра горад, дзе яны цяпер усе жылі — і Паэт расказваў пра тое, якім гэты горад быў у пару яго маладосьці, якія вершы тады пісаў ён і як баяўся не дажыць да моманту, калі зможа расказаць усё гэта маладым талентам. Мікола ў той вечар добра захмялеў і прачытаў Паэту сваё — і Паэт пахваліў. Пахваліў, ня ведаючы — а мо й ведаючы, ды бласлаўляючы — што канчаткова пераканаў Міколу забыцца на вучобу і прысьвяціць сябе наіўным вершыкам ды дзіўным кніжачкам.

Так і мінуў сьнежань, а за ім і студзень, Мікола неяк здаў усе іспыты і залікі, бо ўсё давалася яму лёгка, а вось Юз, Віталь і Лёнчык мусілі пераздаваць кожны па два-тры прадметы. Мікола зьездзіў да бацькоў, а калі вярнуўся, дык меў сур'ёзную размову зь Дзядулем.

«А скажы, галубок, што гэта?»

«Кніжкі».

«Дык не на роднай жа мове?»

«Не».

«А дзе ж ты іх узяў?»

«Сябры далі».

«Яны што ж, іншаземцы, сябры твае? Замежныя студэнты?»

«Ды што вы, Дзядуля, такія кніжкі ў любой кнігарні прадаюцца».

«У любой? А гэта што?»

«Гэта мне адзін паэт падпісаў, аўтограф ягоны».

«Што за паэт?»

Мікола расказаў Дзядулю пра Паэта — маючы нейкае бяссьільнае адчуваньне, што расказвае нешта ня тое, ня так, не пра галоўнае, а як расказаць пра галоўнае, ён ня ведаў.

«Ну вы ж павінны былі пра яго чуць, ён знакаміты».

«Трэба будзе, пачую».

«Каму трэба, Дзядуля?»

«Каму трэба, той сам раскажа».

Кожнага вечара Мікола зачыняўся ў сваім пакоі і клаўся на ложка з ноўтбукам, які падаравалі яму бацькі. Рабіў выгляд, што вучыцца — а сам перапісваўся з сваёй незвычайнай Кампаніяй, дзе кожны быў свой і дзе кожны быў за ўсіх, Кампаніяй, дзе крытыкавалі так, што сьлёзы набягалі на вочы, але заўсёды канчалі размовы той самай фразай: «Мы яшчэ ім усім пакажам!»

Дзядуля ў гэты час сядзеў у сваім пакоі, шаргатаў паперай — ён выпісваў шмат газэтаў, Мікола й ня ведаў, што ёсьць яшчэ людзі, якія чытаюць папяровыя газеты, ды яшчэ ў такіх колькасьцях. А яшчэ Дзядулю прыходзілі папяровыя лісты — відаць, ён лістуецца са сваімі колішнімі саслужыўцамі, думаў Мікола, бачачы раніцай, як у дзірачках іхнай паштовай скрыні бялеюць новыя дасланыя карткі.

А ў сакавіку здарылася тое, чаго Мікола зусім не чакаў — хоць і мусіў быць да такога гатовы. Неяк увечары, зьмерзлы і прастуджаны, бо грошы скончыліся і кампаніі не было дзе збірацца, апрача як у засьнежаных парках, Мікола падышоў да пад'езда, выплюнуў брыдкую жуйку, якой намагаўся хоць неяк прыглушыць перагар, паглядзеў у вокны Дзядулевай кватэры і зразумеў, што ў іх цёмна. Ён падняўся, адчыніў — а за сьпінай з'явілася суседка і сказала, што Дзядулю адвезлі ў шпіталь на «хуткай дапамозе».

«Што гэта будзе?» — сказала суседка.

Мікола паехаў да Дзядулі, але той ляжаў непрытомны і ня мог гаварыць. Мікола вярнуўся ў пустую кватэру. Пастаяў перад дзвярыма Дзядулевага пакоя, сам ня ведаў чаму. Ён памятаў правілы. Лёг спаць. Назаўтра замест лекцыі памчаўся да Дзядулі — але і гэтым разам пагаварыць не ўдалося.

«Стан благі, — казалі яму без асаблівых эмоцый. — Што вы хочаце. Стары чалавек. Вельмі стары».

Мікола сустрэўся з кампаніяй каля помніка Песьняру. Сакавіцкі мароз пагнаў іх у вялікі гандлёвы цэнтр, але там ім не было чым заняцца. Яны выйшлі пакурыць; ружовая фэя прадавала каля ўваходу гарачую кукурузу.

«Можам да мяне», — сказаў Мікола тое, што ўжо даўно круцілася на языку.

Праз паўгадзіны яны ўжо сядзелі на кухні, Мікола на Дзядулевым месцы, Юз на падлозе, Віталь на падваконні, а Лёнчык там, дзе звычайна, апусьціўшы вочы ў талерку, моўчкі слухаў Дзядулю ягоны ўнук. Выпілі гарбаты, сагрэліся — і тут Міколу ў галаву ўдарыла свабода. Ён дастаў Дзядулеву бутэльку, разьліў тое, што было. «За нас, геніяў».

Ён ведаў, што парушыў адразу два правілы. Заставалася трэцяе.

Галасы іхнія рабіліся ўсё гучнейшымі; Мікола глядзеў на твары сваіх сяброў як скрозь каламутнае шкло. У галаве ягонай тупа стукала пытаньне: а як жа заўтра? Але заўтра было заўтра. Неяк усё мусіла вырашыцца. Яны пакурылі ў акно; Мікола пачуваўся п'яным. Ён ужо быў амаль упэўнены, што Дзядуля ня вернецца са шпіталя. Кампанія распаўзлася па кватэры — і вось ужо Віталь дайшоў да Дзядулевага пакоя і...

«Чакай», — сказаў Мікола.

«А што там?»

«Там можа быць гарэлачка», — сказаў Юз і адчыніў.

Проста так адчыніў дзьверы ў Дзядулеў пакой. Ды ня проста адчыніў, а зайшоў. Мікола хацеў нешта сказаць, але ягонья госьці былі ўжо там, усярэдзіне, і Лёнчык азіраўся, прыгаворваючы: «Я яе за кілямэтар чую, тут яна, тут...»

Мікола ўвайшоў і, заміраючы ад таго, што яны нарабілі, агледзеўся.

Пакой быў абстаўлены бедна: жалезны ложак ды старая шафа, мапа на сьцяне, пісьмовы стол зь лямпай. У куце стаяла яшчэ адна шафа — невялікая, вузкая.

«А дзед твой хто быў?»

«Чаму — быў?»

«Ды канчай, Мікола, проста так кажуць: быў... Пра старых людзей», — сказаў Юз.

«Усё норм, — сказаў Мікола. — Проста... Можа, ён і праўда — быў. Можа, няма яго ўжо».

Лёнчык пачаў адчыняць шуфляды. Мікола хацеў даць яму па руках, а замест гэтага сам палез у нетры таго стала. Папкі, папкі, папкі...

«Глядзіце», — сказаў Лёнчык і выцягнуў аднекуль пісталет. Прыцэліўся ў Міколу, потым перавёў зброю на Юза, потым на Віталя.

«Баявы дзед!» — сказаў Віталь і ўпаў на падлогу, быццам яго застрэлілі напавал.

«У яго ордэн быў», — сказаў Мікола.

«Чаму быў? — спытаў п'яным голасам Юз, адчыняючы вузкую шафу ў куце. — Чалавек памірае, ордэн жыве».

Мікола падумаў, што Дзядуля, відаць, і ў шпіталі не здымае той пінжак з узнагародай. А Юз раптам засьвістаў і здзіўлена павярнуўся да іх:

«Ого!»

У вузкай шафе вісеў чорны скураны плашч, а пад ім: гімнасьцёрка з ромбікамі, сіняя фуражка, галіфэ. А ўнізе стаялі да бляску начышчаныя боты, ды так усё выглядала роўна, чыста ды ладна, нібы ў музэі за шклом.

«Няпросты ў цябе быў дзед...»

«Ды ну, паправіцца ён і заўтра будзе дома», — сказаў Мікола, адчуваючы, як страх камяком засеў у горле, замінае гаварыць, душыць прадчуваньнем расплаты. А Віталь знайшоў бутэльку — цэлую бутэльку горкай за шафай. Бутэлька выглядала незвычайна — этыкетка выцьвіла, літары на ёй пабляклі і сьцерліся, дый корак быў такі, якіх не пабачыш на нармальнай тары.

«Крафтовая, — прамовіў Юз і адкаркаваў. — Ну што? Жывем! За нас, хлопцы!»

Яны выпілі яе хутка і пад вясёлую гамонку, а потым заваліліся спаць, і Мікола заснуў проста на Дзядулевым ложку, Юз на падлозе, а Віталь зь Лёнчыкам усю ноч храплі на Міколавым месцы. Зранку паехалі на лекцыі — але Мікола махнуў ім у калідоры: маўляў, не пайду, галава баліць. Выйшаў на ганак, прыхіліўся да мокрага, халоднага парапэта, закурыў. Галава і праўда балела — нібы яны кожны ўчора па бутэльніцы выжлукцілі. Дзень быў халодны, шэры, непрыветны — і Мікола з жахам думаў, што цяпер будзе. Ён парушыў усе правілы, ды яшчэ залез у Дзядулевы рэчы, аддаў сябрам Дзядулеву гарэлку — ён усё сапсаваў і ня ведаў, як выправіць. І тут на вуліцу выйшла Яна. Алеська!

Прабегла міма, а потым вярнулася.

«Што замаркоціўся?» — спытала Алеська.

«Нічога», — сказаў Мікола.

«Нічога! — перадражніла яна яго. — Я ж бачу, што праблемы. У мяне такі настрой зранку, што я ўсё вырашаю і ўсё даводжу да ладу. Так што пасьпяшайся, Міколка, а то хутка настрой зьменіцца і я займуся разбурэньнем і гвалтам».

Ого, яна ведае, як мяне завуць! — падумаў Мікола, чырванеючы. І ўсё ёй раскажаў. Усё дачыста. І варта яму было пашкадаваць пра сваю шчырасьць, як Алеська сказала:

«І гэта ты называеш праблемамі? Паехалі!»

Мікола ня верыў сваім вачам, але ўсё адбывалася на яве: яны праехалі разам адну станцыю на мэтро, прайшлі знаёмымі вуліцамі, падняліся ў кватэру — і Алеська і праўда ўсё вырашыла. Праветрыла, схадзіла ў краму і купіла бутэльку гарэлкі, якую асьцярожна пераліла ў пустую, пазваніла камусьці, і ёй прывезьлі патрэбны корак, якім яны заткнулі бутэльку і паставілі яе на месца. Пад кіраўніцтвам Алеські Мікола вымыў усё і вычысьціў, нават адбіткі пальцаў выцер, расставіў усё як мае быць і нарэшце агледзеўся. Кватэра выглядала рыхтык такой, якой яе пакінуў Дзядуля. Быццам ніхто не парушаў ніякіх правілаў.

«Ну ты даеш!» — сказаў Мікола з шчырым захапленнем.

«У мяне багаты досвед і рукі адкуль трэба растуць, — усміхнулася Алеська. — А яшчэ шмат знаёмых. Вось і ўсё. Але ты можаш мяне пахваліць, я дазваляю. Люблю, калі мяне ацэньваюць па заслугах. А твой дзед... Ён хто? Не падабаецца мне ягоны пакой. Нечым ад яго такім патыхае... Не маім. Чужым. Сьмерцю...»

«Ён не расказваў», — сказаў Мікола.

«А ты спытайся», — хітра прымружылася Алеська.

«Неяк няёмка, — сказаў Мікола. — Я чакаю, што ён сам раскажа... Слухай, мне трэба да яго, ён там, відаць, ачуняў, чакае...»

«Пасьпееш, — сказала Алеська. — Сядзь каля мяне. Ты што, і праўда думаеш уцячы? Ад мяне? Што ты ўсё руку хаваш, як не сваю? Вазьмі і пакладзі, вось сюды... Думаеш, я ня бачыла, як ты на мяне глядзіш на лекцыях? Нібы зжэрці хочаш...»

Мікола падпарадкаваўся. Яны рухаліся так, нібы танцавалі па гэтай кватэры, а потым Мікола бачыў сябе ў старым люстэрку: яны былі з Алеськай на Дзядулевым ложку, яны двое, адны ў цэлым сьвеце, і яны рабілі тое, чаго Мікола ніколі яшчэ не рабіў, і слухалі разам тое, чаго ня чуў ніхто, апрача іх. І іх бачыла толькі старое люстэрка, а больш ніхто, зусім ніхто ў цэлым сьвеце.

І гэта быў толькі пачатак шчаслівых дзён. Бо калі Алеська апрагнулася і зьбіралася сыходзіць, ажыў стары тэлефонны апарат на Дзядулевым стале. Мікола падняў слухаўку, разглядваючы ў люстэрку сваё голае цела. І незнаёмы голас сказаў яму, што Дзядулі больш няма.

Няма.

Мікола нікому не сказаў пра тое, што адбылося. Хацеў, але не сказаў, не да таго было, занадта шчаслівыя дні абрынуліся раптам на яго, як фаервэрк, і занадта мала часу ён меў цяпер, каб хадзіць на нейкія лекцыі і сустракацца са сваёй кампаніяй і са знакамітым Паэтам. Стары апарат

у цёмнай вітальні званіў яшчэ некалькі разоў, але Мікола ня браў трубку, а потым проста адключыў яго, бо гэты аблуплены дыскавы тэлефон замінаў сваім дурным голасам ягонаму шчасьцю. Алеська пасялілася ў яго, Дзядулева кватэра напоўнілася маладымі галасамі — бо да Алеські прыходзілі госьці, сучасныя і гучныя, маднявыя і хітрыя, крутыя і іранічныя, і ўсе яны з зайздрасьцю глядзелі на Алесьчынага новага хлопца, уладальніка трохпакаёўкі ў цэнтры сталіцы і аўтара забаўных вершыкаў на роднай мове. Праўда, вершы Мікола пісаць перастаў, але ўсе ведалі, што ён займаецца літаратурай, і верылі Алесьцы на слова, што вершы фэйныя, хоць яна ніколі іх не чытала. Але Мікола не крыўдаваў, не да крыўдаў яму было цяпер, калі жыцьцё павярнулася да яго сонечным бокам. У сталіцу прыйшла вясна, і Мікола не хацеў думаць, што будзе заўтра.

«А твой Дзядуля таксама быў літаратар, — сказала неяк Алеська, паказваючы на старыя папкі ў шуфлядах Дзядулевага стала. — Вось, глядзі, колькі рукапісаў. Я думаю, ён пісаў дэтэктывы. Бач ты... “Справа №29101937”. Сьмешныя гэтыя старыя... Думаюць, што некаму цікавыя іхныя ўспаміны...»

«Мы спалім гэта ўсё, — сказаў Мікола, абдымаючы яе. — І зробім тут майстэрню для цябе. Ты ж мастачка».

Ён ведаў, што да летняй сэсіі яго не дапусьцяць. Ведаў, што сяброўству зь Юзам, Віталем і Лёнчыкам прыйшоў канец. Але хто яны былі такія? Проста няўдаліцы, гэткія самыя правінцыялы, як ён. Але ён ужо не пачуваўся правінцыялам.

«Тут нейкія дакумэнты, — сказала Алеська на пачатку траўня, калі вырашыла неяк разгрэбці кучы папераў, якія ляжалі ў сталі. — Зараз праверым, колькі гадоў было твайму дзеду...»

Яна села вывучаць пасьведчаньні.

«Сто дзевяноста тры... — палічыла яна. — Твайму дзеду было сто дзевяноста тры. Хаця не. Гэта яму выдалі мэдаль

у сто дзевяноста тры. За шматгадовую і пасьпяховую службу на варце чагосьці там...»

«Хахаха, — сказаў Мікола. — Проста памылка. Лішняя лічба».

«Не, чакай, — сказала Алеська. — Якая лішняя лічба. Тры? Тады выходзіць, яму далі яго ў 19 гадоў. Ня складваецца. А калі лішняя лічба 1, тады ў 93. Таксама нешта ня тое».

«Пляваць, — сказаў Мікола. — Спалім гэта ўсё! Хадзі сюды».

Ён бы і спаліў усе гэтыя непатрэбныя паперкі, але неяк ленаваўся. Дый як ты іх спаліш, дзе? Не ў двары ж. І не на кухні. Можна было проста выкінуць макулятуру ў адмысловыя кантэйнэры, аднак нешта замінала Міколу — нейкі голас шаптаў яму, што тады ад Дзядулі застанеца сьлед, нехта можа пабачыць Дзядулевы дакумэнты і папкі і зацікавіцца, каму яны належалі. Так і ляжала тая макулятура ў Дзядулевым пакоі, а Алеська і праўда паціху ператварала яго ў майстэрню.

Вясна разгаралася, вясна пахла так нясьцерпна, вясна сьпявала і грывела трамваямі і навальніцамі. Яны з Алеськай клаліся позна, пасья таго, як ад іх сыходзіў апошні госьць. Іхнай спальняй быў пакой Міколы. Засынаючы, яны ўсьміхаліся — шчаслівыя дні тоўпіліся ў кватэры і шапталі ім, што так будзе заўсёды. Але аднойчы Алеська раптам прачнулася сярод ночы:

«Чуеш? Там нехта ходзіць...»

«Дзе?»

«У маёй майстэрні...»

«Няма там нікога».

«Ідзі і паглядзі. Ты ж мужык?»

Мікола неахвотна падняўся, пайшоў праверыў. Вядома ж, у кватэры нікога не было, апрача іх. Ён выключыў сьвятло і лёг спаць. Але наступнай ноччу Алеська зноў ускочыла:

«Там нехта ёсьць!»

Давялося Міколу зноў яе супакойваць. Ісьці, уключаць паўсюль сьвятло, торгаць ручку на дзвяхах. Ён лёг і заснуў, а Алеська ня спала да раніцы. Праўда, наступны тыдзень ніякія кашмары яе не трывожылі. Аднак ужо ў панядзелак Мікола прачнуўся ад таго, што яна шалёна пхае яго ў бок.

«Што, зноў? Алеська... Сьпі. Нікога там няма».

«Нехта пазваніў у дзьверы!» — прашаптала яна.

Мікола зірнуў на стары гадзіннік, што вісеў на сьцяне. Было тры гадзіны раніцы, сонца яшчэ ня ўстала над сталайцай, толькі ліхтары і машыны на двары ня спалі ў гэтую ноч, напаўняючы пакой трывожнымі водбліскамі.

У дзьверы і праўда званілі. Мікола пайшоў праверыць, каго прынесла ў такую рань. Ідучы ў вітальню, ён намагаўся адагнаць ад сябе навязьлівую думку, што гэта нейкія Дзядулевы сваякі прыйшлі заявіць свае правы на кватэру. Гэтага не магло быць. Кватэра была ягонай. Ягонай — і дзівоснай Алеські, якую яму падаравала такая непрадказальная, п'яная і шчодрая маладосьць.

«Хто там?» — спытаў Мікола як мага больш грозна.

«Суседка! Можна ад вас у хуткую пазваніць, у мужа сэрца прыхапіла!» — пачуў ён жаласьлівы голас.

Ён адчыніў. У кватэру, адштурхнуўшы яго, увайшлі трое мужчын у скураных плашчах. Двое кінуліся ў пакоі, а адзін, каржакаваты і лысы, утаропіўся на Міколу. Мікола адкрыў рот, каб выказаць пратэст, але каржакаваты яго апярэдзіў. Ён назваў імя Міколы, ягонае імя па бацьку і прозьвішча, а затым важка дадаў:

«Вы арыштаваныя, зараз мы правядзем вобшук. Паняття, займіце свае месцы».

За мужчынамі ў плашчах у кватэру прасьлізнула тая самая суседка, за ёй яе муж.

«Дагуляліся? — прашыпела суседка. — А то спаць не даюць, ператварылі кватэру ў прытон...»

«Я студэнт унівэрсытэту! — сказаў Мікола каржакаватаму, не зьвяртаючы на брыдкую суседку ніякай увагі. — Вы ня маеце права, я не зрабіў нічога супрацьзаконнага».

«Студэнт? — павярнуўся да яго насьмешліва адзін з плашчоў. — Хлусьня. Загад на выключэньне ўчора падпісаны рэктарам».

«Там разьбяруцца, — глуха кінуў каржакаваты. — Пачынайце».

Вобшук быў нядоўгі. Седзячы на кухні, Мікола і Алеська ў распачы слухалі, як гэтыя жахлівыя госьці ў плашчах корпаюцца ў іхных рэчах. А потым каржакаваты сказаў тое, чаго яны баяліся, тое, што ведалі зь фільмаў і кніг:

«Вы двое праедзеце з намі».

Міколу і Алесьцы далі накінуць джынсы і швэдры і вывелі на двор. Там іх чакаў дзіўны фургон, які крануўся зь месца адразу ж, як за арыштаванымі бразнулі жалезныя дзьверы. Фургон ехаў доўга, праз шчыліны пачало прабівацца ружовае сьвятло, калі фургон нарэшце спыніўся. Мікола і Алеська саскочылі на мокрую ад расы траву. Навокал быў лес, а перад імі ляжала, вывернуўшы жоўтыя вантробы, неглыбокая яміна. Мужчыны ў плашчах акружылі арыштаваных.

«Я не хачу!» — крыкнула Алеська.

«Вы ня маеце права!» — сказаў Мікола жаласьліва.

«Разбудзі мяне, ты, чуеш?» — заплакала Алеська, і Мікола заляпіў ёй аплявуху, каб вярнуць у прытомнасьць. Ён ніколі раней такога не рабіў. Далонь зьвінела, над лесам уставала сонца, ад ямы сумна пахла сьвежай зямлёй.

А зь лесу выйшаў Дзядуля, ладны і бадзёры, у гімнасьцёрцы, галіфэ, ботах, у фуражцы, з папкай пад пахаю.

«Яму васямнаццаць, — сказаў Дзядуля надтрэснутым голасам, глядзячы скрозь Міколу кудысьці ў пустату, далёка-далёка. — І ёй васямнаццаць. Як дзяліць будзем, таварышы?»

«Па справядлівасьці, — загулі мужчыны ў плашчах. — Па справядлівасьці, таварыш капітан....»

«Добра, — сказаў Дзядуля. — Я думаю, будзе справядліва, калі я за сваю работу вазьму ўсё ягонае...»

І ён тыцнуў прамым, вострым, жалезным пальцам у Міколу.
«...А вы падзеліце ейнае», — скончыў ён.

«Васямнаццаць таварышу капітану, — пасьпешліва пачаў лічыць каржакаваты. — Васямнаццаць таварышу капітану... Васямнаццаць таварышу капітану... Васямнаццаць на тры, гэта значыцца... Шэсьць мне, шэсьць Грыгор'еву, шэсьць Глумкіну... Па шэсьць кожнаму, па шэсьць...»

«Па шэсьць, — пацьвердзіў Дзядуля. — Кожнаму з вас — яшчэ па шэсьць цудоўных, доўгіх, маладых, шчаслівых гадоў. А там разьбярэмся. Вораг ня дрэмле. Наступным разам, можа, і болей выйдзе».

«А таварышу капітану васямнаццаць?» — падаў голас Грыгор'еў, а можа, і Глумкін.

«А мне васямнаццаць, — цярпліва сказаў Дзядуля. — Ты ж ня будзеш, Грыгор'еў, аспрэчваць тое, што я правёў сьледства, сабраў доказы, арганізаваў дазнаньне? Што гэта я, а ня вы, таварышы, быў вымушаны ўзяць на сябе самы цяжкі ўчастак работы?»

«Маўчы, Грыгор'еў, — сказаў каржакаваты. — Капітан праўду кажа. Мне і шасьці хопіць».

«І мне, — ухмыльнуўся Глумкін. — Шэсьць гадоў! За шэсьць гадоў я ого-го колькі пасьпею! А там разьбярэмся, там разьбярэмся...»

«А мне шэсьць мала! — каркнуў Грыгор'еў. — Я дзесяць хачу! Я не для таго начамі ня сплю, каб нейкія шэсьць паршывых гадкоў праляцелі, і зноў работа! Мне дактары казалі добра спаць на начах! Хто баранку круціць? Хто за бэнзін плаціць?»

«Работа ў нас кіпучая», — пагадзіўся Дзядуля і стрэліў Грыгор'еву ў лоб.

«Васямнаццаць на два, — пакутліва пачаў лічыць каржакаваты. — Гэта ж што выходзіць? Нам з табой па дзевяць, Глумкін! Па дзевяць! Ура таварышу капітану!»

«Ура! — сказаў Глумкін і па-ідыёцку зарагатаў. — Дзе-
вяць! Ды я за дзевяць угу-гу колькі зраблю! Я, можа, жаніц-
ца пасьпею! Гэта ж амаль дзесяць!»

«Ну вось і дамовіліся, — усьміхнуўся Дзядуля. — Ну што,
Міколка? Як там у тваіх кніжках пісалі? Час жыць — і час
паміраць. За ўсё трэба плаціць. Народны суд прыгаварыў
вас абаіх да найвышэйшай меры — расстрэлу. Станавіся
да ямы».

«За што, Дзядуля? — крыкнуў Мікола, падтрымліваючы
за талію абмяклую Алеську. — Я...»

«Я — апошняя літара ў алфавіце, — сказаў спакойна Дзя-
дуля. — Як гэта за што? Вось тут усё напісана. Стварэньне
контррэвалюцыйнай антысавецкай арганізацыі — разам
з Юзафоўскім, Маргулісам і Цішкевічам. Супраца з шпіён-
скай, шкодніцкай арганізацыяй, створанай грамадзянкай
Алесяй Паўлавай. Чытаньне і распаўсюд антысавецкай лі-
таратуры. Шпіянаж на карысьць Паўночнаамэрыканскіх
Злучаных Штатаў, Японіі, Польшчы і Францыі. А да таго ж
напад на мясцовае аддзяленьне кампэтэнтных органаў
і выдача ворагу сакрэтнай інфармацыі».

«І кепскія, кепскія, кепскія вершы...» — з сумнай
усьмешкай сказаў чалавек з ускудлачанай шавялюрай, які
выйшаў зь лесу і стаў за магутнай і прамой, нібы прысуд,
сьпінай Дзядулі.

Казка выйшла даўгой; я зьняможана прыпаў да кубка з гар-
батай, адчуваючы, як балюча нацягнулася скура каля майго
апухлага вока. Цішыня трымцела. Сын купца сядзеў з ад-
крытым ротам. Я быў задаволены і спустошаны. Я пісаў
гэтую гісторыю ўвесь дзень і нават не выходзіў абедасьць.
Пусты кубак з грукатам стаў на месца, я выпрастаў ногі
і змрочна абвёў вачыма шаноўную публіку. Купец засяро-

джана разглядваў мае вусны, быццам ня верыў, што я скончыў свой аповед.

«Каб цябе чорт, — сказаў ён. — Твая гісторыя прабрала мяне да самых касьцей! Яе варта было б апублікаваць асобнай кніжкай, хай была б навука тым, хто забывае ўрокі мінулых трагічных эпохаў. Аднак жа... Вось куды ты вёў! У тваёй казцы хапала пастак, але тая, у якую ты нас завабіў, мне падабаецца. Праўда, дарагая?»

«Цудоўная гісторыя, — уздыхнула жонка купца і закурыла. — Цудоўная, вусьцішная, павучальная і такая... Не, я не магу знайсці словаў. У мяне такое адчуваньне, быццам мы толькі што паглядзелі добрае кіно. Я хвалюся, мне холадна. Думаю, нам не зашкодзіць вышціць крышку віна, каб апамятацца. Маргуся, ты чула? Мы чакаем».

«З радасцю, мая пані», — схамянулася Маргуся і кінула ў калідор. Артэміюш, які стаяў на сваім звычайным месцы, не зварухнуўся, і ёй давялося праціскацца міма яго, быццам скрозь пруты клеткі. Але гэта заўважыў толькі я.

«Каб мяне чорт... Чорт...» — паўтарыў купец, а сын ягоны, гэты малы разявака, падышоў да мяне і ўтаропіўся мне проста ў вочы. На імгненьне я зазірнуў у іх — і адварнуўся: бо ў гэтых пустых дзіцячых вачах мільганула нешта нечалавечае, жаўтаватае, жудасна-пажаднае. Нібы сын купца і ягоная малпа памяняліся тварамі.

«Сынку, казачнік стаміўся, — няўпэўнена прамовіў купец, не наважваючыся ўстаць з канапы і забраць свайго нахабнага нашчадка. — Дай чалавеку адпачыць».

«Маё!» — сказаў малы і палез да мяне. Я з агідай адчуваў, як ягоны маленькі нявінны азадак уладкоўваецца на маіх каленях. Я меў поўнае права яго скінуць, але вырашыў, што пацярплю.

«Наш казачнік вельмі стаміўся, — сказала малому маці і паглядзела на купца. — Не прыставай да яго, калі ласка».

Яе просьба прагучала так жаласліва, што мне зрабілася яе шкада.

«Хай пасядзіць», — працадзіў я скрозь зубы. Я чакаў віна. Віна і мяса.

«Бачыш, які добры казачнік? — з палёгкай сказаў купец. — Значыць, сынку, табе спадабалася казка?»

«Ве-ельмі... — пазяхнуў малы і адкінуўся на мае грудзі, нібы сядзеў у крэсьле самалёта. — Няхай раскажа яшчэ!»

Я напяў грудзі, дотык дзіцячае галавы раздражняў мяне. А яшчэ злеваў новы сцэнар: я прызвычайіўся да таго, што яны выказваюцца, захоўваючы строгую чарговасць, згодна з герархіяй. А сёння кожны раскрываў рот, калі яму заманецца. І гэта зьбівала мяне з тропу.

«Я бачу, што ты добры чалавек, — сказаў купец. — Любіш дзяцей. Хоць віно любіш ня менш — я бачу па тваіх вачах, як ты чакаеш, што табе наліюць кілішак. Але скажы нам, адкажы на пытаньне, якое не дае нікому спакою: што здарылася з табой? Які зладзюга ўпрыгожыў твой няшчасны твар гэтым брыдотным сіняком і скалечыў твае пальцы? Ты пабіўся са сваімі пэрсанажамі? Або пабываў на допыце ў памагатых кашмарнага Дзядулі?»

Маргуся, якая ўжо вярнулася, налівала віно ў высокія келіхі. Яна ўздрыгнула, пачуўшы словы купца, і кінула на мяне ўмольны позірк.

«Хто ж мог напасці на мяне ў вашым гасьцінным доме, пане гаспадару, — стрымліваючы гнеў, сказаў я. — Дзе жывуць толькі мой добры гаспадар, літасьцівая гаспадыня, працавітыя і дабрадушныя слугі і нявіннае дзіця... Што да пэрсанажаў, дык паверце, часам іх учынкі выходзяць з-пад майго кантролю, але я трымаю іх на дастатковай адлегласьці. І да таго ж мая воля для іх закон, інакш я не напісаў бы ніводнай гісторыі. Яны ведаюць, мае героі, што безь мяне ім наканаваныя забыцьцё і нябыт...»

«Дык што ж тады здарылася?» — спытаў купец.

«Я мог бы сказаць, што на мяне напаў начны тыгр, — усьміхнуўся я, і брыво зноў апякло рэзкім бодем. — Ён хацеў разгрызьці мне горла, аднак было цёмна, і ён прамахнуўся.

А сыходзячы, наступіў мне на пальцы. На шчасьце, ён ня ведаў, што я ляўшун і пішу левай рукою. Таму сёньня я без асаблівых праблем напісаў гэтую гісторыю — і, як бачыце, ня надта сьпяшаўся, каб яе скончыць».

«Тыгр? — нахмурыўся купец. — Які яшчэ, на халеру, тыгр?»

«Новая казка!» — узрадаваўся малы і ўпіўся мне ў калені сваімі цнатлівымі рукамі.

«Я мог бы сказаць, што гэта тыгр, — працягваў я як бы нічога й не было. — Але не скажу. Уначы я выходзіў з пакоя, каб наведаць прыбіральню, і выцяўся ў цемнаце з усяго размаху аб край сцяны, а потым, вяртаючыся, зашчаміў пальцы ў дзвярах. Вось і ўся праўда».

«Вып’ем за праўду, — сказаў купец, і ўсе паднялі келіхі. — Хоць у нашага госьця лепш выходзіць прыдумляць, чым прызнавацца ў праўдзівых учынках. Што ж, ня хочаш паскардзіцца мне на ліхадзея, ня трэба. Але я і праўда не магу дапаць, хто мог падняць на цябе руку? Наш добры Артэміюш? Быць такога ня можа. Або Маргуся? Мабыць, ты дазволіў сабе лішняга, і яна паказала табе, што бывае, калі чапляешся да паненак?»

Сын купца, седзячы на маіх каленях, увесь час круціўся, і я праліў некалькі кропляў віна яму на руку. Ён імгненна зьлізаў іх, бацькі нічога не пабачылі.

«Маргуся, налі мне яшчэ, — сказала жонка купца. — Мяркуючы па тым, якімі позіркамі ты адорваеш нашага казачніка, ягоная новая гісторыя прыйшлася табе даспадобы?»

«Так, — ціха сказала Маргуся. — Яна чароўная і вельмі, вельмі страшная».

«Я не сумняваўся, — засьмяяўся купец. — Ну, Артэміюш, твая чарга. Адзіны цьвярозы голас у нашым замілаваным хоры».

«Дзякую, пане, — Артэміюш злосна паглядзеў на мяне спадылба і зараз жа адварнуўся. — Што ж. Гісторыя, якую мы пачулі, была занадта доўгай, я ледзь не заснуў. Дазволю

сабе здагадку, што і вы, шаноўныя панове, таксама праявілі не абы-якую цяплявасць, слухаючы шматслоўны і нудны зачын, які можна было выкінуць — але аўтар для чагосьці ўсё круціў і круціў яго, нібы здзекуючыся з добрых слухачоў. Канец гісторыі прадказальны — я яшчэ на пачатку здагадаўся, чым усё скончыцца. Інтрыга згубілася ў патоках нязначных дэталей, мараль тырчыць з аповеду, як быццам мы дурныя дзеці, якіх трэба выхоўваць відавочнымі прыкладамі. А пэрсанажы абсалютна непераканаўчыя».

«Табе дзякую, Артэміюш, — скрывіўся купец. — За тваю заўсёдную шчырасць і за патрабавальнасць, якой ты ніколі не ахвяруеш нават там, дзе ўсе іншыя пяюць ва ўнісон. Шкада, што ты не перажыў таго, што перажылі ўсе мы, слухаючы гэтую займальную гісторыю...»

«Пане гаспадару, — пакланіўся Артэміюш. — У сьвеце столькі добрых апавядальнікаў. Паверце мне, ёсць гісторыі значна больш цікавыя за тую падробкі, якімі нас частуе ваш госьць. Толькі скажыце, і я гатовы прадэманстраваць вам, што не хлушу. Цудоўныя ўзоры паэзіі і прозы ляжаць на пагадове, каб пацешыць вашы слых, густ і прагу прыгожага. Мне здаецца — і я прашу прабачэння ў вас, шаноўныя панне, і ў вас, глыбокапаважаная і літасьцівая пані — што мы ўсе занадта зацyklіліся на гэтым маленькім чалавечку, мы слухаем толькі яго і надаем зашмат увагі ягонай так званай творчасці. А ў гэты час сотні таленавітых людзей ня могуць рэалізаваць свае здольнасці толькі з той прычыны, што гэты небарака заняў крэсла ў цэнтры нашай утульнай гасьцёўні і лічыць, што нікому яго ўжо не саступіць».

«Я хачу, каб ён застаўся!» — пагрозьліва крыкнуў малы павіян, седзячы на маіх каленях, саскочыў і паказаў пальцам на мой апухлы твар. Маці паклікала яго, але ён апусціўся на падлогу і схпіў сваю малпу, што ляжала, як труп, пад канапай.

«Можа, ты і маеш рацыю, — пахітаў галавой купец. — Але даруй мне, мой верны Артэміюш. Гісторыя пра Дзядулю

і Міколу нам спадабалася, і мы ўжо нецярпліва чакаем, што пачуем заўтра».

«Тады дазволю сабе сказаць нешта, не зьвязанае наўпрост з казкай, — бліснуў вачыма Артэміюш. — Як мог гэты нікчэмны чалавек наляцець на сыяну, калі ў калідоры наверсе ўвесь час гарыць сьвятло? Ён што, быў п'яны? Здаецца, у гэтым доме не дазволена наліваць віно гасьцям без дазволу гаспадароў? Можа, гэта Маргуся падзялілася зь ім запасамі, пашкадаваўшы свайго ўлюбёнца? І яшчэ... Паглядзіце на яго. Ён трымае келіх правай рукой і наогул цудоўна дае сабе зь ёй рады. Хіба ён ляўшун? Здаецца, ён падмануў нас. Зноў падмануў».

«Можа, ён амбідэкстэр», — сказала Маргуся, а ў самой вусны дрыжалі так, нібы яна зараз заплача.

«Адкуль ты ведаеш? — злавесна ўсьміхнуўся Артэміюш. — Праверыла на сабе?»

Маргуся закрыла твар рукамі, але тут жа авалодала сабой, і я быў у захапленьні ад яе цьвёрдасьці.

«А што да віна... — сказала яна абурана. — Я клянуся, што не давала яму ні кроплі. Я толькі аказала казачніку першую дапамогу, узяўшы аптэчку, якая стаіць у мяне на кухні!»

«Я веру табе, дзіця маё, — сказаў купец. — Ты зрабіла ўсё, як і належыць добрай служцы. Ня плач. Што за соплі? Толькі гэтага нам не хапала. Артэміюш, зараз жа папрасі ў Маргусі прабачэньня».

«Вашая воля для мяне закон, — сказаў Артэміюш. — Прыношу свае прабачэньні, Маргуся, я дазволіў сабе лішняе».

Маргуся, тым ня менш, зноў залілася сьлязьмі.

«Ну до, до, — сказаў купец. — Маргуся, табе плацяць не за тое, каб ты разьлівалася тут травеньскімі дажджамі. Налі лепш віна мне і гаспадыні і пастарайся не разбавіць яго сваімі салёнымі кроплямі. Сёньня мы пачулі сёмую казку. Мінуў тыдзень з таго дня, як наш казачнік цешыць нас сваім талентам. Гэта нямала. Я падумаў, што мушу ўзнагародзіць цябе, небарака. Сёньня я зазірнуў у твой пакой і здзівіўся,

які ён пусты і голы. Маргуся, пастаў казачніку на стол кветку, вось тую, што стаіць на этажэрцы. Няхай яе цвет і сакавітая зеляніна саграваюць яму сэрца і натхняюць на новыя гісторыі. А віна яму больш не налівай, інакш ён зробіцца лянiвы і тупаваты, як усе творцы, калі яны маюць больш, чым заслугоўваюць. Дабранач усім, хто жыве ў маім доме, і не дазваляйце дробным звадам псаваць тую чудаўную ўтульнасьць, якую мы ўсе разам у ім ствараем».

Купец і жонка чокнуліся. Маргуся ўзяла з этажэркі кветку ў аранжавым гаршку і паднялася са мной. Увайшоўшы, я сеў на ложкак, а яна паставіла гаршчок на стол. Кветка і праўда адразу ж ажывіла маю ўбогую кельлю.

«Як яна называецца?»

«Гэта фіялка, — сказала Маргуся. — Хіба вы ня ведаеце?»

«Я не абазнаны ў іншаземных расьлінах».

«Як дзіўна, — уздыхнула Маргуся, прысеўшы побач са мной. — Я думала, такі чалавек, як вы... Чалавек, які расказвае гісторыі... Вы мусіце ведаць усе назвы расьлін і жывёлаў, дзе б яны ні жылі і якія б дзіўныя назвы ні мелі. Вы мусіце ведаць вельмі шмат, вы ж...»

«Я мала што ведаю пра гэты сьвет, — сказаў я. — А пра гэты дом яшчэ меней. Вы, Маргуся, значна больш абазнаны за мяне чалавек. Вы ўсёведная ў параўнаньні са мною. Раскажыце ж мне гісторыю. Толькі не прыдуманую, а рэальную. Проста падзяліцеся са мной тым, што ведаеце. Што тут адбываецца, у гэтым доме? Хто ўсе гэтыя людзі? І што за сьмешны тыгр наведвае мяне ўначы? Дый, пэўна ж, ня толькі мяне».

«Не, — сказала Маргуся. — Я не магу. Не цяпер. Не. Скажу вам толькі, што мне здаецца, ён больш ня прыйдзе, ваш тыгр».

«Чаму?»

«Прыйдзе нехта іншы. Так заўсёды бывае».

Я пацягнуўся, каб пацалаваць яе, а сам... А сам паваліў бедную Маргусю на ложкак. Сам ня ведаю, якая сіла пры-

мусіла мяне зрабіць гэта — а можа, усё залежала не ад мяне, можа, гэта зусім іншая сіла апанавала нас і прымусіла Маргусю апусьціцца перада мной і падставіць сваю шыю пад мае вузкія, згаладалыя, гульлівыя вусны.

Яна ўскочыла, расчырванелая і зьбянтэжаная.

«Хвала Справядліваму Ладу, — зашаптала яна, — што не забівае нас больш за ціхае слова. Хвала Высьпе, на якой мы ўсе жывем, хоць маглі б нарадзіцца зусім на іншай зямлі. Хвала Часу, які дазваляе нам слухаць іншых людзей у ціхай сваёй непрыкметнасці».

«Хвала, — адгукнуўся я. — Вечная Хвала. Маргуся...»

Але яна выскачыла з пакоя, на хаду завязваючы свавольны фартушок.

ПЕРШЫ ПУЦЬ, ПЕРШАЯ ПЛЯТФОРМА

Стылы тамбур страсянуўся й замёр; цёмнае акно злавіла ў кадр ліхтар на пэрон і ўжо не выпускала. Стопкран на месцы, завучаныя рухі, скрыгат: раз-і-два-і-тры, прыехалі — на пэрон вывалілася жалезная раскладная лесьвічка, завісла над сьнегам, страшна. Страшна, бо нага адна, толькі адна нага! Нага ў высокім боце першая ступіла на прыступкі кароткага трапа — і каля вагона вырасла яна.

Правадніца.

У сінім шынялі з пагонамі, у шапцы сіняй, з-пад якой — пасма асьветленых хіміяй валасоў; самавітая гаспадыня нечай будучай бессані, пастырка сонных пасажыраў. Высыпалася на пэрон разам са сьнегам, які прыліп на дзьверы вагона. Правадніца-прывід.

...На гэтай маленькай станцыі цягнік спыніўся толькі на пару хвілін. Пасажыры спалі, ніхто ня выйшаў нат' пакурыць, з закупораных купэ чуўся хітраваты храп. Сны пасажыраў перамешваліся між сабой у адзін вялікі і сіні, як шынель правадніцы, Сон; час ад часу ў канцы вагона нехта тэатральна стагнаў. Голас зь неба прысьпешыў пусты вакзал: першы пуць, першая плятформа. Правадніца строга паглядзела на ліхтар, чакаючы сьвістка.

Пасажыр зьявіўся ў той самы момант, калі сьвісток праляцеў уздоўж саставу і яна ўжо зьбіралася падымацца ў вагон. «Пашпарт». Пасажыр быў невысокі, захутаны ў шалік да самага носа, з торбай, зашпіленай на маланку. Яна сказала яму месца — ён шмыгнуў носам і шмыгануў па лесвічцы ў вагон.

Скрыгат, тры-два-адзін-паехалі... Стоп-кран на месцы, скоры поезд, стылы тамбур, такая работа. Натоплены смуродлівы сьвет, стомленае штучнае сьвятло. Цягнік крануўся, ліхтар прабег трохі — і адстаў, застаўся. Правадніца зірнула ў праход: пасажыр баязьліва зірнуў на яе, рвануў ручку купэйных дзьявэрэй і зьнік унутры.

Цягнік разганяўся. Правадніца села каля акна, зьняла шапку і шынель. За акном паблішчала трохі — і зноў пачалася ноч.

Яна адчыніла прыбіральні, паправіла доўгі дыванок, ссунула калідорныя фіранкі. Колы калацілі ёй у пяты — яна прысела на сядзеньне, на версе спала яе Сьвета, ранішняя правадніца, цягнік імчаў скрозь завею, зімовыя вёскі ляцелі з-пад колаў, справа і зьлева.

Ёй падалося, што нехта прабег па калідоры. З другога канца — і да яе. Крокі рабіліся ўсё гучнейшыя — і раптам сьціхлі. Нібы дзіця тупала, тупала — і не дабегла, схавалася, спужалася. Правадніца вызірнула ў праход, але там не было нікога. Толькі прыглушанае сьвятло — і доўгі рад зачыненых дзьявэрэй.

Яна не любіла, калі пасажыры ня спалі. Ноччу ў цягніку трэба спаць. Няма больш бессэнсоўных размоваў, чым трызьненне пасажыраў у начным вагоне. Няма больш бязглуздых позіркаў, чым тыя, што глядзяць у чыгуначную ноч, быццам спрабуючы нешта там разгадаць. Але гэты вагон, яе вагон, вагон № 5 — быў правільны. Спалі ўсе — бо ўсе ведалі старую ісьціну: хуткасьць цягніка наўпрост залежыць ад таго, ці сьпяць пасажыры. А хто ня можа спаць — мусіць рабіць выгляд. Ляжаць у цемры, паралі-

заваны няспынным ляскатам, і лічыць дні, грошы, твары, словы, лічыць і чакаць прыбыцця.

Правадніца вярнулася на месца. Але варта было ёй прысесці, як яна зноў пачула гукі ў канцы вагона. Яна выйшла, рашуча і ўладна — але праход зноў быў пусты. Толькі фіранкі калыхаліся ў такт колам. Правадніца павольна прайшла ўздоўж усіх купэ — але там былі толькі храп і стогн, сон і начная матэматыка. Усё было ў парадку. Усё было разьбітае на пары, верх-ніз, верх-ніз. Цягнік працаваў, сэрцы рухаліся, у вокнах мільгала ноч. Правадніца замерла ў сярэдзіне вагона, прыслухоўваючыся.

Яна мела добры слых. Недзе паблізу нешта штурхалі, цяжка дыхаючы — а потым пачуўся гук, які яна ня зблытала б ні зь якім іншым на сьвеце. Гук маланкі, якую зашпільваюць.

Гук ішоў з таго самага купэ, куды зайшоў яе апошні пасажыр. Яна ведала, што ён там адзін, усё купэ было ягонае — пашанцавала. Зараз ён выйдзе, пойдзе ў прыбіральню, а потым здасца: далучыцца да Вялікага Сну. Тады і яна зможа падрамаць крыху ў сябе. За дзвярыма купэ дыхалі так цяжка, быццам пасажыр быў цяжка хворы. Правадніца вырашыла пачакаць, стала крыху воддаль: зараз ён выйдзе, і яна праверыць, ці ўсё ў яго ў парадку.

Але пасажыр не выходзіў. Дыханьне сьціхла. Улёгся. «Ну і чорт з табой», — падумала правадніца трохі пакрыўджана і пайшла да сябе. І толькі яна села каля акна — у нетрах вагона пачуўся прыдушаны крык і нехта забарабаніў у сьценку. Яна ўскочыла і вызірнула. Нікога. Зноў схадзіла да таго самага купэ — у ім было ціха.

Яна асьцярожна пагрукала, але ёй ніхто не адказаў. Можна, пасажыр заснуў, а мо затаіўся. Правадніца пастаяла трохі і вярнулася да сябе, вырашыўшы больш не праймацца дзіўнымі гукамі. Цягнік упэўнена ляцеў наперад.

Напэўна, яна і праўда задрамала. Сьветка звычайна пахрпвала наверху, яе нага ў цёплай вязанай шкарпэтцы высунулася з-пад коўдры, на шкарпэтцы быў геамэтрычны

малюнак — і гэты малюнак, на які правадніца атупела глядзела, закруціўся перад ёй, нібы падхоплены завірухай, ён памнажаўся і мігцеў, павялічваўся і зноў памяншаўся. Толькі калі правадніца з намаганьнем адплюшчыла вочы, малюнак зноў неахвотна вярнуўся на месца. Сьветка перавярнулася на другі бок, паліца рыпнула. Нехта тармасіў правадніцу за плячо. Яна падняла асавелья вочы — перад ёй стаяў той самы пасажыр, што зайшоў на апошній маленькай станцыі.

«Чаму вы не сьпіце?» — сказала правадніца, ледзь варушачы вуснамі.

«Прабачце», — сказаў ён, азіраючыся.

«Трэба спаць».

«Я парэзаў палец, — сказаў пасажыр, хаваючы вочы. — Ці няма ў вас бінту? А яшчэ б ёду і ваты».

«Палец? Як вы маглі яго парэзаць? — спытала правадніца, падымаючыся. — Аб што? Ох...»

«Сам ня ведаю, як так выйшла», — таропка прамовіў пасажыр, схапіўшыся за ўказальны палец правай рукі.

«Вось, трымайце», — сказала правадніца і выдала яму ўсё, што ён прасіў. Ён схапіў вялікі шмат ваты, амаль усю, якая была ў аптэчцы, і забраў цэлую ўпакоўку бінту.

«І кладзіцеся спаць, — сказала правадніца наўздагон. — Хто сьпіць, у таго і пальцы цэлыя, і радзімкі».

Ён прабурчаў нешта, не азіраючыся, яна чула, як за ім зачыніліся дзьверы купэ. Відаць, каўбасу рэзаў, падумала правадніца, супакойваючыся. Такое бывае. Зойдзе чалавек сярод ночы, і нападзе на яго жор. Дастаў у цемры нож і каўбасу, хацеў адрэзаць — і па пальцы. Па пальцы! Яна захуталася ў коўдру і зачыніла дзьверы. Сьветка штосьці прамармытала ў сьне. Хвіліны ляцелі, як сьнег — усё новыя і новыя, і ноч не канчалася; колькі яна паспала? Усяго чвэрць гадзіны.

«Усё ў парадку?» — спытала Сьветка зверху.

«Пасажыр палец парэзаў, — сказала правадніца. — Сьпі».

«А-а...» — сказала Сьветка і зноў засапла.

Правадніца заплюшчыла вочы. Нага над ёй пагойдвалася. Яна спускалася ўсё ніжэй і ніжэй, вось ужо і да падлогі дабралася, доўгая, доўгая нага ў цёплай шкарпэтцы. Правадніца глядзела на гэтую нагу, якая нібы ткала сама сябе ў душным цьмяным сьвятле, робячыся ўсё даўжэйшай. Нага раздражняла яе. Нага дрыжала. Правадніца ня вытрымала і схавала тую невыносна доўгую нагу, схавала пад сваёй коўдрай, нага не змяшчалася, правадніца пачала яе складваць, нага згіналася — але разгіналася зноў, і тады правадніца вырашыла перавязаць яе шпагатам, дастала вяроўку, абвіла, засунула сабе пад форменны пінжак, абхапіла рукамі — якая ж я тоўстая, падумала яна, у мяне пуза, пуза, цёплае тоўстае пуза. Калі правадніца была маленькая, яна жыла там, дзе напрыканцы лета вырасталі вялізныя гарбузы — і яны зь дзяўчаткамі засоўвалі іх сабе пад майкі і кашулькі, цёплыя, нагрэтыя сонцам пузатыя гарбузы...

Яна прачнулася злая і нібы ачмураная дурным газам. У дзьверы купэ нехта грукаў. Правадніца адчыніла іх рыўком. Той самы пасажыр стаяў перад ёй, ліхаманкава азіраючыся, ён дыхаў так цяжка, нібы зараз аддасць Богу душу. На ягоным твары быў сьвежы шнар, адкуль сачылася кроў, а швэдар быў разадраны на грудзях. Пасажыр схавіўся за край дзьвярэй і хрыпата прамовіў:

«Прабачце! Ці няма ў вас трохі сьпірту? І яшчэ нажа, добрага нажа...»

«Што з вамі?»

«Усё добра... Проста я крыху прыхварэў».

«Мужчына! — сказала правадніца, спрабуючы сфакусаваць на ім зрок. Але вочы зьліпаліся, яна бачыла толькі шнар на ягонай шчацэ, глыбокі, доўгі, сьвежы — і зірку на швэдры. — Мужчына! Я ж сказала вам, што трэба спаць! Ноч!»

«Прашу вас, — горача загаварыў ён. — Нож і сьпірт. І яшчэ ваты! Дайце мне гэта, і я пайду спаць. Гэта важна! Дапамажыце мне!»

«А што здарылася? Вы там каўбасу ясьцё? Ці чым займаецеся?»

«Каўбасу, каўбасу! — з палёгкай падхапіў пасажыр. — Я прыхварэў і таму такі неасьцярожны. Абяцаю вам, усё хутка скончыцца!»

«Гэтак у аптэчцы нічога не застанеца, — прамармытала злосна правадніца. — А калі раптам яшчэ хтосьці так парэжацца? Сьпірту ў мяне няма, з чаго вы ўзялі... Вось перакіс вадароду, вось вата. А нож я вам ня дам. Калі трэба, прынясіце, я сама парэжу, раз ужо вы гэтакі бязрукі».

«Нож! — узмаліўся пасажыр і ўкленчыў. — Я прынясу вам яго праз хвіліну! Абяцаю!»

Ён схапіў нож і бутэлечку, а яшчэ вату — і пабег да сябе. Правадніца хацела дагнаць яго, але ногі яе зрабіліся ватныя, яна павалілася на лаўку і спалохана зразумела, што ў яе кружыцца галава.

«Што са мной», — падумала правадніца, хапаючыся за Сьветчыну нагу, якая калыхалася ў паветры, але так і не змагла яе злавіць.

На дзівя, пасажыр і праўда вярнуўся. Аддаў ёй нож і пабег да сябе. Правадніца цяжка зглынула і схапілася за поручань. Недзе ў іх са Сьветкай быў каньяк. На ўсялякі пажарны. Правадніца знайшла яго за палітом. Зрабіла вялікі глыток і выйшла ў злавесна, зеленавата асьветлены вагонны калідор. Спатыкаючыся, знайшла купэ, у якім схаваўся начны пасажыр. За дзвьярыма чуліся гукі маўклівай барацьбы — быццам двое барукаліся, натыкаючыся на паліцы, або, хто ведае, двое каханкаў не маглі суняць раптоўную жарсьць.

Правадніца ўладна пагрукала. Пачуўся здушаны крык, і ўсё змоўкла.

Яна пагрукала яшчэ раз, абураная, бяссьільная, змагаючыся з вачыма, якія сьлеплі з кожнай сэкундай.

«Хто там?» — сказаў спалоханы голас.

«Адчыніце! У вас усё ў парадку? Чаму вы не сьпіце?» — выціснула зь сябе правадніца.

Дзьверы паволі рассунуліся. Яна зазірнула ў цёмнае купэ. Сьвятло калідора выхапіла бледны твар пасажыра, які сядзеў, засланяючы сьпінай столік, і сьціскаў палец.

«Чаму вы не сьпіце?»

«Не магу, — прахрыпеў пажыры. — Але абяцаю, я за-
сну, ужо зусім хутка».

«Засталася пара гадзін, — цяжка рухаючы языком, ска-
зала правадніца. — Што ў вас тут...»

Яна зазірнула ў купэ. Пажыры не глядзеў на яе, ён гля-
дзеў некуды ўверх, правадніца прасачыла за яго вачыма,
але не пабачыла ў купэ больш нікога. За акном кружляла
і білася ў шкло ноч. Цягнік ляцеў поўным ходам.

«Спаць, — сказала стомлена правадніца. — Вам трэба
спаць».

«Добра, — сказаў пажыры, ледзь стрымліваючы дрыгот-
ку. — Я зразумеў. Спаць».

Правадніца выйшла і зачыніла за сабой дзьверы.
На доўгім вузкім дыванку ў калідоры чырванелі кроплі
крыві. Яна нахілілася і ўпала — і праз імгненьне ўжо спа-
ла, проста на гэтым уздыбленым дыванку, па якім роўнай
чарадою былі рассыпаныя плямы, спала, уткнуўшыся га-
лавой у хвалі грубай тканіны. А на версе ляцела па небе
ноч, і цягнік лёгка ляцеў па раўніне, разразаючы сьнеж-
ныя віхуры.

Яна прачнулася ад таго, што яе нехта біў па шчоках.
Правадніца адплюшчыла вочы — над ёй нахілілася Сьвет-
ка, непрыгожая, заспаная, з гнілым пахам з рота, у ружо-
вай смуге, што мігцела над яе галавой, нібы карона.

«Ты што? — шаптала Сьветка, дапамагаючы ёй падняц-
ца. — Дурная? Ты што разьлеглася? П'яная? Падымайся,
зараз пажыры прачнуцца, капец табе будзе!»

Правадніца, абапіраючыся на яе руку, паднялася. А та-
ды, выпіўшы вады, усё расказала. Сьветка хутка апрапу-
лася — і яны, асьцярожна ступаючы, пайшлі да дзьвярэй,
за якімі хаваўся падазроны пажыры. Правадніца пацяг-

нула іх убок, а Сьветка бясстрашна ўвалілася, уварвалася, ускочыла ў гэтае дзіўнае купэ.

«Няма тут нікога», — расчаравана сказала яна.

Правадніца зазірнула і зразумела, што Сьветка кажа праўду. Купэ было пустое. За адчыненым акном пачынала віднець. Нерухомыя сьнежныя палі праступалі за акрываўленым шклом. На падлозе валялася здзьмутая, пустая торба. На сьветлай сьцяне цямнелі плямы, дэрматын сядзеньняў быў разадраны, нібы кіпцюрамі.

«Трэба начальніка клікаць», — сказала Сьветка, падставіўшы твар марознаму ветру, што струменіў з адчыненага акна.

Правадніца павярнулася, каб выйсьці. І тады яна пабачыла. Пабачыла ў акне калідора. Пабачыла, адсунула рыўком фіранку, паказала Сьветцы, і тая, як зачараваная, прыліпла да шыбы.

Высока-высока ў замерзлым небе, якое ружавела над імі, высока-высока, вышэй за ўсе пуці і плятформы, перабіраючы нагамі над першымі промнямі новага сонца, не адстаючы ад цягніка ні на крок і кранаючы валасамі празрыстую стратасфэру, у марозным паветры бег над анямелым сьветам агромністы, аголены, белы бог, народжаны ў пустой торбе — і валаскі на ягоных грудзях зьзялі і асыпаліся, нібы сьняжынкі.

Дакараючы сябе, я асьцярожна зачыніў ноўтбук і прыслухаўся да цішыні, якая апанавала маіх слухачоў. О, мне было за што дакараць сябе! За свой здрадніцкі голас — як я ні стараўся прачытаць апошнія радкі роўна, спакойна і ўрачыста, у голасе маім усё роўна праскочыла агідная патэтычнасьць; Божа міласэрны, што ж за слова прыдумалі людзі, каб назваць цябе — кожнага разу, калі яго вымаўляеш, пачуваешся

кепскім акторам! Ды за вадкія фарбы, якія я так і ня здолеў згусьціць — болей, болей трэба было напусьціць змроку ў мой аповед! Ды за дрыжкікі ў руках — мне падалося, усе іх заўважылі, ды за ляготу, што вымусіла мяне скончыць гісторыю раней, не памучыўшы публіку як сьлед інтрыгай. Ды яшчэ шмат за што...

Аднак усё сталася інакш, чым я думаў.

«Прыгожая казка, — сказаў купец. — Суцэльны экспрэсіянізм. Ты майстар вусьцішы і чараўнік слова, мой бедны вінавайца. Быў час, я жыў у беднасьці і мусіў часта вандраваць у пляцкартных цягніках, каб знайсці ўдачу і прымусіць яе палюбіць мяне. Падчас тых падарожжаў я часта лавіў сябе на думцы, што чыгунка вартая таго, каб быць апетай у прыгожым пісьменстве. Яе пахі, гукі, сьвятло, яе задуха і сны, што тонуць у ёй — я сабраў цэлую калекцыю твораў пра чыгунку. Не, я ня маю на ўвазе бібліятэку... Я збіраў толькі цытаты, якія найдакладней перадавалі мае адчуваньні. Мяркую, што твая гісторыя мела б поўнае права заняць пачэснае месца ў маёй калекцыі».

«Не скажу, што мяне расчараваў канец, — прамовіла жонка купца. — Але... Я чакала іншай разьвязкі. Не такой містычнай. І ўсё ж: я добра ўявіла сабе тую ноч у цягніку... І нават адчула сябе правадніцай. Ты здзівіў нас, казачнік. Зноў здзівіў нас. Ніколі не ўгадаеш, што за гісторыю ты падрыхтаваў нам. Твая праца хвалюе, такога са мной не здаралася ўжо даўно».

«Я памятаю, як ты чытала гэтага.... — сказаў купец, узяўшы жончыну руку і гуляючы зь яе пярсцёнкамі. — Забыўся імя. Ты не магла заснуць, пакуль не дачытаеш яго кнігу да канца. Як жа яго звалі?»

«О, гэта было даўно... — сказала жонка купца, вызваляючы руку і запальваючы сваю электронную цыгарэту. — Тады я яшчэ курыла сапраўдны тытунь. І праўда, як жа звалі таго аўтара? Ня памятаю, не магу ўспомніць, імя растала ў памяці, як дым».

«Людзі маёй прафэсіі часта застаюцца без імя, — мякка сказаў я, супакоены іхнымі пахваламі. — Трэба напісаць шмат кніг, каб імя аўтара замацавалася ў сьвядомасьці чытача».

«Ну, табе няма чаго на гэта наракаць, — сказаў купец. — Калі мы заключылі з табой угоду, ты ўжо быў даволі вядомы аўтар. Але гэтую тваю кнігу мы выдадзім ананімна, бо таямніца прыцягвае людзей. Няхай гадаюць і спадзяюцца, што маё выдавецтва адкрыла новае імя. Людзям надакучылі старыя аўтарытэты, яны радуюцца, калі прыходзіць нехта малады й сьвежы, іх гэта хвалюе, а да таго ж яны бачаць пераемнасьць традыцый! Хай жа прыйдзе цёмны конік і заваюе іх стомленья сэрцы. Ну, Маргуся, ты, я бачу, зачараваная новай гісторыяй?»

«Так, — сказала Маргуся. — Я хацела б...»

«Ня трэба, дзіця маё, — спыніў яе купец. — Я ведаю, што ты скажаш. У цябе на лбе напісана, што ты купіла б любую кніжку з тых, што напісаў гэты фацэт. Гісторыя пра правадніцу і праўда добрая... Цёмная і інтрыгоўная — з прыгожым фіналам... Калі ўсе думаюць пра жорсткасьць і дэтэктыўны сюжэт, ты агаломшваеш людзей ранішнім сьвятлом і радасьцю новага дня. Але ж мы мусім спытаць Артэміюша. Няхай ён верне нас з ружовых нябёсаў, па якіх скачуць разнастайныя голыя багі з выгаленымі падпахамі, на нашу няголеную зямлю, дзе мы, людзі, шукаем сабе паціху ратавальных ілюзій і дазваляем падманваць свае прагныя душы, каб жыцьцё не падавалася нам такім паньлым. Артэміюш?»

«Кожны можа плесьці прыгожыя карункі, калі яго навучыць, — сказаў Артэміюш, усміхаючыся так, нібы выбачаўся перад купцом за сваю прынцыповасьць. — Але за карункамі словаў звычайна хаваецца пустата. Аўтар вырашыў прадэманстраваць нам, як ён умее абыходзіцца са стылямі і вышываць крыжыкам. Але што ён хацеў сказаць? Дзе ягоны боль, дзе ён сам у гэтым неўразумелым, каламутным тэксце? Мы падымаем карункавы абрусок — а пад ім

нічога. Дык нашто было дрыготкім голасам абвяшчаць, што зараз мы пабачым нешта неверагоднае? Нам абяцалі цуд — а далі толькі трэшкі панылага гукапісу і, як вы слушна заўважылі, пане гаспадару, старога, вытхлага, прагорклага экспрэсіянізму».

«Ну, іншага адказу я ад цябе не чакаў, — сказаў купец. — Дзякуй, мой верны Артэміюш. Ты такі прадказальны, што ўжо за гэта табе варта паставіць помнік на даху нашага дома, хай усе бачаць: тут жыве самы кемлівы Слуга ў горадзе. Не крыўдуй... Сыне мой дарагі, што скажаш ты? Ты — галоўны слухач гэтых дзіўных гісторый. Ці зразумеў ты казку, якую пачуў? Кожны вечар я дзіўлюся, гледзячы на цябе, бо гісторыі, якія мы слухаем, надта складаныя нават для дарослага чалавека, але табе, я гляджу, яны зусім не падаюцца забытанымі. Бачу, яны табе нечым нават дарагія...»

Сын купца махнуў рукой, і купец адразу ж замоўк.

«Ты! — сказаў малы. — Ты абяцаў мне чыгунку! Ты забыўся пра падарунак!»

«Прабач, — твар купца пачырванеў. — Чыгунка будзе! Абяцаю!»

«А ён, — сын купца паказаў на мяне пальцам. — Ён ніколі не забываецца расказаць мне гісторыю. Хто з вас лепш трымае слова?»

«Сынку! — узмаліўся купец. — Чыгунка будзе! Ох, дурная мая галава...»

«Дурная галава-а! — засьпяваў сын купца, ухапіўшы малпу за лапы і завёўшы вакол мяне карагод. — Дурная галава-а!»

«Ты любіш ягоныя казкі... — задумаўся купец. — Хто б мог падумаць. Часам мне здаецца, што наш казначнік наўмысна прыдумляе іх так, каб ты нічога не зразумеў і сказаў нарэшце: годзе, выгані яго і прывядзі новага. О, мой сыне... У тваёй галаве расьце вялікі розум — і цябе чакае вялікая слава, што ўзняўся цябе да самых нябёсаў».

Сын купца нэрвова засьмяяўся і запоўз пад маё крэсла.

«Слухай жа мяне ўважліва, вінавайца, — сказаў купец. — Сёння ў офісе мне расказалі, што цябе шукае твая няшчасная маці. Шанаваць бацькоў — сьвяты доўг кожнага чалавека, нават грэшніка: забойцы, злодзея або, як у тваім выпадку, вялікага вінавайцы. Пазвані зараз жа любай матцы, скажы ёй, што ты жывы і здаровы, распавядзі пра свае посьпехі і паабячай, што вы пабачыцеся ўжо менш чым празь месяц. Вось тэлефон. Звані!»

Сэрца маё сьціснулася, калі я пачуў словы купца. Адварнуўшыся ад іх, маіх катаў, маёй новай сям'і, маіх крытыкаў і маіх прыхільнікаў, я набраў нумар маці, які ведаў на памяць. Я прыклаў трубку да вуха і цяплява чакаў, калі яна дакульгае да тэлефона. Я не гаварыў зь ёй ужо год.

О, мая мілая мама... Ты ніколі не любіла, калі я спазьняўся. Памятаю, як ты казалася мне па тэлефоне, калі я ехаў да цябе ў госьці: толькі прыяжджай, калі на дварэ яшчэ відно! Быў у мамы гэты пункт: сустракацца трэба ўдзень. «Мама, — іранізаваў я, — у цябе што, электрычнасьці дома няма? Не прылучыне ж жывем!» А яшчэ: бульба. «Бульба ж астыне», — казалася ты распачна, прыводзячы гэта як неаспрэчны аргумэнт супраць маіх спазьненняў. Зорнае неба над галавой і бульба на пліце — два кантрапункты, маміна філізофія. Дзе яно цяпер — далёкае, крохкае, цудоўнае...

На шчасьце, неўзабаве я пачуў яе дрогкі, цёплы, мілы голас.

«Усё добра, мама, — сказаў я, спыняючы яе бясконцыя пытаньні, якія сыпаліся адно за адным, лашчачы мой слых. — Я пішу новую кнігу, якая прынясе мне грошы, свабоду і радасьць. Не, цяпер я ня дома, я ўдзельнічаю ў фестывалі за мяжой, чытаю свае тэксты добрым людзям. Я здаровы і вясёлы, чуеш, якая радасьць напаўняе мяне? Вакол таленавітыя і вольныя людзі, якія зычаць мне толькі дабра і ўдачы, я атрымаю агромністы ганарар і тады прыеду да цябе зь вялікім тортам. “Ленінградскім”, як ты любіш! І мы вып'ем па кропельцы віна і паставім старую кружэлку

з італійскай папсой, і ўспомнім старыя часы. Я добра апра-
нуты, усе мне зайздросьцяць, жанчыны глядзяць на мяне зь
пяшчотай, а ўсе мужчыны хочуць быць маімі сябрамі. Пра
мяне пішуць самыя вядомыя сайты, ты можаш пачытаць,
калі ўключыш кампютар, і паказаць тваім старым сяброўкам
мае партрэты, зробленыя найлепшымі фатографамі. Няхай
сяброўкі зайздросьцяць і дзівяцца: як мог вырасьці такі цу-
доўны чалавек з нашага абібока, неслуха і вар'ята? Няхай
усе ганарацца табою так, як ты ганарышся мною, мілая ма-
ма. Спадзяюся, і ты здаровая і жывеш у цеплыні і добра-
быце, мая мамачка. Хутка мы пабачымся, і я абдыму цябе
моцна і аддана, як ты любіш. У цябе ўсё ў парадку? Можа,
даслаць табе грошай? Мама? Мама?»

«Вось і добра, — сказаў купец, калі я аддаў яму труб-
ку. — Хлусьня, усё хлусьня... Але нашым бацькам патрэбная
такая хлусьня, каб яны дажылі свае дні ў спакоі і шчасьці.
Ці ты маеш нешта супраць маіх развагаў?»

«Я згодны з вамі, пане купец, — сказаў я. — Блізкім,
слабым і пагарджаным ніколі ня варта казаць усю праўду.
Праўду варта казаць моцным і надзеленым уладай. Нача-
льству. Генэралам. Багацеям. Усім тым, хто ня хоча яе чуць.
Але навошта праўда тым, хто і так зь ёй жыве? Казкі для іх
важнейшыя за праўду».

«А ў тваіх словах нешта ёсьць, — зь цікавасьцю зірнуў на
мяне купец. — Эх, вінавайца, усё магло стацца зусім інакш.
І мы маглі б весьці гутарку ў зусім іншых абставінах. Добра.
Заўтра я дашлю тваёй маці грошы, скажу, што яны ад цябе.
А ты ідзі і думай над новай гісторыяй. Мы пачулі восем —
і хочам яшчэ тузін, ды яшчэ дзесяць, ды яшчэ адну! Ідзі ж
нарэшце спаць — і памятай маю дабрюню!»

ГІСТОРЫЯ ДЗЯВЯТАЯ

НАШ ДОБРЫ СТАРЫ САЛАЗАР

Сабака пачаў выць а трэцяй гадзіне ночы. Ён усё выў і выў, выцягваючы суседзяў зь іхных сарамлівых сноў: першай прачнулася старая за сьцяной пакоя, дзе ён сядзеў, паставіўшы на ложка сівыя лапы; прачнулася — і заварочалася, зайшлася шапатлівымі праклёнамі. Потым прачнулася дзіця зьверху, зараўло ад страху, падняліся бацькі, забегалі — пачулі: вые, вылаяліся. Сусед зьнізу прадраў вочы, выйшаў пакурыць на балькон, задраў галаву — у кватэры, дзе выў сабака, гарэла сьвятло.

«Зноў гэтыя сабаку аднаго дома кінулі», — сказала жонка мужу справа за сьценкай.

«Я ж іх увечары бачыў, — сказаў муж. — Дома былі».

«Значыць, самі дрыхнуць у навушніках, а сабака вые. Вось жа парачка. Свалачэй кусок. Ім пофіг, а мне галава баліць».

«Трэба зь імі разабрацца», — вырашыў муж. Неахвотна вылез з ложка, накінуў спартовы касьцюм, сунуў ногі ў тапкі. Выйшаў на пляцоўку, пазваніў у тья дзьверы, за якімі выводзіў жаласьлівыя песьні сабака. Ніхто не адчыніў.

«Можа, і праўда зьехалі», — сказаў муж, вярнуўшыся.

«Ну як так можна, а?»

Прышла раніца, але сабака працягваў выць. Голас ягоны рабіўся ўсё больш хрыпаты і надрыўны. Суседзі ўсталі і пайшлі на работу. Пайшлі ня ўсе — тыя, хто застаўся дома, увесь дзень чулі сабачае выцьцё праз тонкія сьцены. А потым нехта з суседзяў вярнуўся з работы, увайшоў у пад'езд, зноў наткнуўся на чортавы энкі беднага сабакі, што даносіліся з-за дзьвярэй, мацюкнуўся — і выклікаў міліцыю. Міліцыя дзьвярэй ламаць ня стала, але пазваніла гаспадарам на мабільныя: спачатку Аглаі П. Стоячы каля дзьвярэй зачыненай кватэры, у якой няспынна выў сабака, міліцыянты і суседзі пачулі, як унутры зазваніў тэлефон. Аглая П. не здымала трубку. Яе тэлефон быў у кватэры, а яна не здымала трубку — і гэта ўжо само па сабе было падазрона. Пазванілі другому гаспадару — мужу Аглаі П. Віктару Ж. Але і той чамусь не падымаў. Пазванілі Аглаі П. на работу — там казалі, што яна сёньня на працоўным месцы не зьяўлялася. Пазванілі на работу Віктару Ж. — тая самая карціна.

Што робяць у такіх выпадках? Чакаюць. Сабака выў. Міліцыя зьехала, а той сусед, што абяцаў разабрацца, вырашыў дзейнічаць. Пералез праз балькон, зазірнуў у вокны кватэры, дзе жылі Аглая зь Віктарам — і пабачыў пакой, у якім гарэла сьвятло, а ў пакоі Аглаю, што нерухома ляжала на ложку ў дзіўнай позе, тварам у падушку. А перад ёй, паставіўшы белыя лапы на край ложка і выцягнуўшы пысу, сядзеў сабака і выў.

Увечары прыехалі людзі ў форме, са зброяй і ўзламалі дзьверы. Сабака не хацеў іх пускаяць, брахаў, загарадзіўшы праход, шчэрэй гнілаватыя зубы — яго ледзь не застрэлілі. Але неяк супакоілі, пакарміўшы, надзелі ашыйнік і прывязалі да батарэі. Аглая была мёртвая з учарашняга вечара. Нехта выцяў яе па галаве ззаду тупым прадметам. Ніякіх сьлядоў Віктара Ж. у кватэры не было — апрача ягоных рэчаў, акуратна разьвешаных у шафе, апрача той дробязі, якую называюць прыладамі гігіены, апрача ягоных кніг і ягонага ноўтбука, які адразу ж адправілі на экспэртызу.

Віктара Ж. знайшлі ўначы на вакзале. Ён сядзеў у залі чаканьня, жаваў сасіску ў цесьце і піў распушчальную каву. Білета на цягнік у яго не было. Яны з Аглаяй пасварыліся ў той вечар, патлумачыў Віктар Ж. Моцна пасварыліся. Вырасьлі разысьціся. Вырасьлі, што ня могуць больш разам. Крычалі адно аднаму ў твар...

І ён сышоў. А ісьці яму не было куды. Ноч ён прабавіў, бадзяючыся па горадзе, удзень сядзеў у кавярнях, купіў сабе кнігу. А калі сьцямнела, прыйшоў на вакзал і пачаў чытаць. Ён ня ведаў, што яму рабіць.

Не, ён не забіваў. Ён нікога не забіваў. А пагатоў Аглаю, якую ён кахаў больш за ўсё на сьвеце.

Гэтага ня можа быць. *Няможаняможаняможаняможа.*

Гэта ня ён і гэтага ня можа быць і гэта ня ён.

Яго прывезьлі ў пустую кватэру, дзе па скамечанай прасьціне яшчэ можна было ўгадаць, у якім месцы ляжала Аглая. Сабака вітаў яго радасным, крыху дакорлівым брэхам. Віктар Ж. апусьціўся на кукішкі, сабака тыцнуўся пысай яму ў далоні і ціха забурчаў. Віктар Ж. пагладзіў яго за вушамі і заплакаў.

«Салазар, — сказаў ён. — Наш стары Салазар... Як жа так?»

Саід С. быў сьледчым у гэтай справе. Саід С. быў чыстакроўны беларус, нягледзячы на імя, абазнаньня людзі казалі, што ў яго карані беларускіх татараў, якія пасяліліся некалі ў ВКЛ і змагаліся разам з нашымі продкамі пад Грунвальдам, але Саід С. ніколі ня чуў, каб у ягоным родзе былі мусульмане. Саід С. меў блакітныя вочы і сьветлыя валасы, белую скуру, якая ўлетку чырванела і злазіла ад загару, і славянскі нос. Ісьцінны арыец! Ягоная старая маці сама ня памятала, чаму яго назвалі Саідам. А бацька, які, магчыма, здолеў бы ўсё патлумачыць, даўно памёр ад раку. Саід С. ніколі не задумваўся над тым, каб памяняць імя. Ён лічыў, што калі маці і бацька далі яго табе, яны лепш ведалі, якое імя прынясе сыну шчасьце. Саід С. бачыў забі-

тую Аглаю П. і зразумеў, што ў такой жанчыны магло быць шмат прыхільнікаў. Саід С. паглядзеў на Віктара Ж. і не зразумеў, ці варта яму верыць. Саід С. паглядзеў на сабаку і падумаў пра тое, якія дзіўныя мянушкі даюць гаспадары сваім жывёлам.

«Як, вы кажаце, завуць сабаку?» — спытаў ён у Віктара Ж.

«Салазар... — адказаў Віктар Ж. — Наш стары Салазар... Гэта быў сабака Аглаі, калі мы пазнаёмліся. А потым — наш... Наш стары добры Салаед, нашае Сала, Сальца...»

На гэтых словах сабака забрахаў і кінуўся да рукі Віктара Ж., нібы хацеў укусіць яе.

«А вы ведаеце, што гэта за імя? — спытаў сьледчы Саід С. — Ведаеце, што яно значыць? Каго так звалі?»

«Імя дала яму Аглая... — разгублена сказаў Віктар Ж. — А што такое? Імя як імя. Сабачае. Яму пасуе».

«Пасуе, — задуменна пагадзіўся Саід С. — Бывае, што жывёлаў называюць вельмі дзіўна. Напрыклад, у маіх знаёмых жыве кот Чанкайшы. А ў сяброўкі — чарапаха Графіня Батары... А каторай вы сышлі з кватэры ў той вечар?»

«А дзясятай, — сказаў Віктар Ж. — Прыкладна а дзясятай. Але я ня памятаю! Я не забіваў яе! Мы проста моцна пасварыліся, вось і ўсё. Мы часта сварыліся апошнім часам. Я некалькі разоў ужо сыходзіў і вяртаўся... Вяртаўся, бо кахаю яе!»

«Суседзі бачылі вас разам, і гэта было каля дзясятай, — сказаў Саід С. — Вы падымаліся з Аглаяй П. у кватэру. Сабака брахаў, вітаючы вас. Вы трымалі Аглаю П. за руку».

«Усё было добра, — сказаў Віктар Ж. — Калі мы ішлі дамоў, усё было добра. *Добрадобрадобрадобра*. А потым яе нібы муха ўкусіла. Аглая пачала абражаць мяне... Я ня вытрымаў і сышоў...»

«Як доўга вы сварыліся?»

«Я не засякаў час, — успыхнуў Віктар Ж. — Мне падалося, гэта працягвалася некалькі гадзін. Але кожнага разу,

калі мы сварымся, я думаю, што гэта цягнецца вечнасьць. Што я кажу... Яе больш няма, няма!.. Я кахаў яе! Кахаў! А цяпер у мяне застаўся толькі Салазар! Знайдзіце таго, хто забіў яе!»

«Чаму ў той вечар распачалася сварка?»

«Я прыраўнаваў яе... Апошнім часам яна часта цэлымі днямі прападала ня дома... То бок яна працавала, вядома ж... Але пасья працы ішла да гэтых сваіх сябровак... А мы з Салазарам сядзелі адны. У той вечар я пайшоў сустракаць яе. Яна была надзіва вясёлай. І я падумаў, што так можа выглядаць толькі жанчына пасья жарсных любошчаў. І я сказаў ёй пра гэта на кухні. Ня вытрымаў і сказаў. А яна сказала, што я... Сказала, што я...»

І Віктар Ж. заліўся сьлязьмі. Салазар сядзеў перад ім, нахіліўшы пысу і ўважліва слухаючы. Саід С. злавіў сябе на думцы, што ён міжволі паўтарае тое, што робіць стары сабака.

«Яна сказала, што я нікчэмнасьць. Раўнівае гаўно. І што я магу ісьці на ўсе чатыры бакі, яна знойдзе, з кім прабавіць ноч, калі ўжо я так настойліва прапаную ёй заняцца тымі чортавымі любошчамі. І потым яна сышла ў спальню, а я схапіў кашалёк і тэлефон і выскачыў на пляцоўку. Я быў зьнішчаны, злосны, разьёшаны, паранены, я быў на мяжы самагубства! Я пайшоў куды вочы глядзяць, я сам не зразумеў, як апынуўся на беразе Сьвіслачы ў кампаніі нейкіх людзей, якія напалі мяне і забралі амаль усе грошы... Я так кахаў яе! Саід Іванавіч, я так кахаў яе! Наш стары Салазару, што ж гэта такое! Адзін ты застаўся мне напамінам пра маё каханьне!»

Сьледчы Саід С. сядзеў дома і карміў рыбак. Толькі што ён паеў плову, пакурыў кальян і прачытаў разьдзел з Карану ў беларускім перакладзе — усё ж імя абавязвае. А цяпер ён піў каньяк, краем вока глядзеў сэрыял і карміў рыбак, бо імя — гэта яшчэ ня ўсё, што дадзена чалавеку. Апошнія сухія драбочкі ўпалі ў ваду. Саід С. зачыніў вечка.

Акварыюм с'вязаўся ў паўцэнтры пакоя, як шар у руцэ прадказальніка будучыні. Залатыя, смарагдавыя і фіялетавыя рыбка сноўдалі за шклом, то знікаючы ў цяжкай, нібы парц'еры, вадзе акварыюма, то ледзь не зазіраючы ў вочы Саіду С. сваімі пыхлівымі разьдзьмутымі насамі. Саід С. глядзеў на рыбак і думаў пра Віктара Ж. А рыбка пагардліва глядзелі на Саіда С. Пра што яны думалі, ніхто ня ведаў. Дый, калі шчыра, мала хто ў гэтым сьвеце быў гатовы забіваць сабе галаву такой лухтою, як думкі дэкаратыўных рыбак у хатнім акварыюме. Але Саід С. сядзеў у сябе дома, дзе ён жыў зусім адзін, і ніхто не замінаў яму думаць пра тое, пра што заманецца. Ён сядзеў перад пузатым, таямніча асьветленым знутры акварыюмам і думаў пра дзясятую гадзіну вечара ў пяціпавярховых дамах, шчыльна заселеных людзьмі і жывёламі. Пра тое, як згушчаецца паветра ў 22.00 паводле мясцовага часу, як мацнеюць гукі, рэжучы слых, як у кватэры прабіраюцца стома і сон, вяжучы мазгі, як зло, зайздасьць, раздражненьне і жорсткасьць цяжарам кладуцца на душы ў гэтую страшную гадзіну пасля працоўнага дня. А яшчэ Саід С. уяўляў сябе на месцы смарагдавай рыбка. Пражэрлівай, хцівай і фанабэрыстай рыбка, якая глядзіць на сьвет людзей з-за тоўстага шкла — і бачыць сваіх гаспадароў, якія ня ведаюць, куды падзець сябе ў такім бясконцым акварыюме. Якімі мітусьлівымі мы мусім падавацца ім. Якімі разгубленымі і якімі вялікімі. І якімі скрыўленымі яны бачаць нашыя задумлівыя, кожную хвіліну гатовыя расплыцца ў злараднай усьмешцы твары.

Сэрыял даўно скончыўся. Саід С. глядзеў на рыбак і ўспамінаў чалавека, які некалі праходзіў падазраваным у справе аб забойстве. Саід С. тым разам праводзіў сьледзтва. Саід С. казаў, ці ня можа падазраваны назваць сьведак, якія б пацьвердзілі, што яго не было ў доме ў момант забойства. Падазраваны горка ўсьміхаўся. Не, сьведак не было, не было і алібі. А потым падазраваны сказаў, што сьведка

ўсё ж ёсьць. Толькі ніхто ня зможа яго выслухаць. Дакладней, не захоча. А яшчэ дакладней, ня знойдзе.

«Ён што, памёр, ваш сьведка? — спытаў тады Саід С., ня зводзячы з твару падазраванага цікаўных вачэй. Бо той чалавек яму падабаўся. — Або эміграваў?»

«Птушка, — сказаў падазраваны. — Крумкач на дрэве. У дзень забойства на дрэве каля самага акна сядзеў крумкач. І перад тым, як я сышоў, той крумкач падляцеў блізка-блізка да акна, ён нават сеў на падзаконьне. Крумкач сядзеў там і пазіраў круглым вокам на тое, што адбываецца. Я сышоў, а крумкач застаўся. Крумкач бачыў, як я сышоў. Крумкач бачыў, што адбывалася пасля майго сыходу. Крумкач ведае забойцу і ведае, што мяне там не было, я сышоў раней. Ды толькі хто будзе браць у сьведкі крумкача?»

«Але як крумкач мог бы даць сьведчаньні? — ціха спытаў Саід С., бо калегі ў суседнім кабінэце маглі чуць іх размову. — Якім чынам?»

«Ёсьць чалавек, які мог бы запісаць іх, — гэтаксама ціха сказаў падазраваны. — Чалавек, які ўмее гаварыць зь імі. Жывёлы ня ўмеюць падманваць, так ён кажа. А яшчэ ён кажа, што жывёлы — адзіныя, хто ўмее захоўваць таямніцы. Яны закладнікі нашых тайнаў. Разумеецца?»

«Так, — сказаў Саід С. — Я вас разумею. І ўсё ж ніводнае сьледства не паверыць крумкачу. Давайце падумаем яшчэ...»

Тая гісторыя скончылася добра. Саід С. знайшоў забойцу, падазраваны быў ні пры чым, падазрэньне зь яго знялі. На разьвітаньне гэты чалавек, які адчуваў да Саіда С. удзячнасьць, пакінуў яму сваю электронную адрэсу. І цяпер Саід С. успомніў тую гісторыю — і ён выпіў яшчэ каньяку і сеў пісаць ліст.

Назаўтра Саід С. прыехаў у тое бязрадаснае, цёмнае месца з шэрымі сьценамі і пахам сьмерці, дзе чакаў свайго канца стары сабака зь мянушкай Салазар. Ён паказаў пасьведчаньне — і неўзабаве ўжо выводзіў сабаку на святло. Саід С. пасадзіў сабаку побач на пасажырскае сядзеньне —

і яны шпарка паехалі па яшчэ сонным праспэктце: сьледчы і стары сабака. Саід С. выехаў за горад. Праз гадзіну ягоная машына спынілася каля нічым не прыкметнага катэджа з закратаванымі вокнамі. Саід С. пазваніў. Пачуўся гук аўтаматычнага замка. Вартаўнік правёў Саіда С. і Салазара па доўгім калідоры. У проста абстаўленым кабінэце сядзеў пажылы чалавек і стрыг сабе пазногці.

«Вы, спадзяюся, разумеете, Саід Іванавіч, што ніхто ня мусіць ведаць пра ваш візыт сюды, — сказаў чалавек, акуратна складваючы састрыжаныя пазногці ў попельніцу. — Калі вы раскажаце камусьці, што вы пабачылі, вам ніхто не паверыць. Тое, што вы пабачыце, не прынясе вам задавальненьня. А тое, што вы даведаецеся, не прынясе вам нічога, акрамя праўды. Дарэчы, няма ніякай гарантыі, што ў нас нешта атрымаецца. Хадземце за мной».

У калідоры да іх падышоў асыстэнт і забраў з рукі Саіда С. павадок. Забраў і павёў Салазара некуды па сходах. Сабака азіраўся на сьледчага, нібы ня верыў у здраду.

«Яму будзе балюча? Ён застанецца інвалідам? Або яго ўсыпяць?» — спытаў Саід С.

«Балюча будзе не яму... — сказаў чалавек, які стрыг сабе пазногці. — Мы не займаемся зьдзекам з жывёлаў. Мы размаўляем. Гэта хутчэй псыхатэрапія. Кожнаму хочацца выгаварыцца на старасьці гадоў».

«Гэта праўда», — кіўнуў Саід С. Ён раптам адчуў сябе маладым. Маладым, прыгожым і шчаслівым.

Яны спыніліся перад вялікім акном. За акном быў двор, у двары стаяла міса поўная корму і мэталічная пайлка. Саід С. бачыў, як Салазара вывелі і пакінулі там аднаго. Сабака прынюхаўся, пахадзіў крыху па двары, ён зь цікавасьцю разглядаў куты і нават, як падалося Саіду С., зірнуў на высокае акно, за якім стаялі людзі і назіралі за сабачымі перамяшчэньнямі.

Сабака нахіліўся да місы і з годнасьцю паеў. Потым пачаў прагна хлябтаць ваду. І тут у двары зьявілася жанчына

ў чорным. Не зьвяртаючы ўвагі на сабаку, яна падышла да кармушкі і як нічога ніякага апусьціла ў яе нос. Яна грызла корм і мармытала нешта пяшчотнае, нібы чытала верш. Саід С. неадрыўна глядзеў на яе і на Салазара. Яны былі такія падобныя ў гэты момант. Жанчына прысела побач з сабакам і пазяхнула. А потым легла на сьпіну.

Легла і штосьці прамовіла.

Салазар ціха гаўкнуў.

Надышла цішыня. Салазар недаверліва глядзеў на жанчыну, а тая нібыта спала. Сабака прылёг побач.

А тады пачалася размова. Час ад часу жанчына ўскоквала і хадзіла па-сабачаму вакол Салазара, а потым зноў клалася на зямлю. І ўжо Салазар падыходзіў да яе, клаў галаву ёй на грудзі, падвываў і ляскаў зубамі. А потым яны зноў елі. І трэсьлі галавамі, і церліся адно аб аднаго.

«Гэта доўгі працэс, — сказаў чалавек, які стрыг пазногці. — Думаеце, сабака расказвае ёй усё сваё жыцьцё? Яны толькі пачалі. Гэта знаёмства. Добра, калі яны да вечара праройдуць да справы. Але пачатак шматабяцальны».

Саід С. глядзеў на рухі жанчыны і сабакі — і ў яго пачала кружыцца галава. Перад вачыма ўзьніклі каляровыя рыбкі: залатая, смарагдавая, фіялетавая, зялёная... І яшчэ адна. Зусім чужая рыбка. Ён ніколі ня еў такой. Зусім белая рыбка плавала вакол яго галавы і прымервалася, каб упіцца ў вока вострымі дробнымі зубамі. Саід С. перавёў позірк на чалавека, які стрыг пазногці. Той апусьціўся на кукішкі і пацёрся сьпінай аб ногі сьледчага.

«Рыбкі, — сказаў чалавек, які стрыг пазногці. — У вас дома рыбкі. Я адчуваю пах сушаных чарвячкоў. Бачыце, Саід Іванавіч, мы тут таксама сьледчыя. Не зьвяртайце ўвагі. Я не ўкушу вас. Мне проста трэба трошкі адпачыць».

«Вядома, — сказаў Саід С., і голас ягоны быў нібы чужы. — Не саромцеся. Я тут па справе. Мяне не цікавіць ваша асабістае жыцьцё. Я проста хачу даведацца праўду. А потым я паеду і ўсё забуду».

Уначы яны сядзелі на прасторнай тэрасе гэтага нічым не прыкметнага катэджа. Чалавек, які стрыг пазногці, жанчына, якая размаўляла з Салазарам, і сьледчы Саід С.

«Віктар Ж. і праўда выйшаў з кватэры, — стомлена сказала жанчына. — Выйшаў у плашчы, узяўшы толькі кашалёк і тэлефон. Але ён вярнуўся. Вярнуўся і ўзяў цяжкую гантэлю, якая ржавела на бальконе. Сабака пабег за ім. Віктар Ж. увайшоў у спальню і пабачыў, як Аглая П. набірае на тэлефоне нечы нумар. Аглая П. стаяла да яго сьпінай. Сабака быў паміж імі, ён прадчуваў нядобрае. Калі шчыра, ён заўжды падазраваў, што Віктар Ж. кепскі чалавек. Сабака хацеў спыніць бяду. Але не пасьпеў. Віктар Ж. выцяў жонку гантэляй па галаве, і яна ўпала. Сабака лічыць, што Віктар Ж. быў у стане афэкту, у яго быў прыступ рэўнасьці. Віктар не хацеў забіваць Аглаю, але ён не кантраляваў сябе. Аглая памерла на месцы. Віктар у жаху выскачыў з кватэры. Але гантэлю ўзяў з сабой. Сабака глядзеў у акно, як Віктар уцякае. Ліхтар гарэў ярка...»

«Дзякую, — сказаў Саід С. — Вы вельмі дапамаглі сьледзтву. Цяпер мне ўсё зразумела. Як я магу вам аддзячыць?»

«Мая жонка не прымае ні грошай, ні падарункаў ад чужых людзей, — сказаў чалавек, які стрыг пазногці. — А яшчэ мы не бярэм нічога ад дзяржавы».

«Я ўдзячны вам, так бы мовіць, у прыватным парадку, — сказаў Саід С. — Што я магу зрабіць для вас?»

«Ня думаю, што мы яшчэ сустрэнемся, — спакойна сказала жанчына. — Мы зьяжджам, праўда?»

«Так, — сказаў чалавек, які стрыг пазногці. — Мы ня можам заставацца на адным месцы».

«Ці магу я... — сказаў Саід С. — Ці магу я забраць сабаку дамоў?»

«На вашым месцы я б не рабіла гэтага, — сказала жанчына ў чорным. — Вам цяжка будзе жыць з істотай, якая ведае пра вас больш, чым вы думаеце. Зрэшты, як хочаце».

Саід С. яшчэ раз падзякаваў і выйшаў у калідор. Салазар спаў, паклаўшы на сівыя, нібы срэбрам пасыпаныя лапы стомленую пысу. Ён шмат расказаў сёння той разумнай самцы. Вельмі шмат... Значна больш, чым камусьці за апошні год. Ён усё зрабіў правільна. Ён ніколі не любіў Віктара Ж.

Браць да сябе Віктара Ж. было памылкай. Бедная Аглая. Бедны Віктар Ж.

Салазар ведаў пра жыцьцё значна больш за гэтага нічэмнага чалавека, якога прывяла некалі ў дом цудоўная Аглая. Салазар бачыў у сваім жыцьці вельмі шмат. Бачыў — і чуў. Вясёлых жанчын, якія прыходзілі, калі Віктар быў на працы, лашчылі Салазара за шыяй і абмяркоўвалі, які ж лапух гэты Аглаін муж. Іншых сабакаў, якіх прыводзілі тыя дагледжаныя жанчыны. Таропкіх і няўкладных мужчын, якіх Аглая запрашала дамоў, калі Віктара Ж. не было. Спачатку быў адзін, потым другі, а нядаўна зьявіўся трэці. Гэтаму трэцяму яна і званіла тады, уся ў сьлязах, калі Віктар сышоў. Званіла, каб паскардзіцца на лёс. Званіла, просячы дапамогі.

Гэты трэці прыехаў — і забіў яе. Забіў, варта было ёй адварнуцца. Салазар даўно папярэдзваў Аглаю, што гэты трэці — сьлізкі чалавек, што ён пахне крывёй і вар'яцтвам, што сувязь зь ім не давядзе да добра. Але яна ня чула. Цалавала Салазара ў пысу — і ня чула.

Гэты трэці пасварыўся з Аглаяй. Аглаі не спадабаліся ягоныя суцяшэньні, у якіх ён зайшоў занадта далёка. І гэты трэці, апантаны пажадай, забіў яе — як толькі яна адварнулася.

Тады, на ложку, ён укусіў гада за нагу. Але той ударыў Салазара па галаве нечым цяжкім. І аглушаны Салазар нічога ня мог зрабіць. Ён ачуняў, калі ўсё ўжо было скончана.

Бедная Аглая.

Салазар вырашыў, што знойдзе забойцу — і адпомсьціць. Салазар запомніў ягоны пах. А пакуль што ён скеп-

тычна паглядзеў на чалавека, які ўзяў у руку ягоны павадок, і падумаў, што жыцьцё падобнае да дарогі дамоў.

Доўгай начной дарогі дамоў.

Яшчэ не дачытаўшы ім новую гісторыю, я ўжо адчуваў, што мяне чакае трыюмф. У гэтым не было ніякіх сумневаў. Я займаўся пісьменствам ня першы год; о не! я ведаў розныя хітрыкі, з дапамогай якіх можна даведацца рэакцыю слухачоў. Прамовіўшы: «Ён не любіў Віктара Ж.», я скасавурыў вочы на публіку: яны слухалі мяне, затаіўшы дыханьне — і па іх уважлівых тварах я зразумеў, што ім хочацца толькі аднаго — каб гісторыя скончылася і яны выдыхнулі.

Я зачыніў ноўтбук і абвёў іх вачыма з наўмыснай абыякавасьцю — і кожны зь іх выглядаў так, нібы хацеў патлумачыць мне і падказаць тое, што я сам прыдумаў дзеля іхнай пацехі. Слабыя, вартыя шкадаваньня людзі... Як жа лёгка зачараваць вас звычайнымі словамі — дастаткова толькі ўмець расставіць іх у патрэбным парадку.

Купец ня вытрымаў першы:

«Ах ты суччын сын!»

Ён выглядаў так, нібы хацеў пацалаваць мяне.

«Ты сам разумееш, што напісаў? Гэтай гісторыяй пра старога сабаку ты пераплюнуў наш улюбёны “Маўзалеі”! Маргуся, нясі віно! Наш небарака заслужыў шклянчачку чырвонага!»

Радасная Маргуся кінулася па бутэльку.

«Які дэтэктыў! — бушаваў купец. — Якая жарсьць і якая таямніца! Мы да канца ня ведалі адказу, ці вінаваты гэты Віктар Жэ! А калі ўпэўніліся, што ведаем — ты элегантна абвёў нас вакол пальца! Ну і вечар! Што ж, чагосьці такога я і чакаў ад цябе, мой любы! Маргуся! Дзе ты ходзіш! За такую гісторыю варта выпіць! А калі ня выпіць, дык сэрцы

павыскоккваюць у нас з грудзей! Скажы ты, дарагая, бо ў мяне няма словаў!»

«Па шчырасьці, і я не магу іх знайсці, — адгукнулася жонка купца. — З таго вечара, як я пачула аповед Жоўтае Малпы, я не хвалявалася так, як сёньня. Здаецца, нічога асаблівага, проста дэтэктыў. Але ён зроблены па-майстэрску. Дэтэктыў-казка... Думаю, мы ўсе мусім падзякаваць табе, казачнік. Налі нам, Маргуся, і сабе таксама. Але перад тым, як выпіць, я мяркую, варта ўзнагародзіць цябе воплескамі. Павер, наш казачнік, у гэтым доме яны гучаць упершыню. Прынамсі, у гонар чужога чалавека...»

І жонка купца адклала ў бок сваю паравую машынку ды паволі, з усьмешкай пачала адлічваць удары. Далонь аб далонь, далонь аб далонь. Кляч, матч, квач... Нібы дзіўны скураны ківач пачаў адлічваць раптам мае дні, а ня проста нейкая там стрэлачка-палачка. Але вось і купец далучыўся, смачна чвякаючы шырокімі каўшамі сваіх вялікіх рук, звонка падхапіла Маргуся, забіў ручкамі, як быццам яго ў аздак укалолі, сын купца... Я паглядзеў на Артэміюша — ён таксама пляскаў з адсутным выглядам, суха і холадна, нібы выконваючы дурны загад.

Але ж авацыя. Гэта была авацыя, чорт мяне бяры. Я з годнасьцю ўстаў і лёгка, нязмушана пакланіўся. Магчыма, гэта было ўжо занадта — бо раптам яны нібы працьверазелі, і воплескі ўмомант змоўклі.

«І ўсё ж — хораша... Усё ж хораша...» — прамармытаў купец, абдымаючы жонку.

Маргуся глядзела на мяне поўнымі радасьці вачыма, твар яе сьвязаўся. Ёй хацелася нешта сказаць, але ніхто не даваў ёй слова. Я падміргнуў ёй.

«Ня ведаю, ня ведаю, — сказаў купец. — Але мне здаецца, ты шмат чаму навучыўся ў маім доме. Хай адсохне твая татарская галава, калі ты ўпотаі шкадуеш пра нашую дамову, мой бедны вінавайца! Маргуся, як ты думаеш? Здаецца, ты не дарма адорвала яго пяшчотнымі паглядамі?»

Маргусіны шчокі заліліся непрыемнай, нейкай занадта ўжо відавочнай чырванню — і ўсё ж яна дражніла мяне, гэтая вычварэнская чырвань. Я сядзеў на сваім крэсьле, ня здольны адвесьці вачэй ад яе нібы нарысаванага характэра, і думаў пра тое, што ў мяне і праўда ўсё атрымалася.

Як заўжды ў хвіліны трыюмфу, я пачаў успамінаць, як жа ў мяне напісалася тое, што прынесла мне гэтую заслужаную славу. Напісалася? О не, я не любіў гэтае слова. Быццам яно неяк *само* напісалася... Не, не само! Гэта напісаў я, я! Вось гэтымі рукамі!

Як жа я мучыўся, з самага сьвітанку... Як праклінаў сябе за апатыю... Я ня мог напісаць ні слова ажно да пяці гадзін вечара. Я проста сядзеў і тупа грыз пазногці. Я быў пусты, я быў у пастцы! Я быў ніхто. Мне заставалася ўсяго пара гадзін, каб прыдумаць казку і перанесьці яе на халодны экран ноўтбука. Усяго пара гадзін! Дзіўныя пульсы імкнулі зь мяне, галава гарэла, у роце перасохла, ныла ў жываце... Я меў цьмяную, зусім не адшліфаваную ідэю гісторыі — але як перадаць яе словам, я ня ведаў. Проста сядзеў увесь дзень за сталом і думаў, які я няздара і хлус. Я слухаў, як грае ў двары на сваім расьпешчаным д'ябальскім «пакардзе» дзікун-Артэміюш, я ўзіраўся ў фіялку, якую паставіла Маргуса на мой працоўны стол, фіялку ў аранжавым гаршку — быццам фіялка магла дапамагчы мне ператварыць у словы ўсё тое бясформеннае і крохкае, што я пасьпеў надумаць, усё тое, што ніяк не магло зрабіцца Творам — але зрабілася. Фантастыка!

Пакуль я думаў, што рабіць, і ўжо рыхтаваўся маральна да ганьбы, якая мяне чакала, фіялка на маім стале пасьпела перажыць мноства пераўтварэньняў. Яна пабыла словам «фіялка», словам, пазбаўленым значэньняў, проста пустым словам — і я гадзіну дзівіўся, як сьмешна і бязглузда выглядаюць словы, калі ўспрымаць іх як набор гукаў і ня больш. Фіялка... Фі-ял-ка. Што за лухта? Кветка. К-в-е-т-к-а. О, мільёны, мільёны кветак згнілі ў сотнях тысячаў тэкстаў. І што? Хіба фіялка перастала быць фіялкай, а кветка

кветкай? Анягож! Сьвет жыве сабе спакойна бяз нашай мовы. Расьліны растуць, жывёлы жывуць, людзі лютуюць, сьмерць прымірае, дым дыміць, пара паруе, любоў любіць, а голад агаляе ўсіх, і словы, і людзей, і падзеі, пазбаўляе ўсё ад лішніх значэньняў.

О, мова... Фіялка — гэта ілюзія фіялкі! Мова — ілюзія мовы! Кветка — ды няма ніякай кветкі! Толькі нешта, што паўзе зь зямлі і задыхаецца ад голаду і смагі, варта толькі прыродзе трошкі зьбіцца з рытму. А я хіба — ня кветка? А купец? А сын купца? Нават Артэміюш — і той: кветка. Кавун, які некалі ўпадзе на зямлю, перапоўнены салодкай зайздрасцю.

І вось так, думаючы абсалютна пра іншае, ніяк не звязанае з маёй задачай, з галавой, апухлай ад марных развагаў, уперыўшыся вачыма ў гаршчок і тую пошлую істоту, якая ў ім жыла... Вось так — я раптам сеў і за дзьве гадзіны зрабіў гісторыю, якая іх зачаравала.

Я, чалавек у клоўнскім пінжаку, раб і рыба, сурочаны сурок, іхны даўжнік і душа іх кампаніі.

Яшчэ некалькі тыдняў працы, некалькі тыдняў, а зусім ня месяц — і я выйду адсюль вольным чалавекам.

«Артэміюш, — зьвярнуўся купец да майго злога дэмана. — Прызнаюся табе шчыра, слухаць цябе я ня маю сёньня ніякай ахвоты. Мушу зрабіць гэта выключна з павягі да справядлівасьці. Прашу цябе, ня псуй нам настрой і не гундось. Скажы коратка і ясна, якія прэтэнзіі ты маеш да гісторыі пра Салазара».

«Дзякую за давер, пане гаспадару, — сказаў Артэміюш. — Дзякую за вашу справядлівасьць! Гісторыя, якую мы пачулі, ня мае ў сабе нічога новага. Выспа доктара Маро... Іхтыяндр... Тая самая тэма. Што да мастацкіх прыёмаў: ну, напрыклад, наколькі б лепш слухалася гэтая казачка, калі б на сказе “Ён не любіў Віктара Ж.” аповед скончыўся. Калі вы падумаеце над маімі словамі, дык пагодзіцеся са мною. Тэкст слабаваты, над ім яшчэ працаваць і працаваць».

«Не забывай, Артэміюш, — уступілася за мяне жонка купца. — Казачнік мае ўсяго дзень і ноч, каб напісаць гісторыю. Ноччу ён адпачывае, бо нават вялікім грэшнікам патрэбны сон, гэтакімі ўжо стварыў Міласэрны Бог нас, людзей. Я пэўная, што калі б наш госьць меў больш часу, ягоныя казкі былі б яшчэ больш займальнымі, выразнымі і дасканалымі. Так што, мілы Артэміюш, улічвай тое, у якіх умовах гэты чалавек піша для нас свае казкі, як шмат ён пасьпявае, нягледзячы на брак часу».

«Як скажаце, шаноўная пані, — пакланіўся Артэміюш. — Схіляю галаву перад вашай літасьцю і розумам».

«Кажаш, было б лепш скончыць гісторыю, не разжоўваючы ўсё да канца? — задумаўся купец. — “Ён не любіў Віктара Ж.” — і кропка? А ты маеш рацыю, мой верны Артэміюш. Калі б гісторыя скончылася менавіта так, мы зразумелі б, што сабака ўсіх падмануў. Зразумелі б без дадатковых тлумачэньняў. Вымушаны прызнаць, што такая канцоўка была б больш эфэктнай...»

«Затое мы не пачулі б важных словаў пра дарогу, — сказала Маргуся. — Мне яны спадабаліся. Жыцьцё — гэта доўгая начная дарога дамоў...»

«Не пярэч мне, — павярнуўся да яе купец. — Што такое жыцьцё, мы абмяркоўвалі з нашым госьцем яшчэ да таго, як заключылі нашу справядлівую дамову. Памятаеш, госьцю, нашу размову ў офісе? Табе спадабаўся вобраз, які я прыдумаў, ці ня так? Пальцы... Чалавек з пальцамі-ножкамі, што крочыць па сталі. Памятаеш, сынку? Неяк я тлумачыў табе, што такое сьмерць, і рабіў вось так...»

І купец выставіў два пальцы — якімі затупаў па кухонным сталі.

«Ну памятаю», — адгукнуўся сын.

«Табе спадабалася сёньняшняя гісторыя?»

«Яна найлепшая! — крыкнуў сын купца. — Найлепшая з усіх!»

Купец усьміхнуўся.

«Сябры мае, — сказаў ён хітра. — А давайце прагаласуем. Складзем рэйтынг. А, сыноч?»

«Абажаю рэйтынгі!»

«Мы пачулі ўжо дзевяць гісторый, — працягваў купец, рады сваёй задуме. — Кожны з нас вызначыць тры найлепшыя. Тры свае ўлюбёныя. І мы вызначым самую цікавую. Згода?»

«Усяго тры?» — ускінулася Маргуся.

«Так! — строга зірнуў на яе купец. — Ну што, пачынаем? Люблю такія забавы!»

Галасаваньне прайшло хутка. Пад вясёлы гоман кожны назваў свае ўлюбёныя казкі. Вынікі мяне ня надта здзівілі, але ж які я быў горды, што менавіта мае аповеды былі ў цэнтры іхнай увагі і жывілі іхны непадробны азарт.

«Ну, Артэміюш, — сказаў купец. — Твая чарга».

«Я магу назваць тры найгоршыя гісторый, — змрочна сказаў Артэміюш. — Але найлепшыя... Іх не было».

«Добра! — махнуў рукой купец. — Вось жа чалавек... Бескампрамісны, справядлівы, упэўнены. Золата, а не слуга. Давай зробім так. Называй найгоршыя, па парадку, ад самай няздарнай, на тваю думку, да менш слабых. Ну, Артэміюш, ня псуй гульні!»

Артэміюш ледзьве не рыпеў зубамі. У выніку атрымалася, што маёй найлепшай казкай ён лічыць самую першую, пра зубы, што нямала мяне здзівіла.

«Бог з табой, — уздыхнуў купец. — Ты ўпарты, як казёл, і красамоўны, як грэцкі трагік, дарагі Артэміюш. Я ўсё запісаў. Ну, што там у нас выйшла, сябры мае? “Зубы” — 4 пункты. “Маўзалеі” — 7. “Наш добры Салазар” — 11. “Першая плятформа, першы пець” — 1. “Генэрал Ва Юй” — 2. “Дзядуля” — 2... Ох... Лухта нейкая атрымалася! Поўная лухта! Бачыце, сябры мае? Вось прыклад таго, як працуюць літаратурныя рэйтынгі! Яны ніколі не бываюць справядлівымі. Скажам наўпрост, “Дзядуля” — выдатная гісторыя, а мы маем усяго 2 балы. А памятаеце, як мы яе хвалілі? Зь пера-

могай “Салазара” не паспрачаешся, “Маўзалеі” на другім месцы, але ці значыць гэта, што наш рэйтынг адлюстроўвае каштоўнасьць гісторый? Не! Ні ў якім разе! Пераканайцеся самі. Божа Міласэрны, хвала Справядліваму Ладу, што я аднойчы адмовіўся ўдзельнічаць як выдавец ва ўсіх гэтых прэміях! Я проста не даю туды кніжак, якія яны так просяць, і не зьвяртаю ўвагі на іхныя энкі. І што, мой выдавецкі дом хоць неяк пацярпеў? Не, ён квітнее! Людзі купляюць тое, што выдаю я, а ня тое, што ўзнагароджваецца рознымі сумнеўнымі прэміямі! Купляюць, чытаюць і будуць чытаць. І твае гісторыі яны будуць чытаць таксама, мой дарагі вінавайца. Дарэчы, трэба было прымусяць прагаласаваць і цябе. Цікава, а якія тры казкі, напісаныя табой, лічыш найлепшымі ты сам? А? Прызнавайся!»

«Усе яны дарагія майму сэрцу, — ціха прамовіў я. — Не трабуйце такога адказу ад творцы, пане гаспадару. Кожная зь іх нясе ў сабе кавалачак маёй беднай душы — і ў кожную я шчыра ўклаў свой сьціплы талент».

«Што ж, — сказаў купец. — Ты маеш права на гэтакі адказ, хоць ён мяне і расчараваў. Добрай ночы ўсім! Хвала нашай Высьпе: столькі спакойных начэй не было тут з часоў маёй маладосьці. Хвала Справядліваму Ладу — ён навучыў нас розуму і стрыманасьці, сьціпласьці і памяркоўнасьці...»

«Хвала!» — сказалі мы хорам і разышліся па сваіх пакоях, і толькі Маргуса і Артэміюш заняліся вечаровымі справамі, якія маюць добрыя слугі, каб на раніцу дом быў гатовы да новага дня.

Я ляжаў у ложку, абдумваючы новую гісторыю, якая мусіла быць яшчэ лепшай за папярэднюю; я меў зачын, але ня меў працягу, маё ўзбуджэньне ніяк не мінала, шум іхных воплескаў усё яшчэ стаяў у маіх вушах. Хоць які там шум... Усяго некалькі чалавек вырашылі пахваліць мяне, ляніва папляскаўшы ў ладкі — аднак чамусьці іхнае меркаваньне было для мяне даражэйшым за ўсё прызнаньне, якое я меў дагэтуль. Дзіўныя рэчы адбываліся ў маім жыцьці, дзіўныя

і злавесныя, але я ведаў, што вытрымаю, ведаў, што перамагу. А яшчэ ведаў, што — о Міласэрны Бог! о Справядлівы Лад! — што буду сумаваць па гэтай вар'яцкай сям'і, якая ўзяла мяне ў закладнікі. Я чуў, як глухавата дзынкае посуд на першым паверсе, дзе завіхалася старанная Маргуса, чуў, як у двары, недалёка ад мяне, грыміць замкамі Артэміюш, чуў, як нехта плача ў глыбіні дома — відаць, сын купца не хацеў засынаць, ён таксама быў пераўзбуджаны, ён, відаць, усё яшчэ заставаўся пад узьдзеяннем маёй чароўнай гісторыі...

У пакоі гуляла па сьценах нейкая зеленаватая сьвечень. Фіялка на сталі адкідвала дзівосныя сьвечы, у якім можна было разгледзець што заўгодна, варта было толькі адмысловым чынам сфакусаваць зрок. Я ўспомніў, як у дзяцінстве, засынаючы пры сьвятле (я баяўся цемры!), я ўзіраўся ва ўзоры на шпалерах — і бачыў у іх таўстагубыя твары, мужчын у тогах, галовы ў нямецкіх касках, жаночыя рукі, профілі, скурчаныя пальцы... Чамусьці я заўсёды распазнаваў у тых узорах рысы людзей і ніколі — расьліны, жывёлаў або нежывыя прадметы. Напэўна, гэта ўжо тады пра нешта сьведчыла — цягам жыцця мне прасьцей было раскаваць людзям пра людзей, чым апісваць нежывую або неадухоўленую матэрыю...

З гэтымі думкамі я заснуў. А калі прачнуўся, дык здзівіўся, бо ў доме ўсё яшчэ панавала ноч.

«Ну што, геній? — пачуў я голас Артэміюша. — Думаеш, бачыш мяне ў сьне? На жаль, ты памыляешся. Я тут, і я прыйшоў выканаць тое, што абяцаў».

Я спахаліўся і саскочыў з ложка. Артэміюш стаяў пасярэдзіне пакоя, дзьверы былі зачыненыя, для ўцёкаў мне заставалася толькі акно.

«Памятаеш, што я абяцаў зрабіць, калі ты не паслухаеш маіх парадаў? — ласкава спытаў Артэміюш. — О, ты ж быў такі заняты... Ты працаваў. Ты тварыў! Творца забавляў людзей! Магутны талент! Уладар слова! Я нагадаю табе,

геній. Я абяцаў зламаць табе руку. І сёння я прыйшоў, каб зрабіць гэта. Кладзіся на ложка, падрыхтуйся і паразважай, як ты патлумачыш ім, што здарылася».

«Няўжо ты думаеш, Артэміюш, што я ня стану абараняцца? — сказаў я. — І няўжо ты лічыш, што купец і яны ўсе спакойна паставяцца да майго калецтва?»

«Мне ўсё роўна, — рыкнуў Артэміюш. — Мне пляваць на тое, як хто паставіцца да таго, што ты адчуеш нарэшце боль, сапраўдны боль, і зразумееш, што гэта такое, калі табе баліць у той час, калі іншыя сьмяюцца і хваляць пыхлівага няздару! Я зламлю табе руку і сыду адсюль, і няхай я прападу, у мяне ёсьць задача — апошняя задача ў маім жыцці. Адпомсьціць табе, вось пра што я думаю кожную ноч. Толькі тады я супакоюся, а там хай будзе што будзе! На ложка, ты, чарвячок! Зараз я пачую самую цудоўную гісторыю, твае косыці раскажуць мне яе сваім хрустам!»

Я схапіў са стала гаршчок зь фіялкай, падняў яго і падрыхтаваўся да абароны. Кінуць яго ў Артэміюша? Не, я мог прамахнуцца. Лепш неяк выкруціцца і ўдарыць яго па галаве, калі ён нападзе. А яшчэ можна было закрычаць. Але Маргуся, мілая Маргуся... Яна ўсё зразумее ня так.

«Баязьлівец! — глуха засьмяяўся Артэміюш. — Хочаш ударыць мяне гаршчком? Давай, хадзі сюды. Гэта вартая цябе зброя...»

І тут дзьверы адчыніліся.

«Артэміюш?» — сказаў сын купца.

Ён быў у адной піжаме, у руках ягоных быў ліхтарык. Артэміюш адступіў да сьцяны, але прамень выхапіў зь цемры яго скрыўлены ад злосьці твар.

«Хіба ты не сьцеражэш дом у такі час? — здзівіўся хлопчык. — Ты ж казаў, што сядзіш у двары да самага раньня. Памятаеш, калі я прыйшоў да цябе аднойчы, бо ня мог заснуць, ты сказаў, што ўсю ноч мусіш быць там, у двары, ля брамы, і вартаваць нас усіх?»

«Так і ёсьць, — неахвотна прамовіў Артэміюш. — Мы проста паспрачаліся з нашым госьцем пра адну кнігу. Я ўжо вяртаюся на пост. Але чаму ты ня сьпіш, наш гаспадару?»

«Гэта не твая справа, — сказаў сын купца тонкім і пакрыўджаным голасам. — Ідзі і вартуй!»

«Слухаюся», — кінуў Артэміюш і выйшаў з пакоя. Я чуў, як злосна ён тупае нагамі па лесьвіцы.

«А чаму ты трымаеш у руцэ гаршчок?» — спытаў сын купца, падышоўшы бліжэй і сьвецячы мне проста ў твар.

«Разумееш, — сказаў я, паставіўшы кветку на месца. — Да мяне пару начэй запар прыходзіў тыгр. Праўда, мінулай ноччу ён не зьяўляўся... Але калі я пачуў, што нехта ідзе сюды, дык схапіў тое, што было пад рукой. Тыгры — яны такія, ніколі ня ведаеш, чаго ад іх чакаць...»

«Тыгр? — малы закаціў вочы. — У нас дома?»

Я расказаў яму пра начныя танцы ў мяне ў пакоі. Расказаў пра згублены хвост, пра маску... Не расказваў толькі пра тое, чым мы займаліся з Маргусяй у памяшканьні з пральнымі машынамі.

«Здаецца, я разумею, што гэта за тыгр, — сур'ёзна сказаў сын купца. — Але я прыйшоў ведаеш для чаго?»

«Ну?»

«Мне вельмі падабаюцца твае казкі, — нахмурыўся хлопчык. — Ці ня мог бы ты напісаць гісторыю пра мяне?»

«Пра цябе? Ох, баюся, гэта будзе складана».

«Чаму? Ты ж прыдумляеш гісторыі пра самых розных людзей і зьвяроў».

«Давай зробім так, — сказаў я. — Я прыдумаю гісторыю пра цябе. Ня сёньня, але неяк прыдумаю. Можна, заўтра. А ты раскажаш мне пра гэты дом. Тое, што ведаеш. Згода?»

«Добра, — сказаў ён, ня зводзячы зь мяне вачэй. — Я раскажу табе, што ведаю. Ня сёньня, але неяк раскажу. Можна, заўтра».

«А цябе голымі рукамі ня возьмеш, — сказаў я. — Дамовіліся. Заўтра ўначы ты пакажаш мне дом і раскажаш, што гэта за тыгр».

«Тыгр... — пазяхнуў сын купца. — Цяпер ён ужо ня тыгр. А сабака... Ты што, не разумееш? Дзе твая фантазія? Добра, заўтра я пакажу табе нешта. Толькі нікому не раскажвай, добра? Ты ўмееш захоўваць таямніцы?»

ПРЫВАТНЫ СЭКТАР

Рыэлтарка спазьнялася. Седзячы ў машыне, Гай пасьпеў уважліва вывучыць вуліцу: стары, драўляны, касабокі прыватны дом, каля якога ён прыпаркаваўся, некалі сіні, а цяпер шэры плот перад ім, за плотам расла высокая трава, разгалістыя дрэвы нависалі над ходнікам. Стары дом, сад зь дзічкамі... Нечая мара. За садам была жалезная агароджа, за ёю — чыста падмецены двор і дом суседзяў: белы, дагледжаны, грунтоўны. З другога боку вуліцы... Не, другі бок яго не цікавіў. Там, дзе вуліца канчалася, стаяла прыземістая калёнка на невялікім цэмэнтным падмурку — проста пад кранам падмурак меў ямку, нібы быў выедзены вадой. Вуліцу нясьпешна перабег кот, вецер прычасаў язьмінавы куст. Праз адчыненае акно ў машыну заляцеў ачмуральны пах шашлыку. Хтосьці роўна бабахаў малатком. Прыватны сэктар. Вечар. Важны вечар. Магчыма, самы важны за апошнія дваццаць гадоў.

З-за павароту вылезла машына, спынілася зусім блізка, фары ў фары. Гай выйшаў, паціснуў маленькую руку. Рыэлтарка была маладая і з усяе моцы старалася выглядаць дасьведчанай ваўчыхай з рынкавых джунгляў. Яна прасунула руку і адчыніла весьніцы. Гай прайшоў за ёй у сад, спыніўся на парозе. Рыэлтарка дастала ключ:

«Я вам казала. Дом стары. Ніхто даўно не жыве. Усё сумленна, я вас папярэдзіла».

Дом адразу ж зарыпеў, адгукаючыся на іхнае ўварваньне ўсімі сваімі ранамі. Пахла цэвільлю ды гнільлю, сырая мэбля, урослая ў падлогу, глядзела на Гая падсьлепавата, як пакрытыя павуціньнем грыбы. Пакой за пакоем, ложка, керагаз, курыныя лапы ўспоратага паралёну, нейкія рогі на сыяне, катастрафічна, да карычневых падпалін на сьценах закураная некім кухня — яны з рыэлтаркай нібы рэзалі нябожчыка, разам, у чатыры рукі. Але гэта быў дом. Сапраўдны мёртвы дом з садам. Стары дом, у якім некалі нехта жыў.

Рыэлтарка расказвала пра плюсы. Зямля! Пяць сотак зямлі. Дом можна зьнесці і пабудаваць новы. Падмурак, дарэчы, цэлы. А яшчэ падвал. Сутарэньні! Можна пракапаць да вуліцы і зрабіць гараж. Дах працякае. Затое які сад. Чалавек з рукамі тут бы хутка навёў парадак.

Гай задаў пару пытаньняў, на адказы яму было напляваць. А потым, тым самым тонам, абьякава сказаў:

«А суседзі? Алкашы?»

«Не, — мітусьліва кінулася да яго рыэлтарка. — Наколькі я ведаю, справа ніхто не жыве, а злева, праз агароджу, там... Там вы самі бачылі, добры дом, дагледжаны. Там нармальная, шчасьлівая, інтэлігентная сям'я зь дзіцём. Вы зь імі паладзіце».

Ён пахадзіў, парыпеў, памацаў, удаючы незадаволенасьць, граючы на твары сумневамі, пагрукаў сям-там.

«Ну не, — сказаў Гай. — Гэта ня дом. Гэта труп».

Яна ўздыхнула, быццам толькі і чакала.

«Я ж вас папярэджвала. За такі кошт... Што ж, вам вырашаць».

«Не», — паўтарыў ён.

«Я разумею, — сказала рыэлтарка. — Я званіла гаспадыні, намякала, што варта скінуць тысячу, а мо і болей. Але яна ні ў якую. Яна ў Піцеры жыве. Званіць дорага...»

«Не, — сказаў ён. — Такія грошы? За што? Гэтая хаціна разваліцца адразу ж, калі я захачу ўкруціць лямпачку».

Яны выйшлі з дома, рыэлтарка павесіла замок, зачыніла весьніцы.

«Пачакайце, — сказаў Гай перад самым разьвітаньнем. — Ведаеце... Я падумаў... Чорт з вамі ўсімі. Я куплю яго. Зямля...»

«Зямля! — радасна сказала рыэлтарка. — Я ж і кажу. Зямля!»

Праз пару дзён, выканаўшы ўсе фармальнасьці, ён прыехаў сюды зноў. Прыехаў як гаспадар свайго дома з садам. Весьніцы трэснулі ў яго ў руках. Гай прысунуў іх як мог. Адамкнуў дзьверы. Стаў каля акна і паглядзеў у двор. На высокую траву, на дрэвы, на агароджу, за якой бялеў дом шчаслівай, інтэлігентнай сям'і. Гай забраўся на гарышча, уладкаваўся каля шчыліны, адтуль быў добра відаць суседзкі падворак. Вось той, у майцы, пахілы, дабрадушны — значыць, муж? Ага. А гэты ў пясочніцы — сын. Гадоў пяць. А яе нідзе не відаць. Занятая хатнімі справамі. Гаспадынька. Жонка. Маці. Новае жыцьцё. Ну-ну.

Гай патраціў увесь дзень, спрабуючы абжыцца ў сваім доме. Мабыць, суседзі чулі, што ў доме нехта зьявіўся. Але Гай не зьбіраўся хавацца. Увечары ён выйшаў у сад, пакасіў траву, паставіў каля агароджы раскладное крэсла, раскуруў люльку — і сеў там, раскінуўшы ногі і насьмешліва ўзіраючыся ў прасьветы між прутамі чужога жыцьця. На тым баку хлопчык зноў гуляў у пясочніцы. Ён заўважыў Гая, адварнуўся, але цікаўнасьць перамагла. Хлопчык падбег да прудоў.

«А ты хто?» — спытаў ён.

«Я ваш новы сусед», — адказаў Гай, уважліва акінуўшы яго позіркам, шукаючы ў ім знаёмыя, родныя рысы.

«А чаму?»

«Таму што, — сказаў Гай. — А дзе твая мама?»

«Мама дома. А тата на рабоце. Ён хутка прыйдзе».

Маці, відаць, пачула, што яе сын з кімсьці размаўляе. Выйшла ў двор паглядзець.

«Ну вось, — сказаў ёй Гай. — Вось. Даўно ня бачыліся».

«Ты... — сказала яна з жахам. — Ты што тут робіш?»

«Жыву, — сказаў Гай з асалодай. — Гэта мой дом. Мой сад. Толькі жонка чамусьці стаіць за агароджай. Можа, вернешся?»

Яна моўчкі сышла ў дом, забраўшы малога. Гай чуў, як яна на яго крычала. Ну, пакрычы, пакрычы, думаў ён, прымінаючы попел у люльцы. Самае страшнае ўжо скончылася. Ты ведаеш, што я тут. І ты ведаеш, што я не адчаплюся. Не адчаплюся, пакуль ты ня вернешся. А інакш табе давядзецца бачыць мяне кожны дзень. Кожны дзень.

Ён ведаў, што яна ведае, пра што ён думае. Яна ведала, што ён ведае, пра што думае яна. Яны ведалі, пра што ім нельга думаць. Ён ведаў, што не адступіць. І яна гэта ведала. Так бывае. Так будзе, колькі існуе сьвет, думаў ён.

Назаўтра ён пазнаёміўся зь яе мужам. «Мужам», — думаў Гай, уяўляючы гэтае двукосьсе. Чалавек у двукосьсі стаяў перад ім і расказваў розную лухту. Прыбраць двукосьсе — і чалавека не застанецца. Гай адчуваў, што падабаецца гэтаму мужчыну. Ён слухаў ягоныя найўныя развагі, усьміхаўся, курыў люльку і казаў сам сабе: колькі ўва мне нянавісьці да гэтага зусім чужога мне чалавека. Халоднай нянавісьці, рашучай нянавісьці, нянавісьці, якая можа забіць, варта толькі прыбраць засьцерагальнік. Яе «муж» быў яму чужы — і ўсё ж яны былі зь ім браты. Гэта яна зрабіла іх братамі. Сваім целам, сваім голасам. Ён размаўляў з братам — а брат нічога не разумееў. Ты сам вінаваты, думаў Гай. Вінаваты ў тым, што жывеш зь ёй там, па той бок агароджы. Калі ты адпусьціш яе, я дарую. Але ты не адпусьціш. Яна ўсё вырашыць сама.

Мінуў дзень — і яму зноў удалося пагаварыць зь ёй. Не, ён не хаваўся, нашто яму было хавацца, гэта быў ягоны

дом і ягоная жанчына. Ён сядзеў перад агароджай, і яна мусіла падысьці.

«Божа, Гай, — сказала яна. — Колькі гадоў прайшло. У мяне зусім новае жыцьцё. Навошта ты прыйшоў? Навошта гэта ўсё? Ты хочаш разбурыць тое, што я так доўга стварала. Сыходзь, зьяжджай, прадай гэты дом і зьнікні».

«Божа? — усміхнуўся ён. — Я памятаю цябе зусім іншай. У тых часы ад цябе немагчыма было пачуць слова “Божа”. Ты пытаешся, навошта я прыйшоў. Хіба ня ясна? Забраць цябе. Вярнуць. Хачу, каб усё зноў было так, як было. Ты забыла, чым мы займаліся з табой тады, дваццаць гадоў таму? Як ты магла забыць?»

«Гай! — сказала яна. — Я не вярнуся. Сыходзь, зьнікні. Так будзе лепш для нас абаіх».

«Лухта, — сказаў ён. — Успомні, як цудоўна мы жылі. Якія вялікія справы займалі нас! Думаеш, усё было марна? Хочаш, я нагадаю табе, чым мы займаліся, днямі і начамі? Хочаш?»

«Не, — сказала яна. — Я ўсё гэта забыла і не збіраюся ўспамінаць. Гэта было жакліва, Гай. Занадта жакліва. А да таго ж бессэнсоўна».

«Слухай мяне ўважліва, — сказаў Гай. — У нас было каханьне. У нас і цяпер каханьне. І ты вернешся. А што да марнасьці... Не. Гэта ты здалася. Здалася і ўцякла ад мяне тады, на вакзале ў Празе. А я працягваў нашу справу і шукаў цябе. І ведаеш што? У мяне атрымалася. Усё атрымалася. Я здзейсніў тое, пра што мы марылі, я зрабіў яго. І знайшоў цябе. Я перамог, разумееш?»

«Гэтага ня можа быць, — сказала яна. — Я ня веру табе. Сыходзь. Зьнікні. Ня муч мяне, Гаю».

І яна схавалася ў доме. Увечары Гай чуў, як яна сварыцца з мужам, як крычыць на сына, як плача ў кухні. Ён чуў, як раптам трэснула парцялянавае шчасце ў суседнім доме, і задаволена думаў, што вяртаньне пачалося. Ён перамога. Ня можа не перамагчы.

Але ён недаацаніў яе.

Наступнымі днямі ён ня чуў ні сварак, ні плачу. Наадварот: яна зладзіла сямейную вячэру проста ў двары, перад самай агароджай, яны ўселіся за сталом, і яна ўсяляк паказвала яму, якая шчаслівая са сваім так званым «мужам» і дзіцём, якога ня мусіла быць — і ўсё ж яно было. Яны трое ажно прамяніліся ад шчасыця — і яна пераможна пазірала на вокны Гая. Так, ён стаяў там, за рванай фіранкай, і глядзеў на іх. Ён бачыў сямейную ідылію — і ўсё ж ведаў, што гэта спэтакль. Спэтакль для яго аднаго.

«Ці не запрасіць нам суседа? Ён добры мужык», — сказаў яе сужэнец.

«Навошта? — ускінула яна на яго бровы. — Хоць... Рабі як хочаш».

«Давай пазнаёмімся зь ім бліжэй».

Яе «муж» прыйшоў да Гая і паклікаў у госьці. І хвілін празь пяць Гай зьявіўся перад імі з цэлым вядром ігрушаў. «Чым бог паслаў». Ён спакойна сядзеў зь імі, еў і піў віно, чокаючыся і пакурваючы. Усьміхаючыся, слухаў нудныя, сямейныя жарты. А яшчэ ён бачыў яе вочы — у вачах гарэў знаёмы яму жорсткі агонь. Сыходзь, Гаю, казалі яе вочы. Зьнікні. Інакш будзе кепска.

Яна ня верыла яму, думаў Гай уначы, варочаючыся на сырым ложку. Яна раззлавалася. Яна паказала яму, што будзе супраціўляцца. Ён падняўся і спусьціўся ў падвал. Прасторны, прахалодны і глыбокі. Яе трэба будзе патрымаць тут тыдзень ці два. Прыходзіць сюды і гаварыць зь ёй. Толькі вось як яе выкрасьці? Як пераканаць зайсьці да яго ў госьці — ды так, каб ніхто не пабачыў?

Ён зачыніць яе тут і будзе гаварыць да яе. Кожны дзень і кожную ноч гаварыць да яе. А яшчэ ён пакажа ёй Памву.

Памва.

Ён пакажа яго, і яна пераканаецца, што ён ня хлусіць. Што ён перамог. Толькі вось як? Як завабіць яе сюды? Вакол людзі, людзі, людзі — і яны будуць яе шукаць. Людзі

пабачаць, як яна ідзе да яго ў дом. Людзі пабачаць тое, што іх зусім ня тычыцца. Людзі заўсёды бачаць тое, што іх зусім ня тычыцца, і ніколі ня бачаць галоўнага. Каханьня.

Дом рыпеў пад ветрам. Твар Гая быў чырвоны, нібы ў апёках. Зусім блізка ад яго, мэтраў за трыццаць, ня больш, стаяла чужое жытло, за сьценамі якога спала яна. Працягнулі руку і вазьмі. Вярні тое, што табе належыць. Трыццаць мэтраў зямлі.

Назаўтра ён зноў спусьціўся ў падвал. Ён уяўляў сябе археолягам. Ён заўсёды марыў зрабіцца археолягам. Ён узяў інструмэнты і нерашуча грукнуў па цаглянай сьцяне падвала. Грукат азваўся ў ім нейкім салодкім болям. Ён быў на сваім месцы.

Усё магло здарыцца інакш.

Усё жыцьцё магло пайсьці інакш.

У гісторыкі яму трэба было ісьці. А яму хацелася самому: у гісторыю. Каб спадары гісторыкі пра яго, а ня ён сярод іх. Каб імя ў вяках і на вуснах.

Чаму, чаму гісторык у ім не азваўся, калі прыйшоў час, чаму прамаўчаў баязьліва, калі званы пакліканьня гулі ў яго пад самым вухам? Чаму ён заняўся чортавай магіяй, калі мог пайсьці ў навуку?

Просты тэст, беспамылковы. Вось чалавек, а вось дом на дванаццаць паверхаў. Пра што чалавек думае, калі глядзіць на той дом? Хтосьці пра тое, як тут кватэру купіць, а хтосьці — як прадаць. Хтосьці пра формы, куты, канструктывізм, пра баўгаўс і пра будтрэст, пра стыль і сталь. Хтосьці пра шлякабэтон і цэглу, хтосьці пра хрушчоўкі і брэжнеўкі. Хтосьці пра жыльцоў, хтосьці з жалем — пра горад, зьнявечаны гэтакімі вась спарудамі. А ён вась — адразу ўяўляе, што было на гэтым месцы да таго, як тут дом стаяў. Чуе пошум памерлага лесу, чуе галасы памерлых людзей, чуе гукі памерлай мовы, бачыць раскладзеньня перад ім мапы сьмерці, польскія, нямецкія, савецкія, царскія. Бачыць сьмерць і не баіцца. Што тут стаяла, што там бегла,

якая дарога, куды вяла, як звалася — каго насіла зямля, ня ведаючы нічога ні пра хрушчоўкі, ні пра брэжнеўкі, ні пра гісторыю, ні пра гісторыкаў. І як жа страшна і як цікава — уяўляць такое, шукаць і знаходзіць, чуць і бачыць тое, што засланіў сабой дом у дванаццаць паверхаў, бачыць скрозь сьцены, скрозь час і шум.

Вось гэта было ягонае. А потым зьявілася яна. І ён сказаў ёй: мы з табой няпростыя людзі. Мы зробім з табой Памву і заваюем сьвет. Я хацеў зрабіцца гісторыкам і знайшоў аднойчы Кнігу... Дзіўную Кнігу, у якой ёсьць адзін дужа цікавы тэкст... І калі расшыфраваць яго, калі выканаць усе інструкцыі... Яны сядзелі над Кнігай дзень і ноч. Кахаліся і зноў сядзелі над кнігай. Гэта быў шчасьлівы час. Вельмі шчасьлівы і вельмі цяжкі час.

Гай ударыў па цэгле і заплакаў.

Назаўтра ён марна прыглядаўся да жыцьця ў суседнім двары, марна прыслухоўваўся да гукаў у чужым доме. Сям'я трымалася моцна, там, на другім баку, панавалі шчасьце й лад. Гай ведаў, што яна ня здасца так проста. Але ў яго была зброя. У яго было выйсьце. У яго быў Памва.

Мінуў яшчэ адзін дзень. Зранку Гай сеў у машыну і паехаў у лес. Знайшоў знаёмую лагчыну, праверыў, ці няма паблізу лішніх вачэй. Дастаў лапату і адкапаў невялікую труну. Паставіў яе ў багажнік, засыпаў яміну зямлёй, закідаў гальлём і шышкамі. Вярнуўся ў горад, у свой прыватны сэктар, на знаёмую вуліцу, у свой стары дом. Занёс труну ў падвал, закурыў люльку і адчыніў. Адгарнуў поліэтылен.

Памва складаўся з дваццаці адной часткі. Дваццаць адзін шар розных памераў: ад самага малага, як мячык для настольнага тэнісу, да самага вялікага, памерам зь мяч для баскетболу. Гай дастаў шары, адзін за адным, расклаў іх на падлозе ў патрэбным парадку і задумаўся.

Рукі Памвы былі не прыстасаваныя да такой работы. Затое зубы... Гай з намаганьнем раскрыў адзін з шароў і правёў пальцам па гэтых вострых зубах.

Наша возьме, сказаў Гай.

Ён ведаў, у які час яна застаецца дома адна. «Муж» на працы, дзіця ў садку. А яна — хатняя гаспадыня. Ха-ха, яна — хатняя гаспадыня. Нармальнае жыццё. Гай уявіў сабе нармальнае жыццё. У нармальным жыцці ўсё вымяралася і ўсё падлягала фізычным законам. Ён вымераў усе адлегласці, вызначыў напрамкі. Трыццаць мэтраў на поўнач. Там трэба спыніцца і выкапаць два мэтры ўгару. А пасля — паўза... І толькі ўначы трэба будзе выйсьці адтуль і замаскаваць яму. Яма мелася быць за прыбіральняй, ніхто б і не заўважыў. Плян быў прасты. Памва будзе капаць, Гай — ісці за ім і кантраляваць працу. Уначы яны дойдучь да патрэбнага месца і вылезучь на паверхню каля прыбіральні на суседнім двары. Гай замаскіруе праход і пералезе праз агароджу да сябе. А потым ён завітае да яе ў госьці сярод белага дня. Ён зойдзе да яе з вуліцы, не хаваючыся. Празь весьнічкі. А Памва гэтым часам пройдзе да яе падземным ходам. Яны сустрэнуцца на кухні ўсе трое. Нікога ня будзе ў тым шчаслівым доме, апрача іх траіх. Ён, яна і Памва. Памва забярэ яе і зацягне праз падземны ход у ягоны падвал. А ён... Ён спакойна выйдзе на вуліцу і вернецца дамоў на вачах ва ўсіх. Застанецца толькі закапаць падземны ход.

Яна зьнікне са сьвету нармальных людзей.

Яе так званы «муж» і яе сын вернуцца дамоў і больш ніколі яе не пабачаць.

Яна вернецца да таго, хто кахае яе больш за жыццё.

Ён пакажа ёй Памву, і яна прызнае, што ён геній.

Ён разьбярэ Памву на часткі і адвязе ў новае месца, ён ужо прыгледзеў якое.

А потым ён прадасьць дом, і яны зьедуць.

І ўсё будзе так, як раней.

Раніцай ён падняўся і выкурыў люльку, выпіў моцнай кавы. А потым спусьціўся ў падвал разам з Кнігай.

Ён прамовіў заклён — і шары на падлозе пачалі зрастацца. Дваццаць адзін шар на падлозе сыцягнуўся ў канст-

рукцыю, якая раптам бразнула і паволі паднялася ва ўвесь рост. Гай падышоў і працёр шары, адзін за адным. Паправіў дэталі. Знайшоў вока — і яно ўспыхнула шахтарскім ліхтаром. Гай сказаў некалькі словаў — і зубы ўнутры іншага шара агалілі свае вострыя канцы.

«Добры дзень, Памва», — сказаў Гай.

Памва пакутліва стараўся ўтрымаць сваё хісткае, складзенае з шароў цела.

«Мы будзем капаць, Памва, — сказаў Гай. — Вось тут. Трыццаць мэтраў на поўнач. Капаць зямлю».

Памва падышоў да цаглянай сьцяны і ўдарыў па ёй складзенай з шароў рукою. Са столі пасыпаліся тынк і зямля.

«Ламаць цэглу, Памва, — сказаў Гай. — Ламаць і капаць. Там!»

Памва ўдарыў галавой у сьцяну і ашчэрыў зубы.

Яны пасоўваліся павольна, але Гай ведаў, што ўсё ідзе паводле пляну. Памва ўгрызаўся ў зямлю і выплёўваў пад шары ног камяні, а рукамі ўтрамбоўваў сьцены. Гай ішоў воддаль, асьвятляючы шлях ліхтаром, і моршчыўся. Зямля сыпалася яму на галаву, а дробны жвір трапляў у вочы і рот. Ліхтар сьвяціў ярка, але Гай з трывогаю зразумеў, што ён страчвае арыентацыю. Там, наверху, усё падавалася простым: напрамак быў ясны, але тут, пад зямлёю, ён ужо ня быў пэўны, ці ў той бок яны рухаюцца. Ён чуў чвяканьне Памвы і ляскат ягоных зубоў. Мэтраў празь дзесяць яны ўперліся ў сьцяну.

«Ламай, Памва, — сказаў Гай. — Мы мусім ісьці далей. Стоп! Пачакай...»

У сьцяне былі дзьверы. Жалезныя дзьверы, да паловы засыпаныя зямлёй. Гай налёг на іх усім целам, ён чакаў, што за дзьвярыма будзе зямля і камяні, але дзьверы раптам паддаліся — і ён паваліўся ў даволі шырокі праход, дзе мог спакойна змясьціцца, расставіўшы рукі. Відаць, яны наткнуліся на пахаваныя пад тоўшчай глебы сутарэньні. Хто ведае, што тут было калісьці. У гісторыкі яму трэба

было ісьці, у гісторыкі... У археолёгі. Як добра было б зняцца раскопкамі ў цэле старога гораду, даведацца ягоную засыпаную зямлёй сапраўдную гісторыю. Гай падняўся, забраў ліхтар і агледзеўся.

Праход веў далей, у цемру. Ці той гэта быў напрамак? Ці вылезуць яны з Памвам на паверхню ў тым месцы, якое ён прыгледзеў? Гай праверыў: яны пасунуліся пад зямлёй на дваццаць мэтраў.

Правільным рашэньнем было б вярнуцца ў свой падвал, туды, адкуль яны пачалі. Гай стаяў і думаў, што яму рабіць. Памва замёр у прахоне, шары ягонага цела былі ўсе ў зямлі — і таму ён выглядаў яшчэ больш жудасна. Але Гай ведаў, што мае над Памвам неабмежаваную ўладу. Толькі воля Гая давала жыцьцё гэтым дзіўным шарам, толькі яна злучала іх у жывое цэлае.

Вярнуцца і праверыць, ці ў правільны бок яны рухаюцца.

Гай ужо падняў руку, каб ухапіцца за камень і пайсьці назад, да Памвы. Як той зьнянацку ажыў і падняў рукі.

«Памва!» — крыкнуў Гай. Але Памва не паслухаўся. Зубы ляскалі, галава кружылася, адзінае вока патухла. Памва ўдарыў галавой у зямлю наверху, ён ударыў рукамі ў сьцены, сьцены і столь абсыпаліся з глухім гулам, да ног Гая пакаціліся дробныя камяні — усяго сэкунда, і Памву ўжо не было відаць. Гай быў замураваны ў цёмным праходзе. Ён кінуўся наперад, у цемру — і наткнуўся на глухі падземны мур. Ён быў у пастцы. У пастцы пад зямлёй.

У гісторыкі трэба было ісьці, у гісторыкі, мільгала ў галаве Гая, калі ён бязладна скакаў уздоўж самкнутых вакол яго земляных сьценаў. Сьвятло ліхтара выходзіла зь цемры толькі прымітыўныя ўзоры сьляпой зямлі і мёртвыя карані дрэваў. Гай спатыкнуўся аб камень і ўпаў ніцма. Нейкі час ён ляжаў так, потым падняўся і сеў, тупа глядзячы перад сабой. Ён ня ведаў, колькі часу прабавіў у такой позе. Потым на яго найшло шаленства, ён пачаў

вывучаць кожны сантымэтр сваёй магілы, спадзеючыся знайсці хоць нейкае выйсьце. І наткнуўся на вялікі пляскаты камень, на якім, прыціснуты меншым каменем, ляжаў тэлефон. Гай ускрыкнуў і схапіў яго, ён націскаў кнопкі і падносиў трубку да вуха, але тэлефон не працаваў. Ён быў зараджаны на сто працэнтаў, але па ім нікому нельга было пазваніць. Гэта быў тэлефон, адлучаны ад сьвету. Усё, што ў ім было — гэта адно галасавое паведамленьне. Гай праслухаў яго.

«Дарагі Гай, — пачуўся з тэлефона яе спакойны, крыху маркотны голас. — Мне вельмі шкада, што ты адмовіўся выканаць маю просьбу. Ты не сышоў, ня зьнік з майго жыцця, у якое так несвоечасова і груба ўварваўся. Ты паспрабаваў разбурыць яго. Я зразумела, што ты зусім не зьмяніўся. Ты апантаны мной. Апантаны рэчамі, якія даўно перасталі для мяне існаваць. Апантаны сваім эгаізмам. Чаму ты вырашыў, што я належу табе? Чаму ты так вырашыў, Гай? Чаму ты вырашыў, што ўсё павінна быць так, як хочаш ты, і не інакш? Ты прымусіў мяне ўспомніць тое, што я дваццаць гадоў старалася забыць. Успомніць і скарыстацца тым, чаму ты мяне тады навучыў. Успомніць — і ўпотаі завітаць да цябе, і паглядзець на Памву. Аддаць яму неабходныя загады. Так, ты зрабіў Памву, Гаю. У цябе атрымалася. Ты думаеш, гэта твой шэдэўр. Не, Гаю, ты памыляешся. Проста яшчэ адной няшчаснай істотай на сьвеце зрабілася больш. Дзякуючы табе. Хіба можа быць шчаслівым нехта накшталт Памвы? Падумай пра гэта там, добра?»

Я ніколі не была шчаслівая з табой, Гаю. Ведай гэта. Але жыццё — такая штука... Цяпер я ўжо ніколі не забуду цябе. Ты будзеш так блізка, Гаю. Я быццам бы і цяпер чую твой голас. Там, пад зямлёй і каменнем. Магчыма, гэта цябе суцешыць. Бывай...»

Ім спадабалася. О Міласэрны Божа, як жа ім спадабалася. Яны ўжо не чакалі адно аднаго, каб па чарзе, як належыць прыстойным людзям, выказаць мне свае ўдзячнасьць і захапленне. Яны гаварылі ўсе адначасова, нібы мая гісторыя ап'яніла іх, яны лапаталі і балбаталі, а я сядзеў з апушчанай галавой, падставіўшы яе іхным пахвалам. Сядзеў так, нібы хацеў схаваць ад іх сэрца. Нібы баяўся, што якая-небудзь з гэтых п'яных пахвал трапіць туды і заб'е мяне.

У гэтым гомане я не разбіраў усіх словаў, да мяне даляталі толькі ўрыўкі, я быў нібы намазаны мёдам, і вушы мае былі поўныя таго мёду, і я ўжо не разумеў, што яны хочуць мне сказаць.

«Я адчуваю сваю віну, — казаў купец. — Віну перад гэтым чалавекам. Ён заслугоўвае свабоды і дараваньня. Якая гісторыя! Яна напісаная майстрам слова! Як я мог знявольці майстра, як я мог пасадзіць яго ў залатую клетку ўсяго за нейкіх дзесяць тысяч убогіх даляраў»

«Я хачу пабачыць фільм паводле гэтай гісторыі, — казала жонка купца. — Яна такая кінэматаграфічная! Ён перасягнуў самога сябе, наш казачнік!»

«Ён геній, — паўтарала Маргуся. — Геній! Геній! Кракадзіл Геній!»

«Ён мой, — вішчаў сын купца. — Мой! Ён найлепшы казачнік у сьвеце!»

«Я хачу папрасіць прабачэньня ў гэтага чалавека, — Артэміюш стаў на калені і закрыў твар рукамі. — Я быў несправядлівы да яго! Ён майстар слова, ён найлепшы апавядальнік нашага часу! Хвала яму!»

Артэміюш? Як ён мог сказаць такое?

Я падняў галаву і паглядзеў на яго. На вуснах Артэміюша блукала пагардлівая ўсьмешка.

Шум сьціх.

«Што з вамі? — нахілілася да мяне Маргуся. — Вам блага?»

«Мне добра, — сказаў я. — Працягвайце, прашу вас».

«Працягваць? — засьмяяўся купец. — Мы нават не пачалі... Здаецца, наш казачнік яшчэ блукае дзесьці ў падзямельях сваёй гісторыі. Трэба вярнуць яго. А то зусім згубіцца ў тых сутарэньнях фантазіі. А ён вінен мне яшчэ два дзясяткі казак...»

«Іх мусіць быць трыццаць?» — спытала жонка купца.

«Так, — сказаў купец. — Ці ўсё ж трыццаць адна? Колькі дзён у гэтым месяцы?»

«Трыццаць адзін, — уздыхнула Маргуся, палічыўшы. — Трыццаць адзін, гаспадару».

«Дзякуй Міласэрнаму Богу! — сказаў купец. — Мне ўжо зусім ня хочацца адпускаяць цябе, вінавайца. Бо, шчыра кажучы, я палюбіў твае гісторыі і не ўяўляю, як мы будзем бязь іх абыходзіцца. Твая казка мне даспадобы... Я ажно пракусіў сабе губу, чаго не здаралася са мной са студэнцкіх часоў. Але я хацеў сказаць крыху пра іншае. Герой гэтай гісторыі, Гай... Вось да чаго даводзіць чалавека апантанасьць. І вось што значыць паддавацца ёй, асьлепнуць і страціць кантроль і адказнасьць. Мне здаецца, мой вінавайца, ты раскажаў нам гісторыю пра сябе. Твая апантанасьць словам падобная да апантанасьці жанчынай. У той самы момант, калі ты вырашыў, што прысьвеціш тваё няшчаснае жыццё слову, ты перастаў быць уладаром самому сабе і выпаў з шэрагаў нармальных людзей, чальцоў нашага справядлівага грамадства. Падумай сам, казачніку? Я ўратаваў цябе ад тваёй апантанасьці. Я накіраваў яе ў вызначанае рэчышча, я паставіў тваю апантанасьць на службу людзям. А інакш тваё жыццё магло б скончыцца так, як скончылася ўбогае жыццё эгаістычнага Гая. Ты проста апынуўся б пад зямлёй, у сутарэньнях праблем, якія сам наклікаў на сваю галаву. Магчыма, гісторыі, якія ты выдумляеш, зрабляцца тваёй платой людзям за тое, што яны так доўга цярпелі тваю бескарысную прысутнасьць у нашай грамадзе...»

«Усё гэта праўда, мой уладару», — жонка гаспадара зноў закурыла сваю электронную цыгарэту, і я раптам адчуў, нібы сяджу ў гэтым пакоі ўпершыню. Нібы я толькі што прачытаў ім гісторыю пра зубы, пра лекарку Эстэр і яе чароўныя пумы. Нібы не было ўсіх тых цудоўных казак, якія я прыдумаў дзеля іх пацехі і сваёй свабоды.

«Усё гэта праўда... — паўтарыла жонка купца і зноў зацягнулася. — Але ж якая гісторыя... Думаю, мы ўсе можам падзякаваць аўтару».

«Дзякуй! — сказала Маргуся, кінуўшы на мяне пяшчотны позірк. — Дзякуй вам! Вы ведаеце, кожная ваша казка — мая любімая...»

«Можаце дзякаваць колькі заўгодна, — сказаў купец. — Але, здаецца, разумныя людзі робяць гэта напрыканцы, калі ўся работа ўжо зробленая. А не тады, калі выкананая толькі траціна. Зараз ён наслухаецца вашых “дзякуй” і вырашыць, што ён пуп зямлі. Ох, гэтая зямля... Мне падаецца, я чуў галасы, што даносяцца з-пад яе. Ты добра напужаў нас... Артэміюш, скажы ж хутчэй, чаму гэтая гісторыя найгоршая ў сьвеце і чаму мы мусім выгнаць няздару з дому. А потым мы паслухаем нарэшце майго мілага сыночка і пойдзем спаць, чакаючы новай казкі. Ня ведаю, як хто, а я ўжо так нецярпліва чакаю заўтрашняга дня, нібы ў мяне прызначанае спатканьне з саудаўскім інвэстам!»

«Дзякуй, пане гаспадару, — Артэміюш выступіў наперад і засяроджана пачаў разглядваць свой нос. — Гэта быў слабы, другасны, вялы тэкст з прадказальным фіналам. Але гэта відавочна толькі для абазнаных у літаратуры людзей. Я толькі хачу зьвярнуць вашу ўвагу на тое, што гісторыі, якімі нас частуе гэты няздара, ніяк нельга назваць казкамі. Хоць мы ўсе робім выгляд, што гэта казкі. І нават ад добрага сэрца называем іх аўтара казачнікамі. Якія ж гэта казкі? Гэта проста апавяданьні містычнага кшталту. Бледныя копіі вялікіх арыгіналаў, пазбаўленыя таленту пародыі на Борхеса... А хутчэй, капіяваньне апавяданьняў Стывэна Кінга. Я ха-

цеў бы зьвярнуцца да аўтара, як зьвяртаюцца слухачы да танных музыкаў: штосьці сваё, калі ласка! Прачытайце нам нарэшце штосьці сваё!»

«Я не чытаў Стывэна Кінга», — змрочна сказаў я, прыгадаўшы, што ўжо некалі спрачаўся з Артэміюшам на гэтую тэму.

«Я таксама, — сказаў купец, не міргнуўшы вокам. — Праўда, я выдаў збор ягоных твораў пазалетась. Але навошта мне было яго чытаць, там паўтары тысячы старонак. Кінг і ёсьць Кінг, калі яго чытаюць мільёны ва ўсім сьвеце, значыць, яго варта выдаваць у беларускім перакладзе. Пры чым тут нейкі Кінг? Добра, а цяпер скажы ты, сыночак. Табе спадабалася казка пра апантанага злога Гая і пачвару Памву?»

«Гэта самая класная гісторыя, — сказаў сын купца, хітравата пазіраючы на мяне. — Самая класная з усіх, якія ён раскажаў. Але я ведаю, што ён раскажа яшчэ лепшую!»

«Ці зразумеў ты, хто такая рыэлтарка?» — працягваў дапытвацца купец.

«Я што, дурны? — сказаў сын купца. — Цётка, якая прадае дамы».

«Малайчына, — сказала жонка купца. — А ці зразумеў ты, навошта Гай хацеў скрасьці тую жанчыну?»

«Памва, — сказаў сын купца. — Калісьці яны разам рабілі пачвару Памву. А потым жонка ад яго сышла, а ён дарабіў Памву сам. А цяпер хацеў паказаць ёй, што ў яго атрымалася».

«Сыноч, — сказала жонка купца. — Ты вельмі разумны. Але была яшчэ адна прычына. Падумай...»

«Ну, ён яе... Гэта... — сказаў малы павіян. — Кахаў».

«На гэтым цудоўным слове прапаную скончыць наш веча, — сказаў купец, пляснуўшы ў ладкі. — Ідзіце і не грашыце, дзеці мае. У кожнага з нас свае абавязкі. Твой абавязак, казачніку, пацешыць нас заўтра добрай гісторыяй. Або апавяданьнем, як гэта называе наш добры Артэміюш. Мне, калі шчыра, пляваць».

Лежачы ў ложку, я адчуваў сорам. Як я мог так паддацца чароўнасьці ўласных словаў, ведаючы, што самая падманлівая рэч на сьвеце — гэтыя словы, якія ты напісаў сам? Так лёгка паверыць у тое, што ты пішаш цудоўныя гісторыі, калі слухаеш іх ва ўласным выкананьні. Я даўно зразумеў, што калі нешта пішаш, заўсёды трэба ставіць сябе на месца іншага: як ён успрымае напісанае табой, ён сам, а ня ты, аўтар? А маё ачмурэньне? Я і праўда пачуў іхны ўхвальны хор, і праўда адчуў мёд іхных пахвалаў — нібы мяне насьцігла галюцынацыя. Я прагнуў пачуць усе гэтыя пахвалы, я страціў самакрытычнасьць! Я паверыў у тое, што яны маюць верныя фанаты! Яны, якія проста адпачывалі пасля вячэры. Я быў для іх усяго толькі пацешны казачнік, абмеркаваньне гісторый якога было для іх прыемным маленькім рытуалам. А я і праўда вырашыў, што зрабіўся для гэтых людзей нечым большым... Што яны — мая сям'я...

Ты ж ведаў, ведаў, паўтараў я сам сабе, шалючы, што нельга верыць большасьці. Ніколі нельга верыць большасьці. Калі чацьвёра зь пяці слухачоў кажуць табе, што ты цудоўны аўтар, і толькі адзін — што ты поўнае гаўно, значыць, ты нешта робіш ня так. Большасьць заўсёды памыляецца. Калі цябе любіць і прызнае большасьць — ты заблукаў ва ўласнай маніі велічы, дарагі мой. Значыць, ты дастаткова сярэдні, каб цябе ацанілі і палюбілі.

Але ці гэты тваёй задачай: зрабіцца сярэднім? Усярэднана-цікавым, памяркоўна-таленавітым, зразумелым большасьці і даступным кожнаму?

У прызначаны час сын купца зьявіўся на парозе, як прывід. Прывід начное малпы ў піжамае.

«Ты гатовы? — спытаў ён. — Хадзем».

Я вылез з ложка і падышоў да яго. Ён глядзеў на мяне так, нібы я толькі што прачытаў яму казку і ён збіраўся пакрытыкаваць яе.

«Не разумею, навошта табе гэтая кветка на сталі? — прашаў яго. — Ты што, любіш кветкі?»

«Ня ведаю, — сказаў я. — Ты вась граеш бэтговэнаўскага “Сурка”, хоць нават па клявішах нармальна трапіць ня можаш. Але я ж не пытаюся ў цябе, ці любіш ты Бэтговэна. Ну што, мы ідзем?»

«Толькі служкі любяць кветкі, — сказаў малы. — Маргуся, напрыклад. Яна паставіла мне ў пакой нейкую кветку. Я выліваю ў яе малако. І я ня граю ніякіх “Суркоў”».

«Ты яшчэ такі малы, — сказаў я. — Аж гідка робіцца, як падумаеш. Малы хлус. Авэке сі, авэке ля... Скажы яшчэ, што гэта ня ты ныеш там унізе пад піяніна, пакуль я працую».

«А, гэта, — сказаў малы. — Гэта мяне прымушаюць. Сам ня ведаю, навошта. І пры чым тут сурок?»

«Разумею, — здаўся я. — Калі хочаш ведаць, я ў падобнай сытуацыі. Слухай, а табе праўда падабаюцца мае гісторыі?»

«Ага, — сказаў ён. — А што?»

«Рэч у тым, — сказаў я. — Што яны ня могуць табе падабацца. Яны не для дзяцей. Ты ня можаш іх разумець. У цябе ў галаве не хапае для гэтага зьвілін. Ты мусіш вырасьці, каб іх ацаніць. Вось я і думаю... Думаю, што ты водзіш усіх за нос. Але мяне ты не падманеш».

«Дурань, — сказаў малы, зусім не крыўдуючы. — Адкуль ты ведаеш, што я разумею, а што не? У цябе што, ёсьць дзеці?»

«Гэта не твая справа», — сказаў я. А сам успомніў раптам, як марыў зусім нядаўна пра жанчыну з салодкім дыханьнем, пра тое, як шмат простых і важных рэчаў яна магла б мне даць. Дай мне дзівоснае ціхае сонца...

«Не твая справа, — перадражніў мяне гэты павіян. — Што адбываецца ў гэтым доме, таксама не твая справа. Магу нічога і не паказваць».

«Мы дамовіліся, — нагадаў яму я. — Ты паказваеш мне таямніцы, а я пішу пра цябе гісторыю».

Мне вельмі хацелася, каб ён зразумеў, што мной нельга маніпуляваць — і што ён ня мусіць забывацца, хто тут дарослы. Таму я гаварыў зь ім адкрыта, з пагардай і трохі

зьдзекліва. З майго боку гэта, вядома, было рызыкаўна: бо па дзіўным зьбегу абставінаў ягонае меркаваньне пра мае гісторыі было, як ні круці, вырашальным. І ўсё ж горадасьць не дазваляла мне прыняць такі расклад, пры якім ён будзе мной камандаваць.

«Ну ты ідзеш? — сказаў малы і выйшаў на калідор. — Не тармазі».

Я рушыў за ім. Калідор быў асьветлены, мне ўвесь час здавалася, што зараз зь якой-небудзь нішы зьявіцца Артэміюш і прыцісьне мяне да сьцяны. І тады толькі гэтая малая малпа зможа ўратаваць мае косьці. Але мы спусьціліся ў цёмны хол, прамінулі калідор, дзе нядаўна (о сорам, сорам) я засоўваў галаву ў пральную машыну... Малы адчыніў дзьверы і паказаў, каб я падымаўся па лесьвіцы. Мы апынуліся ў іншым крыле дома.

«Вось тут сьпіць Маргуся, — прашаптаў сын купца. — Хочаш зірнуць?»

«Не, ты што», — сказаў я.

«Ды што ты баішся? Я часам заходжу і гляджу, як яна сьпіць, — ухмыльнуўся ён. — І нават казычу ёй пяткі. Яна не прачынаецца, але пераварочваецца, такое можна пабачыць...»

І ён закаціў вочы.

«Цябе што, не навучылі, што нельга заходзіць да людзей і падглядваць?» — прашаптаў я. А сам ужо ішоў услед за павіянам. Маргуся спала на баку, коўдра прыкрывала яе да плячэй — цудоўных голых плячэй, адно зь якіх было асьветленае па-змоўніцку яркай поўняй. У пакоі Маргусі было шмат кветак, а на сталі стаяў раскрыты ноўтбук. Як шмат я аддаў бы, каб прачытаць, што яна там піша...

«Хочаш паказытаць? — спытаў сын купца. — Вось, глядзі...»

Я нерашуча пазіраў на ноўтбук. Узяць яго і вярнуцца ў пакой, а потым прынесці і паставіць на месца. Сын купца нецярпліва чакаў.

«Ну добра, я сам», — шапнуў ён, нахіліўся і паказытаў маленькую пятку Маргусі. Як і абяцаў гэты гадзёныш, Маргуся заварушылася і перавярнулася на сьпіну. Я пабачыў куточак белых грудзей і адвёў вочы.

«Куды ты ўсё глядзіш! — шапнуў сын купца. — Тут такое, а ён... Ой, яна зараз прачнецца».

Мы кінуліся ў калідор і замерлі. Было чуваць, як Маргуся прыўстала на ложку. Голья ногі апусьціліся на падлогу, Маргуся пазяхнула — і нават гэты просты і нявінны гук прагучаў для мяне як музыка. А потым мы пачулі, як яна зноў легла. Ноўтбук загудзеў. Мы яе пабудзілі.

Ціхенька, сьлед у сьлед, мы пайшлі па калідоры. Наперадзе былі яшчэ адны сходы.

«Там сьпяць мае бацькі, — сказаў сын купца. — Хочаш паглядзець?»

«Не, — сказаў я. — Мы таксама зьбіраемся казытаць ім пяткі? Калі яны прачнуцца, мяне ня проста выганяць. Яны мяне так паказычучь, што на мне жывога месца не застанецца. Мяне аддадуць на абед Артэміюшу. І загадаюць Маргусі прыгатаваць з майго мяса шніцэлі. А што ўнізе? Я бачыў, там ёсьць дзьверы...»

«Там? — спытаў малы і нахмурыўся. — Ну добра... Ідзі за мной».

Мы зноў спусьціліся, а потым асьцярожна, хапаючыся рукамі за парэнчы, рушылі па высокіх прыступках яшчэ ніжэй. Гэта быў падземны паверх. Я думаў, тут жыве Артэміюш.

«Не, Артэміюш мае будку ў двары», — сказаў малы, быццам чытаючы мае думкі. Ён правёў мяне па доўгім калідоры і спыніўся.

«Зараз ты сустрэнешся са сваім тыграм», — сказаў ён і дастаў з майтак ключы.

Малы адамкнуў дзьверы і прапусьціў мяне наперад.

«Здароў, малая, — сказаў ён, заходзячы за мной у цёмны пакой. — Ты сёньня хто? Памва? У-у, жахлівая Памва...

Ты дзе? Глядзі, — зьвярнуўся сын купца да мяне. — Зараз як кінецца».

Але ў пакоі нікога не было. Малы ўключыў сьвятло.

«Ну, не прыкідвайся, што сьпіш, — сказаў сын купца. — Калі ты ўкусіш мяне за нагу, як мінулым разам, я больш цябе ня выпушчу».

«З кім ты размаўляеш? — спытаў я. — Годзе ўжо загадак, расказвай».

«З кім-з кім, — сын купца сеў на вялікі ложак і дастаў з-пад яго касьцом тыгра. — Зь сястрой. Тут жыве мая сястра. Маленькая сястра. Але пра гэта ў нашым доме не прынята гаварыць уголас. Яна хворая і ня ўмее паводзіць сябе прыстойна ў добрым таварыстве. Да таго ж ёй нельга слухаць казкі... Асабліва такія, якія ты расказваеш. Яна жыве тут, Маргуса корміць яе, чытае ёй перад сном, але яе нельга выпускаць. Яна ўсё псуе. Калі б яна слухала твае гісторыі, ты б ніколі ня змог дачытаць іх да канца, ніводную. Яе нельга выпускаць, але я часам прыходжу да яе ўначы, расказваю сёе-тое цікавае, што адбылося за дзень... І не замыкаю дзьверы. Бо мне шкада яе, хай пагуляе па доме... А зараз яна схавалася».

У гэтым пакоі і праўда было дзе схаватца. Ён выглядаў як дом для вялізнага катá: абабітыя мяккай тканінай лябірынты, лесьвічкі, горкі кшталту тых, што стаяць на дзіцячых пляцоўках. Я падняў галаву — і аднекуль зьверху на мяне абрынулася істота, зробленая з падушак.

«Памва! — засьмяяўся сын купца. — Я так і думаў!»

Мы з Памвам паваліліся на падлогу. Пачвара адскочыла і паднялася, пільна сочачы за маім тварам. Ёй было цікава, ці злуюся я. Але я не злаваўся, я быў агаломшаны.

Перада мной стаяла высокая дзяўчына гадоў шаснаццаці ў піжаме, з вачыма, раскрытымі так шырока, нібы яна хацела, каб я праскочыў скрозь іх, як тыгр скрозь вогненнае кола. Босыя ногі былі шырока расстаўленыя, а на галаве дзяўчыны не было ані валаска.

«Пазнаёмцеся, — сказаў малы. — Мая сястра Рутка. А гэта той самы вінавайца, які забавляе нас кожны вечар. А, ну вы ж знаёмыя... Можаче станчыць разам вальс...»

І малы засьмяяўся і ўпаў на ложак.

«Там у іх нічога не чуваць, — сказаў ён скрозь сьмех. — Рутка можа хоць бэнзапілу ўключыць, яны нічога не пачуюць...»

Рутка глядзела на мяне з павагай. Мне зноў стала сорамна за свой недарэчны выгляд. Яна была маёй прыхільніцай. І тут — такая сустрэча з аўтарам. О, як добра я ведаў, што чытачу нельга дазваляць асабістае знаёмства зь любімым пісьменьнікам. Такія знаёмствы заўсёды расчароўваюць людзей. Аўтар мусіць заставацца кнігай. І жыць толькі ў кнізе.

«Ну, мы пайшлі, — сказаў малы, адсьмяяўшыся. — Рутка, перастань...»

Але Рутка ўжо танчыла перада мной. Гэта быў танец Памвы, пачвары Памвы ў падземным сутарэньні. Яна рухала рукамі і нагамі, нібы яны былі зробленыя з шароў. Яна торгалася і глядзела на мяне злавесна, як робат, што выйшаў з-пад кантролю.

«Усё, хопіць, — сказаў малы і пацягнуў мяне за руку. — Дабранач, Памва!»

Мы выйшлі. Малы замкнуў дзьверы і схваў ключы ў майткі.

«Самае надзейнае месца, — сказаў ён. — Трэба вяртацца. Мне яшчэ ключы на месца пакласьці...»

«А што там?» — я падышоў да шафы, якая стаяла ў супрацьлеглым канцы калідора. Хацеў адчыніць яе, але ня змог.

«Ня ведаю, — сказаў сын купца. — Дый навошта табе гэта ведаць? Ты наш госьць, вось і ўсё. Ты татку грошы вінен, забыўся? Я і так раскажаў табе больш, чым мог».

Апошнія словы ён прамовіў такім сур'ёзным і строгім голасам, нібы быў мне роўня. Нібы ён быў тут дарослы, а зусім ня я, бедны стары чалавек, раб свайго майстэрства, закладнік дзіўнага сьляпога лёсу.

АГЕНЬЧЫКІ АД НУДЫ

У панядзелак, аўторак, сераду, чацьвер, пятніцу й суботу ў Шашка была мама. А ў нядзелю не. У нядзелю ў Шашка быў тата — пузаты, вечна раздражнёны мужчына з доўгімі жывымі валасамі ў носе. Тата Шашка і зімой і летам насіў тую самую жоўтую куртку, і куртка даўно ўжо сьмярдзела, ды як ты скажаш пра такое ўласнаму тату — пакрыўдзіцца ж. Не, тата Шашка ня быў бедным чалавекам, проста ён рабіў рамонт у сваёй новай кватэры на ўскраіне гораду і таму быў вымушаны эканоміць. Шашок чуў гэтае слова штонядзелі: эканоміць, казаў тата, эканоміць, я эканомлю, ты эканоміш, мы эканомім, яны эканомяць. А яна... Яна не эканоміць. Яна не эканоміць, твая маці, таму і мае праблемы. А я яе вучыў...

Мама і тата разьвяліся год таму, перад Новым годам. А цяпер вось зноў набліжаўся Новы год. І ў нядзелю, калі ў горадзе ўсё растала і пацякло, Шашок апрануўся, выйшаў на двор і сеў чакаць тату. Яны з мамай жылі на першым паверсе — і таму мама была зусім побач. Тата прыйшоў, як заўсёды, на нешта раззлаваны, пасьпешлівы і задышлівы. Схапіў Шашка за руку і пагрукаў у акно:

«Усё, мы пайшлі! І каб была ў шэсьць дома, я зь ім тут пад пад'ездам сядзець ня буду, у мяне ўвечары плітку кладуць!»

Мама памахала Шашку рукой з акна. Яны з татам селі ў аўтобус, і тата сказаў:

«Ну што? Куды паедзем?»

«Можна ў кіно, — сказаў Шашок абыякава, бо ведаў, што ні ў якае кіно яны ня пойдучь. — Ці ў аквапарк».

«Не, — сказаў тата. — Дорага. Ведаеш што? Мы паедзем на рынак. На самы вялікі рынак. Там самыя крутыя буд-матэрыялы. У мяне куча справаў. Але табе спадабаецца. Гэта агромністы рынак, там ня можа не падабацца. Да таго ж там можна добра зэканоміць».

Шашок ведаў, што спрацацца ня мае сэнсу. Яны доўга ехалі на аўтобусе, потым пераселі на тралейбус — і прыехалі на рынак. Тата адразу ж акрыяў, плечы ягоныя распрасталіся, шчокі запунсавелі, нібы на рынку стаяў мароз, і нават адвіслае пуза нібы зрабілася крыху меншым, схваўшыся ў складках даўно ня мытай курткі. Ён не выпускаў руку Шашка да таго моманту, пакуль яны не прыйшлі ў лябірынт аднолькавых маленькіх павільёнаў, дзе ў сотнях дзэвярэй стаялі аднолькавыя мужчыны і жанчыны ў аднолькавых куртках, падобных да татавай, і хітра ўзіраліся ў твары пакупнікоў. Рынак і праўда быў агромністы: пакуль яны дайшлі да таго лябірынту, Шашок захацеў есьці. Аднекуль патыхала тлустым смажаным мясам, і ў Шашка рот напоўніўся сьлінай, якую ён глытаў і глытаў, і гэта было добра, таму што можна было нічога не казаць.

«Ну вось мы і на месцы! — узбуджана сказаў тата, спыніўшыся на адным з сотні аднолькавых скрыжаваньяў. — Тут ёсьць усё: фарба, грунтоўка, шпаклёўка, клей, шпалеры, плітка, цэмэнт, шуфлі і шпатэлі, лямінат і карбанат, карбід і каркасы, гіпс, кардон і нават гіпсакардон! Пагляды, які цуд!»

«Можа, купім шаўрму?» — нясьмела прапанаваў Шашок.

«Ты што! — сказаў тата. — Мы ж эканомім. Ты што, дома не паеў, перад тым, як ісьці? Гэта вельмі незканомна. Хаця

я, канечне, пазнаю тваю маці. Уручыць мне галоднае дзіця і ўвесь дзень займацца толькі сабой — гэта ў яе стылі...»

Шашок стаяў, ня ведаючы, што сказаць. Міма прабягалі людзі, кожны нешта цягнуў: то вядро, то мех, то нейкую штыкеціну.

«Ведаеш, што, — прамовіў нецярпліва тата. — Мы зробім так. Вось табе рубель. Ідзі пагуляй па рынку. Можа, купіш сабе піражок з бульбай. Я ведаю, што яны каштуюць значна менш, так што ў цябе яшчэ застануцца капейкі, але на тваім месцы я б адклаў іх да наступнага разу. Што маўчыш?»

«Нічога», — сказаў Шашок.

«Ну добра, — сказаў тата. — Можаш купіць сабе што захочаш. Я дазваляю. Урэшце, ты ўжо дарослы чалавек і сам можаш распараджацца бюджэтам. Вось, трымай рубель і ідзі пагуляй. А я пакуль пахаджу па гэтых цудоўных павільёнах, дзе столькі цікавага. Шкада, што я не пасьпеў прывучыць цябе да нармальных мужчынскіх заняткаў. Цяпер ты жывеш з маці — і, вядома ж, ты будзеш рабіцца ўсё больш лянівым. Што зробіш. Ідзі, прайдзіся, сустрэнемся на гэтым самым месцы праз гадзіну. Згода?»

Не чакаючы адказу Шашка, тата кінуўся ў бакавы праход і зьнік у лябірынце.

Шашок пастаяў крыху, сьціскаючы ў руцэ выдадзены яму рубель. Як толькі ён застаўся адзін, яго адразу пачалі штурхаць людзі, якія сноўдалі па скрыжаваньні паміж павільёнаў, не разбіраючы дарогі, бо вочы іхнія глядзелі толькі на выкладзены ў вокнах і на мэталічных прыступках тавар. Шашок адступіў убок, каб яго перасталі штурхаць. А потым паволі пайшоў па вузкім праходзе між шэрых крамаў. Ён не адразу зразумеў, што міжволі рухаецца ў бок закусачнай, дзе прадавалі шаўрму. І нечакана апынуўся проста перад ёй, у чарзе. На акне было прыклеенае скотчам ярка-аранжавае мэню. Самая танная шаўрма каштавала пяць рублёў. Шашок меў адзін. Калі б у яго былі

яшчэ чатыры эканомныя таты, ён бы абавязкова купіў сабе шаўрму ў хрусткім хлебе. І зьеў бы яе адразу ж, на месцы. І ні з кім не падзяліўся б. Хаця... Шашок паглядзеў на кудлатага рынкавага сабаку, які прысеў ля ягоных ног. Сабака глядзеў на Шашка, Шашок на сабаку. З рота ў сабакі зьвісла сьліна. «На, трымай», — сказаў у думках Шашок і кінуў новаму знаёмцу ўяўны апошні кавалак мяса. Ён падзяліўся б. Але дзяліцца не было чым.

Шашок вырашыў пайсьці чым далей ад таго месца, ка пах перастаў яго дражніць. Павільёны былі такія аднолькавыя, што ён імгненна заблукаў. І прадавалася ў іх усё абсалютна аднолькавае — і Шашок не разумеў, чаму б не сабраць усё гэта ў адным вялікім павільёне і не прадаваць усім ахвотным. Рынак яму не падабаўся. Але ён ня ведаў, чым заняцца, таму проста ішоў наперад і глядзеў на рэчы, якія так узбуджалі яго тату. Дзіва, але неўзабаве ён павярнуў кудысьці не туды і трапіў на іншую частку рынку, дзе прадавалі ўсё на сьвеце, а ня толькі будматэрыялы. Шашок спыніўся перад нейкай крамай і пачаў разглядваць навагоднія гірлянды. Гірлянды былі самыя розныя, яны ўспыхвалі, гасьлі, пераліваліся, перацякалі адна ў адну, мігцелі і пра нешта сыгналізавалі. Шашок набраўся сьмеласьці і ўвайшоў.

«Куды? — грозна накінуўся на яго прадавец. — З сабакамі нельга!»

Шашок азірнуўся і ледзь не спатыкнуўся. Так, галодны сабака ўвесь гэты час бег за ім.

«Ідзі пагуляй, — сказаў Шашок, выходзячы з крамы. — Купі сабе піражок з бульбай! З надыходзячым Новым годам, ясна?»

Сабака паглядзеў на яго, цярпліва чакаючы, калі Шашок пойдзе далей. Шашок вырашыў, што пара ўжо вяртацца на тое месца, дзе яны разьвіталіся з татам. Ён нырнуў у нейкі праход, яму здавалася, што ён ідзе правільна. Вузкі праход, ажыўлены і мітусьлівы, як вуліца, вывеў яго ў тупік. У тупіку стаяў неахайна апрануты чалавек у нейкім ці то ана-

раку, ці то ў андараку і нешта мармытаў сабе пад нос, нібы напяваў нудную песню.

Чалавек заўважыў Шашка і падышоў да яго:

«Купіш?»

«Што?» — спытаў Шашок.

«А што ты шукаеш?» — прашыпеў чалавек.

«Нічога», — сказаў Шашок.

«Тады ідзі адсюль, — нягучна гыркнуў на яго прадавец. — Тут табе рынак, сюды бяз грошай не прыходзяць».

«У мяне ёсць грошы, — сказаў Шашок і паціснуў плячыма. — Але што можна купіць на адзін рубель?»

«Адзін рубель? — засьмяяўся чалавек. — Гэта агромністыя грошы, ты проста багач!»

«Проста мы з татам эканомім, — сказаў Шашок. — Капейка рубель беражэ. Вось і зьберагла».

Чалавек зноў засьмяяўся, але потым раптам зрабіўся сур'ёзны.

«А твой тата мае рацыю, — сказаў ён. — Рубель — таксама грошы. У мяне ёсць нешта на адзін рубель. Так што ты мой кліент!»

І з гэтымі словамі прадавец расхінуў сваю куртку. Пад курткай у яго была камізэлька з мноствам празрыстых кішэняў, а ў кішэнях ляжалі каляровыя пакецікі і ўпакоўкі з пэтардамі, бэнгальскімі агнямі, фаервэркамі, бомбачкамі і канфэці.

«Выбірай, — сказаў прадавец. — Усё найлепшай якасьці, усё імпарт. Накупіш — і на Новы год зладзіш у сваім двары сапраўдную другую сусьветную вайну!»

«А колькі вась гэта?»

«Тры рублі!» — сказаў прадавец.

«А гэта?»

«Пяць».

«А вась гэтая бомба?»

«Сем. Вось тут, ніжэй, — і прадавец паказаў туды, дзе імаверна знаходзіўся ягоны пуп, — усё па два. Давай, выбірай хутчэй».

«Але ў мяне толькі адзін рубель», — сказаў Шашок.

«Дык дакiнь яшчэ адзiн», — параiў прадавец.

«Не магу, — сказаў Шашок. — Дзе я яго вазьму?»

«Ты што, i праўда маеш толькі рубель? — спытаў прадавец недаверлiва. — Ты сур'ёзна? Бацька выдаў табе ўсяго АДЗiН РУБЕЛЬ?»

«Ага», — сказаў Шашок.

«Вось падла, — сказаў прадавец. — То бок жмiнда. Жмiнда няруская твай бацька, ты ўжо мне прабач. Ну... Вось там, у бакавой кiшэні, ёсьць агеньчыкi за рубель. Падробка, браце. Танная падробка. Я табе шчыра скажу: нават ня ведаю, ci запалацца яны. Табе вырашаць. Хочаш — бяры».

«Вазьму, — сказаў Шашок. — Вось».

I ён аддаў прадаўцу рубель, а сам зрабiўся ўладальнiкам агеньчыкаў. Натоп падхапiў яго i панёс кудысьцi, а Шашок усё думаў, што гэта на яго найшло. Аддаць рубель за падробку... Якi ж ён дурань. Стоячы каля нейкай крамы, ён пачаў разглядваць упакоўку. На ёй быў выцьвiлы надпiс нейкiмi дзiўнымi знакамi, а на адваротным баку, як належыць, было i па-расейску. «Волшебные опоньки», — так там было напiсана, з памылкаю, як гэта часта бывае на кiтайскiх пакетах. Шашок нявесела ўсьмiхнуўся i схаваў пакецiк у кiшэнь.

Ён блукаў доўга, сабака бег за iм, але знаiсьцi тое скрыжаваньне, дзе яны дамовiлiся сустрэцца з татам, усё нiяк не ўдавалася. I тут здарылася дзiва з тых, якiя часта адбываюцца на Каляды: Шашок выйшаў на нейкую вулачку i наляцеў проста на тату.

«Ты дзе ходзiш? — сказаў тата. — I што гэта за разносчык iнфэкцый?»

I ён таўхануў сабаку мыском бота. Шашок доўга глядзеў, як сабака ўцякае, лавiруючы мiж чалавечых ног. А тата расказваў i паказваў, што ён здабываў на рынку. Плястыкавыя вёдры, пакеты, клей, шпалеры...

«Ну а ты? — нiбы прагнуўшыся, узяў яго за руку тата. — Купiў што?»

«Піражок, — сказаў Шашок. — З бульбай».

«Малайчына, — пахваліў тата. — Спадзяюся, рубля хапіла».

«Роўна рубель і аддаў», — уздыхнуў Шашок.

«Вось жа людзі, — сказаў тата злосна. — Піражок за рубель. Эх... Не эканоміў ты сёння. Увесь у маці... Трымай ядро, панясеш. Давай-давай, дапамажы бацьку. У прыбіральню ня хочаш?»

«Хачу», — сказаў Шашок і спыніўся, бо проста перад імі была белая будка з чырванашчокай жанчынай у акенцы і літарамі М і Ж.

«Ты што, — пацягнуў яго далей тата. — Яна ж платная».

Яны схаваліся за бэтоннай агароджай. Стоячы побач з татам і абліваючы яе гарачым струменем, Шашок бачыў, як на тым баку проста з грузавіка прадавалі апэльсіны. Такія яркія, што яны ажно рэзалі вока.

Назаўтра ў школе на перапынку ў клясе хлопцы падаставалі пэтарды і фаервэркі, у каго што было. Хваліліся, мяняліся, абмяркоўвалі. Чыталі ўголос надпісы. Нехта шматзначна, рытмічна, прагна шаргатаў пушачкай запалак. Шух-шух-шух-шух... Толькі двое хлопцаў ня ўдзельнічалі ў гэтай важнай выставе ўзбраеньняў. Шашок — бо яму было сорамна паказваць свой варты жалю набытак, і Ян Кніжка, які сядзеў у навушніках на задняй парце і слухаў нейкую аўдыёкнігу, дэманструючы поўную пагарду да плебейскіх забаваў большасці.

Кніжка быў сынам аднаго багатага і паважанага выдаўца, ён жыў з мамай, татам і сястрой у вялікім прыватным доме — і ў школу Кніжку прывозіў кіроўца, дужы і прыгожы, як старажытны воін. І апранаўся Кніжка так модна, што яму зайздросьцілі нават старшаклясьнікі. А вучыўся Ян Кніжка лепш за ўсіх — а асабліва добра даваліся яму мовы, гісторыя і літаратура. Таму ніхто не сябраваў з Янам Кніжкам — а яму, здаецца, было напляваць, ёсьць у яго сябры або не.

А вось Шашку было на такое зусім не напляваць. І ён рабіў выгляд, што паўтарае хатняе заданьне, а сам прыслухоўваўся да размоваў. Але размовы былі ўсё пра тое самае: пэтарды, бомбы, салюты... Шашок падумаў, што яму хочацца папрасіць у Яна Кніжкі адно вуха ад навушнікаў і паслухаць, што ж там такое цікавае яму расказваюць. Але Шашок не наважыўся.

Пасьля школы Шашок сеў у аўтобус і паехаў дамоў. Прабіў талёнчык і раптам зразумеў, што проста перад ім стаіць у навушніках ніхто іншы, як Ян Кніжка. Шашок так здзівіўся, што ажно зазірнуў яму ў твар. Ян Кніжка пазнаў яго і неахвотна дастаў навушнікі са сваіх модных вушэй.

«Ты што тут робіш?» — спытаў Шашок.

«Дахаты еду», — сказаў Ян Кніжка.

«А чаму цябе на машыне не забралі? Як заўсёды?»

«Слуга зьнік, — сказаў Ян Кніжка. — Давялося ехаць на аўтобусе».

«Як гэта зьнік?» — спытаў недаверліва Шашок.

«Ня ведаю, — сказаў, падціснуўшы вусны, Ян Кніжка. — Часам людзі зьнікаюць. А што гэта ў цябе ў руцэ?»

«Гэта талёнчык, — сказаў Шашок. — Ты што, ня ведаеш?»

«А навошта ён?»

Зьдзекуецца, падумаў Шашок. А сам патлумачыў, так спакойна і зычліва, як толькі мог:

«Гэта талёнчык на адну паездку ў грамадзкім транспарце. Прабіваеш вось тут і едзеш. Гэта аплата за тое, што кіроўца аўтобуса цябе вязе. А не праб'еш, дык аштрафаваць могуць. Раней школьнікам праезд быў бясплатны, а па новым законе трэба плаціць. А... Яшчэ. Калі табе цікава: талёнчыкі купляюць у кіёсках. Або ў кіроўцы».

«Афігець, — сказаў Ян Кніжка. — У маіх кніжках такога ня пішуць».

«А можна паслухаць, што там у цябе?» — спытаў Шашок.

«Ну паслухай», — сказаў Ян Кніжка і зьняў навушнікі.

Шашок пачаў слухаць — так і даехаў амаль што да свайго прыпынку. Гісторыя была займальная. Ён так і сказаў Яну Кніжку: а што далей? Можаш потым расказаць?

«У цябе што, кніг дома няма?» — спытаў Ян Кніжка.

«Ёсьць, — сказаў Шашок. — Хоць, напэўна, у цябе дома іх у тысячу разоў больш».

«Ды не, — сказаў Ян Кніжка. — Гэта ў бацькі ў офісе іх шмат. І на складах. Ведаеш, колькі ў бацькі складоў? Тысячы. А дома ў нас кніг мала. У мяне штук дваццаць і ў сястры зь дзясятка. Сястра жыве ў сваім пакоі, яна ўжо дарослая, але я рэдка яе бачу. Затое ў нас ёсьць чалавек-кніга. Кожны вечар пасяля вячэры ён расказвае нам гісторыі, якія прыдумаў цягам дня. Мы слухаем і абмяркоўваем. Але мне яны ўжо надакучылі. Хочацца чагосьці новага. Вось я і забяўляюся ў вольны час. Ты што, выходзіш?»

«Я тут жыву», — сказаў Шашок, пасьпешліва здымаючы навушнікі.

«Я з табой», — таропка сказаў Ян Кніжка і выйшаў разам з Шашком. На раёне ўжо сям і там пагруквала, хоць да Новага году заставалася дзесяць дзён. Шашок рушыў у напрамку свайго дома, а Ян Кніжка ішоў за ім, азіраючыся па баках.

«Ты што, праўда тут жывеш?» — спытаў Ян Кніжка.

«Ага, — сказаў Шашок. — Тут добры раён. Вялікі гандлёвы цэнтр, вунь там, новы, толькі што пабудавалі. А там паліклініка, фітнэс-студыя, рынак прадуктовы, качалка, бар...»

«У цябе няма свайго дома?»

«У нас з мамай кватэра на першым паверсе, — сказаў Шашок. — Вялікі пакой, сямнаццаць мэтраў. У мяне нават за шафай свой кабінэт ё. А ў цябе?»

«А ў мяне няма, — сказаў Ян Кніжка. — У мяне дзіцячы пакой унізе, а кабінэта няма. Гэта яны так кажуць: дзіцячы пакой, хоць я ўжо даўно не дзіця. Дурні... А можна да цябе?»

«Заходзь, — сказаў Шашок. — Мама на рабоце. Паабедаем».

Яны паабедалі, паглядзелі Шашковы кніжкі і часопісы. А потым Ян Кніжка сказаў:

«А ты чаго сёньня адзін сядзеў за партай? Я думаў, у цябе пэтардаў цэлы заплечнік».

«Не, — сказаў Шашок. — У мяне... У мяне толькі адна. Мы з татам эканомім. А мама кажа, што сама купіць пад Новы год фаервэрк і мы запалім яго пад яе кантролем. Баіцца, што мне руку адарве, калі абы-што купіць».

«Дык пакажы, што за адна... — сказаў Ян Кніжка. — У нас гэтым слуга займаецца. І мы на Новы год бабахаем у двары».

«Дык нецікава ж, калі ня сам... — сказаў Шашок. — Вось, глядзі. Волцебныя опонькі».

«А давай зараз запусьцім, — сказаў Ян Кніжка, і вочы ягоныя загарэліся. — Запалім то бок. Ці як там гэта называецца?»

«Давай, — паціснуў плячыма Шашок. — Адзе? Ня дома ж».

«Прыгожа будзе дзесьці ў вышыні бабахнуць, — сказаў Ян Кніжка. — У цябе ж высокі дом».

«Трынаццаць паверхаў», — пацьвердзіў Шашок.

«Паехалі, — сказаў Ян Кніжка. — З трынаццатага паверху і бабахнем».

«Калі бабахнецца», — сумна, з сумневам сказаў Шашок. Яны выйшлі з кватэры, зайшлі ў ліфт — і вось ужо стаялі на адкрытым, усыпаным бітым шклом і недапалкамі бальконе паміж лесвіцай і пляцоўкай. Сьцямнела; перад імі ляжаў і блішчаў агнямі вялікі горад. Сям і там далёка ўнізе грывелі нясьмелыя, нейкія хітраватыя і прыглушаныя салюты. Над горадам пералівалася перадсьвяточная сьвечень. Цёмна-сіні вечар падступаў усутыч да іхных твараў.

«Давай, — сказаў Ян Кніжка. — Запалкі пры табе?»

Шашок моўчкі дастаў узятыя на кухні запалкі, выцягнуў адну.

«Гэта падробка, — сказаў ён вінавата. — Я за яе рубель аддаў. Калі не бабахне, я не вінаваты».

«А ты ня думай, што гэта падробка, — падбадзёрыў яго Ян Кніжка. — Ты падумай, што гэта бомба! Сапраўдная, за сто рублёў. Проста вазьмі і падумай. Сканцэнтруйся. Прыдумай гісторыю ў галаве: маўляў, ты — гаспадар самай крутой пэтарды ў горадзе. Ты яе купіў у аднаго кантрабандыста ў інтэрнэце. Вы сустрэліся ў бары на Зыбіцкай — і ён перадаў табе чамаданчык. Ён прыехаў на джыпе, а ты... А цябе прывёз мой слуга на нашым лэндровэры».

«Ён жа зьнік, твой слуга?» — сказаў Шашок, сьціскаючы ў пальцах Волцебные опонькі. Недалёка ад іх, у бліскучым сьвятле, ляжала будыніна вялікага гандлёвага цэнтру. У вялікіх вокнах мітусіліся людзі, на стаянцы шыхтаваліся ўсё новыя і новыя машыны.

«Ну зьнік, і што? — незадаволеная прамовіў Ян Кніжка. — Бацька возьме новага. Я нават ня ведаў, як яго звалі, таго слугу. Бацька забараняе ім балбатаць. Толькі чалавек-кніга балбоча кожны вечар... Слухай, Шашок, давай ужо, а то тут холадна. Запальвай і кідай!»

«Добра», — сказаў Шашок і ўявіў сабе, што і праўда: ён замовіў сваю бомбу ў сеціве, за сто рублёў. Што і праўда: Зыбіцкая, джып, чамаданчык...

Ён запаліў Волцебные опонькі і, размахнуўшыся, кінуў у бяздонны сіні вечар.

Спачатку нічога не адбывалася. Ягоная пэтарда проста зьнікла ў сіняватай цемры. А потым яны пабачылі, як яна, нібы замершы ў пуштаце, асьвяцілася слабым жаўтаватым агнём. І выбухнула, разарваўшыся проста ў паветры. З разрыву выпаўз чырвоны прамень, паласнуў па цемры, зашыпеў — і пачаў імкліва расьці. А потым закруціўся, шукаючы цэль. І знайшоў! Прамень зрабіўся шырокі, нібы слуп — і прачарціў у паветры зыркую разору. І, уліўшыся ў гэтую страшную разору, ён зь неверагоднай хуткасьцю паляцеў у бок гандлёвага цэнтру. Мінула пару сэкундаў —

і прамень быў ужо там. Ён урэзаўся проста ў вокны трэцяга паверху — і будыніна разляцелася на кавалкі. Вялізныя вокны і машыны, людзі і шафы, рэчы і каркасы сьценаў узняліся ўгару, гандлёвы цэнтр разарвала знутры — і ўсё ягонае зьмесьціва, палаючы прыгожым агнём, падала цяпер туды, дзе разьбягаліся ад сьмертаносных абломкаў тыя, хто ацалеў. Гандлёвы цэнтр, а дакладней, тое, што ад яго засталася, гарэў так ярка, быццам хацеў дапамагчы гэтаму гораду ў ягоным жаданьні сьвята, і тысячы людзей высыпалі на бальконы і прыпалі да вокнаў, каб палюбавацца на гэтую бясплатную, бясконцую, беснаватую і такую казачную ілюмінацыю.

Варта было мне скончыць чытаньне, як пакой напоўніўся гучным маладым сьмехам. Я нават не пасьпеў адпіць гарбаты з кубка, падрыхтаванага для мяне клапатлівай Маргусяй, так і замёр, трымаючы яго ў руках. Замёр — і паволі павярнуў галаву туды, адкуль ляцеў гэты нахабны, брыдотны сьмех. Да дзьвярэй. Тых самых дзьвярэй, якія можна было б іранічна назваць Брамаю Крытыка, бо менавіта ў іхнай пройме стаяў звычайна злы Артэміюш, чакаючы, калі яму дазволюць выказаць усю ягоную нянавісьць да маёй пісаніны.

Але Артэміюша там не было. Артэміюша не было ў дзьвярах!

На Артэміюшавым месцы стаяў зусім незнаёмы мне чалавек гадоў дваццаці пяці ў кароткім сінім плашчы і красоўках — і сьмяяўся, зусім не саромеючыся, як у сябе дома. Я зьбянтэжана закрыў ноўтбук і схаваўся за кубкам гарбаты. Я піў яе павольна, бо не хацеў, каб той незнаёмец мяне разглядваў. Ён пругкай ходою ўвайшоў у пакой, не здымаючы красовак, і пляснуўся ў вольны фатэль.

«Дзядзька Эжэн! — кінуўся да яго сын купца. — Дзядзька Эжэн! Ты прыехаў! А ў мяне народзіны! І мне падарылі казку! Пра мяне!»

«Ды чуў я, чуў», — засьмяяўся гэты дзядзька Эжэн; я мог бы быць бацькам гэтаму дзядзьку, калі б у маладосці пачаў грашыць з паненкамі крыху раней, чым гэта прынята.

«Здароў, Эжэн, — стрымана сказаў купец, робячы знак Маргусі, каб яна паставіла на стол яшчэ адну талерку, келіх і прыборы. — Ты не папярэдзіў, што прыедзеш. Такая прыемная неспадзяванка. Сядай да стала, у малога сёння сьвята...»

Той Эжэн не прымусіў сябе ўпрошваць, ён зь непрыстойным скрыгатам прысунуў фатэль да стала і зноў здзіўлена пачаў разглядваць мяне, нібы я быў усяго толькі загорнуты ў паперу падарунак для імянінніка. Я злосна зірнуў на яго ў адказ, ён адварнуўся і схашіў келіх:

«Віншую! Але ж даўно я да вас не заскокваў...»

«Будзем шчырымі, — сказала жонка купца. — Ты наогул у нас раней не бываў».

«Гэта мы прыяжджалі да тваіх бацькоў на ўзьбярэжжа гадоў сем ці восем таму, — сказаў купец. — Забыўся? Ты тады яшчэ канчаў школу».

«І праўда, — наморшчыў лоб Эжэн. — Ёлуп я, ёлуп. Будзеце сьмяяцца, але я чамусьці быў пэўны, што ў вас дачка. Ну я і дурань, а? Аказваецца, не дачка, а сын. І ён нават ведае, як мяне завуць! Вось блін. Адчуваю сябе тупым аслom. Ой, што я такое вярзу... Слухайце, мне і праўда няёмка...»

«Нічога, нічога, — хутка прамовіў купец. — Галоўнае, што ты завітаў да нас у добрую хвіліну. Тут табе заўсёды радыя. Маргуся сёння перасягнула саму сябе, пацешыўшы нас экзатычнымі стравамі. Еж, выпі добрага віна і раскажы, як ты маешся і чым зарабляеш на хлеб, а яшчэ мне не цяпіцца даведацца, ці не зрабіўся ты ўжо мужам нейкай цудоўнай маладой пані і ці не абзавёўся дзеткамі. Цяпер у тваім узросьце здараецца і такое, праўда, дарагая?»

«Я заўсёды ведала, што наш Эжэн — жаніх усім на зайздрасьць, — сказала жонка купца, пільна разглядваючы госьця. — Разумны, адукаваны, прыстойны, пасьпяховы малады чалавек з галівудзкай знешнасьцю і немалымі талентамі. Не сумняваюся, што ён знайшоў правільную дарогу ў жыцці. Спадзяюся, ты застанешся ў нас на адну ноч, дарагі пляменьнік?»

«Па шчырасьці, — адказаў Эжэн з набітым ротам, — Па шчырасьці... Слухайце, ну мне насамрэч сорамна, дэця. Я і праўда хацеў папрасіцца да вас пераначаваць. А яшчэ... Яшчэ ў мяне ні капейкі грошай. Неяк так выйшла... Сьмешна, праўда? Дзядзю, а дзядзю, а пазычце мне пару сотняў. Я заўтра ж куплю сабе білет дамоў. Са мной у сталіцы здарылася дурная гісторыя. Завальваю я ў кабак...»

«Можаш прапусьціць гэты інтрыгоўны момант, — перапыніла яго жонка купца. — Паеж, адпачні з дарогі. Маргуся, ты ўжо прыбрала салаты? Прынясі іх зараз жа».

«А ты купіў мне падарунак?» — спытаў сын купца ў гэтага агіднага дзядзькі Эжэна.

«Я ж кажу, ні капейкі грошай, — скрывіўся Эжэн. — Калі б я ведаў... Я прывёз бы табе кучу цацак».

«Нічога, нічога, — сказаў купец. — Дарэчы, час пазнаёміць між сабой нашых дарагіх гасьцей. Гэта, як вы ўжо здагадаліся, мой дарагі пляменьнік Эжэн, які завітаў да нас з узьбярэжжа. А гэта...»

І купец уважліва паглядзеў на мяне.

«...А гэта наш госьць, вядомы сучасны пісьменьнік, — рука купца зрабіла эlegantны рух у мой бок. — Аўтар шматлікіх казак і іншых забаўных гісторый, якімі ён ласкава пагадзіўся дзяліцца з намі ў гэтыя неспакойныя і турботныя вясовыя вечары. Ён гасьцюе ў нас ужо ня першы дзень, і мы ўсе радыя, што такі паважаны чалавек пагадзіўся пажыць у нашай сьціплай хацінцы».

«Хахаха, — Эжэн пражаваў мяса і выплюнуў хросток. — Ня думаю, што яго давялося доўга ўпрошваць! У вашай

сьціплай хацінцы, дзядзю, хапіла б месца для сотні паважаных балаболаў і дармаедаў. Я б таксама не адмовіўся пажыць тут, расказваючы гісторыі за харчы. У мяне куча цікавых гісторый! Вось, скажам, пазаўчора. Выклікаю я таксі...»

«Я выдавец, — спыніў яго купец. — Але бізнэс — гэта яшчэ ня ўсё, мілы пляменьнік. Культура мае патрэбу ў падтрымцы, без мэцэнатаў ёй не ацалець. Я заўжды меў схільнасьць да культуртрэгерства і надзвычай рады, што змог заснаваць нешта кшталту стыпэндыйльнай праграмы для творцаў. Наш казачнік — першы ўдзельнік маёй праграмы. Ён жыве намерсе, днямі працуе, а вечарамі чытае нам напісанае. Для мяне гонар мець такога госьця, дый ня толькі для мяне — мы ўсе ганарымся, што ў сыценах нашага дома ствараецца жывое мастацтва, якое застанецца на вякі, бо нездарма казалі старажытныя мудрацы: *ars longa, vita brevis, verba volant, scripta manent*».

«Ага, я чуў, — сказаў Эжэн. — Слонга-слонга, маныманы, ці як там. Я ж ледзь знайшоў ваш дом. Званю, ніхто не адчыняе, а сьвятло гарыць. Потым Артэміюш усё ж пусьціў мяне. Заходжу, а тут у вас чытка. Дай, думаю, пачакаю. Стаю ў дзьвярах, стаю, слухаю, а вы хоць бы вокам міргнулі... Сядзяць усе, як ачмурэлыя. Прабачце, дзядзю».

«Дарэчы, мы звычайна абмяркоўваем пачутае, — сказаў купец. — Абмяркоўваем з далікатнасьцю сапраўдных гурманаў, не забываючы быць патрабавальнымі да аўтара, за што ён нам, як я бачу, дужа ўдзячны. Ці ня хочаш ты далучыцца, Эжэне? Што ты думаеш пра гісторыю з агеньчыкамі? Ці закрунула яна патаемныя струны тваёй душы?»

«Дык я ж прапусьціў пачатак, — засьмяяўся Эжэн. — Ну... Струны ў мяне такія, што лепш не чапаць. Ну, сьмешная байка, ага».

«Што ж у ёй сьмешнага? — спытала жонка купца і пацягнулася нэрвовымі пальцамі па сваю ўлюбёную цацку з салодкім дурманам. — Ты даслухаў яе да канца?»

«Ага, — сказаў Эжэн. — Нармалёвая байка, я ж кажу. Лямпавая такая. Як у дзяцінстве. Ну, ня ведаю. У вас тут наогул весела, цёця. Я падумаў, калі зайшоў, што гэта ў вас клоўн на крэсьле сядзіць. Так толькі клоўны апранаюцца. І старпёры. Я ж так і дапёр адразу, што, відаць, у вас гулянка нейкая: на сьценах балёнікі, клоўн пасярод пакоя, падарункі, жратва... Мне наогул шанцуе, дзядзю, я заўсёды ў госьці ўдала заходжу — як ні зайду да каго, дык там п'юць, ядуць і мне нальюць... Гэй, як там цябе, Маргося! Нацадзі мне яшчэ чырвоненькага».

«Дык ты купіў бы такую кніжку? — зморшчыўшы лоб, запытаўся купец. — Кніжку такіх вось дзіўнаватых гісторый?»

«Дык у мяне ж ні капейкі, — усклікнуў Эжэн. — Вы мне дайце пару соцень, дзядзю, каханенькі, я заўтра ў кнігарню схаджу і любую кніжку куплю, якую скажаце».

«Хочаш паглядзець на мае падарункі? — сын купца вылез з-пад стала проста на калені гэтаму пашляку. — Хочаш?»

«Потым, — сказаў Эжэн, накідваючыся на салаты. — Ну што там у цябе, што? О, паравозікі! Крута. Малайчына. Ідзі гуляй, дай дзядзечку Эжэну пажэрці».

Я ўсё гэтак жа сядзеў на сваім чортавым крэсьле, слухаючы размовы між сваякамі, і пякучы сорама кусаў мяне за вочы і вусны. Як жа ўсё выйшла па-дурному — і якім нікчэмным я выглядаў у сваіх вачах! О так, казаў я сабе, сорама — прафэсійная хвароба такіх, як я, але прыступ гэтым разам быў папросту невыносны.

Бо мне было за што сябе дакараць! Няма большае ганьбы, чым дзяліцца гісторыямі з чалавекам, які ня варты таго, каб іх слухаць. О, як часта ў маім жыцці здаралася, што я мусіў чытаць створанае ў самыя тонкія хвіліны грубым і пошлым людзям, якія ўзнагароджвалі мяне толькі жывёльным сьмехам і неўразумелымі позіркамі. І вось я быў вымушаны зноў чытаць свой праніклівы і тонкі тэкст у прысутнасці нейкага дурня, які марнаваў сваё жыццё на драбязу пошлых грашкоў і мітусьню сярод

такіх самых духоўных пігмэяў, як ён сам. Я быў для яго клоўнам, клоўнам, і ня болей.

І дзеля гэтага я пісаў увесь дзень?

Я дакараў сябе, сьцябаючы пугай злых думак сваю стомленую душу, а купец вёў з Эжэнам няспешную размову. Пакрысе я пачаў прыслухоўвацца, бо размова была даволі цікавая.

«Скажы ж мне, пляменьніку, — запытаўся купец. — Як маюцца твае бацькі? Ці здаровы мой брат і ягоная добрая жончка? Ці расьце яшчэ вішня ў вашым прасторным двары? І ці стаіць яшчэ ў вашым горадзе тая старая кнігарня каля самага порту? Ці бачыў ты ў ёй кнігі майго выдавецкага дому?»

«Ага, — гэты дурніла нарэшце нажэрся і цяпер адваліўся на сьпінку фатэля, пачухваючы трыбух. — Бацькі нармальна, жывыя. Што там вы яшчэ пыталіся? Пра вішню? Дык няма ўжо таго дома, мы пераехалі на здымную хату, бацька сам паліць у печы. А маці ў шпіталі. Слугі памерлі, спачатку Агата, а потым і Ахмэд. Вы ж чулі пра гэтую... Ну, чумку. Дык Агата ад яе сканала, а Ахмэд ад старасьці. У нас цяпер паўгорада баіцца, што чумку падхапіла. А мне дык абрыдла ўжо слухаць: прафіляктыка, прафіляктыка, туды не хадзі, тое ня еж, з тымі не гавары, маску насі з сабой. Мне маска да пыскі не пасуе. Дык я ў сталіцу і зваліў... Тут у масках пакуль амаль ніхто ня ходзіць, панікі ніхто не наводзіць і наогул: свабода!»

«А кнігарня? — спытаў купец, незадаволеная хітаючы галавой. — Што зь ёй?»

«Дык няма ўжо той кнігарні каля порту, — махнуў рукой Эжэн. — І порту няма. Морам змыла. Вы што, ня чулі, дзядзю? У нас нядаўна цэлы раён змыла. Паваліўся са скалы проста ў ваду, з дамамі, садамі і ўсім, што было — опа, і няма. Мора, кажуць, наступае. Жарэ нас, як... Ну, карацей, жарэ. Не чыталі? Дваццаць працэнтаў гарадзкой тэрыторыі — як карова языком. Было — і няма. І дзесяць працэнтаў насель-

ніцтва. Я ж і кажу: на такое паглядзіш, жыць ня хочацца. Дык я ў сталіцу і зваліў!»

«Нешта я прапусьціў гэтка жажлівыя навіны, — устрывожана прамовіў купец. — Працы столькі, што не прадыхнуць. Сто новых кніг заплянавана да восені, дваццаць шматомнікаў, дзесяць альбомаў. А ўвечары нам казачнік чытае — не адарвацца... Што ж, сталіца жыве сваім жыцьцём».

«Ага... Вось вы, дарэчы, пра кнігарню казалі, дзядзю, — паляпаў сябе па жываце Эжэн. — Няма больш у нашым горадзе кнігарняў. Скончыліся. А калі б і засталася тая, каля порту? Хто б у яе хадзіў? Людзям цяпер не да кніжак...»

«А да чаго ж ім? — падняў грозныя вочы купец. — Што іх цікавіць?»

«Дык я ж кажу, — апраўдальна раскінуў рукі Эжэн. — З аднаго боку, чумка косіць. Шпіталі перапоўненыя. А з другога — гэтае суччына мора. Яно ж нас нішчыць! Пазабівае ўсіх нахрэн, зжарэ і не падавіцца. Скале нашай знакамітай даўно капец. Цяпер усе, хто каля пляжаў жыў, перасяляюцца на ўскраіну. Вось і мы... Турыстаў даўно няма, усе баяцца да нас ехаць. Не да кніжак народу, разумеець?»

«Ну вось што, дарагія мае, — купец ажно прыўзняўся над сталом і кінуў на мяне сур'ёзны позірк. — Калі б людзі менш слухалі панікёраў і баязьліўцаў, а больш чыталі, дык ведалі б цану Слову. Кожнаму, хто ня страціў дар мысленьня і веры ў Міласэрнага Бога, кожнаму, хто жыве пры нашым Справядлівым Ладзе на нашай Высьпе, зразумела: людзі заўсёды чыталі і будуць чытаць кнігі! Нават калі Міласэрны Бог выявіць свой гнеў і чалавецтва паменшыцца ў памерах да аднаго апошняга небаракі: кнігі будуць існаваць і даваць яму надзею і сілы! Але Міласэрны Бог не дапусьціць, каб род чалавечы згас. Зайдзіце ў сталічныя кнігарні! Кніг усё больш, і кнігі выдаюцца ўсё больш шыкоўна! Стары закон жыцьця кажа, што перад вайной нараджаецца больш хлопчыкаў, чым дзяўчынак. А ў мірны час — наадварот. Дык вось кніг выпускаецца ўсё больш і больш, а гэта

значыць, нам нічога не пагражае. Людзі зноў чытаюць кнігі! Род чалавечы множыцца — і множыцца ў сваёй дасканаласці ягоны вечны і няўрымсьлівы розум!»

У пакоі запанавала маўчаньне.

«Маргуся, пасьцялі майму дарагому каханаму пляменьніку ў пакоі, дзе жыў той рэдактар, — сказаў купец, глыбока задумаўшыся пра нешта. — Нам усім спадабалася твая гісторыя, казачнік, і я прапаную лічыць абмеркаваньне завершаным. Даруй, мой верны Артэміюш, прыберажы свае крытычныя стрэлы да заўтрашняга вечара. Дабранач, сябры мае».

«Дзядзю, я ўсё разумею, — ускочыў пляменьнік. — Але вы дасьцё мне пару соцень на білет?»

«Ты атрымаеш іх заўтра раніцай, зайдзі да мяне ў кабінэт, — сказаў купец. — І адразу ж паедзеш дамоў. Я перадам табе гасьцінцы для майго брата і ягонай беднай жончкі. Наш добры Артэміюш адвязе цябе на вакзал. На гэтым скончым нарэшце наш цудоўны вечар і, памаліўшыся, выправімся насустрач гэтай бласлаўёнай ночы і новаму працоўнаму дню».

Усе ўсталі, я чакаў, пакуль мае добрыя гаспадары пакінуць пакой. Але пляменьнік купца раптам зноў паваліўся ў фатэль і закінуў нагу за нагу:

«Слухайце... Яшчэ адно пытаньне. Толькі адно пытаньне — і ўсе пойдуць бай-бай...»

Купец незадаволена спыніўся, ягоная жонка ўздыхнула.

«Што ж, пытайся. Калі нешта не дае табе спакою, мы паспрабуем давесці ўсё да ладу».

«Слухайце! — Эжэн па чарзе агледзеў усіх нас і ўсьміхнуўся. — Я ніяк не магу раскумекаць. Чаму вы ўсе ТАК размаўляеце?»

«Як так?» — спытаў я.

«Што ты маеш на ўвазе?» — сказаў купец.

«Ну, вы гаворыце, як нейкія акторы ў кіно пра старыя часы, — сыцпануў плячыма Эжэн. — “Мой добры Артэ-

міюш”, “выправімся, памаліўшыся”, “ці не абзавёўся ты”, “Міласэрны Бог” і ўсё такое? Гэта што, гульня такая? Вы як быццам з пазамінулага стагодзьдзя сюды ўпалі. Гэта так цяпер модна? Фішка такая? Ці што? Не, я сур’ёзна, дзядзю, цёця, ну вы праўда нейкія дзіўныя, я быццам у фільм трапіў!»

Мы пераглянуліся. Я ведаў, што кожны з нас, насельнікаў гэтага дому, адчувае ў гэты момант нешта сваё. Злосьць, раздражненьне, пагарду, неўразуменьне, крыўду, фанабэрыю, распач ад недалёкасьці гэтага маладзёна, горыч за тое, што ёсьць яшчэ людзі ў аддаленых правінцыях, якія не разумеюць відавочных рэчаў.

Але ўсіх нас, тых, хто стаяў цяпер перад пацешнай фігурай пляменьніка, лучыла адно важнае пачуцьцё. Кожны з нас ведаў адказ на тое недарэчнае пытаньне — але ніхто не наважваўся яго агучыць. Урэшце герархія зрабіла сваю справу, і купец, стомлена зірнуўшы зверху ўніз на гэтага коміка, павольна і ўрачыста прамовіў:

«Гаварыць прыгожа — значыць берагчы культуру ў сталёвым сэйфе мовы. Абавязак кожнага, каму выпала жыць у наш неспакойны час — схаваць вечную сілу культуры ў тым стылі маўленья, які быў выпрацаваны ў пару яе росквіту. Сучаснасьць коснаязыка, дарагі пляменьнік. Калі мы паддамося спакусе нашай гугнявай сучаснасьці, калі прызнаем нормаю яе афазію, культура зробіцца першай ахвярай пустабрэхаў і дзялкоў. Гаварыць трэба прыгожа. Хіба ня гэтаму нас вучаць кнігі?»

У той момант я ганарыўся сваім гаспадаром, сваім крэдытарам, сваім валадаром. Купец выказаў тое, што кожны з нас зразумеў ужо даўно. Магчыма, гэтая акалічнасьць і паспрыяла таму, што лёс сабраў нас у адным месцы і ў адзін час. Я быў удзячны купцу за ягоную кароткую прамову — і ўдзячны ўсім нам, бо ў гэты момант мы былі адной сям’ёю.

Што праўда, вечар для мяне ня скончыўся. Была яшчэ адна прыгода, успамінаць якую мне даволі прыемна. Вяр-

таючыся з лазенкі ў сваю кельлю, я пачуў унізе шум. Я спу-
сьціўся і пабачыў пляменьніка, які самым брыдкім чынам
прыставаў да мілай Маргусі, якая прыбірала са стала. Пады-
шоўшы, я паляпаў пляменьніка па плячы, і калі ён азірнуў-
ся, я даў яму аплявуху. Яна прагучала, нібы стрэл. Сам ня
ведаю, як у мяне атрымалася гэтак спрытна ўдарыць па
шчацэ іншага чалавека. Эжэн недаверліва схашіўся за твар
і ўжо прыўзняў руку, каб адказаць мне, але раптам апусь-
ціў яе і выбег з пакоя.

У калідоры стаяў Артэміюш і ўхвальна глядзеў на мяне,
склаўшы рукі на сваіх антычных грудзях.

МЁРТВЫЯ Ў ДУШЫ

Гэтае таннае паўсухое віно ў чырвоным пакеце ён называў кляшарскім. Vin de clochard, pardonnez-moi, весела картавіў ён у нос, адразучы чарговым вечарам чарговы кардонны куток, эн вэн дэ клёшар, гугніў ён ўголас на выдуманай французскай, каб не звар'яецца, і смяяўся.

Беднасьць, беднасьць, бясконца цытата; ад беднасьці заўсёды хочацца паклікаць клясыкаў. «*Дайте мне миндального мыла*», — сказаў он с *достоинством*. Чамусьці вось гэтае, хорошае і ў лепшыя часы, пачало ў апошні год усплываць у памяці асабліва часта. Бо: «С *достоинством!*» Бо герой ён і ў беднасьці сваёй герой. Хай сабе і ў забытым рамане, але: з годнасьцю сказаў, а ня проста папрасіў, прыкідваючы, ці хопіць, ці назьбіраецца ў яго драбязы. З годнасьцю прамовіць «Дайце» ня кожнаму дадзена.

Ён вось мог.

Мог нават сказаць прадавачцы ў «Суседзях»: «Дайце мне пакецік вунь таго, майго любімага, кляшарскага». Мог, але пакуль не наважыўся. Баяўся, што ў адказ пачуе: «Какого? Лошарского?» Пошласьці ён баяўся, пошласьці; беднасьць, беднасьць — бясконцы брыдкі дотык пошласьці. Але сёньня, стоячы ў чарзе, ён вырашыў, што так і зробіць. Скажа ёй з годнасьцю: мне маё, кляшарскае, як заўжды. І яна ўсьміхнецца. І дасьць.

Чарга рухалася павольна. Ён яшчэ раз пералічыў манэты: пяцьдзясят, ды яшчэ пяцьдзясят, ды яшчэ шэсьць дваццатак, ды яшчэ восем дзясяткаў, ды зеленаваты, нібы плесьняй пакрыты рубель, ды іншы рубель, навутокі, бліскучы, нібы фальшывы, ды цэлая жменя незьлічонных капеечак — хопіць, мусіць хапіць, ня можа не хапіць, якраз на кляшарскае, а большага яму і ня трэба.

Беднасьць, беднасьць — бясконцыя жарты зь сябе; а як інакш ацалець? Зараз, зараз, яшчэ два чалавекі ў чарзе, і тады ён спакойна скажа: а мне кляшарскага. Вы што, дзевушка, ня ведаеце, што такое кляшарскае? Ня сорамна вам? Кляшарскае — гэта рай. Рай у пакеце. Цэлы літр раю. І ніякіх яблыкаў, фінікаў, ніякіх пладоў і ягадаў, апроча цудоўнага прыднястроўскага вінаграду.

Адзін чалавек перад ім. Купіў гарэлку, шмат гарэлкі, дванаццаць бутэлек. І бутэльку пэпсі-колы. П'янчуга. Не кляшар, не.

Чалавек склаў бутэльку ў плястыкавы пакет, бутэльку дзвягнулі. Гарэлка гучная, гучная, дурная і дарагая, гарэлка ліхая, а віно — ціхае.

Чарга нарэшце выштурхнула яго да прылаўка.

«Добры вечар», — сказаў ён з годнасьцю.

«Добры», — сказала прадавачка.

«Мне...»

«Што?»

«Мне вунь тое, чырвоненькае, у сінім пакеце. За пяць пятнаццаць».

Яна нахілілася, паставіла на прылавак кляшарскае. Ён высыпаў манэты.

Яна, хмурачыся, пералічыла.

«Тры капейкі не хапае».

«Як? — сказаў ён. — Там было роўна».

Яна пералічыла яшчэ раз.

«Тры капейкі, мужчына».

«Ня можа быць, — абурыўся ён. — Вось, рубель, і яшчэ рубель: два, вось два па пяцьдзясят: тры... Вось дваццатачкі...»

Чарга неспакойна абступіла яго.

«Тры капейкі».

«Ды кінь ужо тры капейкі, мужык, і валі».

«Няма, — сказаў ён. — Слухайце, як жа так? Я ж добра пералічыў, там... Дзевушка, а можа, я потым прынясу, а?»

«Нельга, — сказала яна. — Можа, мне вам яшчэ і закускі купіць? Што за нахабнасьць!»

«Не, закускі ня трэба, — пачаў гарачыцца ён, — Я прынясу, я тут паблізу жыву, вы ж мяне ведаеце, я ж кожны вечар да вас заходжу».

«Шмат хто заходзіць, — прадавачка адварнулася. — Кожнаму па тры капейкі дай: ведаеце, колькі набяжыць?»

Яго адцясьнялі — ня злосна, але рашуча. Ён супраціўляўся, ён усё яшчэ не выпускаў пакет зь віном са сваіх дрыготкіх рук, але было ўжо ясна: тры капейкі. І тут пачуўся голас з-за сьпіны:

«Дзевушка, давайце я за яго заплачу. Вось за віно, і сэндвічаў яму яшчэ пакладзіце парачку, з каўбасой. А мне "Мальбара" пару пачкаў».

Ён азірнуўся, ня верачы вушам. З чаргі за ім матэрыялізаваўся чалавек у модным доўгім палітоне. Чалавек дастаў кашалёк і расплаціўся карткай.

Му... Мухін. Ён так даўно ня бачыў Мухіна, што адразу й не пазнаў. Добры Мухін. Бог паслаў Мухіна ў гэты вечар, каб несці людзям трохкапеечнае дабро. Так не бывае — і ўсё ж: здарылася.

Ён з годнасьцю забраў пакет з пакетам і сэндвічамі і пачакаў Мухіна. Яны выйшлі разам на халодную вуліцу.

«Ну дзякуй, — сказаў ён Мухіну. — Выручыў. Як у кіно проста. А ты добра выглядаеш, дарэчы».

Беднасьць — бясконца лісьлівасьць.

«А ты зараз куды?» — спытаў Мухін.

«Сяду ў парку, глыну кляшарскага», — сказаў ён Мухіну.

«Чаго-чаго?»

«Кляшарскага. Ведаеш, хто такія кляшары?»

«Не».

«Парыскія жабракі! Ты быў у Парыжы?»

«Быў, там адны чарнажопыя. А ніякіх кляшараў я там ня бачыў, — сказаў Мухін. — Слухай, а можна з табой?»

«Ясна можна, — сказаў ён. — Вунь там лавачка ёсьць».

Яны прыселі, ён дастаў ножык і зрэзаў кардонны куток, выцягнуў з кішэні складны кубак. «Будзеш, Мухін?»

«Давай».

Мухін выпіў і скрывіўся.

«Гэта ж не віно».

«Ты што? Гэта ж Малдова. Хоць, канечне, Прыднястроўе. Зроблена зь вінаграднай сыравіны, разьліта ў нас. Як ты, Мухін?»

Мухін закурыў.

«Нармальна, толькі работы куча, — сказаў Мухін. — А ты што, нармальнага віна не купляеш? Лепш бы гарэлкі ўзяў. У такі холад. Ці твае кляшары чыста па віне?»

«Па віне, — сказаў ён і паволі выпіў усю шклянку. — Мне, як бачыш, і на пакет прыднястроўскага не хапіла. Я бедна жыву. Работы няма. Бяры сэндвіч, адзін твой. За цябе, Мухін. Хоць у цябе ўсё добра, і тое радуе, а то з кім ні пагаворыш: ва ўсіх крызіс».

Беднасьць шчырая. Беднасьць добрая. Мухін ляніва пажаваў і аддаў яму палову.

«Ладна, налівай яшчэ, — сказаў Мухін. — Дык табе, значьць, работа патрэбная?»

«Ага».

«Слухай, — Мухін адпіў крышку і паставіў кубак на лаўку. — У мяне ёсьць для цябе работа. Толькі не здзіўляйся. І не кажы нікому. Работа ня пыльная, як кажуць, а плацяць добра. Праўда, работа... хм... дзіўнаватая. І толькі на пару дзён...»

Беднасьць уважлівая. Беднасьць усё чуе і ўсё запамінае. Але беднасьць гордая.

«А колькі?» — спытаў ён, прагна даеўшы за Мухіным.

Лічба была добрая. Нават вельмі.

«Ну добра, — здаўся ён. — Раскажы. Я ж бачу, што табе патрэбная дапамога. Ты мне, Мухін, дапамог. А я табе дапамагу. Давай, раскажы».

«Ведаеш, дзе я працую? — пачаў Мухін, ужо без агіды папіваючы вінцо. — У прыватнай пахавальнай канторы. Мы арганізуем элітныя паховіны...»

Ён уважліва слухаў. Мухін раскажваў. Парк пакрысе пусьцеў. Пакет рабіўся ўсё лягчэйшы.

Прыватная пахавальная кантора «Экзыт» арганізоўвала пахаваньні па найвышэйшай клясе, яе кліентамі былі заможныя людзі — як жывыя, так і мёртвыя. Прадпрыемства брала на сябе ўвесь працэс: ад афармленьня сьмерці, вытворчасьці элітнай труны з элітных пародаў дрэва з удзелам элітных дызайнэраў, браніраваньня элітных участкаў на могілках — да арганізацыі жалобнай працэсіі, эlegantнага і стылёвага разьвітаньня і, калі неабходна, урачыстай крэмацыі. Кантора існавала дзякуючы замежнаму капіталу, фірма мела інвэстара, шэйха з аднаго маленькага, але неверагодна багатага ўсходняга княства, які па дзіўным капрызе вырашыў укласьціся ў такі незвычайны бізнэс так далёка ад дому.

Спачатку ўсё ішло добра, супрацоўнікі пасьпяхова асвоілі капітал, нягледзячы на тое, што кліентаў у «Экзыту» нават у найлепшыя часы было вобмаль, бо хто ў гэтай краіне гатовы столькі прамантачыць на сьмерць. Ды ніхто пакуль што асабліва не цікавіўся, як ідуць справы ў фірмы. А цяпер вось замежны інвэстар рыхтаваўся зноў даць канторы вялікую суму грошай. Але гэтым разам з усходняга княства прыехаў чалавек, містэр Зарубі, каб праверыць на месцы, як супрацоўнікі канторы спраўляюцца з сваімі абавязкамі і ці падтрымліваецца імі высокі ўзровень паслуг. Ад выні-

каў ягонай інспэцыі залежала, ці перавядуць фірме «Экзыт» з-за мяжы наступны транш.

«Разумееш, — сказаў Мухін. — Кантора працуе выдатна. Узровень найвышэйшы. Кожны кліент для нас — як папа рымскі. Абліжам і ў зад пацалуем перад сыходам на той сьвет. Заробкі нам плацяць такія, што огого. Толькі вось адна праблема...»

«Якая?»

«Кліентаў нешта няма».

Ён міжволі ўсьміхнуўся, але Мухін нічога не заўважыў.

«А пасьялязаўтра прылятае гэты самы містэр Зарубі. Вось мы і шукаем людзей на ролю кліентаў».

«Мёртвых?»

«Ды не, навошта. Жывых. Містэр Зарубі ў труны глядзець ня будзе. Ён мерцьвякоў баіцца, нам ужо з Масквы напісалі. Містэр Зарубі на нас будзе глядзець. Як мы працуем. Вось наш дырэктар і прыдумаў ход канём. Мы набралі групу, якая будзе працаваць кліентамі. Гэта ўсяго на пару дзён. Паляжыш у нас, адчуеш сябе чалавекам. Усё ўключана. А потым разьлік — і ніякіх праблем на тры капейкі. Будзеш французскае віно піць з сырам дор-блю. Ну што, згода?»

Беднасьць разважлівая. Ён падумаў: а што, была не была? І ўсё ж нешта спыняла яго, нейкая стрэмка сядзела ў душы, не давала спакойна пагадзіцца на прапанову. Не любіў ён жартаваць са сьмерцю. І ўблытвацца ў сумнеўныя справы сумнеўнай канторы яму зусім не хацелася. Але:

Беднасьць сьляпая.

«Згода», — сказаў ён.

Назаўтра ён паехаў у пахавальную кантору «Экзыт» і сустрэў там калегаў — тых, хто, як і ён, пагадзіўся падтрымаць фірму ў цяжкія часы. Іх было чалавек сем: мужчыны, жанчыны і нават адзін хлопчык. Дырэктар, нэрвовы маладзён у татуіроўках, правёў зь імі кароткі інструктаж.

«Магчыма, містэр Зарубі захоча праінспэктаваць і этап непасрэдна на могільках, — сказаў дырэктар з уздыхам. —

У гэтым разе вас давядзецца закапаць. Але мы адкапаем вас адразу ж, калі містэр Зарубі выйдзе за межы могілак. Усё прадугледжана і пралічана, я даю вам асабістыя гаранты бясьпекі. У нас нават душ ёсьць».

«Давайце заключым дамову!» — запатрабаваў адзін з будучых кліентаў. Дырэктар сувора паглядзеў на Мухіна, Мухін абурана паглядзеў на кліента.

«Ну што вы такое кажаце... — сказаў Мухін. — Я ж вам усё патлумачыў. Ніякіх дамоваў, джэнтэльмэнскае пагадненьне».

А ён... Ён стаяў убаку і ўяўляў сабе грошы. Вялікія грошы. Бясконцыя пакеты малдаўскага віна. І сэндвічы.

«Гэта ясна, — сказаў ён. — Мне асабіста ніякія дамовы не патрэбныя. Але што, калі, скажам, містэр Зарубі вырашыць праінспэктаваць крэмацыю? Вы нас потым з попелу назад у людзей ператворыце, як Фэніксаў?»

Дырэктар зноў паглядзеў на Мухіна, а Мухін на яго.

«Містэру Зарубі мы скажам, што ніхто не падаваў заяўку на крэмацыю, — пяшчотна прамовіў Мухін. — Усе кліенты выявілі жаданьне сысьці традыцыйным хрысьціянскім спосабам. Яшчэ пытаньні ёсьць?»

Надышоў ягоны першы працоўны дзень. Работа аказалася цяжэйшай, чым ён думаў. Ён нясьцерпна пацеў, нягледзячы на холад, што пановаў у залі. Да таго ж нерухома ляжаць у труне было цяжка, ён увесь час адчуваў сьверб, то пад пахай, то паміж ног, то раптам нага зачухалася так, што ён ледзь стрымліваўся, каб не выцягнуць руку і не паскрэбці неспакойнае месца. Ён ляжаў на спіне, заплюшчыўшы вочы, і слухаў, як работнікі фірмы, граючы ролі сям'і нябожчыка, прамаўляюць горкія словы пра ягоную асобу, такую велічную і заслужаную, такую супярэчліваю і ўсё ж дастойную пашаны. У будынку канторы было некалькі заляў, і ён ведаў, што ў дзьвюх суседніх цяпер адбываецца тое самае. Жывыя людзі ладзілі тэатр дзеля аднаго гледача, а той хадзіў нясьпешна сюды-туды

і правяраў, ці ўсё арганізавана на найвышэйшым узроўні. Містэр Зарубі і праўда зазірнуў у труну толькі адзін раз, каб памацаць калашыну нябожчыка, а галоўную ўвагу ён надаваў супрацоўнікам «Экзыту». І ўсё ж было зразумела, чаму ў труну нельга было пакласці лялькі. Містэр Зарубі мог выкрыць падман.

Яму было сьмешна і страшна думаць пра гэта. Часам ён праплюшчваў адно вока і вызіраў у залю. Той містэр Зарубі быў невялікага росту чалавекам у дарагім загранічным пінжаку, джынсах і бліскучых туфлях, ягоную шыю ўпрыгожваў шалік, а вочы ягоныя закрывалі акуляры ў залатой аправе. Ён ня ўмешваўся, ён кантраляваў: зіркаў сям і там, пасопваў і нешта адзначаў у сваім пляншэце. Містэр Зарубі выявіў жаданьне выправіцца на могількі.

Лежачы тварам да шэрага неба, ён пачуў, як труну збіраюцца апускаць у зямлю. Як толькі века труны зачынілася, ён нарэшце пачухаўся паўсюль, дзе мог, і гэта была такая асалода, якой ён ня ведаў ужо даўно. Труну апусьцілі, зьверху пачуўся грукат земляных грудаў. Ён адплюшчыў вочы, разумеючы, што гэта ўнікальнае перажываньне. Магчыма, апошняе ўнікальнае перажываньне ў ягоным жыцьці. Потым прыйшоў жах: ён быў пэўны, што яго больш не адкапаюць. Час ішоў марудна, у яго пачаўся прыступ кляўстрафобіі, ён успомніў усё сваё жыцьцё. Яму падалося, што ён ляжыць у труне пад зямлёй ужо гадзіну. Але неўзабаве ён з радасьцю пачуў шоргат лапаты. Аказалася, яго і закапаць як сьлед не паспелі, містэр Зарубі зьехаў з могілак у гатэль адразу ж, як толькі зямля паляцела ў яміну. Проста супрацоўнікі выдыхнулі і вырашылі перакурыць. Калі ён выбіраўся з труны, на яго глядзелі так, нібы ён і праўда паўстаў зь мёртвых.

Яго адвезьлі ў кантору і правялі ўніз, дзе былі душавыя. Ён зняў дарагі касьцюм і ў чым маці нарадзіла прайшоў туды, дзе шумела вада. Душавых кабін было дзьве — адна насупраць адной, безь дзьвярэй. Як у школьным басэйне.

Ён узяў кавалак мыла і стаў пад струмень. За сьцяной шумела вада ў жаночым аддзяленьні.

Ён змываў зь сябе пот доўга — яму ўсё здавалася, што ён брудны, што зямля не выходзіць зь яго, што яна пралезла ў самае ягонае нутро. У дзвярах зьявіўся голы мужчына, густа зарослы валосьсем, ён прайшоў па калідоры і стаў у суседнюю душавую. Яны мыліся, рухаючыся амаль сінхронна.

Мужчына паглядзеў на яго і падміргнуў. Відавочна, яго таксама сёння хавалі. А можа быць, яму таксама давялося паляжаць у труне пад зямлёй.

Ён падміргнуў у адказ і нявесела пасьміхнуўся.

«Ну і работа ў нас», — сказаў мужчына і выйшаў, выключыўшы ваду.

«Ага», — сказаў ён і зрабіў тое самае. Выйшаў і пасьлізнуўся, наступіўшы на кавалак мыла. Нага паехала, ён ужо ляцеў галавой на бліскучую кафлю, разумеючы, што зараз шандарахнецца лбом аб выступ сьцёку. Але мужчына спрытна падставіў рукі — і ўратаваў яго ад падзення.

Ён быў у абдымках голага мужчыны — і не адчуваў сорамаму. Толькі ўдзячнасьць.

«Дзякуй, — сказаў ён. — Чортава мыла».

«Чортава, — сказаў з усмешкай голы. — Вы асьцярожней тут, усё гладкае, як лёд. Хоць бы тапачкі выдалі».

Яны разам прайшлі ў разьдзявальню. Ён выцерся насуха ручніком зь лягатыпам «Экзыту», а мужчына сядзеў, расставіўшы ногі, і, як кажуць, дыхаў порамі.

«Чортава мыла, чортава работа, — сказаў голы. — Як вы, не шкадуеце, што пагадзіліся?»

Ён думаў прамаўцаць, але ўспомніў, што абавязаны голаму, таму неахвотна прамовіў:

«А што было рабіць? Грошы патрэбныя. Сям'ю карміць...»

Беднасьць хлусьлівая. Беднасьць цісьне на шкадаваньне, нават тады, калі яго не заслугоўвае. Беднасьць глядзіць вочы ў вочы — нават тады, калі мусіла б адварнуцца.

«Разумею... — сказаў голы. — Мяне завуць Валеры. Валеры Львовіч».

Ён таксама назваў сваё імя і паціснуў голаму руку. Ён ня мог адвесьці вачэй ад валасатага цела мужчыны. Той быў увесь пакрыты поўсьцю, як жывёла. Поўсьць павольна высыхала, мужчына шырока расставіў ногі і з усмешкай глядзеў на яго.

«Бачу, што вам усё лягчэй, чым мне, — пахітаў галавою голы. — Прабачце, але гэта так. Вы не адчуваеце віны... А я адчуваю. Адчуваю, што падманваю ня толькі гэтага містэра Засячы, ці як яго там. А кагосьці значна больш уплывовага і магутнага...»

«Каго ж?» — спытаў ён, адзеўшыся.

«Я ня ведаю, — сказаў голы. — Слухайце... Пачакайце мяне, давайце вып'ем з вамі пакет віна, я частую».

Сам ня ведаючы чаму, ён пагадзіўся. Яны выйшлі з каторы і купілі ў краме пакет віна — і выпілі яго, схаваўшыся ў арцы нейкага шматпавярховіка. Ён піў віно і разумее, што зараз усё раскажа: пра ўсё сваё бязглуздае жыццё, у якім не засталася ўжо нічога, нічога такога, за што варта было б ухапіцца. «Кляшарскае, — сказаў ён. — Вэн дэ кляшар». Яго сабутэльнік зарагатаў. Яму было прыемна. Парданэ муа, сказаў ён і, памаўчаўшы, прамовіў:

«Я вам схлусіў... Няма ў мяне ніякай сям'і. Проста беднасьць...»

«Я так і падумаў, — усміхнуўся Валеры Львовіч. — Ну нічога. З кім не бывае».

І тады ён і праўда ўсё раскажаў Валерыю Львовічу. Той уважліва слухаў, і яму было цёпла: сэрца яму грэла віно, душу — аповед, а цела — густая мужчынская поўсьць. Ён ніколі ня мог пахваліцца такой поўсьцю.

Заўтрашні дзень быў не лягчэйшы. Разважаючы над тым, як доўга яшчэ прабудзе ў іхным горадзе містэр Зарубі, ён ляжаў у дарагой труне з элітных пародаў дрэва, загрыміраваны пад старога дзеда, і слухаў, як яго ўзносяць да нябёсаў за да-

сягненні ў шматгадовай дзяржаўнай дзейнасці. Ён адчуў, як рука містэра Зарубі праверыла накрухмаленасьць каўняра на яго кашулі. І ўсё паўтарылася: паездка на могілкі, пахаваньне — і ўвакрасеньне зь мёртвых. А потым ён зноў стаў пад цёплым бясконцым душам і вымываў зь сябе зямлю. Валерыя Львовіча не было, насупраць мыўся нейкі незнаёмы чалавек, які хутка сышоў. Валеры Львовіч зьявіўся, калі ён ужо збіраўся выключаць вадку. Кіўнуў яму і стаў у воблак пары. Здавалася, ён пакрыўся яшчэ больш густым валосьсем.

Ён выйшаў з душы, уважліва глядзячы пад ногі, каб зноў не наступіць на тое падступнае мыла. Зірнуў на палічку, куды паклаў яго, калі яшчэ стаяў пад вадой, але мыла там не было. Значыць, усё ж высьлізнула і ўпала. Ён пайшоў у разьдзявальню. Голы дагнаў яго.

«Паслухайце, — сказаў Валеры Львовіч, увесь у карунках пены, чорна-белая жывёла, якая адбівалася ў кафлі. — А давайце адмовімся ад гэтай работы? Разам? Вось зараз жа падымемся ў кантору і скажам, што заўтра ня прыйдзем. Няхай заплацяць нам за два дні і забудуць пра нашае існаваньне. А мы пра іхнае».

«Не, — сказаў ён. — Мне грошы патрэбныя. А работа... Вы ведаеце, я ўжо пачынаю звыкацца. Работа як работа. Нічога ня робіш, а грошы капаюць. Містэр Зарубі пасья-заўтра зьедзе. А ня зьедзе, я гатовы працаваць далей».

«Няўжо вы не адчуваеце? — мякка сказаў Валеры Львовіч. — Мы з вамі займаемся нядобрай справай. Ладзім гэты тэатр... Там, дзе ён зусім недарэчы. Дапамагаем нейкім махлярам. А як жа сумленьне?»

«Я вам раскажаў, — ціха прамовіў ён. — Мне патрэбныя грошы. А работа лёгкая. Дзе я яшчэ атрымаю столькі, ня робячы практычна нічога?»

«Што ж, — сказаў Валеры Львовіч. — Я разумею вас. Магчыма, вы маеце рацыю. Але ўсё ж я не магу пазбавіцца ад пачуцьця, што мы з вамі ўвязаліся ў справы, зь якіх нельга сьмяяцца...»

«Сьмяяцца можна з чаго заўгодна, — сказаў ён груба. — Яўрэі сьмяюцца нават з галакосту. Падумаеш. Беднасьць мае права быць цынічнай. Дый што мы такога робім? Забіваем каго, калечым, рабуем? Няхай віну Мухін адчувае. І ягоны дырэктар».

«Значыць, заўтра сустрэнемся тут?»

«Вы сабе як хочаце, — сказаў ён. — А мне грошы патрэбныя, колькі вам гэта паўтараць».

Назаўтра Мухін, праходзячы міма труны, шапнуў яму, што містэр Зарубі ляціць начным самалётам дамоў. Значыць, прыйшоў апошні дзень пакутаў. А потым: разьлік! Навіна адразу надала яму сілаў. Гэтым разам яму прыляпілі штучную бараду, але містэр Зарубі ўжо не зазіраў у дамавіну.

Калі ён прыйшоў у душавую пасля працы, Валеры Львовіч ужо мыўся.

«Як у вас прайшло? — спытаў Валеры Львовіч, намыльваючы шыю. — Я чуў, містэр Зарубі ўначы зьяжджае...»

«Усё ў парадку, — сказаў ён, становячыся пад душ. — Мухін абяцаў заўтра разьлічыцца. Шкада, што містэр Зарубі вяртаецца на радзіму. Я б хоць кожны дзень працаваў за такі заробак».

«Няўжо вас так і не наведала за гэтыя дні пачуцьцё віны? — гучна спытаў Валеры Львовіч, каб перакрычаць шум вады. — Ну ня можа быць, каб такі тонкі чалавек, як вы, не задумаўся хоць на імгненьне, што мы насамрэч тут з вамі робім...»

«Ды ідзіце вы са сваёй віной! — крыкнуў ён. — Чуеце? Перад кім? Перад кім я вінаваты? Можа, перад вамі? А?»

Ён зрабіў крок з-пад струменяў, каб Валеры Львовіч пачуў ягоны адказ. І наступіў на кавалак мыла.

Ён упаў скроняй акурат на выступ — і раптам зразумеў, што беднасьць скончылася. Беднасьці больш ня будзе. Нічога больш ня будзе. Ні беднасьці, ні цытатаў, ні віна, ні віны, ні хлусьні.

Ён бачыў над сабой спакойны твар Валерыя Львовіча, які нахіліўся над ім, нібы збіраўся прачытаць малітву. На ягоным абліччы сьвяцілася мірная і крыху вінаватая ўсьмешка.

Валерыя Львовіч дастаў з рота тры капейкі і асьцярожна паклаў іх на твар нябожчыка: дзьве на вочы і адну на вушны, якія яшчэ падрыгвалі, быццам спрабуючы нешта запырэчыць.

Я замаўчаў і закрыў рукамі ноўтбук, нібы саромеўся напісанага.

Я ведаў, што напісаў найлепшую гісторыю з тых, што былі створаныя мной у гэтым доме. Але гэта было няпраўдай. Гісторыя пра п'яніцу і сьмерць была найлепшай гісторыяй з тых, што я напісаў наогул. За ўсю сваю доўгую і бясслаўную кар'еру. Чамусьці мне падабалася называць яе ў думках бясслаўнай. Хоць, калі разабрацца, хіба мог казаць нешта пра славу чалавек у маім становішчы?

Я ведаў, што гісторыя была найлепшай. І яны ведалі гэта таксама.

Купец неадрыўна глядзеў на мяне — і ў ягоных вачах я бачыў спачуваньне і гордасьць.

Жонка купца застыла са сваёй абрыдлай цыгарэтай — нібы толькі я сваім голасам мог ажывіць яе.

Маргусін твар гатовы быў абдарыць мяне пацалункам за маё майстэрства — і я адчуваў, што толькі страх пакараньня не дае ёй кінуцца мне на шыю і ўзнагародзіць за талент.

А сын купца... Ён плакаў. Сядзеў на падлозе ля маіх ног і плакаў дарослымі, цяжкімі, сарамлівымі сьлязьмі. Я яшчэ ніколі ня бачыў, як ён плача. Такі малы — і ніводнай сьлязы да сёньняшняга вечара.

І нават Артэміюш, здавалася, пазіраў на мяне з-пад на-
супленых броваў безь нянавісьці і пагарды, на якія ён быў
гэткі мастак.

На шчасьце, пляменьніка, таго паскуднага Эжэна, у до-
ме даўно не было. Я ня вытрываў бы зараз ягонага рогату
і ягоных недарэчных убогіх камэнтараў. Даў бы яму па дур-
ной пысе. Аднак ён атрымаў ад купца грошы і зьехаў па абе-
дзе: я чуў, працуючы над казкай, як з двара выехаў чакаляд-
ны «пакард»; відаць, Артэміюш адвозіў паганца на вакзал.

Я зноў быў дома, я зноў быў у сям'і, я быў сярод чыта-
чоў — і я ганарыўся сабою. Я ня ведаў, чым усё скончыцца,
але ведаў, што іхныя сэрцы цяпер назаўсёды належаць мне.

«Гэта найлепшая казка з тых, што мы пачулі ад цябе, віна-
вайца, — прамовіў нарэшце купец. — Гісторыя пра тое, як
нельга гуляць з тым, што мацнейшае за нас. З тым, што ня
варта абражаць нікому — бо велічнасьць сьмерці і яе справяд-
лівасьць заслугоўваюць ад нас толькі бязмернае павагі і па-
коры. Але што я кажу? Я спрабую зладзіць абмеркаваньне
і разумею сам, што не змагу сказаць тых словаў, якіх і праў-
да заслугоўвае твой маленькі шэдэўр, які мы мелі гонар сёнь-
ня паслухаць з вуснаў самога пана аўтара. Аднак калі ёсьць
ахвотныя выказацца, я ня буду нікога стрымліваць. Адзінае,
я не пацярплю кепскіх словаў на адрас апавядальніка і ягона-
га твору. Бо яны абодва ўжо цяпер надта дарагія майму сэрцу».

«Я згодная з табой, — сказала жонка купца, ачуўшыся
ад свайго дзіўнага здранцьвення. — Ведаеш што, дарагі...
Магчыма, ты ўспрымеш гэта балюча... Але я даўно хацела
сказаць табе...»

«Я слухаю цябе, дарагая, — прамовіў купец, занураны
ў свае думкі. — Ты можаш выказацца абсалютна вольна,
але не забывай, што твае словы могуць адгукнуцца ў маім
сэрцы такім бодем, які я ня здолею стрываць».

«Я думаю, што ты мог бы праявіць уласьціваю табе велі-
кадушнасьць і дараваць нашаму казачніку ягоную пазыку, —
сказала жонка купца і зноў закурыла. — Але ня гнаць яго,

а прапанаваць жыць у нашым доме далей і расказваць нам свае гісторыі за варты ягонага таленту ганарар. Няхай чалавек ведае, што ён вольны, няхай ягоная творчасць пазбавіцца нарэшце ганебнага матыву ня вернутаі своечасова пазыкі. Скажы яму, што ён больш не вінавайца, а жаданы і ганаровы госьць нашага дому».

«Шчыра дзякую вам, літасьцівая і мудрая пані, — прамовіў я хутка. — Але я сапраўды маю вялікую запазычанасьць і звязаны з панам гаспадаром угодаю, якую мушу выконваць, пакуль справа ня вырашыцца менавіта так, як мы дамовіліся. Я не хачу карыстацца вашай вялікай дабрывай і здымаць з сябе крыж вінавайцы да таго моманту, пакуль ён сам не ўпадзе з маёй беднай сьпіны».

Купец задумаўся.

«На жаль, — сказаў ён, — я не магу парушыць нашу ўгоду. Дакладней кажучы, я мог бы, але не пайду на гэта. Бо ёсьць прычына важнейшая за нашу літасць або чалавечнасьць. Казачнік радуе нас выдатнымі гісторыямі, апошнія зь іх былі папросту бліскучымі, але я ведаю людзей, дарагая. Варта мне толькі адпусьціць яго — і ён зноў возьмецца за сваё. Будзе разбураць свае цела і душу, ленавацца, адавацца пэсымізму і паняверцы, корпацца ў сваіх больках і цешыць сябе маніяй велічы. Ён прападзе, паверце мне, сябры мае. Таму няхай жыве ў нас далей, вяртае пазыку і займаецца тым, што прадпісаў яму Міласэрны Бог. Прашу вас усіх успомніць, што пастаўлена на кон і якую вялікую справу мы з вамі робім. Не, казачнік, я магу адмовіцца ад слова “вінавайца”, звяртаючыся да цябе, калі яно табе не даспадобы. Але адпусьціць цябе было б не па-людзку, ды і ня ў правілах добрага выдаўца рабіць штосьці такое, што загубіць добрага аўтара. Маргуся, пахвалі яго, толькі хутка, бо мне здаецца, ён зьвесіў галаву — без усялякай на тое прычыны».

«Вашая гісторыя зачаравала мяне, як нікая іншая з усіх, якія я чула», — сказала Маргуся і зірнула на мяне так, што я памкнуўся да яе, але своечасова ўзяў сябе ў рукі.

«Мой верны Артэміюш, — сказаў купец. — Ты, вядома ж, знойдзеш крытычныя словы і для гэтай цудоўнай гісторыі. О так, ты маеш рацыю, гісторыі нашага госьця — ніякія ня казкі, а паўнаwartасныя апавяданні. І ўсё ж я не даю табе сённяя слова. Мне хочацца пакінуць пасля гісторыі пра п'яніцу і сьмерць добры пасьялямак, а ты яго загубіш сваімі папрокамі. Часам крытык мусіць памаўчаць. Так што, Артэміюш, мы пагаворым з табой пазьней. Сынку мой, я бачу, што ты плачаш. Але павер, часам сьлёзы неабходныя. Ёсьць час для сьмеху, а ёсьць для плачу. Добра, калі пачутыя або прачытаныя намі гісторыі могуць даводзіць нас як да першага, так і да другога. Цябе так узрушыла казка, праўда?»

«Так», — злосна сказаў малы, выбягаючы з пакоя. Ён быў настолькі захоплены, што ажно крыўдаваў на мяне — і сам не разумеў, чаму. І гэткае часам здараецца...

«Я жадаю ўсім нам добрай ночы, — нарэшце абвясціў купец. — Артэміюш, правер браму, я чую, што каля яе на вуліцы швэндаецца нейкі падазроны народ. Сённяя ў горадзе надзіва неспакойна, паўсюль натоўпы, паніка, паліцыя, сырэнны. Вазьмі стрэльбу, Артэміюш, а ты, Маргуся, правер вокны ва ўсім доме. Што да цябе, казачнік, дык я прашу цябе пакуль што ня класьціся, а зайсьці ў мой кабінэт».

Я пакланіўся і падняўся. Я бачыў, як Артэміюш, сыходзячы, узнагародзіў мяне такім лютым позіркам, што я ледзь ня сеў назад на маё звыклае, такое мірнае крэсла — толькі там, паміж гэтых паліраваных падлакотнікаў, мой азадак пачуваўся ў бясьпецы. Артэміюш... Як жа ён разьбюшыўся праз тое, што яму нават не далі слова! А я ўжо лічыў яго сваім хаўруснікам... Пасля ўчорашняй гісторыі з пляменьнікам мне падалося, што ён пазірае на мяне больш прыхільна. О купец, што ты нарабіў... О наіўны я дурань... Як я мог паверыць, што зайздросьлівы чалавек так хутка вылечыцца ад свайго цёмнага пачуцця.

Я прайшоў услед за гаспадаром у ягоны кабінэт. Ён сеў за стол і паказаў мне знакам, каб я ўсеўся перад ім.

«Паслухай, — сказаў ён, уважліва вывучаючы мой непранікальны твар. — Магчыма, ты гуляеш са мной. Магчыма, ты і праўда думаеш, што я нічога не заўважыў».

«Я не разумею, пра што вы», — сказаў я.

«Твая гісторыя пра Шашка і Яна Кніжку... — прамовіў купец, перагнуўшыся праз стол. — Ты думаеш, я няўважліва яе слухаў? Як яна там называлася: “Агеньчыкі ад нуды”? Ян Кніжка — гэта мой сын, праўда? Ты ж напісаў казку пра яго?»

«Ён прасіў мяне, — сказаў я. — Прасіў зрабіць яму падарунак».

«Гэта я зразумеў, — кіўнуў купец. — Я ўважліва слухаў апісаньне Яна Кніжкі. У гісторыі сказана, што ў яго ёсьць сястра. Чалавек-кніга, бацька-выдавец і: сястра».

«Так, — сказаў я. — Менавіта так там і было. У вас добрая памяць. Кожны казачнік мусіў бы дзякаваць Міласэрнаму Богу і Справядліваму Ладу, маючы такіх уважлівых чытачоў, як вы, пане гаспадару».

«Ах ты шэльма, — сказаў купец, адкінуўшыся на сьпінку крэсла. — У мяне добрая памяць, а ў цябе, я бачу, ёсьць добры гід па маім доме. Гід, які выдае табе ўсё мае маленькія таямніцы. Хто табе раскажаў? Маргуся?»

«А што тут раскажаць? — паціснуў я плячыма як нічога ніякага. — Ваша дачка, якую вы хаваеце ад мяне, бегае ўначы па доме ў касцюме тыгра. Я падумаў, што так і трэба...»

«Вось яно што, — сказаў купец. — Нават калі я зараз паверу табе... Ох. Ва ўсім вінаватая Маргуся. Я ж узяў зь яе слова, што яна будзе пільнаваць, каб дзьверы ў Рутчын пакой былі замкнутыя, і за тым, каб усе трымалі рот на замку. Бачыць Міласэрны Бог, я звольню Маргусю заўтра ж. Яна падвяла мяне! А я давяраў гэтай шалапутцы!»

«Не, — запярэчыў я. — Маргуся ні пры чым! Не звальняйце яе. Яна не вінаватая. Рутка сама знаходзіць спосаб, каб выбрацца з палону. І я не разумею, чаму вы мне нічога не казалі пра яе. Чаму ёй забаронена слухаць мае

гісторыі і есці за агульным сталом? Вы ізалявалі яе, нібы яна ў турме!»

«У цябе няма дзяцей, — прабурчаў купец. — Вось і маўчы. Чаму, чаму... Ты яшчэ ня бачыў Рутку, яна ўсё перакуліць з ног на галаву. Да таго ж лапоча абы-што, пасыля яе аповедаў любы госьць пойдзе наўпрост у паліцыю. Рутка жыве, ня ведаючы гора, яна — самае дарагое, што я маю! Думаеш, я трымаю яе ў турме? Ды не, не і яшчэ раз не! У яе ёсьць усё, што яна пажадае, а да нас яна не выходзіць дзеля яе ж шчасся і спакою! Павер мне!»

Я бачыў, што ён баіцца. Бачыў, што купец спрабуе пераканаць мяне, што яму важна пераканаць мяне. Што ж, падумаў я, значыць, я ў моцнай пазыцыі. Я ніколі яшчэ ня быў у такой моцнай пазыцыі, як цяпер.

«Калі вы звольніце Маргусю, — сказаў я, — клянуся: вы не пачуеце больш гісторый. Вам давядзецца выгнаць мяне. А па-за межамі гэтага дома, які я люблю і шаную за ягоную гасціннасьць і ўтульнасьць, я знайду дзе расказаць усім пра бедную дзяўчыну!»

«Не хвалойся так, — купец наліў сабе віскі і прапанаваў мне. — Добра, твая дарагая Маргуся застанеца, я проста пагавару зь ёй, нагадаю пра яе абавязкі. Цяпер ты ведаеш пра існаваньне Руткі і можаш супакоіць свой імпэт дэтэктыва. Думаеш, я пагадзіўся б узяць цябе ў гэты дом, ведаючы, што ты можаш раскрыць маю жахлівую таямніцу? Не! Бо ніякай жахлівай таямніцы няма. Ёсьць хворае дзіця, ёсьць сям'я, якая з усіх сілаў імкнеца акружыць яе клопатам дзеля ейнай жа бяспекі. За брамаю такое робіцца, што ўжо ня ведаеш, верыць чуткам або выдумаць іх самому, каб хоць нешта зрабілася ясным. Добра, проста ведай: у доме ёсьць Рутка. Прымі ж гэта і жыві як жыў. Але я прашу цябе не гаварыць зь бедным дзяўчом і не паказвацца ёй на вочы. Размовы з чужымі людзьмі кепска адбіваюцца на яе самаадчуваньні. Ты ж ня хочаш, каб яна трапіла ў шпіталь?»

«Вядома, не, — сказаў я. — Але яна магла б прынамсі...»

«Што яна магла б, я вырашу сам, — уладна заявіў купец. — Ідзі і ня сунь нос у чужыя сямейныя справы, там у нас адны праблемы і зусім няма ніякіх таямніц. Ты ж казачнік, а не папарацы, праўда? Вось і думай пра новую казку для нас, тваіх добразычліўцаў. Як ты не разумеш? Няма ў цэлым сьвеце іншых істотаў, якія б гэтак шчыра хваляваліся за твой няшчасны лёс! Ідзі! І пастаў на месца бутэльку, грэшнік».

ЧАЛАВЕК РАМАН БУРАК

Першае, пра што мы дамовіліся зь Інгай, калі селі адно насупраць аднаго: гэта ўсё ж будзе мужчына.

Шчыра кажучы, я чакаў бойкі. Жорсткай, з выкарыстаньнем забароненых прыёмаў. Інга з самага пачатку не выдавала на тую, зь якой можна лёгка дамовіцца. Я ведаў такіх, як яна, здольных наклікаць паньлую стому яшчэ да таго, як раскрыюць рот. А рот яна мела шырокі, даволі прыгожы і злосны, я не сумняваўся, што ён поўны пытанняў, прэтэнзій і ўжо даўно сфармуляваных крыўдаў. Чаму да яе прыставілі мяне, саракагадовага, беллага, гетэрасэксуальнага, хоць абяцалі, што яна будзе працаваць над праектам сама? Чаму мы будзем сядзець у адным кабінэце? Мне патрэбная сакратарка? Мамка? Чаму я наогул вырашыў, што магу займацца такой тонкай справай? І чаму абавязкова мужчына? Усё, што ты скажаш такім вар'яткам, нават у самай далікатнай форме, яны ўспрымуць як павучаньне. Нават калі папрасіць іх зачыніць акно, бо з вуліцы дзьме, яны зірнуць на цябе так, нібы зараз высадзяць шыбу кулаком.

Але Інга змаўчала. Яна баялася, што калі пачне скандаліць, праект аддадуць мне. Бо час пайшоў.

Я быў гатовы, што на вызначэньне полу мы змарнуем прынамсі пару дзён, я пакінуў у календары тэрмін на раскачку, я быў падрыхтаваны да ўсіх гэтых песьняў: «гендэр»,

«роўнасьць», «патрыярхат», быў гатовы цярпліва і скептычна ўсьміхацца і ўрэшце саступіць ёй у нечым малым, каб яна пагадзілася ў прынцыповым.

Гэта мусіў быць мужчына, таму што задуманага ня мог зрабіць ніхто, апроча мужчыны. І нават Інга разумела, што спрачацца тут бессэнсоўна.

«Мужчына, — сказаў я мякка. — Якія мужчынскія імёны вам падабаюцца, Інга?»

«Шчыра? Ніякія. Можаце выбраць самі».

«Я ўжо выбраў. Але, магчыма...»

«Дашліце мне на пошту».

«Яго маглі б зваць...»

«Дашліце мне на пошту, я пагляджу».

Я ўздыхнуў і даслаў ёй паведамленьне. У паведамленьні было ўсяго тры словы.

Раман Аляксандравіч Бурак.

Яна нічога не адказала. Я запытальна зірнуў на яе галаву, напалову схаваную за сьцяной ноўтбука, яе вачэй не было відаць, толькі абвешанае жалезьзем вуха. Жалезныя завушніцы пагойдваліся ў такт яе энэргічным рухам. Яна нават не кіўнула, яна ўжо працавала, яна ўсім сваім выглядам паказвала мне, што ёй усё гэта не падабаецца, але што зробіш. А я глядзеў на яе і думаў, што яна тут абсалютна лішняя. Я ніколі ня ўмеў працаваць у камандзе. Мне было б зручней зрабіць усё самому.

Раман Аляксандравіч Бурак. На тое, каб прыдумаць гэтае імя, мне спатрэбіўся цэлы дзень, я спыніўся на ім яшчэ да таго, як мяне пазнаёмілі зь Інгай, яшчэ да таго, як узялі на гэтую дзіўную працу, якая, тым ня менш, уратавала мяне ад столькіх праблем. Інга, Інга... Магла б ацаніць выразнасьць — і ў той самы час сьціпласць маёй прыдумкі. Раман Бурак. Звычайнае імя звычайнага чалавека, а ўсё ж — раз пачуўшы, ужо не забудзеш. І лацінкай добра пішацца.

«Інга, вы атрымалі маё паведамленьне?»

«Я працую».

«Над чым?»

«Ну ў яго ж была маці?»

«Вы б хоць кіўнулі, Інга, я ж мушу ведаць...»

«Я кіўнула. Я не магу ківаць паўгадзіны запар. Праверце пошту».

Я праверыў. І праўда. «Святлана Васілеўна Бурак, у дзявоцтве Славіна», напісала мне Інга. Так мы і будзем працаваць наступныя некалькі месяцаў? Я хацеў сказаць ёй, што так ня пойдзе, але вырашыў адкласьці размовы на потым. Яна ж пагадзілася на мужчыну. Ня ўсё адразу, вырашыў я. Разьбярэмся.

Інга скончыла пісьменьніцкія курсы — адны з тых, якія апошнім часам распадзіліся ў нас, як таньня цырульні, прыватную школку, дзе амбітныя літаратурныя няўдаліцы вучаць найўных летуценьнікаў скарачаць і правіць, выкідваць і прарэджваць, карацей: рэзаць і стрыгчы ўласныя тэксты і вымятаць непатрэбнае. Яны там чамусьці лічылі, што гэта галоўнае ўменьне, якім мусіць валодаць літартар, і ўдзёўбвалі гэтую лухту ў галовы сваім навучэнцам. Кастрыруй і не камплексуй — так можна было сфармуляваць іхнае творчае крэда. Таму я не чакаў ад Інгі занадта шмат.

Карацей, неяк мы зь Інгай усё ж пачалі праект. Мы абое ведалі, што мусім сьпяшацца. На нашыя месцы маглі б узяць зусім іншых людзей. Калі б кіраўніцтва пабачыла, што праект тармозіцца праз наш канфлікт, дык не сумняваюся, яно б не раздумвала ні хвіліны. І не было б ніякага Рамана Бурака. Быў бы іншы чалавек. Зусім іншы.

Я ведаў, што Інгу нашая работа хвалюе ня менш, чым мяне. Яна не прызнавалася ў гэтым, але задача, пастаўленая перад намі, не магла не хваляваць. Адчуваньне, якое мы мелі ў тыя дні, нельга было параўнаць ні з чым. Ты сядзіш у кабінэце і пішаш. Пішаш першае, што прыйдзе ў галаву, бо часу мала. А недзе далёка, на падземным заводзе, сядзяць людзі і чытаюць напісанае табой. Гэтыя

людзі чытаюць так уважліва, як ніхто і нідзе ў нашым суворым сьвеце. Яны чытаюць і аддаюць загады. Загады накіроўваюцца ў лябараторыю. І тое, што пішам мы зь Інгай, робіцца яваю. На вялікім стале, абкружаным людзьмі ў белых халатах, ляжыць істота, якую завуць Раман Бурак. Раман Бурак сьпіць. Ён існуе і не існуе адначасова. Ён рыхтуецца да існаваньня. Ён рыхтуецца да подзьвігу, але яшчэ ня ведае пра гэта. Ён рыхтуецца жыць — і памерці ў імя свабоды.

«Аднойчы Раману Бураку пазваніў зь лецішча бацька і папрасіў прыехаць да яго, каб адрамантаваць дах, абкусаны па краях нядаўняй ліпеньскай бурай. Раман Бурак стаяў на хісткіх драбінах, адной рукой трымаючы малаток за горла, а другой схпіўшыся за абламаны, нагрэты сонцам шыфэр. Цяжкая галоўка малатка вызірала з-пад ягоных пальцаў, нібы ён злавіў тут, на даху, драпежную птушку і цяпер душыў яе, душыў — ён, страшны, няўключны чалавек зь цьвіком у сьцятых вуснах... Раман Бурак адчуў, як драбіны сыходзяць у яго з-пад ног...»

Такую вось лухту я пісаў, пазіраючы раз-пораз на Інгу, якая захоплена ляскала клявішамі за суседнім сталом. Я пісаў, не задумваючыся, думаць мусілі людзі ў лябараторыі, гэта іхнымі намаганьнямі праз пару гадзін Раман Бурак на вялікім стале набываў новыя рысы, веды, навыкі і ўспаміны. Я пісаў, а ў лябараторыі ўважліва чыталі і аддавалі загады, і на цемі Рамана Бурака зьяўляўся даўні шнар ад падзеньня з трох мэтраў, а рукі Рамана Бурака набывалі ўзровень валоданьня малатком ніжэйшы за сярэдні (4 паводле 10-бальнай шкалы), а вусны і язык Рамана Бурака запаміналі смак халоднага цьвіка, а ў памяць Рамана Бурака закладваліся згадкі пра бацьку на іншым баку даху, вобраз задушанай ім птушкі, успаміны пра сонца, якое лупіла проста ў твар, пра маці, якая стаяла ўнізе і распачна крычала, ня здольная спыніць ягонае падзеньне... Ён ацалеў тады, толькі на галаву наклалі швы — і ў галаву Рамана Бурака,

проста ў мозг перацякала цяпер дэфармаваная спецыяльнай праграмай інфармацыя пра доктара «хуткай дапамогі», што доўга не магла знайсці бацькоўскае лецішча...

У паўзах паміж працаю я чытаў тое, што пісала Інга — я мусіў чытаць гэта, каб не супярэчыць яе тэкстам і дапаўняць іх, каб улічваць іх у сваіх нататках пра Рамана Бурака. Яна пісала значна больш сьцісла, і я раздражнёна думаў, як радуюцца яе тэкстам у лябараторыі, бо выцягваць з напісанага ёю патрэбны матэрыял было значна лягчэй.

Я зайздросціў ёй. Але я ня мог сабе дазволіць пісаць так, як яна. Я меў стыль. А яна скончыла пісьменьніцкія курсы.

«Раман Бурак прыйшоў з працы. Ён глядзіць порна на старым кампутары, хаваючы правую руку пад сталом. Левай рукой ён час ад часу хапае бутэльку піва і прыкладваецца да яе, гучна адрыгваючы. Яму хочацца зрабіць відэа гучней, але ён баіцца, што суседзі за сьцяной пачуюць, чым ён займаецца. Раман Бурак дапівае піва і з расшпіленымі штанамі, бліскучымі ад тлушчу, ідзе ў кухню. Ён бярэ зь лядоўні яшчэ адну бутэльку. У лядоўні — учорашні недаедзены абед з “Макдональдсу”, больш там нічога няма. Толькі карычневая кардонная скрынка стаіць на верхняй паліцы, прачыненая так, што відаць кавалкі халоднай бульбы-фры. Раман Бурак дастае па адной тлустыя і ліпучыя кавалкі і жарэ іх, выціраючы пальцы аб штаны...»

У лябараторыі любяць такія простыя факты. Раман Бурак мае хворы страўнік і хваробу кішэчніка, трохі мізагініі (6,5 паводле 10-бальнай шкалы), нездаровае лібіда, пару фобіяў, даволі высокі (7,5) узровень алькагалізму. Сэксуальныя рэцэптары Рамана Бурака атрымліваюць у падарунак улюбёныя раздражняльнікі. Сьвядомасьць Рамана Бурака нападунецца, як балёнік паветрам, страхам перад суседзямі і парачкай комплексаў.

Усё гэта, напісанае неўтаймоўнай Інгай, цудоўна спалучаецца з працай псыхолягаў, якія сядзяць на паверх ніжэй за нас — іхная задача сфармаваць псыхічную сыстэму

Рамана Бурака на аснове нашых прэзаічных экзэрсісаў. Зрэшты, часам мы можам пісаць і вершамі. Раман Бурак ня надта любіць паэзію, але без паэзіі не апішаш чалавечую асобу. Начальству ўсё роўна, якім будзе Раман Бурак. Ягоны подзьвіг здзівіць усіх. Сьвятлана Бурак (у дзявоцтве Славіна) і Аляксандар Бурак былі б шакаваня ўчынкам іх сына. Але яны даўно ў магіле. Магілай займалася іншая лябараторыя, пра іх я нічога ня ведаў. У нас не было доступу да такой інфармацыі.

«Ня бойцеся хаосу, — казалі нам кіраўнікі праекту. — Без хаосу няма чалавека. Няхай ваш апекаванец будзе супярэчлівы, складаны, непрадказальны, невытлумачальны. Тым больш жыцьця ў ім будзе. Тым большая верагоднасьць, што ніхто не даведаецца праўды, калі ўсё скончыцца».

І мы зь Інгай ня стрымлівалі сябе. Раман Бурак ускладняўся з кожнай хвілінай. Раман Бурак удасканальваўся і пачынаў парушаць простыя схемы. Раман Бурак абрастаў хваробамі, шнарамі, радзімымі плямамі, таямніцамі, успамінамі, тактыльнымі галюцынацыямі, снамі, забароненымі жаданьнямі, рэцэптарамі, болямі і насалодамі...

Чалавек, які ў нас выходзіў, быў уразьлівай натурай.

Інга зрабіла ўсё, каб перавесці гэтую ўразьлівасьць у плашчыню зла і самаразбурэньня. Яна нібы помсьціла мне за тое, што пагадзілася на самым пачатку, каб наш аб'ект быў мужчынам. Яе Раман Бурак піў, меў брудныя фантазіі, не любіў жанчын і ўсяляк сьцьвярджаў сябе ў ролі агрэсіўнага самца. Яе Раман Бурак марыў каго-небудзь забіць.

Мой Раман Бурак быў тонкім, добрым у сваёй сутнасьці чалавекам, няўклудным і легкаверным, наўным і летуценным. Ягонае асабістае жыцьцё ня склалася. Ягоная малодзьця праяцела, як сон. Мой Раман Бурак быў нечым падобны да мяне.

Раман Бурак Інгі быў падобны да... Ну, магчыма, ён быў падобны да яе былога каханка ці мужа. Я ня ведаю, мы ніколі зь ёй пра гэта не гаварылі.

Праект быў скончаны са спазьненнем на месяц. Неблагі вынік, казалі кіраўнікі, мы разьлічвалі, што давядзецца даць вам яшчэ год.

Недзе далёка ад нас, у адной зь лябараторыяў падземнага заводу, на вялікім сталё ляжаў чалавек Раман Бурак. Ён ужо існаваў. Бо вакол існаваў сьвет, які быў сьветам Рамана Бурака.

Мы ня ведалі, калі канкрэтна ў лябараторыі быў дадзены першы імпульс. Але мы ведалі, што гэта адбылося. Раман Бурак падняўся са стала і падышоў да акна.

Ён ведаў, што ён не на радзіме. Але яму хацелася вярнуцца туды. Яму было блага. Раман Бурак падышоў да лядоўні і дастаў адтуль бутэльку піва. За ягонаю сьпінай зьявіўся чалавек у белым халаце.

«Я ў шпіталі?» — спытаў чалавек Раман Бурак.

«Так, — сказаў яму чалавек у белым халаце. — Вы турыст. Вы прыехалі ў нашу краіну па турыстычнай візе. Вы трапілі ў аварыю, але ўсё абышлося. Невялікі правал у памяці, вось і ўсё. Страховая кампанія ўсё аплаціла. Вы памятаеце, зь якой краіны прыехалі?»

Раман Бурак назваў краіну.

«Правільна, — сказаў доктар. — Як вас завуць?»

«Раман Бурак», — сказаў Раман Бурак.

«Як завуць вашых бацькоў?»

«Сьвятлана Бурак і Аляксандар Бурак».

«Можаце назваць дзявочае прозьвішча вашай маці?»

«Славіна. Сьвятлана Славіна».

«Выдатна, — сказаў доктар. — Вось бачыце, вы ўсё памятаеце, апроча аварыі. Але ўспомніцца і гэта. Як вы сябе адчуваеце?»

«Нармальна, — сказаў Раман Бурак. — Выдатна. Добрае піва. У вас што, у шпіталях даюць піва?»

Гэта я прыдумаў яму такі голас. Хрыпаты, няўпэўнены, з прысьвістам. Голас чалавека, у якога хранічны бронхіт.

«Вы ў свабоднай краіне, — усміхнуўся доктар. — Мы вас выпісваем. Можаче вярнуцца на радзіму. І будзьце асьцярожныя, пераходзячы вуліцу».

«Пешаходы ў маім горадзе, — сказаў Раман Бурак, — самыя дысцыплінаваныя ў Эўропе».

«І ўсё ж, — зноў усміхнуўся доктар. — Беражыце сябе».

Тое, што Раману Бураку было блага, зьяўлялася часткай пляну. Раман Бурак мусіў ведаць, што ён выйшаў са шпіталь — і таму ягоны стан быў нармальны для нядаўняга пацыента. Усё будзе добра, сказаў Раман Бурак сам сабе, едучы ў аэрапорт. Ён часта гаварыў сам з сабой. Цяжка напісаць чалавека з чыстага аркуша, калі ён ня будзе размаўляць сам з сабой.

У прызначаны дзень мы сабраліся ў кабінэце кіраўнікоў праекту. На стале стаяла шампанскае. На шырокім экране ішлі навіны. Навіны з нашай няшчаснай Радзімы. Мы былі далёка ад яе, мы былі эмігранты, але за намі была сіла. Сіла свабоды.

Кіраўнік праекту адкаркаваў шампанскае, але ня стаў даставаць корак. Ён так і стаяў, заціснуўшы яго ў руцэ. Ён прыберагаў урачысты стрэл да той запаветнай сэкунды, калі...

«Тэракт на галоўнай плошчы! Пяць хвілін таму ў цэнтры сталіцы падчас вайсковага парадку невядомы пачаў страляніну па ўрадавых трыбунах...»

Мы ўпіліся вачыма ў манітор, дзе мільгалі кадры добра знаёмай нам плошчы. Па ўсім было відаць, што парад працягваўся — ня так проста было спыніць гэтую адладжаную махіну. Але на трыбунах панавала паніка. Некалькі імгненьняў былі чуваць толькі крыкі і музыка.

«Тэрарыст стрэліў у Лідэра Нацыі, — закрычаў раптам рэпарцёр з экрана. — Па нашых звестках, стрэл быў зроблены проста ў галаву, Лідэр Нацыі сканчаўся на месцы. Паліцыя затрымала забойцу... Пры затрыманьні тэрарыст не аказаў супраціву...»

Шампанскае стрэліла. Кіраўнік праекту разьліў яго па келіхах, мне дасталася адна пена, але я прамаўчаў.

Мы былі эмігранты, але за намі была сіла. Сіла і прага свабоды. Сіла — і найноўшыя навуковыя дасягненні. Сіла — і слова. Мы даўно ня верылі ў той народ, які гатовы быў цяпець дыктатуру. Мы з'ехалі і вырашылі, што зьменім уладу так, як і належыць людзям новага стагодзьдзя.

«Падыдзіце да мяне, — сказаў кіраўнік праекту. — Давайце вып'ем за Алеся і Інгу. За бацькоў таго, хто вызваліў Бацькаўшчыну з-пад улады жорсткага дыктатара. Яны — бацька і маці нашага героя! Яны стваралі яго асобу, работнікі лябараторыі ўдыхалі жыццё ў кавалак бяздушнай матэрыі, сотні людзей працавалі над гэтым праектам, сотні патрыётаў рабілі дзень і ноч адну справу, якая скончылася нашай перамогай. Спадарства! Тырана больш няма! За Алеся і Інгу, якія прыдумалі чалавека, што ўратаваў наш край! Уратаваў без аніводнай ахвяры для нашага народу! Ура!»

Мы выпілі. Нехта зрабіў гук мацнейшым. Мы чакалі новай інфармацыі. І яна прыйшла.

«Паліцыі стала вядома імя забойцы, — балбатаў рэпарцёр. — Тэрарыст назваў яго сам. Заставайцеся з намі, наступнае ўключэньне празь пяць хвілін...»

Мы хорам замыкалі нешта радасна-незадаволеннае. Інга зірнула на мяне. Вядома, нам хацелася пачуць імя, якое прыдумаў наш маленькі аддзел. Напэўна, Інга ўспамінала той дзень, калі я даслаў ёй гэтыя тры словы: Раман Аляксандравіч Бурак. Але яна пагадзілася тады. І цяпер я цінуў яе згоду.

Пяць хвілін цягнуліся доўга.

«Нагадаю, што сёння падчас вайсковага парадку ў цэнтры сталіцы быў забіты наш вялікі Лідэр Нацыі, — зноў, захлынаючыся ад важнасьці паведамленьня, закрычаў у аб'ектыў рэпарцёр. — Стрэл быў зроблены з адлегласьці дваццаць мэтраў з аўтаматычнай вінтоўкі замежнай

вытворчасці. Паліцыі стала вядомае імя забойцы. Гэта жанчына па імені Паліна Чэпik, якая пражывала ў пад'ездзе аднаго з дамоў на праспэктце Велічы. Мы сабралі звесткі пра яе. Паліна Чэпik пражыла ў доме на праспэктце Велічы ўсё жыццё, працуючы прыбіральшчыцай. Паводле інфармацыі праваахоўных органаў, яна ніколі не была заўважаная ў сувязях з замежнымі выведкамі або эмігранцкімі тэарыстычнымі арганізацыямі...»

Мы так і не даведаліся, куды падзеўся Раман Аляксандравіч Бурак. Мы пішам кнігі, якія ніхто не купляе, і зарабляем на жыццё чым давядзецца. Часам мы зь Інгай сустракаемся ў кавярні каля Старога моста і моўчкі сядзім, назіраючы за турыстамі, якія наваднілі перад Калядамі гэты прыгожы, але зусім чужы нам горад. Мы ўглядаемся ў твары, думаючы пра тое, што ён можа аднойчы вярнуцца. Вярнуцца, каб паглядзець у вочы нам, сваім выпадковым бацьку і маці — і, магчыма, нават падзякаваць. Падзякаваць хрыпатым голасам чалавека з хранічным бранхітам, які летась, прыхварэўшы, даў яму я.

Я заплюшчыў вочы і ўздыхнуў. Я стаміўся. Я ведаў, што гісторыя ўдалася на славу, ведаў, што зараз пачую словы, якія, без сумневу, заслужыў, і ўсё ж дзіўная спустошанасць авалодала мной. Нібы я сам зрабіўся пустатаю, на месца якой зараз мог сесці хто заўгодна — і я быў бы ўдзячны гэтаму Нехта.

«Каб цябе чэрці! — прамовіў купец. — Каб цябе! Спыніся, казачнік! Сёння ты перасягнуў самога сябе!»

Пустата. Пустата надыходзіць, калі нехта перасягае раптам самога сябе. Таму і гучыць усярэдзіне голас, які папярэджае цябе: не аддавай сябе напоўніцу таму, што ствараеш, пакінь хоць каліўца ад сябе слабога, сябе недасканалага,

сябе дурнога і няздарнага — каб хоць нечым прыкрыць пустату, якая прыйдзе потым. Пустату трыюмфу.

Я адпіў гарбаты і паглядзіў па галаве малога, які поўзаў вакол майго крэсла.

Павіянчык, падумаў я. Павіянчык, які ня чухае сябе паміж ног толькі таму, што можа атрымаць поўху ад маці. Пачысьці цябе ад культурыкі — і што застанеца.

«Дарагая! — прачула сказаў купец, хапаючы жончыну руку. — Я ўжо ня ведаю, дзе край ягонага майстэрства...»

«Ты кажаш праўду, мой уладару, — прамовіла жонка купца. — Гэта была ня казка. Гэта быў аповед, дзе сплялося ўсё: гісторыя нашага краю, фантастыка, боль, інтрыга і надзея, моц слова і роспач рабоў божых, што вераць у лепшае і застылі на парозе новае эры... Ня ведаючы, што рабіць. Новая Эра ідзе да нас, прыўкрасная і цудоўная, але мінулае нікуды не схаваш... І ўсё ж я маю да цябе просьбу, наш мілы казачнік».

«Якую ж? — спытаў я зморана. — Усё, што скажаце, літасьцівая пані».

«Не дазваляй сабе рызыкаўных пасажаў пра рэчы, якія ня варта чуць малому, — узьняла тонкі палец жонка купца і паглядзела на яго, любуючыся пярсьцёнкамі. — Інга з твайго аповеду піша, што Раман Бурак глядзіць непрыстойнае відэа... Не забывай, госьцю, што сярод нас ёсьць той, чые вушы яшчэ не гатовыя да ўспрымання такіх дарослых зьяваў».

І нібы толькі й чакаўшы словаў маці, малы павіян ускочыў і спытаў мяне, утаропіўшыся ў вочы сваімі нявіннымі зрэнкамі:

«А што такое порна?»

«Карцінкі, — сказаў я. — Карцінкі для дарослых. Калі ты вырасьцеш, даведаешся, а пакуль скажы мне... Ты здагадаўся, дзеля якой мэты быў прыдуман героймі гэты Раман Бурак? Які ў іх быў плян?»

«Забіць іхнага Лідэра Нацыі, — адказаў насьмешліва малы. — Што я, дурны?»

Я зноў уздыхнуў. У ім і праўда было нешта, што пужала мяне. Я ў ягоным узросьце не зразумеў бы ні слова з гэткай складанай казкі. Кожнага разу я стараўся прыдумаць такі пачатак, які слухачам трэба было яшчэ адолець, перш чым занурыцца ў сам аповед і паддацца ягонай інтрызе. Але малы павіян чамусьці навучыўся аддзяляць пачатак ад самой гісторыі і лавіў сутнасьць нягледзячы на ўвесь напушчаны мною туман.

Апанаваны гэтакімі філязофскімі развагамі, я слухаў, як купец выказвае мне сваю пахвалу.

«Сябры мае, — сказаў ён. — Сябры мае дарагія! Я ня ведаю, што раскажа наш казачнік заўтра, але сёньня я загадваю прынесці яму бутэльку добрага віна проста ў пакой. Маргуся, не забудзься пра маё даручэньне! Дарэчы, што ты думаеш пра гісторыю Рамана Бурака? Спадзяюся, яна цябе не расчаравала?»

«Што вы, пане гаспадару, — апусьціўшы вочы, прамовіла Маргуся. — Я думаю, што наш казачнік мог бы зрабіць з гэтай гісторыі сапраўдны раман. Гісторыя, якую мы пачулі, магла быць значна даўжэйшай, але мы слухалі б яе і тады. Зь ня меншай увагай! Я ўяўляю сабе, як разьдзел за разьдзелам разгортваецца гэтая дзея... Як можна было б падрабязна апісаць падрыхтоўку таямнічага праекту. Але наш казачнік умее ўсё. Ён можа раскажаць тую самую гісторыю як раман, а можа як казку — і слухаць яго заўжды цікава, і сэрца б'ецца, як у дзяцінстве. Мы шчаслівыя людзі, пане гаспадару, і я лічу, мы мусім падзякаваць вам за тое, што вы запрасілі казачніка ў ваш гасьцінны і ўтульны дом».

Мы з імпэтам папляскалі купцу, але той рашуча замахнуў рукамі.

«Усё ня так проста, дарагая Маргуся, — сказаў купец. — Усе мы ведаем, які складаны зьбег абставінаў прывёў у наш дом гэтага, без сумневу, незвычайнага чалавека. Давайце лепш папросім майго вернага Артэміюша нарэшце выпусьціць ягоныя крытычныя стрэлы. Упэўнены, што ў яго іх

назапасілася за апошнія вечары цэлая процьма. Артэміюш, як мяркуеш ты?»

І ўсе павярнуліся да дзвьярэй.

Але ніякага Артэміюша там не было.

«Ён што, ня слухаў гісторыю? — усклікнуў купец. — Мой верны Артэміюш, мабыць, пакрыўдзіўся на нас. Мы не давалі яму слова, і ён вырашыў праігнараваць сёньняшняе чытаньне. Але бяда ў тым, што ніхто не дазваляў яму так рабіць. Маргуся, ідзі і прывядзі яго сюды. Дзе б ён ні быў! Сядзіць, відаць, насуплены ў сваёй будцы і праклінае нашага добрага казначніка... Скажы яму, каб не дурыў і вяртаўся ў дом!»

«Магчыма, Артэміюш пачуў на вуліцы нешта падазронае, — ціха прамовіла жонка купца. — Ты ж бачыў сёньня, што там робіцца. Гэтыя вар'яты бадзяюцца па горадзе са сваімі лэзунгамі. Сёньня раніцай, калі ты зьехаў, адзін чалавек грукаў у нашу браму і разьбіў вочка камэры. Артэміюш ледзь уціхамірыў дурня!»

«Можа, ён змагаецца там, адзін супраць цэлай банды, — усклікнула Маргуся і прыкрыла рукою прыгожы рот. — А мы тут... Я ўжо бягу, пане гаспадару!»

«Ты нічога не казала мне пра ранішняе здарэньне, — нахмурыўся купец, зьвяртаючыся да жонкі. — Едучы сёньня ў офіс, я бачыў, што робіцца ў горадзе. Павер, дарагая, гэта хутка скончыцца. Я пазваню ў паліцыю і запатрабую нарэшце разабрацца з усім гэтым. Людзі мусяць купляць кнігі, а ня грукацца ў чужыя брамы!»

«Я не хацела цябе засмуціць, — сказала жонка купца. — Ты сам кажаш, што ўсё гэта хутка скончыцца. Таму навошта біць трывогу?»

«Скончыцца, — упэўнена сказаў купец. — Усё скончыцца. Час усё лечыць, асабліва камэнданцкі».

«Пане гаспадару! — крыкнула з калідора Маргуся. — Ох, пане гаспадару!»

Купец узняўся і, не сьпяшаючыся, рушыў у калідор. Мы пайшлі за ім, малы ўзяў мяне за руку. І я адчуў, якія мокрыя ў яго далонькі.

«Пане гаспадару, — сказала Маргуся. — Ох... Там...»

І яна паказала на ўваходныя дзьверы. Мы выйшлі на двор.

Я так даўно не бываў на сьвежым паветры, што яно ўмомант ап'яніла мяне.

Нібы ў тумане, я пабачыў у сьвятле ліхтара заасфальтаваную сьцежку, якая вяла да брамы, леташнюю траву, будку каля высокага муру...

У траве ніцма ляжаў Артэміюш.

Купец паказаў нам усім, каб мы заставаліся каля дзьвярэй, а сам падышоў да Артэміюша і асьцярожна перавярнуў яго на сьпіну.

«Ня дыхае, — пачулі мы голас купца. — Мой верны Артэміюш... Казачнік, падыдзі сюды!»

Я падышоў і нахіліўся над целам свайго крытыка.

Мёртвы твар Артэміюша глядзеў на мяне гэтак, як і раней: з пагардай і зайздрасьцю. Але я сам... Я адчуваў шкадаваньне і жах. Нешта непадуладнае разуменьню ўварвалася ў наша жыцьцё — і спакою ў гэтым дзіўным доме прыходзіў канец.

«Няма больш Артэміюша... — разгублена сказаў купец. — Як жа так? А, казачнік?»

Я маўчаў. Маргуся паклікала нас зь ярка асьветленага ганка.

«Што там?» — жонка купца ня вытрымала і падышла да нас.

«Артэміюша больш няма... — паўтарыў купец. — Ох, дарагая... Як жа такое магло стацца? Маргуся, адвядзі малога ў дзіцячы пакой і выклікай паліцыю».

«Слухаюся, пане гаспадару, — сказала Маргуся скрозь сьлёзы. — Але як жа гэта магло здарыцца? Што зь ім?»

«Думаю, сэрца... - задуменна сказаў купец. — У яго было такое вялікае, вернае і чулае сэрца».

І ён неяк дзіўна паглядзеў на мяне. Нібы ў мяне сэрца было зусім іншае. Малое, здрадлівае і каменнае.

«Вось што, казачнік, — сказаў купец. — Ідзі ў будку Артэміюша і правер, ці добра зачыненая брама. А я вазьму дубальтоўку і прагуляюся вакол дома. Раптам у нас па садзе ходзяць непажаданыя госьці...»

Я кіўнуў і пакрочыў да будкі. Дзьверы ў яе былі адчыненыя. Я увайшоў і агледзеўся. Акно будкі выходзіла на вуліцу. Цяпер там не было відаць ніякіх падазронах асобаў. Калі, вядома, не лічыць постацяў вечаровых мінакоў, якія шмыгалі сюды-туды перад нашым домам — кожны зь іх выглядаў так, нібы задумваў нешта нядобрае.

Каля сьцяны ў будцы стаяў двух'ярусны ложкак, збоку — маленькая пліта, тостэр, электрачайнік, мініятурная лядоўня. Зь іншага боку быў невялікі стол, на якім зьмяшчалася толькі пара кніг і ноўтбук. Ноўтбук быў уключаны. Я паглядзеў на экран. Там быў тэкст. Артэміюш пісаў. Артэміюш ня мог не пісаць. Артэміюш верыў, што некалі тое, што ён піша, ацэняць як належыць.

Я знайшоў пад ложкам пальчаткі, надзеў іх і таропка адаслаў дакумэнт сабе на пошту, а пасьля зноў адчыніў яго.

Большую частку будкі займаў пульта. Так я назваў прыладу, якая складалася зь вялікага блёка і экрана, паміж якімі быў шэраг кнопак. На экране сьвяціліся адразу некалькі выяваў. Пад'езд да галоўнай брамы, наш дом ззаду, справа і зьлева. Сядзячы тут, бедны Артэміюш трымаў пад кантролем увесь участак. А збоку ад пульта стаяла зброя. Стрэльба, меч у похвах, бізун і тоўстая біта.

Артэміюш, які абяцаў зламаць мне нагу. Артэміюш, які не любіў чужых. Артэміюш, які сядзеў тут на варце нашага дому, як верны сабака. Артэміюш, які ўхвальна назіраў, як я адвешваю аплявуху нахабу і распусьніку Эжэну.

Артэміюш, які ляжаў цяпер у траве, пакінуўшы гэты дом без абароны.

Усё, на што мы маглі разьлічваць цяпер, гэта моцная жалезная брама — і высокая агароджа. Ды нашая пільнасьць.

Вядома, купец возьме сабе новага слугу. Садоўніка, вартаўніка, кіроўцу, крытыка ў адной асобе.

І аўтара. Аўтара!

Толькі дзе знайсці такога? — спытаў я ў сябе і падумаў, што ня ведаю такіх людзей. Сам бы я нізавошта ня ўзяўся ахоўваць дом. Я быў створаны не для гэтага. Я ня ўмеў садоўнічаць, не вадзіў машыну, я ня ўправіўся б нават з зайцам, калі б ён напаў на гэтую сям'ю. Адзінае, што я мог бы — гэта стаяць у дзвярах і крытыкаваць чужыя гісторыі. Я рабіў бы гэта ня горш за беднага Артэміюша.

Я ўжо збіраўся вяртацца ў дом, калі да брамы пад'ехала паліцэйская машына. Яна сыгнала, а я ніяк ня мог знайсці кнопку. Але тут прыбегла Маргуся і без праблем адшукала яе.

«Відаць, ты ня першы раз тут», — кінуў я, калі мы ішлі сустракаць паліцыянтаў.

«Мы слугі, — сказала Маргуся. — Мы мусім ведаць усё, каб прыйсці адно аднаму на дапамогу, калі нешта здарыцца. Аднойчы я захварэла, і Артэміюш увесь дзень гатаваў, прасаваў, даглядаў хлопчыка... Бедны Артэміюш... Што за раз будзе? Чаму вы так на мяне глядзіце?»

«Як?» — спытаў я змрочна.

«Пачакайце... — Маргуся спынілася. — Вы што, раўнуеце? Раўнуеце мяне да...»

«Не, што ты... — збянтэжана сказаў я, адступаючы ў цемру. — Зачыніш браму? Трэба правесці паліцыянтаў у дом».

Паліцыянтаў было трое. Двое заняліся Артэміюшам, а трэці, у дарагім паліце з чырвоным шалікам, зь сівымі валасамі і вострай бародкай, толькі на імгненне кінуў позірк на нябожчыка і прайшоў у дом. Я пачуў ягоны загад сабрацца ў гасцёўні і, праклінаючы гэты вечар, вярнуўся на месца свайх трыюмфаў. Купец і паліцыянт у паліце ўжо вялі размову.

«Пане выдавец! — сказаў паліцыянт. — Як я рады пазнаёміцца з вамі. Вашыя кнігі купляе ўвесь горад. Мае дзеці акурат цяпер чытаюць выдадзеную вамі “Гісторыю марскіх бітваў”! Я загадаў ім сядзець дома, пакуль ня скончацца непападкі, і забраў у іх тэлефоны, каб ніхто ня змог траўмаваць іх навінамі. Дык яны ўзяліся нарэшце за чытво. Шыкоўная кніга! Я і сам з радасцю пазычу яе ў іх, калі яны скончаць. Трэба будзе ўзяць у вас аўтограф! Шкада, што давялося пазнаёміцца з вамі пры такіх сумных абставінах».

«І мне шкада, шаноўны пане Гланда, — сумна сказаў купец. — Сядайце. Маргуса, прынясі пану Гланду гарбаты і нечага смачнага да яе. Па ім адразу відаць, што ён чалавек культурны. Па шчырасьці, я лічыў усіх паліцыянтаў коснаязыкімі і недалёкімі хамамі і рады памыліцца ў сваіх забабонах».

«Дзякую, пане выдавец, — сказаў гэты пан Гланда. — У паліцыі хапае хамаў — але іх ня больш, чым сярод тых, каго вы завяце культурнымі людзьмі. З радасцю вып’ю гарбаты, сёння сапраўды халодны вечар, зіма яшчэ ў сваім праве, хоць на двары красавік. Халодны вечар — і, як бачым, ня надта вясёлы. Усе ў зборы? Я вымушаны пагаварыць з кожным, хто быў у доме падчас здарэння. Ваш слуга памёр каля гадзіны таму...»

«Усе тут, — сказаў купец. — Толькі сын у сваім пакоі».

«На жаль, я вымушаны папрасіць прывесці яго сюды, — важна прамовіў пан Гланда. — Дзеці — надзвычай назіральныя істоты, часам яны валодаюць важнай інфармацыяй...»

«Маргуса, прывядзі сюды нашага сына, — распарадзілася жонка купца. — Асьцярожна, не разлі кіпень на калені пану Гланду».

Прыйшоў сын купца, сеў побач з канапай на сваё звычайнае месца.

«Шаноўнае спадарства, — сказаў пан Гланда, уважліва агледзеўшы нас усіх. — Я папрашу вас зараз адказаць на некаторыя пытаньні, якія тычацца сьмерці Артэміюша

Заградзкага, які, калі я правільна разумею, працаваў у гэтым доме слугой. Сэкунду... Што ў вас, Ярмоленка?»

На парозе, менавіта там, дзе яшчэ нядаўна любіў стаяць мой крытык, выраслі двое паліцыянтаў.

«На целе ніякіх сьлядоў хваробы», — сказаў адзін.

«У двары і доме таксама нічога», — сказаў другі.

«Хваробы? — падціснуў вусны купец. — Артэміюш быў здаровы, наколькі я ведаю. Я бачыў яго сёньня, ён адчыняў мне браму, я прыехаў на таксі з офісу ў шэсьць пятнаццаць. Магу вас запэўніць, мой верны Артэміюш выглядаў як заўжды, ён наогул ніколі не хварэў».

«Пане купец, — махнуў рукой пан Гланда. — Не зьвяртайце ўвагі. Такая наша праца. Апошнім часам... Думаю, я не спужаю вашага сына, ён ужо дарослы... Апошнім часам у горадзе адбываюцца ня вельмі звычайныя рэчы. Людзей, якія яшчэ гадзіну таму мелі квітнеючы выгляд, знаходзяць нежывымі або ў вельмі цяжкім стане проста на вуліцах. Злыя языкі называюць гэта чумкай. Кажуць, што чумы мы не заслужылі, хіба што чумку, як жывёлы...»

«Што за чалавеканенавісьніцтва! — прашаптала жонка купца. — Такое мог сказаць толькі фашыст!»

«Фашысты — таксама людзі, дарагая, — сказаў купец. — У тым і праблема. Мы ўсе — людзі. Гітлер быў чалавекам. І калі б яго засунулі ў газавую камэру, зь ім адбылося б тое самае, што зь ягонымі ахвярамі. Ніякая ідэалёгія, ніякі статус убэрмэнша і ніякі памяншальны суфікс не ўратавалі б ягонае сьмяротнае цела».

«Я цалкам згодны з панам гаспадаром і з вамі, шаноўная пані, — важна прамовіў пан Гланда. — Але паліцыя абсалютна ясна, што для хваляваньня няма ніякіх прычын. Сытуацыя пад кантролем, проста некаторыя журналісты намагаюцца зьяляпіць сэнсацыю там, дзе яе няма. Не праймайцеся, мы проста былі абавязаныя праверыць цела на прадмет некаторых прыкметаў, згодна з інструкцыяй, выпушчанай у панядзелак міністрам унутраных справаў. Але давайце, панове,

нарэшце пагаворым па сутнасці. Хто знаходзіўся ў доме гэтым вечарам?»

«Я, мая жонка, мой сын, — пачаў пералічваць купец. — Служка Маргуся і наш госьць, аўтар цудоўных гісторый, якога вы бачыце там, на крэсьле. Ён часова жыве ў нас, працуючы над новай кнігай. Артэміюш, як я ўжо сказаў, быў недзе ў двары. Ён адчыніў мне, калі я вярнуўся. І зачыніў браму, ён заўсёды так робіць, у мяне ніколі не было прычын папракнуць яго за нядбайнасьць».

«Чым вы займаліся гадзіну таму?»

«Усе сядзелі тут і слухалі новую гісторыю ад пана аўтара».

Пан Гланда паглядзеў на мяне. Я кінуў. Ён перавёў хітры позірк на астатніх, і яны таксама заківалі.

«Усё было так, як апісвае мой муж, — сказала жонка купца. — Чаму вы так гледзіце на нас, пане Гланда?»

«О, выбачайце, пані, — зноў махнуў рукой пан Гланда. — Гэта прафэсійнае. Мая жонка таксама дакарае мяне за тое, што я за вячэрай гляджу на яе, нібы яна скрала брыльянты і задушыла сваю цётку. Значыць, вы чыталі сваю новую гісторыю, пане аўтар?»

«Так», — сказаў я.

«Цікава было б паслухаць, — сказаў пан Гланда. — Мяне заўжды хвалявала таямніца нараджэньня кнігі. Я й ня ведаў, што аўтары прыходзяць да выдаўцоў, жывуць у іх і чытаюць вечарамі ўголос тое, што напісалі. Мне здавалася, усё значна больш праявічна. Аўтар дасылае рукапіс — і выдавец глядзіць, цікава яму выдаць такую кніжку або не. Але я прафан у вашай справе, прабачце. А зараз задам вельмі важнае пытаньне. Не апошняе, але вельмі важнае. Ці не заўважыў нехта з вас, спадарства, чагосьці падазронага або... ммм... не зусім звычайнага ў гэты вечар?»

«Не, — сказаў купец. — Хіба што Артэміюш заўсёды стаіць у дзьвярах, калі пан аўтар расказвае свае гісторыі, і слухае, а сёння яго не было».

«Яго не было з самага пачатку — або ён пастаяў і сышоў?» — спытаў пан Гланда, падаўшыся наперад.

Усе задумаліся.

«Я не звярнуў на гэта ўвагі, — скрушна прамовіў купец. — Скажу шчыра: не звярнуў... Я паглядзеў на дзьверы толькі тады, калі пан аўтар дачытаў гісторыю...»

«Я таксама ня памятаю гэтага, — сказала жонка купца і закурыла. — Калі я слухаю, я настолькі сканцэнтраваная, што...»

«А вы? — павярнуўся пан Гланда да Маргусі. — Ці глядзелі вы на дзьверы?»

«Я была пэўная, што ён там, — усхліпнула Маргуся. — Я і цяпер бачу там, у дзьвярах, яго постаць, яго рукі, складзеныя на грудзях...»

«Зразумела, — пан Гланда павярнуўся да мяне. — Што скажаце, пане аўтар?»

«Калі я чытаю, я гляджу толькі на экран, — сказаў я. — Таму... Не, я не магу сказаць. Ня ведаю».

«Ён стаяў там, — раптам прамовіў сын купца. — І выйшаў, калі ў гісторыі зайшла гаворка пра забойства...»

«Забойства?» — зацікаўлена спытаў пан Гланда і развязаў шалік.

«Гісторыя была пра забойства, — сказаў купец. — Вядома ж, выдуманая. Гэта проста вельмі цікавая гісторыя, вось і ўсё. Дэтэктыў, фантастыка...»

«І каго ж у ёй забіваюць?» — хітра ўсьміхнуўся пан Гланда. Мы маўчалі.

«Лідэра!» — сказаў сын купца і засьмяяўся. Маці прыклала палец да вуснаў, і ён змоўк.

«Я паказала яму, каб ён перастаў сьмяяцца, — сказала жонка купца. — Бо сьмяяцца ў доме, дзе толькі што памёр чалавек, недарэчна і непаважліва. І калі вы, пане Гланда, падумалі, што я баюся...»

«Дзеянне адбываецца ў выдуманай краіне, — сказаў купец пану Гланду. — Зусім ня ў нас. Выдуманы Лідэр выдуманай Нацыі. Гэта, з вашага дазволу, фантастыка».

«Добра-добра, — замахаў пан Гланда рукамі. — Я люблю фантастыку. Значыць, калі верыць вашаму сыну, Артэміюш выйшаў з дому незадоўга да канца гісторыі. Гэта ўжо нешта. А зараз другое важнае пытаньне. Якія стасункі былі ў вас, шаноўнае спадарства, з памерлым слугой? Папрашу адказаць кожнага».

«Вы пытаецеся так, нібы Артэміюш забіты, — сярдзіта прамовіў купец. — А я думаю, што ў яго спынілася сэрца. Хіба на целе ёсьць сьляды гвалтоўнай сьмерці?»

«Дазвольце, пане Гланда, — умяшаўся адзін з паліцыянтаў. — Я скажу ім».

«Так, Ярмоленка, — пагадзіўся пан Гланда. — Скажы ім пра свае высновы».

«Я правёў экспэртызу, — сказаў паліцыянт. — Сьмерць наступіла ад падзення з вышыні».

«Бедны Артэміюш упаў з даху? — жажнуўся купец. — Нічога не разумею».

«Магчыма, і з даху, — сказаў пан Гланда. — Але пашкоджаньні паказваюць, што зь вельмі вялікай вышыні. Колькі паверхаў у вашым доме? Два?»

«Так», — сказаў купец.

«Не, гэта занадта малая вышыня», — сказаў Ярмоленка.

«Цудоўна, — рашуча прамовіў пан Гланда, хоць у сытуацыі не было нічога цудоўнага. — Паўтару сваё пытаньне. У якіх стасунках вы ўсе былі з памерлым слугой?»

«У якіх? У выдатных! — усклікнуў купец. — Мы ўсе любілі яго! Я цаніў яго розум, яго вернасьць, яго сілу і адданасьць!»

«Ён быў культурны чалавек і добры слуга», — сказала жонка купца.

«Ён быў чалавек вельмі добрай душы», — сказала Маргуся.

«Ён гуляў са мной і нават дазваляў націскаць кнопкі і трымаць зброю!» — заявіў сын купца.

Яны павярнуліся да мяне. Пан Гланда ўперыўся ў мяне сваімі хітрымі вочкамі.

«Ён быў цудоўны чалавек, — прамовіў я, вытрымаўшы ягоны позірк. — Тонка адчуваў слова і ніколі не адмаўляў мне ў добрай парадзе. Яшчэ пару дзён, і мы зь ім зрабіліся б сябрамі».

КАМАНДА «П»

Яны называлі сябе: каманда. Каманда «П». «Чаму “П”?» — пыталіся журналісты. «Памяць», — казалі яны. Каманда «Памяць». Добрая назва, ідэалягічна правільная і наогул. Праўда, насамрэч «П» значыла зусім іншае. Толькі яны трое ведалі што.

А працавалі яны так. Ехалі ў раён, дзе даўным-даўно адбываліся самыя жорсткія баі, і распытвалі мясцовых дзядоў ды бабак, тых, хто зусім малым засьпеў ваеннае ліхалецьце. Часьцей за ўсё ніхто ўжо нічога ня памятаў, колькі гадоў мінула. Часам ім проста казалі: вы б яшчэ праз сто гадоў прыйшлі, рабяты, усё, што тут валялася, яшчэ пры Саветах прыбралі. Але зрэдку ім шанцавала. Знаходзіліся старыя, што прыгадвалі: ага, ага, там у лесе нешта такое ёсьць. Гільзы, каскі, гусеніцы — не ад трактара... І яны накіроўваліся ў лес — і знаходзілі такое, пра што не прачытаеш ні ў воднай кніжцы. І тады ў іх было сьвята. Ціхае сьвята апантаных людзей, на якое ніколі не запрашаюць чужых.

У Папова была машына. У Ленкі — нямецкая мова і дыплём знаўцы ваеннай гісторыі. У Сыракваша — інструмэнты і грошы. Каманда «П». Але не Папоў быў у іх галоўны. У іх не было галоўных, усе былі роўныя і ўсе апантанія вайной і сьледапытцам.

Тым разам яны трое выправіліся ў вёску, што ляжала край вялікай пушчы і шмат гадоў таму ўвайшла ў гісторыю як месца даволі жорсткага і працяглага бою за адзін стратэгічна важны мост. Пра гэтую вёску яны даўно ведалі, але месяц таму адзін чалавек расказаў Сыраквашу, што вандраваў па мясцовых балотах і бачыў у дрыгве штосьці, што нагадала яму раптам хвост самалёта. Сам той чалавек у дрыгву не палез, але зрабіў фота і даслаў Сыраквашу. Каманда сабралася ў штабе, які месціўся ў Ленчынай кватэры, і доўга разглядала здымак. Здымак быў кепскай якасці: можа, корч балотны тырчаў з вады, а можа, проста дошка, занесеная ў лес летнімі бурамі. А можа, і хвост.

Гэтага «а можа» камандзе «П» цалкам хапіла. Існавала правіла, згодна зь якім нават найменшая верагоднасць знайсці артэфакт лічылася дастатковай падставай для экспедыцыі. Праз тыдзень яны селі ў машыну Папова, загрузілі рыштунак і выправіліся ў дарогу.

Вёска, куды яны ехалі, называлася Шумавічы. Да яе з шашы вяла добрая асфальтаваная дарога, каманда пазірала на дагледжаныя, падобныя да амэрыканскіх новыя дамкі, абшалаваныя прыгожымі дошчачкамі, на вялікія кароўнікі і на нядаўна адрамантаваныя клюб... На серабрысты помнік загінулым салдатам каля пафарбаванай у белы колер школы... На невялікі вычышчаны парк каля сельсавету... На антэны па-над хатамі. Было зразумела, што тут наўрад ці маглі пакінуць проста так хоць нейкі сьлед мінулай вайны. Занадта глыбока пусьціла тут свае карані цывілізацыя. Яны даехалі да самага крайняга дома, за якім быў узгорак, а на ўзгорку цягнуў лес. Зайшлі на двор, павіталіся, загаварылі асьцярожна пра свае справы. Гаспадары паклікалі суседзяў. Паступова да іх далучылася яшчэ пара вяскоўцаў — паставіўшы ровары каля плота, тыя слухалі і з сумневам хіталі галовамі.

Ніхто з жыхароў, нават самых старых, нічога ня бачыў і ня чуў пра нейкія сьляды вайны — ні на балоце, ні ў вако-

ліцах. І весьці гасьцей на тья балоты ніхто жаданьня ня выявіў. А нашто? Няма там нічога, адна твань. Па вайне — ага, былі там і каскі, і патроны, і трупы знаходзілі. Але вычысьцілі ўсё даўно, бо мірнае неба над галавой ня любіць, калі пад нагамі сьмерць валяецца. А дарогі на балоты няма. Чаго па іх швэндацца, па балотах? Ягада там не расьце ўжо гадоў трыццаць. Адна бабка сказала, каб каманда ішла ў школу — там нібыта быў музэй. Вось у ім усё і стаіць, усё, што па лесе жалезнага-ваеннага назьбіралі. А больш няма нічога. Так што, рабяты, дарэмна вы з самай сталіцы да нас ехалі. Хопіць ужо пра вайну тую думаць. Заняліся б якой сур'ёзнай справай.

«Вы не разумеце, — расхвалываўся раптам Папоў. — Вайна — такая штука, што яе сьляды будуць знаходзіць у зямлі стагодзьдзямі. Вайна пакідае па сабе мільёны, мільярды дробных рэчаў. І ўсё гэта тоіцца недзе ў зямлі! Апускаяцца з кожным годам усё глыбей!»

Ленка і Сыракваш з усяе моцы рабілі знакі Папову, каб ён супакоіўся. Ня ў іхных правілах гэта было — спрацацца зь мясцовымі. Іхнымі прынцыпамі былі ветлівасьць, спакой і давер.

«Ну і хай апускаецца, — сказаў нейкі мужык. — Чаго мінулае варушыць? Было і было. Гары яно гарам! Мы з тымі акупантамі цяпер не ваюем. Дасьць Бог, і ня будзем, пакуль жывыя. І дзеці нашы ня будуць. І ўнукі. І вабшчэ, рабяты, а ў вас дазвол ё? Можа, вы чорныя капальнікі, а нікая не каманда “Т”! Я пра такіх чытаў... Ходзяць па лясах і балотах, помнікі гісторыі крадуць, а потым прадаюць каліцанерам за баксы!»

Пачуўшы гэтыя словы, амаль усе вяскоўцы разьбегліся. Каманда ўжо была сабралася і праўда завітаць у школу, каб хоць на музэй паглядзець (там магла знайсьціся карысная інфармацыя на будучыню) — калі іх паклікаў з суседняга двара нейкі дзед.

«Дык вам, рабяты, не да нас трэба, — сказаў ён, бліскаючы залатымі зубамі. — Вам за гару трэба, у Немач. Тыя балота любяць...»

І ён паказаў на ўзгорак, на якім, нібы ў вершы клясыка, цямнеў зубчаты край бору.

«А што за Немач такая?» — спытала Ленка.

«Дык дзярэўня, — сказаў, сплюнуўшы, дзед. — Дзярэўня не дзярэўня, а людзей там трохі жыве. Бальныя яны нейкія, патаму і называюцца Немач. Вы ў іх спытайце, во яны ўжо вам можа што і раскажуць. А ў нас усё ў парадку, слава Богу і гасударству».

Дарогі ў Немач не існавала. Машына Папова забуксавала на ўзгорку, давялося вылазіць і штурхаць. Толькі ўвечары яны апынуліся «за гарой» — але там быў толькі лес. І калі б Ленка не заўважыла дым — павярнулі б яны назад. Бо ніякай вёскі Немач на мапе не існавала.

Аб'яжджаючы бор проста праз поле, яны нарэшце пабачылі шырокую сьцяжыну, якая вяла ў самы гушчар. Машына з палёгкай выбралася на больш-менш роўную паверхню і паскакала ў лес.

Немач складалася з шасьці крэпкіх хатаў, за кожнай з якіх цягнуўся вузкі ўчастак ворнай зямлі, а перад хатамі цьвілі яблыні. Людзей відаць не было. Каманда спынілася пасярод адзінай у вёсцы вуліцы, Папоў, Ленка і Сыракваш выйшлі, азіраючыся, і вырашылі, што тут і праўда можна будзе знайсці нешта цікавае. Ня часта каманда трапляла ў паселішчы, якіх няма на мапе. І тут з хатаў пачалі выходзіць жыхары. Адначасова, нібы толькі й чакалі іхнага прыезду.

Каманда здзіўлена глядзела, як яе абступалі мясцовыя, і пачувалася ніякавата.

Для здзіўленьня і нейкага ціхага страху і праўда былі прычыны.

Замест тых «балотных» людзей, пра якіх расказаў дзед у Шумавічах, яны пабачылі з тузін маладых, трыццаціга-

довых мужчын і жанчын, і кожны чалавек тут быў высокага росту, бялявы і блакітнавокі, і адзеньне на кожным было добра адпрасаванае і вымытае, і ў тварах, якія глядзелі на прыхадняў без прыязнасці, прысутнічала штосьці нянаскае і нават хваравітае. А яшчэ яны ўсе былі падобныя між сабой, як браты й сёстры. Такое, вядома, здаралася і ў іншых вёсках, якія наведвала каманда, але тут блізкае сваяцтва было навідавоку.

Сыракваш павітаўся і коратка патлумачыў, зь якой мэтай каманда прыехала ў Немач. Жыхары вёскі моўчкі слухалі, і вецер варушыў іхныя бялявыя валасы, а блакітныя вочы глядзелі так, быццам ня бачылі перад сабой ніякіх гасьцей, а бачылі толькі лес, неба і зямлю.

Урэшце наперад выйшаў адзін мужчына і сказаў, што каманда марна адольвала ўзгорак і прабіралася з такімі цяжкасцямі празь лес. Ніякіх сьлядоў вайны тут няма і быць ня можа. Вось там, за гарой, сказаў гэты немацкі, там ёсьць і музэй, і помнік, усё для такіх, як вы. А тут у іх дзярэўня як дзярэўня, побач лес, а на балотах яны ягады зьбіраюць кожнае лета, зьбіраюць і прадаюць, балоты ў Немачы кожны ведае, няма там нічога, усё даўно ўздоўж і ўпоперак ходжана-пераходжана.

Між тым пачало цягнуць, і Сыракваш папрасіўся пераначаваць у добрых немацкіх людзей. Тыя параіліся і неахвотна пагадзіліся пусціць гасьцей у крайнюю хату. Папоў загнаў машыну на падворак, яны павячэралі ў кампаніі маўклівых гаспадара з гаспадыняю, а потым ім паказалі месца для начлегу. Ленку паклалі ў хаце, а Папова з Сыраквашам на сена.

«Слухай, Сыракваш, — сказаў шэптам Папоў. — Праўду дзед у Шумавічах казаў, дзіўныя яны тут усе... Такое адчуваньне, што нешта хаваюць. Зараз засьнем, а яны нас зь сякерамі прыйдуць і пасякуць усю каманду. А галовы на частакол... Ты бачыў, якія ў іх вочы? З такімі вачыма ў Перуна і Вялеса верыць, а не ў Ісуса Хрыста...»

«Спакойна, Папоў, — адгукнуўся Сыракваш, прыўзняўшыся на локці. — Жывымі нас ня возьмуць... Ды жартую я. Ніхто нас забіваць не наважыцца. Але яны і праўда дзіўныя ў гэтай Немачы. А самае дзіўнае ведаеш што? Ты дзяцей тут бачыў?»

«Не».

«Ім усім гадоў па трыццаць, а дзяцей ні ў кога няма».

Ноччу іх пабудзіў голас Ленкі. Тая ціха клікала іх з двара. Папоў і Сыракваш падняліся. Побач зь Ленкай стаяў адзін зь немацкіх і спалохана азіраўся наўкола.

«Гэта Казя, — сказала шэптам Ленка. — Ён пакажа нам месца, дзе можа быць самалёт. А за гэта ён просіць...»

«Хай скажа, колькі, — сказаў Сыракваш. — Плацім га-тоўкай».

«Ён іншага хоча, — сказала Ленка. — Каб мы забралі яго з сабой і абаранілі ад немацкіх».

«Ого! Таямніца... — вочы Папова загарэліся. — Як, каманда? Мы згодныя?»

Яны кожны па чарзе дакрануліся да скроняў. Гэта быў таемны знак каманды, знак згоды. Яны кінуліся да машыны, усадзілі Казю на пярэдняе сядзеньне побач з Паповым. Матор зароў, і машына рванула па знаёмых каляінах на ўзгорак. Яны бачылі, як у цёмных вокнах хатаў Немачы запальваліся па адной злавесныя сьвечкі.

Раніцай, пакінуўшы машыну ў Шумавічах, яны прабіраліся па лесе ўслед за Казем. Той арыентаваўся добра — але ў каманды не было навыкаў лазіць па балотах, таму, калі пад нагамі пачала правальвацца зямля, Ленка і Папоў пару разоў ледзь не патанулі, захрасшы ў вязкай вадзе па пояс. Казя і Сыракваш выцягвалі іх з дапамогай тоўстай палкі, якую меў пры сабе іх немацкі праваднік. Палка была адмыслова абгабляваная так, каб за яе можна было ўхапіцца і зачапіцца. Праз гадзіну, ушчэнт змораныя, яны стаялі перад замерлым балотам і ўзіраліся ў туман.

Пасярэдзіне з вады тырчаў корч. А можа, дошка, прынесена сюды летняй бурай. А можа...

Казя, пераскокваючы з купіны на купіну, павёў іх наперад. І вось ужо Ленка, патанаючы па костачкі ў вадзе, стала перад самым карчом. Яна нахілілася і пагрукала па ім маленькім паходным малатком.

Гэта было жалеза. Іржавае жалеза. Яны расхіталі жалезны корч — і зразумелі, што місія была не дарэмнай.

Перад імі быў хвост самалёта.

Сам самалёт цалкам хаваўся ў балотнай вадзе. Выцягнуць яго адтуль было праблемай, якой яны не далі б рады без спецыяльнай тэхнікі. Але нават такая праблема была вырашальная. Больш за ўсё іх хвалявала іншае. У балотнай вадзе мог захавацца труп лётчыка.

Самалёт быў варожы.

Цэлы варожы самалёт ляжаў, схаваны падступнымі балотнымі водамі. Ляжаў ужо шмат гадоў, зьбіты некалі над гэтым лесам. Ляжаў і натхняў каманду на тое, што яны любілі больш за ўсё на сьвеце. На тое, каб уявіць сабе, як усё адбывалася.

Якімі былі апошнія хвіліны жыцця лётчыка. Што ён бачыў і адчуваў, калі зразумеў, што самалёт падае ў лясныя нетры. Шум застаялай вады і прагны ўсплёск балота, якое праглынула параненую куляй паветраную машыну. Марныя намаганьні выбрацца з кабіны... Жах і распач чалавека, праглынутага вайною жыўцом — нібы дрыгвою, якая не разьбірае, злачынца перад ёй ці проста салдат, які выконваў загад, каб застацца жывым.

«Магчыма, ён пасьпеў катапультавацца, — сказала Ленка. — У такім разе ён...»

«Або ён патануў у гэтай дрыгве, — сказаў Сыракваш. — Або...»

Казя ўважліва слухаў іх і, здавалася, не разумеў, пра што яны гавораць.

Сфатаграфавашы хвост самалёта зблізку, яны вярталіся ў Шумавічы і слухалі, як Казя блытана расказвае пра жыццё ў ягонай вёсцы. Вядома, яны насыцярожыліся, калі Казя пачаў зь веданьнем справы дзяліцца ўспамінамі з тых часоў, калі іх саміх яшчэ не было на сьвеце. Але Казя быў немацкі. А немацкія, як упэўнілася каманда, былі людзі не зусім каб у добрым розуме.

«А дзе твае бацькі, Казя? — спытала Ленка. — Пераехалі куды? Ці памерлі ўжо? Даруй, што я пытаюся...»

«Памерлі? — здзівіўся Казя. — У нас у Немачы і могілак няма...»

«Як гэта няма? — сказаў Папоў. — А дзе ж тады вы хаваеце памерлых? У Шумавічах?»

«У нас толькі курганок, — прамармытаў Казя. — Курганок. А могілак няма ніякіх. Могілкі... Якія могілкі... Мы ж немацкія. Могілкі, гэта за гарой... А чаго на гару лезьці? Мы ж там былі, няма там нічога. Я ў сталіцу хачу. Вы абяцалі!»

«Што за курганок?» — спытала Ленка.

«Дык курганок жа, — пагрукаў сябе па лбе Казя. — Там, як вясна, трэба пасядзець і водачкі папіць. Курганок жа!»

І ён засьмяяўся маркотна, пазіраючы на каманду так, нібы гэта яны былі вясковья дурні, а ня ён.

У Шумавічах тэлефоны зноў пачалі працаваць. Сыраваш дамовіўся наконт верталёта. Гэта было дорага, але каманда «П» мела рэсурсы для такіх апэрацый. Назаўтра яны ўжо стаялі перад іржавай муміяй варожай паветранай машыны, якая і праз шмат гадоў выглядала так упэўнена, нібы рыхтавалася ўзняцца ў неба. І нават яе прабіты зеленаваты бок наводзіў на думкі, што вайна яшчэ ня скончылася. Скінуўшы зь сябе ціну і балотныя карчы, самалёт пагардліва глядзеў на людзей і чакаў, пакуль пілёт вернецца ў кабiну.

Але пілёта нідзе не было.

Раніцай у вёску Немач цяжка ўваліўся трактар, які цягнуў за сабой машыну Папова. Каманда выйшла — а за ёй

выйшаў шумавіцкі міліцыянт зь пісталетам у кабуры. За міліцыянтам вылез Казя, стараючыся не глядзець на твары былых аднавяскоўцаў. Казя павёў іх да хаты, дзе жыла Тэрэза. За садам, проста за нізкай агароджаю, узвышаўся курганок. Каманда пачала капаць.

Шкілет ляжаў на сьпіне, апрануты ў лётчыцкую форму і шлем. Між рэбраў ляжалі пісталет і алюмініевая скрынка. У скрынцы быў сшытак. Вакол раскапанага кургана моўчкі стаялі немацкія — і вецер варушыў іхныя бялявыя валасы, а ў блакітных вачах была цяжкая, як застаялая вада, нянавісьць.

...Сядзячы на кухні кватэры, якую здымала Ленка, каманда доўга разглядвала сшытак. А потым Ленка адкаркавала віно і пачала ім чытаць. Уголас, адразу ж перакладаючы з нямецкай.

Обэр-лэйтнант люфтвафэ Ёахім Пройсьлер ня мусіў ведаць, што яму даручана даставіць празь лінію фронту на невялікім баявым самалёце. Ён меў чамаданчык, які яму загадалі перадаць з рук у рукі аднаму з найвышэйшых чыноў у Брэслаў. Обэр-лэйтнант Пройсьлер кіраваў самалётам, які ляцеў на Захад. Раніцай ягоная машына раптам зьнізілася над лесам, ён ня ведаў, што адбылося, і ліхаманкава спрабаваў выраўняць самалёт і падняць яго вышэй, да аблокаў. Ён ня чуў стрэлу, ён пабачыў толькі, як самалёт загарэўся, і адчуў, што падае проста ў зьлёныя хвалі бясконцых дрэваў, што калыхаліся да самага далягляду.

Самалёт абрынуўся ў ваду — і балота паглынула яго, як паглынула б усё, што падае зь неба. Ёахім Пройсьлер пакінуў машыну за некалькі сэкундаў да яе падзення. Ён пляснуўся ў твань, ён ня мог нават ухапіцца за штосьці, у адной руцэ ён сьціскаў чамаданчык, а ў другой пісталет. Тыя, хто зьбіў яго, былі, верагодна, паблізу.

Ён быў ужо па горла ў вадзе, калі раптам пабачыў перад сабой палку. Ён ухапіўся за яе зубамі. Ён не хацеў паміраць.

Жанчына, якая прывяла яго празь лес у сваю хату, ведала, што ён вораг. І ўсё ж яна ня выдала яго. Ачуняўшы, Ёахім Пройсьлер адамкнуў замок на чамаданчыку. Адамкнуў і пабачыў зашыфраванае пасланьне і алюмініевую скрынку. У скрынцы была пігулка. Усяго адна пігулка, вырабленая рускімі ў захопленай акупантамі лябараторыі.

Яму спатрэбіўся год, каб расшыфраваць пасланьне. Гэта быў галодны год. Год, калі Ёахім Пройсьлер зразумеў рэчы, якія ніколі не прыходзілі яму ў галаву. Год, за які Ёахім Пройсьлер, які жыў у таемным сховішчы ў лесе і еў тое, што прыносіла жанчына, зрабіўся іншым чалавекам.

А яшчэ ён зрабіўся тым, кім абяцаў яму правадыр. Улада-ром. Пігулка давала так шмат, а забірала толькі адно. Магчымасьць мець нашчадкаў. Тым, для каго Ёахім Пройсьлер мусіў перавезьці пігулку празь лінію фронту, не патрэбныя былі нашчадкі. Яны б толькі заміналі іхнай барацьбе.

Прышло лета. Вайна скончылася. У спакойныя дні Ёахім Пройсьлер ляжаў побач з жанчынай і думаў, што ён ня мае права жыць і любіць яе. Але ж ён жыве — і любіць.

Ён не казаў ёй, што прыйшло яму ў галаву тым страшным і шчаслівым летам. Ён проста кінуў пігулку ў ядро з вадой, зь якога яны пілі, яна і ўсе яе дзеці. А сам выйшаў на двор, узяў пісталет і прыставіў да скроні.

«Мы знайшлі яго», — сказала Ленка.

«Мы шукалі яго дзесяць гадоў, — прамовіў Папоў. — І ўсё кату пад хвост. А маглі б зрабіцца тымі, хто ніколі больш не...»

«Маглі б», — сказала Ленка.

«Мы памрэм, — сказаў Сыракваш і дапіў віно. — Усе трое, калі-небудзь. Ня ведаю, як вы, а я не зьбіраюся траціць час. Мы і так дастаткова нагуляліся з гэтым лётчыкам. Трэба шукаць сабе іншы занятак».

І ён, не разьвітаўшыся, выйшаў з кватэры. Празь пяць хвілін Папоў, абняўшы Ленку, таксама назаўсёды пакінуў штаб.

«Пайду ў праграмісты», — сказаў ён, назаўсёды зачыняючы за сабой дзверы.

Ленка падышла да акна і паглядзела, як Папоў садзіцца ў машыну. Яна падышла да кніжных стэляжоў, застаўленых слоўнікамі і кнігамі па нямецкай гісторыі. Зь іх траіх нямецкую ведала толькі яна. Толькі яна ведала пра тое, што пігулак у алюмініевай скрынцы Ёахіма Пройсьлера было насамрэч дзье.

Усё роўна ім на ўсіх не хапіла б.

Далёка ад сталіцы, у вёсцы край вялікай пушчы, у закапанай пад ялінай бутэльцы ляжала другая пігулка — і Ленка пачала збірацца ў дарогу.

Дачытаўшы сваю чарговую гісторыю, я ўхмыльнуўся. Сам ня ведаю чаму. Такое здаралася са мной толькі аднойчы — на пахаванні аднаго калегі, у маім мінулым жыцці, дзе ўсё было іначай. Тады я быў малады і самаўпэўнены, тады я верыў, што кожнае напісанае мною слова мае такую вагу і такую каштоўнасьць, што ўтрымаюць мяне ў сьвеце посьпеху і славы. Я ўспомніў разьвітаныне з памерлым калегам, халодную гулкую залю, у прасторы якой патаналі галасы выступоўцаў, васковы твар нябожчыка, які не любіў мяне — а я яго; успомніў кветкі, што пакрывалі труну, нібы выраслая на ёй каляровая поўсьць, успомніў, як пасья цырымоніі пайшоў у кавярню са сваімі прыхільнікамі — і ўвесь вечар жартаваў, а яны гагталі, і толькі адзін зь іх маўчаў, хаваючыся за куфлем піва (потым ён выклаў у сацсеткі відэа, дзе я нудна і няўдала жартую ў дзень пахаваньня, усе абураліся, мне было напляваць...)

Зрэшты, ніхто не зьвярнуў увагі на маю ўсьмешку. Ніхто, акрамя Маргусі — як заўжды ўважлівай і чулай да рухаў майго няшчаснага твару. Я пастараўся паказаць ёй з дапа-

могай сваёй багатай мімікі, мімікі беднага актора ў пошуках ангажэменту — як жа стаміўся яе ўлюбёны аўтар, як хоча ён хаця б дзень паляжаць у абдымках каханай жанчыны... Я і праўда адчуваў, што не магу больш.

Не магу.

Не магу пісаць.

«Што за гісторыя! — сказаў купец. — Паглядзіце на яго, панове. Вось той, хто штодня выдае нам па тэксьце, які хоць зараз можна публікаваць — і быць пэўным, што не прамакнуўся. Дарагі казачніку, я і раней чуў, што ты — жывы клясык нашых убогіх шыроতাў. Але цяпер я ведаю: гэта — праўда. Ну хто, хто яшчэ здольны кожны дзень дарыць чытачам... Добра, слухачам... Дарыць слухачам па такой першакляснай гісторыі зь нечаканым фіналам. Для гэтага трэба мець не абы-якое майстэрства — і бачыць Міласэрны Бог, наш госьць валодае ім на ўзроўні, якому можна толькі пазаздросьціць!»

Ён таксама прамовіў гэта стомлена, мой купец; было відаць, што яму ўсё цяжэй даюцца пахвалы на мой адрас. Што ж, усьведамляць такое было прыемна. Не аднаго мяне мучыла наша гісторыя...

«Наша гісторыя, — сказала жонка купца. — Наша даўняя гісторыя. Міласэрны Бог уратаваў нас ад войнаў. Але загадаў нам памятаць пра ўрокі мінулага. І наш казачнік прымушае нас задумацца: што такое віна, як мы асэнсоўваем панятак ворага — і куды ўпісваць нашыя наратывы, калі масавая культура імкнецца ператварыць іх у кіч. Суцэльны кіч! Кіч пануе ў нашых уяўленьнях пра тыя даўнія падзеі, кіч і прапаганда. А тут — казка, дзе дабро і зло паўстаюць у такіх нечаканых ракурсах! Дзякуй за гэтую казку, дарагі аўтар. Дарэчы, Маргуся, чаму ў нас мокрыя вокны? Ты ўзялася іх мыць? І кінула, ня скончыўшы работу, каб паслухаць казку? Маргуся!»

«Я тут ні пры чым, літасьцівая пані, — усхвалявана прамовіла Маргуся. — Сёньня горад палівалі сьвятой вадой

з гелікоптэра, каб прагнаць заразу. Яго Правялебнасьць сам лётаў па-над сталіцай і кіраваў апэрацыяй! Было выліта цэлае возера, цяпер гэтая пошасьць дакладна адступіць!»

Жонка купца супакоена ўздыхнула і зноў павярнулася да мяне.

«Дзякуй Вам, пані, — сказаў я ціха. — Дзякуй усім за вашу ўвагу, панове. Паверце, я хацеў пазабаўляць вас, але настойлівыя і змрочныя думкі не далі мне абмежавацца выключна добрым сюжэтам. Падзеі нашай крывавай гісторыі хвалююць не аднаго мяне...»

«Вядома! — твар Маргусі ўспыхнуў. — Вы, пане казачніку, выказалі тое, што я ўжо даўно спрабую асэнсаваць, чытаючы нон-фікшн-кнігі пра нашае мінулае. Кожная з гэтых кніг заяўляе, што кажа праўду пра тых часы. Але каб прыняць праўду, мы маем патрэбу ў выдумцы. Безь яе тэксты сухія, як восеньскія лісты...»

«Здаецца, наш госьць навучыў цябе гаварыць, Маргуся, — сказаў купец. — Добра, мы зразумелі цябе. Сынку, ці спадабалася табе казка пра адважную Каманду “П”?»

«А каму яна магла не спадабацца, — здзекліва адгукнуўся малы павіян. — Мой казачнік — найлепшы. Ён лухты не раскажа. Тата, выдай яму кніжку! Паабяцай, што выдасі! Ну тата-а-а!»

«Добра, добра, — купец перапуджана закрыў малому рот. — Ясна, я выдам. Выдавец, які страціць такога аўтара, мусіць кінуць усё і падаць у адстаўку! Але ж я хацеў бы зьвярнуцца да яшчэ аднаго шаноўнага слухача. Пане Гланда! Вы прыйшлі так непрыкметна. Я дагэтуль не разумею, якім чынам вы трапілі ў дом. Само сабою, ваш прафэсіяналізм і досьвед маглі дапамагчы вам, але: як? Няўжо брама была адчыненая? Маргуся, я ж прасіў цябе ўзяць на сябе абавязкі Артэміюша, пакуль у нашым доме ня зьвіцца новы слуга!»

«Я замкнула браму, пане гаспадару, — сказала Маргуся. — Усё, як вы загадалі. Я схадзіла ў будку перад вячэрай!»

Пан казачнік мог бачыць мяне з акна! Мне быў відаць ягоны сьлюэт, калі я выходзіла з будкі!»

«Так, Маргуся кажа праўду, — сказаў я, хоць ня бачыў яе ў двары, ня бачыў, хоць ты трэсьні. — Яна выходзіла з будкі, і брама была зачыненая».

«Здаецца, я стаўся прычынай невялікай спрэчкі, — падаў голас пан Гланда, які стаяў на месцы Артэміюша. — Але брама была адчыненая. Я не хачу кінуць цень ні на кога, але, на жаль, дом быў безабаронны цягам пэўнага часу. Застаецца парадавацца, што ніхто, апрача мяне, ня ведаў пра гэта. З вуліцы цяжка заўважыць, ці замкнутая брама. Думаю, усе, хто праходзіць міма, перакананыя, што браму не адчыніць».

«Хвала Міласэрнаму Богу! — прагудзеў супакоены купец. — Хвала Справядліваму Ладу!»

«Хвала», — сказалі мы хорам.

«Я завітаў у будку слугі і замкнуў браму, — працягваў пан Гланда. — Даруйце мне гэтае ўмяшаньне, але я адчуваю адказнасьць перад вамі. Што да пачутай мной гісторыі...»

І пан Гланда зноў хітра паглядзеў на мяне.

«Я ня знаўца літаратуры, — сказаў ён з усмешкай, якая не прадвяшчала нічога добрага. — Але тое, што вы пішаце... У-у... Гэта цікава, гэта захапляе, гэта добра зроблена. І ўсё ж дазвольце задаць вам адно пытаньне, пане аўтар».

«Я слухаю», — сказаў я.

«Вашая гісторыя прымусіла мяне абярнуцца ў слых на цэлыя сорок хвілін, — сказаў пан Гланда. — Мне было страшэнна цікава, чым усё скончыцца. Але... Я зноў прашу мяне прабачыць неабазнанасьць у прыгожым пісьменстве. У мяне ёсьць пытаньне. Што вы хацелі ёй сказаць?»

Я быў агаломшаны, забіты, зьнішчаны, абражаны.

Запытацца ў мяне такое...

ШТО Я ХАЦЕЎ СКАЗАЦЬ?

Толькі людзі, якія ня маюць аніякай сувязі з культурай і ня злучаныя патаемнымі ніцямі з мастацтвам, могуць прамовіць такое ўголас. Што я хацеў сказаць?

Што? Я? Хацеў?

Я павярнуўся да купца, шукаючы ў яго падтрымкі. Ён быў на маім баку, я ведаў гэта. Я паглядзеў на ягоную жонку, што неўразумела вывучала твар пана Гланды, нібы бачыла яго ўпершыню. Я падняў галаву да Маргусі: ці чула яна, прыгажуня і красуня, што наважыўся сказаць гэты паліцыянт? Я нават паглядзеў на сына купца — бо нягледзячы на ўзрост нават малому павіяну было ясна, што за бязглуздае пытаньне мы ўсе толькі што пачулі.

«Шаноўны пане Гланда, — прамовіў я з пагардай і шкадаваньнем. — Галоўная каштоўнасьць гісторыі — яе прыгажосьць. Суплёт добрага сюжэту і тонкага стылю, абранага, каб раскрыць тэму. І аўтары пішуць, чытачы чытаюць, а слухачы слухаюць для таго, каб адчуць халадок у хрыбце — халадок ад прыгажосьці такога суплёту. Што да вашага найўнага пытаньня, за якое я вас не асуджаю — ня кожны чалавек адчувае мастацтва, і тым больш ня варта чакаць гэтага ад паліцыянтаў — дык вось вам мой адказ. Я нічога не хацеў сказаць маёй гісторыяй. Ні гэтай, ні мноствам іншых. Я хацеў толькі падзяліцца прыгажосьцю. Добрая гісторыя дае ўдзячнаму чытачу ўсё: і шляхетную забаву, і нагоду для думак, і асалоду ад музычнай гармоніі, і смак добрага стылю. Што яшчэ можа зрабіць аўтар? Усё, што ад яго можна патрабаваць — гэта добрыя тэксты».

Пан Гланда зусім не сканфузіўся. Хоць нават сын купца, гэты малы авантурыст, ківаў і муркаў пад нос: «Правільна... Правільна... Я не хачу ніякіх вучоных, я хачу казку...» Пан Гланда проста дастаў насоўку, высмаркаўся і прамовіў, без усялякага сораму за свае словы:

«Дзякую вам, паважаны аўтар, за гэтае вычарпальнае і красамойнае тлумачэньне. Я ўсяго толькі паліцыянт і нічога не разумею ў прыгожым пісьменстве. Я проста падумаў, слухаючы вас, што крыху зьбіты з тропу. Да гэтай размовы я быў пэўны, што казкі складае народ. А сучасны жывы аўтар мусіць адгукацца на выклікі часу. Я быў пэўны,

панове, што пачую гісторыю актуальную, жывую, якая б мела ў сабе рэакцыю на падзеі, што абмяркоўвае ўвесь горад. Ды што там горад. Уся Выспа! Я — ох, які ж далёкі я ад мастацтва — быў пэўны, што вы прыдумаеце штосьці пра беспарадкі на галоўнай плошчы, пра скалы, якія падаюць у мора. Штосьці пра хваробу, якая косіць штодня ўсё новыя і новыя шэрагі нашых суграмадзянаў. Пра чуткі і плёткі, якімі поўняцца ўсе таньня цырульні, маленькія сьмярдзючыя кавярні і вакзалы. Штосьці, што дало б нам надзею ці хаця б арыентыр. Ды хаця б проста гаварыла пра нашае сёння. Аднак я пачуў гісторыю пра рэчы, якіх не магло адбыцца ў прыродзе. Пра рэчы, якія даўно ўжо не займаюць нікога, апроча шчасліўцаў, што жывуць гэтаксама, як жылі людзі стагодзьдзе таму. Пра фантастычныя рэчы, слухаць пра якія прыемна ў мірны і спакойны час — але ня ў гэтай мітусьні і ня ў гэты момант крызісу. Што ж, пане аўтар. Я прасякнуўся да вас яшчэ большай павагай».

Я маўчаў, думаючы над ягонымі словамі. Ён не разумеў мяне — і ўсё ж было ў ягоным маналёгу штосьці важнае. Штосьці, пра што я ахвотна паразважаў бы ў адзіноце, у вольную хвіліну. Калі б ня меў такіх пільных справаў, як штодзённая сплата пазыкі з дапамогаю свайго сыцілага таленту.

«Гм... Пра якую хваробу вы кажаце, дарагі пане Гланда? — незадаволена ўсьміхнуўся купец. — Я быў сёння ў горадзе. Усё выглядае як заўсёды. Для панікі няма ніякіх прычын. Ці ж мне вам гэта тлумачыць, вам, вартаўніку парадку і вернаму слугу Справядлівага Ладу?»

«Але гэтыя людзі ў масках...» — зьбянтэжана прамовіла Маргуса.

«Ну так, я не сьляпы, некаторыя былі ў масках... — засьмяяўся купец. — Трэба сказаць, іх зьяўленьне дадало гораду разнастайнасьці. Чалавечыя твары часам усе такія падобныя, што ажно нудзіць. А цяпер у горадзе нібыта зьявіліся іншаплянэтнікі, новая раса. Людзі без ратоў! Людзі ў намордніках! Насавокія маўчуны!»

Ягонае падбародзьдзе затрэслася ад натужнага сьмеху. Але ніхто не падтрымаў купца. Толькі пан Гланда крыва ўсьміхнуўся і сказаў:

«Што вы, пане купец. Я зусім не на баку панікёраў. Вядома, усё гэта хутка скончыцца. Але дазвольце мне вярнуцца да пытаньня, якое, уласна, і прывяло мяне ў ваш дом».

Купец насыццярожана паглядзеў на яго і кіўнуў.

«Мае людзі паглядзелі запісы камэр відэаназіраньня, — працягваў пан Гланда. — Два дні таму ў вас быў яшчэ адзін чалавек. За дзень да здарэньня. Слуга ўпусьціў яго ў дом каля васьмай вечара. І ён пакінуў дом толькі назаўтра. Гэта быў чалавек не са сталіцы».

«Ах, — сказала жонка купца. — Гэта быў наш пляменьнік Эжэн з паўднёвага ўзбярэжжа. Ён прыехаў у сталіцу, расстраціўся (вы ж ведаеце гэтую моладзь!) — і папрасіў у мужа грошай. Вядома, ён пераначаваў у нас...»

«Усё так і было, — кіўнуў радасна купец. — Мы й забылі. Відаць, нашая падсьвядомасьць ня надта ўзрадавалася яго візыту, калі ў выніку адбылося гэткае... Як бы гэта сказаць... Выцясьненьне...»

«Выцясьненьне, — гэтак жа радасна падхапіў пан Гланда. — Ваш пляменьнік Эжэн прыехаў адтуль, дзе, па чутках, гуляе чумка. Прабачце мне гэты вулічны жаргон, пане выдавец. Але з кім павядзешся... Магчыма, ён мог заразіць Артэміюша. Праўда...»

Пан Гланда зноў высмаркаўся.

«Праўда, на целе слугі не было ніякіх сьлядоў хваробы. Я ня буду пералічваць сымптомы і прыкметы, пра ўсё гэта можна прачытаць у сеціве... Слуга мае пашкодваньні, якія здараюцца пры падзеньні зь вялікай вышыні. У яго абсалютна цэлы твар — але ўнутраныя органы... О, я ня буду пужаць падрабязнасьцямі паненку, пані і дзіця. Але! Ці значыць усё гэта, што слуга быў скінуты ці ўпаў сам з вышыні — і толькі потым быў прывезены ў дом і пакладзены ў траву? Не. Камэры відэаназіраньня нічога такога не зафіксавалі.

Панове, магчыма, вы забыліся ня толькі пра візыт пляменьніка. Магчыма, вы ўспомніце яшчэ нейкія факты, якія папярэднічалі таму жахліваму вечару?»

«Не, — паволі прамовіў купец. — Не, нічога такога...»

«Магчыма, нехта ў доме ўсё ж меў матывы для таго, каб расправіцца са слугою? — настойваў пан Гланда. — Можжа, няшчасны Артэміюш назаляў некаму? Можжа, абразіў кагосьці — або паміж ім і некім у доме быў канфлікт? Любая дробязь можа дапамагчы сьледзтву».

«Не, — сказала жонка купца. — Нічога такога не было. Мы ўсе любілі яго, а ён любіў нас. Ён быў заўсёднякам нашых літаратурных вечароў. І наколькі мы ведаем, ён рэдка выходзіў з тэрыторыі дома. Ён быў эрэміт... Затворнік. І вельмі пільна сачыў за тым, каб у дом не завітвалі чужыя».

«Я веру вам, шаноўная пані, — кіўнуў пан Гланда. — Добра. Дзякую ўсім! Дзякую пану аўтару за цудоўную апавесьць і за ўрок мастацтва. Магчыма, заўтра я зазірну яшчэ раз. Маргуся, не пускайце мяне, пакуль я не пакажу вам сваё паліцэйскае пасьведчаньне. Дабранач, панове!»

І пан Гланда сышоў. Разышліся па пакоях і мы. Мне не хацелася прызнавацца ў гэтым самому сабе, але я адчуваў палёгку. Ніхто ня мог выйсці зь цёмнае нішы і прапанаваць мне пераламаць мае бедныя ногі і рукі за маю творчасць. Ніхто не пагражаў мне, не падпільноўваў мяне і не замінаў працаваць над новай гісторыяй. І ўсё ж словы пана Гланды сьведчылі, што я мог апынуцца пад падазрэньнем.

Бо мае стасункі з Артэміюшам былі далёкія ад ідэальных. Так, я схлусіў паліцыі, схлусіў лёгка і натхнёна, бо гэта ўваходзіла ў мае прафэсійныя абавязкі. Але пан Гланда быў з тых людзей, якія любяць дакопвацца да праўды. Нават да той, якая ня мае ніякага значэньня.

Узьнёшы Хвалу нашаму Справядліваму Ладу, які даўно ўжо не ўціскае невінаватых і дае кожнаму магчымаць расказаць тую гісторыю, на якую ён здольны, падзякаваўшы нашай Высьпе, дзе ўсё яшчэ панавалі спакой і парадак,

нягледзячы на ўсю паніку і ўсе дурныя чуткі, адзначыўшы добрым словам вас, Людзі Будучыні, якія, без сумневу, суперажываюць цяпер майму аповеду, я заплюшчыў вочы і тут жа заснуў. Я быў змораны так, нібыта працаваў на адной з тых фабрык, якія прыдумаў я сам, адной з тых фабрык па вытворчасці герояў, якімі я насяліў свае дзіўныя казкі.

Мяне разбудзіў знаёмы голас.

«Ты што, сьпіш? — зьдзекліва сказаў малы павіян, забіраючыся да мяне на ложкак. — Як ты можаш спаць? Слуга мёртвы, паліцыя ходзіць да нас кожны дзень, а ты яшчэ ня быў у маім пакоі! Ты што, ня хочаш паглядзецц на мае цацкі?»

«Я хачу, — млява прашаптаў я. — Але я так стаміўся, што не магу нават прыдумаць зачын новай гісторыі...»

«Лухта! — сказаў малы. — Чухня! Адзявайся і хадзем!»

«Тсс, — прасыкаў я. — Нехта ідзе! Хавайся, дурню!»

Малы імгненна залез пад маю коўдру. Я адчуваў, як ён казыча мне пяткі. Вось паскуднік.

Крокі набліжаліся. Я ведаў, хто гэта ўганараваў мяне начным візытам. Вядома, Рутка. У якім касьціоме яна зьявіцца гэтым разам? У форме обэр-лэйтнанта люфтвафэ?

У пакой увайшла яна.

Не, гэта была ня Рутка.

Гэта была жонка купца.

Хударлявая жанчына аднаго са мной узросту, зь целам доўгім, нібы ў яшчаркі або ў цмока. З тонкімі прыгожымі нагамі і таліяй, якой пазайздросьціла б любая маладзіца. Не, яна не была падобная да маёй Маргусі. Але гэтая жанчына выклікала ўва мне ўкол жаданья — востры і балючы, як яе цела.

Яна была ў адным халаце. Начным халаце — чорным, як мае думкі.

«Ты ня сьпіш... — прашаптала яна, кладучыся на край ложка. — Мой казначнік, ты зусім заблытаў мяне. Твае гісторыі клічуць мяне кожную ноч — і я іду, не разумеючы

куды. І вось сёння ногі прывялі мяне ў гэты пакой. Я сама ня ведаю, чаго хачу...»

«Шаноўная пані, — прашаптаў я, а яна, пачуўшы гэта, прылегла побач і паклала галаву мне на плячо. — Шаноўная пані... Я, вядома ж, люблю вас... Але мне здаецца...»

«Мой бясстрашны і няшчасны аўтар, — прашаптала яна, упіўшыся доўгімі пазногцямі ў мае грудзі. — Я ведаю, ты чакаў мяне. Ты глядзіш на мяне кожны вечар так, нібы...»

«Заўтра, — прашаптаў я ў адказ. — Заўтра ўначы я буду чакаць вас. А зараз ідзіце, я чую, як Маргуся ходзіць па калідоры. Яна зойдзе, каб праверыць, ці зачыніў я акно».

«Маргуся... — яна ціха засьмяялася. — Мы паклічам Маргусю дапамагчы нам разабрацца ў нашых пачуцьцях...»

«А ваш муж? Калі ён прачнецца?»

«Ён не прачнецца», — сказала яна так, нібы атруціла купца перад тым, як ісьці да мяне.

«Але крокі на калідоры такія цяжкія», — сказаў я ёй у вуха, асьцярожна абняўшы, каб не пакрыўдзіць.

«Напішы гісторыю пра мяне», — шапнула яна.

«Добра», — сказаў я.

Яна зноў засьмяялася, устала і высьлізнула за дзьверы.

Дачакаўшыся, пакуль яе крокі сыціхнуць, я штуршком нагі выгнаў малога з-пад коўдры і выпхнуў яго ў калідор.

РЫТУАЛ САБІНЫ

Калі Сабіне споўнілася сорак, яна адмовілася адразу ад трох звычак, а замест іх прыдумала сабе рытуал. Так часта бывае з тымі, каму аднойчы раптам споўнілася сорак. Учора ў цябе дома жылі тры звычкі, мілыя, у меру шкодныя і такія хатнія, што выгнаць іх гадамі не падымалася рука. Але вось ты прачынаешся пасля дня нараджэння, глядзіш на іх і разумееш: нечага не хапае.

Нейкага выкліку.

Калі Сабіне споўнілася сорак, яна кінула курыць і пачала бегачь. Кожную раніцу яна ўставала а сёмай, нацягвала спартовы касьцюм і ішла ў парк недалёка ад дому. Парк перасякала нешырокая, але не такая ўжо й вузкая гарадзкая рака. Сабіна бегала па паркавых сьцежках, вітаючыся з кожным дрэвам, а потым, калі чарговая сьцежка выводзіла яе нарэшце да каменнага парапэта, спынялася і, цяжка дыхаючы, глядзела на гадзіннік. Калі шум у вушах сціхаў, яна нахілялася над цёмнай вадой, даставала з кішэні хлеб і карміла крыклівых качак.

Калі Сабіне споўнілася сорак, яна выдаліла з тэлефона ўсё, на што гадамі марнавала свой час, і пачала бегачь. Кожную раніцу яна карміла качак, стоячы над нерухомай вадой, па якой час ад часу праплівала нейкае сьмецьце,

і старалася думаць пра добрае і важнае. Напрыклад, пра ваду, пра яе плынь, пра яе сэнс і яе філязофію.

Калі Сабіне споўнілася сорок, яна перастала есці па начах. Раней яна ўставала а трэцяй і рабіла сабе бутэрброды з тлустым мясам. А цяпер, прачнуўшыся, яна прымушала сябе зноў заснуць. А потым уставала а сёмай, бегала па ціхім ранішнім парку, а набегаўшыся да лёгкай зьнямогі, доўга стала каля каменнага парапэта і карміла качак. Яна пераконвала сябе, што качкі палюбілі яе і пазнаюць яшчэ здалёк, калі яна, зрабіўшы апошнія кола, падбягае да рачнога берага.

Калі Сабіне споўнілася сорок, яна зрабілася ўважлівай і спакойнай, а яшчэ схуднела за месяц на дзесяць кіло. Ды толькі ніхто гэтага не заўважыў. Сабіна жыла адна.

У тую восеньскую раніцу яна, як заўсёды, выскачыла на вуліцу і няспешна пабегла ў парк. Людзі рашуча і смурна ішлі ёй насустрач, людзей было шмат, людзі ішлі на работу, але Сабіна ня бачыла іхных твараў. Яна была фрылансэрка, яна магла сама распараджацца часам. Яна паволі бегла між бястварых таропкіх людзей, і хоць гэта яны сьпяшаліся, а яна ўсяго толькі пачынала свой дзень з прабежкі, неяк выходзіла, што яна рухаецца хутчэй за іх. Гэта было цікава — і Сабіна думала пра гэта да самага парку.

«Здароўкі, клён, здароўкі, дубок, здароўкі, бярозанька», — паўтарала яна парывістым шэптам, бегаючы па знаёмых, пустых паркавых сьцежках. А потым дабегла нарэшце да ракі і спынілася. Паглядзела на гадзіннік: мінула дваццаць хвілін. Качкі былі далёка, яны сабраліся пад мостам і нешта ўзрушана абмяркоўвалі. Сабіна ўладкавалася ля парапэта і дастала хлеб.

І тады яна пабачыла, як па вадзе плыве штосьці не зусім звычайнае.

Гэты прадмет вытыркаўся з вады, нібы паплавок. Але паплавок рухаўся. Рухаўся, узняўшыся над цёмнай вадой на дзясятка сантымэтраў. Па рацэ, стоячы тарчма, плыла нейкая палачка і паволі круцілася, то ўправа, то ўлева.

Сабіна не зьвярнула б на палачку ніякае ўвагі, калі б не прывучыла сябе ўважліва ўзірацца ў цёмную, буравата-сінюю ваду. Яна прасачыла позіткам за тым загадкавым паплаўком. Паплавок спыніўся акурат насупраць яе, пасярэдзіне нешырокай, узятай у гранітныя абдымкі гораду ракі.

У тым месцы, дзе палачка замерла, забурліла вада. Атрымаўся зусім невялікі вірок, які можна было пабачыць толькі стоячы каля парапэта і ўважліва ўглядаючыся ў цёмную раку.

Разьмінаючы ў пальцах хлеб, Сабіна пабачыла, як на паверхню вады ў тым месцы, дзе толькі што бурліла вада, усплыла маленькая, памерам з заплечнік, падводная лодка.

Палачка над вадой была яе пэрыскопам.

Сабіна ня рухалася. Яна глядзела, як на версе лодкі адчыніўся маленькі люк. На круглую маленькую палубу выйшлі, адзін за адным, маленькі капітан і двое матросаў. Капітан падняў да вачэй маленькі цацачны бінокль. Барадатыя матросы стаялі за ягонай сьпінай, як два гномы. Капітан павярнуўся і накіраваў бінокль на Сабіну.

Нейкі час яны так і стаялі: Сабіна глядзела на падводную лодку, маленькую чорную падводную лодку, якая раптам усплыла пасярод гарадзкой ракі. А капітан маленькай падводнай лодкі глядзеў на Сабіну ў маленькі чорны бінокль.

Сабіна пацягнулася па тэлефон, каб зьняць гэты цуд.

Але пакуль яна даставала яго з вузкай кішэні спартовага касцюма, пакуль адчапляла яго ад нейкай ніткі... Капітан выкрыкнуў адрывістую каманду і спусьціўся ў люк, матросы кінуліся за ім, лодка задраілася, вада забурліла... І вось ужо не было на паверхні вады ніякага пэрыскопа, не было ні лодкі, не было ніякага сьледу на вадзе, апрача белай пены на тым месцы, дзе ўсплывала маленькая субмарына.

Сабіна кінула хлеб у ваду. Качкі зляцеліся і пачалі сваю бітву, бітву за хлеб. Гэтым разам Сабіна ня думала ні пра плынь вады, ні пра яе сэнс. Яна ўяўляла сабе дно нешыро-

кай і ня надта глыбокай гарадзкой ракі, якую людзі ператварылі ў рабыню, у дэкарацыю, у сьметнік. Там, недзе каля самага дна, затаілася цяпер маленькая чорная падводная лодка памерам з заплечнік. Унутры яе сядзелі капітан і матросы. Маленькія ліхтары па баках лодкі асьвятлялі цемру вадзяных лябірынтаў. У маленькіх ілюмінатарах цьмяна праступалі абрысы патанулых праржавелых ровараў, кучы разбітых бутэлек, раскрытыя, нібы старыя прагнілыя кнігі, чамаданы, падобныя да водарасьцяў пакеты, шкілеты жывёлаў і нават людзей...

Сабіна доўга стаяла каля парапэта, уяўляючы сабе гэтую карціну. Лодка больш не ўсплывала.

З таго часу Сабіна пачала бегачь толькі ўздоўж берага, па асфальтавай дарожцы каля парапэта. Яна бегала і глядзела на цёмную ваду — але пэрыскоп больш не паказваўся. Напэўна, маленькая субмарына была ўжо далёка адсюль. Можа, яна плыла па той шырокай рацэ, прытока якой была гарадзкая рэчка. А можа, субмарына ўзяла курс на вялікае вадасховішча за горадам. Тое вадасховішча было для маленькай субмарыны як сапраўднае мора.

А можа, субмарына дагэтуль плавала па гарадзкой рацэ, зусім блізка ад Сабіны, там, дзе яна карміла чаек. Проста капітан не даваў каманды ўсплываць. Не лічыў гэта мэтазгодным. Не хацеў паказвацца на вочы Сабіне. Гэта было правільным рашэньнем, падумала яна. Бо падводная лодка была такая маленькая, а горад гэтакі вялікі. У горадзе жылі вялікія людзі, якія маглі нашкодзіць маленькай субмарыне. Вялікія людзі заўсёды хочуць нашкодзіць маленькім. Дый сама Сабіна была агромністай, калі параўноўваць яе з падводнай лодкай і яе камандай. Агромністай і тоўстай, нягледзячы на тое, што яна скінула ўжо пятнаццаць кіло і падавалася ўсім, хто яе бачыў, даволі хударлявай.

Сабіна думала пра лодку ўвесь час. З аднаго боку, яна шкадавала, што ёй не ўдалося зрабіць здымак. А з другога боку, яна адчувала, што менавіта адсутнасць фота абудзіла

ў ёй фантазію. Вялікую фантазію, а зусім не маленькую, як гэта заведзена сярод вялікіх людзей.

Сабіна думала пра падводную лодку. А потым села за стол пасья чарговай прабежкі і напісала кніжку. Маленькую кніжку пра маленькую падводную лодку, якая раптам усплыла аднойчы ў бруднай гарадзкой рацэ.

Гэта была маленькая кніжка пра прыгоды маленькага капітана і двух маленькіх матросаў, якія плавалі пад цёмнай вадой гарадзкой ракі.

З гэтай кніжкай яна выправілася да самага буйнога ў горадзе выдаўца. «Я напісала кніжку пра маленькую падводную лодку», — сказала яму Сабіна.

«Вы так добра выглядаеце, — сказаў выдавец. — Калі б я ня быў джэнтэльмэнам, я запытаўся б, колькі вам гадоў. Вы такая ладная і хударлявая, у вас цудоўныя вочы і такі сьвежы колер твару. Напэўна, вы шмат часу бавіце на сьвежым паветры».

«Я напісала кніжку пра маленькую падводную лодку», — сказала выдаўцу Сабіна.

«Напэўна, вы бегаеце раніцай, — сказаў выдавец. — Я думаю, што вы жывяце недзе ў цэнтры гораду. Мы маглі б бегаць разам».

«Я напісала кніжку пра маленькую падводную лодку», — сказала Сабіна.

«Калі мне споўнілася сорак, — сказаў выдавец, — я кінуў тры старыя звычкі і прыдумаў сабе рытуал. Я перастаў курыць, глядзець порна і піць танны алькаголь. Я заснаваў уласнае выдавецтва і пачаў зарабляць грошы. Цяпер у мяне ёсьць двухпавярховы ўласны дом на ўскраіне гораду, машына і слугі, і я бегаю кожную раніцу па лесе, зусім адзін».

«Я напісала кніжку пра маленькую падводную лодку», — сказала Сабіна.

«Напішыце вось тут, на вашым рукапісе, нумар свайго тэлефона, — сказаў купец. — Мае рэдактары з вамі зьвяжуцца».

Кніжка выйшла наступнай вясной і мела такі посьпех, што выдавецтва адразу ж выдала другі наклад, у цьвёрдай і ў мяккай вокладцы, а затым і трэці. Сабіна атрымала вялікі ганарар і пачала думаць над новай кніжкай. Яна бегала па парку і глядзела на цёмную ваду, а калі яна нарэшце спынялася, каб пакарміць качак, ёй званіў выдавец і запрашаў павячэраць — кожнага разу ў новай рэстарачыні. Сабіна ўжо й сама ня верыла, што аднойчы пасья прабежкі яна сапраўды назірала, як пасярэдзіне бруднай гарадзкой рэчкі на паверхню ўсплыла маленькая чорная падводная лодка памерам з заплечнік. Яна ўжо ня верыла ў існаваньне капітана і матросаў. Яна верыла толькі ў тое, што пасья сарака жыцьцё толькі пачынаецца. Яна кінула свой абрыдлы і неспакойны фрыланс і думала толькі пра тое, як напісаць новы бэстсэлер.

І вось пасья чарговай прабежкі ў яе куртцы зноў зазваніў тэлефон. Яна падняла, чакаючы пачуць прыемны голас выдаўца. Але гэта быў не выдавец.

«Г-гэта в-вы напісалі к-кніжку “Прыгоды маленькай субмарыны”?» — прамовіў рэзкі чужы голас, нават не павітаўшыся.

«Так, я, — сказала Сабіна. — А хто гаворыць?»

Яна ўжо ведала, што гэта такое, калі аўтару на мабільны звоняць невядомыя чытачы і просяць аўтограф, грошы або кнігу задарма.

«Гаворыць к-капітан п-падводнай лодкі Х-290, — пракаркаў голас. — Усё, што в-вы напісалі ў сваёй к-кніжцы — няпраўда. Мы п-патрабуем абвяржэньня. Т-трэба т-тэрмінова расказаць гэтаму гораду, як усё было насамрэч і хто м-мы т-такія!»

«Добра, — сказала Сабіна. — Але як?»

«М-мы зараз п-прычалім да б-берага, — сказаў капітан. — І з-запішам відэазварот. У якім я раскажу п-праўду пра б-баявы шлях нашай с-субмарыны!»

«Чакаю вас, капітан», — спакойна сказала Сабіна.

Яна ведала, што адбудзецца, калі падводная лодка прычаліць і яны і праўда запішуць відэазварот. Каманда субмарыны зробіцца сэнсацыяй. Яе кніжка перастане быць хітом продажаў. Нехта іншы, нехта зь яе канкурэнтаў напіша ўсю праўду пра неверагодную лодку і яе каманду. А яе кніжка, на пераклад якой ужо купілі правы немцы, расейцы, палякі і італьянцы, больш нікому ня будзе цікавая.

Над цёмнай вадой узняўся чорны маленькі пэрыскоп. Забурліла вада. Пэрыскоп рухаўся да берага. Не даплыўшы да парапэта нейкіх пару мэтраў, лодка пачала ўсплываць. Сабіна бачыла, як круціцца люк.

На вузкую палубу выйшаў маленькі капітан, а за ім два матросы. Капітан наставіў на Сабіну бінокль, хоць яна была зусім блізка. Божа, якой жа вялікай і тоўстай яна мусіць ім падавацца, падумала Сабіна.

Яна намацала ў кішэні хлеб.

Капітан апусьціў бінокль.

Сабіна пабачыла, як качкі, што кружлялі над ракой, сочаць за кожным яе рухам.

І тады яна кінула хлеб туды, дзе лёгка пагойдвалася на цёмнай вадзе падводная лодка. Самы вялікі кавалак трапіў проста ў капітана. Качкі кінуліся на ежу. Усе разам, б'ючы крыламі і высоўваючы наперад свае дзюбы, яны абрынуліся на тое месца, дзе ўсплыла лодка. Іх было так шмат, гэтых галодных птушак, што Сабіна на хвіліну перастала бачыць, што там адбываецца. Яна ўжо ня бачыла ні субмарыны, ні капітана, ні матросаў, толькі суцэльны ком сплеченых птушыных целаў, віхуру пер'я і пырскі вады, яна чула крыкі і званок яе мабільнага ў кішэні.

Праз хвіліну ўсё было скончана. Субмарына пайшла на дно, а ад капітана і матросаў нічога не засталася. Толькі белая пляма пены расплывалася цяпер там, дзе толькі што тырчала з вады цела маленькай падводнай лодкі.

Сабіна падняла трубку.

«Вітаю вас, дарагая, — сказаў голас выдаўца. — Магу павіншаваць, палякі купілі правы на вашу кнігу. Дарагая Сабіна... Мой слуга заедзе па вас а сёмай вечара. У мяне ёсьць для вас прапанова, вельмі важная прапанова, ад якой залежыць мой лёс...»

«Я буду чакаць вашага слугу, — сказала Сабіна, страсяючы крошкі са спартовага касцюма. — А што да вашай прапановы... Я выслухаю яе ўвечары. Да сустрэчы».

Яна схавала тэлефон і паволі пайшла ўздоўж парапэта дамоў, разьвітваючыся з кожным дрэвам, з кожным кустом, з кожнай сьцежкай гэтага пустога і ўжо па-зімоваму халоднага парку.

Калі я падняў вочы на сваіх чытачоў, мне ўжо было ясна: я больш не магу. Не магу! — хацелася крыкнуць мне проста ў гэтыя твары, на якіх застылі змрочныя маскі захаплення. Я ведаў, што гісторыя пра субмарыну была апошняй, якую я для іх прыдумаў. Пятнаццаць гісторый за пятнаццаць кароткіх дзён — кожны пагадзіўся б, што гэта занадта нават для такога прафэсіянала, якім лічыў сябе я. Маргуся моўчкі паставіла перада мной келіх віна — і я выпіў яго за раз, адным махам. Выпіў, адчуваючы, што запасы маёй фантазіі канчаткова вычарпаліся — выпіў, нібы зазірнуў усярэдзіну сябе і пабачыў нарэшце дно.

Але другі келіх вярнуў мне сілы. Я выцер вусны рукавом свайго дурнаватага пінжака і чакальна абвёў вачыма маіх судзьдзяў.

У пакоі, між тым, нешта адбылося. Нешта здзіўнае, няўлоўнае агарнула купца і ягоную жонку, якія сядзелі, прысунуўшыся адно да аднаго так блізка, што ледзь не датыкаліся шчокамі. Маргуся маркотна глядзела на іх, тузаючы фартушок, быццам яна разумела, у чым рэч, і толькі я быў

тут дурнем, не далучаным да таямніцы. Сын купца вадзіў пазногцем па падлозе — і ў гэтым бессэнсоўным гуку я пачуў раптам панылюю мэлёдыю. Нібы менавіта ў ёй хаваўся настрой нашага вечара...

«Не разумею! — прамовіў нарэшце купец. — Я не разумею! Як? Адкуль ты даведаўся пра ўсё гэта, казачнік?»

«Даведаўся? — я панура глядзеў перад сабой. — Я выдумаў усё ад пачатку і да канца».

«Хлусьня, — сказаў купец. — Відаць, нехта расказаў табе. Нехта расказаў табе гісторыю нашага знаёмства — і ты скарыстаўся ёй, бо стаміўся прыдумляць свае казкі».

Я неўразумела паглядзеў на яго і наліў сабе яшчэ віна. Купец паказаў Маргусі, каб яна прыбрала бутэльку, але тая зрабіла выгляд, што нічога не заўважыла.

«Хто расказаў табе? Прызнайся... — папрасіў купец, і ў голасе ягоным былі такія шчырасьць і горыч, што я нарэшце дапяў, у чым рэч. — Прызнайся, я не зраблю гэтаму чалавеку нічога благога. Як магло стацца, што ты даведаўся гісторыю нашага з жонкай знаёмства? Мы нікому не казалі пра яе. Людзі, якія працуюць у маім выдавецкім доме, прыйшлі да нас значна пазьней за часы, якія ты апісаў. Скажы ж, казачнік, дзе ты здабыў інфармацыю?»

«Гэтага ня можа быць, — сказаў я. — І ўсё ж часам бывае. Клянуся, я выдумаў усё ад пачатку і да канца. Але прыгожае пісьменства здольнае на цуды. Здараецца, што яно аспярэджае жыццё — а яшчэ здараецца, што яно спасьцігае таямніцы, нават калі ты не жадаеш нічога спасьцігаць. Я проста паспрабаваў зрабіць гераіняй гісторыі вашу добрую жонку, нашу літасьцівую пані. Але я і падумаць ня мог, што патраплю так дакладна. Наадварот, мне здавалася, што несупадзеньне з рэальнасьцю пацешыць вашу мілую пару. Даруйце, пане гаспадару, і вы, шаноўная гаспадыня, што мая гісторыя пра субмарыну абудзіла ў вас успаміны. Спадзяюся, яны ўсё ж ня надта балючыя, хоць і маюць у сабе сэнтымэнтальнасьць, ад якой сэрцу робіцца цесна ў гру-

дзях. Я не хацеў вас абразіць. Я проста прыдумаў гісторыю, вось і ўсё».

«Ніхто ня ведаў гісторыю нашага знаёмства, — сказаў засмучаны купец. — Ніхто, акрамя старога кіроўцы, які даўно на пэнсіі. Усё было так, як ты раскажаў, казачнік. Вядома, бяз гэтай фантастычнай падводнай лодкі... І бяз чаек, якія яе зьнішчылі».

«Качак», — сказаў я.

«Ня важна, — з прыкрасьцю працягваў купец. — Качкі, чайкі, верабейкі... Сутнасьць ты перадаў дакладна. Аднойчы, калі я быў яшчэ малады і нявопытны выдавец, хоць першы посьпех я тады ўжо спазнаў — да мяне зьвярнулася нікому не вядомая аўтарка, якая папрасіла пачытаць яе рукапіс. Не, кніжка называлася зусім ня так. Гэта былі зусім не “Прыгоды маленькай субмарыны”, а нешта такое паэтычнае, незвычайнае... Дарагая, нагадай мне, якую кніжку ты напісала?»

«“Прызнаньне ў нелюбові да лілеяў”, — сказала жонка купца, і ў вачах яе зьявілася дзіўная смуга. — Так я назвала яе... Сьмешна цяпер успамінаць...»

«Я ня стаў чытаць яе, — сказаў купец. — Але я пачаў зьва-ніць аўтарцы. Яна была старэйшая за мяне, але я закахаўся ў яе зь першага позірку. Кніжку я прачытаў пазьней, калі яна зрабілася маёй жонкай».

«Ці магу я пабачыць гэтую кнігу? — спытаў я. — Мне было б цікава пачытаць, што пісала пані ў тую шчаслівую пару яе жыцця».

«Шчаслівую? — ускінула бровы гаспадыня. — Не, тады я не была шчаслівай. Мне споўнілася трыццаць пяць, я сапраўды кінула тады курыць і пачала сачыць за вагой... Я пераконвала сябе, што шчасьце магчымае, што яно яшчэ наперадзе, што жыццё толькі пачынаецца».

«Кніжка была пра гэта? — спытаў я. — О, як бы я хацеў пачытаць яе».

Купец усміхнуўся.

«Лісьлівец... Не, я ня стаў яе выдаваць. Я проста пра-чытаў рукапіс. Але сам падумай, як бы гэта выглядала: муж публікуе жончыну кніжку ў сваім выдавецтве? І як паставілася б да маёй жонкі чытацкая публіка, калі б даведалася, што яе выдавец — адначасова і яе муж? Вядома ж, нічога добрага такую кніжку не чакала б. Яе б успрымалі як апублікаваную выключна дзякуючы таму, што кніжку напісала мая жонка. Я ўжо і ня ўспомню, дзе той рукапіс... Павер, казачнік, нам было чым заняцца ў твая часы і бяз кніжак пра лілеі. Шчасьце прыйшло да нас так раптоўна... Як і звязаныя зь ім клопаты. Нарадзілася... Нарадзілася надзея на тое, што мы зможам забяспечыць дастойнае жыццё нашай...»

«Нашай сям'і, — сказала жонка купца. — Павер, казачнік, тая кніга ня вартая тваёй увагі. Я пражыла безь яе столькі гадоў, і, як бачыш, кніжка пра нелюбоў да лілеяў — зусім не абавязковы атрыбут шчасьця».

«Праз паўгода ты зноў закурыла... — успомніў купец, пашчотна глядзячы на жонку. — І стала яшчэ больш ладнай і хударлявай. Ніхто ня скажа, што ты выглядаеш на свае гады».

«Дзякую, мой уладару, — сказала жонка купца. — Але мы, здаецца, зусім забыліся пра гісторыю, якую расказаў нам наш мілы госьць. Здаецца, яна — брыльянт у ягонай калекцыі».

Брыльянт... Калекцыя... Як жа вымучана, як жа перабольшана, як перасалоджана і перасолена гэта прагучала. Мне раптам зрабілася іх шкада — у такіх рэчах важная правільная дазіроўка, а яны ўжо, здаецца, самі ня ведалі, што яшчэ насыпаць у пахлаву сваіх пахвалаў.

«Так і ёсьць, дарагая, — сказаў купец. — Маргуся, табе слова, толькі ня трэба залівацца салавейкам, мы ўсе ведаем, як ты цэніш нашага казачніка. Не забывай, што служцы і добрай дзяўчыне не да твару балбатлівасьць».

«Я не забыла пра гэта, пане гаспадару, — сказала Маргуся, кінуўшы на мяне хуткі позірк. — Апошнія два тыдні я жыву нібы ў казцы...»

«Сынку! — нахіліўся купец да сына і сур’ёзна паглядзеў яму ў вочы. — Што ты скажаш? Я ўпэўнены, гісторыя пра маленькую падводную лодку спадабалася табе, нават нягледзячы на тое, што яе экіпаж напаткаў такі жахлівы канец?»

«Я люблю жахлівыя гісторыі, — сказаў сын купца. — Няхай ён расказвае толькі жахлівыя, такія, як сёння!»

«Здаецца, я проста ня ўмею прыдумляць іншыя, — нявсела ўсьміхнуўся я. — Трэба парадаваць вас добрай казкай. Але я вельмі стаміўся. Ня ведаю, як патлумачыць вам, добрыя людзі. Аднак мая стома робіцца ўсё больш цяжкай...»

«Ня пі так шмат віна, — параіў купец. — Гэта ня тое кляшарскае віно ў пакеце, пра якое ты напісаў у “Мёртвых у душы”. Гэта вельмі добрае паўднёваафрыканскае віно са старых запасаў, уратаваных з таго “Лятучага Галандца”, які разбіўся на ўсходнім узьбярэжжы дзесяць гадоў таму. І дзе цяпер тая Афрыка... Ну, ня важна. Я маю на ўвазе, што гэта напой для асалоды, а ты п’еш яго шклянкамі. Што ж, ты стаміўся, казначнік, мы таксама мелі сёння поўны трывог і клопатаў дзень. Маргуса, правер камэры ў калідоры і не забудзь наведць будку, правер усе замкі. І паглядзі, ці прыбралі тое цела перад брамай. Яно ляжала там з самай раніцы».

«Добра, пане гаспадару», — сказала Маргуса і выйшла ў калідор.

«Я хацела спытаць, ці шукаеш ты новага слугу, — жонка купца закурыла. — Бяз добрага слугі мы ўсё не адчуваем сябе ў поўнай бясьпецы. Варта было ўвесці камэнданцкую гадзіну, як усе раптам успомнілі пра дэмакратыю. А яна — рызыкаўная цацка ў нашы часы. Да таго ж наша бедная Маргуса зусім забегалася, выконваючы абавязкі за дваіх».

«Я шукаю, дарагая, — сказаў купец. — Шукаю і знайду чалавека на месца няшчаснага Артэміюша. Але знайсці добрага слугу заўсёды было задачай ня зь лёгкіх. Як там казаў клясык? Старым слугам патрэбны час, каб састарэцца. Мне не патрэбны нейкі там коснаязкі маладзён, неадукаваны

балбатлівы бэйбус зь біцэпсамі. Выбраць слугу — гэта справа не аднаго дня. Што да Маргусі, дык яна пакуль што дае рады. Не хвалюйся. І не глядзі на мяне так, казачнік, я заплачу Маргусі ўдвая за яе работу ў гэтыя неспакойныя дні».

«Пане гаспадару! — у пакой увайшла Маргуся. — Каля брамы стаіць пан Гланда і чакае, калі мы яго ўпусьцім».

«Пазнавата для візытаў, — сказаў незадаволеная купец. — Што ж, пусьці яго, спадзяюся, ён прыйшоў па пільнай справе. А што там зь целама на ходніку?»

«Яно ўсё яшчэ ляжыць, заўтра з дазволу пана гаспадары я дам трохі грошай суседзкаму садоўніку, няхай прыбярэ яго», — сказала Маргуся і пайшла адчыняць.

Пан Гланда радасна ўвайшоў у пакой, купец запрасіў яго сесьці за стол. Мы ўсе заўважылі, што рукаў плашча пана Гланды быў разарваны, нібы яго ўкусіў сабака, а на шыі ягонай не было шаліка.

«Прашу прабачэньня за позьні візыт, — сказаў пан Гланда. — Я думаў завітаць да вас раней, пане гаспадару, мне хацелася пасьпець да пачатку новай гісторыі, якую меўся расказаць ваш шаноўны госьць. Але, бачу, я спазьніўся. На мяне напалі, калі я ішоў па цёмнай вуліцы да вашага гасьціннага дома. Давялося дастаць зброю, каб тыя дробныя зладзюгі пусьціліся наўцёкі. Нічога страшнага, такое здаралася ва ўсе часы, не зьвяртайце ўвагі».

«Так, гісторыю мы ўжо пачулі, і яна была вышэйшая за самыя высокія пахвалы, — сказаў купец. — Але хто наважыўся напасьці на вас, пане Гланда?»

«О, яны ня вартыя вашага хваляваньня і інтарэсу, — замахаў рукамі пан Гланда. — Як і ўсё гэтае маленькае здарэньне. Я ўсяго толькі заўважыў, як вы гледзіце на мой разадраны рукаў і вырашыў супакоіць спадарства, усё патлумачыўшы. Гэтыя людзі баяцца хваробы і нападаюць на кожнага, хто, на іхную думку, хавае сымптомы».

«Чаму ж яны вырашылі, што вы хворы? — спытаў я. — Вы былі ў масцы?»

«Што вы, — сказаў пан Гланда, нібы саромеючыся. — Я ня веру ў гэтую лухту».

«Зноў вы пра гэтыя маскі! — раззлаваўся купец. — Даліся яны вам. Гэтым панікёрам толькі і трэба, каб пра іх гаварыў увесь сьвет».

«Раней кожны надзяваў на твар маску настрою, — задуменна прамовіла жонка купца. — Маску шчасьця або нядолі. Маску абьякавасьці. А цяпер адразу выйшаў з дому — і ясна, з кім маеш справу. Паводле наяўнасьці маскі можна зразумець, як чалавек цэніць сваё жыцьцё і жыцьцё іншых. Можна зразумець узровень сацыяльнай адказнасьці зусім незнаёмых табе людзей. Нават не пытаючыся ў іх!»

«І ўсё ж ёсьць нешта ганебнае ў тым, каб так цаніць уласнае жыцьцё, — сказаў купец і памахаў нам пальцам, і мы пачціва прасачылі за ягонымі рухамі. — Маскі носяць толькі нарцысы і бязбожнікі! Якія паказваюць усім, як яны чапляюцца за сваё зямное існаваньне і як мала спадзяюцца на несьмяротнасьць душы».

«Паверце, гэта проста цёмныя людзі, якія напрыдумлялі сабе рознай лухты, — павярнуўся да мяне пан Гланда. — Як толькі ў горадзе здараецца штосьці, што выходзіць за межы аднаго двара, такія грамадзяне кідаюцца ў паніку і шукаюць вінаватых, замест таго, каб маліцца Міласэрнаму Богу і Справядліваму Ладу, дзякуючы якім мы жывем у згодзе і працуем дзеля далейшага росквіту і прагрэсу».

«І ўсё ж, пане Гланда? — спытаў я. — Чаму яны вырашылі напасці менавіта на вас? На паліцыянта? Я не прыгадаю, каб гэта раней лічылася звычайнай справай для зладзюгаў нашага гораду».

«Сапраўды, пане Гланда, — падтрымаў мяне купец. — Вы працуеце ў паліцыі, таму мусіце мець вэрсію, чаму напалі менавіта на вас».

«Калі панства дазволіць, я выкажу здагадку, — прамовіла раптам Маргуся. — Рэч у тым, што...»

«Маргуся! — крыкнуў купец. — Што вы сабе дазваляеце! Займіцеся сваёй справай і ня ўмешвайцеся ў мужчынскую размову».

«Маргуся, відаць, пачула ад суседзкіх слугаў, што адбываецца апошнімі днямі ў вашым раёне, — сказаў пан Гланда. — Добра, я раскажу вам коротка, у чым прычына нападу. Просты народ лічыць, што ваш слуга Артэміюш памёр ад гэтай новай невядомай хваробы, у існаваньні якой нас спрабуюць пераканаць хцівыя і цынічныя журналісты. І цяпер кожны, хто ходзіць да вас, успрымаецца пераносчыкам інфэкцыі. Я ўжо спрабаваў патлумачыць людзям, што ўсё зусім ня так, як яны сабе прыдумалі. Вядома, я ня мог сказаць ім, што Артэміюш загінуў ад падзення з вышыні. Я проста заявіў ім афіцыйна, што гібель слугі не звязаная з чуткамі, якімі поўняцца іхныя дурныя галовы. Зразумела, яны не паверылі мне, яны перакананыя, што ваш добры гасыцінны дом нясе гораду заразу. Прабачце за гэтыя непрыемныя навіны, панове».

«Дзякуй, пане Гланда, — задуменна сказаў купец. — Добра, што вы завіталі і праясьнілі для нас сытуацыю. Чорт ведае што робіцца ў галовах гэтых плебеяў».

«Шчыра кажучы, — сказаў пан Гланда, — я завітаў ня толькі каб расказаць вам пра дурныя чуткі і паслухаць новую гісторыю вашага шаноўнага госьця. Я прыйшоў расказаць вам, што мы ў паліцыі праверылі кампутар няшчаснага Артэміюша. Нашыя спецыялісты падабралі пароль ад аднаго сакрэтнага файла, у якім Артэміюш коротка апісвае апошнія тыдні свайго жыцця».

«Міласэрны Божа! — сказала жонка купца. — Няшчасны Артэміюш... Спадзяюся, ягоныя апошнія дні ў нашым доме былі шчаслівыя...»

«Без сумневу гэта так, — хутка сказаў пан Гланда. — Ён быў шчаслівы службыць вам. Але мы са здзіўленьнем даведаліся, што між Артэміюшам і вашым госьцем існаваў канфлікт. Артэміюш крытыкаваў гісторыі шаноўнага аўтара,

пагражаў яму і збіраўся зрабіць усё магчымае, каб ваш ша-ноўны госьць пакінуў гэты дом. Артэміюш быў надзвычай невысокага меркаваньня пра тое, што піша ваш дарагі госьць. У ягоных запісах адчуваецца крыўда, а яшчэ — ша-ленства, нянавісьць, злосьць... Цяпер мы ведаем, што справа даходзіла нават да бойкі».

«Гэтага ня можа быць, — усклікнуў купец. — Артэміюш быў добры чалавек і верны слуга, а да таго ж разумнік, якіх мала!»

«У гэтым мы таксама ня маем сумневу, — сказаў пан Гланда. — Але выходзіць, што пан аўтар, калі я спытаў пра ягоныя стасункі з Артэміюшам, сказаў няпраўду. Бо адказ быў такі, што яны з Артэміюшам былі ледзьве не сябрамі. Навошта вы ўтойваеце ад нас праўду, пане аўтар? Мяркуйце самі, што атрымліваецца: вы былі адзіным чалавекам у доме, які меў матыў адпомсьціць Артэміюшу. Так-так! Вы адзіны чалавек тут, які мог жадаць яму зла і меў на гэта ўсе прычыны».

«І таму я скінуў Артэміюша з даху, адначасова седзячы ў гэтым пакоі і спакойна чытаючы гаспадарам новую прыдуманую мной гісторыю, — спакойна сказаў я. — Так, пане Гланда? Цікава, якім жа чынам я мог учыніць такое неверагоднае злачынства?»

«Я не кажу, што вы злачынца, — пачухаў шыю пан Гланда. — Я зусім не хацеў навесці на вас нейкія падазрэньні раней, чым у мяне зьявіцца доказы, пане казачнік. Больш за тое, я шчыра жадаю, каб ніякіх падазрэньняў адносна вас у паліцыі так і не зьявілася. Але вы ўвялі сьледства ў зман. Навошта?»

«Я проста не хацеў засмучаць добрых гаспадароў, — адказаў я. — Не хацеў, каб яны чулі з маіх вуснаў кепскія словы пра вернага слугу. Гэта праўда, паміж намі здаралася рознае. Але я ніколі нават не задумваўся пра помсту, мне і ў галаву не прыйшло б зрабіць штосьці благое ў доме, які так гасьцінна прытуліў мяне ў гэтыя неспакойныя часы».

«Часы і праўда неспакойныя... — сказаў пан Гланда. — У мяне да вас просьба, пане аўтар. Не пакідайце пакуль межы гэтага дому, пакуль усё ня высветліцца».

«Я і не збіраўся рабіць гэта, — сказаў я. — Прынамсі, у наступныя два тыдні».

«Вось і добра, — уздыхнуў пан Гланда. — Карантын — разумнае рашэнне. Пане купец, я маю просьбу і да вас. Ці ня мог бы я скарыстацца вашай гасьціннасьцю і пераначаваць у вашым цудоўным доме?»

«Што ж, — сказаў купец. — Час позыні, мне не хацелася б, каб на вас напалі злыя людзі, якія не чыгтаюць маіх кніг. Да таго ж прысутнасьць у доме паліцыянта дае нам адчуваньне бясьпекі, хаця б на гэтую ноч. Заставайцеся, пане Гланда. Маргуся пасьцэле вам у пакоі, дзе спаў Эжэн. Але перад тым, пане Гланда, я папрашу вас схадзіць з Маргусяю разам у будку вартаўніка і праверыць браму і камэры відэаназіранья».

«Вядома, пане купец».

Пажадаўшы ўсім добрай ночы, купец з жонкай пайшлі да сябе. Пан Гланда і Маргуся выйшлі ў двор. У пакоі засталіся толькі я і сын купца, які забраўся на канапу і не міргаючы глядзеў на мяне. Ён чакаў Маргусю, каб тая адвяла яго ў пакой і паклала спаць. А я чамусьці ўспомніў песеньку пра сурка і ціха замурчаў яе пад нос.

«Слухай, — сказаў раптам сын купца. — А чаму ты ні разу не зайшоў у мой пакой?»

«А што, я мусіў?»

*Avecque sí, avecque là,
avecque la marmotte.*

«Ну ты ж аблазіў увесь дом, — сын купца паглядзеў, ці няма каго ў калідоры, і вярнуўся на месца. — Ты ўсё вынюхваеш. А да мяне так і не зайшоў».

«А што ў цябе можа быць цікавага? — сказаў я, раздражнёна думваючы пра пана Гланду. — Што я, ня бачыў хла-

печых цацак? Ці ты хочаш, каб я пагуляў з тваёй чыгункай? Не, мы з тваім бацькам дамовіліся, што я буду прыдумляць гісторыі, а пра тое, што мне будзе трэба няньчыць малога сапліўца, гаворкі не было».

«Сам ты саплівец, — сказаў малы павіян. — Калі ты ня зойдзеш да мяне пагуляць, я раскажу бацьку, што ты лазіў па доме ўначы. І што глядзеў на Маргусю, калі яна спала».

«Ну што ты за малпа... — сказаў я злосна. — Ну добра, я зайду да цябе заўтра, калі ўсе заснуць. Сёньня нельга, пан Гланда ня проста так папрасіўся пераначаваць, ён будзе хадзіць па калідорах і шукаць сьляды майго злачынства. А я буду спаць...»

«А па-мойму, пан Гланда застаўся не для гэтага, — ляніва запырэчыў мне малы павіян. — Па-мойму, ён проста баіцца».

МУРАКАМСКІЯ ПРМНІ

Толькі калі Слаўка выйшаў ад майстра, ён зразумеў, ШТО яго чакае дома сёння ўвечары.

Але было ўжо позна. Слаўка спыніўся перад люстраной вітрынай і пачаў прагна разглядваць сваё адлюстраваньне.

У ягоным вуху, там, дзе яшчэ нядаўна была звычайная непрыкметная ружовая мочка, тырчала агромністая мэталёвая завушніца. Дый не завушніца нават — такое цяперака завецца словам «тунэль». Мочка нібы напухла да неверагодных памераў — ад сёння яна была ягоным трэцім вокам, ягоным другім тварам, ягонай адзінай гордасцю. Цяпер ён быў не такі, як усе.

Слаўка быў страшна горды. Ён нёс тунэль у вуху, як сьцяг. Яму падавалася, што ўсе абарочваюцца на яго — і нават саступаюць яму дарогу. Завушніца, круглая, цяжкая, вялікая, з узорам у выглядзе зьмяі, прыемна адцягвала вуха. Ён падумаў, што трэба пракалоць яшчэ брыво і нос. І язык — але язык пачакае. Слаўка вырашыў, што будзе ўсё рабіць паступова. На дзень нараджэння ён праколе брыво. На Новы год — нос. А язык атрымае сваю аздобу, калі зь ім распляцяцца за ўсе ўрокі. Слаўка вучыўся ва ўнівэрсытэце і падпрацоўваў рэпэтытарам па ангельскай мове. Тройчы на тыдзень ён езьдзіў да адной сям'і на ўскраіну гораду і паўтары гадзіны займаўся з хлопчыкам Васем, які

ніяк ня мог запомніць нават самыя простыя правілы. Але ягоня бацькі ня страчвалі надзеі.

Бацькі... Бацькі Васі, простыя душэўныя людзі, таксама маглі і не ўхваліць завушніцу. Але ім, ім да мяне што? — супакойваў сябе Слаўка, едучы дахаты. Ён іхнага Васю вучыць? Вучыць. Ён рэпэтытар, а ня Васькаў брат. Хай толькі паспрабуюць нешта сказаць, ён ім так і заявіць: я вам рэпэтытар, сыну свайму ўказвайце, як яму хадзіць. А я — дарослы чалавек. Сам з вушамі.

Але заняткі з Васем былі толькі праз тыдзень. А сёння Слаўку чакалі ягоня ўласныя бацькі. Бацькі, якія яшчэ нічога ня ведалі. Ну і што, падумаў ён. Пакрычаць і звыкнуцца. Трэба ж калі-небудзь пачынаць жыцьцё дарослага чалавека.

Дарослы чалавек прыехаў у свой раён і падняўся ў кватэру. Маці заўважыла не адразу. А як заўважыла, вохкнула.

«Як прадказальна, — сказаў Слаўка. — Ну што ты вохкаеш?»

«Ты што нарабіў! — усклікнула маці. — Ты як цяпер людзям пакажашся на вочы? Ты пра мяне падумаў? Вось бацька прыйдзе...»

Бацька прыйшоў вясёлы. А як пабачыў, нічога не сказаў. Толькі весялосьць некуды знікла і глыбокая зморшчына пралягла на лбе. А вусны бацькавы сцяліся ў адну суворую і строгую палоску і зьбялелі.

«Значыць, вось яно як, — сказаў бацька, калі ён ужо чысьціў зубы. — Вось так яно выходзіць. Значыць, туды — і ніякіх, так?»

«Туды, — пацьвердзіў Слаўка. — І ніякіх. Я ўжо дарослы чалавек».

«Значыць, ты з гэтых, — сказаў бацька. — Вось яно як. Ня думаў я, сын. Што з гэтых і не такіх. Тут, у нас, і вось яно як выйшла. А што? Ну канечне. Туды — і нам што? А што мы для цябе... А ты вось як. Туды засунуў. З гэтых, сын, ты сам знаеш... Нічога і ніякага. Ну, што? Можа, давай і ўсё?»

«Не, — цвёрда сказаў Слаўка і выплюнуў пасту. — Мне можна. Я хачу».

З таго вечара атмасфэра ў кватэры зрабілася цяжкай, быццам нехта памёр за сьцяной, а забіраць труп адтуль не сьпяшаліся. Нейкае чаканьне вісела ў паветры, нейкая крыўда... Затое на факультэце Слаўку запаважалі. Выкладчыцы, вядома, касавурыліся, але што яны маглі зрабіць? І вось надышоў дзень урокаў. Слаўка прыехаў на край гораду, прайшоў праз будоўлю, знайшоў знаёмы дом, падняўся.

«О, наш студэнт прыехаў, — упусьціла яго Васькава маці. — Здароў, Слава. Праходзь, наш аглаед чакае... Вася, настаўнік прыйшоў! Давай, Слава, паганяй яго сеньня, як казу паганяй, а то зусім наш Васька ад рук адбіўся!»

Ён прайшоў у пакой і зачыніў дзьверы. Сеў побач з Васькам, які востра пах потам і бруднымі шкарпэткамі.

«Обана, — сказаў Васька, з захапленьнем разглядваючы вуха свайго зьбянтэжанага настаўніка. — Ну ты монстр, Слэйв!»

«Я ж прасіў, — скрывіўся Слаўка. — Не называй мяне Слэйв! Ты ж ня ведаеш, што гэта значыць!»

«А балюча было?» — спытаў Васька і схпіўся за завушніцу.

«Не, — сказаў Слаўка, вырваўшы вуха зь ягоных брудных пальцаў. — Хутка. Раз і ўсё».

«А чаго такую вялізную?»

«Захацелася», — сказаў Слаўка.

У кватэры запахла баршчом. Слаўка чуў з кухні нечы незнаёмы голас. Гугнявы і незадаволены. «У вас што, госьці?» — спытаў ён Ваську.

«Да нас цётка прыехала, — сказаў Васька. — З райцэнтру, бацькава старэйшая сястра. Сьмярдзючая і злая, як чорт».

«Ясна».

Калі яны ўжо канчалі заняткі, у пакой зазірнуў Васькаў бацька. Зайшоў грошы аддаць за мінулы месяц. Такая ў іх была дамоўленасьць. Слаўка ўвесь сьцяўся. Ён неяк сьпінай

зразумеў, што Васькаў бацька заўважыў ягоную завушніцу. Слаўка забраў грошы і наўмысна гучна запытаўся ў Ваські па-ангельску, як звалі спадарожніка Рабінзона Круза.

Васька неўразумела глядзеў на ягоную завушніцу і не зьбіраўся нічога адказаць. Слаўка чуў, як Васькаў бацька запаволіў хаду. Дзьверы за сьпінай маўчалі. Значыць, бацька яшчэ тут.

«А вось навошта, Слава?» — усё ж спытаў Васькаў бацька, стоячы ў дзьвярах. Ня вытрымаў.

«Што навошта?» — спытаў Слаўка і абярнуўся.

«Ну гэта, — Васькаў бацька дакрануўся да вуха. — Мы Ваську студэнта заказвалі, так. А вось гэта...»

І Васькаў бацька зноў дакрануўся да вуха.

«А вось гэта мы не заказвалі».

«Захацелася, — сказаў Слаўка. — Прыгожа ж».

«Ну-ну», — з сумневам сказаў Васькаў бацька і выйшаў.

«Гэта мая справа», — ціха сказаў Слаўка яму ўсьлед.

Заняткі скончыліся. Ён ужо прысеў у калідоры, завязваючы матузкі, падняўся — і пабачыў перад сабой тую самую цётку. Цётка стаяла, упёршы рукі ў бакі, і з агідай разглядвала ягонае вуха. Ад цёткі пахла такой саладжавай парфумай, і гэты густы водар так выразна зьмешваўся з пахам баршчу, што Слаўку ледзь не званітавала.

«Добры вечар, — сказаў Слаўка. — Ну, я пайду».

«Што ж ты, хлопча, нарабіў, — сказала цётка. — Сам на сябе гора наклікаў».

«Якое яшчэ гора?» — паспрабаваў усьміхнуцца Слаўка і ўзяўся ўжо быў за ручку дзьвярэй, каб крыкнуць у глыбіню кватэры, што сыходзіць, і скаціцца нарэшце ўніз, на вольную вуліцу, у сьвет нармальных людзей. Але цётка спыніла яго ўладным рухам рукі.

«Ты што, дурны? — яна ўпілася ў яго маленькімі злосьнымі вачыма. — Ня ведаеш пра муракамскія промні? Зараз жа здымі і выкінь, а лепш закапай тую штуку, каб нішто іншы на сябе бяду не навеў!»

«Ой ну што вы такое кажаце, — Слаўка адчыніў дзверы. — Усяго вам найлепшага!»

«Не, — сказала цётка. — Чакай. Як ты і праўда ня ведаеш, дык я табе раскажу. Гэта ўсе ведаюць, хто навукай цікавіцца. Я ў інтэрнэце чытала. Вучоныя даказалі, што ўся нашая атмасфэра напоўненая муракамскімі промнямі. Іх ніхто ня бачыць, а яны прасякаюць усё паветра. Гэта промні, якія блукаюць па сьвеце і шукаюць такія вось штукі, адну зь якіх ты па дурасьці сваёй на сябе начапіў. Як толькі адзін прамень знаходзіць гэткую штукавіну, адразу зьятаюцца іншыя. Тысячы промняў, хлопча. І ў вуху ад тых промняў заводзяцца такія малюпасенькія чарвячкі. Яны размнажаюцца й жаруць чалавека жыўцом, а ён да пары і ня ведае. Гэта, хлопча, навуковы факт. І я табе скажу, што першы муракамскі прамень цябе ўжо знайшоў. Таму выкінь гэтую брыдоту пакуль ня позна. Выкінь! У рэчку выкінь ці ва ўнітаз! Зараз жа!»

«Што за грызьненьне, — сказаў Слаўка. Ён раптам адчуў, як у яго невыносна засьвярбела ў вуху. — Якія вучоныя? Не зьбіраюся я нічога выкідваць. Якія яшчэ промні?»

«Муракамскія, — сказала цётка. — А вучоныя — яны і ў Афрыцы вучоныя».

«Ага, — сказаў Слаўка, чухаючы вуха. — Зымбавійскія вучоныя славяцца на ўвесь сьвет. Вы Ваську лепш навучыце пад пазногцямі мыць. Усё, я пайшоў! Да пабачэньня!»

Уначы ён нечакана прагнуўся. Адно вуха, звычайнае, простае, прыціскалася да падушкі. А другое, з завушніцаю, гарэла. Было такое адчуваньне, што гэтае вуха цяжка, як жаба, ляжала цяпер на ягонай шчацэ — і ён дакрануўся да вуха рукой. Аднак адчуваньне ня зьнікла. Слаўка міжволі ўявіў сабе, як у вуху працуюць, варушачыся маленькімі цельцамі, тысячы чарвячкоў. Ён быццам бы пачуў гук іхных нябачных, нястомных сківіц. Нячутнае чвяканьне напоўніла цёмны пакой. Па столі насіліся сюды-туды палоскі сьвятла. «Муракамскія промні», — падумаў Слаўка і ўспо-

мніў, як пахла тая гідотная цётка. Так саладжава пахне сьметнік улетку, калі зазіраеш у яго, каб выкінуць адкіды арганікі. Ён адчыніў акно і падставіў вуха начной прахалодзе, каб астудзіць яго і прагнаць дурныя думкі.

У аконнай шыбіне ён раптам паглядзеў на сябе так, нібы бачыў упершыню. Голы, зь вялікім вухам, якое паблісквала, нібы дыямэнт, ён стаяў пасярод вялікага сьвету. Нешта адбывалася ў сьвеце ў гэты момант, нешта, не падлеглае аналізу і разуменьню.

Назаўтра ў яго ўвесь дзень балела галава ад недасыпу. А можа, і не ад недасыпу, думаў ён з трывогай. Можа, і ад чагосьці іншага. Ад чаго? — пытаўся ажылы ў ім унутраны голас. А хто ведае.

З таго дня ён пачаў ледзьве не штохвіліны мацаць сваё вуха — і з кожным разам яму ўсё выразней уяўляліся маленькія чарвячкі, якія выядаюць тое вуха знутры. А яшчэ яму пачало здавацца, што вуха з завушніцай робіцца нейкае ўсё больш і больш мяккае. Адночы ён раскалупаў вуха так, што пабачыў на пальцах кроў. Кроў была чырвоная, звычайная. Такая самая, як у звычайных людзей, такіх, як усе.

Слаўка ўспамінаў, як купіў завушніцу-тунэль у вялікім гандлёвым цэнтры. «Ухвалена дэрматолягамі», — было напісана на ўпакоўцы. Надзейны матэрыял. А раптам схлусілі? Ці мала што пішуць тыя вытворцы, каб збыць няварты таварчык. Надта ўжо танная была штукавіна. Раптам яна нясе ў сабе якую-небудзь радыяцыю? Невядома, дзе яе вырабілі. І невядома, з чаго. А майстар? — успомніў Слаўка. Надта ўжо самаўпэўнены мужык рабіў яму тунэль у вуху. Так ужо расхвальваў сваё ўменьне. А пра санітарныя нормы і не згадаў. Санітарныя нормы, сказаў сабе Слаўка. Ад гэтых непрыемных словаў вуха засьвярбела яшчэ мацней. А галава ўсё балела. Яна балела цяпер кожны дзень.

Слаўка пашукаў у сеціве — але не знайшоў нічога пра муракамскія промні. Яму было жахліва сорамна за свае

пошукі — і ўсё ж ён гадзіну сядзеў перад кампутарам, перабіраючы на трох мовах усё, што мела дачыненне да шкоды мэталічных завушніц здароўю, а ў дадатак усё напісанае псэўданавукоўцамі, экстрасэнсамі і варажбіткамі. А потым знайшоў у сацсетках акаўнт майстра, які пракалоў яму вуха і ўставіў туды тую прыгажэзную цяжкую завушніцу. У думках Слаўка называў сябе кончаным параноікам — але вуха гарэла, цяжкая галава ныла, і вобраз чарвячкоў, якія нячутна і несупынна грызучь ягоны бедны мозг, усплываў перад Слаўкавымі чырвонымі ад бессані вачамі. Ён пацягнуў за завушніцу — і на нейкае імгненне яму падалося, што зараз вуха застанецца ў ягонай руцэ, разам са сваёй аздобай.

Не, акаўнт майстра ня выклікаў у ім ніякіх падазрэньняў. Слаўка то сьмяяўся са сваёй параноі, то, калі ніхто ня бачыў, спрабаваў разглядзець сваё вуха ў люстэрку — то раптам яго апаноўваў сапраўдны жак і ўпэўненасьць, што ў ягонай галаве пасяліліся пачварныя чарвячкі, гнала яго да доктара, але кожнага разу ён спыняўся і казаў сам сабе: позна. Калі промні насыцілі мяне і чарвячкі ўжо там, я хутка памру. А калі няма ніякіх промняў ды чарвякоў — дык трэба жыць далей і змагацца з паранояй. Настрой ягоны зьмяняўся так імкліва, што ён за пару хвілін мог двойчы зарагатаць і двойчы расплакацца. Да Ваські ён больш ня езьдзіў. Ад адной думкі пра ягоную прапахлую цёткай кватэру Слаўку рабілася млосна і хацелася адрэзаць сабе вуха.

Вядома, ён мог зняць завушніцу й выкінуць. Ды толькі пры кожным дотыку да аздобы, што ўсё гэтак жа вісела ў ягоным вуху, ён баяўся, што варта яму зрабіць гэты расшучы крок, як зь дзіркі палезуць тыя самыя ненажэрныя істоты.

Часам я сустракаю яго ў нашым пад'ездзе. Ён падымаецца па брудных сходах, як заўжды, п'яны, з разьвязанымі матузкамі, і нешта мармыча сабе пад нос. Ён заўсёды рады мяне бачыць, хоць я і стараюся як мага хутчэй праскочыць

міма яго, каб ня быць сьведкам чужой хваробы. Тады ён спрабуе ўхапіць мяне за руку. Калека. Ён сам вінаваты, гэта ведае кожны, хто тут у нас жыве.

«Я забыўся, — шэпча ён зь вінаватым, ціхім сьмехам алькаголіка. — Я забыўся! Як звалі спадарожніка Рабінзона ў той кніжцы?»

«Пятніца», — кажу я, вырываючы руку і намагаючыся забыць, зараз жа забыць ягоны перакрыўлены пакутай твар.

«Як? — крычыць ён на ўвесь пад'езд. — Як? Я ня чую... Я нічога ня чую. Бо яны чвякаюць, яны так гучна чвякаюць...»

«Што, зноў аднавухі разышоўся? — кажа мне суседка, калі я ліхаманкава шукаю ў кішэні ключ. — Зусім ужо дастаў гэты дзеўбануты. Усе людзі як людзі, адзін ён ня як усе...»

«А я? — кажу я. — Я як усе?»

«Вы прыстойны чалавек», — кажа суседка і зьнікае ў калідоры.

Я адмыкаю дзьверы і, не запальваючы сьвятла, падыходжу да акна. Я не баюся Слаўкавага вар'яцтва, зусім не. Яно мне не пагражае. Я дакладна ведаю, што ў паветры, проста перад маімі вокнамі, можна зрабіць дзірку. Проста працягні руку з нажом — і тыцні ў пустату. І паветра лопне. Там, у дзірцы, я пабачу тунэль, а ў канцы яго — высокія дамы, мітусьлівыя тралейбусы, дрогкія дрэвы і нават неба, якое мігціць так, нібы над маім горадам навісла Паўночнае зьяньне. Там ёсьць свабода, там у кожнага шмат часу і ўсё ідзе паводле сваіх законаў. Там жывуць і паміраюць самыя розныя людзі. Там унізе, пада мной, у прасторы гэтай шырокай дзіркі, вісіць вялікая завушніца з узорам у выглядзе зьмяі. Я адкрываю рот і ляскаю зубамі. Я ем. Ем і ціха, задаволена чвякаю, ведаючы, што я не адзіны жыхар у гэтай вялікай і поўнай маіх маленькіх субрацьцяў чужой галаве.

Варта было мне дачытаць сваю новую гісторыю, як купец запляскаў у ладкі. Было відаць, што ён задаволены — але гэта не было знаёмае мне задавальненне сытага і настроенага на няспешную размову слухача. О не, штосьці змянілася ў гэтым доме, і я разумеў, што з кожным вечарам мне давядзецца прыкладваць усё больш намаганьняў, каб заставацца зоркаю ў прапанаванай мне Міласэрным Богам дзіўнай кампаніі.

«Я адчуваю тваю стому, дарагі госьцю, — сказаў з усмешкай купец. — Калі казаць шчыра, дык на сярэдзіне тваёй новай гісторыі я ўжо вырашыў, што гэтым разам ты не заслужыш столькіх шчырых пахвалаў, як раней. Не, твая новая казка зусім не благая, але мне падалося ў пэўны момант, што ты пачынаеш буксаваць, седзячы на возе сваёй галоднай фантазіі. Але ты ўразіў мяне, казачнік. Бо канцоўка тваёй гісторыі проста зьнішчыла мой розум. Гэта было так нечакана і так моцна! У патрэбны момант ты па-майстэрску змяніў інтанацыю, павярнуў аповед туды, куды ніхто не чакаў, і скончыў казку такім вусыцішным вобразам, што я нават ня ведаю, як апісаць свае адчуваньні...»

«Мае пачуцьці блізкія да тваіх, дарагі, — прамовіла жонка купца і адарыла мяне воблакам свайго салодкага туману, смак якога я пасьпеў палюбіць. — Я й чакаць не магла, што ўсё скончыцца так раптоўна і так страшна. Страшна і прыгожа... Аповед зусім не даваў надзеі...»

«Казачнік проста стаміўся, — сказала Маргуся, і купец нават не зрабіў ёй заўвагу за тое, што яна выказалася без дазволу. — То бок я хацела сказаць, чалавек стаміўся... Пане гаспадару, пані літасьцівая гаспадыня, мне здаецца, мы ня мусім забываць, што наш госьць — найперш чалавек, а не машына для вытворчасьці аповедаў. Прабачце, напэўна,

я сказала штосьці ня тое... Але мне так спадабалася новая гісторыя! Казачнік даказаў, што ён можа ўсё!»

«Супакойся, Маргуся, — нарэшце спыніў яе купец. — Мы зразумелі. Ніхто не збіраецца мардаваць твайго любімага казачніка. Ён стаміўся... Ці ня думаеш ты, Маргуся, што ўсе прысутныя тут — абібокі й дармаеды? Кожны з нас працуе ў меру сваіх сілаў. Кожнаму сваё. Дарэчы, ведаецца, якая наша кніга зрабілася бэстсэлерам месяца? Здагадайцеся! Ваша вэрсія, пане аўтар?»

«Біблія?» — няпэўна махнуў я рукой.

«Ня проста Біблія! — пляснуў рукамі купец. — А Біблія, Каран, Тора, Камю і “Дэкамэрон” Бакача ў адным томе з ілюстрацыямі мастакоў-сацрэалістаў! Гэта была мая задумка — і я не прагадаў!»

«Мае віншаваньні, пане купец».

«О, гэта лішняе... — скрывіўся купец. — Я не чакаю віншаваньняў і салюту ў свой гонар. Я толькі хачу сказаць, што ў кожнага свая работа. У адрозьненне ад нашага дарагога госьця, які можа сядзець дома, я сёньня, папрацаваўшы як сьлед над новым двухтомнікам аднаго клясыка, наведаў галоўны склад і меў дзэве дзелавыя сустрэчы з замежнымі партнёрамі. І ўсё гэта на таксі! О, дзе тыя бласлаўленыя дні, дзе мой улюбёны “пакард”, дзе мой кіроўца, які адзіны ўмеў аб’ехаць усе заторы... А потым некалькі гадзін я ня мог дабрацца дамоў, бо маё таксі было заблякаванае нейкімі лайдакамі, якія, замест таго, каб працаваць на карысьць Справядлівага Ладу, гойсаюць па вуліцах і гарлаюць штосьці, зарыфмаванае так кепска, што я нават не хачу ведаць, чаго яны там патрабуюць. А потым таксіст адмовіўся везці мяне да самай брамы — што за дурань... Так што, Маргуся, ідзі лепш правер камэры, зірні, што там робіцца. Я чую, што гэтыя недалёкія людзі грукаюць у браму. Вядома, брама вытрымае. Але не хацелася б, каб паважаныя людзі, праяжджаючы па нашай вуліцы, думалі, што ў гэтым доме жывуць нейкія маргіналы і нябогі».

Маргуся выйшла ў калідор, дзе былі ўсталяваныя камэры. Купец памаўчаў крыху, нібы намагаючыся ўспомніць, дзеля чаго мы тут усе сабраліся.

«Што ж, — сказаў ён. — Перш чым працягнуць абмеркаваньне, я хачу прадставіць вам новага слугу. Магчыма, вы ўжо здагадаліся, што я нарэшце знайшоў яго. Вы ўсе цудоўна ведаеце пана Гланду. Мы перамовіліся зь ім сёння, і ён пагадзіўся выконваць абавязкі Артэміюша, пакуль усё ня сыціхне. Я рады, што пан Гланда замяніць няшчаснага Артэміюша, пагатоў пан Гланда — дасьведчаны, прафэсійны паліцыянт, які добра абазнаны ў пытаннях бясьпекі. Дарагі пане Гланда, я вітаю вас у гэтым доме ў вашай новай іпастасі. Спадзяюся, усе тут прысутныя таксама радыя вашаму рашэньню дапамагчы нам. Згодна з нашай традыцыяй вы, пане Гланда, запрашаецеся да абмеркаваньня гісторый, якія мы слухаем тут штовечар. Калі ласка, падзяліцеся з намі ўражаньнямі пра гісторыю пад назвай “Муракамскія промні”, якую вы толькі што пачулі. Мы з радасьцю вас выслухаем. Няшчасны Артэміюш, калі быў жывы, браў на сябе ў нашай кампаніі функцыі бязьлітнага і справядлівага крытыка. Але гэта ня значыць, што й вы мусіце граміць творы нашага казачніка, нібы перад вамі закаранелы рэцыдывіст, якога трэба вывесці на чыстую ваду».

«Дзякую, пане купец, — сказаў пан Гланда, прыслухоўваючыся да гукаў, што несьліся з вуліцы. — Я ўжо казаў, што не лічу сябе знаўцам добрых гісторый. Зазначу толькі, што не разумею, чаму вы называеце іх казкамі. Мне здаецца, гэта апавяданьні ў духу Франца Кафкі... Філязофскія, змрочныя і падобныя да прыпавесцяў».

У пакой вярнулася Маргуся і трывожна загаварыла, глядзячы на мяне:

«Яны грукаюць у браму і патрабуюць выслухаць іх. Я не магла сама прыняць рашэньне і таму проста яшчэ раз праверыла ўваход і ўсе вокны. Пакуль што ніхто не спрабаваў забрацца ў дом».

«Паспрабавалі б яны забрацца, — купец паглядзіў жонку па руцэ. — Мала б ім не падалося. Гэты дом — сапраўдная крэпасць. Кожнага, хто палезе праз высокую агароджу, чакае разрад току, здольны працьверазіць нават самага шалёнага фанатыка. А брама вытрымае нават выбух. Калі мне прапаноўвалі пабудаваць дом з найвышэйшым узроўнем бяспекі, я толькі адмахваўся. А цяпер бачу, што не дарма даў сябе ўгаварыць. Грошы, якія я аддаў на гэтую сьціплую хацінку, былі вартыя таго. Не разумею толькі, чаго яны хочучь?»

«Я чытала, што ў горадзе шмат уцекачоў, — сказала, адварнуўшыся, жонка купца. — Але, відаць, гэта чуткі. Зноў гэтыя бязглуздыя чуткі...»

«Гэта не зусім чуткі, пані, — сказала Маргуся. — Сёння я крыху пагаварыла праз агароджу з суседзкай кухаркай. У горадзе і праўда шмат прышлых людзей з поўдня. Іхны горад змыла морам. Зрэшты, шмат хто памёр, не дачакаўшыся катастрофы. Але, вядома, гэта не прычына, каб гвалтам лезьці ў прыстойны, а да таго ж прыватны дом».

«Твая праўда, дзіця маё, — уздыхнуў купец. — Тут ім не гатэль і не прытулак. Я таксама чуў сёе-тое. Напрыклад, я чуў, што на Ўсходнім беразе, жыхары якога славяцца сваёй пабожнасьцю, вынайшлі эфэктыўны сродак лячэньня ад гэтай чумкі. Адсячэньне галавы!»

Я засьмяяўся, але купец строга зірнуў на мяне і павярнуўся да малога.

«Запытаемся ж нарэшце ў нашага мілага разумніка, які, я гляджу, ужо не гуляе са сваёй малпаю і зусім забыўся пра чыгунку, што падараваў яму бацька. Ты настолькі зачараваны новай гісторыяй, сынку? Або ты баішся грукату? Ты нейкі хмуры сёння, ці не захварэў ты, сыночак?»

«Я думаю, — сказаў сын купца, уважліва глядзячы на мяне. — Не замінайце мне».

«Думаеш над казкай?» — спытала, нахмурыўшыся, ягонная маці.

«Казка файная, — сказаў хлопчык, ухмыльнуўшыся. — Я думаю пра чарвякоў».

«Вы не баіцеся, што гісторыі вашага госьця могуць траўмаваць нявіннае дзіця? — асьцярожна спытаў пан Гланда. — Усё ж яны не для дзіцячага вуха».

«Што вы, пане Гланда, — адмахнуўся купец. — Гісторыі нашага госьця толькі дражняць фантазію. Па-вашаму, усе тыя фільмы, якія людзі паказваюць сваім дзецям апошнія пару дзясяткаў гадоў, пазытыўна ўплываюць на маладое пакаленьне? Плён гэтай масавай культуры, гэтага так званнага пасьпяховага мастацтва для дзяцей і юнацтва б'ецца цяпер галовамі ў нашу браму, замест таго, каб ісьці працаваць і купляць добра выдадзеныя кнігі з ілюстрацыямі. У гісторыях нашага казачніка прынамсі ёсьць мараль. Не, пане Гланда, наш сын значна больш разумее ў гісторыях, чым ягоныя аднагодкі. Падумайце лепш, што нам рабіць з тымі, хто грукае ў браму?»

«Я мог бы выйсьці да іх і стрэліць зь пісталета ў паветра, — задумаўся пан Гланда. — Закон гэта дазваляе. Але я ня пэўны, што стратэгічна гэта правільнае рашэньне. Магчыма, яно добрае хіба што тактычна».

«Няхай грукаюць, — вырашыў купец. — Мы ўсё роўна будзем рабіць тое, што падказвае нам Міласэрны Бог».

«Як загадае пан гаспадар», — сказаў пан Гланда.

«А як жа ваша служба ў паліцыі?» — спытаў я, назіраючы за ягоным разгубленым тварам.

«Я застаюся паліцыянтам, — выраз на твары пана Гланды зноў зрабіўся гэтакім самым хітрым, што і раней. — Паліцыянтам, які часова падпрацоўвае ў доме аднаго з самых паважаных жыхароў сталіцы. Дарэчы, я працягваю займацца сьледзтвам і, карыстаючыся магчымасьцю, хацеў бы задаць некалькі пытанняў. Праўда, ня ведаю, хто канкрэтна змог бы на іх адказаць».

«Прашу вас, пане Гланда», — сказаў купец.

«Сёньня ўначы я выйшаў з пакоя ў прыбіральню, — сказаў пан Гланда. — І раптам пабачыў у канцы калідора... Вы не паверыце. Я пабачыў там труну».

«Што?» — усклікнуў купец.

«І часта вы выходзіце па начах у прыбіральню, пане Гланда? — спытаў я. — Прабачце мне гэткую недалікатнасьць. Але, здаецца, вы яшчэ ня раз сустрэнецеся тут з рознымі цікавосткамі... Калі будзеце гуляць па калідоры пасья паўначы».

«Труна — гэта яшчэ ня ўсё, — уздыхнуў пан Гланда. — Я пасьпеў заўважыць, як па калідоры ад мяне ўцякае чалавек».

«Вам проста прысьнілася ўсё гэта, пане Гланда, — усміхнулася жонка купца. — Гісторыі нашага дарагога аўтара абуджаюць фантазію. Калі я пачула першыя зь іх, мая фантазія таксама пачала вырабляць са мной дзіўныя рэчы...»

«Даруйце мне, шаноўная пані, — сказаў пакрыўджана пан Гланда. — Але я ня спаў. Я выйшаў па начной патрэбе. Я бачыў чалавека, які ўцякаў ад мяне па калідоры. Што да труны, дык яна, як высветлілася, была зробленая са скрынак рознага памеру. Скрынак, у якіх дзеці захоўваюць свае цацкі. А каб было ясна, што гэта труна, на ёй паставілі крыж, зроблены зь дзвюх клюшак».

«Сынку мой, — купец апусьціўся побач з малым павіанам. — Можа, гэта твая фантазія разгулялася такім чынам, што ты вырашыў напужаць нашага дарагога пана Гланду? Скажы нам, супакой нашага новага слугу. Павер, мы ня будзем на цябе сварыцца, для твайго ўзросту гэта абсалютна нармальна — адпальваць усялякія гэткаія жарты...»

«Ня ставіў я нікай труны, — заявіў малы, гледзячы спадылба на пана Гланду. — Я ж дзіця. Дзеці баяцца трунаў, цемры, могілак і ўсёй гэтай лухты. Я ноччу сплю, а ня швэндаюся па калідорах, як некаторыя».

«Прабачце, пане Гланда, — апасьліва паглядзеў на сына купец. — Але гэта быў бліскучы адказ. Я веру майму сыну. Ён ня хлус».

«Я і не казаў, што гэта быў ваш сын, — прабурчаў пан Гланда. — Той чалавек быў занадта высокі. Я дазволю сабе зараз пэўныя развагі... Здаецца, шляхам нескладаных лягічных высноваў я здолеў сыцяміць, хто быў гэты чалавек. Даруйце мне, але... Гэта была жанчына, пра гэта сьведчаць... хм... пэўныя формы цела».

«Маргуся?» — купец ускінуў на яе здзіўленыя вочы.

«Не, — сказаў пан Гланда. — Не...»

«Тут толькі дзьве жанчыны, — сказаў я. — Маргуся і...»

Пан Гланда кіўнуў.

«Вы што, хочаце пераканаць нас, што мая жонка беге ўначы па калідорах і расстаўляе на вашым шляху труны? — пагрозьліва сказаў купец. — І майструе крыжы з ключак? Пане Гланда! Дзе ваш розум? Здаецца, я пасьпяшаўся, узяўшы вас у свой дом і даверыўшы вам сьвятую справу яго бясьпекі!»

«Я зноў жа прашу прабачэньня, — пачаў апраўдвацца пан Гланда. — Але шаноўная пані як ніхто іншы падыходзіць пад прыкметы таго чалавека. Рост, пол, пастава...»

«Выкіньце гэта з галавы, — прамовіла жонка купца і закурывала. — Уначы я сплю і бачу сны. Каляровыя, неспакойныя сны, у якіх прыгожыя мужчыны і жанчыны з таемным бляскам у вачах займаюцца тым, што...»

«Мая жонка бавіць ночы са мной у ложку, як і належыць добрай замужняй кабеце, клапатлівай маці і гаспадыні вялікага дому, — рашуча спыніў яе купец. — Пане Гланда, я хачу вам патлумачыць адну важную рэч. Зайдзіце да мяне ў кабінэт пасья таго, як выканаеце свае абавязкі адказнага за бясьпеку. Сыне мой мілы! Сёньня ты будзеш спаць з намі, у нашым пакоі. Пане Гланда, дапамажыце Маргусі паставіць у нашым пакоі ложка. Таму я кажу пакуль што дабранач нашаму дарагому казачніку, зь якім спадзяюся пабачыцца заўтра ў належны час за гэтым сталом. Мы ўсе чакаем новую гісторыю, што б ні рабілася ў горадзе ў гэтую ноч».

«Я хачу спаць з казачнікамі», — раптам сказаў малы.

«Ты будзеш спаць з намі, — сказала яго маці. — Так будзе спакайней. Калі ласка, я прашу цябе... Можаш узяць да нас усе свае цацкі».

Яе голас гучаў амаль умоўна. Малы павіян паглядзеў на мяне, нібы вырашаў у галаве складаную матэматычную задачу.

«Добра, — неахвотна пагадзіўся ён. — Але мы яшчэ пагаворым перад сном. Праўда, мам?»

Лежачы ўначы ў сваім пакоі, я разважаў пра тое, колькі гісторый яшчэ змагу прыдумаць, перад тым як людзі на вуліцы знойдуць нарэшце спосаб зламаць браму. Усе гэтыя змрочныя, жорсткія людзі ў масках з намаляванымі на іх шырокімі ўсмяшкамі. Злавеснае відовішча, асабліва ўвечары.

Я раптам уявіў іх, а потым сябе на іхным месцы — і нібыта пачуў іхныя размовы над самым вухам. Пра што яны гаварылі між сабою? О, вядома, цяпер яны шукалі вінаватых. Гэта іх улюбёны занятак. У іх былі свае вінавайцы — акуратна расстаўленыя на дошцы, бяры і зьбівай.

Вядома, ва ўсім вінаватых яўрэі. А хто ж яшчэ? У іх прафэсія такая: вечная віна.

Ва ўсім вінаватых экалягі. Дурні, якія замест таго, каб дабіць пачвару, крычаць: «Рукі прэч, яна памірае, перавяжыце ёй лапку!» Даперавязваліся. Пцічку ім было шкада. А пцічка какнула зь неба нам на галовы — і цяпер нас ужо нічога не ўратуе. Экалягі — гэта шкоднікі, ворагі народу, сабатажнікі. Так казалі яны, спачатку шэптам, а потым усё больш голасна.

Ва ўсім вінаватых кніжнікі. Усе гэтыя аўтары, выдаўцы, крытыкі, кнігары... У іхных кніжках заўсёды шкадуюць ня тых і не за тое. Моцныя духам і верай у іх заўсёды фанатыкі, а ўсялякі дробны чалавечы шлак — варты павагі і спачуваньня. Даспачуваліся, дапісаліся. Ні правядыроў, ні праўды, ні прыроднага адбору — адны пырскі.

Ва ўсім вінаватая апазыцыя. Не змагла палюбіцца народу — і цяпер помсыціць яму, як адрынутая каханка. Нібыта кажа: «Дык не даставайся ж ты нікому». Хочуць аблічча

краіны спаганіць, каб ніхто нас больш не палюбіў, каб сонца аднойчы адварнулася з агідай, пабачыўшы з ранку нашую Выспу.

Ва ўсім вінаваты Справядлівы Лад. Бо хоча ўсталяваць дыктатуру, апраўдваліся лібэралы. Не, крычалі правыя. Бо быў занадта Справядлівы, адпрэчыў сьвятую ідэю няроўнасьці. Чумка нам усім пакажа, што няма ніякай справядлівасьці для ўсіх, а ёсьць герархія. Хіба можна раўняць у правах і патрэбах жанчыну і мужчыну, дзіця і дарослага, калеку і здоровага, арыстакрата і дэгенэрата? Гэта палітычны канібалізм. Мы абжэрліся справядлівасьцю, выдранай з уласных сэрцаў. Гэта тое самае, што карміць ваўка адной ваўчацінай.

Ва ўсім вінаватыя мужаложцы. Гамажопы! Мнагамужцы. Мухаловы і ложамучанікі. Бог доўга цярэў. Але нарэшце адварнуўся і ён, усьлед за Сонцам.

Ва ўсім вінаватыя дактары. Гэта яны пакрыўдзілі Сьмерць. А яе чапаць нельга! Доктары і вучоныя занадта шмат пра сябе ўявілі. «Ну добра, — падумала Сьмерць. — Я таксама хачу сабе белы халат і права выпісваць рэцэпты. Чаму я мушу пацьвярджаць вам свае старыя дыплёмы? Я што, пэдыятр у эміграцыі?»

Я думаў пра ўсё гэта і ніяк ня мог заснуць. Я зусім ня ведаў, што буду расказваць заўтра, я ўжо ня меў запасу — і гэта пачынала мяне непакоіць. Бедны купец і ягонья сямейнікі не задумваліся пра тое, што ў нас, аўтараў, заўжды ў галаве ёсьць пара-тройка ідэяў для будучых кніжак. Кніжак, якія, магчыма, ніколі не напішуцца. Але тым ня менш яны пабліскваюць у цемры свайго патэнцыйнага існаваньня, яны маюць цьмяныя абрысы — і пры жаданьні мы можам дастаць іх з рукава і ператварыць у тэксты. Вось толькі цяпер мой рукаў быў пусты, яго нападўняла толькі бязьмерная стома. Стома і страх. Я ня ведаў, што робіцца ў горадзе, але мне было ясна, што нешта няўхільна рухаецца да свайго канца. Кім я выйду з брамы гэтага дома? Калі — і кім? Якім

я пайду па вуліцах, калі сплачу пазыку? Што чакае мяне наперадзе? Ці знойдуцца яшчэ людзі, якія памятаюць мяне? І ці знойдуцца тыя, хто наогул будзе мець ува мне хоць якую патрэбу і зацікаўленасць?

Уначы я пачуў крокі ўнізе і сам выйшаў з пакоя — насустрэч невядомаму. Я быў змораны настолькі, што ня мог заснуць. Гульняў у дзіцячым пакоі малога павіяна я, на шчасьце, быў пазбаўлены. Але ўсё роўна давядзецца паслухацца некалі малога шантажыста і прабавіць зь ім хаця б паўгадзіны, хвалячы ягоныя цацкі... Я ішоў па калідоры, гатовы сустрэць у ім каго заўгодна. Магчыма, нават Рутку. Праўда, калі сын купца начуе з бацькамі, наўрад ці ён змог высьлізнуць, каб выпусьціць яе з клеткі. Рутка... Я дакараў сябе за тое, што дагэтуль ня вызваліў яе. Я жыў так, нібы лічыў сытуацыю нармальнай. А трэба было прымусіць купца даць ёй месца за сталом. Труна... Ну вядома, малы расказаў сястры пра маю гісторыю, тую, што пра пахавальную кантору. Вось Рутка і зладзіла тэатр...

Па сходах асьцярожна падымаўся пан Гланда. Пабачыўшы мяне, ён сумеўся і спыніўся на адной з прыступак. Ногі ягоныя былі загорнутыя ў бахілы. Напаўголасу напяваючы «Сурка», я насьмешліва назіраў за ягоным прафэсійна засяроджаным тварам.

«Баіцёся заразы, пане Гланда?»

«Мне здаецца, тут жыве нехта яшчэ, — сказаў ён шэптам. — Тут жыве яшчэ нехта, разумеецца?»

«Вядома, — сказаў я. — У малога ёсьць сястра».

«Пра сястру я ведаю, — хіхікнуў раптам пан Гланда. — Купец расказаў мне сваю таямніцу. Дайшло нарэшце, што хаваць яе ня мае сэнсу. Але... Вы чыталі тэксты няшчаснага Артэміюша?»

«Так».

«І што вы думаеце пра іх, пане аўтар?»

«Яны напісаныя прафэсійна. Словы расстаўленьня ўмела, добрая кампазыцыя, усё на месцы. Проста ў іх няма

жыцця. Ёсць такія гісторыі, якія напісаныя па ўсіх правілах. Іх пішуць людзі, якія доўга вучыліся пісаць і прыдумляць казкі. І ўсё ж у іх выходзяць проста словы. Я ня ведаю, як так адбываецца, але ў іх тэкстах няма нейкага трапяткога святла, якое апальвае нам душы, нібы кончыкі пальцаў. Да іх роўнага штучнага агню можна дакрануцца — і нічога ня будзе... Ні болю, ні крыўды...»

«Ох, ды я не пра гэта... — зморшчыўся пан Гланда. — Якія яшчэ душы... Зразумела, што Артэміюш пісаў гісторыі і моцна зайздросціў вам. Ня ведаю, хто там з вас каму апёк пальцы... Але ў гісторыях Артэміюша ёсць адна дэталі. Ён згадвае кагосьці, хто жыве побач зь ім. Увесь час жыве побач зь ім і назірае за ягонай працай».

«Гэта ягонае лірычнае “я”, — насмешліва сказаў я. — Вы падазраеце лірычнага героя ў забойстве аўтара? Лічыце, што лірычны герой паклікаў Артэміюша на дах і скінуў? Баюся, гэты герой быў занадта слабы... Артэміюш проста ня меў таленту, вось і ўсё».

«Вы ня ведаеце, дзе я магу знайсці ключы ад пакоя ўнізе? — заклапочана спытаў пан Гланда, ня слухаючы мяне. — Самага далёкага пакоя на падземным паверсе? Пан купец кажа, што ключы былі... І абвінавачвае мяне, што гэта я іх згубіў».

«Вы цяпер слуга, — сказаў я. — А я проста госьць. Адкуль мне ведаць, дзе ключы?»

«Я яшчэ і паліцыянт, — нагадаў мне пан Гланда з раптоўнай хітрай усмешкай. — І хачу сказаць, што ў гэтым доме занадта шмат таямніц. Што да вас, дарагі аўтару, дык вы застаяцеся адзіным, хто меў матыў забіць Артэміюша».

«Дзякуй за давер», — пакланіўся я.

«Ну што вы за чалавек? — паморшчыўся пан Гланда. — Я з вамі шчыра, нічога не хаваючы... А вы... Дарэчы, як вы лічыце, як нам ратавацца ад гэтага... Вось гэтага ўсяго?»

«Чумкі?»

«Не разумею вашай усмешкі. Ну мусяць жа ў вас быць думкі на гэты конт».

«Думкі... — я ўсьміхнуўся. — Ведаеце, што робіць хатняя котка, калі яе перастаюць карміць? Яна проста кладзецца спаць. І сьпіць у надзеі, што калі прачнецца, усё будзе як раней і міса будзе зноў поўная ежы. Час ад часу яна прачынаецца і адплюшчвае адно вока, каб праверыць, ці не насыпалі ёй чаго. Вось так і я. Разумеце?»

«Зноў вы са сваімі прыпавесьцямі, — махнуў рукой пан Гланда. — Вы безнадзейны экзэмпляр. Дабранач, пане Галоўны Падазраваны».

«Дабранач, пане Гланда. Посьпехаў вам гэтай ноччу».

БЛЮМЭНШТРАСЭ

Шульц зачыніў дзьверы ў пакой на ключ і, паставіўшы ў кут лёгкі чамадан, засьвістаў вясёлую песеньку — адну з тых, што ў той год напявалі ў кожнай кнайпе. Ён сьвістаў фальшыва, але гучна і няспынна, ён усяляк імкнуўся надаць сьвісту як мага больш жыцьцярадаснасьці. Яму трэба было паказаць ім, што ён — менавіта той, за каго сябе выдае. Шульц ня быў пэўны, што насьвістваньне пошлай немудрагелістай песенькі можа зьбіць іх з тропу. Але насьвістваць яе было адзіным, што ён мог цяпер зрабіць. Няхай прынамсі ведаюць, што ён не баіцца.

Хоць насамрэч ён баяўся. Яшчэ як баяўся.

Ён прыехаў у гарадок на самай мяжы раніцай і зьняў гэты маленькі пакой у старым гатэлі на Блюмэнштрасэ, дзе бываў ужо ня раз — але так даўно, вельмі даўно, яшчэ ў мінулым жыцьці. Яшчэ да таго, як Вось Гэта Ёсё пачалося. Здавалася, у гатэльчыку нічога не зьмянілася: тыя самыя шпалеры, тыя самыя вокны з сымпатычнымі, у паўднёвым стылі, аканіцамі. Тая самая ўтульнасьць. Не, ня тая... Здавалася, гатэль таксама прыкідваецца, выдае сябе за кагосьці іншага. Адчайна робіць выгляд, што Вось Гэтага Ёсяго не адбылося. Не магло адбыцца! Тут, у гарадку на самай мяжы, таксама рабіліся жудасныя рэчы. І Шульц думаў,

што калі яго выкрыюць, зь ім здарыцца нешта такое, што ўжо нельга будзе спыніць.

Але ён пагадзіўся ўдзельнічаць. І не збіраўся адступаць.

Шульц адчыніў акно і вызірнуў на вуліцу. Пакой быў на другім паверсе, але калі спатрэбіцца ўцякаць, адсюль так проста ня выскачыш. Нагу можна зламаць. Шульц зноў за-свістаў і сеў на ложку, абвёўшы вачыма сьціплюю абста-ноўку, якая некалі падавалася яму такой утульнай.

Карціна на сьцяне — мілы, мройны горны краявід, за-літы сонцам. Горы былі зусім побач — можна было паба-чыць іх, высунуўшыся з акна. Шульц сядзеў паміж нама-ляваных і сапраўдных гораў і думаў, што Вось Гэта Ўсё, тое, што цяпер адбываецца ў краіне, таксама спачатку было нібы намаляванае. Ніхто ня верыў, што плякаты, карыкатуры, улёткі, накрэмзаныя на платах знакі могуць прывесьці да такой катастрофы. І Вось Гэта Ўсё пачало за-біваць людзей.

Краявід на сьцяне. Рыпучы ложак. Цяжкія выцьвілыя фі-ранкі, якія і ў выцьвіласьці сваёй мусілі радаваць нечае во-ка. Стол у куце, парэпаны, са сьлядамі чарнільных кропляў, якія ўпалі на яго невядома ў якім стагодзьдзі. На стале — ваза зь нясьвежай, але яшчэ цалкам жывой, ярка-чырво-най ружай. Пара келіхаў. Шафа, у якой вісеў вымыты нечым пахучым гатэльны халат. Рукамынік, над якім выгнулася вясёлае люстэрка з выявамі німфаў на бляклай раме.

Шульц зноў вызірнуў у акно. Пад ім гулялі старамодна, але акуратна апранутыя людзі, недалёка, у канцы вузкай вуліцы, прадавалі марозіва, а на лаўцы каля сваёй крам-кі сядзеў тоўсты мясьнік. Колькі народу тут праходзіць кожную хвіліну? Ну, чалавек дзесяць. Ня будуць жа яны правяраць па дзесяць чалавек за хвіліну. Унізе зьвінелі ро-вары і пахла сьвежазваранай маладой шпарагай.

Вось Гэта Ўсё... Што за час надышоў, падумаў Шульц. Што за час... Той час, у якім я живу. Час, калі раптам кож-ная рэч і кожная істота пачалі, нібы толькі і чакалі, служыць

новаму парадку. Цяпер паўсюль вучылі, што інакш і быць не магло. Ровар мусіць зьвінець у гонар рэжыму, і шпарага пахнуць дзеля дзяржавы, і марозіва, і атрамант павінны служыць новым правадырам, і стары гатэльчык цяпер існуе толькі для таго, каб дзяржава трымалася, квітнела і ўбіралася ў моц. І горы таксама ўзвышаліся на даляглядзе толькі для таго, каб служыць Вось Гэтаму Ёсяму.

Шульца душыў гнеў. Трэба было супакоіцца і падрыхтавацца да сустрэчы. Шульц чакаў Каца.

Ён мусіў перавесьці Каца празь мяжу. Сёння ноччу. Шульц меў знаёмых і ведаў горныя сьцежкі. Кац мусіў прыйсьці праз гадзіну. Яны з Шульцам дамовіліся: калі на падзаконьні будзе ваза, значыць, Кац проста пройдзе міма. Тыя, хто служыў новаму парадку, ня ведалі Каца ў твар. Калі ж вазы ня будзе — можна спакойна заходзіць, за Шульцам няма хваста.

Гэта была клясыка. А клясыка заўсёды спрацоўвала. Шульц любіў клясыку. Калісьці, у мінулым жыцьці. А цяпер нават клясыка працавала на рэжым. Шульц ня мог паверыць, што гэтак сталася. Клясыка падавалася яму непарушнай. Але і яна ўпала да іх ног. Яе вымусілі. Яна не супраціўлялася.

Шульц падышоў да акна і паглядзеў на гадзіннік.

Пяцьдзясят хвілін. Потым, калі ўсё будзе добра, яны з Кацам выправяцца ў горы — двое турыстаў з наборам для пікніка. А заўтра Кац будзе ўжо ў бясьпецы.

У дзьверы пагрукалі. Гэта была гаспадыня гатэлю. У яе ў руках была бутэлька мясцовага віна. Калісьці Шульц любіў яго.

«Падарунак ад нас, — сказала з усьмешкай гаспадыня. — Найлепшае віно ў Гінтэрляндзе».

Ён падзякаваў, зачыніў дзьверы і паставіў віно на стол. Позірк гаспадыні падаўся яму падазронам. Надта ўжо ільсьніліся яе вочы. Яны што, сабраліся падпаць яго?

Шульц зноў засьвістаў, вызірнуў у акно і ўбачыў іх.

Мяснік. Мяснік... Вось хто ўважліва, учэпіста ўзіраўся ў твары мінакоў. Вось хто вывучаў бесклапотныя позіркі турыстаў — ці не цікавіцца хто адчыненым акном на другім паверсе старога гатэльчыка. Шульц перавёў позірк на прадаўца шпарагі, які якраз вываліў сваё багацьце на імправізаваны драўляны прылавак. І гэты... Гэты таксама.

Шульц паволі падышоў да стала, узяў вазу з ружай і паставіў на падваконьне. Засьвістаў яшчэ гучней, панюхаў бутон, паправіў вазу, нібы неўпрыкмет прысунуўшы бліжэй да краю. Ён раптам спужаўся, што Кац не заўважыць знаку. Але ваза з ружай стаяла надзейна і была навідавоку. Яркая, яркая ружа. Яе было відаць здалёк. Кац проста прайдзе міма, у адной руцэ газета, у другой марозіва. Звычайны турыст.

Шульц разумеў, што яны глядзяць на яго. Ён павярнуўся і сеў на ложак. Што ж, прыдумаем іншы плян, падумаў ён зь нечаканым спакоем. Галоўнае — не здавацца.

Ён сядзеў так доўга. Да зьяўленьня Каца на Блюмэнштрэсэ заставалася яшчэ хвілін пятнаццаць. Ён засьвістаў так гучна, як толькі мог, а сам праверыў пісталет. Калі яны пабачаць, што Каца ім ня ўзяць, яны могуць прыйсьці па яго, Шульца. Але ім няма чаго яму прад'явіць. Што ён зрабіў ім?

Ён засьпяваў, нібыта радуючыся новаму дню. Як дурная птушка, у якой не было ні слыху, ні голасу. У сыцяну пагрукалі. Відаць, нейкі мэяман больш ня мог трываць ягоных вакальных практыкаваньняў. Шульц зрабіў выгляд, што ня чуе. Ён выводзіў сваю партыю — ён паводзіўся так, як яны. Народ. Тыя, хто дапусьціў Вось Гэта Ўсё.

Ён паглядзеў на гадзіннік. У калідоры пачуўся шум. Шульц змоўк. Некаму круцілі рукі, Шульц чуў, як чалавек асуджана дыхае, нібы яму ў рот устаўляюць кляп. Шульц падбег да дзьвярэй і адчыніў іх.

Мяснік і прадавец шпарагі вялі ўніз Каца. Шульц пабачыў толькі ягоную сьпіну — пахілую, нібы намаляваную на шпалерах.

Яшчэ двое стаялі перад ягонымі дзвьярыма. Яны адштурхнулі Шульца, і ён зноў апынуўся ў пакоі, перад настаўленай на яго зброяй.

Шульц бездапаможна зірнуў у акно. Вазы на падваконьні не было.

Калі яго выводзілі з гатэлю, ён пабачыў на бруку пад акном разбітую вазу. Чалавек у форме даставаў з-пад аскепкаў кветку, асьцярожна трымаючы яе за тонкі стан. Яркаячырвоная ружа легла на шырокую далонь прафэсійнага забойцы ў пагонах службы бясьпекі. Легла і выцягнула пялёсткі ў партыйным вітаньні.

Шульц ня ведаў, што адбылося, але ён здагадаўся. Калі яго запіхнулі ў машыну, ён уявіў сабе гэта і закрыў рукамі твар.

Ружа, якая рухае ўсім сваім целам, цягнучы вазу да краю падваконьня. Ваза нахляецца і...

І падае.

Ружа, якая служыць новаму парадку. Ружа з парадкавым нумарам і мянушкай. Ружа, якую завэрбавалі толькі ўчора ўвечары. Цікава, падумаў Шульц, што ёй паабяцалі за службу? Няўжо крыху больш месца пад сонцам? Тое, што яны абяцаюць кожнай расава чыстай істоце на сваіх убогіх плякатах?

Нібы жалезныя сківіцы, перад Шульцам бразнулі дзвевы фургона — і машына пакаціла па бруку Блюмэнштрэсэ ў напрамку турмы.

Купец недаверліва ўсьміхнуўся і нецярпліва прасачыў позіркам, як я апускаю пацёртую эбанітавую накрывку свайго ноўтбука. Як толькі гэта адбылося, ён пляснуў сябе па каленях і задаволена прамовіў, бо, відаць, ужо даўно падрыхтаваў свой маналёг:

«Хораша! Хораша, кажу я вам, сябры мае. Наш казачнік гуляе з гісторыяй, як яму заманецца, але я гатовы паклясьціся, ён ведае правілы гульні і перамагае нас кожнага разу, калі бярэ ў саўдзельнікі падзеі даўняй мінуласьці. Мне падабаюцца твае гульні, дарагі наш госьцю. Праўда, як я пагляджу, твае гісторыі робяцца ўсё карацейшымі. Але мы ўсе разумеем, што такое стома. Казка, якую мы пачулі сёння, нагадала мне адзін стары фільм. У той стужцы распавядалася пра пастара, які ўцякаў ад новага парадку. Што гэта за фільм, я ўжо й ня ўспомню... Але назва не такая важная. Слухаючы цябе, я падумаў, што мы мусім зноў узьнесці вечную хвалу нашаму Справядліваму Ладу, пры якім чалавек ня вымушаны быць шпіёнам ва ўласнай краіне і ісьці супраць закону, каб ацалець самому і ўратаваць іншых. Такое стала магчымым выключна дзякуючы прагрэсу, які зрабіўся нашым прыярэтытам, і мудрасьці тых, хто своечасова спасьціг яго важнасьць. Хвала нашай Высьпе і нашаму Ладу, дзе мы надзейна абароненыя самой культурай, каб абараняць культуру, і жывем пад аховай закону, каб выконваць закон!»

«Хвала», — адгукнуліся мы ўсе хорам.

«Якая страшная і павучальная гісторыя прагучала сёння ў гэтых сьценах, — выдыхнула з рота пару жонка купца. — Памятаеце, Шульц разважаў пра тое, што пры жахлівым новым парадку, які ён раздражнёна называе “Вось Гэта Ўсё”, кожная рэч і кожная істота існуюць нібыта толькі для таго, каб служыць уладзе. І нават бедная ружа вымушаная працаваць на гестапа. Дарэчы, мне вельмі спадабаліся гэтыя два месцы ў тваёй гісторыі. “Вось Гэта Ўсё” — так і праўда мог называць новы парадак у сваёй галаве той бедны Шульц. Ён інтэлігентны чалавек, але па сутнасьці не змагар, яго проста злуе жорсткі абсурд дзяржавы, якая мардуе людзей. У слове “Ўсё” гучыць ня толькі жах перад татальным кантролем, у ім ёсьць яшчэ і прадчуваньне катастрофы, і прадвесьце ўласнага канца. А яшчэ мне вельмі спадабалася, як Шульц

кажа пра ровар, які зьвініць дзеля новага парадку, і пра маладую шпарагу...»

«Так-так, — кіўнуў купец. — Я таксама ўражаны гэтай нечаканай вобразнасьцю. Наш аўтар зноў даказаў нам, што мае яшчэ порах у парахаўніцах. Маргуся, налі нам усім віна. Ёсьць за што выпіць... Ня толькі за добрую гісторыю, але і за пачатак майго адпачынку. Не здзіўляйся, сябры мае. Я вырашыў, што вазьму перапынак у працы тыдні на два. Мой выдавецкі дом працуе так адладжана, нібы машына, і я пэўны, што яны дадуць рады і безь мяне. А я правяду пэўны час ва ўлоньні сям'і, якой, на жаль, прысьвячаў так мала часу, заняты культурніцкімі праектамі на карысьць Радзімы».

Мы выпілі. Маргуся нэрвова павяла плячом, прыбіраючы талеркі — я бачыў, што ёй вельмі хочацца выказацца.

«Маргуся, — лагодна сказаў купец. — Відаць, што твае вусны так і просяць, каб я даў табе слова. Можаш пахваліць нашага госьця, я дазваляю».

«Дзякую, пане гаспадару, — сказала Маргуся. — Я проста хацела, каб наш госьць ведаў: ягоная гісторыя натхніла нас усіх на тое, каб быць моцнымі ў гэты неспакойны час. Мне хочацца жыць, хочацца любіць і дыхаць паветрам вясны, калі я дакладна ведаю, што балючая прыгажосць пісьменства нікуды не зьнікае, нават тады, калі на горад наступае цемра...»

«Добра сказана, — пахваліў яе купец. — Але, дарагая Маргуся, што чуваць на вуліцы? Ох, даруй мне, дзіця, я мушу скіраваць сваё пытаньне не табе, нашай дбайнай служцы, а пану Гланду, які адважна ўзяўся ахоўваць бясьпеку нашага дому».

«Яны сышлі, — млява прамовіў пан Гланда. — Сышлі гадзіну таму. Перад брамаю пуста. Амаль пуста... Бо там застаўся адзін чалавек, які стаіць і крычыць, што я мушу ўпусьціць яго. Ён называе сябе вашым знаёмым, пане купец».

«Чаму ж ты маўчыш і не пускаеш яго ў дом?»

«Пане купец, — сказаў пан Гланда, трывожна азірнуўшыся. — Мы ня можам рызыкаваць. Па-першае, гэта, магчыма, хітрасць з боку тых, хто грукаў у браму. Мы адчынім, а той чалавек затрымаецца на ўваходзе, набягуць іншыя... Можна стацца, яны хаваюцца ў суседніх дамах або за дрэвамі. А па-другое... Нават калі той чалавек кажа праўду — ён можа прынесці сюды інфэкцыю. Я ўпэўнены, што рызыкаваць ня варта».

«Інфэкцыю... — сказаў задуменна купец. — Інфэкцыя, пане Гланда, гэта чуткі. Пустыя чуткі. А вось тая верагоднасьць, што гэты чалавек можа прынесці пошлыя і гнісныя чуткі сюды, у наш мілы дом, насыярожвае мяне значна больш... Не хацелася б сапсаваць утульнасьць гэтага дому розным непрыемным паскудзтвам. Я на сувязі з маім офісам, мне паведамляюць, што праца ідзе, усё ў поўным парадку, продажы растуць, а новыя кнігі рыхтуюцца да друку. Зрэшты, вы ўсё зрабілі правільна, пане Гланда. Скажыце ж цяпер, што вы думаеце пра гісторыю ружы?»

«Гісторыя цудоўная, — сказаў пан Гланда. — Я нават не чакаў, што можна так неспадзявана выкруціць такі няхітры сюжэт. Але дазволю сабе пакрытыкаваць яе з прафэсійнага, з, так бы мовіць, паліцэйскага гледзішча...»

«Цікава, — заінтрыгавана паглядзеў на яго купец. — Вось гэта і сапраўды цікава! Працягвайце, прашу вас».

«Агенты, якія падпільноўвалі таго чалавека, што зваўся Кац, зьбіраліся накрыць адразу двух, — сказаў пан Гланда. — Каца, якога яны зьбіраліся затрымаць, як толькі ён падымецца ў пакой Шульца, і самога Шульца. Агенты ня ведалі ў твар Каца, але яны ведалі Шульца. Так, пане аўтар?»

«Так», — пацьвердзіў я.

«Тады чаму б ім было папярэдне не затрымаць Шульца? — хітра спытаў пан Гланда. — Хаця б на гадзінку. А самім не ўвайсьці ў пакой і не прыбраць кветку? І чакаць Каца там?»

«Яны ня ведалі, які быў умоўны знак», — пачаў абараняцца я.

«Але ружа ведала? — пагардліва спытаў пан Гланда. — Навошта было вэрбаваць ружу? Навошта гэтая фантастыка, калі можна было зрабіць усё груба, прымітыўна і, тым ня менш, цалкам эфэктыўна!»

«Таму што інакш не было б гісторыі! — усклікнула Маргуся. — Як вы не разумеете, пане Гланда!»

«Пачакайце, — сказаў купец. — Вы мяне зусім забыталі. Давайце спытаем нашага сына, што думае ён. Сынку?»

«Я думаю... — глыбакадумна зануў сын. — Я думаю... Я думаю, што гісторыя класная. А яшчэ я думаю, што нехта выпусціў Рутку».

Мы ўздрыгнулі і павярнуліся да яго, а ён з усмешкай паказаў пальцам на дзверы.

У дзвярах стаяла Рутка ў піжаме, з маёй фіялкай у руках. Яна трымала яе перад сабой, нібы адсечаную галаву.

Рутка расьціснула пальцы, і гаршчок з фіялкай бразнуўся на цёплую падлогу, нібы сьпелы яблык на нагрэтую шчодрым жнівеньскім сонцам зямлю.

«Гар-шчоўк!» — радасна сказаў гаршчок і кокнуўся.

Не, аскепкі не разьляцеліся па падлозе, як гэта бывае ў кепскіх гісторыях. Гаршчок проста разьбіўся на дзеве паловы — і на падлогу вывалілася зьмесьціва. Малы павіян здзекліва зарагатаў.

«Гэта, між іншым, дачка пана купца, — сказаў я, паказаўшы пану Гланду на Рутку, якая шчасьліва ўсьміхалася, пазіраючы на нас так, нібы мы гулялі зь ёй у вясёлую гульню. — Думаю, вы ня ведалі, пане Гланда, што ў нашых добрых гаспадароў насамрэч двое дзяцей... »

«Вось як, — сказаў пан Гланда, зусім не здзівіўшыся. То бок я бачуў, што ён з усяе моцы стараецца ўдаць здзіўленьне, але ў ягонай паліцэйскай душы не хапала таленту для гэтага пераўвасабленьня. — Гэта вельмі цікава, пане аўтар. Але закон дазваляе мець дваіх дзяцей, кажу вам як паліцыянт».

«Аднаго таемнага і аднаго легальнага? — спытаў я. — Напэўна, я нешта прапусціў».

Яны ўсе пераглянуліся міжсобку. Усе: купец, ягоная жонка, пан Гланда, Маргуся і нават малы павіян. Пераглянуліся так, быццам я заспеў іх за непрыстойным заняткам. Мяне ажно перасмыкнула — такімі чужымі яны раптам мне падаліся. І толькі Рутка ня брала ўдзелу ў гэтым усеагульным нямым і шматзначным пераміргваньні.

«Вінавайца, — прамовіла яна і падышла да мяне. — Вінавайца...»

Яна раптам перастала сьмяяцца і нахілілася нада мною. Яе безвалосая галава пахла яблычным шампунем. Я адчуў, нібы яна дакранулася да мяне сваімі доўгімі валасамі — хоць ніякіх валасоў не было. І ўсё ж: дотык, лёгкі дотык пасмаў... Дом за МКАДам, сад, салодкае дыханьне... Ўітмэн...

«Вінавайца, — сказала яна. — Я хачу!»

«Рутачка!» — узмаліўся купец, кідаючыся да яе. Рутка азірнулася на яго і ашчэрыла зубы. Купец адхіснуўся і ўзняў рукі.

«Маргуся, адвядзіце мілую Рутку ў яе пакой, — сказала жонка купца. — Я сама прыбяру...»

І о дзіва: жонка купца кінулася ў камору па мяцёлку, каб самой прыбраць аскепкі, а купец стаў перада мной, засланяючы ўсіх гэтых дзіўных, зусім чужых мне людзей. Малы павіян засьмяяўся і выбег з пакоя. А я... Я бачыў, што высыпалася з гаршка разам зь зямлёй і карэньнем. Драты, мікрасхемы, плястыкавы корпус нейкага апарата...

«Вы што, праслухоўвалі мой пакой? — спытаў я. — Я не разумею. Але навошта? Што вы маглі пачуць? Мой храп? Або маё мармытаньне?»

Маргуся вывела Рутку, тая нібыта паддалася, але раптам кінулася наўцёкі — і мы ўсе чулі, як яна тупаціць па сходах, кіруючыся зусім не ў сваю турму, а наверх. Жонка купца падмятала, і я бачыў, як цяжка ёй нахіляцца, пан Гланда дапамагаў ёй, а купец няўмела засланяў ад мяне гэтую гра-тэскную карціну.

«Я думаю, табе лепш падняцца да сябе, казачнік, — сказаў купец. — І падумаць над новай гісторыяй».

«Але я патрабую тлумачэньняў!» — сказаў я, уціскаючыся ў крэсла.

«Паслухай, вінавайца! — павысіў голас купец. — Здаецца, ты забыўся пра пазыку. Ніхто не скасаваў нашай угоды. Мы былі добрыя да цябе, дык не плаці нам зараз празьмернай цікаўнасьцю да нашых прыватных сямейных справаў. Магчыма, ты хочаш пакінуць наш гасьцінны дом? Пакінуць менавіта зараз, уначы, і выйсьці ў горад? Тады ідзі. Я скажу пану Гланду, каб ён выкінуў цябе на вуліцу».

«Вам лепш і праўда падняцца наверх, — пачуў я задышлівы голас пана Гланды. — Дзеля вашай жа бясьпекі».

Я паціснуў плячыма і выйшаў пад шорганьне мяцёлкі. Што я мог запырэчыць ім? Я, забыўлівы, легкадумны вінавайца — якому раптам нагадалі пра ягоную віну?

У СЬВЕТЛЫЯ ВЫСІ

Робота была простая — памяняць сьцяг. Не адзін на другі, не такі на гэткі — не, дзякуй богу, у краіне было спакойна, і ўладу ніхто скідваць не зьбіраўся. Не адзін на другі, а той самы на гэткі самы. Рэч у тым, што сьцягі, нават дзяржаўныя, нават самыя малыя і самыя велічныя, маюць уласьцівасьць з часам ліняць і рвацца. Таму Сямёнаву і казалі — заўтра палезеш і памяняеш сьцяг.

Работа была простая. Але са сваёй спэцыфікай. Бо сьцяг, які трэба было памяняць Сямёнаву, лунаў над горадам на вышыні сямідзесяці мэтраў. Фактычна, гэта быў галоўны сьцяг краіны. Ён трымаўся на флагштоку таўшчынёй з добрае дрэва і ўвесь час распасьціраўся там, у небе — бо флагшток усталявалі ў тым месцы, дзе вецер над горадам дзьмуў без супынку. Для гэтага гарадзкія ўлады спэцыяльна кансультаваліся з мэтэаролягамі. Вагу сьцяг меў усяго восем кіляграмаў, бо быў зроблены з супэрлёгкага матэрыялу. Пра гэта пісалі ў газэтах журналісты, але ніводзін журналіст яшчэ ня быў там, наверсе. А Сямёнаву — даверылі.

Сьцяг было відаць здалёк. Нават жыхары навакольных вёсак, калі апыналіся на лясістых узгорках у пошуках грыбоў, бачылі, як гарыць у небе чырвонае палотнішча. Што ўжо казаць пра тых, хто насяляў шматпавярховікі.

Сьцяг быў гордасьцю кіраўніцтва — і мусіў дэманстраваць усім сілу, росквіт і стабільнасьць дзяржавы.

Сьцяг быў чырвоны. Ня ўвесь, вядома, але большую яго частку займала шырокая чырвоная пляма. Позьняй восеньню глядзець на сьцяг было нават прыемна, бо ён трохі расквечваў шэрае неба. Зрэшты, думаў Сямёнаў, праяжджаючы кожны дзень міма сьцяга і пазіраючы на яго ў задыханае акно аўтобуса, калі б сьцяг быў зьлёны або сіні, таксама бяды б ня здарылася. Шэрай восеньню ўсе колеры харошыя, апрача шэрага.

Нікому ў горадзе і ў галаву не прыходзіла, што са сьцягам нешта ня так. Бо адкуль людзям было ведаць, што там зь ім робіцца, за семдзсят мэтраў ад паверхні зямлі. Але, як высьветлілася, існавалі інструкцыі. Праз пэўны прамежак часу сьцяг трэба было мяняць. Што ж, нікому ў горадзе не прыходзіла ў галаву й тое, што існуе такая работа — лезьці наверх і мяняць сьцягі. А яна існавала. І яе мусіў зрабіць Сямёнаў.

Раней гэтым займаліся іншыя людзі, але яны даўно былі на пэнсіі. А можа, і не — хто ведае, куды дзяваюцца людзі, якія дакрануліся да сьвятыняў. Цяпер была чарга Сямёнава. Ён прыехаў на месца на службовым грузавіку. Падышоў да флагштока і задраў галаву. Па ўсім флагштоку, ажно да самага верху, узьбягалі наверх лесьвічныя скобы. Сямёнаў ведаў, як працуюць мантажнікі-высотнікі. Ён зусім не баўся вышыні. Якая розьніца, дзе ты стаіш — тут ці ў небе. Калі цьвярозы — з ног ня звалішся.

Вядома, Сямёнаў начапіў на сябе падстрахоўчы рыштук і акулеры ад ветру. А потым ён узяў сьвятыню і палез наверх.

Ён спрытна хапаўся рукамі за скобы і намацваў іх нагамі, усё ішло добра. Шлях быў няблізкі. Сямёнаў караскаўся ўгару і думаў пра тое, што людзі, якія праяжджаюць зараз міма флагштока, бачаць ягоную самотную фігуру і разважаюць: можа, нешта здарылася ў краіне? Бо навошта

хтосьці палез на такую верхатуру? Мала каму хацелася, каб у краіне нешта здарылася. Бо ў суседзяў было неспакойна. І толькі ў краіне Сямёнава панаваў мір. А яшчэ Сямёнаў думаў, што ўсё ж добра тут жыць, на гэтай зямлі. Ніхто не галадае — акрамя самых зацятых лайдакоў. Ніхто не жабруе. Ніхто на вуліцах не страляе. Усім ёсьць дзе жыць. А каму дзякаваць? Можна і ўладзе. Бо ня факт яшчэ, што зь іншай было б тое самае. Іншая ўлада, можа, і не дала б рады розным хцівым ворагам. А гэтая дае.

Сямёнаў падняўся на сярэдзіну флагштока і вырашыў адпачыць. Ён трохі разьвярнуўся і зірнуў на горад. Горад быў прыгожы. Горад працаваў, горад дыхаў, горад жыў сваім напружаным жыццём. У гэты самы момант больш за мільён чалавек дбалі пра сваё і грамадзкае шчасьце і рабілі сотні, тысячы маленькіх і вялікіх справаў. Нехта каля станка, нехта за кампутарам, нехта каля школьнай дошкі, нехта са зброяй у руках, нехта за стырном. І Сямёнаў быў адным зь іх. Гэтае раптоўнае пачуццё еднасьці з краінай было такім магутным і так напоўніла ягоныя лёгкія невядомай сілай, што Сямёнаў ажно крыкнуў: «Здароў, людзі!» Ён ведаў, што вецер аднясе гук далёка на захад. У гэты момант Сямёнаў ганарыўся тым, што менавіта яму даручылі памяняць сьцяг. Ён рабіў сваю работу — і гэта была адказная работа.

«Усё ў нас будзе добра, — падумаў Сямёнаў. — Хай там вякаюць што хочучь, а ў нас і цяпер усё нармальна, і будзе — нармальна!»

Ён палез далей. Сонца сьвяціла Сямёнаву ў твар, быццам фатаграфавала яго з маланкай для справаздачы на галоўным сайце краіны. Сямёнаў рашуча дакараскаўся да сьцяга і дакрануўся да яго. Гордасьць укалола яго ў сэрца. Трэба было рабіць работу.

На вышыні і праўда высветлілася, што сьцяг крыху выліняў, а па краях пайшлі махры.

Сямёнаў пачаў здымаць стары сьцяг.

Ён не адразу зразумеў, што ня так. А потым адпусьціў правую руку, якая трапіла ў штосьці вільготнае, і паднёс яе да вачэй.

Рука была ў крыві.

У сьветлай вышыні, на высокім флагштоку, вісеў, пунсавеючы, галоўны сыцяг краіны — наскрозь прамочаны сьвежай чалавечай крывёй.

Мае крытыкі не паварушыліся; здаецца, яны ня слухалі маю гісторыю пра сыцяг. Я ўжо быў падумаў, што, магчыма, пераацаніў свае сілы і іхнія нястрымныя пахвалы. Можна, я ім даўно надакучыў сваімі байкамі — якія з кожным вечарам рабіліся ўсё дзіўнейшымі. Але, шчыра кажучы, нават нягледзячы на стому мне ўсё роўна падабалася іх прыдумляць. Я ўвайшоў у смак, як кажучы — вась толькі як гэты смак адчувалі мае слухачы?

Але купец падняў цяжкую ад віна галаву і запытальна паглядзеў на мяне, ён паспрабаваў усміхнуцца, ды ўсьмешка ў яго выйшла крываватая:

«Ну, чаго замоўк, дарагі госьцю? Працягвай, нам не цярапіцца даведацца, што там далей».

«Гэта ўсё», — сказаў я і наліў сабе яшчэ.

«Што ты сказаў?» — перапытаў купец, нахмурыўшы бровы.

«Вы пачулі гісторыю да канца», — стомлена сказаў я; магчыма, занадта стомлена — бо купец злосна ляпнуў далонь па калене:

«Што значыць да канца? Колькі старонак ты прачытаў нам, казачнік? Дзьве?»

«Крыху больш, — сказаў я. — Дзьве з паловай, недзе каля таго».

«Ты здэкеуешся? — купец ажно падняўся зь месца. — Твае гісторыі звычайна разы ў тры даўжэйшыя! Я люблю

слухаць, як ты нясьпешна разгортваеш дзеянне, люблю паступовасьць, люблю гэты павольны рытм... А тут бац: і ты нахабна заяўляеш нам, што паставіў кропку. Што гэта яшчэ за самавольства, казачнік?»

«Гэтая гісторыя ня мусіла быць занадта доўгай, пане гаспадару, — сказаў я. — Паверце, каштоўнасьць любой гісторыі не ў яе аб'ёме, ёсьць танчэйшыя і прыгажэйшыя крытэры. Я лічу, што ўлічваючы задуму і рытм гэтага тэксту, я ня проста маю права, я папросту мушу паставіць кропку там, дзе я яе паставіў».

«Дарагая, — купец павярнуўся да жонкі, якая здзіўлена прыслухоўвалася да нашай спрэчкі. — Здаецца, ён вырашыў заняцца тым, што культурныя людзі называюць сабатажам, а людзі простыя, кшталту нас — лайдацтвам!»

«Супакойся, дарагі, — жонка ўсэдзіла яго побач і паглядзіла па руцэ. — Мне таксама шкада, што гісторыя скончылася так хутка. І я здзіўленая ня менш за цябе, мой уладару. Я ўжо настроілася на доўгі прыемны вечар і, калі шчыра, не гатовая абмяркоўваць тое, што пачула. Наш госьць засьпеў мяне зьнячэўку такім пасьпешлівым фіналам...»

«Маргуся! — купец працягнуў рукі да мілага майму сэрцу фартушка. — Скажы ж хоць ты яму! Ты ж таксама расчараваная, што гэты здраднік паставіў кропку, толькі пачаўшы! Ці ты і цяпер будзеш абараняць яго?»

«Пане гаспадару! — Маргуся паглядзела на купца так пакарліва, нібы хацела ўпасьці перад ім на калені. — Я не хачу вам прырэчыць, мяне таксама засмуціла тое, што гісторыя такая кароткая... Але яна мае ў сабе вялікую мараль. І... Я лічу... Можаче пакараць мяне, пане гаспадару, я лічу, што гісторыя пра сьцяг цалкам завершаная. Нават самы вялікі геній ня змог бы дадаць да яе ані слова! Нават найлепшы стыліст у сьвеце не паставіў бы апошняю кропку больш удала! Пане гаспадару, зьвярніце ўвагу на кантэкст — і не забывайцеся, што наш казачнік стаміўся! Ён прыдумляе гісторыі ўжо васьмнаццаты вечар запар!»

«І будзе прыдумляць іх далей, — прабурчаў купец. — Я не скажу, што гісторыя кепская... Але чулі мы ад яго і лепшыя. Я проста хачу сказаць, што яна занадта кароткая, а гэта супраць правілаў!»

«Дазвольце не пагадзіцца з вамі, — рэзка прамовіў я. — Я памятаю нашу дамоўленасць. Я мусіў расказаць вам трыццаць адну казку — і не збіраюся адступацца. Але мы ніколі не абмяркоўвалі, якую даўжыню мусяць мець казкі. Я перакананы, што маю права вырашаць гэта сам. Гісторыі павінны быць займальныя. Астатняе — справа аўтара...»

«Зноў ты хітруеш... — сказаў з горыччу купец. — Зноў ён хітруе са мной, сябры. І вось жа не прычэпішыся. Як сумленны купец я й падумаць ня мог, што ты, прайдзісьвеце, будзеш гуляць са мной у свае гульні. Значыць, ты і далей думаеш хітраваць? Будзеш расказаць нам казкі адну карцейшую за другую?»

«Гэтага я ня ведаю, — холадна адказаў я. — Як пойдзе. У кожнай гісторыі свае законы, і яны вызначаюць аб'ём, а мая хітрасць тут ні пры чым. Давайце згадаем "Паэтыку" Арыстотэля. У маёй гісторыі ёсць пэрыпэтыі, пазнаваньне, якое іначай завецца анагорысіс, ёсць гамартыя і катастрофа...»

«У ёй няма катарсісу, — сказала раптам жонка купца, холадна зірнуўшы на мяне. — Калі ўжо мы ўспомнілі старога Арыстотэля. У тваіх гісторыях ёсць усё, апрача катарсісу. Цікава, з чым гэта звязана? Я не псыхааналітык, але мне здаецца, ты маеш нейкую траўму...»

«Прабачце, але гэта ня ваша справа, пані», — сказаў я.

«Пляваць на траўму, дарагая, — сказаў купец. — З катарсісам ці без, з катамі ці сабакамі, але гісторыя занадта кароткая!»

«Да вашага ведама, — агрызнуўся я, — гісторыя можа складацца і зь дзесяці словаў...»

«Лаўлю вас на гэтым прызнаньні, пане аўтар! — зьнянацку ўмяшаўся пан Гланда, глядзячы на купца сваімі верна-

падданымі вачыма. — Калі мне будзе дазволена падзяліцца ўражаннямі... У вашай казцы шмат чаго не хапае, а ня толькі катарсысу. Абсалютна ня ясна, дзе адбываецца дзеянне, у чым сутнасьць канфлікту... І што гэта за жахі — кроў на сьцягу? Адкуль яна ўзялася? А да таго ж, шаноўны казачнік, вага галоўнага сьцяга на нашай плошчы — дваццаць восем кіляграмаў. Ніхто ня змог бы памяняць яго такім чынам, як вы апісалі. І ніякіх скобаў на флагштоку там няма».

«Добра, добра, пане Гланда, — сказаў купец. — Я гляджу, вы і праўда вырашылі замяніць Артэміюша на ягонай адказнай пазыцыі. Але крытык ня сьцяг, яго так проста не заменіш. Не хачу камэнтаваць сказанае вамі, я не з усім згодны... Але я таксама, як і вы, хачу прычапіцца да словаў аўтара. Як можна напісаць гісторыю зь дзесяці словаў? Гэта немагчыма!»

«Не пагаджуся з вамі, пане гаспадару, — Маргуся выйшла наперад і закрыла мяне сваім ладным станам, нібы хацела даць магчымасьць аддыхацца пад яе абаронаю. — Як вядома, слаўны Гэмінгўэй напісаў аднойчы, пайшоўшы ў заклад, самае кароткае апавяданьне ў гісторыі. Заклад ён выйграў, бо тэкст атрымаўся больш прачулы за тысячы доўгіх гісторый».

«І як жа ён гучаў?» — спытаў пан Гланда.

«Зараз, — Маргуся наморшчыла лоб і дастала з фартушка тэлефон. — Хвіліначку, шаноўны пане Гланда. Вось... “Прадаюцца дзіцячыя боцікі. Няношаныя”. For sale: baby shoes, never worn. Услухайцеся, колькі тут болю, якая трагедыя ў гэтым зусім кароткім апавяданьні...»

«Прадаюцца дзіцячыя боцікі? — перапытаў купец, задумаўшыся. — Няношаныя? Боцікі... Прадаюцца? То бок маецца на ўвазе, што... О Міласэрны Бог...»

«О Справядлівы Лад, — прашаптала жонка купца. — І праўда... Гэта значыць, што...»

«Менавіта гэта і значыць, — помсьліва сказаў я з-за сьпіны Маргусі. — Бачыце?»

«Але гэта не апавяданьне! — усклікнуў пан Гланда. — Якія яшчэ боцікі? Ну няношанья, і што? Спадарства, яны могуць быць няношанья з тысячы розных прычын, кажу вам як паліцыянт! Напрыклад, гаспадарам мог проста не спадабацца колер! Ім падаравалі, а колер не падышоў!»

«Ох, — купец схапіўся за галаву. — Памаўчыце, пане Гланда. Што ж, казачнік, каб канчаткова пераканаць мяне, прыдумай і ты гісторыю з чатырох словаў, як гэты ваш... які на Г. Добра, лепш зь дзесяці, бо так ты, чаго добрага, зусім разьлянуешся!»

«Дайце мне хвіліну, — сказаў я. — Усяго хвіліну».

Купец кіўнуў і паднёс палец да вуснаў. Усе замаўчалі. Толькі сын купца чамусьці менавіта цяпер вырашыў пагуляць з маёй нагой — нібы сабака, ён налятаў на яе з усяго размаху і спрабаваў ударыць мяне па калене.

«Я хачу праверыць твае рэфлексы!» — крыкнуў гэты разумнік.

«Сынку! — узмаліўся купец. — Пачакай хвіліну, хіба табе не цікава?»

«Проста я люблю толькі до-оўгія казкі», — працадзіў малы, ды ўсё ж адчапіўся.

«Любі сабе на здароўе! Але гэтая будзе кароткая, — правовіў я. — Дайце мне толькі яшчэ трыццаць сэкондаў».

ГІСТОРЫЯ ДЗЕВЯТНАЦАТАЯ

LA VILLE NATALE

Паркоўка. Плачу. Там, дзе шлягбаўм, матчына спальня была, направа: кухня.

«Ого, — сказаў пан Гланда. — І што гэта значыць?»

«Гэта значыць, што я расказаў вам, спадарства, дзевятнацатую гісторыю з тых трыццаці адной, якія абяцаў, — хутка сказаў я і сам ледзь не расплакаўся, бо самая кароткая з маіх казак аказалася, alas, і самай аўтабіяграфічнай. — Адзначце гэта ў сваім сьпісе, пане гаспадару».

Яны не заўважылі маіх сьлёзаў. Купец наморшчыў лоб:

«Паўтары яе, калі ласка. Дзіва дзіўнае... Яна такая кароткая, а патрабуе, каб яе прачыталі яшчэ раз, быццам у ёй ёсьць пра што падумаць».

«*Паркоўка. Плачу*, — паўтарыў я, намагаючыся авалодаць сабой. — *Там, дзе шлягбаўм, матчына спальня была, направа: кухня*».

«Першы раз вы казалі: плачу, а зараз: плачу, — прамовіла жонка купца. — Дык як правільна?»

«Як вам будзе заўгодна, так і правільна, літасьцівая пані», — адказаў я і наліў сабе яшчэ віна.

«Ага! — твар купца прасьвятлеў. — Што ж, брава! Якой бы кароткай яна ні была, твая гісторыя, я вымушаны залічыць яе. Бо цяпер я разумею... Дарослы чалавек, мо нават пажылы, прыяжджае на платную паркоўку, на месцы якой некалі стаяў ягоны дом. Плаціць і плача... Пане Гланда, гэта я вам тлумачу. Бо, гляджу, вы дагэтуль не ацанілі новай гісторыі нашага госьця...»

«Ацаніў, — кінуў пан Гланда. — Цяпер ацаніў. Сапраўды, брава».

«Гэта фантастыка», — ціха сказала Маргуся.

Я самазадаволена і стомлена дапіў віно.

«А цяпер я хацеў бы пачуць гісторыю ад вас, шаноўныя, — сказаў я. — Праўдзівую гісторыю таго, што тут адбываецца. Чаму ў маім пакоі, у гаршку з кветкай, стаяла прыставаньне, якое ў прастамоўі завуць “жучком”. Чаму Рутку трымаюць у сутарэньнях, навошта я вам тут спатрэбіўся і што здарылася з Артэміюшам. Бо, здаецца мне, я адзіны ў гэтым доме, ад каго хаваюць усю праўду. Хаваеце вы ўсе — апрача хіба што Руткі. Яна і праўда незвычайнае дзяўчо».

Яны моўчкі глядзелі на мяне, вылупіўшы вочы. Яны глядзелі на мяне так, як зграя глядзіць на здабычу, якая знянацку ажыла і заскочыла на непрыступную скалу, адкуль яе не дастаць. Калі, вядома, ахвяра сама ня здохне там з голаду.

«Што ж, — прамовіў свае ўлюбёныя словы купец. — Гэтае пажаданьне да нас мусіла аднойчы прагучаць. У пэўным сэнсе яно мае падставы лічыцца законным. Чалавеку з вуліцы і праўда маглі падацца дзіўнымі некаторыя рэчы, якія прынятыя ў маім доме. Але ж ці не здзівіўся ты, дарагі казначнік, з самага пачатку? Чаму ж ты маўчаў? Ці не падалася табе падазронай нашая ўгода? Мілы мой... Ніякай гісторыі ты не пачуеш. Бо яе няма. Ёсьць я, купец, што мае свае капрызны і свае ўяўленьні пра сьвет, якія могуць кагосьці нават шакаваць. Але я — чалавек культуры, дзеяч мастацтва, а ня проста камэрсант. Я люблю напаўняць жыцьцё дзівосамі.

І часам яны самі прыходзяць у мой дом, невядома адкуль, як тыя муракамскія промні. Павер мне, казачнік, не было ніякага “жучка”. Я ня маю ніякага ўяўленьня пра тое, што хавалася ў тым гаршку. Пан Гланда праверыў, гэтае прыстасаваньне зусім не для праслухоўваньня. А для чаго, мы ня ведаем. Хтосьці падсунуў яго ў мой дом. Што да Руткі, дык падумай сам. У горадзе неспакойна, ходзяць чуткі пра нейкую заразу. Дык ці ня ёсьць пакой, у якім хаваецца Рутка, найлепшым прытулкам для яе ў такой сытуацыі? Ізляваным ад сьвету — але надзейным? Што да Артэміюша, дык мы, на жаль, ня ведаем, што зь ім сталася. Пан Гланда працягвае сьледства і ўпэўнены, што гэта ты, казачнік, маеш дачыненне да ягонаў гібелі. У чым я асабіста сумняваюся. Дарагі наш госьць... Бывае, што ўсё выходзіць з-пад нашага кантролю — але ня варта прыдумляць сабе, што гэта вынік таёмнай змовы. лепш прыдумай нам добрую новую гісторыю. Нашая ўгода працягвае дзейнічаць. Некалі мы пра ўсё даведаемся і яшчэ пасьмяемся над сваімі страхамі. Абяцаю табе, казачнік. Дабранач, панове!»

З гэтымі словамі мы разышліся па сваіх пакоях. Мы, насельнікі нашай невялікай крэпасьці, якая трашчала пад наступам ашалелага ад страху гораду, але яшчэ трымалася. Мы... Хто мы? — пытаўся я сам у сябе. Хіба я зь імі заадно? Гэта яны аб’ядналіся супраць мяне зь невядомай мэтай.

І ўсё ж: мы. Мы былі тут як адна сям’я.

Я, зусім не задаволены адказам купца. Сам купец, які цудоўна ведаў пра маю незадаволенасьць. Ягоная жонка, якая пазірала на мяне з такой зацікаўленасьцю, што я пачаў ужо баяцца, як бы яна зноў не завітала да мяне ўначы. Пан Гланда, якому карцела зладзіць мне допыт — і ён злавіў мяне на сходах: «Скажыце, а чаму Рутка назвала вас “вінавайцам”»? А яшчэ сын купца, які відавочна ведаў больш, чым можна было сабе ўявіць...

І Маргуся. Мілая Маргуся, якая забегла да мяне ў пакой, каб пераслаць мне пасьцель.

«Ведаеце, Маргуся... — я сачыў за яе рукамі. — Сёння я прыгадаў адзін японскі верш, я вычытаў яго ў адной старой кнізе...»

Яе сьпіна напружылася.

«Які ж?»

«Я не ручаюся за дакладнасьць. Але паслухайце яго, ён прыгожы. І ён пра мяне. Пра тое, кім я быў, і пра тое, кім зрабіўся. Ды кіньце ж гэтыя саваны, Маргуся!»

Яна кінула і неахвотна павярнулася да мяне.

*«Мне казалі,
што велічная дарога, па якой я ішоў,
прывядзе мяне да бяскрайнага Акіяну Сьмерці.
Я павярнуў назад,
і з тае пары вакол мяне ўсё нейкія крывыя, глухія,
кружныя сьцежкі...»*

Яна зноў схапілася за коўдру.

«Прыгожа, праўда?»

«Мараль гэтага верша нагадвае вашу казку пра Банакву», — сказала яна, спрытна намацваючы канцы наکوўдраніка, нібы танцуючы зь ім у пары. І я падумаў, што момант прыйшоў.

«Мілая Маргуся, — сказаў я. — У мяне ёсьць маленькі дом з садамі, за кальцавой дарогай. Давайце ўцячэм адсюль, пакуль ня позна. Выйзем на вуліцу і пабяжым. Ніхто ня стане нас даганяць. Мы сядзем на электрычку, калі чыгунка яшчэ працуе, і даедзем туды, дзе каля самага лесу я жыў да таго, як трапіў сюды. Мілая, дарагая, непараўнальная Маргуся! Мы будзем жыць там, як людзі, я буду кахаць вас, як найлепшую жонку, і мы забудзем пра гэты змрочны дом і ягоныя таямніцы! Купец ня стане шукаць нас, у яго сваіх клопатаў па горла!»

«Што вы, — сказала Маргуся, вырываючыся з маіх сарамлівых, няўпэўненых абдымкаў. — Вы мусіце застацца тут.

Вы не расказалі ўсіх гісторый, а гэта так важна. Так важна, што вы нават ня можаце сабе ўявіць! Да таго ж на вуліцы вы адразу трапіце ў лапы гэтага зброду, які разарве вас на кавалкі ўжо за адно толькі падазрэньне ў тым, што вы хворы!»

«Хворы... — усміхнуўся я, прагна вывучаючы распаленымі вачыма яе твар. — Ведаеце, мілая Маргуся, часам я думаю, што мне і праўда хочацца захварэць. Быць героем, далучаным, быць хоць кімсьці. Удзельнічаць!»

«Што вы такое кажаце! — спалохана закрыла мне рот Маргуся, і мне захачелася адкусіць ёй палец. — Глупства!»

«Ня глупства! — сказаў я ўпарта. — Зразумейце, Маргуся, у такія часы ёсць людзі, якія шчыра радуюцца навалю. Там, дзе ў людзей доўга былі звязаныя рукі, эпідэмія можа зрабіцца ратавальным нажом! Арганізатары радыя магчымасьці скарыстаць свае арганізатарскія навывкі. Салідарныя радыя нагодзе праявіць салідарнасьць. Іншыя проста радуюцца разнастайнасьці і навінам. Вечна зларадныя могуць нарэшце пазлараднічаць цалкам легальна, а самаахвярныя шчаслівыя тым, што могуць нарэшце скласьці ахвяру!»

«О мой казачнік, — ледзьве не ўзмалілася Маргуся. — Я абяцаю вам, што ўжо хутка ўсё высветліцца. І вы ўзьнесяце хвалу Міласэрнаму Богу, што засталіся тут і аддалі пазыку! Што вы жывы і здаровы! О, калі б я толькі магла расказаць вам усё... Але я не магу. Паверце, вы ў гэтым доме — той, каго берагуць як адзінае вока! Проста паверце мне і не прасіце большага, чым маё добрае да вас стаўленьне!»

«Але я не магу так больш».

«Вы можаце, вы ўсё можаце, я веру! — усклікнула Маргуся гарачым шэптам і дастала з кішэні раздрукаваны на аркушах тэкст. — Вось. Я ведаю, што вы вельмі стаміліся. Я ведаю, што такое стома творчага чалавека... Калі ў вас зьнікнуць ідэі для гісторый, вазьміце мае казкі і скажыце ўсім, што іх напісалі вы. Вядома, яны зусім слабыя, я ня ўмею пісаць, але гэта лепш чым нічога. Можа, калі вы трошкі падрэдагуеце іх... Гэта будзе гонарам для мяне, калі вы

прачытаеце маю пісаніну. І калі хоць нешта падасца вам вартым увагі, сьмела бярыце і выдавайце за сваё!»

«Маргуся! Раскажыце мне ўсю праўду, я нікому не скажу! Дзе я? Што ўсё гэта значыць? Пашкадуйце мяне, мілая Маргуся!»

«Я не магу, — сказала Маргуся і ўзялася за ручку дзвярэй, каб пакінуць мяне ў гэтай кельлі. — А яшчэ я хацела сказаць вам... Толькі не крыўдуйце. Але чаму вы вырашылі, што я кахаю вас? Кахаю настолькі, каб уцячы з вамі ў нейкую гнілую хатку за кальцавой?»

Я стаяў і глядзеў на яе, агаломшаны. Я не чакаў такіх словаў ад гэтай дзяўчыны.

«Я ваша адданая слухачка, — сказала Маргуся. — Я цяню ваш талент і гатовая дапамагаць вам ва ўсім, у чым змагу. Але кахаць... Кахаць і быць жонкай... Гэта зусім іншае. Я люблю вашыя гісторыі — але сумняваюся, што магла б жыць з вамі. Бяда аўтараў у тым, што яны часта блытаюць прыхільніц іхнай творчасці з прыхільніцамі іх душаў і целаў... Ды я і не змагла б жыць за горадам. Там холадна і ўбога, там брудна і нудна. Я люблю горад, я прызвычалася да яго, мае лёгкія поўныя ягонага смуроду, і ён — самае салодкае для мяне паветра. Дабранач!»

І яна высьлізнула, уцякла ад мяне — нібы танканогая ахвяра, якая пераскочыла раптам праз падманліва высокую скалу, ратуючыся ад галоднае зграі.

КІНО НЕ ДЛЯ ЎСІХ

«**А** вам ужо ёсьць васямнаццаць?» — строга, з-пад акулераў, спытала жанчына на ўваходзе, правяраючы іхныя білеты.

«Вядома, — пакрыўдзілася Жэня. — Вам што, пашпарт паказаць?»

«А вось пакажыце», — сказала гэтая карга, і Жэня адкрыла сумачку, шукаючы дакумэнты. Алежку было сорамна за яе дзіцячыя рухі, за вялікія рукі падлетка, якія няўклюдна корпаліся ў дарослых рэчах.

«А мне таксама? — спытаў ён. — Пашпарт паказаць?»

«Вам ня трэба, — сказала жанчына. — Вы мужчына. Вам нічога ня будзе. А ёй яшчэ дзяцей нараджаць».

Жэнька пачырванела і нарэшце дастала пашпарт. Ёй споўнілася васямнаццаць тры дні таму.

«Добра, — сказала гэтая гідкая кантралёрка. — Праходзьце ў трэцюю залю. Але я на вашым месцы лепш бы на рамантычную камэдыю схадзіла. У вашым узросьце... Эх».

«Як добра, што мы не на вашым месцы», — помсьліва сказала Жэня, і яны падняліся па старых мармуровых сходах туды, дзе са сьценаў пазіралі вясёлыя чорна-белыя твары забытых усімі артыстаў.

Алежка хацеў пайсьці на нейкі дэтэктыў. Або на трылер. Або — хай бы ўжо і так — на нейкую камэдыю. Але Жэня

ўмела стаяць на сваім. «Гэта элітарнае кіно! — сказала яна, калі яны разам выбіралі добры фільм. — Кіно не для ўсіх! Гэты фільм сабраў прызы на ўсіх фестывалях! Вось, пачытай водгукі!»

Алежка пачытаў і адразу ж занудзіўся. Было ясна, што фільм, на які яны ідуць — гэта суцэльная чухня. Ні добрага сюжэту, ні саспэнсу, ні напругі. Праўда, абяцалі, што будзе страшнавата. Але Алежка не любіў фільмы жахаў. Ён любіў трылеры і дэтэктывы, дзе нічога такога на першы погляд не адбываецца, але сама штодзённасьць раптам выштурхоўвае на паверхню злачынства. І пачынае размотвацца такі клубок — што ўжо не адарвацца. А тут няясна нават, пра што кіно...

І ўсё ж Жэнька яго ўгаварыла. Ну і добра, падумаў ён. Затое пасля фільму яна будзе да мяне такая добрая. Бо адчуе сваю віну. І наступным разам мы пойдзем на нармальнае кіно. Чалавечае. Для ўсіх.

Яны ўвайшлі ў залю і знайшлі свае месцы. Трохі здзіўна было сядзець адным сярод мноства пустых крэслаў. Бо да пачатку заставалася ўсяго пяць хвілін, а ніхто, апроча іх, на фільм не прыйшоў.

«Можна садзіцца, дзе захочаш, — сказаў Алежка. — Нават на тые вунь канапы для парачак. Хочаш?»

«Давай пачакаем, — сказала Жэнька. — Зараз як набягуць. Гэта ж знакаміты фільм. Столькі рэцэнзій».

«Я і бачу, што знакаміты, — адгукнуўся Алежка. — Яблыку няма дзе ўпасці».

Святло згасла, ніхто так і не прыйшоў. Пачалася рэклама, яны з Жэнькаю пераселі наверх, на самыя крутыя месцы. Адзін за адным мільгалі трэйлеры нармальных фільмаў. Пустая зала напаўнялася галасамі актораў — Алежка падумаў, што тые фільмы можна і не глядзець, пару хвілін — і ўжо ўсё ясна. У кіно трэба хадзіць, каб адпачыць, успомніў ён іхную з Жэнькай ранішняю спрэчку. А каб думаць — трэба чытаць кнігі.

Але было позна. Алежка абняў Жэньку і ўтаропіўся на экран, дзе якраз пачынаўся фільм, на які яны купілі гэтыя даражэзныя білеты. На экране было цёмна, нішто нічога не казаў. Толькі нейкі чалавек бег па пустых вуліцах. Ён усё бегаў і бегаў пад злавесную музыку, мінула хвілін дзесяць, а ў фільме так і не пачулася ніводнага жывога чалавечага слова.

Больш за тое. За дзесяць хвілін у фільме нічога асаблівага не адбылося. Здавалася, апэратар забыўся, за што яму плацяць грошы, і так захапіўся здымкамі начнога гораду, што вырашыў гэтым і абмежавацца. Праўда, музыка крыху змянілася, цяпер у ёй загучалі талеркі. Яны звінелі, нагнаваючы атмасфэру, чалавек усё бегаў па начным горадзе, ён то знікаў, то зноў выскакваў зь цемры на агромністым экране, але ўпарта маўчаў. Больш у фільме нічога не адбывалася.

Алежка глядзеў на экран і думаў пра тое, што трэба знайсці бубначка для ягонага новага праекту. Успамінаў, што хацеў назваць гурт «Кінатэатры». Але высветлілася, што такі ўжо існаваў. Ён задумаўся, ці не сказаць Жэньцы, што ён можа застацца ў яе начаваць пасья таго, як правядзе яе дахаты. Потым ён пачаў падлічваць, колькі ў яго засталася грошай на картцы пасья куплі білетаў на гэты бязглузды сэанс. Потым ён згадаў, што абяцаў сёння пазаймацца з малодшым братам. На экране ўжо разьвіднела. Чалавек, які ўсю ноч бегаў па горадзе, цяпер ляжаў на ложку і размаўляў зь некім па тэлефоне. Адзінае, што зразумеў і запомніў Алежка — пэрсанажа звалі Жан-Батыст. Але чаго хацеў той Жан-Батыст, навошта швэндаўся ноччу па горадзе і ў чым быў сэанс фільму, Алежка так і не дапаў. З размовы, якую веў гэты нудны пэрсанаж, нічога нельга было ўлавіць. Недзе ў глыбіні фільмавага сьвету звінелі талеркі. Ужо не музычныя, а кухонныя. Алежка падумаў, што заўтра яму трэба пад'ехаць забраць ровар з рамонту. А яшчэ пра тое, што дзядзька ў бальніцы. А ён абяцаў маме

зъездзіць яго праведаць... Так і выпішучь, а ён і не заскочыў... Бальніца проста далёка, на іншым канцы гораду...

Алежка пабачыў перад вачыма халаты — белыя, сінія, аранжавыя. І зразумеў, што правальваецца ў сон.

Ён прачнуўся і пацягнуўся па тэлефон. Яны ўсё яшчэ сядзелі ў пустой, паўцёмнай залі кінатэатру, а на экране працягваўся нудны фільм. Колькі ён спаў? І калі фільм скончыцца? Алежка прыкінуў, а каторай пачаўся сэнс. Ну, мінула ўжо гадзіна... Ён асьцярожна паварушыў плячом. На плячы ляжала галава Жэні. Жэня мірна спала, пасопваючы і нешта мармычучы. На экране елі нейкія людзі.

Алежка павярнуўся і пабачыў, што збоку ад яго, за некалькі крэслаў, сядзіць чалавек. Чалавек уважліва глядзеў на экран — але варта было Алежку паварушыцца, як гэты глядач зірнуў на іхнюю сонную пару і прыязна ўсьміхнуўся.

Твар чалавека быў такі знаёмы, што Алежка ажно вызваліў плячо ад Жэнінай галавы і схпіўся за сьпінку крэсла.

Зусім блізка ад іх, усяго за некалькі крэслаў, сядзеў той самы Жан-Батыст і ўсьміхаўся ім у паўзмку, як знаёмым.

На Жане-Батысту нават была тая самая куртка, у якой ён бегаў па начным горадзе ў пачатку фільму. У яго была тая самая фрызура — зблытанья чорныя валасы, якія падалі на высокі прыгожы лоб. І тая самая ўсьмешка, зь якой пэрсанаж размаўляў па тэлефоне!

«Зьдзіўленья? — ціха сказаў ім Жан-Батыст і пасунуўся бліжэй. Цяпер ён сядзеў каля Алежкі, і той адчуваў, як пахне мокрая куртка пэрсанажа. — Насамрэч нічога звышнатуральнага тут няма...»

Ён гаварыў на іх мове добра, але з выразным, нейкім вельмі прывабным акцэнтам.

«Гэта што, насамрэч — вы?» — сказала Жэня і паказала дзіцячым пальцам на экран.

«Гэта я, — сказаў Жан-Батыст. — Я выконваю галоўную ролю ў гэтым фільме. Вам падабаецца стужка? Здаецца, у нас з рэжысэрам выдатна атрымалася...»

«Мы ў захапленні, — прашаптала Жэня, зусім прачнуўшыся і ня зводзячы захопленых вачэй з актора. — Вельмі тонкае кіно... Ведаеце, мы любім такія, праўда, Алег?»

«Ага, — сказаў Алежка. — Ваш фільм такі незвычайны. Сапраўднае мастацтва. Файная апэратарская работа. А галоўны герой — проста супэр!»

Жан-Батыст усьміхнуўся:

«Добра, добра, ня трэба хлусіць. Я бачыў, як вы спалі. Гэта было сапраўды прыгожа. Двое цудоўных, сьвежых, таленавітых маладых людзей, поўных сілаў... У вашым узросьце я засынаў адразу ж, як толькі мне выпадала шчасьце заплюшчыць вочы. У маладосьці так шмат робіш — а пасьпець хочацца яшчэ больш! Здаецца, што ўсё жыцьцё наперадзе... Назіраць за вашым сном было ў тысячу разоў больш цікава, чым за гэтым нудоцьцем. Зрэшты, у фільме ёсьць неблагія сцэны. Аднак яны былі ў сярэдзіне, а дзеянне ўжо набліжаецца да фіналу. У сярэдзіне нам сее-тое ўдалося... Асабліва там, дзе яны пачынаюць разважаць пра жорсткасьць, а потым ідуць у заклад... Аднак усё гэта ўжо ня так важна».

«Але што вы тут робіце, у гэтым кінатэатры?» — спытала Жэня, якая міжволі таксама пачала гаварыць зь лёгкім акцэнтам. Нібы хацела спадабацца гэтаму замежнаму прыгажуну.

«О, нічога асаблівага, — сказаў, журботна падціснуўшы вусны, Жан-Батыст. — Я проста вандрую па розных краінах, дзе цяпер паказваюць наш фільм. І гляджу на рэакцыю людзей... Прыяжджаю, засяляюся ў гатэль, а ўвечары іду ў кіно і гляджу. Я прыходжу, калі фільм ужо ідзе, каб не прыцягваць увагі. Часам людзі бянтэжацца, калі бачаць у залі актора, за работай якога яны назіраюць на экране. Гледачы пачынаюць інакш успрымаць фільм. Зьяўляецца фальшывая павага, трохкі страху, прытупляецца ўвага да дзеі... Таму я хаваюся ў цёмнай залі. Але сёньня хавацца бессэнсоўна. Вы адзіныя, хто прыйшоў. Ведаеце што? Да канца фільму

яшчэ хвілін дваццаць. А вы — мае адзіныя глядачы. Я проста абавязаны падзякаваць вам. Давайце пакінем гэты халодны кінатэатр і завітаем у нейкую кавярню. Я запрашаю!»

Алежка і Жэня пераглянуліся. Зразумела, што Жэня не магла ўпусьціць такую нагоду пасядзець у кавярні з сапраўдным кінаакторам. Яны пагадзіліся і, ўзяўшыся з Жэняй за рукі, выйшлі з залі ўслед за высокім, доўгавалосым Жанам-Батыстам.

Кавярня была дарагая — і Алежка ўзрадаваўся, што яму не давядзецца плаціць за іх з Жэняй. Але адначасова ён адчуў, што сэрца ягонае сьціскаецца ад рэўнасьці. Рэўнасьць была спачатку ціхая, нібы нехта выпадкова закрануў струну на гітары ў цёмным пакоі. Але потым адгукнуліся іншыя струны, пагрозьліва прагудзеў бас. Зазвінелі талеркі. Рэўнасьць мацнела. Жэня глядзела толькі на Жана-Батыста, яна адкрыта любавалася ягоным нетутэйшым тварам, яна слухала толькі яго, а ён гаварыў лёгка, складна, стомлена, ягоны акцэнт быў такі чароўны, што ўсё, што б ён ні казаў, гучала разумна і цікава...

«А ўсё ж, Жан-Батыст, — спытала Жэня. — Пра што быў гэты фільм? Можаче расказаць, хаця б у агульных рысах? Я чытала анатацыю...»

«О, нічога цікавага, — сказаў Жан-Батыст, круцячы ў пальцах келіх. — Гэта фільм пра забойцу, апанаванага дэманамі. Ён вывучае жорсткасьць, ён філэзаф, звольнены з унівэрсытэту. Неяк ён сустракае сваю колішнюю студэнтку і пачынае весьці зь ёй размовы... Доўгія, нудныя размовы... Я ўжо сказаў, там ёсьць некалькі ўдалых сцэнаў. Вельмі натуралістычных. А ўвогуле карціна няўдалая. Цягучая і непераканаўчая... Сцэнар — поўная лухта...»

«Чаму ж вы пагадзіліся здымацца? — злосна спытаў Алежка, каб Жэня ўспомніла нарэшце пра яго існаваньне. — У такой лухце?»

«Цікавае пытаньне, — усміхнуўся Жан-Батыст. — Скажам так... Скажам так, рэжысэр зрабіў мне прапанову,

ад якой я ня мог адмовіцца. Ён — мой сябар. І ён паабяцаў мне поўную свабоду. Ён цэніць мой талент».

«А як жа сталася, што ваш фільм атрымаў столькі ўзнагародаў? — спытала Жэня і забрала сваю руку з Алежкавай. — Значыць, крытыкі ацанілі, а глядачы проста не гатовыя?»

«О, вы абазнаная ў кіно жанчына, як я пагляджу, — сказаў Жан-Батыст. — Ня верце крытыкам, дарагая Жэні. І ня верце ў аб'ектыўнасьць журы. Там усё куплена, ты мне, я табе...»

«Зразумела, — сказаў Алежка. Ён піў каву, ён не хацеў, каб гэты бяздарны актор паказваў сваю шчодрасьць, хоць Жан-Батыст прапанаваў ім замаўляць усё, што яны пажадаюць, ён заплаціць. — Ведаеце? Нам ужо пара ісьці. Дзякуем за размову, але транспарт...»

«Мэтро зачыняць толькі праз гадзіну, — павярнулася да яго Жэня. — Можам яшчэ пасядзецц, Алэг. Такая цікавая размова, а ты хочаш дамоў, да мамачкі?»

Жан-Батыст з усмешкай слухаў іх спрэчку.

«Не хвалойцеся, — сказаў ён. — Не хвалойцеся так, дарагі мой Алэг. Дзе вы жывяце, Жэня? О, я ведаю, гэта недалёка ад майго гатэлю. А вы, Алэг? Я выклічу таксі і адвяду вас абаіх. Спачатку вас, Алэг, а потым і мадэмуазэль. Вы ня супраць, Жэні?»

«Чаму б і не, — заявіла Жэня, адсоўваючыся ад Алега. — Ведаеце, Жан-Батыст, у нас проста ня так шмат грошай. Дакладней, у нас іх зусім няма».

«О, знаёмая сытуацыя, — засьмяяўся Жан-Батыст. — Калі я толькі пачынаў кар'еру, таксама быў бедны, як царкоўная мышка. У той час я часьцяком хадзіў па начным горадзе пехатою...»

«Вы як хочаце, а я пайду, — рашуча падняўся Алэг. — Добрай ночы! Прыемна было пазнаёміцца».

Нават не зірнуўшы на Жэню, ён выйшаў на дажджлівую вуліцу і пайшоў да мэтро. Потым спыніўся, зайшоў у начнік і купіў на ўсе грошы, якія заставаліся, бутэльку гарэлкі. «Пашпарт», — сказала прадавачка. Пашпарта ў яго

не было. «Ну добра, — махнула яна рукой. — Але наступным разам без пашпарта не прадам!»

Ён выпіў паўбутэлькі проста ў нейкім двары, спрабуючы заглушыць рэўнасьць. Але яна дзіўным чынам толькі яшчэ больш памацнела і прасілася на волю. Алег стрэльнуў у кагосьці цыгарэту і выкурыў палову, дзіка кашляючы пасьяля кожнай зацяжкі. А потым вярнуўся ў кавярню.

Ён пабачыў яшчэ з вуліцы, што ні Жэні, ні Жана-Батыста за столікам ужо не было. Але ўсё роўна ўваліўся, груба адпіхнуў афіцыянта і праверыў усе куты. Зазірнуў у прыбірально: у мужчынскую, потым у жаночую. Яны сышлі. Разам паехалі на таксі. Ён спусьціўся ў мэтро і паехаў дахаты.

Назаўтра яго разбудзіў званок тэлефона. Гэта была Жэніна маці. Жэня так і не зьявілася дома гэтай ноччу. Не зьявілася яна і на наступны дзень. Яе шукалі доўга, але так і не знайшлі. Алег вымушаны быў тысячу разоў расказваць, пры якіх абставінах ён бачыў яе апошні раз. Яго падазравалі, а потым перасталі. За гэты час ён палюбіў кіно не для ўсіх. Асабліва адзін фільм, высока ацэнены крытыкамі, але праігнараваны айчыннай публікай.

Ён глядзеў яго кожны дзень на сваім новым кампутары — і з кожным праглядам заўважаў усё больш дэталю. І вось аднойчы недзе ў глыбіні экрана Алег краем вока здолеў ухапіць тое, што мучыла яго ўжо даўно. На заднім пляне, асьветленым так цьмяна, што амаль нічога нельга было разабраць, у калідоры раптам, усяго на сэкунду, зьявіўся твар Жэні — амаль непазнавальны, пастарэлы, скрыўлены ад жаху і болю.

«Не падыходзь так блізка, звалішся», — сказаў я адразу ж, як скончыў чытаць, і паглядзеў на неба, якое нарэшце прасьвятлела і набыло пасьяля доўгіх непагодных дзён ружаваты красавіцкі колер.

Малы адсунуўся ад краю і зь цікавасьцю азірнуўся. Было відаць, што ён не чакаў ад мяне гэтых бацькоўскіх інтанацый. Але я толькі шматзначна закрыў ноўтбук і ўзяў са стала кавалак пірага.

Мы сядзелі на даху нашага абложанага дома, дзе была летняя тэраса — гэта была ідэя купца: чытаць сёньня тут; здаецца, ён хацеў паказаць *urbi et orbi*, што мы не баімся ні таго, ні другога, ні чумкі, ні злых, перапуджаных месьцічаў, ні мора, якое, кажуць, наступала на ўсю моц. Кажуць, напісаў я, бо інтэрнэт даўно не працаваў і мы атрымлівалі зьвесткі пра тое, што адбываецца за мурамі, толькі ад вярнага прыхільніка Маргусі, суседзкага садоўніка.

Пан Гланда з маёй дапамогаю выцягнуў на дах стол, дзе мы і павячэралі, выпіўшы пару бутэлек чырвонага сухога. Цяпер яны сядзелі перада мной, было халаднавата, і жонка купца хуталася ў цёмна-вішнёвы плед. Вецер разьвяваў цяжкія Маргусіны валасы — яна, відаць, крыўдала, што я ня стаў карыстацца яе гісторыяй і прыдумаў сваю. А я крыўдаваў на яе.

«І праўда, сынку, — сказаў купец. — Адыдзі ад краю. Гэта небяспечна».

«А калі мы пойдзем у горад? — спытаў сын купца. — Я што, больш ня буду хадзіць у школу?»

«Будзеш, — сказала жонка купца. — Абавязкова будзеш. Ты ж ня можаш усё жыццё гуляць з чыгункай і слухаць казкі».

«А што, — паціснуў плячыма малы. — Было б няблага».

«Што ж, казачнік, — сказаў купец. — Я бачу, ты трымаеш марку. Забаўная гісторыя. Я не магу сказаць, што ня чуў лепшых — але ідэя гэтай казкі даволі арыгінальная. Як жа даўно мы не былі ў кіно, дарагая. Давай сходзім на які-небудзь добры, стары фільм. Раней здымалі цікавае кіно... Я дагэтуль не магу спасьцігнуць, у чым рэч. У чым быў сакрэт тых фільмаў? Магчыма, у чалавечнасьці? А можа, у тым, што яны праходзілі больш строгі адбор? У тым, што

існавалі спецыяльныя камісіі з кампэтэнтных людзей, якія ацэньвалі кіно паводле мастацкасьці і таленту, а не паводле таго, наколькі хутка яно задурьць галаву простым людзям. Дарэчы, я таксама не прыхільнік кіно не для ўсіх, як назваў гэта наш дарагі аўтар. Занадта шмат прасторы для спекуляцый... Занадта шмат можна выдаць за мастацтва, прыкрываючыся псэўдаэлітарнай абгорткай і добра праведзенай рэкламай».

«Кіно — гэта перш за ўсё акторы, — сказала жонка купца. — Добры актор здольны выцягнуць нават самы кепскі фільм. А вась кепскаму рэжысэру нічога не дапаможа. Вось наша Маргуся... Я памятаю часы, калі служкі абклеівалі сьцены сваіх пакояў постэрамі з выявамі кіназорок. А цяпер... Маргуся, што вісіць на сьцяне твайго пакоя? І калі ты апошні раз была ў кіно? Мы ўсе ведаем, як маладыя служкі любяць кіно... Сьвет, у якім нічым не прыкметныя дзяўчаты дабіваюцца посьпеху і ўзносяцца да вяршыняў славы...»

«На сьцяне майго пакоя, пані, вісіць паліца з кнігамі, — сказала Маргуся. — Некалі пан купец і вы, пані, дарылі мне на дні народзінаў новыя кнігі з выдавецтва пана купца».

«Было такое... — летуценна сказаў купец. — Як бы я хацеў зараз апынуцца ў офісе. Там, дзе пахне сьвежымі вокладкамі, тытунём, віскі, будучымі грашыма і нагрэтым прынтэрам... Маргуся, ты мусіш схадзіць у кіно. Як толькі гэта ўсё скончыцца. Дарэчы, як табе новая гісторыя?»

«Яна цудоўная, — сказала Маргуся, уздыхнуўшы. — А больш я нічога не скажу».

«І ня трэба, — пагадзіўся купец. — Сынку, адыдзі ад краю. Усялякае можа здарыцца. Ты, відаць, і забыўся ўжо, як я вадзіў цябе ў кіно на дзіцячы сэанс. Гэта было так даўно... Табе спадабалася гісторыя?»

«Калі б нават і не спадабалася, — сказаў сын купца. — Якое гэта мае значэньне?»

«Мае значэньне... — рэхам адгукнулася жонка купца. — Як жа ты вырас за гэты месяц...»

І яны ўсе разам паглядзелі на мяне — нібы чакалі, што я зараз засну ад іх нясьпешных размоваў.

«Глядзіце, — сказаў пан Гланда. — У нас госьці».

Над садам завіс дрон. Штучная інсэкта з мэталёвым бляскам гула над дрэвамі, быццам прымервалася да пірага на стале, але не наважвалася падляцець бліжэй. Ад цела дрона адыходзілі ўверх і ўбок невялікія вусікі. А ягонае адзінае вока ўтаропілася на нас.

«Нехта просіцца да нас у кампанію, — сказаў купец. — Чуеш, казачнік, там, за брамай, таксама хочуць пачуць твае гісторыі. Пане Гланда, маеце пры сабе зброю?»

«А як жа, — сказаў пан Гланда. — Заўжды, пане гаспадару».

«Можаце адагнаць гэтую тварыну?»

Пан Гланда дастаў пісталет і прыцэліўся.

«Ура! — сказаў малы павіян і нарэшце адышоў ад краю тэрасы. — Давайце, пан Гланда».

Пан Гланда стрэліў, але прамахнуўся. Дрон, нібы насміхаючыся, падляцеў бліжэй і завіс над нашымі галавамі.

«А цяпер не страляйце, — распарадзіўся купец. — А то яшчэ патрапіце, і ён зваліцца нам на галовы. Ня будзем яго чапаць. Хто ведае, можа, у яго ўнутры выбухоўка. Давайце спусьцімся ўніз».

Мы сабралі ўсё са стала і рушылі па сходах у дом. Маргуся пайшла праверыць камэры відэаназіраньня — і мы пачулі раптам яе ўзрушаны голас.

«Там чалавек! — крыкнула яна. — У садзе ляжыць чалавек!»

Пан Гланда нахмурыўся і падбег да дзьвярэй. О, гэта ён умеў — рухацца, як паліцыянты ў фільмах. Мы падышлі да вокнаў — усе, апрача малога, бо маці забараніла яму глядзець.

«Выйдем і зірнем, што зь ім і адкуль ён узяўся».

Чалавек нерухома ляжаў у траве пад яшчэ соннай яблыняй. Пан Гланда, узяўшы яго на мушку, падышоў да гэтага цела і паварушыў яго нагой. Чалавек застагнаў.

«Здаецца, ён проста пералез праз агароджу, — сказаў купец. — Яго, відаць, добра дзеўбанула токам. Але ён жывы. Міласэрны Бог злітаваўся над ім, а значыць, варта і нам праявіць да гэтага небаракі трохі спагады. Аднясіце яго ў дом».

Я вызваўся дапамагчы пану Гланду — і мы разам узвалі гэтага няшчаснага на садовы вазок і пацягнулі ў дом. Перабегчыка паклалі на канапу — і Маргуся прыбегла, адкрываючы на хаду аптэчку. Наш госьць быў жывы — і гэта чамусьці так узрадавала нас усіх, што мы загаманілі ўсе разам, нібы сустрэлі старога знаёмага.

«Дайце яму брэндзі!» — сказаў пан Гланда.

«Лепш у зубы, — сказаў купец. — Адразу ачуняе і зразумее, што ня варта было лезыці на чужую тэрыторыю!»

«Можа, ён прынёс нам навіны?» — сказала жонка купца.

«Або ультыматум», — сказаў я.

«А хто гэта?» — спытаў малы, а Маргуся адагнала нас:

«Ён будзе жыць, але ў яго шок! Давайце пакладзем яго ў пакоі наверху і дамо ачуняць. Калі Міласэрны Бог ня даў яму памерці адзін раз, дык можа, зноў выявіць сваю літасць».

Мы зацягнулі яго наверх, у пусты пакойчык недалёка ад майго. А самі селі ў гасьцёўні, пакінуўшы госьця пад наглядкам Маргусі.

«Я ня ведаю, хто гэта, — прамовіў купец. — Пане Гланда, што вы можаце сказаць пра гэтага чалавека? Зь якімі намерамі ён пранік у дом і ці належыць ён да культурных грамадзянаў?»

«Ня ведаю, — сказаў пан Гланда. — Я першы раз яго бачу. Але, здаецца мне, ён меў да нас сур'ёзную справу, калі рызыкнуў жыццём, каб прабрацца сюды».

НАПРЫКЛАД, АРКАДЗЬ

Назавем яго, напрыклад, Аркадзь. Хоць насамрэч ён меў іншае імя, але хіба маюць значэньне імёны, якія даюць людзям бацькі, калі гісторыя, калі ёй заманецца, бярэ нас у свае лябірынты зь любымі імёнамі, нават самымі немілагучнымі? Нават зь мянушкамі.

У дзяцінстве Аркадзь таксама меў мянушку. Пісарчук — так яго звалі ў школе тыя, хто ненавідзеў паперу, асадкі, алоўкі і ўсе тыя чортавы выдумкі, што адцягваюць здаровае чалавечае патомства ад галоўнай мэты: шчасьця ў асабістым і сямейным жыцьці. Пісарчук — крычалі яму на вуліцы і ў школьнай разьдзявальні. Пісарчук! Аркадзь ведаў, кім ён хоча быць. А зрабіўся кімсьці зусім іншым.

Пакінуўшы школу, ён зьмяніў шмат заняткаў. Ён быў салдатам, студэнтам, статыстам, стылістам. Ён быў садоўнікам, садыстам, судзьдзём у конкурсах прыгажосьці і супернікам у спарынгах па боксе. Ён быў кіроўцам, кіраўніком фірмы з абмежаванай адказнасьцю, кікбаксёрам і каратыстам, кілбасьнікам і кастаправам. Ён працаваў вяртаўніком і санітарам у вар’ятні, віначэрпіем, валянтэрам і вышыбалам. Але марыў толькі пра тое, як напіша аднойчы кнігу гісторый і зробіцца Аўтарам. Аркадзь быў пэўны, што ўсё перажытае ім вартае таго, каб быць апісаным у прыгожых і важкіх словах. Яму здавалася, што вось яно,

блізкае і бліскучае: ён проста апіша сваё нядоўгае, насычанае падзеямі жыццё — і колішні Пісарчук ператворыцца ў Пісьменьніка.

І аднойчы момант насыеў. Аркадзь развёўся з жонкай, звольніўся з працы, купіў недарагі ноўтбук, зняў пакой у старой бабкі, што жыла ў прыватным сэктары недзе каля Вагоннага заводу — і пачаў апісваць сваё жыццё.

Гэта мелася быць кніга з трыццаці гісторый. І кожная гісторыя мелася быць успамінам пра нейкі пэрыяд кароткай Аркадзевай кар’еры. Аркадзь плянаваў напісаць пра тое, як ён працаваў кіроўцам, садоўнікам, кікбаксёрам, статыстам, студэнтам, салдатам, санітарам і гэтак далей, і да т. п., эт цэтэра, цымус, цырк на дроце і цытаты. Аркадзь працаваў штодня, з ранку да вечара — і часам яму здавалася, што кніга будзе найвялікшай сярод напісаных майстрамі гісторый, а часам — што кнігу нельга нікому паказваць, настолькі яна слабая, убогая і нецікавая.

Ён раздвоіўся. З раніцы ён быў Пісьменьнік, горды за сваю працу, а ўвечары — Пісарчук, які паныла перачытваў напісанае і разважаў толькі пра тое, выдаліць яму распухлы файл з кнігай або захаваць на ўсялякі, каб яшчэ раз перачытаць перад сьмерцю. Зь цягам часу Аркадзю стала ясна: яму патрэбны хтосьці, хто зірне на ягоную працу ўважлівымі староньнімі вачыма і падтрымае — або не падтрымае ягоных памкненьняў. Хтосьці, хто вырашыць ягоны лёс.

Такі чалавек знайшоўся. Гэта была жанчына, якая кахала Аркадзя ўжо даўно, а ён не зьвяртаў на яе ўвагі. Яна прачытала ягоную кнігу і вырашыла, што трэба падтрымаць апантанага пісаньнем мужчыну, які паміраў ад самоты. Не, кніга ёй не сказаць каб спадабалася — але яна пахваліла Аркадзя. Пішы! — сказала яна. Табе трэба пісаць, у цябе файна выходзіць. І Аркадзь скончыў кнігу. Трэба было знайсці выдавецтва — і зрабіць апошні крок да мэты.

У прызначаны дзень ён прыйшоў у офіс самага вядомага выдаўца ў горадзе. У спартовай торбе Аркадзя ляжаў рука-

піс ягонаі кнігі гісторый. У торбе ляжала ўсё ягонае жыцьцё — а торба ўсё роўна выглядала пустой, поўнай паветра, не занятай нічым прасторы і парожніх кішэняў.

Ён не пабачыў выдаўца, той быў у ад'ездзе. Аркадзя сустрэла нейкая непрыветная рэдактарка. Яна ўзяла рукапіс і сказала, што чарга вялікая. Трэба пачакаць некалькі месяцаў. Аркадзь кіўнуў і выйшаў з пустой торбай на плячы.

Грошы канчаліся. Некалькі месяцаў цягнуліся так доўга, што Аркадзю здавалася, мінула некалькі гадоў. Ён патраціў усе грошы, якія ў яго заставаліся, і жыў у доўг. Вечарамі ён перачытваў сваю кнігу — і ўвесь час знаходзіў месцы, якія можна было паправіць. Неўзабаве яму ўжо здавалася, што ўсю кнігу варта перапісаць. І ён узяўся перапісваць — ды толькі перапісаўшы, ён перачытаў тое, што атрымалася, і падумаў, што і гэты варыянт можна было б зрабіць лепшым. Адкуль яму было ведаць, беднаму Аркадзю, што не існуе дасканалых тэкстаў, што кожны тэкст можна перапісваць да бясконцасці — і што адной з найважнейшых якасцяў аўтара ёсць уменне паставіць кропку і працаваць над новай кнігай.

Дзень, калі выдавецтва абяцала даць яму адказ, набліжаўся. Аркадзь кінуў перапісваць кнігу. Ён ня мог больш ні есці, ні спаць, ні бачыць тую, якая падтрымала яго — гэтая жанчына раздражняла Аркадзя. І вось дзень надышоў. Аркадзь прыехаў у выдавецтва; сакратарка сказала, што выдавец хоча пагаварыць зь ім сам-насам.

«Я прачытаў ваш рукапіс, — сказаў выдавец. — Я бачу, што вы любіце пісаць. Я адчуваю, што гэта для вас — найважнейшы занятак у сьвеце».

«О так, пане выдавец, — сказаў Аркадзь. — Я зьмяніў шмат заняткаў за сваё кароткае жыцьцё, але ніводзін зь іх не прыносіў мне такой асалоды».

Выдавец падышоў да акна і задумаўся.

«Бачыце вунь той шматпавярховік? — сказаў выдавец. — Там, далёка ад нас, і ўсё ж так блізка? На апошнім паверсе ёсць кавярня пад назваю “Так”?»

«Бачу, — прамовіў Аркадзь. — Я добра бачу гэты дом, яго немагчыма не пабачыць, бо ён самы высокі ў горадзе».

«Бывалі там?» — задумліва спытаў выдавец, адварнуўшыся ад Аркадзя.

«Не, пане выдавец, — сказаў Аркадзь. — Ніколі. Я ведаю, што там дорага. Я ведаю, што людзі, якія п'юць там каву, глядзелі б на мяне як на чужака».

«У гэтай кавярні мы падпісваем дамовы з аўтарамі, — сказаў выдавец. — Такая ў нас традыцыя. Вы маеце рацыю, там дорага і часьцей за ўсё там сустракаюцца людзі, якія ведаюць адно аднаго. Але часам там можна пабачыць і зусім новыя твары. Усё некалі бывае ўпершыню».

«Гэта праўда, — сказаў Аркадзь. — У пэўным сэнсе мая кніга якраз пра гэта».

«Як я ўжо сказаў, я пачытаў ваш рукапіс, — цяпер выдавец глядзеў Аркадзю проста ў твар. — Вы любіце словы. Вы аддаецеся ім напоўніцу. Вы гатовыя вучыцца і ўмеце складваць словы так, што яны выглядаюць як салдаты ў шыхце. Але я не магу запрасіць вас у кавярню на апошнім паверсе таго шматпавярховіка. А кавярні пад назваю “Не” ў горадзе не існуе. Адкрыце такую, гэта добрая ідэя. І гэта адзінае супрацоўніцтва, якое я магу вам прапанаваць».

«Значыць, вам не спадабалася мая кніга?» — спытаў Аркадзь, адчуваючы ў горле вялікі і горкі камяк.

«У вашай кнізе шмат праўдзівых гісторый, — сказаў выдавец. — Але ў ёй няма таго, для чаго людзі дагэтуль не знайшлі дакладнага азначэння. Можна называць гэта талентам, можна — агнём, можна — болем, можна — зьнічкаю... А можна — вар'яцтвам. Вы працавалі ў вар'ятні санітарам?»

«Так», — сказаў Аркадзь.

«Ведаеце, чым вы займаліся? Вы дапамагалі вялікім кнігам застацца ў галовах тых, хто іх прыдумаў. Вы гасілі чужы агонь і ўтаймоўвалі боль, які мог бы зрабіцца словамі. Але я не вінавачу вас. Вы былі нармальным чалавекам

і сумленна працавалі дзеля грамадства і дабрабыту. Вы думалі, што шукалі сябе, а насамрэч даўно знайшлі. Навошта вам было пісаць сваю кнігу? Чаго вам не хапала?»

«Я думаў, што гэта ад Бога...» — сказаў Аркадзь.

«Ад Бога нам даецца воля да жыцця і інстынкт самазахавання, — строга сказаў выдавец. — А пісаць кнігі — гэта не ад Бога, гэта сьвядомы выбар. Пісаць — гэта ня вашае, дарагі Аркадзю... Чаму б вам зноў не заняцца боксам, садоўніцтвам, транспартнымі паслугамі? Чаму б зноў не пачаць сумленна працаваць — і перастаць цешыць сябе марамі пра тое, што вам ня дадзена Міласэрным Богам? Бо гэта насамрэч Божая міласць — ня даць вам пакутаў аўтара, зьберагчы ваша здароўе і вашу душу? Бог ратуе вас ад беднасьці, хваробаў і самоты, даючы ў рукі ўсё, апрача пісьма...»

«Значыць, вы ня выдасьце маю кнігу?» — спытаў Аркадзь і сьціснуў кулак.

«Чаму ж, магу, — сказаў выдавец. — За вашыя грошы. Мы можам зараз жа скласьці калькуляцыю. Вы як хочаце: у цвёрдай вокладцы, з ілюстрацыямі — або ў мяккай і без выкрутасаў? Наша выдавецтва гарантуе вам выдаць ваш опус у тэрмін згодна з дамовай — адразу ж, як толькі вы пераведзяце на наш рахунак неабходную суму».

«Я пашукаю іншага выдаўца», — сказаў Аркадзь.

«Паверце, — усміхнуўся выдавец. — Кожны мой калега скажа вам тое самае. Магчыма, больш абцякальна і больш лісьліва, але вам адмовяць паўсюль, куды б вы ні прыйшлі».

Аркадзь разьвярнуўся і пайшоў да дзьвярэй. Ён нават не забраў рукапіс. Ён ужо хацеў бразнуць дзьвярыма, не разьвітаўшыся, але яго спыніў голас выдаўца:

«Паслухайце... Я так разумею, вам цяжка жывецца з таго часу, як вы заняліся сваёй кнігай. Зараз вы выйдзеце з офісу і будзеце пакутліва думаць, што рабіць. Скончыць жыцьцё самагубствам або даць абвестку пра пошук

працы. Бацыла пісьма ўжо жыве ў вас унутры, вы ўжо ня знойдзеце спакою, што б ні вырашылі цяпер. У мяне да вас прапанова... Вы чалавек, які валодае шмат якімі навыкамі — а да таго ж яшчэ і досыць культурны. Вы любіце літаратуру, вы начытаны і ветлівы, а яшчэ сумленны і цалкам прадстаўнічага выгляду. Мне патрэбны слуга... Нядаўна я пабудоваў дом у прэстыжным раёне, вялікі дом з садам і тэрасай на даху. У мяне ўжо ёсьць служба, маладая дзяўчына. Але патрэбны чалавек, які зможа за добрую плату працаваць у мяне садоўнікам, вартаўніком і кіроўцам. І я бачу, што лепшага слугу за вас мне не знайсьці. Пагаджайцеся. У вольны час мы з вамі будзем абмяркоўваць прыгожае пісьменства. У вас будуць грошы і прыстойнае жылло, а да таго ж магчымасьць жыць побач зь літаратурай і кнігамі».

«Ведаеце, хто вы?» — крыкнуў Аркадзь.

«Хто ж?» — падняў на яго густыя бровы гэты дзялок.

«Вы — звычайны купец!» — сказаў Аркадзь і сплюнуў.

Ён راشуча выйшаў з кабінэта. Крыўда душыла яго. Ён выскачыў на вуліцу, кінуўся ў парк, знайшоў тоўстае дрэва — і малаціў па ім кулакамі, пакуль ня збіў іх да крыві.

А потым вярнуўся ў офіс і пагадзіўся на прапанову.

У доме купца жыла ягоная сям'я і служба, якую звалі Маруся. Купец сам правёў Аркадзя па доме, знаёмячы з усімі яго жыхарамі. Жонка купца, хударлявая, з вузкім тварам і вечнай электроннай цыгарэтай у нэрвовых пальцах... Яна была падобная да паэткі, якая кінула пісаць. Сын купца, хлопец няпэўнага ўзросту, капрызьлівы, разбэшчаны і ўладны. Дачка купца, ужо амаль дарослая, але хворая на тое дзіўнае, бяскрыўднае і шумлівае вар'яцтва, якое напаўняе шкадаваньнем нават самае чэрствае сэрца... Яе не паказвалі гасьцям, яна вучылася дома пад наглядом Марусі. Адночы яна выскачыла ў гасьцёўню падчас вячэры купца з адным зь ягоных партнэраў — і Аркадзю давялося дапамагаць Марусі зацягнуць яе назад у пакой, бо яна і хвіліны

не магла пасядзець спакойна і прамаўляла дзіўныя фразы, якія палохалі госьця.

Аркадзь меў магчымасьць зазіраць у кожны куток дома; купец цаніў яго навыкі і вернасьць і часта запрашаў да стала абмеркаваць навіны кнігавыдавецтва. І толькі адно месца ў доме заставалася для яго загадкаю. Калідор на падземным узроўні канчаўся дзвьярыма, якія ён ніколі не адчыняў, бо ніхто ня ведаў, куды падзеўся ключ. Калі Аркадзь запытаўся ў купца, што там, за гэтымі дзвьярыма, купец сказаў, што нічога цікавага, розны дарагі сэргу стары гломазд, а ключ згубіўся. Купец параіў Аркадзю не хвалявацца і займацца сваімі абавязкамі. Вядома, Аркадзя зацікавілі дзверы ў тым калідоры. Ён спрабаваў знайсці ключ, але так і ня змог.

Начамі ён пісаў. Пісаў, усё яшчэ спадзеючыся знайсці патрэбную зьнічку, адшукаць у сабе схаваны дар. Часам ён паказваў Марусі тое, што ў яго выйшла, але яна, чырваняючы, казала яму праўду. «Прабач, але гэта ня тое, ня тое...» Ён даў ёй рукапіс сваёй кнігі — і яна плакала, уяўляючы сабе, праз што ён прайшоў, марачы зрабіцца Аўтарам. Яна разумела і шкадавала яго. А ён усё больш злаваўся на лёс.

Аднойчы, калі купца не было дома, жонка паехала да сяброўкі, сын быў у школе, а Маруся выйшла на рынак, Аркадзь зайшоў у пакой дачкі гаспадара. Ён ведаў, што ключ мусіць быць там. Бо Аркадзь абшукаў увесь дом — і толькі пакой гэтай дзяўчыны заставаўся недасьледаваным. Усьміхаючыся ёй, ён пачаў шукаць. Ключа нідзе не было. А потым дзяўчына падышла да Аркадзя і зьняла з шыі тое, што ён так доўга ня мог знайсці. Ключ ад тых самых дзвьярэй.

Аркадзь паказаў пальцам, каб дачка гаспадара сядзела ціха. А сам кінуўся да заповітных дзвьярэй і адмакнуў іх. Тое, што ён пабачыў, напоўніла ягонае сэрга нянавісьцю. Ён так і думаў. Ён бачыў гэта ў самых жahlівых фантазіях. Там, у таемным пакоі, ляжалі рукапісы вядомых Аўтараў. Усе яны былі няздарныя, спрэс пакрэсьленыя чырвоным,

з пазнакамі, зробленымі невядомай рукой: «Нічога ня варта», «Лухта!», «Абы-што», «Адмовіць». А побач былі распрацаваныя пляны рэкламных кампаній — як зрабіць так, каб ператварыць няздараў у зорак прыгожага пісьменства. Тут былі рэцэпты, якія сваёй дакладнасьцю не саступалі мэдычным: як зрабіць драматурга з таго, хто нічога не разумее ў драме, як зьяпіць паэта з чалавека, які ня меў ні голасу, ні слыху, як выгадаваць пасьпяховага раманіста з няздары і ідыёта. У кожнага зь іх была тэчка — ягоная асабістая справа. Паперы, якія сьведчылі, што ўся вядомасьць і ўвесь аўтарытэт тых Аўтараў — проста па-майстэрску разьдзьмутыя мыльныя бурбалкі...

Аркадзь здагадваўся. Аркадзь ведаў! Аркадзь быў пэўны, што справа зусім ня ў нейкіх там зьнічках і вар'ятах, ні ў болю, ні ў таленце... Ён зачыніў пакой і вярнуў ключ на шыю дачцэ купца. Ён зрабіў выгляд, што нічога не адбылося. А потым у доме зьянацку зьявіўся ён.

Вінавайца.

Вінавайца пазычыў у купца грошы, дзесяць тысяч. І не вярнуў. І цяпер ён пасяліўся ў іхнім вялікім доме і адпрацоўваў пазыку, прыдумляючы штодня па гісторыі і расказваючы ім пасья вячэры. Аркадзь стаяў у дзьвярах і слухаў. Ён слухаў, і ў душы ягонай віравала нянавісьць. Бо гісторыі былі... Так сабе. Пасрэдняя гісторыйкі, у якіх не было ні кроплі праўды. У іх не было нават праўдападабенства. Гэта былі казкі, казачкі... Суцэльная літаратуршчына. Калі б нехта сказаў Аркадзю, што ён мусіць прыдумляць такія цягам месяца, кожны вечар, Аркадзь бы толькі засьмяяўся, бо нельга было паставіць перад ім задачы лягчэйшай за такую забаўку. Пасья кожнага чытаньня ён прачытваў у сваёй будцы ўласныя тэксты — і пасья мармытаньня вінавайцы гэтыя жыцьцёвыя, поўныя чалавечых жарсыцяў гісторыі падаваліся яму геніяльнымі.

Ён пачаў змаганьне. Некалькі разоў ён прасіў вінавайцу здацца і пакінуць дом, бо слухаць яго было невыносна,

а купец разам з усёй сваёй сям'ёй расхвальваў убогія гісторыі іх госьця. Нават Маруся была ад іх у захапленні, і Аркадзь не разумеў: чаму? Ён збіў вінавайцу ў цёмным калідоры — але і гэта не дапамагло. Вінавайца заставаўся ў доме, прыдумляў казку за казкай і, здаецца, вырашыў давесці справу да пераможнага канца.

Аркадзь вырашыў, што прыйшоў час дзейнічаць інакш. І аднойчы, адвозячы купца ў офіс, сказаў яму праўду. Пра тое, што ён, Аркадзь, адкрыў таямніцу дзв'ярэй унізе і таямніцу ўсяго выдавецтва. Аркадзь разумеў, што гэта шантаж. Але ён ведаў, што гэта апошняя магчымасць паўплываць на купца.

Купец спужаўся і паабяцаў падумаць. Яны дамовіліся, што вінавайца яшчэ трохі пажыве ў доме — а потым купец абвесьціць, што казкі яму не падабаюцца, і выганіць нахабу і няздару. Яны нават дамовіліся, што платай за маўчаньне Аркадзя будзе ягоная кніга. Аркадзь ужо ўяўляў сабе, як ён падымаецца ў ліфце на самы высокі паверх кавярні «Так».

Аднойчы яму пазванілі. Сям'я якраз павячэрала і слухала новую казку вінавайцы. Усе слухалі яе з такім захапленнем, што не заўважылі, як Аркадзь выйшаў у калідор адказаць на тэлефанаваньне. «Зараз жа прыяжджайце ў кавярню «Так», — сказаў голас у трубцы. — Ведаеце, дзе гэта? З вамі гаворыць супрацоўнік выдавецтва. Паперы ўжо гатовыя».

Аркадзь выйшаў у двор. У вокнах ён бачыў, як уся сям'я слухае трызьненне вінавайцы, які схіліўся над ноўтбукам. Аркадзь сеў у машыну і паляцеў па вечаровых вуліцах. Празь дзесяць хвілін ён ужо падымаўся ў ліфце на апошні паверх самага высокага ў горадзе шматпавярховіка. Супрацоўнік выдавецтва сустрэў яго.

«Маё прозьвішча Лямбда, — сказаў ён, папраўляючы модны шалік. — Я працую на выдаўца ўжо даўно. Праходзьце сюды».

Яны выйшлі на балькон.

«Дзе ж дамова?» — спытаў Аркадзь.

«О, не сьпяшайцеся, — сказаў пан Лямбда. — Спачатку вып'ем кавы, а калі падпішам — шампанскага. Давайце лепш палюбуемся цудоўным вечарам... Адсюль адкрываецца такі від... Здаецца нават, што можна пабачыць мора...»

Аркадзь міжволі зірнуў на горад. І тады моцныя рукі штурхнулі яго — так, што ён паляцеў у цемру. А потым да дома купца пад'ехала машына. Трое ў плашчах адчынілі браму ключамі Аркадзя і завалаклі яго ў двор, дзе кінулі ў траву. А самі выйшлі і ўселіся ў машыну непадалёку. Пан Лямбда нецярпліва глядзеў на гадзіннік. Яны чакалі канца новай гісторыі ад няздарнага вінавайцы. І званка з гэтага праклятага дома, які хаваўся ў цемры за надзейнай чорнаю брамай.

Я дачытаў гісторыю і пашкадаваў, што не нашу акулераў. Мне хацелася б зірнуць на іх строга, як судзьдзя на абвінавачаных. Але нічым не прыкрытыя чалавечыя вочы толькі і ўмеюць, што гуляць у тэатр і трымаць удар.

Эфэкт, трэба сказаць, быў мацнейшы, чым я чакаў. Купец ускочыў і падбег да мяне. Я ня быў пэўны, што ён зараз зробіць: укленьчыць або зьвездане мяне па пысе. Ён абраў нешта сярэдняе.

«Гэта што яшчэ такое? — крыкнуў ён, нахіліўшыся і праціраючы мне кулаком шчаку, быццам клапаціўся пра мой зьнешні выгляд, але не хацеў запэцкацца. — Гэта што яшчэ такое, а, казачніку? Што за лухта! Я ледзь стрымаўся, каб даслухаць, мне ўсё здавалася, што напрыканцы ты кінеш сваю дурату і ператворыш сваю нікчэмную гісторыю ў камэдыю. І мы ўсе пасьмяямся! Нам вельмі не хапае цяпер сьмеху, нармальнага чалавечага сьмеху. Разумееш, ты, віна-

вайца? Проста скрывіць вусны ў грывасе, ад якой па целе ідуць прыемныя дрыжыкі! І мяняецца гарманальны фон! А што зробіў ты? Ты выставіў нас ня проста дурнямі, але забойцамі! Забойцамі, махлярамі, нейкімі прэтэнцыёзнымі злачынцамі, маньякамі і балбатунамі!»

«Я ніколі не пісала вершаў, — пахітала галавой жонка купца. — Што да астатняга... Здаецца, наш госьць трошкі загуляўся. Ён меў поўнае права пасьмяяцца з нас, бо і мы дазвалялі сабе нешта падобнае ў дачыненні да яго асобы. Але зрабіць пэрсанажам сваёй хлусьлівай гісторыі беднага Артэміюша... Гэта ўжо занадта...»

«Я думаю, наш аўтар вырашыў, што ён дэтэктыў, — хіхкнуў пан Гланда, але я бачыў, як ён перапужаўся. — Пан аўтар думае, што напаў на сьлед... Забаўна, забаўна. Значыць, я пан Лямбда? І гэта я завабіў Артэміюша на дах самага высокага ў горадзе будынку? І гэта я быў у змове з панам купцом яшчэ да таго, як зь ім пазнаёміўся? Пане аўтар, гэта сьмешна. Брава, брава...»

«Маргуся! — павярнуўся купец да служкі. — Вось вы, Маргуся... Вы таксама пазналі сябе ў гэтай гніюсай казцы? І вы прамаўчыце?»

«Што да мяне, пане гаспадару, — сказала Маргуся, хваючы позірк, — дык мне няма на што наракаць. Казачнік напісаў праўду. Артэміюш дзяліўся са мной плёнам сваёй творчасці. І я казала яму, што гэта слаба. І я сапраўды шкадавала яго. Я лічыла яго няшчасным, апантаным чалавекам. Зусім ня злым, але апантаным дэманамі помсты. Помста — такое разбуральнае пачуцьцё. Але я зусім не лічу, што пан аўтар напісаў праўду. Я хачу абараніць яго. Ён проста спрабуе разабрацца ў тым, што адбываецца. Мы ня кажам яму нічога, вась ён і ўзяў ініцыятыву на сябе. І праводзіць сьледства сваімі сіламі, як умее, з дапамогай мастацкага слова. Прабачце маё нахабства, служкі ня мусяць раіць гаспадарам, але мне здаецца, наш доўг — дараваць госьцю і дазволіць яму трошкі творчай свабоды...»

«Хто ж яму не дае! — зноў крыкнуў купец. — Ён пісаў што захоча. Мы цярпелі. Мы пляскалі. Мы дазвалялі яму ўсё. Ён парушаў усе законы і рабіў рызыкаўныя намёкі, ён лез у нашае слаўнае мінулае, нібы да сябе ў ложка. Але што гэта такое? Што за хлусьня пра маю сям'ю? І пра тых, хто дарагі мне? Пра маіх слуг і калегаў?»

«Але тата, — зьнянацку заявіў сын купца з падлогі. — Тая кавярня “Так”... Яна ж існуе! Ты сам вадзіў мяне туды, і я еў марозіва, пакуль ты падпісваў дамовы!»

Купец агломшана зірнуў на сына і зьняможана ўпаў у фатэль.

«Ну добра, — сказаў ён. — Добра! Частка з таго, да чаго дадумаўся наш аўтар, праўда. Я не спрачаюся. Слуга і праўда да пісаў. Ён і праўда лічыў сябе вялікім аўтарам. Ён і праўда прыходзіў да мяне з рукапісам, але я адмовіў яму і прапанаваў працу слугой у маім доме. Добра! Але тое, што мы забілі Артэміюша... Тое, што ён шантажаваў мяне... Гэта паклёп!»

«Супакойцеся, пане гаспадару, — сказаў я. — Гэта мастацкая проза. Выдуманая мной рэальнасьць. У ёй ня можа быць паклёпу. Вы — не купец з казкі, ваша жонка — не ягонная, Маргуся — не Маруся, пан Лямбда — ня пан Гланда, ваш сын — ня ваш, а Аркадзь — зусім не Артэміюш. Мушу прызнацца, што пан Гланда і Маргуся мелі рацыю. Я проста спрабую скеміць, што адбываецца. А паколькі ніякіх іншых сродкаў, чым словы і фантазія, у мяне няма...»

«Як нехта мог скінуць Артэміюша з даху кавярні? — спытаў пан Гланда. — Там жа процьма людзей. Усе пабачылі б гэтае злачынства і выклікалі б паліцыю».

«Так, — спакойна сказаў я. — Але ў горадзе неспакойна. З нататак Артэміюша вынікае, што ён быў там, у кавярні, некалькі разоў. Як целаахоўнік пры нашым гаспадары. І, паводле нататак, людзей там не было. Кавярня была пустая! Пасьля таго, як па горадзе разышліся чуткі пра чуму, ніхто ўжо ня ходзіць у месцы, дзе бывае шмат людзей. Рызыка заразіцца там у тысячу разоў вышэйшая. І толькі наш гаспадар

дэманструе надзвычайную адвагу і запрашае дзелавых партнэраў туды! Ды там нават афіцыянтаў няма, усе разьбегліся!»

«Ты прачытаў нататкі Артэміюша? — спытаў купец. — О Міласэрны Бог. Табе зусім нельга давяраць, ты хітрун і хлус!»

«Я казачнік, — сьціпла сказаў я. — Нават мудрыя людзі мінулага ўжо здагадваліся, што нельга верыць тым, хто расказвае казкі. Хітрасьць і падман — мая прафэсія. Але ня проста хітрасьць, а хітрасьць слова, і ня проста падман — а мастацтва тонкага і стылёвага падману тых, хто плаціць за гэта грошы! Памятаеце, як у Сярэднявеччы ў адной з эўрапейскіх краін існаваў закон. Калі нехта пакрыўдзіць вандроўнага трубадура, трубадур можа ў якасьці кампэнсацыі ўдарыць цень свайго крыўдзіцеля? Толькі цень — бо той, хто яго пакрыўдзіў, пакрыўдзіў усяго толькі адбітак...»

«Які хітрун, — паўтарыў купец. — Добра, я ўжо крыху супакоіўся. Ведаў бы ты, вінавайца, як далёка ты адышоў ад ісьціны, нават наблізіўшыся да яе ўсутыч. Але я не магу даўмецца — чаму вы ўсе прычапіліся да тых дзвьярэй унізе? Яны сапраўды хвалююць вашу фантазію? Чорт, ведаў бы — замураваў бы іх так, каб нікому і ў галаву не прыйшло там нешта шукаць... Спачатку Маргуса ўсё мучыла мяне распытамі, потым няшчасны Артэміюш залез туды ў маю адсутнасць, а цяпер і ты, казачнік, панапрыдумляў немаведама чаго!»

«Дык раскажыце нам, што за імі, — папрасіў я, адчуўшы, што гэта найлепшы момант для гэткае просьбы. — І ўсё высьветліцца».

«Усё? — усклікнуў купец. — Каб жа ж... Усяго ня ведаю нават я. Добра. Хадземце ўніз. Я адчыню вам тыя клятыя дзверы, і вы пабачыце, што там няма нічога цікавага. Ня проста няма ніякіх бязглуздых дасье або нейкіх шкільетаў, а наогул — нічога вартага ўвагі!»

Мы пайшлі за ім праз калідор, спусьціліся ўніз, купец завітаў у пакой Руткі, сказаўшы пачакаць нам перад дзвьярыма, а потым зьявіўся з ключом у руках.

«Чорт ведае што, — сказаў ён. — Поўны дом вар'ятаў!»

Купец адчыніў дзьверы і, зларадна разьвёўшы ў бакі рукі, запрасіў нас увайсці.

У прасторным паўцёмным пакоі стаялі, пакрытыя пылам, рознага памеру апараты, машыны, кампутары, скрыні, шафы...

«Вось, — абвёў купец рукой таямнічы пакой і красамоўна чхнуў. — Глядзіце самі. Прынтэры, сканэры, ЭВМ... Старыя сьведкі майго творчага шляху. Я пачынаў зь імі сваю кар'еру, а выкінуць шкада. Таму я распарадзіўся перавезьці іх сюды. Я культуртрэгер, але і ў мяне ёсьць свае маленькія амбіцыі. Я мару пра тое, што некалі тут будзе музэй майго выдавецкага дому. І кожны ахвотны зможа пабачыць, з чаго ўсё пачыналася... Калі нават усё супакоіцца, чуткі сыціхнуць, а бунт вытхнецца, нібы старое шампанскае, я выдам усе тыя кнігі, што дазволіць мне Міласэрны Бог і патрабуе ад мяне наш Справядлівы Лад, і сыду на пакой — а ўдзячныя чытачы будуць прыходзіць сюды і разважаць пра тое, якая гэта дзіўная рэч — час, і як прыгожа дзеліцца ён на эпохі... Задаволены, мой дарагі вінавайца? Можаш выкінуць з галавы свае сьмелыя вэрсіі. Усё значна прасьцей — і павер, да таго дня, як тут адкрыецца музэй, засталася вельмі мала. Вокам міргнуць не пасьпееш! А калі музэй адкрыецца, мы будзем жыць у новым доме, каля мора: я, мая дарагая жонка, Рутка і стары слуга...»

«Я не хачу жыць каля мора, — сказаў пан Гланда. — У мяне такое здароўе, якому лепш пасуе кантынэнтальны клімат».

«Я ўлічу гэта, пане Гланда», — сказаў купец, і мы выйшлі ў калідор. Купец паказаў нам, каб мы пачакалі, і накіраваўся ў пакой Руткі.

«Дык ключ усё ж у дачкі, — сказаў я. — Я ня думаў, што ўгадаў так шмат...»

«Ідзі са мной, — сказаў купец. — Давай, хадзі сюды».

Я зайшоў у пакой. Купец паклікаў Рутку — і яна звалілася аднекуль зь неба, як малпа. Купец павесіў ключ ёй на шыю.

«Раней ключ быў у іншым месцы, — сказаў ён досыць кпліва. — Але калі табе так карціць лічыць сябе празорцам — калі ласка. Можаш узяць яго ў любы момант. Калі зможаш...»

І ён усміхнуўся, паказваючы мне, што з гэтага моманту нашыя стасункі незваротна змяніліся. Ён больш не сымпатызаваў мне — цяпер я быў для яго нязручнай і чужой асобай, якую можна цярпець, але якой больш ня будуць дараваць дробныя правіны.

«Паслухайце, казачнік, — сказала жонка купца, калі мы падымаліся па сходах. — Вы на самой справе зайшлі занадта далёка ў сваіх фантазіях і сваіх страхах. Ну што за нэгатывізм! Вы ж самі бачыце, што ў гэты момант мы маем патрэбу ў спакоі і добрых эмоцыях. Прыдумайце нам добрую, спакойную, святлую гісторыю, якая б уратавала нас ад трывог. Вы ўвогуле ўмецеце прыдумляць такія?»

«Дзякую за давер, пані, — сказаў я. — Але таямніцы застаюцца. Ніхто так і не патлумачыў мне сакрэт гаршка зь фіялкай. Што гэта было? Таму я не магу выкінуць з галавы пытаньне: што адбываецца ў вашым гасьцінным доме?»

«Ох, — сказала Маргуся. — Вы зусім як няшчасны Артэміюш. Той таксама дня ня мог пражыць без пытаньняў...»

І яна паглядзела на мяне так, як не глядзела яшчэ ніколі.

Вострым позіркам дасьведчанай і ўладнай турэмнай наглядчыцы.

ГІСТОРЫЯ ДВАЦЦАЦЬ ДРУГАЯ

СЛУЖКА З ДЫМАЕ ФАРТУШОК

Назавем яе, напрыклад, Марыя. Хоць імя яна мела крыху іншае. І нават не адно. У сакрэтным ліставаньні з працадаўцам яе звалі псэўданімам: Эні Барнард. А ў доме, дзе яна служыла, яе ўсе клікалі ласкава, з суфіксам, вуськаючы — бо было Марыі ўсяго дваццаць гадоў.

Дзіўна, калі дзяўчына, якая вучыцца ва ўнівэрсытэце і лічыцца найлепшай на сваім курсе, раптам знікае. А яшчэ больш дзіўна, калі колішнія аднакурснікі сустракаюць гэтую дзяўчыну на рынку і хочуць распытаць, куды тая падзелася, а дзяўчына гэтая робіць выгляд, што не пазнае іх, і спрабуе ўцячы.

Але так і адбылося ў адзін цудоўны восеньскі дзень. Некалькі студэнтаў філялягічнага факультэту прывялі на рынак свайго замежнага знаёмага, каб уразіць таго экзотыкай і духам старых часоў, што яшчэ ня выветрыўся з гаманкіх прадаўцоў і іхных прагнілых прылаўкаў. І тут адзін са студэнтаў заўважыў Марыю — яна стаяла зусім блізка і прыглядалася да вялікага кавалка сьвініны.

«Марыя! — кінуўся да яе студэнт, пакуль астатнія гаварылі пра нешта сваё. — Даўно цябе ня бачыў! Ты куды прапала?»

Марыя здзіўлена і непрыязна паглядзела на яго і адварнулася.

«Вы мяне з кімсьці паблыталі», — сказала яна хутка, заплаціла за мяса і, паклаўшы яго ў вялікую торбу, кінулася ў натоўп.

Але студэнт быў пэўны, што сустрэў менавіта Марыю. Тую самую Марыю, якая вучылася лепш за ўсіх, а да таго ж пісала такую смелую прозу, што пра яе гаварылі як пра маладую надзею нашага пісьменства. Студэнт падбег да сваіх спадарожнікаў, крыкнуў ім, каб ішлі далей безь яго, а сам, расштурхоўваючы локцямі мітусьлівы базарны люд, кінуўся шукаць зьніклую аднакурсніцу.

Ён знайшоў яе, калі выскачыў на вуліцу. Шпарка, не азіраючыся, яна ішла ў напрамку парку. Студэнт хацеў дагнаць яе, але ўспамін пра тое, як непрыязна яна на яго зірнула, пасяліў у ім сумневы. І таму ён проста пайшоў сьледам, не выпускаючы Марыю з вачэй. Ён прайшоў за ёй праз парк, праз набярэжную, праз двары і шырокі праспэкт. Цяпер яны ішлі праз прыватны сэктар. Вядома, ён ішоў за ёй ня проста так. Ён быў закаханы ў Марыю. Яго страшэнна інтрыгавала, чаму яна кінула вучобу і пісьменства і што зь ёй сталася. Таму ён не адставаў, хаваючыся за густымі дрэвамі і высокімі платамі. Яна раз-пораз абарочвалася, і ён бачыў яе сур'ёзны, засяроджаны твар. Раней яна была зусім іншай.

Урэшце Марыя выйшла з гэтага старога раёну і шпаркай хадою накіравалася ў катэджны пасёлак, дзе жылі самыя багатыя і паспяховыя людзі ў горадзе. Студэнт ніколі яшчэ не бываў тут, не было нагоды. Ісьці назіркам за Марыяй і заставацца для яе нябачным рабілася ўсё больш складана і рызыкаўна. Але яна раптам спынілася перад высокай і шырокай чорнай брамай і пазваніла.

«Гэта я, Аркадзь», — сказала яна нейкім не сваім, легкадумным і какетлівым голасам.

Брама рассунулася, як у казцы. Марыя ўвайшла, брама зачынілася. Падбегшы да брамы, студэнт паспеў заў-

важыць дагледжаны сад і белыя дзьверы на чыстым, вымытым ганку. Ён прачытаў імя на меднай шыльдзе. Недзе ён яго ўжо чуў.

Марыя ўвайшла ў дом, схадзіла на кухню, паклала мяса ў лядоўню і надзела фартушок. А затым узяла прыгожую лейку, набрала ў яе чысьцюткай вады і зноў выйшла ў сад. Яна падышла да будкі вартаўніка і пагрукала ў дзьверы сваімі пальчыкамі.

«Заходзь», — сказаў вартаўнік.

Ён сядзеў перад пультам кіравання домам і нешта захоплена пісаў. Побач з кампутарам на сталі стаяў гаршчок зь фіялкай.

«Я проста зайшла паліць кветку, — сказала Марыя і падышла да стала. — Як праца? Шмат напісаў за сёння? Дасі пачытаць?»

«Ты ня любіш мае гісторыі, — маркотна прамовіў вартаўнік, не адрываючы позірку ад экрана. — Ты не пахваліла яшчэ ніводнай».

«Але я і не раскрытыкавала іх ушчэнт, як гэта робіш ты, — сказала Марыя, паліваючы кветку. — Я кажу табе, што ты мусіш працягваць. Ох... Прабач...»

Яна разьліла ваду на падлогу. Усю ваду.

«Добра, што не на клявіатуру, — раздражнёна сказаў вартаўнік, падымаючыся. — Спадзяюся, ты вытраш за сабой».

І ён выйшаў з будкі. Марыя прыбрала і, прысаромленая, вярнулася ў дом. У будку яна больш не вярталася. Марыя бачыла ў акно, як вартаўнік зноў усеўся за стол і ўзяўся апантана біць па клявішах.

Яна зайшла ў свой пакой і скапіявала дадзеныя. А потым паднялася ў кабінэт гаспадара і шчыльна зачыніла за сабой дзьверы.

«Што ў нас сёння?» — спытаў гаспадар, імя якога было напісанае на меднай шыльдзе справа ад брамы.

«Усё паводле пляну», — сказала Марыя і расказала яму пра сённяшнія вынікі.

Яны пазнаёміліся на летніку для маладых аўтараў, які штогод праводзіўся Асацыяцыяй. Выступіць перад моладзьдзю прыехаў адзін з самых вядомых і паважаных выдаўцоў краіны. Седзячы за грубым драўляным сталом на беразе возера, у якім плавала серабрыстае сонца, ён расказваў ім пра тое, у якой сытуацыі знаходзіцца айчынны кніжны рынак і як у ягоным выдавецтве працуюць з маладымі талентамі. Расказваў пра тое, чаго ад іх чакаюць выдаўцы — і пра тое, чаго чакаць самім талентам, калі яны са страхам адпраўляюць рукапісы туды, дзе ноччу і днём сотні людзей працуюць над тым, каб кнігарні не пусьцелі і чытачы мелі спажыву для розуму і душы... Выдавец жартаваў і папіваў піва, выдавец быў пажылы, але абаяльны, ён глядзеў на Марыю і нібы падміргваў ёй: я кажу ўсё гэта для цябе, дарагая, а яны ўсе... Ім яшчэ трэба падрасьці. Ён быццам бы ведаў яе, хоць яны ніколі раней не сустракаліся. Хоць чаму б і не, падумала тады Марыя. Магчыма, слава пра мяне дайшла да ягонага выдавецтва...

Пасьля выступу яна падышла да яго і спытала, ці можа яна перадаць яму рукапіс проста зараз. Рукапіс быў у яе з сабой. Ён усміхнуўся і паглядзіў яе па шчацэ:

«Усё, што я расказаў сёння, вядома ж, праўда. Але ёсьць і іншыя выдаўцы... Вось, напрыклад, такія маладыя аўтары, як...»

І выдавец пералічыў вядомыя Марыі імёны.

«Іх ужо акучваюць мае канкурэнты. І я ведаю, што гэта пагроза. Калі ў канкурэнтаў выйдуць іхнія дэбютныя кніжкі, то гэта будзе ўдар па маёй справе. Добра, пакажыце мне рукапіс».

Яна дала яму пачак паперы, у якім былі ўсе яе мары і ўсё яе жыццё.

Ён пачытаў, проста з калена, пакрытага сівым валосьсем.

«Скажыце мне, Марыя... Усяго два пытаньні. Вы сапраўды хочаце, каб ваша кніга выйшла менавіта ў нас?»

«Так», — сказала Марья, не разумеючы, на што ён намякае.

«А на што вы гатовыя, каб выдаць сваю кнігу ў маім выдавецтве?»

«На ўсё», — адказала яна ўпэўнена. Яна і праўда не здагвалася, куды ён хіліць. Няўжо ён хоча пераспаць зь ёй?

«Я бачу, што вы ня хлусіце, — сказаў выдавец, глядзячы ёй у вочы. — Прыяжджайце да мяне пасья летніку. Вось адрас. Там і пагаворым».

Летнік скончыўся, і яна прыехала да выдаўца дамоў. Тады ён і паказаў ёй Прыладу. Прыладу, пра існаваньне якой ніхто ня ведаў. Маленькую Прыладу, што ўзьдзеянчалла на нэрвовую сыстэму чалавека, які быў побач, дасылаючы ў яе нябачныя разбуральныя сыгналы. Чалавек, які знаходзіўся ў зоне дзеяньня Прылады (а яна пашыралася ўсяго на некалькі мэтраў), адчуваў неспакой. Але неспакой быў толькі пачаткам. Праз суткі ў яго пачыналіся дзіўныя фантазіі, абуджалася манія перасьледу, зьяўляліся галюцынацыі — і як вынік: чалавек пад узьдзеяннем Прылады пераставаў адекватна ўспрымаць рэчаіснасьць. А яшчэ — і гэта было галоўнае — Прылада ўплывала на пісьмо. І калі чалавек, які знаходзіўся ў зоне дзеяньня Прылады, пісаў — у яго нічога талковага больш не выходзіла.

«Ведаеце, для чаго мне гэтая машынка? — спытаў выдавец, ласкава пазіраючы на Марыю. — Зь яе дапамогай маё выдавецтва пераможа канкурэнтаў. Іх аўтары проста пачнуць пісаць розную лухту, і хутка іх ніхто ўжо не захоча выдаваць. Усе гэтыя аўтарытэты заглухнуць. Застанецца толькі тое, што выдаю я. Паверце, Марья, гэта ўсяго толькі барацьба за выжываньне. Мы, выдаўцы новай эпохі, ня можам заплюшчваць вочы на тэхналягічныя дасягненьні. Мы абавязаныя карыстацца імі, інакш гэта рана ці позна зробіць нашыя ворагі. Я выдаю добрую, інтэлектуальную, па-майстэрску напісаную літаратуру. А яны, мае канкурэнты? Яны проста псуюць аўтараў. Яны вымушаюць

іх пісаць як мага больш прымітыўна і заўсёды ісьці на кампраміс з публікай. Пісаць дзеля забавы, а не для душы. Пісаць коратка і ясна. Ведаеце, чаму сёння так шмат нават таленавітых аўтараў стараюцца пісаць кароткія і зразумелыя кнігі, простаі мовай, даходлівыя і забаўныя? Таму што гэтыя кнігі прасьцей перакласьці на іншыя мовы, гэта раз. Таму што іх прасьцей прадаць. Гэта два. І таму што аўтары і выдаўцы думаюць выключна пра продажы і папулярнасьць, а не пра боль, страх і свабоду. Творчасць нікога ўжо не цікавіць. І толькі я імкнуся друкаваць сапраўдных творцаў!»

Словы выдаўца зрабілі на Марыю такое ўражаньне, што яна толькі кінула і кінулася яму на шыю. Ён, расчулены, абняў яе па-бацькоўску.

«Я думала, вы хочаце ад мяне зусім іншага», — сказала Марыя.

«Што вы, дзіця маё», — расплакаўся ён.

«Усё, што вы сказалі, так перагукаецца з маімі ўласнымі думкамі», — сказала Марыя, вызваляючыся зь яго абдымкаў.

«Я верыў у ваш розум, — сказаў выдавец. — Я прапаную вам угоду. Не зусім такую, пра якую вы марылі, і ўсё ж вельмі добрую ўгоду. Вы дапаможаце мне. Вы пойдзеце да мяне на працу... Напрыклад, будзеце выдаваць сябе за служку ў маім доме. Нядаўна я ўзяў да сябе ў слугі аднаго маладога, але вельмі таленавітага аўтара. Я хачу паспрабаваць на ім, як працуе Прылада. Гэты аўтар зьбіраецца выдаць кнігу ў майго канкурэнта. Мы паставім Прыладу ў гаршчок для кветак і разьмесьцім яго на працоўным стале нашага паддосьледнага. І паглядзім, як гэта паўплывае на ягонае пісьмо. А за Прыладай і тэкстамі гэтага маладзёна будзеце сачыць вы...»

Мінула восень. Прылада дзейнічала. Тое, што пісаў бедны вартаўнік, ужо зімой было нікуды ня вартым. Ніхто б не апублікаваў такое, нават за грошы. Быццам замест

маладога талента пісаў нехта іншы. А ўвесну ў доме выдаўца зьявіўся новы аўтар. Даволі вядомы — Марыя нават калісьці чытала адну з ягоных кніг, шматслоўную, нудную і ўсё ж прызнаную адной з найлепшых у сваім жанры. Той аўтар пазычыў у выдаўца вялікія грошы, а цяпер вяртаў пазыку, расказваючы кожны вечар казкі. Выдавец прымусіў яго расказваць менавіта казкі — каб паглядзець на тое, што здарыцца з чалавекам, які ніколі іх не пісаў. Першыя казкі былі так сабе, але потым аўтар нечакана пачаў выдаваць адну за адной цудоўныя гісторыі, якія можна было назваць сапраўднымі апавяданьнямі. І прыйшоў час праверыць, ці падзейнічае Прылада на спрактыкаванага чалавека. Адночы Марыя проста ўзяла кветку са стала вартаўніка і пераставіла яе ў пакой новага госьця.

Ды толькі госьць гэты працягваў кожны дзень пісаць такія гісторыі, што Марыя толькі ўнутрана павісквала ад захапленьня... Выдавец не разумеў, што яму думаць: ён любіў гісторыі госьця і ніяк ня мог разабрацца, на каго ўплывае Прылада, на госьця, які пісаў усё лепш і лепш, ці на іх усіх, якія ўжо не маглі адрозьніць добры тэкст ад слабога. А няшчасны вартаўнік слухаў казачніка і паміраў ад зайздрасьці.

Вось толькі адно здарэньне азмрочыла лад, які панаваў у доме. Няшчасная дачка купца забрала да сябе гаршчок зь фіялкай, нікому пра гэта не сказаўшы. І Прылада сапсавала яе розум. Таму бедную дачку перавялі ў падвал, каб яна ачулася ад руйнавальнага выпраменьваньня і вярнула сабе прытомнасьць...

Што да раўнівага закаханага студэнта, дык той працягваў назіраць за домам, дзе жыла Марыя. Ён бачыў, хто выходзіць і хто заходзіць у браму. Студэнт убіў сабе ў галаву, што Марыя — каханка вартаўніка. І вось аднойчы ён запрасіў няшчаснага Аркадзя ў кавярню на апошнім паверсе самага высокага ў горадзе будынку. Ён сказаў, што чытаў Аркадзевы апавяданьні. І калі яны выйшлі на балькон...

«Стоп, — сказала Маргуся. — Што за блюзьненьне! Перастаньце, прашу вас. Ні слова болей!»

Незадаволена гмыкнуўшы, я падпарадкаваўся.

«Ведаеце што, — сказала Маргуся. — Гэта паклёп».

«Але досыць займальна напісаны, — прамовіў купец. — Дваццаць другая гісторыя... Няблага. Я ня думаў, што ты пратрымаешся так доўга, казачнік».

«Ён працягвае гуляць у дэтэктыва, — усміхнуўся пан Гланда. — Я ніколі яшчэ не сутыкаўся з такім паваротам: казачнік вядзе сьледства, расказваючы байкі».

«Дваццаць другая гісторыя... — паўтарыў купец. — Думаю, яна зробіцца апошняй. Мы прасілі цябе, вінавайца, не чапаць нас сваімі дурнымі домысламі. Ці ў цябе проста вычарпалася фантазія? Ты ўжо больш ня можаш пісаць і вырашыў памяняць жанры? Замест добрых і страшных гісторый ты плявузгаеш на мяне, маю сям'ю і маіх слуг! Ці ж пра гэта мы дамаўляліся з табой?»

«Дарагі, — сказала жонка купца. — Усё гэта так. Але, пагадзіся, ёсьць у гэтым нейкае салодкае, амаль заганнае задавальненьне. Нібы глядзіш фільм, у якім здымаюцца блізкія табе людзі і ты сам...»

«Калі б гэта быў рэалістычны фільм, я пагадзіўся б з табой, дарагая! — зароў купец. — Але гэта нейкі фарс, у якім нас выстаўляюць пачварамі і ідыётамі. Якая прылада? Якія канкурэнты? Хто? Я — адзіны выдавец, які забяспечвае гэтую краіну кніжкамі. Усе астатнія — о, для іх кніжкі ня больш чым хобі. Хоць я ласкава пагаджаюся лічыць іх калегамі. Я столькі раблю для гэтай культуры — а ўзнагародаю мне паклёпы і нездаровыя фантазіі!»

«А мне здаецца, гэта проста Прылада дзейнічае, — засьмяяўся пан Гланда. — Тая фіялка зьнесла галаву нашаму казачніку, і ён пачаў пісаць рознае трызьненьне! Прызнай-

цеся, пане гаспадару, вы насамрэч маеце такую Прыладу? Яна вельмі эфэктыўная, пан аўтар — жывы прыклад!»

«Што ж, — сказаў купец. — Я гляджу, вінавайца не паслухаў нас. Таму самы час развітацца зь ім. Пане Гланда, выставіце яго за браму. Хай даведаецца, што такое сапраўднае жыццё! Мы прыгрэлі гэтага чалавека на сваіх грудзях, кармілі і паілі яго, далі магчымасьць спакойна пісаць, развітацца, удасканалваць свой талент у кампаніі ўважлівых і тонкіх знаўцаў прыгожага пісьменства, а ён... За браму яго! Ён абрыд нам сваімі фантазіямі! Кім ён сябе ўявіў? Следчым? Судзьдзём? Геніем? Ахвярай?»

І купец адварнуўся да жонкі, якая, сьцяўшы тонкія вусны, неадрыўна глядзела на...

Не, не на мяне. А на свайго сына. Малы павіян паволі падняўся і стаў перада мной. Я бачыў ягоную сьпіну і падзіццячому выстрыжаную патыліцу.

«Казачнік застанеца, — сказаў малы. — І раскажа ўсе свае гісторыі да канца. Ясна вам?»

Цяпер ужо ўсе ў пакоі маўкліва і ўважліва глядзелі на малага павіяна. Пан Гланда кіўнуў. Купец апусьціў галаву.

«Што ж, — сказаў купец. — Калі ты так хочаш, сынку... Няхай застаецца. Але скажы яму больш не расказваць такой лухты!»

«Я ўжо прасіла нашага госьця прыдумаць нам штосьці сьветлае і добрае, — сказала жонка купца. — Але ён не паслухаў мяне...»

«Наш госьць проста ня ўмее прыдумляць сьветлыя гісторыі, — сказала Маргуся і як нічога нікага пачала прыбіраць са стала. — Але мог бы паспрабаваць. Хіба ня ён казаў некалі ў сваіх інтэрвію, што заўжды адкрыты да экспэрымэнтаў. Дык чаму б не паэкспэрымэнтаваць і не зьмяніць тэму, а заадно і настрой, і стыль, калі ўсе просяць?»

«Разумныя словы, Маргуся, — сказаў купец. — І вельмі смачная вячэра. Паста дэлла карантына! Дарэчы, пытаньне

да цябе. Як там наш хворы? Гэты вар'ят, якога ледзь не забіла токам? Ці ёсьць паляпшэньні?»

«Ён ачуняў, але не гаворыць ані слова, — сказала Маргуся. — Я заходжу да яго кожную гадзіну. Ён яшчэ вельмі слабы. Ляжыць, адварнуўшыся да сыяны... Я кармлю яго булёнам з лыжачкі».

«У цябе добрае сэрца, Маргуся, — сказала жонка купца. — Міласэрны Бог адзячыць табе за тваю дабрыню. Магчыма, прыстойным жаніхом, а можа, нават прынцам. Пра што яшчэ мараць дзяўчаты-служкі ў тваім узросьце?»

«Дзякую за вашу спагаду, наша добрая пані, — пачырванела Маргуся. — Нашыя мары застаюцца ў нашых пакоях. Выходзячы адтуль, мы мусім верна служыць нашым гаспадарам, Міласэрнаму Богу і Справядліваму Ладу, хвала ім».

«Хвала», — сказалі мы хорам і разышліся, кожны да сябе.

ГІСТОРЫЯ ДВАЦЦАЦЬ ТРЭЦЫЯ

ТАЯ, ШТО ЖЫВЕ ПАД ЗЯМЛЁЙ

Цяжкавата гэта — жыць у доме, дзе ўсім кіруе твой малодшы брат.

Затое весела. Весела, як быццам у доме заўсёды сьвята.

Рыта наогул не такая, як усе. Ну, па-першае, яна жыве пад зямлёй. У яе пакой, падобны да жытла маладой і актыўнай коткі. Паўсюль горкі, канаты, сховішчы і нішы. Часам Рыта думае, што яна сапраўды котка — і вострыць аб мяккія сьцены свае кіпцюры. Удзень у пакой прыходзіць маці і займаецца зь ёй навукамі. Калі маці стамляецца, яна дастае зь дзівоснага футарала цыгарэту — і ў пакой прыходзіць духмяны туман. Туман растае адразу ж, як толькі на яго зірнеш. А водар застаецца. Сьлівавы водар маці.

Па-другое, увечары да яе прыходзіць служка ў прыгожым фартушку. Служка расчэсвае Рыту і сочыць, каб яна ўмывала твар і чысьціла зубы. Раніцай служка прыходзіць зноў. А ноччу Рыта робіць выгляд, што сьпіць.

Таму што ёсьць па-трэцяе. Па-трэцяе, ноччу да Рыты прыходзіць малодшы брат і расказвае ёй, што адбылося за дзень там, на зямлі. Ён прыходзіць ня кожную ноч, не. Калі б ён прыходзіў кожную ноч, Рыце было б ня так цікава. Рыта ўмее чакаць. Таму, калі ноччу замок прачынаецца

ад таго, што ў яго раптам нырнуў ключ — Рыта радуецца па-сапраўднаму. Яна нават мяўкае ад прадчування. Яна ведае, што брат прынёс шмат навінаў. А яшчэ яна ведае, што брат раскажа ёй казку.

Таму што там, наверсе, на зямлі, у іхным доме пасяліўся Госьць. Кожны вечар Госьць сядзіць на крэсьле пасярод гасьцёўні і расказвае ўсім гісторыі, якія ёй нельга слухаць. А потым уначы прыходзіць малодшы брат і пераказвае ўсё сваімі словамі. Рыта хацела б паслухаць, як чытае Госьць. Але ёй не дазваляюць.

Аднойчы яна сказала малодшаму брату: выйду і пагляджу на яго. І раскажу маме і тату, што я таксама хачу слухаць гісторыі ў гасьцёўні.

Брат засьмяяўся. «Не, Рыта. Ты мусіш спытаць у мяне, ці можна табе ў гасьцёўню».

«Але чаму? — здзівілася Рыта. — Чаму я старэйшая, а бацькі яшчэ старэйшыя, а ўсё вырашаеш ты?»

«Таму што мы ўсе любім цябе, Рыта, — сказаў малодшы брат. — А там, наверсе, ты памрэш».

«А што такое “памрэш”»? — спыталася Рыта.

Малодшы брат засьмяяўся.

«Глядзі, — сказаў ён. — Глядзі на мае пальцы».

Ён выставіў наперад два пальцы, указальны і сярэдні, і паставіў на нізкі шырокі стол, які, здавалася, вырастаў з падлогі.

Пальцы заварушыліся і пайшлі — нібы ногі нейкага сьмешнага чалавечка.

«Вось мы пачалі жыць, — паказаў брат бровамі на свае пальцы. — Жывем, жывем, жывем. Крочым. Крочыць вёсела...»

Пальцы бадзёра рухаліся па стале: раз-два, раз-два...

«А потым ужо ня так весела...»

Пальцы закульгалі.

«А потым ужо й зусім цяжка... Мы стамі-і-ліся...» — зарумзаў малодшы брат так, нібы гэтыя пальцы скардзіліся на стому.

А потым пальцы нарэшце дайшлі да краю і ўпалі.

Рыта засьмяялася.

Калі малодшы брат сышоў, яна залезла на шырокі канатны масток, які быў нацягнуты пад стольлю, над канапай, заваленай мяккімі падушкамі.

«Глядзі, — сказала яна. — Вось я пачынаю ісьці. Раздва!»

І яна пайшла па канатным мастку.

А потым адпусьціла рукі і павалілася ў падушкі.

«Вось што такое сьмерць, — сказала яна камусьці, каго прыдумала толькі што. — Павалілася — і ўсё. Калі захаце-ла, тады і павалілася».

Часам малодшы брат пакідаў дзьверы адчыненымі. Ён ішоў спаць, а за дзьвярыма Рыту чакала ноч. Яна не баялася, яна ўжо нічога не баялася з таго дня, як малодшы брат патлумачыў ёй, што такое сьмерць. Рыта ўспамінала, якія казкі расказваў ёй брат. Пераапраналася (у яе было так шмат розных апранахаў!), выходзіла ў цемру і падымалася па прыступках. Начны дом вітаў яе ціхім гудам лямпаў і рыпам знаёмых дзьвярэй. У кожных дзьвярэй была свая мова. І Рыта размаўляла зь дзьвярыма на іхных мовах — з аднымі яна рыпела гучна, пранізьліва, зь іншымі каркала, як варона, а зь некаторымі сьпявала. Яна жыла тут доўга. Яна ведала гэты дом, як свае пяць пальцаў. А можа, як толькі два? Указальны і сярэдні?

Калі малодшы брат расказаў ёй, што ў доме пасяліўся казачнік, Рыта падумала, што яму будзе прыемна даведацца, як ягоня казкі слухаюць нават пад зямлёй. А яшчэ яна падумала, што лепш за ўсё гэта можна выявіць з дапамогай тэатру. А яшчэ лепей: танцу! І таму ўначы, калі малодшы брат, заміраючы ад нячутнага рогату, пакідаў дзьверы ў яе пакой адчыненымі, яна пачала прыходзіць да казачніка, які жыве на другім паверсе, і расказваць яму — няголасна, толькі целам і касьцюмам — як ёй падабаецца тое, што ён піша. Яна памятала, што сказала ёй маці: ніхто

ня мусіць ведаць, што ты жывеш тут. Бо інакш ты памрэш. Таму Рыта ніколі не паказвала казачніку свой твар. Хоць ёй вельмі хацелася!

Але аднойчы, калі яна зайшла ўначы ў пакой Госьця, яго не было на ложку. Рыта так пакрыўдзілася, што ўжо хацела штосьці зламаць. Напрыклад, разьбіць акно. Або — узрадавалася яна — можна было сесьці на пусты ложак і пасікаць.

І толькі яна сабралася гэта здзейсьніць, як казачнік выскачыў з-пад канапы і схапіў яе, паваліўшы на ложак. Ён садраў зь яе маску і паглядзеў ёй у твар. А яна паглядзела на яго. Яны ляжалі на ложку, амаль абняўшыся, і разумелі, як было б кепска, калі б у пакой зараз нехта ўвайшоў.

«Раскажы мне казку», — сказала Рыта.

«Добра, — прамовіў казачнік. — А потым ты мне».

Рыта кінула. І казачнік расказаў ёй пра хлопца і дзяўчыну, якія пайшлі ў кіно, а потым пабачылі, што побач зь імі ў пустой і цёмнай залі сядзіць галоўны пэрсанаж.

«Страшна», — сказала Рыта.

«А цяпер ты», — нагадаў ёй казачнік.

«А пра што ты хочаш?»

«Пра дзяўчыну, якая жыве пад зямлёй, — усміхнуўся казачнік. — І пра дом, у якім усім камандуе яе малодшы брат».

«Ого, — сказала Рыта. — Здаецца, я ведаю адну такую дзяўчыну».

І яна расказала яму казку.

Калісьці Рыта жыла зусім не пад зямлёй. І нават зусім ня ў доме з чорнай брамай і высокімі надзейнымі сьценамі. Калісьці ў яе не было нават малодшага брата. Лягічна, пагадзіцеся? Калісьці ў кожнага з нас не было ні малодшага брата, ні малодшай сястры. Але потым яны аднекуль зьяўляюцца, маленькія, чырвоныя і крыклівыя. І растуць, растуць, растуць...

Калісьці Рыта з бацькамі жыла ў звычайнай кватэры на звычайнай вуліцы. Яна займалася танцамі, хадзіла ў школу

і нават мела свой пакойчык за кухняй. А яшчэ Рыта пісала апавяданьні. Яна сама ня ведала, як так выйшла. Можа, рэч была ў тым, што яе бацька любіў кнігі? З самага маленства Рыта звывклася, што ў доме жывуць кніжкі, тоўстыя і маленькія, дарослыя і для дзяцей, з карцінкамі і без, чужыя і свае. Кніжкі займалі палову іхнай кватэры. І Рыта, колькі сябе памятала, жыла сярод кніжак. Яна дыхала імі, яна спала зь імі, яна гуляла зь імі, спачатку як з кубікамі, а потым як зь лялькамі, яна рабіла іх сама з каляровай паперы, нітак і клею, яна не магла ўявіць, што недзе ў сьвеце бывае інакш.

У бацькі быў кабінэт, большую частку якога займалі кнігі, а на вольных месцах заўсёды сядзелі якія-небудзь Аўтары. Яны сядзелі ў бацькі з ранку да ночы, а частку і ўсю ноч да раніцы, яны курылі і пілі віно, і Рыта чула праз сон: кнігі, кнігі, кнігі, кнігі... «Мая новая кніга...», гаварыў які-небудзь Аўтар... «Ваша новая кніга...», казаў бацька, то з захапленьнем, то раздражнёна, то дзелавіта. Асабліва Рыце спадабалася, калі нейкі з Аўтараў сказаў бацьку: «Што мы ўсё пра мяне ды пра мяне... Я ж не якісьці там нарцыс. Давайце пагаворым пра вас. Як вам спадабалася мая новая кніга?» Рыта сьмяялася. Рыта ведала, што гэта і яе сьвет таксама. «Хто твой бацька, Рыта?» — пыталіся ў яе ў школе настаўнікі. «Ён выдавец», — казала яна.

«І за каго ж ён сябе выдае?» — сьмяяліся настаўнікі. Яны яшчэ ня ведалі, што бацька Рыты неўзабаве зробіцца самым вядомым у краіне чалавекам, які робіць для людзей кнігі. О, гэтыя недальнабачныя настаўнікі... Калі б хоць нехта зь іх паспрабаваў зазірнуць у будучыню... У тую самую будучыню, якую яны так няўмела малююць на чыстых душах сваіх вучняў.

Калі ёй споўнілася чатырнаццаць, яна набралася сьмеласьці і паказала бацьку свае гісторыі. Яна проста пакінула іх на сталае ў ягоным кабінэце — стос паперы пад назвай «Гісторыі Рыты». Каб ён адразу ж зразумеў, хто Аўтар. Увечары бацька паклікаў яе да сябе.

«Я прачытаў твае гісторыі, — сказаў бацька. — Ты маеш талент. Але менавіта таму, што ты маеш яго, я мушу адгаварыць цябе пісаць далей. Бо я занадта добра ведаю, як робяцца Аўтарамі. Я не хачу для цябе такога лёсу, мая мілая Рыта. Калі я выдам тваю кніжку, усе скажуць, што ты проста карыстаешся сваім бацькам. Калі я ня выдам яе, ты праклянеш мяне і пойдзеш да іншага выдаўца. І калі ён выдасць тваю кніжку, ты апынешся ў злым і цёмным сьвеце, дзе пануюць зайздасьць, пыха і вечны сумнеў. Хіба я хачу такое долі сваёй дачцэ? Калі ласка, Рыта, займайся далей танцамі або тэатрам. Але не пішы болей, прашу цябе. Ты будзеш няшчаснай і ніколі ня выйдзеш замуж. А калі і выйдзеш, дык за няўдаліцу і алькаголіка. Ты разбурыш сваё жыццё».

Але Рыта не паслухалася і працягвала пісаць. А потым у яе раптам зьявіўся малодшы брат. І сказаў ёй: «У мяне ёсьць адна неверагодная цацка. Давай пагуляем!»

«Пачакай, Рыта, — спыніў яе казачнік. — Як гэта так? У цябе зьявіўся малодшы брат — і адразу ж заявіў табе: давай пагуляем? Так не бывае. Калі ў цябе зьяўляецца малодшы брат, ён спачатку толькі крычыць і смокча малако з цыцкі. Ён маленькі, чырвоны, зусім не прыгожы і не дае спаць па начах».

«Хіба? — спытала Рыта. — Я чытала, што так бывае. Але думала, што гэта казкі. Не, мой малодшы брат быў зусім не такі. Ён быў невялікага росту, гэта праўда. Але калі ён апынуўся ў нашым доме, дык адразу ж сказаў мне: “Давай пагуляем”».

Яна задуменна паглядзела на свае грудзі.

«Малако? — спытала яна. — Яны п’юць адсюль малако?»

«Так, — сказаў казачнік. — Звычайна так і бывае, пакуль яны не падраснуць».

«Я ніколі ня бачыла яго за такім дзіўным заняткам, — сказала Рыта. — Грудзі ёсьць толькі ў мамы, у мяне і Мар-

гусі, але мой малодшы брат ніколі не спрабаваў піць зь іх ні малака, ні віна, ні чагосьці іншага».

«Гэта вельмі цікава, Рыта, — сказаў казачнік. — Працягвай. Як жа ты зь ім пазнаёмілася?»

«Гэта было ў офісе... — няўпэўнена сказала Рыта. — У бацькавым офісе...»

Аднойчы Рыта забегла да бацькі на працу. На канапе ў бацькавым кабінэце сядзеў хлопчык і гартаў кнігу.

«Рытка! — сказаў ён. — Ура! Рытка прыйшла. Зараз мы будзем гуляць!»

І ён схопіў яе за руку і пасадзіў побач з сабой.

«Пазнаёмся, Рыта, гэта твой малодшы брат, — сказаў бацька. — Цяпер ён будзе жыць з намі. Мы доўга шукалі яго — і знайшлі. Праўда, ён файны?»

Рыта сядзела побач з хлопчыкам, глядзела, як ён водзіць пальцам па старонках, і думала, што, напэўна, так і трэба. Спачатку ў цябе няма малодшага брата, а потым ён зьяўляецца. І гэта трэба прыняць як належнае.

Увечары маці патлумачыла ёй, адкуль ён узяўся.

«Мы знайшлі яго ў спецыяльным доме, дзе жывуць дзеці, у якіх няма бацькоў. Знайшлі і ўзялі да сябе. Бо пашкадавалі малога. Цяпер у цябе ёсьць брат, і мы спадзяемся, ты будзеш любіць яго і берагчы. Ён цудоўны, скажы?»

«Галоўнае, каб ён слухаўся», — буркнула Рыта. Бо яна чытала ў кнігах, якія выдаваў яе бацька, што малодшыя браты бываюць вельмі непаслухмяныя і шумлівыя.

«Гэта залежыць і ад цябе таксама, — сказала маці. — Ідзі, пазнаёмся зь ім бліжэй».

Спачатку ўсё ішло няблага. Але пакрысе Рыта пачала заўважаць, што бацька і маці выконваюць усё, што пажадае малодшы брат. Калі яны ня слухаліся яго, ён не крычаў, ня тупаў нагамі і не заходзіўся ў гістэрыках, як гэта робяць малодшыя браты ў кніжках. Не! Ён проста моўчкі глядзеў у твар бацьку або маці, нібы ведаў нейкую іхную таямніцу. І яны пакорліва рабілі тое, што ён хацеў. Рыце гэта не падабалася.

Яна наўмысна рабіла ўсё наадварот. Неўзабаве яна адчула, што стаўленьне да яе змянілася. Дом поўніўся крыкам. Крычалі на яе. Усё, што б яна ні рабіла, злавала яе бацькоў ажно да шаленства. І вось аднойчы, пасля чарговай сваркі, у яе пакой нехта пагрукаў. Гэта быў яе малодшы брат.

«Давай пагуляем, — сказаў ён і працягнуў ёй нейкую маску. — Ты ж любіш тэатр».

«Я не хачу, — сказала Рыта. — У мяне баліць галава».

«Але гэта такая лячэбная маска, — настойваў малы. — Надзенеш, і ўсё пройдзе».

«Зусім як у маім апавяданні», — сказала Рыта.

«Ты пішаш гісторыі? — спытаў малы, нібы сядзеў у кабінэце і гаварыў з новым аўтарам. — Пачытай».

«Добра, — сказала Рыта. — Слухай».

І яна прачытала яму адну з гісторый.

«Цікава, — сказаў малы. — Вельмі цікава. Ну што ж...»

Ён гаварыў з ёй так, нібы быў ейным бацькам. Гэта яе бацька любіў пачынаць свае маналёгі словамі «што ж». Яна ўсьміхнулася. Малодшыя браты могуць быць такімі забаўнымі.

«Што ж, — сказаў малы. — Я паслухаў тваю гісторыю. А ты пагуляй у маю гульню».

Ён працягнуў ёй маску, і яна надзела яе, каб яго пацешыць.

Калі яна ачуныла і ўспомніла, хто яна такая, сьвет непазнавальна змяніўся. Яна сядзела ў незнаёмым, прасторным пакоі бяз вокнаў, абстаўленым так дзіўна, нібы яна апынулася ў гасьцях у нейкім палацы. Але ёй падабалася тут. Яна адчувала сябе лёгка, як маладая котка.

На стала стаяў абед, які яна з апэтытам праглынула. Рыта пачала разглядваць пакой і зразумела, што ў ім няма ніводнай кнігі.

А ўвечары прыйшоў бацька.

«Ты прачнулася, мая мілая Рыта, — сказаў ён. — Гэта выдатная навіна. Табе цяжка будзе гэта прыняць, але... Паслухай мяне ўважліва. Цяпер мы жывем у новым доме.

Ужо цэлы год жывем у новым доме, які нарэшце адпавядае нашаму статусу і нашым патрабаванням. Гэта цудоўны, вялікі дом, дзе кожнаму знойдзецца месца. У цябе знайшлі алергію на кнігі, дарагая Рыта. Цяпер табе лепш жыць тут, у пакоі, дзе для цябе створаныя найлепшыя ўмовы. Служка будзе прыходзіць да цябе і займацца навукамі, яна вучыцца ва ўнівэрсытэце і зможа даць табе ўсё, што трэба ведаць дзяўчыне ў тваім узросце».

«А я буду прыходзіць да цябе ў госьці», — сказаў яе малодшы брат, выгледваючы з-за бацькоўскай сьпіны і ўсьміхаючыся так шырока, быццам толькі што пачуў самую вясьлюю гісторыю зь яе кнігі.

Зразумела, я цудоўна ўсьведамляў: мая новая гісторыя ня будзе ім даспадобы. Я ведаў, што разабрацца ў ёй змогуць толькі яны, мае змрочныя слухачы, адны яны маглі ацаніць яе і крыкнуць мне ў вочы, што ўсё гэта няпраўда. Я напісаў яе толькі для іх. Для іх — і для вас, Людзі Будучыні, якія, я веру, некалі прачытаюць гэтую дзіўную кнігу, уважліва, як і належыць тым, хто прыйдзе пасья нас у гэты жахлівы і прыгожы сьвет. І калі вы, Людзі Прыўкраснай Будучыні, чытаеце цяпер гэта, дык ведайце, што пасья таго, як я зачыніў ноўтбук, у пакоі павісла такое цяжкае маўчаньне, якога не было тут яшчэ з самага дня майго зьяўленьня.

Яны пераводзілі вочы адно на аднаго, але ніхто не наважваўся пачаць.

Урэшце жонка купца ўпотай штурхнула мужа ў калена і той неахвотна раскрыў рот:

«Якая лухта! — сказаў ён. — Якая жудасная, бессаромная лухта!»

«Чаму ж, пане гаспадару? — спытаў я, удаючы шчырае здзіўленьне. — Вам не спадабалася новая казка?»

«Бедная Рутка, — прастагнаў купец. — Яна нікому не зрабіла нічога благога. Чаму ж ты мучыш нас, чаму пэцкаеш нашу дачку ў сваіх брудных фантазіях? Што мы табе зрабілі? І што зрабілі табе нашы няшчасныя дзеці, а, кляты вінавайца?»

«Я проста спрабую знайсці праўду, — спакойна сказаў я. — І буду рабіць гэта з дапамогай адзінай зброі, якую маю. З дапамогай фантазіі і маіх гісторый. Магчыма, яны зусім не дасканалыя, але я лічу, што лепш дайсьці да праўды так, чым ладзіць вам допыты і корпацца ў вашых таямніцах, карыстаючыся інтрыгамі і подкупам. Я буду раскадваць свае гісторыі, пакуль вы не адкрыеце мне, як усё выглядае насамрэч».

«Мы можам скасаваць нашу ўгоду, — сказаў купец. — У любы момант. Хоць зараз. І ідзі на ўсе чатыры бакі!»

«Не», — сказаў малы павіян. І гэтага «не» хапіла, каб яны зноў моўчкі апусьцілі вочы і вінавата зальпалі імі, быццам самі былі вінавайцамі.

«Але бедная Рутка не магла вам нічога такога раскадваць, — жаласьліва прамовіла Маргуся. — Яна гаворыць адно слова на месяц... вы ўсё выдумалі, вы, вінавайца!»

«Магчыма, з вамі яна і гаворыць адно слова на месяц, — сказаў я. — Але са мной яна была досыць гаваркая. Можна, рэч у тым, што я размаўляў зь ёй як з чалавекам, а ня як з коткай? Хоць нават коткі, жывучы сярод людзей, пачынаюць размаўляць!»

«Які ўпарты аўтар, — сказала жонка купца. — Трэба аддаць яму належнае, дарагі. У кожнай з апошніх гісторый ён адкрыў для сябе трохкі праўды пра тое, што ў нас адбываецца. Я ня ведала, што такі нявінны занятак, як раскадваць не казак, можа быць такім эфэктыўным...»

«Перастань, — стомлена сказаў купец. — Ты перабольшваеш. Так, ён сёе-тое ўгадаў. Але так нічога і не зразумеў».

«Па шчырасьці, я так і думала, — сказала Маргуся. — Хм... Мне здавалася, ён пачне нешта падазваць толькі

тады, калі дабярэцца да сваіх апошніх гісторый. Мы недацанлі яго».

Я слухаў — і сам ня ведаў, чаму ў маім сэрцы пануе гэтка спакой. Быццам я даўно ўжо быў гатовы да таго, што яны пачнуць выдаваць сябе, адно за адным, і цяпер проста падбіраў кінутыя імі на падлогу чужыя абліччы. Адно, другое, трэцяе...

«Каб жа ён ведаў, што пастаўлена на кон... — сказаў пан Гланда. — Каб жа ён ведаў...»

«Я папярэджвала яго, — сказала Маргуся. — Я спрабавала яго супакоіць і падтрымаць. Але ён нэўротык. Зь імі цяжка...»

Яны размаўлялі так, быццам мяне не было сярод іх. Быццам я не сядзеў у сваім блазенскім касцюме на тым самым клятym крэсьле і ня слухаў іх загадкавыя перамовы.

«Чаму б вам не раскажаць мне? — спытаў я. — Чаму б ня скончыць усё і ня вырашыць, што нам цяпер рабіць? Вы ж бачыце, што я ня здамся. Я буду мучыць вас далей, пакуль не адкрыю ўсёй праўды».

Купец уздыхнуў.

«Менавіта таму, — прамовіў ён. — Менавіта таму, што час яшчэ не прыйшоў. Менавіта таму, што ты, як усе гэтыя нецярплівыя, мітусьлівыя аўтары, апярэджаеш час. А мы мусім слухаць цябе, бо такія яны, законы кніг...»

«Законы кніг? — усклікнуў я, і ў грудзях маіх забулкатаў нейкі незнаёмы, нібы й ня мой сьмех. — Я ўжо скажаў, што буду і далей мучыць вас сваімі гісторыямі, пакуль вы не раскажаце мне, у чым сакрэт. Я буду пісаць для вас рэалістычныя казкі, панове. Вы калі-небудзь задумваліся, з чаго пачынаецца рэалізм у літаратуры? Ён пачынаецца з таго, што пісьменьніка канчаткова дастала тая рэальнасьць, у якой ён жыве!»

«Дастала? — абурыўся купец. — А нас дасталі твае байкі, вінавайца!»

«Гэта вы добра сказалі, пане купец, — пачуўся голас з калідора. — У самую кропку!»

І ў пакой праз Брану Крытыка ўвайшоў той самы няшчасны, які прарваўся ў наш дом і трэці дзень ляжаў пад нагледам Маргусі ў адным з пакояў, прыходзячы да памяці.

І вось ён стаяў перад намі — спацелы, брудны, у адных спартовых штанах і нейкай беспамернай майцы, стаяў і трымаў у руках стрэльбу. Ягоны маленькі твар быў поўны шаленства, а на пакрытых балячкамі вуснах гуляла здзеклівая ўсьмешка.

«Так, у самую кропку, пане купец! — паўтарыў ён, задыхаючыся. — Чаму мы мусім слухаць увесь вечар гэтага вар'ята, калі там, у горадзе, адбываецца катастрофа! Шчыра кажучы, я чакаў пабачыць у гэтым доме ўсё што заўгодна: оргію, п'янства, наркатыкі, жах на ваших мардасінах, трупы... Ці хаця б пачуць модлы, што ўзносяцца да Міласэрнага Бога! Але я ня думаў, што ў такі час вы седзіце тут і слухаеце нейкія бязглуздыя казачкі, у якіх я не разумею ні слова!»

«Апусьціце зброю, шаноўны пане, — сказаў купец. — Яна можа стрэліць, і вы пашкодзіце паркет. Што вам трэба? Вы пачуваецеся лепей? Тады прашу вас пакінуць прыватную тэрыторыю!»

«Пакінуць? — зарагатаў чалавек са стрэльбай. — Вы зьехалі з глузду, пане купец? Я рызыкаваў жыцьцём, каб трапіць сюды, мяне ледзь не прыбіла токам, за які вы плаціце са сваіх няправедных грошай, каб адгарадзіцца ад народу і кінуць яго ў цяжкі час — а вы прапануеце мне пакінуць дом? Нізавошта! Я застануся тут і буду жыць з вамі, а вы будзеце ставіцца да мяне як да самага дарагога госьця! Інакш гэты прытон пазбавіцца гаспадара!»

І ён наставіў стрэльбу проста ў твар купцу.

«Божа мой Міласэрны, — сказаў купец, паморшчыўшыся. — Які ж я быў дурань, што не загадаў выкінуць гэтага нязванага госьця праз агароджу, гэтакім самым чынам, як ён тут апынуўся. Вось што бывае з гуманістамі, у якіх ёсьць любімая работа і ўласны дом з садам... Пане Гланда, зрабіце ж нарэшце штосьці. Я плачу вам не за тое, каб вы сядзелі

і папівалі віно, быццам вас нічога ня тычыцца! Пазбаўце нас прысутнасці гэтага спадара!»

«Прабачце, пане гаспадару, — адкашляўся пан Гланда і паставіў келіх на месца. — Гэй, вы. Я, між іншым, з паліцыі. Таму патрабую ад вас імем нашага Справядлівага Ладу, каб вы зараз жа пакінулі гэты дом!»

«Паліцыі? — зноў зарагатаў прыхадзень. — Вы казалі “паліцыі”? О, я быў у паліцыі некалькі дзён таму. Пастарунак пусты. Толькі на месцы дзяжурнага сядзіць труп у форме і паціху гніе. Добра, што лета ніяк не надыходзіць, інакш па ім даўно б ужо поўзалі мухі! Не сьмяшыце мае тапачкі, пане паліцыянт. Вы самі седзіце тут, у чужым доме, бо ніякай паліцыі больш няма, па горадзе блукае сьмерць, у паветры сьмярдзіць хваробамі і беззаконьнем, а на ўскраінах ужо чуваць бязьлітасны шум мора!»

Ён падышоў да стала, схапіў бутэльку віна і прыклаўся да яе, а потым кінуў яе ў кут, ледзь ня трапіўшы ў малога павіяна. Той, што праўда, і брывом не варухнуў. Сядзеў сабе і ўважліва сачыў за рухамі новага госьця.

«Мяне завуць Сцур, — абвясціў госьць, тыцкаючы перад сабой стрэльбай. — І я, у адрозьненне ад тых дурняў, ведаю праўду. Яны там, на вуліцы, лічаць, што ў гэтым доме жыве чумка. І ад яе падох слуга. Яны грукаюць у браму, але яны баяцца, баяцца заразы. Таму і ня ведаюць, што ім рабіць. У іх няма правадыра. Але я ведаю вашу таямніцу. Любому разумнаму чалавеку ясна, што гэты дом — якраз тое месца, куды чумка яшчэ не прыйшла. Адно з апошніх бясьпечных месцаў у горадзе, а можа, і на ўсёй Высьпе! Таму вы і тырчыце тут і не вылазіце, вы думаеце адседзецца, дачакацца паратунку! Адседзецца тут, пакуль там памірае цэлая дзяржава, цэлы народ, а разам зь ім цэлая культура!»

Сцур пачаў хадзіць па пакоі, наводзячы стрэльбу то на аднаго з нас, то на другога.

«Вас я ведаю, пане купец, — сказаў ён, водзячы руляю перад самым носам гаспадара. — А гэта ваша жонка, я бачыў

яе некалі на адным фуршэце... Гэтая ў фартуху — відаць, ваша служба. Як цябе там, дзеўка? Маруся? Маргуся? Красулечка... Як ты лашчыла мяне сёння пальчыкам, правяраючы тэмпературу? Думала, бедны Сцур валяецца ў непрытомнасьці. Гы-гы. Ну, гэта ваш малы... Яго я чапаць ня буду, ня бойся, падшыванец. А гэта наш дарагі коп, коп-асталоп, сьмецьце душы маёй. Што, наклаў у штаны? Добра, жыві пакуль. Але хто вось гэты балбатун? А? Я цябе пытаюся?»

І ён прыцэліўся проста ў мяне. Круглае чорнае вочка абьякава зірнула мне ў вочы. Я аблізнуўся і наліў сабе віна:

«Я ўсяго толькі госьць гэтага ўтульнага дому, як і вы».

«Як і я? — Сцур зноў зарагатаў. — Як і я? Ты таксама рызыкаваў сваім сабачым жыцьцём, каб уратавацца ад чумкі? Пралез праз плот — і цябе дзеўбанула так, што ты ледзь ня выправіўся на той сьвет? Нешта ня верыцца... А ну кажы праўду, інакш я выб'ю табе мазгі! Менш ратоў, болей ежы. Меней народу, болей кіслароду! Нам яшчэ доўга сядзець тут усім разам, таму час пачаць эканоміць. Дык хто ты такі, га?»

«Гэта казачнік, — сказаў малы павіян. — Ён кожны вечар садзіцца тут і расказвае гісторыі, якія сам прыдумаў. Дарослыя кажуць, што ён Аўтар».

«Што? — Сцур ажно апусьціў стрэльбу. — Ага. Дык ты адзін з тых дармаедаў, якія разьбегліся адразу ж, калі прыйшла бяда? Адзін з тых, хто пісаў свае гісторыікі на забаву багатым, пакуль меў з гэтага хлеб з маслам, а цяпер маўчыць, замест таго каб суцяшаць хворых і знявераных, каб разам з народамі перажываць ягоныя самыя цяжкія часы? Вось ты хто? Так?»

«Я ўсяго толькі слуга прыгажосьці і творчай свабоды, — ціха сказаў я. — Я пішу свае гісторыі, каб прыгажосць не пакінула нашу Выспу. Бо яна ня прыхадзень, а яе карэнная насельніца. Адзіная аўтахтонка на гэтых землях».

«Чаго-чаго? — яго перакасіла так, што цяпер я бачыў перад сабой толькі тоўсты чырвоны нос з дзьвюма адтулінамі,

нібы з твару Сцура расла дубальгоўка. — Аўта-хто? Што ты там шэпчаеш, няздара? Якая яшчэ прыгажосць, калі ў горадзе чумка? Чумка! Чума! Як там кажуць гэтыя вучоныя дурылы? Панлейкапэнія! Хвароба Джэры-Тома! Так вам лепш ясна, панове інтэлектуалы? Якая на хрэн творчая свабода, калі мы ўсе тут думаем выключна пра тое, як ацалець?»

Ён зноў прыклаўся да бутэлькі, і віно капала яму на грудзі.

«Значыць, так, — сказаў ён і падавіўся, так што яму давалося доўга адкашлівацца; ніхто з нас ня зрушыўся з месца, каб скарыстацца момантам. — Значыць, так, панове. Цяпер я жыву тут, я, вялікі і жахлівы Сцур, і вы мусіце выконваць мае загады. Пан купец і пан Гланда адказваюць за браму. Вам жа горай, калі сюды ўварвецца нехта чужы, яны там ох як мараць пра тое, каб знішчыць вашае чумнае гняздо, спаліць вас і зраўняць дом з зямлёй. Мы ж гэтага ня хочам, праўда? Пані і служба займаюцца нашымі харчамі. Толькі эканомна, бо хто ведае, колькі нам тут яшчэ разам сядзецц. Малы зашыецца ў сваім пакоі і хай не высоўваецца. А пан аўтар...»

Ён зларадна паглядзеў на мяне.

«Пан аўтар прыдумае для нас новую гісторыю. Гісторыю пра чумку! Гісторыю, якая была б актуальнай і перадала ўвесь боль і ўсю роспач нашага жахлівага часу! Гісторыю пра людзей, якія цяпяць ад Міласэрнага Бога, самі ня ведаючы, у чым яны правініліся! Гісторыю вялікага Карантыну! Каб мы зразумелі, што гэта такое: божая кара або каранаваньне самых вартых з роду чалавечага! Гісторыю хваробы, ад якой няма вакцыны, бо як можа вынайсьці лек цывілізацыя, у якой футбаліст атрымлівае ў дзесяць тысяч разоў больш, чым навуковец? Вось якой гісторыі я ад вас чакаю! Ясна? А цяпер дабранач, панове, ідзіце і займіцеся справамі, а я бяру ўнаймы гэтую гасьцёўню, у мяне яшчэ ніколі не было такога прасторнага жытла, усё нейкія каморкі, аднапакаўёкі і здымныя халушы!»

КАРАБЕЛЬ З БЛЕФУСКУ

Мора сьляпіла вочы, вольнае, лянівае. На палубе было пуста. Маленькі, мурзаты, лупаты мэркурый сеў на прыладу ў руках Кorbэса, павёў крыльцамі — і старонкі па-сыпаліся, пабеглі: была сто дваццаць трэцяя, а стала сто трыццаць пятая. Кorbэс сагнаў інсекту пстрычкай і адклаў кнігу.

Жук? Пэўна, на караблі жывуць жукі. Падарожнічаюць разам зь людзьмі, пасажыры трэцяе, нябачнае клясы. Ці ўсё ж першае касты? А можа, гэта быў госьць з сушы? Кorbэс паглядзеў на бяскрайняе, красамоўна-нязмоўкнае мора. Далёка ж ты заляцеў, прыяцель.

«Гэй, Кorbэс, — пачуў ён голас журналіста. — Можа, вам будзе цікава. Там зьлева па борце Блефуску».

Кorbэс падняўся, пакінуўшы кнігу на складным фатэлі, і перайшоў на левы бок. У вясёлкавай смуге, прыкладна за кілямэтр ад іх — хоць хто іх ведае, гэтыя падманлівыя міражы марскіх адлегласьцяў — ён пабачыў горад. Вежы, муры, краны гавані, ружаватыя дамы, якія караскаліся па схілах. Горад быў блізка — хоць ты фатаграфуй. Над горадам навісаў шэра-блакітны ў сонечным сьвятле замак. На імгненьне Кorbэсу падалося, што ён бачыць на мурах чалавека. А потым ён нават заўважыў машыну, што паволі ехала па вуліцы,

якая гублялася ў лябірынце дамоў. Корбэс працёр вочы — не, гэта проста сонечныя мухі кружлялі на сятчатцы.

«Фатаграфуйце, пакуль ня позна, — сказаў журналіст, які стаяў побач, трымаючыся за парэнчы. — Бліжэй ужо не атрымаецца, мы пагайдаемся тут трошкі, а потым рушым далей. Я ўжо хадзіў на “Міхаэлі Ліхтэры” летась, яны заўжды стаяць тут паўгадзіны. Ёсць магчымасьць хаця б здалёк сфоткаць гэты паноптыкум. Калі ў вас нармальная камэра...»

І журналіст дастаў сваю — дарагую, зь вялікім, нібы гармата, аб'ектывам. Шчоўкнуў далёкую і такую блізкую выпу раз і другі. Адышоў, прафэсійна пахітаў галавой, залез на прыступкі лесьвіцы.

«Мы што, ня будзем прычальваць?» — крыкнуў яму Корбэс.

«Вы што, з глузду зьехалі? — сказаў пасля паўзы журналіст. — Гэта ж Блефуску. Нам сюды нельга. Ён нават для турыстаў закрыты».

Корбэс нерашуча зрабіў некалькі здымкаў. Паглядзеў — нічога не атрымалася. Горад нібы хаваўся ад чужых позіркаў, на маленькім экране камэры ён ўціскаўся ў складкі сушы, быццам уцягваў галаву ў паліто. Корбэс расчаравана схаваў фотаапарат. А да іх ужо падыходзіў капітан — у белай форме, з залатым бляскам над загарэлым ілбом, усьмешлівы і зычлівы, як заўсёды.

«Добры дзень, пане Корбэс! — павітаўся ён. — Бачу, і вы паддаліся спакусе. Я вас разумею. У сухапутнага чалавека, які тры дні знаходзіцца ў моры, нават бярвяно за бортам выклікае пякучы інтарэс...»

«Вы ніколі не бывалі там?» — Корбэс паказаў на бераг, на горад, на вежы, якія віднеліся ў каляровай смуге.

«Бываў, — сказаў капітан, прымружыўшыся. — Нядоўга, але пахадзіў між гэтых руінаў. Хоць нам і нельга тут высаджвацца. Там цікава».

«А што там?»

«Ну вы ж чулі пра Блефуску, — сказаў капітан. — Памерлая цывілізацыя. Закрыты для наведванняў востраў. Там займальна прагуляцца гадзінку-другую, у галаву так і лезуць розныя думкі. Параўнанні... Востраў закрыты, але, калі шчыра, ніхто нічога не кантралюе. Горад, які вы бачыце, проста валяецца на беразе, як выкінутая морам прагнілая старая шафа. А што там было, у шафе, ніхто ўжо ня ведае. Яна пустая. Вучоныя расьцягнулі ўсё каштоўнае. Вы ж ведаеце, чаму востраў закрыты?»

«Я чытаў недзе... — сказаў Корбэс. — Што хтосьці памёр...»

«Кажуць, яго адкрыюць толькі тады, калі дасьледуюць кожны сантымэтр, — сказаў капітан. — Калі санітарная каманда прызнае яго бясъпечным. Але ўсім ясна, што гэта проста бюракратыя. Я быў там. І, як бачыце, жывы і здаровы. Як і сотні маіх калегаў».

«Там нехта жыве?» — спытаў Корбэс.

«У горадзе — не, — сказаў капітан. — А на востраве жывуць пастухі. Ну як жывуць... У траўні яны перапраўляюцца сюды на сваіх баржах, разам з усёй скацінай. І пасьвяць тут яе да кастрычніка. Але што ім рабіць у горадзе? Горад мёртвы, трава там не расьце».

Корбэс уявіў сабе пастухоў, якія жывуць на востраве ўлетку. Пэўне ж, ніхто зь іх нават не задумваецца, чаму тут расьце такая добрая трава. Ніхто зь іх ніколі не пацікавіўся, што за горад ляжыць на беразе, як выкінутая морам непатрэбная старая шафа. Ніхто зь іх не падазрае, што каля іхных агромістых выганаў узвышаюцца муры Гораду Зла. Яны, пэўна, нават ня ўмеюць чытаць. Дзікія, амаль першабытныя людзі, якія дзеляць час на Траву і Зіму. Яны жывуць тут, безь ніякага Справядлівага Ладу, безь ніякага Міласэрнага Бога. І ня ведаюць, як блізка яны да Гісторыі.

«Давайце шчыра, пане Корбэс, — сказаў раптам капітан, разглядваючы востраў у бінокль. — Час ідзе, мы ня можам спыняцца тут надоўга. Прапаную вам экскурсію. Гэта незаконна, але мы з вамі дарослыя людзі. Вы плаціце пяць-

сот даляраў — і адзін з маіх матросаў адвязе вас на востраў. Вы маеце дзьве гадзіны, каб там пагуляць. Матрос будзе чакаць у гавані. Калі празь дзьве гадзіны вы ня вернецеся, мы адчальваем, а самі выклікаем для вас верталёт ратавальнікаў з Коркунду. Уся паездка пад вашу адказнасць. Калі што, скажаце, што гэта была ваша ініцыятыва, што самі ўцяклі з карабля. Але я быў там, на Блефуску, пане Корбэс. Там ціха і спакойна. Мёртвы горад. Вы ж не баіцеся гуляць на могілках. Гэта тое самае, магу вас запэўніць».

«Я буду там адзін?» — спытаў Корбэс.

«Пан журналіст хацеў скласьці вам кампанію, — пагардліва сплюнуў капітан. — Але пачаў таргавацца. Бачыце, паўтысячы для яго занадта дорага. Ненавіджу гандляроў. Што за часы... “Міхаэль Ліхтэр” — прыстойны карабель. А я важу сюды-туды розных жабракоў, якім шкада паўтысячы на тое, каб пабачыць Блефуску. Жабракоў і гэты пракляты бэнзін».

«А пан доктар?»

«Пан доктар хварэе. Мора ня любіць яго, а ён ня любіць мора. Усё ў сьвеце кіруецца любоўю. Блефуску любіць тых, хто любіць гісторыю. А тыя, хто любіць гісторыю, ніколі ня прапусьцяць нагоды пагуляць па Блефуску. Пане Корбэс, у нас няма часу. А яшчэ мне вельмі патрэбныя грошы. Вы нават уявіць сабе ня можаце, як яны мне патрэбныя. Я чакаю вашага адказу. Вы ж хочаце паглядзець горад? Я бачу вашыя вочы...»

«Я згодны», — сказаў Корбэс.

Праз паўгадзіны шлюпка ткнулася ў прычал, nepřыветны, маўклівы матрос зааркніў жалезны крук. «Шаснаццаць нуль восем, — гучна сказаў матрос, паглядзеўшы на гадзіннік. — Васямнаццаць нуль восем». Матрос пастукаў брудным вялікім пазногцем па цыфэрбляце. Ён сказаў усё так, быццам Корбэс быў замежнік. Або глухі.

Корбэс вылез з лодкі і, крыху пагойдваючыся, рушыў на набярэжную. Дайшоўшы да скрыжаваньня і апынуўшыся

ў ценю каменнага дома, ён азірнуўся і паглядзеў на мора. «Міхаэль Ліхтэр» ледзь угадваўся на даляглядзе — пляма ў празрыстай сьвецені, што плавала проста пад нябачным сонцам.

Корбэс павярнуўся тварам да сталіцы Блефуску і паволі пайшоў угару, па вуліцы, якая вяла ў напрамку замка.

Ён быў у мёртвым горадзе. У Горадзе Зла. Корбэс паглядзеў на свой тэлефон. Сувязь адсутнічала. Ён меў дзьве гадзіны. Дакладней, ужо менш. Значна менш.

Корбэс паглядзеў на замак — але не пабачыў яго. Замак быў далёка наверх. Ён ня ведаў, колькі зойме дарога. Трэба было ісьці пехатой, узьбірацца па пакручастых вулках, караскацца па скале... Не, вырашыў Корбэс. Так ён не пасьпее. Ён проста паглядзіць горад.

Корбэс ішоў, зазіраючы ў пустыя вокны. Неўзабаве вуліца выраўнялася. Ён апынуўся на брукаванай плошчы, што займала вялікі ўступ. Адсюль «Міхаэль Ліхтэр» быў відаць досыць добра. Недзе там, на палубе стаіць сквапны журналіст, які, напэўна, напіша па вяртаньні пра тое, што бачыў Блефуску. І апублікуе фота, на якіх нічога нельга будзе разабраць. І ніхто не здагадаецца, што дзесьці на гэтых здымках, сярод пакінутых сто гадоў таму дамоў, блукае цяпер чалавек, які нікому нічога ня скажа. Ён, Корбэс. Які быў у Горадзе Зла.

Ён заходзіў у дамы, глядзеў на нежывое жытло, на ложкі і кухні, на спальні і дзіцячыя пакоі. Тут жылі людзі, якіх забівалі ня толькі за ціхае слова, але нават за маўчаньне, калі яно было недастаткова пераканаўчым. Тут жылі цэлыя сем'і сэксотаў, тут сыцены мелі вушы, столі — вочы, а падлогі будаваліся як гатовыя эшафоты. Корбэс бачыў паўсюль партрэты правадыроў — іх было так шмат, што, відаць, вучоныя задаволіліся першым дзясяткам тысяч. Правадыры глязелі на Корбэса з пажоўклых партрэтаў ласкава і ўсё разумеючы: што, таварыш, цікава? Цікава гуляць па Горадзе Зла, калі Зло даўно сышло? Ох, як бы мы пагутарылі з табой, таварыш Корбэс, сто гадоў таму...

Як бы ты крычаў, як бы плакаў, як называў бы ўсіх, каго ведаеш па імені, толькі б боль зрабіўся хоць крышку слабейшы! Як бы пераконваў нас у сваёй любові і адданасці... Як бы даказаў нам, што твой твар падобны да грушы, а не да яблыка!.. Як бы ні спускаў штаны...

Корбэс зноў адчуў, што ён зачараваны ўсім гэтым. Як там, дома, седзячы над кнігамі, поўнымі старых фатаграфій. Корбэс ужо амаль паверыў, што зараз з-за рога вуліцы выйдучь яны, Варта, маладыя хлопцы ў форме, і спытаюць яго, белазуба, прызна, як роўнага: «У каго верыш?»

І павядучь.

Павядучь за сабой.

Як роўнага. Як свайго.

Корбэс пайшоў далей, вуліца тут была простая, ля ходніку цямнелі сьляды даўно спаракнелых машын. Ён зайшоў у адзін з будынкаў, які беспамылкова ідэнтыфікаваў як школу. На сьценах віселі ўсё тэя самыя партрэты. А ў адной з клясаў — карыкатуры. На кожнай зь іх прысутнічаў дзіўны цень — чалавечая фігура, якая кралася за сьпінамі. Карыкатуры папярэдзвалі — азірайся. Азірайся, вучыся бачыць цені. Сыгналізуй. Будзь пільны. Корбэс прысеў за адну з партаў. Ён уявіў сябе вучнем, які слухае настаўніка. «У каго верыш, Корбэс?»

«У Новы Лад, таварыш настаўнік».

Корбэс адчуў, як разгладжваюцца зморшчыны на ягоным твары. Гэты горад добра дзейнічаў на яго. Ён зрабіў намаганьне, каб пазбавіцца ачмурэння, і выйшаў на сонечную вуліцу.

Цяжка было паверыць, што ўсё гэта аднойчы зьнікла. Усё, створанае насельнікамі гэтай краіны, зьнікла і ператварылася ў пустэчу, у гулкасьць нежылых памяшканьняў, у цені, у сонца і пах нагрэтай за дзень цэгля. Цэлая культура сышла ў нябыт. Корбэсу здавалася, што ўсе яны вернуцца. Яны проста сядзяць цяпер у Палацы Сходаў і слухаюць правадыроў. Зараз Правадыры скончаць свае прамовы —

і на вуліцы гораду высыпле народ, гаманкі, здаровы, поўны нянависьці і веры. І пабачаць Кorbэса. Чужаземца, які ходзіць там, дзе маглі хадзіць толькі тыя, хто нарадзіўся тут.

Кorbэс павярнуў на суседнюю вуліцу і пабачыў жывога чалавека.

Жывы чалавек сядзеў на каменнай лаўцы і глядзеў на мора.

Пастух. Кorbэс адразу зразумеў гэта. Чалавек быў апра- нуты, як пастух, і меў тупаватыя вочы пастуха, які ня ве- дае, што такое Час. А ведае толькі Траву і Зіму. І яшчэ сваю баржу — іржавую пасудзіну, запаскуджаную скацінай.

Пастух павярнуўся да Кorbэса і паказаў яму здалёк ка- валак паперы.

Кorbэс падышоў бліжэй, асьцярожна ўсьміхаючыся.

Пастух паказваў яму старонку, выдраную зь нейкай кнігі.

«Кніга, — сказаў пастух і абвёў пальцамі ў паветры ква- драц. — Кніга? Там! Там!»

Кorbэс ветліва ўсьміхнуўся. Якая яшчэ кніга? Усе кнігі з Блефуску даўно былі ў музэях, далёка адсюль, там, дзе іх паказвалі школьнікам і выдавалі на рукі толькі вучоным.

«Пяць тысяч, — сказаў пастух сваім нягнуткім языком. — Пяць тысяч даляр!»

Кorbэс думаў. Кorbэс сумняваўся.

«Ня кніга? — сказаў нецярпліва пастух. — О!»

Пастух падняў зь зямлі скрутак паперы, разгарнуў — гэта быў адзін з партрэтаў правадыроў. На ім былі яны ўсе, ласкавыя, моцныя, грушападобныя твары. «Не, — сказаў Кorbэс, паказваючы пастуху, што такога майна хапае ў кі- нутых будынках. — А што ты маеш яшчэ?»

Пастух зразумеў яго, але ня надта ўзрадаваўся. Ён пака- заў сабе пад ногі. Там, прыціснутыя камянямі, ляжалі ста- рыя фуражкі, пасьведчаньні, рамяні, нейкія гірлянды... Пастух паказаў па чарзе на кожны прадмет, старанна вы- маўляючы лічбы.

«Не, — сказаў Кorbэс. — Кніга!»

Пастух задаволена ўсьміхнуўся.

«Пяць тысяч, — папярэдзіў ён, агаліўшы рот, поўны абломкаў некалі прыгожых, белых зубоў. — Там!»

І пастух паказаў спачатку на завулак, што віднеўся ў прасьвеце між каменных статуў, а потым на матаролер, які хаваўся за лаўкай.

«У каго верыш?» — пачуўся ў галаве Корбэса ўладны голас.

Яны ехалі па горадзе, падскокваючы на бруку — сьпераду, за стырном, сядзеў пастух, а ззаду за ім, гідліва трымаючыся за плечы пастуха, Корбэс. Гул матора напаўняў мёртвы горад ілюзіяй жыцьця. Здавалася, яно толькі прачынаецца, гэтае вымерлае, вымеценае места, зараз з вокнаў высунуцца заспанья твары і на плошчы зайграе музыка...

Пастух выехаў за горад, матаролер памчаўся па прасёлку. Хвілін празь пятнаццаць яны спыніліся каля хаціны, складзенай з каменя. За хацінаю на выгане замёр статак кароваў. Яны нават галоваў не павярнулі, пачуўшы гук матора. Пастух саскочыў з матаролера, нібы з каня. Корбэс ледзь ня ўпаў на грудзі каменя.

Каменьне было тут паўсюль. Каменьне, зямля і сакавітая трава. Прыгнуўшыся, Корбэс зайшоў за пастухом у хаціну. Паморшчыўся, прыкрыў рукой нос. Пастух нахіліўся і дастаў з шчыліны ў сьцяне кнігу.

Корбэс узяў яе і прысеў на каменны выступ.

Ён разгарнуў кнігу і панюхаў яе знутры.

Ён правёў пальцамі па яе сырых старонках. Ён паглядзеў год выданьня і памацаў тое месца, дзе некалі быў штамп выдавецтва з эмблемай Новага Ладу. Ён паспрабаваў чытаць, але ня змог. Ён ужо бачыў сябе дома — як ён, Корбэс, сядзіць за сваім сталом, пад любімай лямпай, і паволі чытае ўголас, як правільна жыць на Блефуску і што будзе таму, хто не паслухаецца закону.

Ён паглядзеў на ілюстрацыі — цёмныя фота, зробленыя даўно памерлым фатографам: яны былі такія жывыя, нібы іх рабілі проста падчас допытаў.

«Я бяру яе», — сказаў Корбэс.

Ён пагартаў кнігу. На адной з старонак цягнулася пляма. Чорная пляма проста пасярод тэксту — і Корбэс нейкім шостым пачуцьцём зразумеў, што гэта быў плявок. Нехта плюнуў на старонку гэтай кнігі сто гадоў таму. Плюнуў, хоць ведаў, што за гэта будзе.

«Я бяру яе», — паўтарыў Корбэс і падняўся.

«Пяць тысяч даляр! — усміхнуўся пастух. — Пяць тысяч даляр!»

Корбэс палез у кішэню, але потым вінавата развёў рукамі.

«На караблі, — сказаў ён, таксама ўсміхнуўшыся. — На караблі!»

І ён паказаў у бок мора, а да таго ж яшчэ выдзьмуў зь сябе гук карабельнага гудка.

«Пяць тысяч даляр!»

«Я вярнуся на карабель, — сказаў Корбэс, паказваючы ўсё на пальцах. — Вось, глядзі...»

І Корбэс паставіў на каменны ўступ пальцы. Раз-два, раз-два... Ён паказаў пальцамі, як чалавек ідзе па дарозе, садзіцца ў шлюпку, вяртаецца на карабель, а потым робіць усё гэта ў адваротным парадку.

«Грошы на караблі, — патлумачыў Корбэс. — Я вазьму іх там і прынясу табе пяць тысяч даляр, добра?»

Пастух нахмурыўся і пацягнуўся па кнігу. Корбэс прыціснуў кнігу да грудзей, усё гэтак жа ўсміхаючыся. Пастух падышоў да яго і схапіў кнігу за сьпінку, але Корбэс не аддаў.

«Пяць тысяч даляр! — сказаў пастух, адыходзячы. — Пяць тысяч!»

Корбэс пахітаў галавой. Пастух дастаў з-за снапа саломы вінтоўку і наставіў на Корбэса.

«Добра, — сказаў Корбэс. — Вялікі дзякуй».

Ён паклаў кнігу і павярнуўся, каб выйсьці з хаціны. Пастух правёў яго злымі, вузкімі вачыма. Корбэс выйшаў і паглядзеў на кароваў. Ён ніколі ня ведаў, як абыходзіцца

з такімі дзіўнымі, непаваротлівымі і вялікімі жывёламі. Ён нават ня ведаў, як зь імі гаварыць.

Пастух выйшаў за ім, мружачыся ад сонца. І тады Корбэс ударыў яго каменем па дурной галаве. А потым яшчэ раз. І яшчэ. І яшчэ.

Корбэс азірнуўся. Каровы глядзелі на яго і жавалі траву.

Ён паклаў кнігу пад куртку, сеў на матаролер і пагнаў назад. Спускаючыся па ціхіх вуліцах да гавані, ён успамінаў пляму ў кнізе, у ягонай кнізе, у ягонай старой і жорсткай кнізе. Нехта з тых, хто жыў тут сто гадоў таму, аднойчы ўзяў і плюнуў проста на старонку. Злачынца. Дурань, якому надакучыла жыць. Што зь ім зрабілі за гэта? Корбэс уявіў сабе, што гэта магло быць за пакараньне, і хваля асалоды накрыва яго з галавой. Ён скінуў зь сябе матаролер, колы якога яшчэ доўга круціліся, адзіныя жывыя ў гэтым нерухомым горадзе, і таропка пайшоў туды, дзе блішчала мора.

Пагойдваючыся, як п'яны, ён падбег да прычала. Матрос сядзеў там і курыў.

«Васямнаццаць нуль сем, — сказаў ён, дапамагаючы Корбэсу сесьці ў лодку. — Гуд. Вэры гуд».

Стараючыся не глядзець у бок страшнага, стрымана-рыгліва-галянтнага Сцура ў ягоных спартовых штанах, я зачыніў ноўтбук і наліў сабе віна. Не прасіць жа ў Маргусі — у гэтым доме больш не было служак.

«І што гэта ўсё значыць? — сказаў Сцур, назіраючы за мной сваімі прапітымі, чырвонымі вачыма. — Я цябе прасіў напісаць што?.. Пра што? А, аўтар? А я табе нагадаю... Пра чумку! Пра людзей, якія там за вашай чортавай брамай ходзяць пад сябе ад распачы і страху! Пра калектыўныя малітвы над морам, дзе збіраецца так шмат людзей, што нехта абавязкова ляціць у прорву! Ці хаця б пра нас! Пра нас, хто

ратуецца тут ад навалы! Хіба мы не заслугоўваем спагады, а? Ну добра: простаі цікавасьці! Звычайнай павагі, урэшце! А што напісаў ты?»

«Прыгожая гісторыя, — прамовіў купец, нібы й ня чуў Сцуровых словаў. — Значыць, так і пачалася чума. Там, дзе жыў гэты Корбэс. Ён прывёз дамоў кнігу, у якой быў плявок невядомага бунтаўніка — і праз гэты плявок заразіў горад... Эх, казачнік... Ты, дарагі вінавайца, карміў нас апошнім часам нейкай дурной канспіралёгіяй. А мог бы расказваць вось такія гісторыі. І ўсё было б інакш. Абураючыся тваімі, з дазволу сказаць, вэрсіямі, мы страцілі пільнасьць. А цяпер маем у нашым цудоўным доме вось гэтага пана, які, здаецца, збіраецца знішчыць усе запасы віна, а заадно і сваю няшчасную пячонку».

«Чым хутчэй гэта адбудзецца, тым лепш, — сказала жонка купца. — Няхай п'е».

«Гэта яшчэ што за абразы? — заварушыўся Сцур, трымаючы сваю стрэльбу паміж ног. За канапай, дзе ён спаў, ляжаў сабраны ім арсенал: уся зброя, якую ён адшукаў у доме. — Што я вам зрабіў, пане гаспадару? Здаецца, я ніколі не дазваляў сабе такіх выразаў! “Гэтага пана”... Называйце мяне “пан Сцур”! Інакш я падумаю, як вас да гэтага прымусіць! І бабе сваёй скажыце, каб была са мной больш ветлівай! Сёньня яна назвала мяне казлом!»

«Пане Сцур, — сказаў пан Гланда. — Давайце пагаворым шчыра. Лепш кідайце вашыя штукі і здавайцеся паліцыі. Калі вас будуць судзіць, ваша добраахвотная задача будзе ўлічаная пры вынясенні прысуду».

«Судзіць? — крыкнуў Сцур. — Гэта вас будуць судзіць. Ня сёньня заўтра ў гэты дом уварвецца натоўп азьвярэлых людзей, якім няма чаго страціць. І тады ўжо я, а ня вы, буду прасіць іх, каб яны зарэзалі вас усіх гуманна, спакойна і хутка, а не чвартавалі проста ў садзе!»

«Пане Сцур, — прамовіў я ціха. — Мне здаецца, што калі сюды ўварвецца натоўп азьвярэлых, як вы кажаце, гра-

мадзянаў, дык вас зарэжуць разам з намі. Бо вы кінулі іх там, сваіх таварышаў па няшчасці. Цяпер вы адзін з нас, і ў вашых інтарэсах лічыцца з агульнымі правіламі».

«Што? — зароў Сцур. — Пан аўтар падаў голас? Мала вы сёння адкрывалі рот? А, пане Вольны Творца? Пане Краса-і-Сіла? Заткніцеся, вы, дзірка! Каўбаса і сілас!»

Ён пашумеў трохі і сьціх. Сядзеў, наставіўшы на нас стрэльбу, і напружана думаў пра нешта — і я бачыў, як Маргуса падкрадваецца да яго злева. Сцура трэба было схапіць за руку... Схапіць і таргануць рэзка ўверх. І тады стрэльба магла стрэліць у люстэрка над камінам... Але гэта было так рызыкаўна. Бо варта было кулі пайсьці крыху ніжэй — і яна цалкам магла б трапіць проста мне ў лоб.

«Пане аўтар, — нечакана сказаў Сцур прымірэнчым тонам. — Ну я не разумею... Не разумею гісторыі, якую пачуў. Паверце мне, я ж чытач... І я таксама некалі пісаў гісторыі. І нават публікаваўся, хоць вы мяне не чыталі, я ж ведаю, вы нікога апрача сябе не чыталі... Ну што гэта за выдумкі, а? Няма ніякага вострава Блефуску. Ні паблізу, ні дзесьці яшчэ. Нават малыя дзеці ведаюць, што вакол нас адна вада, уся плянэта пакрытая вадой, і адзінае месца, дзе ёсць культура, дзе жывуць людзі — гэта наша цудоўная Выспа, хай бы чорт заткнуў ёй дзірку ў сваёй ракавіне. Навошта гэтыя фантазіі? Няма ніякіх пастухоў, ніякіх Новых Ладоў і ніякага пана Корбэса! Ясна? Напісалі нам казачку пра марскія вандроўкі! І дурню ясна, што ва ўсім вінаватае гэтае ваша мора зь ягонай гнілой пенай! Ад яго сьмярдзела чумкай, яшчэ калі я быў малы! Вы што, ніколі ня чулі гэтага паху? Дык чаму вы дурыце нам галовы? Я хачу спытаць вас, чаму? Чаму, замест таго каб суцяшаць нас і быць голасам адрынутых Богам, няшчасных і хворых людзей, вы пацяшаеце нас нейкімі нікуды ня вартымі байкамі?»

«А вы як думаеце? — спытала Маргуса. — А, пане Сцур?»

«Заткніся, ты, нямытая служка, — сказаў Сцур. — Макрашчолка! Думаеш, мяеш тут клязэт, дык ужо можаш мне

камандаваць? Мне, культурнаму чалавеку? Я пісаў ня горш за гэтага вашага генія, дык хто ж будзе чытаць чалавека не з тусоўкі... Я... Я шмат чаго думаю. Але хто я такі. Я ня ведаю, якога лысага чорта ён гэтым займаецца, таму і пытаюся. Пане аўтар! Гэй, вы! Чуеце мяне? Я так зразумеў, што вы ўжо амаль месяц тырчыце тут і расказваеце ім свае бескарысныя гісторыі. Добра, давайце я задам вам іншае пытаньне. Яно мяне вельмі хвалюе, пане аўтар».

«Я слухаю вас, пане Сцур», — сказаў я.

«Чаму вы пішаце? — спытаў ён, разглядваючы мяне. — А? Вось для чаго? Можаче мне адказаць?»

Я паглядзеў на свае рукі.

«Я пішу, каб не было так нудна, — сказаў я. — Каб не было так нудна жыць. Бадай, гэта галоўная прычына».

«Нудна? — Сцур ажно выпусьціў стрэльбу з рук, і яна з грукатам упала на падлогу. — Што? Нудна? Вам нудна жыць? Там на вуліцы сьвет коціцца ў задніцу, а вам нудна? Там гэтка самыя двухногія дохнуць як мухі, а вам, значыцца, нудна?»

Ніхто ня кінуўся на Сцура, каб падняць стрэльбу і завалодаць ёй. Ніхто нават не паварушыўся. Яны ўсе сядзелі з паніклымі галавамі і глядзелі на падлогу так уважліва, нібы там, пад нагамі, адкрылася раптам адтуліна і нехта клікаў іх, гулка, адтуль, адтуль: сюды, сюды!.. Ім было сорамна за мяне. Яны чакалі зусім іншага адказу. Але я быў шчыры. Я яшчэ ніколі ня быў гэтка шчыры ў гэтым няшчырым доме, пабудаваным з падману і лісьлівасьці, зь недагаворак і паўнамёкаў.

І толькі малы глядзеў на мяне з усмешкай — як на героя.

«Не, вы чулі? — Сцур упіўся вачыма ў купца, а потым у ягоную жонку, а потым зноў у купца... — Вы чулі? Яму нудна. Ён нават не падумаў, што нудна нам. Нудна мець у нашай кампаніі такога пустабрэха і дармаеда. Нудна... Слова ж якое, а? Няўжо вам зусім напляваць на рэальны сьвет, пане аўтар? Няўжо вы так любіце сябе? За што вы так ненавідзіце людзей? Чаму так пагарджаеце імі? Нават

я, Сцур, седзячы тут, люблю вас усіх, люблю шчыра, бо вы ўсе людзі, людзі! Людзі! І мне не напляваць на тых, хто застаўся там, за агароджай! І нават калі яны ўварвуцца сюды і будуць рваць мяне на кавалкі, я буду любіць іх, я падохну з пачуццём, што я чалавек і мяне забіваюць людзі! Божыя тварыны! Гэткія, як я сам!»

Я ўсьміхнуўся. Я пакрыўдзіўся. Сцур ня мог гэтага ведаць, але купец, яго жонка, Маргуся — усе яны ўжо навучыліся чытаць эмоцыі на маім твары. О, яны ведалі, як я крыўдую...

Ніколі не размаўляй з ідыётамі. Ніколі не чытай ім і не дазваляй увязваць сябе ў размовы пра тое, што табе дорага. Так казаў я сабе, з усяе сілы спрабуючы застацца ў сваёй пыхлівай, палахлівай, прадажнай і пераможнай усьмешцы, бо толькі яна магла ўтрымаць мяне ў прытомнасьці, а здрадлівы язык мой ужо вёрз, вёрткі, заварны язык, пірожнае ў роце ружовай прастытуткі, ён лез на ражон — і перад кім, перад кім?

«Ведаеце, Сцур, — казаў мой язычок-чок-чок, — ведаеце, Сцур, вы кажаце лухту. Вы ня чулі і траціны маіх гісторый. І не мая віна, што вы ніколі не чыталі маіх кніг. О, вы ня мусілі гэтага рабіць, дзякуй Справядліваму Ладу, які ня толькі не забівае нас за ціхае слова, але не прыбівае і вас за тое, што вы ня можаце вымавіць ніякага, ні ціхага, ні гучнага, ні нават проста: свайго! Усе словы ў вашым роце, Сцур, чужыя, вы скралі іх і працягваеце красьці. Вы злодзей, Сцур, проста дробны злодзей. На вашае пытаньне: чаму вы пішаце, пане аўтар? — ужо адказалі тысячы іншых паноў, значна больш таленавітых і важных за мяне. Я ўсяго толькі цень таго, што я некалі чытаў, Сцур. Але я хаця б паспрабаваў зрабіцца ценем. А вы і на гэта ня здольныя. Вас проста няма, Сцур! Вы ніхто, для вас нават не існуе асобнага слова...»

Маргуся ня вытрымала, падбегла да мяне і мякка закрыла мне рот сваёй духмянай далоняй. Я працягваў гаварыць — але выходзіла так, нібы я проста цалаваў яе руку.

«Ён стаміўся, — крыкнула Маргуся. — Стаміўся, хіба вы ня бачыце? Так заўсёды бывае, калі змораны чалавек чуе папрокі ў ляноце. Давайце проста адпачнем, спадарства! Паслухаем музыку! Прашу вас!»

«Стаміўся? — узьвіўся Сцур. — Ён абразіў мяне! Я прыб'ю гэтае пустое месца! Значыць, мяне няма? Гэта яго самога зараз ня стане!»

«Глупства, — сказаў я, нарэшце вызваліўшыся ад рукі, якая закрывала мне рот. — Як вы можаце прыбіць пустое месца? Як вы можаце забіць цень? У вас няма ні кроплі розуму, Сцур, а да таго ж няма стылю!»

Сцур прыцэліўся, а потым з сумным рогатам апусьціў стрэльбу.

«Чаго няма? — закерхаў ён. — Стылю? Стылю... О чэрці... Як гэта я дажыў да сваіх гадоў без такой штукенцы?»

Сцур паваліўся ў фатэль.

«Ну добра, — прабурчаў ён і высмаркаўся. — Што я вам такога сказаў? Проста спытаў, чаму вам пляваць на людзей. Чаму замест таго, каб пісаць пра іх боль і патрэбы, пра іх прагу да справядлівасьці, пра іх права верыць і спадзявацца, пра іх жаданьне шчасьця — вы расказваеце нам байкі пра нейкія няісныя выспы і нейкіх пастухоў! Чаго вы так разышліся, пане аўтар? Пагаварыце са сваім чытачом! Можна, я проста ваш першы крытык? А?»

«Пан аўтар напісаў шмат гісторый у гэтым доме, — спакойна сказаў купец. — І ўсе яны пра людзей. Пра нас. Нават апошняя. Можна прыдумляць казкі — а казаць пра сучаснасьць. Я б нават сказаў, добрая казка больш можа сказаць пра нас за самы тоўсты раман».

«А вы ніколі не задумваліся, што вы, Сцур, і ўсе гэтыя вашы людзі — вельмі нудныя істоты? — сказаў я. — І што я проста ратую абраных ад вашай нуды, ад вашай ванітоўнай і агрэсіўнай нуды?»

«Не разумею, — Сцур прыклаўся да бутэлькі. — Усё роўна: не разумею. Нудна яму... А нам весела... Нам весела. Што

ты там казала, Маргуся? Музыка? Не, ніякай музыкі. Чу-
 еце, як там стракоча дрон над дахам? Мы толькі раззлуем іх
 яшчэ больш. Спаць, панове. Спаць! Ідзіце і праверце браму!
 І ўвесь сад! Давайце, давайце, чаго расьселися?»

Мы выйшлі з гасыцёўні.

«Заўтра я чакаю ад вас гісторыю пра чуму, — сказаў, ухмы-
 ляючыся, Сцур, загарадзіўшы мне дарогу руляй стрэль-
 бы і выцягнуўшы перада мной нагу. — Будзем лічыць, што
 я даў вам яшчэ адзін шанец...»

«Вы ж ведаеце, што я яго не скарыстаю, — сказаў я, гід-
 ліва пераступіўшы празь дзьве гэтыя па-царску раскінутыя
 канцавіны. — Я маю абавязкі выключна перад панам куп-
 цом. А перад вамі, Сцур, я магу хіба паклясьціся, што ў мяне
 ніколі не было больш нуднага слухача».

«Бах», — сказаў Сцур, тыцнуўшы мяне ў калена сваёй
 стрэльбай.

Жонка купца ўжо ўзяла сына за руку, каб адвесьці ў спаль-
 ню. Але малы павіян раптам заўпарціўся.

«Не, — сказаў ён і падышоў да мяне. — Мы яшчэ пагу-
 ляем з казачнікам. Ну калі ласка, ну мам».

Маці кіўнула і пачала падымацца па лесьвіцы. Купец
 азірнуўся. Ён глядзеў на нас з малым доўга і маркотна —
 нібы разьвітваўся. А потым пад позіркам сына адварнуўся
 і цяжка пакрочыў наверх.

«Не хачу я з табой гуляць, — уздыхнуў я і паляпаў мало-
 га па галаве. — Ідзі да мамачкі. Табе, відаць, страшна».

«А табе? — спытаў ён. — Табе не?»

«Мне не, — сказаў я. — Але я ня ўмею абараняць малых
 павіянаў ад вялікіх сцуроў у спартовых штанах».

«Хадзем, — сказаў ён сур'ёзна і патрабавальна. — Я даўно
 хацеў паказаць табе адну гульню. Ты што, забыў?»

Па ягоным голасе я зразумеў, што адкруціцца ня ўдас-
 ца. А ён усяляк паказваў мне, што трэба ісьці зь ім. Што
 я не расчаруюся.

«Ну добра, — сказаў я неахвотна. — Толькі нядоўга».

«Я думаю, — сказаў малы, — што заўтра ў цябе будзе добрая гісторыя».

«Табе адкуль ведаць?» — прабурчаў я, ідучы за ім па калідоры.

«Пабачыш, — падміргнуў ён мне. — Запомні, зь дзецьмі трэба гу-ляць...»

«Лухта, — сказаў я. — Дзеці — самыя нудныя істоты на сьвеце».

«Нават больш нудныя за сцуроў?» — засьмяяўся ён і адчыніў дзьверы.

Я увайшоў і сеў на ложкак. Пакой як пакой. Салдацікі. Кампутар. Кніжкі. Розны нон-фікшн для падлеткаў. Колькі ж яму гадоў, падумаў я стомлена. Розныя лічбы лезлі ў маю галаву — і ніводная не падыходзіла, кожная спатыкалася аб неадпаведнасьць...

«Глядзі, — сказаў малы павіян. — Вось што ў мяне ёсьць».

Ён дастаў аднекуль маску: белую маску без вачэй, але з навушнікамі і акулярамі, якія злучаліся з шчыльнай матэрыяй штучнага твару тоўстымі дратамі.

«І што гэта? — спытаў я высакамерна. — Якая-небудзь гістарычная рэальнасьць? Я патраплю ў часы рыцараў і буду махаць мячом, крышачы сарацынаў? Адразу скажу, цяпець не магу сячы галовы жывым істотам».

«Неа, — сказаў малы. — Ня бойся. Проста слухайся мяне. Надзявай».

Я надзеў маску і адразу ж адчуў прыступ удушша. Зрэшты, ён хутка мінуў.

«Я ўключаю», — пачуў я голас малога павіяна.

Я хацеў пракаментываць ягоны сьмешны ўрачысты голас якім-небудзь дурным жартам.

Але ня змог.

СТОЛ

Сьвятло. Ступіў у яго — адскочыла, нагнаў — спынілася. Пад нагамі — гладкая паверхня, сьлізкая, як кафля ў душы.

Я зрабіў яшчэ адзін крок і пачуў насьмешлівы голас малога:

«Не падыходзь да краю. Звалішся!»

Ён стаяў там, недзе за межамі сьвятла, зусім блізка, і ўсё ж я ня бачыў яго нага твару. Але голас. Голас быў такі, што я ўжо ня зблытаў бы яго ні зь якім іншым. Голас хлопчыка, які ведае, чаго хоча.

Я не паслухаўся, я зрабіў яшчэ адзін крок — і яшчэ. Месца, дзе я знаходзіўся, было падобнае да арэны, на якую падаў прамень вялікай лямпы, падвешанай дзесьці пад самым купалам. Я бачыў толькі гэтае яркае сьвятло над галавой і паверхню пад маімі няпэўнымі нагамі. Больш тут не было нічога — але я не адчуваў страху.

«Слухай, — зноў сказаў ён, ужо раззлавана. — Калі ты ня можаш стаяць на месцы, дык хаця б разьвярніся ў іншы бок. Вось так. Ты і праўда звалішся, я ж папярэджваў».

«А ты? — спытаў я, паслухаўшыся і павярнуўшыся ў ягоным напрамку. — Ты пойдзеш са мной?»

«Вядома, — сказаў малы, і ягоная маленькая, па-дзіцячаму пахілая фігура зьявілася на самым краі сьвятла. Ён

паглядзеў на мяне спачувальна, як дарослы на неразумнае дзіця. — Нам жа трэба пагаварыць. Давай, хадзем. Раз-два, раз-два...»

І ён зноў засьмяяўся, глуха і задаволена.

Я агледзеўся. На мне не было нічога, ніякага адзеньня, я быў голы чалавек пад сьвятлом агромністай лямпы — і перада мной стаяў хлопчык у піжаме і чухаўся, чакаючы, калі я пайду за ім.

«Добра, — сказаў я. — Іду. А ты паўтарай: раз-два... раз-два... Мне так лягчэй».

«Раз-два, раз-два, — паўтарыў ён. — Ай, надакучыла. Проста ідзі і старайся ня збочваць. Край блізка. Але ты заўсёды можаш спыніцца і перадумаць. Зьмяніць напрамак. Давай...»

Я пайшоў за ім, ужо больш упэўнена. Ён нецярпліва паглядзеў на мае рукі, быццам разважаючы, ці ня ўзяць мяне за пальцы.

«Гэтая роля, — сказаў малы павіян, — даецца мне ўсё цяжэй. Пастаў сябе на маё месца. Уяві сябе малым, які павінен увесь час слухацца, курчыцца на падлозе, трымацца за руку бацькі, адчуваць сябе істотай зь ніжняга сьвету. Слухай, няўжо ты яшчэ не зразумеў?»

«Значыць, ты зусім ня хлопчык?» — спытаў я, засяроджана ступаючы ўслед за ім.

«Якая розьніца, — адказаў ён. — Дзіўна чуць ад цябе такое пытаньне. Вось, напрыклад, ты сам. Ты кожны дзень ператвараешся ў кагосьці, прыдумляючы свае гісторыі. Нават забаўна ўзяць і прыгадаць зараз, кім ты пасьпеў пабываць за час нашага знаёмства. Таварышам Кындыргілем і тыгрыцай, цырульніцай, нямецкім лётчыкам, правадніцай, нябожчыкам, горкім п'яніцам, маладым богам, дзяржаўным сьцягам, кінаакторам, жанчынай на ранішняй прабежцы (як яе там звалі?)... Чараўніцай у адстаўцы, хлопчыкам, які засунуў галаву ў пральную машыну, Памвам, нейкім пастухом... Служкай, вартаўніком, казачні-

кам, крытыкам, госьцем, вінавайцам... І гэты шматаблічны монстар яшчэ пытаецца ў мяне, хлопчык я ці не?»

«Але гэта мая работа, — сказаў я. — Мая работа, маё жыццё. Я не магу без ператварэнняў. А чым займаешся ты?»

«Я іду, — сказаў ён са сьмехам. — Раз-два, раз-два... Хіба ня гэтаму ты вучыў мяне ў дзень нашага знаёмства?»

Мы ішлі далей, а сьвятло рухалася за намі. Часам ён усё ж забягаў наперад — і стаяў, цярпліва чакаючы, пакуль я яго даганю. Нешта падказвала мне, што сьпяшацца ня варта.

«Ну добра, — сказаў я. — Але ў гэтага ёсьць нейкі сэнс?»

«Вядома, — ён зноў спыніўся. — Вядома, я іду ня проста так. Я сачу, каб ты не зваліўся. Для таго мяне і паслалі. Як жа з табой цяжка. А гэта ж мая самая першая місія...»

«Мне трэба сказаць табе дзякуй і папрасіць прабачэння?» — спытаў я раздражнёна.

«Не, ну праўда, — сказаў ён дзіцячым голасам. — Ты прыносіш столькі клопатаў, а сам думаеш выключна пра сябе. Мне цікава: як ты дагэтуль не здагадаўся? Відаць, у тваёй фантазіі ўсё ж ёсьць межы. Дзесьці яна раптам спыняецца і кажа: не, стоп, далей я не пайду, далей безь мяне. І ты ператвараешся ў нармальнага чалавека. Вось як цяпер?»

«А што цяпер?»

«Ты дваццаць зь лішкам дзён размаўляў з намі так, нібы мы мусім разгадаць загадкі. Ты гаварыў гісторыямі. А цяпер я спрабую гаварыць з табой не наўпрост, а так, як ты любіш. І ты нічога не разумееш. Ну падумай! Уключы фантазію! Дзе ты яе згубіў?»

«Ну добра, — сказаў я. — Паспрабую. Значыць, ты зусім ня хлопчык. Значыць, вы ўсе заадно. Значыць, я ў вас у руках. Але навошта я вам?»

«Вось бачыш, — мякка прамовіў малы. — Добра размаўляць гісторыямі і разганяць сваю фантазію на поўную хуткасьць, калі ты сядзіш у цёплай гасьцёўні, за высокай брамай, побач зь людзьмі, такімі самымі, як і ты, і ведаеш,

што ніхто, прынамсі, у наступную гадзіну, не збіраецца цябе забіць або зьесці. Але калі ты апынаешся ў такім вось месцы і мусіш ісьці наперад і глядзець па баках, каб не зваліцца ў прорву — чамусьці адразу хочацца простых адказаў і тэрміновых тлумачэньняў, хочацца праўды і шчырых прызнаньняў. Глядзі, куды мы прыйшлі».

Перад намі стаяў дом. Маленькі дом з садам — ня дом нават, а лецішча зь ненадзейным дахам і шчылінамі ў тонкіх сьценах. Сад зарос травой, а плот нагадваў надпіс на невядомай мове, адкуль прыбралі некалькі літар і замянілі іх на кірыліцу.

«Знаёмае месца, — сказаў я. — Я тут ужо бываў?»

«Ага, — сказаў малы. — Падумай».

«Я тут жыву», — прамовіў я, і сьлёзы навярнуліся мне на вочы.

«Больш за тое, — сказаў малы. — Гэта твой дом. Учора ўначы ты думаў пра тое, што табе засталася яшчэ шэсьць гісторый, і дом зробіцца тваім, назаўсёды».

«Хочаш зайсьці?» — сказаў я.

«Не, — сказаў малы. — Нам трэба рухацца далей. Я бачу, што ты толькі на крэсьле ў гасьцёўні такі разумны і таямнічы, з гэтым тваім старым ноўтбукам на каленях. Добра. Зараз я табе нешта раскажу. Час прыйшоў, часу мала, час ідзе. Я раскажу табе асноўнае — а астатняе ты дадумаеш сам. Але не паказвай свайго здзіўленьня, ты ж казачнік. Чым можна здзівіць казачніка?»

«Пастараюся», — сказаў я і пайшоў зь ім поруч, услоўваючыся ў ягоны спакойны, зморана-разьмераны голас:

«Рэч у тым, што аднойчы вельмі далёка адсюль было прынятае Рашэньне. Толькі ня думай, што яно было прынятае адносна цябе, дарагі нарцысе. Пра цябе тады ніхто ня ведаў. Рашэньне было прынятае ў *прынцыпе* — а гэта значыць, што аднаму стомленаму рыцару загадалі збірацца ў доўгую і небясьпечную дарогу...»

Яны маўчалі, з палёгкай пазіраючы то на мяне, то на малога, які рабіў выгляд, што не заўважаў іхных перабольшана-дарослых, насуплена-радасных твараў. Малы сядзеў на падлозе, на сваім любімым месцы, і круціў вочы сваёй малпе. Даўно я ня бачыў яго такім захопленым гэтай гульні. Дый сама малпа так доўга ляжала пад канапай, што цяпер успрымалася мной як новы чалец нашай вар'яцкай кампаніі. Мне здавалася, што зрабілася магчымым ўсё — і я не здзівіўся б, калі б малпа раптам загаварыла і пачала абмяркоўваць маю новую гісторыю.

Але ніякага абмеркаваньня ніхто не чакаў.

Тое, што я пачуў у пакоі малога, было неверагодна.

Я ня мусіў называць яго так. А як тады? Я паглядзеў на ягоныя тонкія дзіцячыя рукі, на стрыжаную галаву і паспрабаваў загадаць сабе: не называй яго павіянам.

Неверагодна.

Але ён меў рацыю, гэты малы павіян.

Я быў тым, хто паверыў яму адразу ж і назаўжды.

Адным з тых, хто паверыў яму, бо ня меў іншых варыянтаў.

Цяпер мы былі ўсе заадно. І толькі Сцур, шчасьлівы і п'яны Сцур, замінаў нам пагаварыць пра галоўнае.

«Раз-два, раз-два... — прагаварыў Сцур, гладзячы дрыготкай рукою сваю стрэльбу. — Вось як сталі пісаць нашы так званыя паэты. Айн-цвай-драй... Пане аўтар, вы канчаткова дасталі мяне з вашым абстракцыянізмам, ці як там гэта ў вас называецца. Што гэта было? Што за трызьненьне? Гэта ж нават не гісторыя. Гэта набор словаў. Я пайшоў за ім, ён сказаў, траляля, траляля... Нейкі стол. Я ні храна не зразумеў. Можна, я тупы, а? Патлумачце мне!»

«Нам вельмі шкада, пане Сцур, — прамовіў я. — Нам праўда вельмі вас шкада».

«Сябе пашкадуйце, — пазяхнуў Сцур. — Бо я папярэджваў. Я чакаў ад вас таленавіта расказанай гісторыі нашага трывожнага часу. Гісторыі пра кампанію людзей, якія ратуюцца ад чумкі і гвалту ў доме за высокай брамай. Такую гісторыю, каб бедны Сцур заліўся слязьмі! А вы? Вы пачаставалі мяне чарговай порцыяй нейкай драбядзені. Вось што, пане аўтар. Зараз я адвяду вас уніз і замкну ў падвале. Гэта будзе такая гаўптвахта. Пасядзіце там ночку-другую, мазгі і прачысьцяцца. Падумаеце пра тое, на якую тэму напісаць новую гісторыю. Пра нейкіх там малых — ці пра нас, апошніх герояў неспакойнай эпохі. Эх... Я спадзяваўся, што хоць перад сьмерцю зраблюся героем літаратурнага твору. Я верыў... Верыў, што мяне апіша ў сваіх шэдэўрах сапраўдны Аўтар! А высветлілася, што Аўтарамі цяпер завуць пустышак, драбностак, якія вярзучь невядома што і называюць гэта мастацтвам. Ну што, падымайцеся! Раз-два, як пішучь паэты! Самі пойдзеце — ці мне прастрэліць вам нагу?»

«Калі вы прастрэліце мне нагу, я ўжо нікуды не змагу пайсьці, — сказаў я. — Сцур, кідайце піць. У вас праблемы з прычынна-выніковымі сувязямі».

«Гэта ў вас праблемы, — прамармыгаў Сцур. — Вялікія праблемы. Усё, пайшлі. Наперад, пане аўтар!»

Я паціснуў плячыма і падняўся.

«Пане Сцур, — сказаў купец. — Гэта мой дом. Толькі жорсткая і спустошаная душа здольная зачыніць аўтара ў падвале. Вы ня можаце тут камандаваць».

«Магу, — сказаў Сцур, ікнуўшы. — Я ўсё магу. Можа, і вам прастрэліць нагу?»

Ён націснуў на курок — і люстэрка над маёй галавой разляцелася на дробныя аскепкі.

«Ого, — сказаў Сцур. — Прабачце, гэта выпадкова».

«Пане Сцур! — сказала жонка купца. — Вы маглі забіць малога!»

«Мог, — сказаў Сцур. — Але не забіў жа. Кажу, гэта адбылося выпадкова, шаноўная пані. Можа, вы таксама хочаце

ў падвал? Тады давайце, ідзіце за імі. Добрая ідэя. Вы, трое, у падвал, жыва!»

«Пане Сцур, — сказаў пан Гланда. — Вы ж прыстойны чалавек. Замыкаць у падвале ўласнага дому гаспадароў — ня надта прыгожа».

«Якія ўсе культурныя, — сказаў Сцур. — Каля брамы натоўп, хутка яны возьмуць дом прыступам і разарвуць нас на кавалкі, у доме сядзіць п'яны вар'ят з зараджанай стрэльбай, дубальтоўкай, нажом і бітай, віно канчаецца, мора пажырае апошні акраец сушы на гэтай плянэце, а яны лічаць, што загнаць людзей у падвал — гэта ня надта прыгожа. Хто тут ідыёты? Я — ці ўсё ж вы? Пане Гланда! У падвал! Або ў мяне зноў выпадкова атрымаецца стрэліць, і вы застаняцеся безь яец!»

Мы выйшлі з пакоя, Сцур пералічыў нас руляю сваёй стрэльбы.

«А ведаеце што, панове, — сказаў ён радасна. — А ідзіце ў падвал усе. Калі нашыя дарагія суграмадзяне ўварвуцца сюды, яны спытаюць, дзе вы падзеліся. А я скажу ім: я ведаю месца, дзе яны хаваюцца, а вы за гэта ня будзеце мяне чапаць, дасьце мне сысыці. А яны скажуць: окэй, пане Сцур, нам патрэбныя зусім ня вы, нам патрэбныя купец з усёй паспалітай кампаніяй! Усе ў падвал! Усе! І малога не забудзьце, панове!»

Ён падагнаў малога бітай — і той, усміхаючыся, далучыўся да нашай групы.

«О, — сказаў Сцур. — Бачыце, малы сьмяецца. І вы пасьмейцеся! У падвале добра, можна расказваць байкі хоць да ўсрачкі. А Сцур будзе піць віно ў самоце і плакаць горкімі сьлязьмі па страчанай радзіме і забітай культуры. Па зямлі, якая ляціць у пекла, і па памерлых суайчыньніках!»

Мы спусьціліся па сходах на падземны паверх і спыніліся перад дзьвярыма ў падвал, адкуль Маргуса нам прыносіла прыпасы і віно.

«Не, — сказаў Сцур. — А што я буду жэрці? Не панове, вам у падвале будзе занадта тлуста. Я прыдумаў. Я пасаджу вас

туды, дзе стаяць гэтыя... пральныя... машыны... Сустрэнец канец сьвету чысьценькімі. І голенькімі... Давайце, грузіцеся».

Мы вярнуліся наверх, у камору, дзе некалі мы з Маргусяй рабілі экспэрымэнты з пральнымі машынамі. Сцур уключыў сьвятло.

«Вось і цудоўна, — прамовіў ён з ухмылкай. — А я пайду вып'ю трошкі вінца. Кажуць, гэта найлепшы сродак ад чумкі, каб яе. Дабранач, панове!»

Ён замкнуў дзьверы, і мы пачулі ягоны сьмех. Сьмех Сцура-самурая. Ніхто ня кінуўся, каб перашкодзіць яму. Ніхто не абураўся і не пратэставаў. І я разумеў, чаму. Між нас быў той, хто таксама ўсьміхаўся. Усьміхаўся як пераможца. Ён усьміхаўся ўвесь час, так велічна і проста, так стомлена і так горда, што мы не маглі ня верыць: усё скончыцца добра. Ён быў рыцар — і мы глядзелі на яго з павагай і сорамам. Мы былі адной расы са Сцуром — і ўсьведамляць гэта было невыносна.

«Які дурань, — сказала жонка купца. — Я й ня ведала, што такія яшчэ існуюць».

«Хвала Справядліваму Ладу, — сказаў купец. — Мы сустрэлі яго ў часы, калі ён ужо ня можа нічога сапсаваць».

Калі ўсе ўлегліся, разважаючы над тым, што прынясе нам заўтрашні дзень, Маргуся падпаўзла да мяне і прашаптала:

«Паслухайце! А можа, ваша гісторыя пра генэрала Ва Юя — праўда?»

«Я ўжо нічому не здзівіўся б», — адказаў я.

«Давайце паспрабуем», — сказала Маргуся.

«Мы ўсё чуем, — прагудзеў купец. — Я даўно марыў паспрабаваць. З таго самага дня, як ты раскажаў нам пра таго беднага Ромуся».

Ён сарамліва падышоў да машыны і ўкленчыў.

Мы з заміраньнем сэрца сачылі, як галава купца зьнікае ў нетрах машыны.

«Нічога ня выйшла, — сказаў купец, нарэшце высунуўшы галаву. — Дарагая, можа, ты паспрабуеш?»

«З ахвотаю, — адгукнулася жонка купца. — Вось толькі якую выбраць? Маргуся, складзеш мне кампанію?»

«Я ўжо спрабавала аднойчы, — ціха сказала Маргуся. — Але нічога не атрымалася».

«Ты засоўвала галаву ў пральную машыну? — строга перапытала жонка купца. — Маргуся! Як ты магла? Такую службу трэба гнаць з дому! Бессаромніца!»

«А што вы там хочаце знайсці? — спытаў пан Гланда. — Там, у машыне? Падземны ход?»

Усе засьмяяліся. Яны сьмяяліся і глядзелі на мяне — і я зразумеў раптам, што яны проста хацелі мяне развесяліць. Што па маім твары цяжкі сьлёзы — і ўсе гэтыя людзі пашкадавалі мяне.

«Але я не разумею, — сказаў я. — Я ўсё роўна не разумею. Значыць, я... А вы ўсе... Не. Мне трэба час, каб падумаць і зьвесці разам усе канцы».

«А ты не сьпяшайся, — супакоіў мяне купец. — Я таксама не адразу паверыў. А цяпер ужо позна. Я ўвязаўся ў гэтую справу і мушу давесці яе да канца».

«Проста падумай, што табе расказаў наш маленькі сябар, — сказала жонка купца. — Супастаў факты. А калі падумаеш, раскажы нам гісторыю. Або некалькі. А мы паслухаем і скажам, ці правільна ты ўсё зразумеў».

«Не забудзь, што ты вінен нам яшчэ пяць гісторый, — удаючы суворасьць, нагадаў купец. — Вось і аддавай пазыку... Вінавайца!»

ЧОРТ СТОРЫ

Бровы ў купца былі такія густыя, а галава мела такія шырокія залысіны, быццам валасы зь яе перасяліліся бліжэй да вачэй, ратуючыся ад нейкай немінучай навалы. Бровы яму расчэсвала і падстрыгала жонка, а дачка стукала па голым цемечку: можна, я табе тут верш напішу?

Гэта быў шчасьлівы час. Кватэра поўнілася гасьцямі, дачка псыхавала, але ў меру, за што бацькі былі ёй удзячныя; прадпрыемства набірала абароты, а людзі куплялі кніжкі, і купец адчуваў, што схопіў удачу за хвост.

Ён меў завядзёнку: кожную пятніцу прыходзіў у адну са сталічных кнігарняў, хаваўся ў ценю каля паліцаў, браў у рукі нейкую кніжку і назіраў за пакупнікамі. Яму падабалася быць там, дзе кніга нарэшце пакідала створаны ім сьвет і выпраўлялася ў вольнае плаваньне, у невядомасьць, у чужое жыцьцё. Ён уважліва прыслухоўваўся да размоваў, стараючыся ня выдаць сябе, ён сачыў за тым, да якіх кніжак найперш цягнуцца чытацкія рукі, якія вокладкі прыцягваюць увагу, а якія не; ён глядзеў і слухаў, запамінаў і ацэньваў, а больш за ўсё любіў пагаварыць з пакупнікамі — па-майстэрску застаючыся ў ценю, заўсёды ананімны, прыязны і амаль нябачны. Проста выпадковы дзядзька, які раздумвае над тым, што купіць — і які

ня супраць перакінуцца параю слоўцаў з такімі самымі аматарамі добрай кніжкі.

У тую пятніцу ён завітаў у кнігарню на адной з цэнтральных вуліц. На шчасьце, прадавец быў новы, малады, зусім яму не знаёмы. Гэты наўрад ці мог пазнаць купца ў твар. Бо апошнім часам купцом зацікавіліся журналісты і ягоныя фота пачалі мільгаць то сям, то там, і старэйшыя прадаўцы ў іншых крамах усё часьцей пазнавалі яго. Не, гэты прадавец нават галавы не падняў — сядзеў сабе на каесе і чытаў кніжку.

Купец заняў зручнае месца за высокім стэляжом, зьняў з паліцы тоўсты том і зрабіў выгляд, што вывучае зьмест. А сам пачаў назіраць.

Народу ў кнігарні было няшмат. Купец стаяў у аддзеле мастацкай прозы — апрача яго тут быў толькі адзін пакупнік. Хлопчык гадоў дванаццаці, а мо й дзесяці (хто гэтых малых разьбярэ?) ужо даўно тырчаў тут, здымаючы з паліцаў кніжку за кніжкай і вяртаючы іх на месца. Малы выглядаў забаўна: ён раскрываў кніжкі з такім скептычным выглядам знаўцы, нібы быў прынамсі літаратурным крытыкам, ды ня проста крытыкам, а самым лепшым і строгім, самім Я. Гурманам, ня менш. Хлопчык чытаў, ціха пагмыкваючы, а потым закрываў кнігу, закаціўшы вочы, і быццам нешта запамінаў. Купец толькі пасьмейваўся, стоячы за сваім стэляжом. Але калі хлопчык расчаравана паставіў на паліцу апошні раман самага вядомага аўтара, якога сам купец выдаў у раскошным афармленьні ўсяго месяц таму, купцу зрабілася ўжо не да сьмеху.

«Шукаеш добрую кнігу?» — спытаў ён, ласкава пазіраючы на хлопчыка.

Малы зусім не здзівіўся.

«Так, — сказаў ён. — Шукаю».

«У падарунак старэйшаму брату? — спытаў купец. — Або маме, у якой заўтра народзіны?»

«Не, — сказаў хлопчык. — Для сябе».

«Для сябе... — паўтарыў купец раздражнёна, але працягваў ласкава глядзець на гэты пакрыты рабаціньнем твар. — І ў чым жа праблема? Ня можаш выбраць?»

«Магу, — сказаў хлопчык і ўважліва паглядзеў купцу ў вочы. — Але каб выбраць кнігу, патрэбны час. Кнігі проста так не хапаюць. Інакш можна купіць нейкае абы-што».

«Вось яно як, — сказаў купец. — А ты разумны хлопец. А можна ў цябе запытацца: чым жа табе не дагадзіла тая кніга, якую ты толькі што з такой пагардай паставіў на месца? Прабач, вядома ж, што я пытаюся».

«Няма за што прабачацца, пане, — ахвотна прамовіў малы і шырока ўсьміхнуўся. — Проста я думаю, што гэта аўтабіяграфічны твор. А я шукаю штосьці выдуманнае, ад пачатку і да канца. А яшчэ я думаю, што гэта даволі слабая кніга».

Купца агаломшыла такое нахабства. Ён нават выйшаў з свайго сховішча і падышоў да хлопчыка бліжэй.

«Што да выдумкі, пане чытач, — сказаў купец, — дык, можа, вам больш спадабаўся б суседні аддзел. Там стаіць літаратура для паноў і паненак вашай узроставай катэгорыі. Бачыце надпіс: “Кнігі для школьнага і старэйшага школьнага ўзросту”. У гэтым аддзеле вы знойдзеце і казкі, і забаўныя гісторыі, і трылеры, і розныя прыгоды ды страшылкі. А яшчэ там цудоўны нон-фікшн для школьнікаў: па гісторыі, хіміі, біялёгіі, матэматыцы, фізыцы. Вось, глядзіце, кніга для дванаццацігадовых пра тое, як працуе аўтамабіль. А вось падручнік для юных матросаў. Абедзве кнігі выйшлі ў цудоўным выдавецтве, якое ўжо даўно называюць самым лепшым на Вьсьпе».

«Вельмі цікава, — сказаў гэты жажлівы хлопчык. — Але я люблю тоўстыя раманы і зборнікі апавяданняў. Такія, ведаеце, дзе пра дзіцячыя траўмы, пра гвалт і страх, пра мову і пра камэдыі паўсядзённасьці. Пра Эрас і Танатас».

«Пра Эрас? — спытаў купец. — І пра Танатас? Зразуме-ла. Ну вядома, Эрас і Танатас у вашым узросьце цікавілі

мяне значна больш за аўтамабілі і караблі. Але вы не адказалі мне на другое пытаньне. Чым вам не спадабаўся той тоўсты раман? Чаму вы лічыце, што ён слабы?»

«Бо адразу відаць: аўтар ня ўмее прыдумляць гісторыі, — спакойна адказаў хлопец. — Ён расьцягвае на дзевяцьсот старонак тое, што можна было б бліскуча расказаць на васьмі-дзевяці. Але ён ня змог бы. Нават калі б захацеў. Ён ня ведае, што такое спружына тэксту, ён ня любіць таямніцы, ён разжоўвае для нас усё ўжо на першых старонках, а потым на васьмістах васьмідзсяці робіць выгляд, што мы нічога не зразумелі. Гэта праблема, пане. Усе кінуліся пісаць раманы, а кароткая гісторыя як жанр памірае. Хто цяпер піша апавяданьні?»

«Хлопча, — недаверліва спытаў купец. — Колькі табе гадоў? Я ж бачу, што табе яшчэ няма чатырнаццаці».

«Угадалі, — сказаў хлопец. — Няма».

«Хітрун, — усміхнуўся купец. — Паслухай, хітрун... Мне здаецца, ты мог бы пісаць кніжныя агляды. Мне якраз патрэбны чалавек, які б займаўся такой працай. І пры гэтым — вядома ж, тонка і ненавязьліва — хваліў бы адны кніжачкі, а другія крышку... Як бы гэта сказаць...»

«Крытыкаваў, — падказаў яму малы. — Я разумею, пане купец».

«Ты мяне ведаеш?»

«Бачыў вашае інтэрвію ў “Нашай Высьпе”, — сказаў малы. — Але гэта ня так важна. Добра, я гатовы».

«Ясная рэч, ты будзеш атрымліваць за гэта ганарар, — важна прамовіў купец. — Табе хопіць і на марозіва, і на парк забаваў, і на дзяўчат. Калі ты цікавішся такімі кнігамі, значыць, і дзяўчатамі цікавішся таксама».

«Гэта ня ваша справа, пане, — холадна прамовіў хлопец. — Добра, я паспрабую».

«Вось мая візытоўка, — купец выцягнуў з кішэні гаманец, вылавіў у ім паперку і аддаў малому. — Дасьлай тэксты на гэтую адрэсу. А ганарар... Як бы ты хацеў яго атрымліваць?»

«Давайце будзем сустракацца па пятніцах у гэтай кнігарні, — сказаў хлопец. — І вы будзеце плаціць мне. А цяпер адкажыце на маё пытаньне».

«Што ж, — сказаў купец. — Слухаю».

«Якія з гэтых аўтараў... — малы правёў пальцам па вокладках. — Якія зь іх маглі б, на вашу думку, напісаць добрае апавяданьне? А лепш — шмат добрых апавяданьняў. Пяць, восем, дзесяць...»

«Ого, — сказаў купец і засьмяяўся. — Ты што, хочаш зрабіцца выдаўцом і перавабіць да сябе маіх найлепшых аўтараў? Ня раю. Праца ў мяне цяжкая, здароўя не дадае. А быць маім канкурэнтам таксама шкодна для самаадчуваньня. Ну што ж, што ж... Гэты неблагі. І гэтая. І вось гэты, хоць ён і самазакаханы цяляпень. І вось гэтая, напэўна. Усе яны самазакаханыя пеўні і курачкі. Але з прабліскамі, так, з прабліскамі...»

Хлопец моўчкі ўзяў у ахапак чатыры кніжкі і панёс на касу.

«Заплаціце? — спытаў ён у купца і зірнуў на яго дзіцячымі анэльскімі вачыма. — Я ж мушу гэта ўсё прачытаць».

Купец расплаціўся. Яны выйшлі і паціснулі адзін аднаму руку. Рука купца была добрая і ўладная, а рука хлопчыка — мокрая ад поту.

«Што за дзень, — падумаў купец, залазячы ў трамвай. — Трэба наняць сабе кіроўцу. І паказаць гэтаму генію тое, што піша Рутка. Цікава, што ён скажа».

Праз тыдзень купец зноў стаяў у той самай кнігарні. За гэты тыдзень у ягоным выдавецтве было выпушчана пяць новых кніг, а на сайце НВ зьявіліся дзьве рэцэнзіі, падпісаныя проста: «Малы». Купец быў задаволены. Гэтым разам кнігарня была поўная народу. Хлопчык спазьніўся, але купец ня стаў дакараць яго. Ён дастаў грошы і, азіраючыся, сунуў малому ў потную далоньку.

«Не, — сказаў гэты невыносны малец. — Грошы мне не патрэбныя. Давайце вы заплаціце мне іншым чынам».

«Якім жа?» — спытаў купец крыху баязьліва.

«Я хачу... — і тут хлопец зрабіў паўзу, як добры актор. — Я хачу... Хачу прыйсьці да вас у госьці».

«Можа, усё ж грошы? — з надзеяй сказаў купец, адчуваючы, што папаўся. — Паглядзі, тут цэлых дваццаць далабраў!»

Але ў вачах хлопца, у ягонай незалежнай паставе, у голасе і асабліва ў сьцягнутых вуснах было нешта такое, чаму купец ня мог супрацьстаяць. Што са мной? — спытаў ён сам у сябе, едучы ў трамваі дахаты. Чаго я зь ім зьвязаўся? Пачне яшчэ шантажаваць. Толькі гэтага не хапала.

У прызначаны дзень у кватэру пазванілі. Хлопчык прыйшоў, цягнучы на плячы торбу. «Што ў цябе там?» — спытала жонка купца, дапамагаючы яму распрануцца. «Кнігі», — сказаў малы і пацалаваў ёй руку. Жонка купца падміргнула мужу і пайшла на кухню, дзе дасьпявала ў духоўцы вячэра.

«З маёй жонкай ты ўжо знаёмы, — сказаў купец, наліваючы віно сабе і жонцы, а дзецям прапановаўшы ліманад. — А гэта мая дачка Рутка. Яна, дарэчы, таксама піша гісторыі. Рутка, ты пакажаш нашаму крытыку свае *chort stories*?»

«Ня чорт сторыз, а шорт сторыз, тата, — сказала Рутка. — Калі ты хочаш быць крутым выдаўцом, вучы ангельскую. А наш госьцік не занадта малы, каб чытаць такое? А то потым будзе сікацца па начах. Тата, налі і мне віна! Ну крышачку, тата!»

Малы ўсьміхнуўся. Яго забаўляла Рутка. Жонка купца прыставала да яго з пытаннямі — усімі тымі пытаннямі, якія задаюць чужым дзецям нармальныя дарослыя, але ён адказаў на ўсе ў сваім іранічным стылі. Купец слухаў і не разумее, што выклікае ў ім гэты дзіўны малы: злосьць і агіду — ці ўсё ж павагу і пакору?

«Пагуляем?» — сказаў хлопчык Рутцы, калі яны даелі торт.

«Гэта абавязкова?» — скрывіўшыся, спытала Рутка.

«Тады пакажы мне свае гісторыі», — сказаў малы так уладна, што купец падумаў: ну вось, зараз Рутка пачне скандаліць. Але ўсё абышлося. Малы і Рутка пайшлі ў Рутчын пакой і зачынiліся там.

«Як ты думаеш, — спытала жонка купца. — Ён нармальны?»

«А хто з нас нармальны?» — няўважна адказаў купец, які думаў зусім пра іншае.

Мiнула з паўгадзіны, купец сядзеў у сваім кабiнэце і лічыў. Ён лічыў і зьбіваўся, і зноў пачынаў лічыць. Ён любіў лічыць сам. Ён ня верыў у тое, што iншыя людзі могуць палічыць ягоныя грошы лепш за яго самога.

І тут на парозе зьявілася Рутка.

«Тата... — сказала яна. — Тата...»

За Руткай у кабiнэт увайшоў і малы. У руках ён трымаў дзiўную маску — усьмешлівую маску без вачэй.

«Што гэта за гульня? — уздыхнуў купец. — Рутка! Што ты круціш вачыма, як ненармальная... Як табе Рутчыны гісторыі, мой юны крытык? Ты азнаёмiўся зь iмi?»

«Так, — сказаў малы. — Яны неблагія. Але пагуляйце з намі і вы! Надзеньце гэтую маску, пане гаспадару!»

«А што за яна? Якія правiлы?» — спытаў купец.

«Ну калі ласка! — нецярплiва, зусiм па-дзiцячаму папрасiў малы. — Бачыце, і Рутка просiць».

«Тата... — задыхалася Рутка. — Та...»

«Ну добра, — сказаў купец. — Толькі на хвiлінку. Мне яшчэ працаваць».

Не перастаючы лічыць, ён нацягнуў маску.

«Уключаю», — пачуў ён голас малога.

І жыцьцё iх сям'i змянiлася так, як не прыдумаў бы нiводзiн зь ягоных аўтараў.

Нават той, што напісаў самы тоўсты раман.

Па іхных тварах я зразумеў, што малы павіян (не называй яго так, не называй, не называй!) расказаў мне праўду. Там, дзе мы ішлі зь ім поруч, пад яркім сьвятлом лямпы, якая была нам і поўняю, і сонцам, там, дзе была толькі цемра наперадзе — і нашыя крокі. Там, дзе я ніколі яшчэ не бываў. А яны — былі.

«Так усё і было, — ціха сказала жонка купца. — Ці амаль так».

«Некалькі дробных дэталёў не супадаюць, казачнік, — уздыхнуў купец. — Я гляджу, ты ня можаш без таго, каб штосьці чорна-белае не расфарбаваць у свае дзікія колеры. Але я так і думаў. Я ведаў, калі раіў пану рыцару тваю адыёзную асобу, што ты абавязкова пачнеш пісаць нейкую адсябеціну. А яшчэ я ведаў, што ён абярэ менавіта цябе... Я ж не памыліўся ў ім?»

І купец амаль лісьліва зазірнуў у лычык малому. Але той ніяк не адрэагаваў, працягваючы свае маніпуляцыі з малпай.

«Бачыце, — павярнулася да мяне Маргуся. — Цяпер вы ведаеце калі ня ўсё, дык даволі важную частку ўсёй гісторыі. Але ўявіце, што я адчувала, калі слухала вашыя нездаровыя фантазіі!»

«Прабачце, Маргуся, — сказаў я. — Але чаму б вам не расказаць мне зараз усё да канца?»

«Гэта выключана, — сказаў пан Гланда. — Такі закон. І яго прыдумалі ня мы».

І яны ўсе з павагай паглядзелі на малога.

Не называй яго так! Нават у думках.

«І ня я, — сказаў малы. — Я толькі выконваю даручаную мне місію. Але хачу нагадаць, што дабрадзейнасьць рыцара — маўчаньне. Таму я і маўчу. А зусім не з пагарды да вас, пане аўтар. Я расказаў роўна столькі, каб вы дадумалі ўсю праўду самі. Каб выканалі ўгоду з купцом, даказалі нам, што

вы той, з кім варта мець справу — і самі адчулі свае выключнасьць і талент. Вы даведзяце ўсё да канца, пане аўтар. Я ведаю гэта. Я веру ў вас».

Я глядзеў на іх без усялякага сораму. Гэта яны мусілі хаваць вочы і чырванець. Гэта яны гулялі са мной ужо... О Міласэрны Божа, ужо дваццаць пяты дзень! Ці дваццаць шосты? Я ўжо зьбіўся зь ліку. Я ведаў, пра што будзе мая наступная гісторыя. Я меў што сказаць — і спадзяваўся, што ўзнагародаю мне будучь іхныя ціхія, вінаватыя «так». Але я ня ведаў, чым усё скончыцца. Я, аўтар, ня ведаў, чым усё скончыцца.

«Ведаеце, чым адрозьніваецца аўтар ад вар'ята? — спытаў я. — Аўтар заўжды ведае дарогу назад і мае ключы».

Яны заварушыліся, нібы абдумваючы мае словы. Ніхто не сказаў мне: «Брава!» Ніхто ня кінуў на мяне пяшчотнага позірку. Я падумаў, што надакучыў ім. Мае гісторыі іх не хвалявалі. Іх хвалявала, ці раскажу я ўсё да канца, ці змагу. Іх хвалявала мая трывучасьць. Яны кармілі мяне пахваламі, як сьвіньню.

«А ведаеце, чым аўтар адрозьніваецца ад чытача? — спытаў я ў поўнай цішыні. — Тым, што толькі аўтар ведае, чым усё скончыцца. Дык хто ў гэтым пакоі аўтар, а хто чытач?»

Я ўстаў і паволі прайшоў міма іх скурчаных у скурушлівых позах фігураў.

«Можа, гэта ўсё ж вы раскажаце мне гісторыю? Вы ж ведаеце канец?»

Я спыніўся каля малога павіяна.

«Давай, раскажы мне казку!»

Ён усміхнуўся і кінуў мне малпу.

І тады ў замку заскрыгатаў ключ.

Мы павярнуліся. Дзьверы паволі адчыніліся, і ў пакой забег, прыпадаючы на адну лапу, Сцур. Сам Сцур уласнай пэрсонай. А над ім, трымаючы ў руках стрэльбу, стаяла яна. Рутка.

Цяпер я ведаў пра яе ўсё. Ці амаль усё. Яна была пэрсонажам — і мы сустрэліся зь ёй вачыма.

«Казачнік, — сказала яна. — Машыны...»

Сцур жаласьліва заскуголіў і схаваўся за стэляжамі з пральным парашком. Рутка, не выпускаючы з рук стрэльбу, падбегла да адной з машынаў і зазірнула ў яе адчыненае пуза.

«Рутка! — засьмяяўся малы павіян. — Доўга ж мы цябе чакалі...»

«Рутка, дачушка!» — прасьлязіўся купец.

«Думаю, пана Сцура трэба пакінуць тут, — сказаў пан Гланда. — Прынамсі, пакуль ён не працьверазее».

«Але я мяркую, што трэба выкрасьліць яго зь ліку тых, хто будзе слухаць наступныя гісторыі, — строга сказала Маргуся, пагардліва назіраючы за сабачымі рухамі Сцура. — Ён не заслужыў. Ён не чытач, мы ўсе пераканаліся ў гэтым мінулым вечарам».

«Мудрыя словы, Маргуся, — сказаў купец. — А зараз давайце зладзім баляваньне. Закоцім гулянку! Спадзяюся, пан Сцур ня зьнішчыў усе запасы віна».

Мы замкнулі за ціхмяным Сцуром дзьверы і накіраваліся наверх.

Купец, жонка, Маргуся, пан Гланда, я, за мной малы павіян, памахваючы ключом...

Не называй яго так!

І яна.

Рутка.

РАТУЮЧЫ РУТКУ

«**П**агуляем?» — сказаў хлопчык Рутцы, калі яны далі торт.

«Гэта абавязкова?» — скрывіўшыся, спытала Рутка.

«Тады пакажы мне свае гісторыі», — сказаў малы так уладна, што купец падумаў: ну вось, зараз Рутка пачне скандаліць. Але ўсё абышлося. Малы і Рутка пайшлі ў Рутчын пакой і зачыніліся там.

«Ну і ў што мы будзем гуляць?» — абыякава спытала Рутка, сеўшы на ложак.

«Я ж прасіў цябе паказаць свае гісторыі, — малы прысеў побач і ўладкаваў між ног торбу. — Вось і пакажы».

«Ты сур'ёзна? — Рутка адсунулася ад яго і залезла з нагамі на ложак. — Слухай, колькі табе гадоў? Нешта я не магу скеміць».

«Угадай, — змрочна сказаў малы. — А лепш давай сюды кампутар, я сам прачытаю».

«А ты нахабны, — сказала Рутка. — Нахабны малы чалавечак. З чаго ты ўзяў, што я пакажу табе тое, што пішу? Можна, там васьмнаццаць плюс?»

Малы засьмяяўся. Рутцы гэта не спадабалася — бо рот малага быў поўны нейкіх жаўтаватых, сьцёртых зубоў. «Не закрывай рот, — папрасіла Рутка. — Гэта што, малочныя? Хутка выпадуць?»

Яна хацела правесці пальцам па ягоных зубах, але ён раптам самкнуў сківіцы, яна ледзь паспела прыбраць руку.

«Ты што, дурны? — спытала яна. — Ледзь палец мне не адхапіў. А што ў цябе ў торбе?»

«Дзьве цікавыя рэчы, — сказаў малы. — Пакажу, калі да-сі мне пачытаць сваё. Ты ж пішаш гісторыі? Ці ўсё, што мне расказвалі, няпраўда?»

Гэта ўсё бацька, падумала Рутка. Ня ўмее трымаць язык за зубамі. Яна ўзяла ноўт і адчыніла файл.

«Ну добра, чытай, — сказала яна. — Можаш уголас. Гэта вельмі карысна для аўтара, калі нехта чытае яму ўголас ягоныя тэксты. Адразу бачыш, дзе ты даў маху, дзе можна зрабіць лепей, а дзе ты геній і майстар».

Малы задумаўся. А потым пачаў чытаць. Ён чытаў ціхім, спакойным голасам — і ў Руткі было адчуваньне, што гэты хлопчык перад ёй наўмысна стараецца, каб надаць голасу нейкай дзіцячасці. Ён чытаў добра. Адразу лавіў патрэбную інтанацыю і правільна расстаўляў паўзы. Малы дачытаў першы тэкст і зачыніў ноўтбук.

А потым адварнуўся і надоўга замаўчаў.

«Слухай, — сказала Рутка, страчваючы цяргеньне. — Я ня ведаю, навошта ты здаўся майму бацьку... І чаму ён прымушае мяне сядзець тут з табой... Я магла б зараз заняцца чымсьці карысным. Пачытаць якую-небудзь кнігу! Паліць кветкі! Паслухаць Вагнэра. Ці проста палашчыцца. І наогул у мяне сёння танцы, а заўтра тэатр. Але гэта... Гэта проста няветліва! Гэта сьвінства! Ты прачытаў маю гісторыю і проста маўчыш. Не, ну я разумею, ты яшчэ малы...»

«Адзінае, чаму мы вучымся, калі робімся дарослымі — гэта апраўдваць саміх сябе, — сказаў раптам малы. — Гэта ж ты напісала?»

«Ну я, — сказала Рутка, адчуваючы, што чырванее. Ёй было прыемна, што ён адзначыў і запомніў гэтае месца. Так сказаў адзін зь яе пэрсанажаў, дарослы чалавек, і яна

не была пэўная, ці праўда так мог бы сказаць мужчына ў сталым веку. — А што?»

«Гэта добрыя словы, — маркотна сказаў малы. — Я іх запамню. І раскажу іншым. Але ня бойся, я абавязкова значу пры гэтым, што іх напісала ты. Значыць, табе так хочацца, каб я ацаніў тваю гісторыю?»

«Ды мне ўсё роўна, што ты пра яе думаеш! — Рутка раптам разлавалася. — Гэта што, я цябе прымусіла сядзець у маім пакоі? Гэта ты напасіўся! Вось і забавляй мяне. Ці хаця б кажы штосьці. Ты адкуль узяўся?»

«А адкуль бяруцца дзеці? — паціснуў плячыма малы. — Ты што, ня ведаеш? Скажы, Рутка. А ты прыдумляеш свае гісторыі — ці апісваеш тое, што насамрэч адбылося?»

«Ня ведаю, — яна раптам зноў супакоілася. — Я праўда... Ня ведаю».

«Гэта можна праверыць, — усміхнуўся малы. — Вельмі лёгка. Зараз я табе пакажу. Заадно і даведаешся, як табе прыходзяць твае тэксты...»

Ён расшпіліў торбу і дастаў два вельмі сьмешныя, як падумала Рутка, прадметы. Маску без вачэй зь нейкімі прыклеенымі да яе правадочкамі. І яшчэ нейкую невялікую, з кулак велічынёй, прыладу, падобную да кубіка з кратаванымі сьценкамі.

«Што гэта?»

«Вось гэтая штука, — патлумачыў малы, беручы ў рукі кубік, — вызначае, сама ты прыдумляеш ці пішаш праўду».

«Ой не магу, — сказала Рутка. — А ты і праўда малы. А я падумала ўжо...»

Яна павалілася на ложак і паглядзела спадылба на малога.

«А ты любіш літаратуру».

«У мяне няма выбару», — сказаў малы, круцячы ў руках сваю цацку, нібы гэта быў кубік Рубіка.

«Я проста хацела сказаць, што ня бачыла больш такіх малых хлопчыкаў, якія б так сур'ёзна гаварылі пра такія

складаныя рэчы, — патлумачыла Рутка. — Ты не такі, як усе. Цяпер я разумею, чаму бацька цябе прывёў. Ён заўсёды захапляўся рознымі вар'ятамі. Дык, кажаш, прылада... Якая вызначае, сама я выдумляю ці бяру гісторыі з жыцця...»

«Ага».

«І што яна кажа, гэтая твая прылада?»

«Нічога, — сказаў малы. — Ты ж ня пішаш зараз. Ты сядзіш і сьмяешся. Я табе падабаюся. Ты мной зацікавілася...»

«Ох-ох-ох, — засьмяялася Рутка. — Якія мы самаўпэўненыя. Як усе мужчыны!»

«Але мы можам даведацца праўду, — сказаў малы. — Як бачыш, прылада ня надта вялікая. Яе можна схваць куды заўгодна. Можна пакласьці пад падушку. Можна ў шуфляду. Можна пакласьці ў гаршчок з кветкай і засыпаць зямлёй. Можна нават насіць яе ў кішэні. Я магу пакінуць яе тут. Але рэч у тым, Рутка, што ў дадзены момант мяне цікавіць другое прыстасаваньне. Магу я папрасіць цябе надзець вось гэта?»

І ён даў ёй маску.

«І што будзе? — спытала Рутка. — Маска скажа, няздара я або зь мяне яшчэ можа нешта атрымацца?»

«А ты надзень», — сказаў малы.

«Ну добра», — сказала Рутка і нацягнула маску на галаву.

...Яна стаяла пад купалам сьвятла, адчуваючы, як голыя ступакі спрабуюць прыліпнуць да абсалютна гладкай падлогі. Рутка паглядзела ўніз — не, гэта была не падлога. Не падлога, не асфальт, не зямля. Больш за ўсё паверхня, на якой яна намагалася ўтрымаць раўнавагу, нагадвала плітку ў ванным пакоі. Або ў басэйне... Яна была ў гэты момант зусім голая — але ёй не было сорамна, ні каліва не было сорамна. Нават калі яна пабачыла, як недалёка, задуменна гледзячы на яе, пагойдваецца на тонкіх нагах яе новы знаёмы, гэты хлопчык-вар'ят, якога прывёў бацька, яна не адчула нічога, апрача здзіўленьня.

«Дзе гэта мы?» — спытала Рутка. Яе голас гучаў так, нібы вакол была толькі пустэча, там, за межамі сьвятла.

«Мы проста ідзем, — сказаў хлопчык. — Давай за мной. Раз-два, раз-два... Нам нельга спыняцца надоўга, тут так не прынята. Мы мусім ісьці. Лепш наперад, і ня збочвай, калі ласка. Бо ўпадзеш і разаб'ешся. Ня сьмейся, я сур'ёзна».

Але Рутка не сьмяялася. Яна і праўда пайшла ўсьлед за ім, намацаваючы паверхню пад нагамі. Тут былі толькі яна, малы, купал сьвятла над імі — і цемра навокал. І сьвятло рухалася туды, куды ішлі яны, і падрыгвала, калі не пасьпявала, і даганяла іх рыўкамі, роўнае і нейкае няправільнае.

Бо ўсё тут было няправільнае. Такого месца не магло існаваць.

І ўсё ж яно існавала.

«Проста ўяві сабе два пальцы, — сказаў хлопчык. — Нібы...»

«Яшчэ трохкі, і я засуну сабе два пальцы ў рот, — сказала Рутка. — Бо мне ўжо млосна. Мы можам ісьці павальней?»

«Гэта ні на што не паўплывае, — сказаў хлопчык. — Проста ўяві сабе два пальцы, указальны і сярэдні. Нібы яны — ногі нейкай істоты, якую ты мусіш паказаць бяз словаў. Раз-два, раз-два... Пальцы рухаюцца па сталю. Як на парадзе. Ці проста — як па вуліцы. Калі-небудзь яны дойдучь да канца і ўпадуць».

«Дзіўны вобраз, — сказала Рутка. — Я не магу зразумець сэнсу».

«Тады проста ідзі, — сказаў хлопчык. — Большасьць так і робіць. Толькі ідзі наперад асьцярожна. Каб ня ўпасці заўчасна».

«А калі я збочу?»

«Ты звалішся, — спакойна сказаў хлопчык. — Але ж ты ня збочыш. Ты яшчэ такая маладая. І ў цябе такія кепскія гісторыі...»

«Кепскія? — яна спынілася. — Ты ж казаў, што табе спадабалася».

«Я нічога такога не казаў, — заміргаў вачыма малы. — Яны кепскія, бо ты яшчэ такая маладая. І нічога ня ведаеш пра сьвет. Можа быць, калі ты пачнеш пісаць іх праз сто гадоў, зь цябе нешта і атрымаецца. Але мы ня можам чакаць».

«Мы?»

«Так, Рутка. Мы. Разумееш, тыя, хто паслаў мяне, ня могуць чакаць сто гадоў. І нават дваццаць. І нават дзесяць. Ім патрэбны аўтар. Усяго адзін аўтар, Рутка. Самы лепшы аўтар. Я бачу, што ты верыш мне, але рэч не ў маім красамойстве, Рутка. Проста мы знаходзімся ў месцы, дзе ты ня можаш ня верыць. У такім месцы, дзе ты паверыш ва ўсё, што заўгодна. У ідэальнай гісторыі, Рутка. Але я паўтару табе на ўсялякі выпадак. Тыя, хто паслаў мяне, маюць патрэбу ў аўтары. Усяго адным, самым лепшым аўтары. А бяда ў тым, што ніхто ня можа сказаць, калі ён зьявіцца. Можа, ён яшчэ не нарадзіўся. А можа, даўно памёр, і лепшых ужо ня будзе. Я тут і гавару з табой, бо мне патрэбны аўтар. Я абяцаў».

«Я веру табе, — сказала Рутка, хапаючы яго за руку. — Але давай вернемся. Вернемся і знойдзем табе аўтара. Тут яго дакладна няма. Бо няма ідэальных гісторый, іх не існуе».

«Толькі адна, — сказаў малы. — І мы ў ёй. Гэта адзінае месца, дзе вы ўсе можаце мне паверыць і я ня мушу цяраць і чакаць, пакуль сэнс маёй місіі дойдзе ў вашыя набітыя рознай драбязой галовы. Паслухай, Рутка. Тое, чым я займаюся, гэта эвакуацыя. Жэст добрай волі з боку тых, хто мяне паслаў. Мы эвакууем ня ўсіх. Па адной асобіне ад кожнае сацыяльна-прафэсійнае групы, кажучы вайшай нуднай мовай. Аднаго лекара, аднаго рыбака, аднаго зьявольнага, аднаго чыноўніка... І гэтак далей. І — што зробіш — аднаго аўтара...»

«Аўтара?»

«Мне вельмі хацелася б, каб гэта была ты, Рутка, — уздыхнуў малы. — Але я зраблю памылку, калі вазьму цябе. Ты яшчэ занадта маладая. Маленькая дзяўчынка, якая сама ня ведае, чаго хоча. Можа, заўтра ты вырашыш, што пісаць гісторыі табе надакучыла. А можа, цябе сапсуюць фанабэрыя і лісьлівасьць. Я ня ведаю! А мне трэба пэўнасьць...»

«Але навошта нам гэтая эвакуацыя?» — спытала Рутка. — У нас хтосьці спытаў, ці хочам мы...»

«Бо зусім хутка ўсё будзе вельмі дрэнна, — вінавата перапыніў яе малы. — Вельмі, вельмі дрэнна. Праўда, потым усё зноў зробіцца добра, але ўжо бяз вас. Тыя, хто паслаў мяне, падумалі, што некаторых з вас варта ўратаваць. Самых тыповых... Самых адданных сваім заняткам. Тых, хто ня можа быць нікім, апрача саміх сябе. Тых, каго няма ў нас, тых, хто можа нас нечаму навучыць. Я адказваю за апавядальнікаў гісторыі, Рутка. За тых, хто здольны прыдумаць гісторыю зь нічога, з пустаты. Не раскажаць пра сябе — а выдумаць сьвет. Ты мне падабаешся, Рутка. Я хачу, каб ты даказала мне як мага хутчэй, што эвакуаваць трэба менавіта цябе. Таму мы і размаўляем. Ты можаш гарантаваць мне, што...»

Захоплены, злы на сябе і на тых, хто яго паслаў, малы вырваўся наперад, ён гаварыў ужо выключна сам з сабой. Яму было блага. У яго кружылася галава. Бо раскажваючы Рутцы праўду, ён пачаў разумець, як жа брыдка і цынічна мае выглядаць у вачах гэтых небаракаў ягоная велічная, як яму заўсёды здавалася, місія...

Ён спыніўся, каб пачакаць яе, і азірнуўся. Але Руткі нідзе не было. Малы кінуўся шукаць яе і знайшоў: яна стаяла на самым краі, у цемры, і рыхтавалася кінуцца ўніз.

«Рутка!»

Яна паглядзела на яго з усмешкай.

«Што, не чакаў, эвакуатар? А гэта так проста. Ух — і мяне няма. А навошта? Навошта гэта ўсё, калі ўсё будзе кеп-

ска? Я ішла не для таго, каб: раз-два, раз-два... Няхай твае плястмасавыя салдацікі робяць раз-два. Разам з табой. А я не хачу».

І яна расставіла рукі і зрабіла крок.

Малы злавіў яе руку і пацягнуў назад. Яна супраціўлялася. Але адкуль ёй было ведаць, якая жалезная сіла тоіцца ў руцэ рыцара, што адолеў паўсьвету, каб апынуцца тут, побач зь ёй і тымі, каго яна любіла.

Мы зноў сядзелі ў гасьцёўні, усе разам. Я на сваім звычайным крэсьле, з ноўтбукам на каленях, купец з жонкай на канапе, і ў жонкі зноў была ў руцэ яе любімая цыгарэта. І Маргуса зноў завязала фартушок, каб мяне супакоіць, і пан Гланда недаверліва глядзеў у акно, а малы павіян сядзеў на падлозе і маўчаў. Усё было амаль як раней. Але з намі цяпер была Рутка.

Рутка, якая ўпершыню слухала гісторыю ў маім выкананьні.

Яна ўсё яшчэ трымала на каленях стрэльбу — і ніхто не наважваўся забраць яе. Нават пан Гланда, якому, вядома ж, не падабалася, што хворая на галаву дачка купца завалодала зброяй, толькі ўтаропіўся ў акно і незадаволена хмурыўся, як быццам бачыў адсюль, што робіцца за брамай.

Зрэшты, што там рабілася, мы здагадаліся. Там рыхтавалі прыступ. Магчыма, наш дом застаўся апошнім, які яшчэ ня трапіў у рукі народу. Няўжо ў іх там памерлі ад чумкі ўсе пажарнікі і спартоўцы? А можа, усе сьмельчакі? Там, на вуліцы, даўно ўжо маглі нешта прыдумаць. А замест гэтага яны адно палілі вогнішчы і перамаўляліся, зьбіўшыся ў злыя і зайздросьлівыя зграі. І глядзелі на браму. Проста ў вочы нашым камэрам відэаназіраньня, якія працавалі, як нічога ніякага. У іх нават не зьявілася ідэі разьбіць камэры. Вось ідыёты.

Што да майго аповеду, дык Рутка выслухала яго абсалютна спакойна. Нібы гэта не яна была яго гераіняй, яго галоўным пэрсанажам. Нават калі я згадваў яе імя — яна толькі ўспыхвала адразу ж радасным і ўдзячным позіткам, які згасаў ужо на наступным маім слове.

«Самае цікавае, — сказаў купец, — што ніхто з нас ня можа пацьвердзіць, што так усё й было. Ніхто ня чуў, пра што яны там размаўлялі, Рутка і рыцар. Ні ў Рутчыным пакоі, ні ў тым месцы, якое... Халера, панове, я нават ня ведаю, як яго назваць».

«Ідэальная гісторыя, — падказаў я. — Гэтае месца завецца ідэальнай гісторыяй».

«Магчыма», — прабурчэў купец.

«Так, толькі наша Рутка магла б сказаць, ці праўда іхняя размова выглядала менавіта так, — сказала жонка купца. — Але яна ня скажа. Па-мойму, яна цяпер ня з намi. Наша бедная, шчаслівая, цудоўная Рутка».

«А я пэўная, што ўсё так і было, — сказала Маргуса. — Праўда, пане гаспадару?»

«Так, Маргуса, — кіўнуў купец. — Наш казачнік аднавіў падзеі і размову настолькі праўдападобна, што я нават паверыў, што ўсё чуў на свае вушы. З таго моманту яна такая... Вось такая... Наша Рутка... І я дагэтуль ня ведаю, ці правільна я зрабіў, калі рыцар даверыў мне сэнс ягонай місіі. З аднаго боку, гэта ён вінаваты ў тым, што з Руткай здарылася такое. З другога, ён жа ўратаваў яе. І ўратае нас. Ура...»

Малы зрабіў выгляд, што ня чуў ягоных словаў. Я нахіліўся і асьцярожна паляпаў яго па плячы — як дарослага:

«Прабач, але як жа мы мусім называць цябе?»

Ён адмахнуўся:

«Няхай усё будзе як і раней. Можаш зваць мяне малым павіянам. Яны вось завуць мяне сынам, і ім будзе цяжка звыкнуцца з новым імем. Там, адкуль я пачаў сваё падарожжа, я прайшоў навучаньне. Зь мяне выбілі ўсе крыўды адносна імёнаў... Як можна крыўдаваць на імя? Як можна

быць настолькі дробным у сваіх крыўдах... Шчыра кажучы, маё сапраўднае імя — гэта хутчэй псэўданім. Так спакон вякоў прынята ў рыцараў. І вы ўсё роўна не маглі б вымавіць яго правільна...»

Малы засьмяяўся — але мне падалося, што толькі я пачуў у гэтым рэзкім сьмеху боль і тугу.

«Што мы будзем рабіць, панове? — спытаў пан Гланда. — Застаецца тры дні... Што калі яны пойдучь на прыступ?»

«Я ведаю, што рабіць, — сказаў купец. — Піць віно! А што яшчэ? Шкада, што нельга будзе ўзяць з сабой хаця б скрынку...»

«Пан Сцур усё ж прыкончыў запасы чырвонага, — заклапочана прамовіла жонка купца. — Маргуся, я папрашу цябе яшчэ раз праверыць...»

«Так, пані», — адгукнулася Маргуся. Яна вярнулася, трымаючы ў кожнай руцэ па бутэльцы.

«Засталося адно белае».

«Тады мы будзем есьці рыбу, — сказаў купец. — У нас бясконцыя запасы кансэрваванага тунца...»

«І чакаляда! — сказаў малы павіян. — Там мусіла быць чакаляда. Цяпер я ўжо магу есьці яе без абмежаваньняў, а, мама? Маргуся!»

«Слухаюся, пане малы гаспадар, — засьмяялася Маргуся. — Можа быць, адправім на кухню пана аўтара?»

«Аўтара! — загаманілі яны хорам. — Аўтара!»

«І праверце камэры, — сказаў пан Гланда. — Калі ўжо вы ідзяце ў калідор».

Я неахвотна падняўся.

Зірнуўшы на экран, я пабачыў іх. Яны грэліся каля вогнішчаў, палячы аўтамабільныя шыны, на вуліцы гуляў рэвалюцыйны вецер, расьцягваючы высокія агні, як быццам цягаючы за галовы аранжавых пажадных д'яблаў. Некаторыя зь іх сьпявалі — і я разабраў рэлігійныя гімны. Пара чалавек, не саромеючыся, спраўлялі перад брамай вялікую патрэбу, іншыя елі, неахайна і прагна, проста з выцягнутых

перад сабой шырокіх рук. Астатнія спалі, а адзін мужчына нерухома стаяў перад брамай і трымаў над галавой плякат.

«Мы вас дастанім, боцылы!», было напісана там. І маё натрэніраванае вока адразу ж заўважыла памылкі. Мне захацелася выправіць іх. Толькі выправіць — і вярнуцца ў дом.

Гэта было такое імгненнае і дурное, але моцнае жаданьне, што я спужаўся сам сябе.

Мне і праўда на сэкунду падалося, што я магу зрабіць гэта, гэты зухаваты ўчынак, які мог каштаваць мне жыцця.

Адчыніць браму, падбегчы з пэндзлем у руках да таго адзінокага дэманстранта і, закрэсьліўшы памылкі, напісаць зверху правільна. І аднавіць сьвятую, спаганеную ім артаграфію.

Добра, што розум усё ж вярнуўся да мяне. А я ўжо быў на паўдарозе.

Калі мы ўжо дапівалі віно ў цёплай і ярка асьветленай гасьцёўні, я набраўся смеласьці і спытаў у іх... Спытаўся пра тое, што не давала мне спакою ўжо даўно.

«Скажыце, панове... — сказаў я, прыязна глядзячы ў іх размяклыя твары. — А вам і праўда падабаліся мае гісторыі?»

«Што ты маеш на ўвазе?» — спытала жонка купца.

«Я маю на ўвазе ўсе вашыя пахвалы, — цярпіліва патлумачыў я, хоць тут і не патрабавалася тлумачэньняў. — Вашыя высокія ацэнкі маёй сьціплай творчасці... Эпітэты, якімі вы мяне ўшаноўвалі... Усё гэта было праўдай? Або часткай гульні?»

Яны моўчкі разглядвалі келіхі ў напружаных руках.

«Вядома, — сказала Маргуса. — Гэта было праўдай».

«Было, — сказаў купец. — Бо цяпер гэта ўжо ня мае значэньня. Хутка ўсё скончыцца».

«Ох ужо гэтыя аўтары, — з дакорам прамовіў пан Гланда. — Усё пра сябе і пра сябе. Нават у такой, з дазволу сказаць, сьмяротна небясьпечнай сытуацыі яго хвалюе, што пра яго думаюць. А мне вось даўно ўжо на гэта накласьці.

Я хачу проста адчуць сябе ў бясъпецы. Добра, што хутка ўсё скончыцца. І наогул: літаратура зніжае імунітэт!»

«Хутка ўсё скончыцца, — пацьвердзіў малы. — Але ты, аўтар, мусіш расказаць нам трыццаць адну гісторыю. Гэта ўмова тых, хто мяне паслаў. Выпрабаваньне на прафэсіяналізм, так бы мовіць».

«Цікава... — сказаў я. — Здаецца, я разумею, у чым тут сэнс...»

АЛЁ, МЫ ШУКАЕМ ТАЛЕНТЫ

Утую ноч яны сабраліся ў кабінэце купца — па адным выпаўзаючы са сваіх пакояў, ціха ступаючы па цёмных калідорах, думаючы пра мёртвых у душы і пра сябе: такіх жывых і такіх шчаслівых. Ім і праўда пашанцавала — сьвет за вокнамі пачынаў падаваць прыкметы неспакою. Але яны ведалі, што пасьпеюць уцячы перад тым, як усё пачне крычаць і крышыцца.

Купец саступіў малому месца за сваім шырокім сталом, а сам стаў каля акна, паглядваючы на поўню. Малы сядзеў у вялікім крэсьле, боўтаючы нагамі, але ніхто не ўсьміхаўся. Маргуся прынесла гарбату і прысела ў куце. Артэміюш стаяў, прыхінуўшыся да сьцяны, і на твары ягоным была выразна напісаная нязгода. Жонка купца сядзела насупраць мужа і курыла. Ніхто ў доме не здагадваўся, якая гэта важная ноч.

«Мёртвыя ў ду-ушы»... — сказаў купец. — Па-мойму, гэта і праўда найлепшае, што ён напісаў. Што ж, панове... Я думаю, пасья сёньняшняга вечара сумневаў не засталася. Мы знайшлі таго, хто нам патрэбны».

«Гэта бясспрэчна, — сказала Маргуся. — Ён менавіта той, каго мы шукаем. Праўда?»

І яна паглядзела на малога — у вачах у яе была просьба. Просьба і вера.

«Так, — прамовіў малы. — Ён і праўда нібыта той чалавек, якога я шукаю. Але... Але гісторыі Руткі спадабаліся мне значна больш. Ваш казачнік — талент. Звычайны талент. Проста адзін зь неблагіх аўтараў. Таленавітых людзей шмат. А вось Рутка... Рутка можа вырасьці ў нешта такое, што... Ну чаму, чаму яна пачала пісаць так рана?..»

І ён пачаў кусаць пальцы. Маргуся падумала, што ён ніколі не рабіў гэтага ў прысутнасці казачніка. А якая была б сцэна для іхнага тэатру.

«Рутка паедзе з намі як мая дачка, — сказаў купец. — Мы дамовіліся. Мы ж дамовіліся?»

Але малы нічога не адказваў.

«Панове, — сказаў купец. — Мы сабраліся тут, каб прыняць рашэнне. Я прапаную, каб кожны з нас выказаўся зараз — і раніцу мы сустрэлі, ведаючы, чаго хочам. Асабіста я лічу, што пасля сённяшняй гісторыі казачнік заслужыў сваё права на эвакуацыю. Ваша місія, шаноўны рыцар, яшчэ наперадзе. А я сваю выканаў. Я знайшоў вам найлепшага, самага вартага, адзінага, хто адпавядае ўсім вашым патрабаванням».

«Добра, я пачуў вас, пане купец, — сказаў малы. — Што скажаце вы, пані?»

«Мне цяжка зрабіць выбар, — сказала жонка купца. — Але навошта шукаць кагосьці яшчэ, калі ў нас ёсць наш казачнік? Магчыма, у гэтым горадзе ёсць і лепшыя апавядальнікі, але патрэбны час, каб іх знайсці. А казачнік тут — і ніхто ня можа сказаць, што ён зусім ужо кепскі аўтар. Я за казачніка — проста таму, што лепш узяць тое, што пад рукой, чым лавіць жураўля ў небе».

«Вашая чарга, Маргуся, — сказаў малы. — Не хавайце вочы. Я ведаю ваш адказ, але, панове, успомніце старыя слаўныя часы вашай вялікай гісторыі, якая, на жаль, падышла да свайго завяршэння. Часы, калі разумныя людзі ладзілі Раду, каб дамовіцца ў нейкім важным пытанні. Кожны мае слова. І цяпер яно ў вас, Маргуся».

«Калі я прапаноўвала пану купцу свае гісторыі, — сказала Маргуся, — я лічыла сябе найлепшай аўтаркай між усімі чатырма берагамі. Я не сумнявалася, што пан рыцар абярэ мяне. Але паслухаўшы казачніка... Я лічу, што не заслугоўваю такога гонару. Казачнік — відавочна мацнейшы за ўсіх нас. Ён піша ўсё лепш і лепш, нягледзячы на тое, у якіх умовах яму даводзіцца працаваць. Ён узяў такі разгон, што нікому за ім ужо не пасьпець. Мы ўсё любім яго гісторыі. Я хачу, каб мы ацанілі ўсё аб'ектыўна, я хачу справядлівасьці. Няхай тым, каго пан рыцар павязе ў далёкі сьвет як самага вартага з нас, будзе наш няшчасны казачнік. Я саступаю яму месца, на якое наважвалася прэтэндаваць, з адзінай прычыны: ён заслужыў яго».

«Вам слова, Артэміюш, — сказаў малы. — Пераканайце нас, што рацыю маеце вы і ніхто іншы».

«Добра, — сказаў Артэміюш. — Я паказваў свае гісторыі пану купцу і пану рыцару. Я паказваў іх Маргусі. І вы, пані гаспадыня, чыталі іх. Я ведаю, што яны выдатныя. Мае гісторыі — гэта справа ўсяго майго жыцьця. Я галасую за сябе. Працуючы дзень і ноч, я дасягнуў такога майстэрства, якое могуць ацаніць выключна сапраўдныя знаўцы. На жаль, на нашай Высьпе такіх не знайшлося. А што да пана рыцара, дык, пры ўсёй павазе да яго, ён не ўпаўнаважаны ацэньваць якасьць твораў. У яго іншая задача. Ён усяго толькі мусіць знайсці найлепшага аўтара і даставіць яго ў пункт прызначэньня. Але хачу сказаць вось што. Як чалавек абазнаны ў літаратуры, я дакладна ведаю, што я, Маргуся, Рутка, мы трое... У кожнага з нас таленту болей, чым у аднаго гэтага выскачкі. У адной гісторыі, напісанай намі, больш жыцьця, болю і творчага агню, чым ва ўсіх байках нашага дарагога госьця. Ён проста расьпіраная нікчэмнасьць. Ён піша так самаўпэўнена і самазакахана, нібы ў яго ў роце жуйка! Нельга расказаць добрую гісторыю з жуйкай у роце! А выплёўваць яе гэты няздара не збіраецца! Здаецца, яна прыліпла да яго паднябення навечна!»

Артэміюш шумна выдыхнуў.

«Я галасую за сябе, панове. Я, Артэміюш Заградзкі, аддаю свой голас самому сабе. А вашага казачніка мы можам выгнаць хоць заўтра. І тады ўсё спрашчаецца. Пан рыцар бярэ мяне як аўтара — і вас траіх і Рутку згодна з дамовай, як тых, хто дапамог яму арганізаваць эвакуацыю. Пане рыцар, вы казалі, што можаце забраць з сабой толькі пяцярых, ня больш, ці ня так?»

«Артэміюш! — узмалілася Маргуся. — Мілы Артэміюш! Ну як так можна? Умольваць іншых прызнаць вас геніем...»

«Калі б я не лічыў сябе найлепшым, — цвёрда прамовіў Артэміюш, — дык нашто тады пісаў бы? Выходзіла б, што я проста дуру ўсім галовы. Што, ня лічачы сябе вартым, прымушаю іншых так думаць. Гэта быў бы падман з майго боку. А я шчыры перад вамі, панове».

«Я забраў бы Рутку, — сказаў малы. — Толькі Рутку... Рутка-Рутка, Рутка-невывертка...»

«Што вы казалі?» — рэзка павярнуліся яны да малога.

«Нічога, — сказаў малы. — Нічога. Вось жа, панове, што ў нас выходзіць. Пан Артэміюш галасуе за сябе. Астатнія пераконваюць мяне ўзяць казачніка. Асабліва Маргуся. Я наглядзеўся на розных ваших аўтараў, усе яны лічаць сябе выключнымі і найлепшымі, я ня бачыў яшчэ нікога, хто, выбіраючы самага-самага, галасаваў бы не за сябе. Вы першая, Маргуся. І вы расчулілі маё сэрца».

«Гэта таму, што яна жанчына, — умяшаўся купец. — Дзяўчо. У жанчын-аўтарак ёсць тое, што ратуе іх ад самазакаханасці. Іхны жаночы комплекс непаўнавартасці. Ён стрымлівае іх, ён не дае ім прарвацца да вышыняў, але ён прымушае іх заставацца цывярозымі там, дзе пануе ап'яненне сабой і сваімі заслугамі».

«Давайце ня будзем адхіляцца ад справы, — уздыхнуў малы. — Я выслухаў вас, панове. Вы ўсе заслугоўваеце павагі і маёй удзячнасці. І ўдзячнасць будзе. Вы адчуеце яе на сабе. Кожны з вас — спэцыяліст у сваёй справе, кожны

мога быць экспертам. Думаю, мы прыйшлі да агульнага рашэння. Няхай тым чалавекам, якога я мушу даставіць у пункт прызначэння, будзе ваш госьць, Казачнік-Вінавайца. Ня ўсе ягонья гісторыі могуць быць узорам жанру, сярод іх трапляюцца і відавочна слабыя, ёсьць проста пасрэдняя, але я чуў і такія, якія неверагодна ўсхвалявалі маё сэрца. Ён — таленавіты чалавек, які жыве літаратурай і адчувае слова, а да таго ж мае добры навук прафэсійнага пісьма. Тое, зь якой упартасьцю ён спрабуе выканаць дамову з вамі, пане купец, робіць яму гонар і сьведчыць на яго карысьць. А яшчэ той, каго мы заведзём казачнікам, гатовы ахвяраваць сабой дзеля занятку, які ён абраў калісьці, сабе на гора...»

Маргуся заплюшчыла вочы і ўсьміхнулася. Артэміюш падняў руку, просячы слова, але малы праігнараваў ягоны знак.

«Таму: папярэдне я вырашаю, што вазьму яго, — цяжка ўздыхнуўшы, сказаў малы. — Але мне самому цікава, ці дасьць ён рады распавесці нам усе гісторыі да канца. І, калі шчыра, мне дужа цікава, што гэта будуць за гісторыі. А вам?»

«Ясна, што і нам, — адгукнуўся купец. — Гэты наш вінавайца ўмее зачапіць...»

«Я пратэстую, — сказаў Артэміюш. — Вы ўсе адмовіліся чытаць тое, што я напісаў за апошні тыдзень. А ў мяне нарэшце атрымалася. Атрымалася, чуеце? Я пераплюнуў усіх, усіх вас...»

І Артэміюш кінуўся ў калідор. У кожным ягоным кроку была крыўда — і малому гэта не падабалася.

Я зачыніў ноўтбук і засьмяяўся. Сам ня ведаю чаму, я сьмяяўся, як той вар'ят у электрычцы гарадзкіх ліній, які часта езьдзіў са мной у адным вагоне, калі я вяртаўся з гораду

ў сваю ўбогую хаціну за МКАДам. Ён садзіўся насупраць мяне і рагатаў, ён чамусьці заўсёды садзіўся побач, нібы мой твар падаваўся яму вартым даверу. О мой твар!.. На ім, відаць, і праўда заўжды было напісана, што я не магу паслаць чым далей чужога чалавека, пакуль ня выслухаю яго гісторыю. Бо на маім твары была напісаная мая ўласная.

Мой твар... Я так даўно не глядзеў у люстэрка, што ўжо й забыўся, як ён выглядае. Гісторыі, гісторыі, гісторыі... Гісторыі няголенага казачніка, адзеньне якога ўжо ніхто ня праў, жаданні якога ўжо нікому не былі цікавыя, бо казачніка абралі шчасліўцам. Міма ягонай волі — слабой і п'янай, ня здольнай больш ні абараніць, ні выказацца. Я сам ператварыўся ў гісторыю, голую гісторыю на нечым працоўным сталі.

Мой твар. Яго больш не было. Былі толькі іхныя — і яны глядзелі на мяне не міргаючы, нібы вырашалі, як ім цяпер паводзіцца.

«Усё было так, — сказаў купец, парушаючы маўчаньне. — Ці амаль так. Ты правільна зразумеў нашыя намеры і нашае стаўленьне да цябе. Ты слухна перадаў сэнс нашай спрэчкі. Ты нават угадаў, у якую ноч адбывалася Рада. Ты не ўгадаў аднаго...»

«Чаго ж?» — спытаў я.

«У тую ноч не было поўні, — сказаў купец. — Мы ўжо даўно ня бачылі месяца. Быццам неба над намі зацягнутае чорнай коўдрай, якая ўдзень робіцца белаватай, нібы скура хворага. Ты зусім перастаў глядзець на неба. А мы вось глядзім...»

Малы ўскочыў і пачаў бегаць сюды-туды па гасьціўні, ён кусаў свае пальцы так апантана, што я неўразумела паглядзеў на купца і ягоную жонку: ну зрабіце вы яму заўвагу! Ён быў такі малы, такі сьмешны ў сваёй важнасьці. Я падумаў, што ўсё ж дзесьці ў глыбіні душы так і не магу паверыць у тое, што адкрылася мне пасля столькіх дзён падману. Можа, гэта ўсё няпраўда? Добра разыграны фантастычны спэтакль з удзелам дзіцяці? Таленавітага, хітрага, але ўсё ж дзіцяці?

Не, слова «рыцар» ніяк не пасавала малому ў гэты момант. А яны ўсе глядзелі на яго з такім неспакоем. Як на судзьдзю.

«Ну чаму, чаму, чаму, — прамармытаў малы. — Чаму мне даручылі менавіта гэтую місію? Чаму я мушу даставіць у пункт прызначэння самага лепшага аўтара, а не, скажам, самага лепшага фрэзэроўшчыка? Або найлепшага дантыста? Найлепшага настаўніка? Як усё было б проста. Вельмі проста! Існуюць крытэры, простыя крытэры эфектыўнай працы. А тут — вар'яцтва, адно вар'яцтва! Ну як я магу знайсці і прывезьці ім найлепшы цень? Скажыце мне, панове? Як можна выбраць найлепшы прывід, найлепшага падманшчыка, найлепшага махляра, найлепшы сонечны зайчык? А менавіта гэтым я і займаюся!»

«Я спачуваю вам, — сказаў я. — І дзякую ўсім за іх выбар і іхную цярылівасць. Я ведаю, са мной нялёгка...»

«Ды хто вам сказаў? — усклікнуў насмешліва купец. — Нялёгка... З кім нам і праўда было нялёгка, дык гэта з Артэміюшам...»

«Веру, — прамовіў я. — Але дазвольце спытацца. Навошта вы прымусілі мяне насіць гэты недарэчны пінжак? Я не разумею, пане купец! Гэта быў такі вытанчаны здзек? Але дзеля чаго?»

Купец зьбянтэжана паглядзеў на жонку, тая ўздыхнула і закурыла.

«Гэта была Маргусіна ідэя. Яна сказала, што прачытала вашыя інтэрвію і добра ведае вас і вашу жахлівую надумлівасць. Яна пераканала нас, што ў такім выглядзе вы ніколі ня выйдзеце на вуліцу. Проста пасаромеецеся паказацца на людзях, вось і ўсё. А вашыя старыя лахманы яна проста спаліла. Гэта быў спосаб утрымаць вас ад уцёкаў...»

«Сьмешна! — я пакрыўджана ўскочыў і падышоў да акна. — Якая яшчэ надумлівасць! А я быў падумаў, што вы хочаце падкрэсьліць маю выключнасць. Пачуваўся блазнам пры каралеўскім двары. Разважаў пра тое, што мена-

віта з гэтым заняткам можна параўнаць літаратуру... Якая найўнасьць з майго боку. Што ж, панове, яшчэ адно пытаньне не дае мне спакою. Я назваў у сваёй апошняй гісторыі так шмат імёнаў. Практычна ўсе. Апрача аднаго».

Позіркі забегалі па гасьцёўні. Позіркі сутыкаліся і зноў уцякалі. Позіркі бяссонных, п'яных, нецярплівых вачэй. Яны ведалі, каго я маю на ўвазе. Але не хацелі самі называць імя.

Гэта мусіў зрабіць я.

«Пан Гланда, — патрабавальна паглядзеў я на гэты ўсьмешлівы твар. — А вы? Вы адкуль узяліся? Якая ваша роля? Вы можаце не адказваць, я ўсё роўна раскажу гісторыю і пра вас таксама. Спадзяюся, у мяне будзе на гэта час».

Пан Гланда захіхікаў.

«Не турбуйцеся, пане аўтар, — сказаў ён. — Я зусім не заслугоўваю асобнай гісторыі. Тут усе любяць пацешыць адно аднаго нейкай казкай. Паспрабую і я далучыцца да шаноўнага таварыства. Вы ўсе творчыя людзі, трэба і мне адпавядаць такой пачэснай кампаніі. Там, куды мы выправімся, не патрэбныя людзі маёй прафэсіі. Але досьвед паказвае, што няма такога грамадства, дзе не прыдаліся б тыя, хто сочыць за парадкам».

Ён зноў захіхікаў і паглядзеў на мяне без усялякага сорамаму.

«Рэч у тым, пане аўтар, што я проста пасажыр. Сваё месца ў вашым каўчэгу я папросту — ку-піў!»

«Што?»

«Купіў, так, — пан Гланда не пераставаў хіхікаць. — Гэта абсалютна нармальная практыка. У цягніку або самалёце вызваляецца адно месца, бо нехта здаў білет. І яго купляе хтосьці іншы. Чаму б і не?»

Малы нарэшце перастаў хадзіць па пакоі і ўсеўся на падлогу. А пан Гланда з задавальненьнем працягваў:

«Я сам раскажу, як усё выйшла. Не люблю, калі пра мяне выдумляюць казачкі іншыя. Гэта супярэчыць маёй прафэсіі,

па-першае. А па-другое... Ведаеце, проста непрыемна. Непрыемна быць героем. А ўдвая, утвая непрыемна, калі цябе атакуе разьюшаны натоўп, які хоча выключна аднаго: зладзіць над табой самасуд».

Пан Гланда з жалем патрос келіхам і паставіў яго на стол.

«Вось і белае скончылася... Як жыць будзем, панове? Пане рыцару, у вас ТАМ ёсьць белае сухое? На гэтай вашай плянэце? Добра, я раскажваю далей. У той вечар, калі я прыехаў па выкліку ў дом пана купца, каб расьсьледаваць абставіны сьмерці Артэміюша, я яшчэ нічога ня ведаў пра таямніцу гэтай сям'і. Паверце мне, анічога! Я быў звычайны паліцыянт на рабоце. Але я добры паліцыянт, пане казачнік. Ад маіх вачэй не схавалася ніводная дробязь. Я зразумеў, што ў гэтым доме ведаюць больш, чым ва ўсім горадзе. Ведаюць, што нас усіх чакае. І таму я прыпёр пана купца да сьценкі...»

Хіхікаючы, пан Гланда абцёр край келіха пальцам і аблізаў яго.

«О, я заўважыў, як пан купец спужаўся, калі я пачаў распытваць яго пра дзіцячы дом, у якім, паводле купца, яны з жонкаю ўзялі прыёмнага сына. Як ён зьбялеў, калі я паабяцаў яму зьездзіць у дзіцячы дом за горадам і ўсё праверыць... Як ён пачаў пераконваць мяне, што проста любіць свайго сына больш за ўласнае жыцьцё — і таму так баіцца, баіцца любога слова, якое пачуе ад малога! Думаеце, я гэтага не заўважыў, думаеце, мяне гэта не насыцярожыла? Я псыхолят, пане аўтар, хоць я нідзе не вучыўся. Мая работа зрабіла мяне псыхолягам, і няхай я памру ад чумкі, калі мае здольнасьці псыхоляга горшыя, чым у тых дыплямаваных бараноў, якія вядуць свае блогі і абараняюць дысэртацыі! Можна толькі здагадацца, што зь імі сталася. Не прыстасаванья да камунікацыі з ашалелым ад страху народам, яны памерлі першыя... Прынамсі, так я падазраю...»

Пан Гланда адкінуўся ў фатэлі.

«Пан купец усё раскажаў мне, спадзеючыся, што я яму не паверу. Але я паказаў яму сьляды ад маскі на твары

Артэміюша. Ад той самай маскі, што ляжала на маім ложку, калі я пачаў працаваць у гэтым доме слугой. Нехта паклаў яе там, быццам хацеў, каб я даведаўся праўду. Цікава, хто гэта быў? А потым надышоў час самому паспрабаваць, што такое надзець яе, гэтую хітрую масачку...»

Пан Гланда ўстаў і падышоў да мяне.

«І тады пан купец прапанаваў мне ўгоду. Вельмі справядлівую ўгоду. Я заплаціў вялікую суму, якую думаў пакінуць жонцы і дзецям, калі са мной нешта здарыцца. Уся яна была пераведзеная на рахунак пана купца. Бо ягоныя фінансы, як кажуць, сьпявалі рамансы. Ха-ха. І пан купец паабяцаў мне месца ў вашым транспарце. Адно месца, якое так нечакана вызвалілася. Я купіў білет, пане аўтар. І цяпер толькі паспрабуйце выкінуць мяне з вашага карабля. Карабля, які адпраўляецца з Блефуску!»

«Я купец, — сказаў гаспадар, разьвёўшы рукамі. — Дзякуй Справядліваму Ладу, які дазваляе нам вольна гандляваць і мець свой кавалак масла да акрайца хлеба. Дзякуй нашай Высьпе, на якой мы ўсё яшчэ стаім, маючы пад нагамі апору. Дзякуй Людзям Будучыні, якія ніколі не асудзяць купца за выгудную дамову. Дзякуй Міласэрнаму Богу, што мы ўсё яшчэ жывыя, тут, дзе хутка не застанецца нічога, апрача натоўпу, што падае ў пекла...»

«Хвала», — сказалі мы ўсе, апрача малога.

Ён кусаў пальцы і думаў.

КЛОЎН

Пасярэдзіне гасьцеўні сядзеў чалавек, падобны да клоўна. На каленях ён трымаў невялікі стары ноўт-бук. Клоўн сядзеў і чытаў, раз-пораз падымаючы на слухачоў хітрыя вочкі.

Артэміюш прымушаў сябе ня слухаць. Скрыжаваўшы рукі, ён думаў пра тое, што напісаў сёньня. Ён разрываўся паміж сумневам і гордасьцю. Сумнеў муляў яму, як хворы зуб. Гордасьць ныла недзе ў пахвіне. Артэміюш прымушаў сябе прымірыць іх — але зуб і пахвіна ніяк не злучаліся, яны ўцякалі адно ад аднаго, нібы два магніты.

Артэміюш ня слухаў — але да ягоных вушэй усё роўна далятаў гэты агідны, пыхлівы, няўмелы ў сваёй фальшывай тэатральнасьці голас.

«Недзе далёка ад нас, у адной зь лябараторыяў падземнага заводу, на вялікім стале ляжаў чалавек Раман Бурак, — чытаў клоўн. — Ён ужо існаваў. Бо вакол існаваў сьвет, які быў сьветам Рамана Бурака».

«І што? — злосна падумаў Артэміюш. — І гэтым ён хоча кагосьці здзівіць?»

«Мы ня ведалі, калі канкрэтна ў лябараторыі быў дадзены першы імпульс, — захоплена чытаў клоўн сваю пісаніну. — Але мы ведалі, што гэта адбылося. Раман Бурак падняўся са стала і падышоў да акна».

«Ён яшчэ не дачытаў, а ўсё ўжо ясна, — падумаў Артэміюш. — Як прадказальна, як пасрэдна... А яны слухаюць».

Чаму ж, на халеру, яны ня хочучь выслухаць Артэміюша?

Ён раптам адчуў, што больш ня можа. Ня можа знаходзіцца тут, дзе панаваў гэты брыдкі, самазакаханы, надтрэснуты голас. Ніхто не пабачыў, што ў гасьцёўні стала на аднаго слухача менш.

Ён выйшаў у двор, але яму падалося, што голас казачніка чуваць і там. Ён пайшоў і праверыў камэры ў будцы. Ён паглядзеў пульт. Узіраючыся ў экраны, ён бачыў на кожным твар клоўна. Клоўн быў паўсюдна. Ён запаўняў сабой увесь дом.

Існавала толькі адно месца, дзе ад яго можна было схавацца.

Артэміюш любіў гэтае месца. Калі б яму дазволілі, ён бы прыходзіў туды. Пісаць.

Яшчэ калі малы пазнаёміў яго з маскай, Артэміюш адзначыў пра сябе: тут я той, кім хачу быць. Тут мне добра. Унутры ідэальнай гісторыі. Раз-два, раз-два...

Але тады малы сказаў яму, што ў тым месцы нельга проста стаць і стаяць. Або сядзець, пішучы тое, што мусіць рабіць час. У тым месцы можна было толькі ісьці. Наперад або ўбок. Але не назад.

Артэміюш падумаў, што калі б яму дазволілі карыстацца маскай тады, калі ён жадае, ён бы прыходзіў пад яе за сень проста, каб спакойна паразважаць. Ён бы хадзіў там, направа і налева, і зноў направа. І яму ў галаву прыходзілі б такія ідэі, якія ніколі не маглі прыйсьці тут, сярод мітусьні, у доме, дзе пасяліўся гэты клоўн.

Артэміюш вярнуўся ў дом. Голас усё яшчэ гундосіў. Клоўн расказваў сваю няздарную казку. Артэміюш пастаяў крыху ў калідоры, прыслухоўваючыся. А потым пайшоў у дзіцячы пакой.

Маска. Ён проста надзене яе на некалькі хвілін. А потым вернецца.

У пакоі малага маскі не было. Вядома, ён хаваў яе. Але Артэміюш даўно зразумеў сакрэт. Ён спусьціўся на падземны ўзровень і адчыніў дзверы ў пакой Руткі. Маска і праўда была там. Ляжала пад кучай хлам'я. Пад касьцюмам тыгра для дзіцячых ранішнікаў.

Пабачыўшы, што ён зьбіраецца зрабіць, Рутка закрычала. Яна махала пальцам і шчэрыла зубы.

«Спакойна, Рутка, — сказаў ён. — Я зараз вярнуся. Ну што ты ўсхадзілася? Сама, напэўна, толькі там і гуляеш?»

Яна працягнула руку — і Артэміюш ударыў па ёй. Рутка віскнула.

Ён надзеў маску і намацаў уключальнік.

Спачатку ён нічога ня бачыў. Адно цемру. А потым ён ужо стаяў у коле сьвятла, голы і прыгожы. Яму падабалася глядзець на сябе.

Было ціха. Так ціха, што ён чуў, як гордасьць і пыха цалуюць адна адну ў ягонаі душы.

Так ціха, што Артэміюш усміхнуўся.

Ён зрабіў некалькі крокаў наперад і пастараўся падумаць пра тэкст, які пісаў сёньня. Які ўдалы ён атрымаўся. Магчыма, найлепшы з тых, што ён напісаў.

А яшчэ ён успомніў дзяцінства.

У дзяцінстве Аркадзь меў мянушку. Пісарчук — так яго звалі ў школе тыя, хто ненавідзеў паперу, асадкі, алоўкі і ўсе тыя чортавы выдумкі, што адцягваюць здаровае чалавечае патомства ад галоўнай мэты: шчасьця ў асабістым і сямейным жыцьці. Пісарчук — крычалі яму на вуліцы і ў школьнай разьдзявальні. Пісарчук! Аркадзь ведаў, кім ён хоча быць. А зрабіўся кімсьці зусім іншым.

Пакінуўшы школу, ён зьмяніў шмат заняткаў. Ён быў салдатам, студэнтам, статыстам, стылістам. Ён быў садоўнікам, садыстам, судзьдзём у конкурсах прыгажосьці і супернікам у спарынггах па боксе. Ён быў кіроўцам, кіраўніком фірмы з абмежаванай адказнасьцю, кікбаксёрам і каратыстам, кілбасьнікам і кастаправам. Ён працаваў вар-

таўніком і санітарам у вар'ятні, віначэрпіем, валянтэрам і вышыбалам. Але марыў толькі пра тое, як напіша аднойчы кнігу гісторый і зробіцца Аўтарам. Аркадзь быў пэўны, што ўсё перажытае ім вартае таго, каб быць апісаным у прыгожых і важкіх словах. Яму здавалася, што вось яно, блізкае і бліскучае: ён проста апіша сваё нядоўгае, насычанае падзеямі жыццё — і колішні Пісарчук ператворыцца ў Пісьменьніка.

І аднойчы момант насыпеў. Аркадзь развёўся з жонкай, звольніўся з працы, купіў недарагі ноўтбук, зняў пакой у старой бабкі, што жыла ў прыватным сэктары недзе каля Вагоннага заводу — і пачаў апісваць сваё жыццё.

Гэта мелася быць кніга з трыццаці гісторый. І кожная гісторыя мелася быць успамінам пра нейкі пэрыяд кароткай Аркадзевай кар'еры. Аркадзь плянаваў напісаць пра тое, як ён працаваў кіроўцам, садоўнікам, кікбаксёрам, статыстам, студэнтам, салдатам, санітарам і гэтак далей, і да т. п., эт цэтэра, цымус, цырк на дроце і цытаты. Аркадзь працаваў штодня, з ранку да вечара — і часам яму здавалася, што кніга будзе найвялікшай сярод напісаных майстрамі гісторый, а часам — што кнігу нельга нікому паказваць, настолькі яна слабая, убогая і нецікавая.

Але сёння ён ведаў дакладна, што ў яго атрымалася.

Артэміюш ішоў наперад, але так, каб не адольваць занадта вялікую адлегласць. Ён ішоў па дыяганалі. То трымаючыся левага боку, то правага. Святло ішло за ім. Святлу было складана пасьпяваць за ягонымі бязладнымі перамяшчэннямі, бо Артэміюш гуляў са святлом. Ён рабіў усё больш мудрагелістыя рыўкі, усё больш хітрыя манэўры. А потым вырашыў, што можа дазволіць сабе рушыць назад. Туды, адкуль ён прыйшоў.

Ён ухіліўся ад сьветлавога купала і пабег назад.

Гэтым разам святло ня стала даганяць яго.

Артэміюш скочыў у цемру і раптам адчуў, што пад нагамі ягонымі — пустата.

Ён ляцеў уніз моўчкі, як быццам зроблены з жалеза. Гордасьць і пыха замоўклі. Ён быў цемрай, а цемра была непрагляднай.

І Пустата прыняла яго.

Я зачыніў... Зрэшты, якая розьніца, зачыніў я ці не гэтую старую, задышліваю машыну, якая так любіла ляжаць на маіх каленях. Я мог бы шпурнуць яе зараз, з размаху, проста ўпячатаць яе ў падлогу — і нічога не зьмянілася б. Мне заставалася адна гісторыя. Усяго адна.

«Цяпер вы ведаеце, пане казачнік, — сказаў купец. — Ведаеце, што ўсе вашыя падазрэньні былі беспадстаўныя. Гэта быў няшчасны выпадак. Бедны Артэміюш зрабіў тое, ад чаго нас перасьцерагаў шляхетны рыцар. Толькі наш збаўца мог браць у рукі маску. Артэміюш зрабіўся ахвярай сваёй зайздрасьці. О, як шмат добрых людзей яна загубіла... Зайздрасць, якая нараджаецца ад пацалунку сумневу і пыхі».

«Прыгожыя словы, — сказала жонка купца. — Я мушу пацалаваць цябе за такое красамоўства».

Яны і праўда пацалаваліся. Так жарсна, нібы былі малядымі каханкамі.

«Няшчасны выпадак... — сказаў пан Гланда. — Або ўсё ж самагубства? Мы ніколі гэтага не даведаемся. Я лічу, гэта было нешта сярэдняе. Нешта, што проста так не патлумачыш. Такія рэчы не апішаш моваю паліцэйскіх пратаколаў або прамоваю ў судзе. Тут патрэбны аўтар...»

«Гэтым разам я не магу не пагадзіцца з вамі, пане Гланда, — сказала Маргуся. — Тут патрэбны аўтар. І ён з намі».

«Ён з намі... — сказаў малы. — Відаць, такі ў яго лёс. Пане Гланда, што там за шум?»

Але ніхто не крануўся зь месца, каб праверыць камэры. Усімі намі нібыта авалодала дзіўнае здранцьвеньне, якое бывае ад віна або жаху.

«Давайце паглядзім усе разам, — паволі прамовіў купец. — Пойдзем і праверым, як там нашыя чытачы...»

Пан Гланда хіхікнуў. Мы падняліся і пайшлі ў калідор. Там, у нішы, быў экран. Гэтая камэра дазваляла бачыць толькі тое, што адбывалася перад самым домам. А там і праўда нешта адбывалася.

Яны прыгналі машыны. Вялікія машыны з тупымі круглавокімі абліччамі, тоўстымі коламі і чорнымі бакамі. Машыны раўлі, нібы быкі. Людзі стаялі вакол іх, натхнёныя гэтым нечалавечым рыкам.

«Яны збіраюцца браць нас прыступам», — сказаў пан Гланда.

«Здаецца, нам трэба пасьпяшацца», — замітусіўся купец.

«Ці ўсё гатова да падарожжа, Маргуся?» — спытала жонка купца.

«Так, пані», — усміхнулася Маргуся, у вачах якой скакалі водбліскі камэры.

«Давайце вернемся ў дом і вып'ем шампанскага», — сказаў купец. Рукі ягоныя дрыжалі.

«Шампанскага? — узрадаваўся пан Гланда, трывожна пазіраючы на экраны. — У вас засталася шампанскае?»

«Ну, я прыбярог бутэлечку на ўрачысты момант, — сьціпла сказаў купец. — Халоднае шампанскае — гэта тое, што патрэбна нашым спакутаным душам. Маргуся, ці ня сходзіш ты ў лядоўню? Дарэчы, даўно хацеў спытаць... Як там наш вязень, наш дарагі пан Сцур? Спадзяюся, ты корміш яго, Маргуся? Не хацелася б пакінуць пасья сябе славу забойцаў і труп пад зямлёю...»

«Пан Сцур у добрым здароўі і перадаваў нам свае прывітаньні, — сказала Маргуся. — Дакладней, праклёны, але гэта ўжо ня мае значэньня».

«А ці гатовая Рутка?» — спытала пані.

«Усё падрыхтавана», — сказала Маргуся.

Яны абняліся. Мы вярнуліся ў гасьцёўню.

«І ўсё ж вы ня выканалі адну ўмову, — усьміхнуўся купец, адкаркоўваючы шампанскае. — Заўтра мы пачуем апошнюю гісторыю, але... Але, дарагі пане аўтар, пану рыцару патрэбны быў чалавек, які ПРЫДУМЛЯЕ гісторыі, а не бярэ іх з жыцця. А вы апошні тыдзень толькі і займаецеся, што выводзіце нас на чыстую ваду».

«Няхай пан рыцар скажа мне, што я ня варты яго даверу, — сказаў я. — І мне давядзецца пакінуць гэты гасьцінны дом».

Я паглядзеў на малога.

«Не кажыце лухты», — злосна прамовіў ён і ўзяў келіх.

РЫЦАР

Рыцар нарадзіўся далёка.

Так далёка, што ягоны твар можна было пабачыць, толькі калі доўга-доўга ўзірацца ў зорнае неба.

Рыцар ведаў, што прыйдзе час — і яму даручаць місію.

Так было прынята. Такі быў закон. Ніхто з рыцараў ня ведаў, якую місію яму даручаць. Можна было толькі меркаваць, што місія мае служыць дабру і міру. Ратаваць і абараняць.

Калі ён вырас і прыйшоў выслухаць, якім будзе яго першае даручэнне, ён быў гатовы да ўсяго на сьвеце. Ён быў гатовы біцца і памерці, абараняючы слабых і няшчасных. Ён быў гатовы выправіцца куды заўгодна, нават да зораў. Але тое, што ён пачуў, здзівіла яго. Ён сумеўся. Рыцар ня мусіў здзіўляцца, у тым і была яго дабрадзейнасьць. Няўжо я яшчэ не гатовы? — падумаў ён, апусьціўшыся на адно калена. Але твая, хто прымаў Рашэнне, нічога не заўважылі.

«Там, куды ты выправішся, пануе вада, — сказаў яму той, чыйго твару ніхто ня ведаў. — Толькі адзін востраў трымае на сабе тое, што некалі звалася цывілізацыяй. Аднак час ужо ідзе. Неўзабаве ня будзе і гэтых кволых плячэй. Так бывае. Так мусіць здарыцца зь любой культурай. Мы доўга думалі над гэтым, Рыцар».

«Там, куды ты выправішся, людзі маюць высокі рост і грубыя, гучныя галасы, — сказаў той, чых рук ніхто ніколі ня бачыў. — Яны ўдвая вышэйшыя за нас і гавораць удвая больш і гучней. Але нягледзячы на гэта сьвет ня ведае больш слабых і апантаных дробнымі жарсьцямі стварэньняў. Мы доўга думалі над гэтым, Рыцар».

«Там, куды ты выправішся, жывуць неблагія істоты, — сказала тая, чых ног ніхто ніколі ня бачыў. — Назіраць за імі — цікавы занятак, ён наводзіць на роздум пра нас саміх. Было б глупствам проста так аддаць гэты маленькі далёкі сьвет Сьмерці і Хаосу. Мы доўга думалі над гэтым, Рыцар».

«Там, куды ты выправішся, пануюць страх, зайздрасць, гвалт і сквапнасьць, — сказала тая, з чыйго рота на публіцы ніколі не вялятала ані слова. — Але мы прынялі Рашэньне. Мы зоймемся эвакуацыяй. Вядома, мы забярэм ня ўсіх. Ты і твае таварышы выпраўляюцца туды, каб забраць самых лепшых у сваёй справе. Самых тыповых, самых характэрных і самых апантаных. Мы забярэм трыццаць чалавек, папярэдне зладзіўшы ім выпрабаваньне. Няхай яны дакажуць нам, што яны найлепшыя. Гэта будзе шаснаццаць асобін жаночага роду і чатырнаццаць мужчынскага. Твая задача, Рыцар, знайсці чалавека, які прыдумляе гісторыі».

«Менавіта прыдумляе, — сказаў той, чых вачэй ніхто ніколі ня бачыў. — А не расказвае тое, што было насамрэч. То бок займаецца тым, што не ўласьціва нашай культуры. Тое, чаго мы так і не разьвілі за ўсе стагодзьдзі. Мы пастараемся дасьледаваць таго, каго ты даставіш. І зрабіць высновы. Другая нашая задача — размнажэньне. Ніводная культура ня мусіць згаснуць. Згаснуць можа толькі сьвет, як ты ведаеш».

«Мы размножым іх, — сказала тая, чых рук ніхто ня бачыў. — Гэта праўда. Але ў разумных межах. Ім будзе добра ў нас. Яны будуць мець усе правы. Але яны ня мусяць думаць, што зрабяцца тут гаспадарамі».

«На жаль, — сказала тая, хто заўжды маўчыць, — У нас ёсьць усе падставы баяцца, што тыя, каго мы эвакууем, вырашаць аднойчы, што наш сьвет належыць ім».

«Выпраўляйся ў дарогу, Рыцар, — казалі яны. — Ты маеш год на навучаньне ў школе. Там ты даведашся пра іх звычаі і вывучыш іх мову. Калі дабярэшся, знайдзі экспэртаў на свой густ і розум. І з дапамогай добрых людзей выберы найлепшага».

«Я прымаю на сябе місію, — сказаў Рыцар. — І клянусь выканаць яе, нават коштам свайго жыцьця».

Ён прыбыў, калі над морам паліла сонца. Ён і праўда прыбыў у край вады. Ягоны карабель апусьціўся проста на хвалі — спакойныя і зіхоткія хвалі за некалькі кілямэтраў ад берага. На невялікім чоўне ён дабраўся да рыбацкай вёскі. У вёсцы хавалі нейкага маладога рыбака. Ніхто ня ведаў, ад чаго ён памёр.

Рыцар пражыў у вёсцы некалькі месяцаў, працуючы ў каапэратыве. А потым сеў на аўтобус і прыехаў у сталіцу.

Ён прачытаў усё, што змог. Ён ведаў, хто яму патрэбны.

Рыцар пачаў сачыць за чалавекам, якога ўсе называлі купцом. Купец меў звычкі і рытуалы. А яшчэ купец меў завяздэнку прыходзіць па пятніцах у адну кнігарню і назіраць за пакупнікамі.

Так яны і пазнаёмліся.

Калі Рыцар расказаў купцу, для чаго ён тут, той, вядома ж, не паверыў.

А не паверыўшы, адразу ж загарэўся выдаць кнігу. «Ты яе і напішаш, хлопча, — сказаў купец. — Мы выдадзім тваю гісторыю ў “Бібліятэцы прыгодаў і фантастыкі”!»

«Баюся, вы не пасьпееце», — сказаў яму Рыцар без усьмешкі.

«Гэта яшчэ чаму? Хлопча, ты зробішся багатым і знакамітым. Хіба не пра гэта мараць падлеткі накшталт цябе?»

Вядома ж, купец не паверыў. І Рыцару давялося надзець на яго маску. Ужо пасья таго, як яе паспрабавала Рутка.

Бедная дачка купца, якая страціла розум, пабываўшы ў ідэальнай гісторыі.

Разам яны вырашылі, што знойдуць самага лепшага аўтара. Вартага вялікай Эвакуацыі, вартага самага міласэрнага Рашэння, якое некалі прымалася ў сьвеце. Астатняе.... Што да астатняга, расказваць яго лішні раз шаную-наму чытачу ўжо ня мае сэнсу.

Пэўна ж, працягам гісторыі ў гэты момант мог бы быць апошні вечар у доме купца. Вось людзі на вялікіх машынах разганяюцца, колькі дазваляе вуліца, і ўразаюцца на поўнай хуткасьці ў высокую браму. Брама лаецца і гудзе, брама сьмяецца і вые ад бясьсільля, брама паддаецца. Паціху, не адразу, але машыны робяць у ёй пралом.

Тыя, хто жыве ў доме, рыхтуюцца да немінучага. Да паратунку. І тут адбываецца тое, чаго Рыцар ніяк не чакаў.

«Час спускацца ў карабель, пане казачнік, — кажа Рыцар Аўтару. — Момант прысьпеў. Можаце разьвітацца з усімі, калі вы маеце ў гэтым патрэбу».

Там, пад зямлёю, у сутарэннях дома, у пакоі з старымі прынтэрамі і сканэрамі, у адной са сьценаў ёсьць панэль з кнопкамі. Варта націснуць іх у пэўным парадку — і ўся гэтая, як казалі ў старыя часы, оргтэхніка, засьвеціцца і пачне рыхтаваць узлёт. Да зоркі Вэнэры, што ўжо ўзышла над морам і сушай.

Карабель так доўга спаў пад зямлёю. Купец успамінае, як заплаціў вялікія грошы, каб адтранспартаваць яго ў горад і незаўважна ўмантаваць у падмурак. Дом-касмапорт — вось дзе яны жылі. А цяпер іх не пускаюць на борт. Не пускаюць на борт?!

«Што? — крычыць купец. — Што значыць “пане казачнік”? А мы? Мы ўсе?»

«А вы застаяцеся тут, — спакойна кажа Рыцар. — Вы дарослыя людзі і самі несяце за сябе адказнасць. Хіба ня так? Здаецца, вы заўжды ганарыліся сваёй даросласьцю і разважлівасьцю».

Твар купца змяняецца. Здаецца, ён сам ня ведае, што запырачыць. Некалькі імгненняў ён думае, то хмурнеючы, то ўсьміхаючыся сам сабе, і твар ягоны то цямнее, то святлее, быццам за акном мяняецца надвор'е, хоць там з самага ранку цёмна і непагодна.

«Мы дамовіліся, што ты забярэш з сабой усіх нас! Мяне, маю жонку! І Рутку! Маргусю і пана Гланду, будзь ён пракляты з усімі ягонымі ашчаднасцямі!»

«На жаль, гэта немагчыма, — кажа Рыцар, — Я не казаў вам, але... У маім падземным караблі месца толькі для аднаго пасажыра».

Жонка купца бялее. Маргуся плача. Пан Гланда бярэ бутэльку шампанскага і замахваецца на Рыцара, але, сустраўшыся з ім вачыма, апускае бутэльку на стол — і яна разьбіваецца. Рутка шчасліва смяецца.

«Але гэта... — шыпіць купец. — Гэта падман! Гэта нізкі і брыдкі падман!»

«Як жа мы? — паўтарае жонка купца. — Як жа мы?»

«Нават калі б я меў найвялікшае жаданьне ўзяць вас з сабою, — спакойна і крыху маркотна кажа Рыцар, — я ня змог бы гэтага зрабіць. Паўтараю, панове. У караблі месца толькі для аднаго пасажыра. І мы ўсе, параіўшыся, выбралі на гэтае месца пана казачніка».

«Ты падмануў нас!» — крычыць пан Гланда.

«Там, дзе было прынятае Рашэньне, вас бы не зразумелі, — не павышаючы голасу, кажа Рыцар. — Там папросту не існуе такога панятку. Мы ніколі ня хлусім, мы прымаем рашэньні — а прыняўшы, ужо ня збочаем».

Купец укланчае перад Рыцарам. Ён махае рукой жонцы і Маргусі, каб яны зрабілі тое самае, але тыя не кранаюцца зь месца.

«Але ты ня там! — крычыць купец. — Ты тут! Тут, у нас! Ты, сьвіньня! Малая брыдка іншаплянэтная сьвіньня!»

«Што ж, — кажа Рыцар. — За час сваёй місіі я пабываў дзіцём, павіянам і сьвіньнёю. Няблага для першага разу. У нас мала часу, панове. Расстацца вам час. Разьвітвайцеся, пане Аўтар».

«Ведаеце, — раптам кажа казачнік. — Я перадумаў».

Усе з надзеяй паварочваюцца да яго.

«Дзякую за давер, панове, — кажа Аўтар. — Вы прызналі мяне найлепшым, аплацілі мне білет, і гэта мяне, чорт, неверагодна радуе. Але я саступаю сваё месца іншаму аўтару. Рутцы».

«Каму?» — крычаць яны.

«Рутцы, — кажа з усмешкай Аўтар. — Яна самая тале-навітая з нас».

«Не, — кажа купец. — Я не аддам яе. Яна мая адзіная дачка! Яна сэнс майго жыцця! Гэта падман! Гэта брыдка, пане Рыцар! Я дапамагаў вам, мы ўсе... Мы зрабілі ўсё... А вы!»

«Мяркую, што тычыцца падману, — спакойна адказвае Рыцар, — дык у гэтым доме ёсьць людзі, якія без усялякіх згрызотаў сумленьня карысталіся ім кожны дзень. І чамусь не лічылі яго нізкім і брыдкім сродкам залагоджваць справы. Разьвітвайцеся, пане Аўтар. Або проста хадземце ўніз, у нас няма часу, старт празь пятнаццаць хвілін».

«Я нікуды не паеду, — кажа Аўтар. — І мой сурок са мной. Я вырашыў гэта раз і назаўжды. Канец сьвету, кажаце? Ведаеце, панове, я пісьменьнік. У тым, што адбываецца, для мяне няма нічога новага. Усё гэта ўжо было, было... Чума. Халера. Гішпанка. СНІД. Каранавірус. Пра іх навалы напісана ў старых кнігах. Хоць мне ўсяго сорак пяць, усё гэта я ўжо перажываў разам з чалавецтвам, дзякуючы напісанаму старымі майстрамі. Нічога новага пад нашаю поўняй, панове. Таму: бярыце лепш Рутку. Яна мае сапраўдны дар, кажу вам! Рутка вам яшчэ там усім пакажа, што такое зямная літаратура!»

«Я не аддам ім Рутку, — змрочна заяўляе купец, хапаючы вінтоўку. — Не аддам, чуеце? Яна застанеца тут, нават калі мы ўсе памрэм».

«Тады няхай ляціць Маргуся, — кажа Аўтар. — Яна заслугоўвае, яна вельмі таленавітая дзяўчына, у яе ёсьць стыль, а яшчэ ёсьць фартушок!».

«Што значыць Маргуся? — раве пан Гланда, па ягоным твары цякуць сьлёзы. — Якая Маргуся? Хрануся вам! Я! Я заплаціў! Я аддаў усё, што меў! Я і палячу! Я ўжо іду з вамі, пане Рыцар, я ня буду разьвітвацца з гэтымі ідыётамі! Я гатовы!»

«Не, — спыняе яго Рыцар. — Вы ня Аўтар, пане Гланда, вы паліцыянт. А я маю місію ўратаваць Аўтара. Калі пан Аўтар адмаўляецца ляцець са мной, што ж: я забяру Маргусю. Прашу вас, Маргуся, карабель гатовы да ўзьлёту».

«Я нікуды не паеду, — сказала Маргуся з вачыма, поўнымі сьлёз. — Тут Родас, тут і падскокну разам з усімі. Я застануся са сваім народам. О Міласэрны Божа!»

Купец і ягоная жонка глядзяць адно на аднаго так закахана, што Аўтар ня можа стрымаць плачу.

«Мы таксама застанемся тут», — кажа жонка купца.

«Вядома, мы застанемся, — кажа купец. — О Міласэрны Божа! Што з намі будзе?..»

Рутка ідзе да іх і абдымае. Яна паварочвае твар да Рыцара.

«Вінавайцы», — кажа яна і сьмяецца.

Людзі ўжо ў двары. Яны спыняюцца перад ганкам, яны баяцца, што з дома зараз пачуюцца стрэлы. Яны думаюць, што гаспадары не здадуцца жыўцом. Людзі хаваюцца за дрэвамі, поўныя рашучасьці давесьці справу да канца. Такой чалавечай рашучасьці Рыцар яшчэ не сустракаў, такой рашучасьці і такога зацятага жаданьня судзіць сабе падобных.

«Паслухайце, — кажа Аўтар. — Здаецца, мы забыліся. У доме ёсьць яшчэ нехта. Пан Сцур казаў нам, што таксама некалі складаў гісторыі і нават публікаваўся. Пане Рыцар, вазьміце пана Сцура. Лепш яго, чым нікога. Пан Сцур будзе шчасьлівы пакінуць нашае таварыства і гэты асуджаны

на гібель пракляты Богам край. А вашыя начальнікі будуць мець выдатны матэрыял для дасьледаваньня і размнажэньня. Пан Сцур — проста скарб для вашых вучоных! А мы... Мы застаемся тут».

«Вы ўпэўненыя, панове?» — уздыхае Рыцар.

«Так! — крычаць яны ўсе наперабой. — Мы застаемся! За-ста-ем-ся!»

«Што ж, — кажа Рыцар. — Здаецца, у мяне няма выбару. Усяго найлепшага. Бывайце. Хутка ўсё скончыцца. Яшчэ месяц, два... Магчыма, нехта з вас нават застанецца ў жывых. І пастарайцеся адбегчы ад дома як мага далей. І адвесьці народ... Інакш будуць ахвяры. Карабель пакіне на месцы дома вогненную яміну... У вас дзесяць хвілін, панове».

«Koniec i bomba, a kto czytał ten trąba, — кажа Аўтар. — Бывайце, пане Рыцар. Трымайся там, малы павіяне».

Рыцар усміхаецца. Ён ківае і спускаецца ўніз. Яны чуюць ягоныя лёгкія хлапечыя крокі на сходах.

Вось яна і канчаецца, мая трыццаць першая гісторыя, мая апошняя кніга.

Яны па чарзе выходзяць на ганак. Купец з жонкай, радасная Рутка, Маргуся ў мокрым фартушку, паніклы пан Гланда.

А за імі, ступаючы цяжкай хадою госьця і паўтараючы пра сябе «Раз-два, раз-два», каб не было так вусьцішна, няспешна іду я.

Я, жывая істота, якая мела нахабства сказаць «не» настойліваму Ною з чужога каўчэга.

Я, Аўтар. Я, вінавайца. Я, шчасьлівы ўладальнік дома і саду за кальцавой дарогай. Я, апошняя літара ў альфабэце. Я, ад выгляду якога іх пачынае душыць сьмех. Я, апошняя надзея і вера, ім і сабе. Хвіліны ідуць. Раз-два, раз-два. Avecque sí, avecque là.

Вітаю вас, панове. Вось і я.

Чалавек у клоўнскім пінжаку.

Менск, 2019–2020

ЗЬМЕСТ

- «ХВАЛА ТАБЕ, ВЫСПА...»	7
I. ЧАРОЎНЫЯ ПУТЫ	21
II. МАЎЗАЛЕЙ	39
III. АПОВЕД ЖОЎТАЕ МАЛПЫ	62
IV. СІВЫ ВОЛАС	90
V. ГЕНЭРАЛ ВА ЮЙ І ЯГОНАЕ ВОЙСКА	107
VI. ДВА ГРУЗЧЫКІ	123
VII. ДЗЯДУЛЯ	146
VIII. ПЕРШЫ ПУЦЬ, ПЕРШАЯ ПЛЯТФОРМА	172
IX. НАШ ДОБРЫ СТАРЫ САЛАЗАР	185
X. ПРЫВАТНЫ СЭКТАР	207
XI. АГЕНЬЧЫКІ АД НУДЫ	229
XII. МЁРТВЫЯ Ў ДУШЫ	250
XIII. ЧАЛАВЕК РАМАН БУРАК	269
XIV. КАМАНДА «П»	291
XV. РЫТУАЛ САБІНЫ	311
XVI. МУРАКАМСКІЯ ПРОМНІ	329
XVII. БЛЮМЭНШТРАСЭ	349
XVIII. У СЬВЕТЛЫЯ ВЫСІ	360
XIX. LA VILLE NATALE	368
XX. КІНО НЕ ДЛЯ ЎСІХ	374
XXI. НАПРЫКЛАД, АРКАДЗЬ	386
XXII. СЛУЖКА ЗДЫМАЕ ФАРТУШОК	401
XXIII. ТАЯ, ШТО ЖЫВЕ ПАД ЗЯМЛЁЙ	411
XXIV. КАРАБЕЛЬ З БЛЕФУСКУ	426
XXV. СТОЛ	443
XXVI. ЧОРТ СТОРЫ	452
XXVII. РАТУЮЧЫ РУТКУ	462
XXVIII. АЛЁ, МЫ ШУКАЕМ ТАЛЕНТЫ	474
XXIX. КЛОЎН	484
XXX. РЫЦАР	491

Літаратурна-мастацкае выданне

Бахарэвіч Альгерд
АПОШНЯЯ КНІГА ПАНА А.

Казка

Адказныя за выпуск *Весна Вашко, Андрэй Янушкевіч*
Рэдактар *Сяргей Шупа*
Карэктар *Сяргей Шупа*
Камп'ютарная вёрстка *Андрэй Янушкевіч*
Дызайн вокладкі *Наталля Павалева*

Падпісана да друку 14.05.2020. Дата вырабу 06.2020.
Фармат 60x90/16. Папера Lux Cream. Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 28,9. Ул.-выд. арк. 22,5.
Наклад 1000 экз. Заказ 20216.

Vesna Vaško
Identifikační číslo podnikající fyzické osoby 64253970
Čistovická 62, Praha, Česká Republika

Індывідуальны прадпрымальнік Янушкевіч Андрэй Мікалаевіч.
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы
і распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/218 ад 18.03.2015.
Вул. Шафарнянская, 3/135, 220125 г. Мінск.
<https://januskevic.by>

Друкарня «Пятра афсетас».
вул. Наўеі Рывоню 25С, LT-03153 г. Вільнюс, Літоўская Рэспубліка.
<https://petroofsetas.lt>

«Я зайздросчу дзецям. Ім дазволена верыць у казкі, а нам не. Больш за ўсё на сьвеце даросляя любяць казкі, але людзям сорамна ў гэтым прызнацца», – кажа герой новай кнігі Бахарэвіча. Каб сплаціць доўг крэдытору, пісьменьнік-даўжнік піша казкі – і цэлы месяц кожны вечар чытае іх бессаромным дарослым. З кожным днём казачны сьвет апавядальніка робіцца ўсё больш рэальным, а рэальнасьць, у якой адбываецца дзея, пачынае ўсё больш ператварацца ў казку – так што ўрэшце мяжа між фантазіяй і явай канчаткова сыціраецца.

Бахарэвіч у «Апошняй кнізе пана А.» зноў расчыняе дзьверы ў свой мастацкі сьвет: так падманліва знаёмы нам з навакольнай штодзённасьці і так дзівосна нерэальны, трывожны, чароўны і страшны.

ISBN 9789857210541

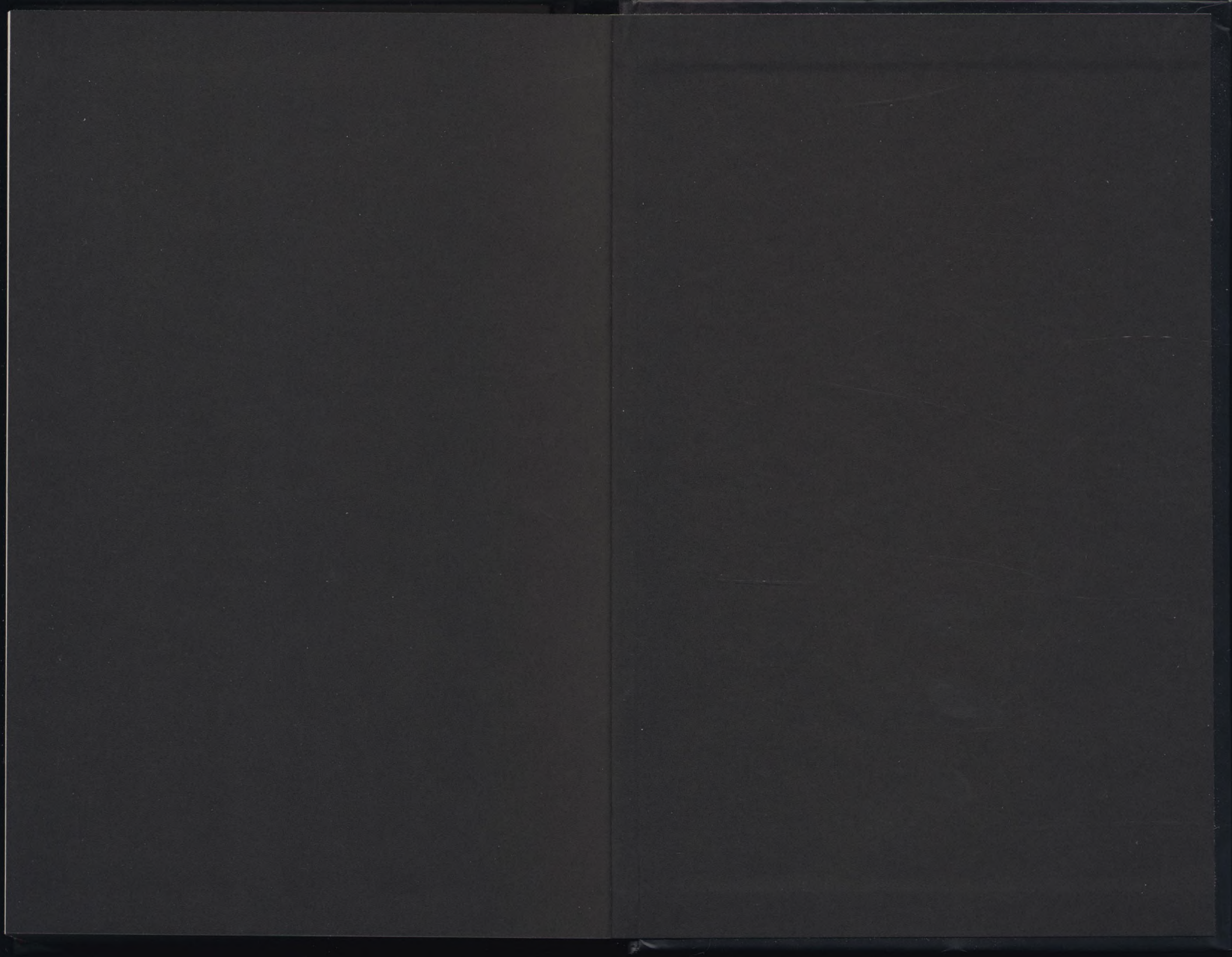
9 789857 210541

ВЯСНА

ЯНУШКЕВІЧ
выдавецтва

АЛЬГЕРД
БАХАРЭВІЧ

АЛГОШИННЯ КНИГА ПАННА А.

Ω Δ